Veda Töreni

Varlık Faydalı Kitaplar

SIMONE DE BEAUVOIR

veda töreni ve jean-paul sartre'la söyleşiler

AĞUSTOS-EYLÜL 1974

Varlık yayınları

VEDA TÖRENİ

●

JEAN PAUL SARTRE'LA SÖYLEŞİLER

SIMONE DE BEAUVOIR

VEDA TÖRENİ

Çeviren: Nesrin Altınova

●

JEAN PAUL SARTRE'LA SÖYLEŞİLER

Ağustos - Eylül 1974

Çeviren: Beyhan Kayıhan

■ Varlık yayınları

Cağaloğlu Yokuşu, 40/2
İstanbul

FAYDALI KİTAPLAR: 189

Yayın hakları: (c) Editions Gallimard, 1981
ONK/Varlık Yayınları A.Ş., 1983

Bu kitap, «La Cérémonie des Adieux
suivi de
Entretiens avec Jean-Paul Sartre
Août-Septembre 1974»
adlı özgün baskıdan
eksiksiz olarak dilimize aktarılmıştır.

Varlık Yayınları A.Ş. Sayı: 70
Kapak Düzeni: Ekin Nayır Sağıroğlu
Dizgi, baskı: Yüksel Basımevi
Ocak 1983

VEDA TÖRENİ

Sartre'ı sevmiş olanlara,
sevenlere,
sevecek olanlara.

GİRİŞ

İşte, basılmadan okumamış olacağınız kitaplarımdan ilki — kuşkusuz tek olanı. Bütünüyle size adanmış ve sizi ilgilendirmiyor.

Gençliğimizde, tutkulu bir tartışmanın sonunda ikimizden biri parlak bir başarı elde ettiğinde öbürüne: «Kutunuzun içindesiniz!» derdi. Kutunuzun içindesiniz; oradan çıkmayacaksınız, ben de orada size ulaşamayacağım: Beni sizin yanınıza gömseler bile, sizin küllerinizden benim kemiklerime hiçbir geçit olmayacak.

Kullandığım bu «siz» bir aldatmacadır, retorik bir yapmacık. Onu kimse işitmiyor; ben kimseyle söyleşmiyorum. Aslında, Sartre'ın dostlarına hitap ediyorum, onun son yıllarını daha iyi tanımak isteğinde olanlara. O yılları yaşadığım gibi anlattım. Biraz kendimden söz ettim, çünkü tanık tanıklığının bir parçasıdır ama, bunu olabildiğince az yaptım. Önce konum olmadığı için; sonra da, olayları nasıl karşıladığımı soran dostlara yanıt olarak belirttiğim gibi: «Bu söylenemez, yazılamaz, düşünülemez; sadece yaşanır, hepsi bu.»

Bu anlatı her şeyden önce şu on yıl boyunca tuttuğum günlüğe dayanıyor. Bir de topladığım sayısız tanıklıklara. Sartre'ın sonunu anlatmakta yazılarıyla, ya da sözlü olarak, bana yardım eden herkese teşekkür ederim.

1970.

Bütün yaşamı boyunca, Sartre hep kendini tartışma konusu yapmayı, kendisini yeniden gözden geçirmeyi sürdürdü. «İdeolojik çıkarları» adını verdiği şeylerin değerini bilmekle birlikte onlardan uzaklaşmak istemiyordu, onun içindir ki «beyin patlatmak» için güç bir çaba harcayarak çoğu zaman «kendine karşı düşünmek»i seçti. Karıştırıldığı ve onu son derece etkileyen 68 olayları onun için yeni bir gözden geçirme fırsatı oldu. Bir aydın olarak kendisini kabul edilmemiş hissediyordu. Böylece de ondan sonraki iki yıl süresince aydının rolü üzerinde düşünmeye ve bu konudaki görüşünü değiştirmeye yöneldi.

Bu konuda sık sık düşüncesini açıkladı. O zamana kadar (1), Sartre aydını, bilginin evrenselliğiyle, ürünü olduğu egemen sınıfın özelliği arasındaki çelişkinin, uyuşmazlığın böldüğü bir «uygulamalı bilgi teknisyeni» gibi düşünmüştü: Böylece, Hegel'in tanımladığı gibi, mutsuz vicdanı simgeliyordu; bizzat bu vicdan huzursuzluğundan kendi vicdanını tatmin ederken, bunun ona proletaryanın yanını tutma olanağını sağladığını sanıyordu. Şimdi, Sartre bu aşamanın ötesine geçmek gerektiğini düşünüyordu: **Klasik aydın**'ın karşısına, yeni bir **halk** statüsü bulmaya girişmek için entellektüel anı kendiliğinden yadsıyan **yeni aydın**'ı çıkarıyordu; yeni aydın gerçek evrenselliği başarıya ulaştırmak amacıyla kütle içinde erimeye çabalar.

Bunu henüz açıkça çizmiş olmadan, Sartre bu davranış çizgisini izlemeyi denemişti. 68 güzünde, kimi kez çoğaltılmış, kimi kez de basılmış olarak eylem komiteleri arasında dolaşan bir bültenin, **Interluttes**'ün, yönetimini üstlen-

(1) Özellikle Japonya'da verdiği konferanslarda. (Y.N.)

mişti. Geismar'la birçok kez karşılaşıp görüşmüş ve onun 69 yılı başlarında kendisine açıkladığı bir düşünceyle pek ilgilenmişti: Kütlelerin kütlelere sesleneceği, ya da daha doğrusu, halkın, savaşımlarının kendisini kısmen oluşturduğu yerde, onları bu gelişme içinde sürüklemek amacıyla kütelere sesleneceği bir gazetece yayımlamak. Bir gerçekleşme başlangıcından sonra, tasarı birdenbire yön değiştirdi. Ama, Geismar **Gauche prolétarienne** (G.P.)'e (Emekçi Sol) katılıp da Maocular onunla birlikte **La Cause du peuple**'ü (Halkın Davası)'nı kurunca tasarı gerçekleşti. Gazetenin sahibi yoktu. İşçiler tarafından doğrudan, ya da dolaylı olarak yazılıyordu ve etkin biçimde satışı yapılıyordu. Fransa'da 70 yılından başlayarak işçiler tarafından sürdürülen savaşımlar konusunda bir fikir vermeyi amaçlıyordu. Çoğu zaman aydınlara ve Roland Castro davası konusunda da bizzat Sartre'a karşı göründü (1).

Bu arada, Geismar'm aracılığıyla, Sartre G.P.'nin birçok üyesiyle görüştü. **La Cause du peuple**'ün kimi makaleleri rejime şiddetle saldırınca, yazı işleri müdürü Le Dantec'le, yardımcısı Le Bris tutuklandığı zaman, Geismar'la başka militanlar Sartre'a onların yerini almasını önerdiler. O da hiç duraksamadan kabul etti, çünkü adının ağırlığının Maoculara yararlı olabileceğini düşünüyordu. «Utanmadan ünlülüğümü teraziye koydum» diyecekti daha sonra

---

(1) **Vive la Revolution** (V.L.R.) (Yaşasın Devrim)in militanı Roland Castro, Clavel, Leiris, Genet ve daha başkalarıyla, ısıtma gazından boğulan beş göçmen işçinin ölümünü protesto etmek amacıyla C.N.P.F. (Fransız Ulusal İşverenler Konseyi)nin bürolarını işgal etmişti. C.R.S. (Cumhuriyetçi Güvenlik Birliği) onları hırpalamış, tutuklamış, sonra da bir kırmızı ışıkta arabadan inip kaçmayı deneyen Castro dışında hepsini salıvermişti. Castro yeniden polislere yakalanınca onlara karşı şiddet kullanmakla suçlandı. Mahkûm oldu, çünkü yargıç davayı geçerli tek alana, siyasal alana yerleştirmeyi reddetti. Sartre ondan yana tanıklık etti, La **Cause du Peuple** bu tanıklığı düşmanca yorumladı. (Y.N.)

Brüksel'de yapılan bir konuşma sırasında. O andan sonra Maocular aydınlar konusundaki düşünce ve taktiklerini değiştirmek zorunda kaldılar.

27 Mayısta görülen ve Sartre'ın tanıklık ettiği Le Dantec'le Le Bris davasını **Tout compte fait** (İyice düşünürsek) de anlattım. O gün, hükümet Emekçi Sol'un dağıtıldığını bildirdi. Kısa bir zaman önce, Yardım Sandığında Geismar'ın davayı protesto etmek amacıyla halkı 27 Mayısta sokağa inmeye çağırdığı bir miting yapılmıştı: Ancak sekiz dakika konuşmuştu ama, gene de tutuklandı.

Sartre'ın yönettiği **Halkın Davası**'nın ilk sayısı 1 Mayıs 70'de çıkmıştı. İktidar onun yakasına yapışmadı ama, İçişleri Bakanı her sayıyı kaynağında toplattı: Bereket versin ki matbaacı toplatmadan önce sayıların çoğunluğunu çıkartmayı başarıyordu. Bunun üzerine hükümet satıcılara saldırarak onları dağıtılmış derneği yeniden kurma suçuyla olağanüstü bir mahkemeye gönderdi. Sartre'ın, benim, pekçok dostun ciddi biçimde tedirgin edilmeksizin Paris'in göbeğinde gazeteyi nasıl sattığımızı da anlattım. Günün birinde, yetkililer bu sonuçsuz savaşımdan usandılar ve **Halkın Davası** satıcı barakalarına dağıtıldı. Bir **«Halkın Davası Dostları»** derneği kuruldu, Michel Leiris'le ben bunun yöneticileriydik. Derneğin bildirim alındısım vermeyi önce reddettiler; bunun bize verilmesi için yönetimsel bir mahkemeye başvurmak gerekti.

Haziran 70'de Sartre, Tillon'la kendisinin başlıca temel direği oldukları Secours rouge (Kızıl yardım)ı kurmaya katkıda bulundu. Örgütün amacı baskıya karşı savaşmaktı. Büyük bölümü Sartre tarafından kaleme alınan bir yazıda Ulusal Önlem Komitesi başka şeyler arasında şunları bildiriyordu:

> Kızıl Yardım Demokratik, yasal olarak açıklanmış, bağımsız bir dernek olacak; başlıca amacı baskı kurbanlarının siyasal ve tüzel savunmalarını sağlamak ve onlara özdeksel ve tinsel bir destek getirmek olacak, hiçbir olmazlık tanımadan onlara ve ailelerine...
>
> ...Halk dayanışmasını örgütlemeden adaleti ve öz-

gürlüğü savunmak olanaksızdır. Halktan doğan Kızıl Yardım savaşında ona yardım edecektir.

Örgüt belli başlı solcu gurupları, Hıristiyanlık kanıtı'nı ve çeşitli ünlü kişileri kapsıyordu. Siyasal alanı çok genişti. Her şeyden önce, Emekçi Sol'un dağıtılmasından sonra, Marcellin tarafından başlatılan tutuklama dalgasına karşı çıkmak istiyordu. Pek çok militan tutuklanmıştı. Onların durumları konusunda bilgi toplamak, etkinlik biçimleri bulmak gerekiyordu. Kızıl Yardım'ın binlerce üyesi vardı. Paris'in çeşitli mahallelerinde ve Taşra'da merkez komiteler kuruldu. Taşra komiteleri arasında, en etkini Lyon komitesiydi. Paris'te, örgüt özellikle göçmenlerin sorunlarıyla uğraştı. Genel anlamda bu topluluklar siyasal açıdan seçici olmasına karşın, bu alanda en büyük etkinliği gösterenler ve onları az çok ele alanlar Maocular oldu.

Savaşkan görevlerini ateşli bir çabayla yürütürken, Sartre gene de zamanının en büyük bölümünü yazın çalışmalarına ayırıyordu. Flaubert konusundaki büyük yapıtının üçüncü cildini tamamlıyordu. 1954'de, Roger Garaudy ona: «Aynı kişiyi, ben marksist yöntemlerle, siz de varoluşçuluk yöntemleriyle anlatmaya çalışalım» önerisinde bulunmuştu. Sartre, **Qu'est-ce que la littérature?** (Yazın nedir?) de pek çok kötülediği ama, mektuplarını okuduğu zaman hoşlandığı Flaubert'i seçmişti: Onda kendisini çeken, düşselin her şeyden üstün tutulmasıydı. Sartre o zaman on kadar defter doldurmuştu, sonra da 1955'de yüzüstü bıraktığı bin sayfalık bir inceleme yazmıştı. Bunu yeniden ele aldı ve 68'den 70'e kadar bütünüyle değiştirip düzeltti. Buna **L'Idiot de la famille** (Ailenin aptalı) adını verdi ve büyük coşkuyla kaleminden döküldüğü gibi yazdı. «Bir yöntemi göstermek, bir adamı göstermek söz konusuydu.»

Niyetleri konusunda defalarca açıklamada bulundu. Mayıs 71'de Contat ve Rybalka'yla konuşurken, bilimsel bir yapıtın söz konusu olmadığını kesinlikle belirtti, çünkü kavramları değil, temel bilgi zamanı kendi içine sokan bir fikir olduğundan temel bilgileri kullanıyordu: Söz gelimi edilgenlik bilgisi. Flaubert'e karşı «empathie» tavrı takınıyordu. «Amacım bu benim: Her insan pekâlâ anlaşıla-

bilir, yeter ki uygun yöntem kullanılsın ve gerekli belgelere sahip olunsun.» Bir de: «Flaubert'in kendi kendisini nasıl tanımadığını ve aynı zamanda da kendisini nasıl kusursuz biçimde anladığını gösterdiğim zaman, yaşanmış adını verdiğim, yani bir bilgi, bir tez bilinci belirtilmiş olmaksızın, kendi kendisiyle anlayış halinde yaşamı belirtiyorum» der.

Maocu dostları bu girişimi az çok kınıyorlardı: Onlar Sartre'ın savaşçı herhangi bir kitap, ya da halkın tuttuğu büyük bir roman yazmasını yeğlerlerdi. Ama, o bu konuda hiçbir baskıya boyun eğmek istemiyordu. Arkadaşlarının görüş noktasını anlıyordu ama, bunu asla paylaşmıyordu. **L'Idiot de la famille** konusunda: «İçeriğine bakarsam, bir kaçış sanıyorum, aksine yönteme bakarsam güncelmiş gibime geliyor» derdi.

Brüksel'de verdiği konferansta konuyu yeniden ele aldı. «Onyedi yıldan beri Flaubert üzerine bir kitaba bağlandım, bu işçileri ilgilendirecek bir yapıt değil, çünkü karmaşık ve kuşkusuz pek kentsoylu bir biçimde yazıldı... Ben buna bağlıyım, bu demektir ki: Altmışyedi yaşındayım, elli yaşımdan beri bunun üzerinde çalışıyorum ve çok önceden bunu düşlüyordum... Flaubert'i yazan kişi olarak, kurtarılması gereken haşarı bir burjuvazi çocuğuyum.»

Onun derin düşüncesi, tarihin herhangi bir anında, toplumsal ve siyasal genel durum her ne olursa olsun, insanları anlamak işin özü, en önemli nokta olarak kalacağıydı ve onun Flaubert konusundaki denemesinin buna yardım edebileceğiydi.

Demek ki, Sartre Roma'daki mutlu bir ikametten sonra, Eylül 70'de Paris'e döndüğümüz zaman çeşitli sözleşmelerinden hoşnuttu. Raspail bulvarında, Montparnasse mezarlığının karşısında ve benim evimin hemen yakınında, bir binanın onuncu katıda, gösterişsiz, sade küçük bir apartmanda oturuyordu. Oradan hoşlanıyordu. Oldukça alışılagelmiş bir yaşam sürüyordu. Eski arkadaşlarını düzenli bir biçimde görüyordu: Wanda K., Michèle Vian ve haftada iki gece evinde uyuduğu evlâtlığı Arlette Elkalm. Öbür akşamlarını bende geçiriyordu. Sohbet ediyorduk, müzik

dinliyorduk: Hatırı sayılır bir plak koleksiyonum vardı ve bunu her ay daha da zenginleştiriyordum. Sartre Viyana okuluna çok ilgi gösteriyordu — özellikle Berg ve Webern'e — bir de günümüz bestecilerine: Stockhausen, Xenakis, Berio, Penderecki, daha pek çok başkaları. Ama, seve seve büyük klasiklere dönüyordu. Monteverdi'yi, Gesualdo'yu, Mozart'ın operalarını — özellikle de **Cosi fan tutti**'yi —, Verdi'ninkileri seviyordu. Bu ev konserleri sırasında, bir katı yumurta, ya da bir dilim jambon yiyip biraz da viski içiyorduk. Emlâk komisyoncularının verdikleri tanıma göre, «balkonlu bir sanatçı atelyesi»nde oturuyorum. Günlerimi yüksek tavanlı büyük bir odada geçiririm; bir iç merdivenle balkon gibi bir şeyin banyoyla birleştirdiği yatak odasına çıkılır. Sartre yukarıda yatardı ve sabahları benimle çay içmek için aşağı inerdi; kimi zaman dostlarından biri, Liliane Siegel, gelip onu alır ve Sartre'ın evinin yakınındaki küçük bir içkili kahvede bir fincan kahve içmeye götürürdü. Akşamları, bende, sık sık Bost'la görüşürdü. Yine oldukça sık sık Lanzmann'la görüşürdü: İsrail-Filistin sorunuyla ilgili kimi anlaşmazlıklara karşın onunla arasında pek çok benzerlikler bulurdu. Özellikle de Sylvie'nin bizimle birlikte geçirdiği cumartesi akşamlarıyla, her üçümüzü La Coupole'da bir araya getiren pazar öğle yemeklerini severdi. Uzaktan uzağa çeşitli dostlarla da karşılaşıyorduk.

Öğleden sonra, Sartre'ın evinde çalışıyordum. «**La Vieillesse**»in (Yaşlılık) çıkmasını bekliyor, Anılarım'ın bir son cildini düşünüyordum; o da **L'Idiot de la famille** (Ailenin aptalı)ndaki doktor Flaubert'in portresini gözden geçirip düzeltiyordu. Mavili, yaldızlı, şahane bir güzdü: Yılın (1) çok güzel olacağı belliydi.

Eylülde, Sartre Ürdün kralı Hüseyin'in Filistinlileri öldürtmesini ihbar etmek için Kızıl Yardım tarafından düzenlenen büyük bir mitinge katıldı. Orada altıbin kişi bulunuyordu. Sartre orada uzun zamandan beri görmediği Je-

(1) Öğrenim yıllarıyla hesaplama alışkanlığını korumuştuk. (Y.N.)

an Genet'yi yeniden buldu. Genet Kara Panterler'e bağlıydı, onlar konusunda Le Nouvel Observateur'de bir makale yazmıştı ve bir Filistin kampında yaşamak istediği Ürdün'e gitmeye hazırlanıyordu.

Uzun zamandan beri, Sartre'ın sağlığı bana artık hiç kaygı vermiyordu. Günde iki paket Boyard sigarası içmesine karşın arteriti daha kötüye gitmemişti. Eylül sonundaydı ki ansızın içimi korku kapladı.

Bir cumartesi akşamı, Sylvie'yle birlikte «Dominique» de yemek yedik, Sartre da pek çok votka içti. Benim eve dönünce, uyukladı sonra da sigarasını düşürerek iyice uyudu. Yatak odasına çıkması için ona yardım ettik. Ertesi sabah, çok sağlıklı görünüyordu, evine döndü. Ama, saat ikide, Sylvie'yle ben, öğle yemeği için onu almaya gittiğimizde, bütün eşyalara çarpıyordu. La Coupole'dan çıktığımızda, çok az içki içmiş olmasına karşın, sendeliyordu. Onu taksiyle Wanda'nın Dragon sokağındaki evine götürdük, arabadan inerken az kalsın düşecekti.

Daha önceleri başının döndüğü olmuştu: 68'de Roma'da, Santa-Maria du Trastevere alanında otomobilden inerken öyle titremişti ki Sylvie'yle ben tutmak zorunda kalmıştık; buna pek fazla bir önem vermemekle birlikte, şaşırmıştım, çünkü hiç içki içmemişti! Ama, bu bozukluklar hiçbir zaman böylesine belirgin olmamıştı, bunun önemini tahmin ettim. Günlüğüme şunları yazdım: «Döndüğümden beri o kadar neşeli olan bu küçük evin rengi değişti. Su hayvan pöstekisinden güzel moket bir yası anımsatıyor. Böyle yaşamak gerekecek, olsa olsa hâlâ mutluluk ve neşe anlarıyla ama, havadaki tehditler, yaşamı tırnak içine alarak.»

O satırları buraya yazarken şaşıyorum: Bu kapkara önsezi bana nereden geldi? Öyle sanıyorum ki görünüşteki serinkanlılığıma karşın yirmi yıldan fazla bir zamandan beri hep tetikteydim. İlk tehlike belirtisi, 1954'de, S.S.C.B. yolculuğunun sonunda Sartre'ı hastaneye gönderen hipertansiyon kriziydi. 1958 güzünde korkulu bir kaygı yüreğimi doldurmuştu; Sartre felçden kıl payı kurtulmuştu; o zamandan beri de, tehlike sürüp gidiyordu: Atardamar-

ları, küçük atardamarları çok dardı, demişlerdi bana doktorlar. Her sabah onu uyandırmaya gittiğimde, soluk aldığına kesin olarak inanmak için acele ediyordum. Gerçek bir kaygı duymuyordum; bu daha çok gerçekten uzak bir düşünceydi ama, bir şeyi anlatıyordu. Sartre'ın yeni rahatsızlıkları aslında bildiğim bir dayanıksızlığın dramatik bir biçimde bilincine varmaya zorladı beni.

Ertesi gün, Sartre aşağı yukarı dengesini bulmuştu, her zamanki hekimini, doktor Zaidmann'ı görmeye gitti. O da kendisine tahliller yaptırmasını önerdi ve Sartre'a ertesi pazar günü bir uzmana muayene olmayı beklerken kendini yormamasını tembih etti. Beriki — profesör Lebeau — düşüncesini açıkça bildirmek istemedi: Dengesizlik bir iç kulak bozukluğundan, ya da beyinde bir bozukluktan gelebilirdi. İsteği üzerine, br kafaiçi filmi (ansefalogram) aldılar, anormal hiçbir şey bulunmadı.

Sartre yorgundu: Ağızda bir abse, bir grip tehdidi. Ama, 8 Ekimde kocaman Flaubert metnini Gallimard'a neşeyle teslim etti.

Maocular, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını incelemesi için ona Fos-sur-Mer'e ve daha başka sanayi merkezlerine bir gezi düzenlemişlerdi. 15 Ekimde, doktorları bunu ona yasakladılar. Zaidmann'dan başka, gözlerini, kulaklarını, kafatasını, beynini inceleyen uzmanları görmüştü: Onbirden aşağı olmayan muayeneler. Beynin sol bölgesinde (konuşma bölgesinde) önemli kan dolaşımı bozukluklarını ve kan damarlarının bir daralmasını ortaya çıkarmışlardı. Daha az sigara içmesi ve bir dizi etkili iğnelere katlanması gerekiyordu. İki ay sonra yeniden kafaiçi filmini alacaklardı. Hiç kuşkusuz o zamana kadar iyileşmiş olurdu. Ama, özellikle bedenen fazla yorulmaması gerekiyordu. Aslında, şimdi artık Flaubert bittiğine göre, yorulması için hiçbir neden yoktu. Metinler, polis romanları okuyordu, belli belirsiz biçimde de bir tiyatro oyunu yazmayı düşlüyordu. Bu Ekim ayın süresince Rebeyrolle'un sergisi için, onun **Coexistence** (Birlikte varolma) adını verdiği bir önsöz de yazdı. Onun tablolarını çok seviyorduk. Gelip Roma'da bizimle iki gün geçirmişti, biz de ona bü-

yük bir sevgi göstermiştik. Kendisini tanıyınca, canlı ve tuhaf küçük bir ermeni kadın olan karısını da çok sevdik. Daha sonraki yıllarda onları sık sık görecektik. 60 yılında bizi Küba'ya çağıran, o zamandan beri de, Castro'nun Sovyet yanlısı politikasıyla çatıştığı için yurdundan ayrılan gazeteci Franqui ile dosttular.

Sağlık sıkıntılarına karşın, Sartre siyasal etkinliklerini sürdürüyordu. **Tout compte fait**'de (İyice düşünürsek) anlattığım baskın işte tam o sıralarda, Simon Blumenthal'in — **Halkın Davası**'nın basımcısı — evinde oldu. Geismar aracılığıyla, Sartre Glucksmann'la tanışmıştı: Fransa'daki işçi savaşımları üzerine **Halkın Davası**'nın yaptığı incelemeyi yeniden ele aldığı bir konuşma yapmıştı onunla (22 Ekimde **Hersischer Rundfunk**'un yayımladığı görüşme).

21 Ekimde, Geismar'ın davasına bakıldı. Onun Le Dantec'le Le Bris'nin tutuklanmasını protesto etmek amacıyla katıldığı mitingde: «Ayın 27'sinde, herkes sokağa!» diye bağıran beşbin kişi vardı. Birçok konuşmacılar konuşmuşlardı: Elbette ki, Emekçi Sol'dan olduğu gerekçesiyle, sadece Geismar tutuklanmıştı. Öte yandan, 27 Mayıs gösterisi kanlı olmamıştı: C.R.S. (Cumhuriyetçi Güvenlik Birliği) gözyaşı bombaları kullanmıştı, göstericiler birkaç civata atmışlardı; hiç kimse yaralanmamıştı. Gene de sert bir karar bekleniyordu. Sartre tanık olarak gösterilmişti. Ama, o, kentsoylu adaletin karşısında kendisine ayrılan uzlaştırıcı rolünü oynamaktansa, gidip Billancourt'daki işçilerle konuşmayı yeğledi. Müdürlük, fabrikaya girmesine izin vermedi. Öte yandan, komünist partisi de sabahın sekizinde Renault işçilerini ona karşı uyaran bir bildiri dağıttırmıştı. O da dışarıdan, bir fıçının üzerine oturarak, bir ses borusundan oldukça az sayılı bir dinleyici karşısında konuştu: «Geismar'ın davranışının iyi olup olmadığını söylemek size düşer» dedi. «Sokakta tanıklık etmek istiyorum, çünkü ben bir aydınım ve daha ondokuzuncu yüzyılda varolan — her zaman sürmeyen, ama çok iyi sonuçlar veren — halkla aydınlararası ilişkiye bugün yeniden kavuşulması gerektiğini düşünüyorum. Elli yıldan beri halkla aydınlar ayrıldılar; şimdi artık bir ve beraber olmalarının zamanı geldi.»

Sartre'ın hasımlarının olaya girişini gülünç duruma düşürmeye çalıştılar. K.P. ona aydınların büyük bir bölümünün partiye yazıldıklarına göre halkla onlar arasındaki bağlantının sağlandığı yanıtını verdi. Bu arada, Geismar onsekiz ay tutuklanma cezasına çarptırıldı.

Sartre, ilk sayısı 1 Kasımda çıkan yeni bir gazetenin, **J'accuse** (Suçluyorum)'un kurulmasına katıldı. Gazeteyi yöneten takımla yakın dosttu: Özellikle Linhart, Glucksmann, Michèle Manceaux, Fromanger, Godard. Bu gazete militanlar tarafından yönetilmiyordu ama, aydınların yaptığı büyük röportajları yayınlıyordu. Sartre oraya bir iki makale yazdı. İlkini sadece iki sayı izledi: Biri 15 Ocak 71'de, öbürü de 15 Martta çıktı. Liliane Siegel, genç kızlık adıyla, Sendyk soyadıyla, yayın müdürüydü. **J'accuse, La Cause du peuple** ile birleşince de aynı görevde kaldı. Böylece **La Cause du peuple-J'accuse** gazetesinin Sartre'la birlikte ortak yöneticisi oldu. Hükümet de Sartre'ı tutuklamak istemediğinden, iki kez suçlular sandalyesine oturan Siegel oldu, Sartre onun lehine tanıklık etti.

Bu arada sağlığı beni hep kaygılandırıyordu. Cansıkıcı anlar geçirdiği zaman — bir sürü angaryayı üstüne çekiyordu — çok içiyordu. Akşamları ve hatta gün boyu çoğu zaman uyukluyordu. 5 Kasımda muayene olduğu profesör Lebeau bu uyuklamanın başdönmelerine karşı kendisine verilen ilâçların sonucu olduğunu söyledi: Bunların ölçüsünü azalttı. 22 Kasımda Sartre'ın yeni bir kafaiçi filmini aldılar, sonuç fevkalâde tatmin ediciydi, az sonra da, profesör Lebeau tamamiyle iyileştiğini, artık onun için de herhangi bir kimse gibi hiçbir başdönmesi tehlikesi kalmadığını söyledi. Bu sonuçtan memnundu ama, gene de bir tasası kalmıştı: Dişleri. Takma diş taktırması gerekiyordu. Apaçık simgesel nedenler yüzünden, halk önünde artık konuşamamak korkusuyla bundan ödü kopuyordu. Doğrusu, dişçi kusursuz bir iş başardı, Sartre'ın da gönlü rahat etti.

Contat ve Rybalka'nın kitabının **Les Ecrits de Jean-Paul Sartre** (Jean-Paul Sartre'ın Yazıları) başlığıyla çıkmasından hoşnutluk duydu. **L'Idiot de la famille**'in provalarını düzeltiyordu. Aralık ayında Kömür işletmeleri davasına

başkanlık ettiğinde sağlığı tam olarak yerindeydi.

Bu davayı **Tout compte** fait'de anlattım ama, Sartre buna büyük önem verdiğinden, burada yinelemek istiyorum. 70 yılının Şubat ayında, Hénin-Liétard'da bir grizu patlamasında onaltı madenci öldü, pek çoğu da yaralandı. Kömür işletmelerinin sorumluluğu apaçık ortadaydı. Kimlikleri belirlenemeyen birkaç genç yönetim bürolarına Molotof kokteyli atarak yangın çıkardılar. Polis en küçük bir kanıt olmaksızın dört Maocuyla, iki de sabıkalıyı tutukladı. Davaları 14 Aralık pazartesi günü görülecekti. «Secours rouge» (Kızıl yardım) 12 Aralık cumartesi günü Lens'da bir halk mahkemesini toplantıya çağırdı.

Bu toplantıyı hazırlamak amacıyla, Sartre 2 Aralıkta, Liliane Siegel ile birlikte, soruşturma yapmak için madencilerin evine gider. Bruay'de, Maocuların çok yakını olan, eski maden işçisi bir militanın, André'nin evinde kalır. André'nin eşi Marie akşam yemeği için bir tavşan pişirmiştir. Sartre bu yemekten nefret etmesine karşın ayıp olmasın diye yer. Bu da saat ikide bir astım krizine neden olur. Ertesi gün, o da bölgede tanınan, yaşlı bir militanla Joseph'le, ve daha başka madencilerle karşılaşır. Sonra, Douai banliyösünde, eski Emekçi Sol'un önemli üyesi, July'yle konuşur. Gösteriş merakına biraz kızmakla birlikte Sartre onu çok severdi. Bir de, Almanların kurşuna dizdiği direniş maden işçilerinin anası ve eşi olan, yarı yarıya gözleri görmeyen yaşlı bir kadını, Eugénie Camphin'i görür.

Böylece dava 12 Aralıkta Lens belediye binasında görülür. Çarpıcı bir açıklıkla da Kömür işletmelerinin sorumluluğunu su yüzüne çıkarır. Sartre duruşmayı güçlü bir suçlamayla özetler. Sözlerini şöyle tamamlar: «Demek ki size şu sonuçları öneriyorum: İşveren-Devlet 4 Şubat 1970 cinayetinden suçludur. Yönetim ve 6 numaralı ocaktan sorumlu mühendisler de onun uygulayıcılarıdır. Dolayısıyla, onlar da aynı biçimde kasıtlı adam öldürmekle suçludurlar. Kasıtlı olarak can güvenliği yerine verimi yeğliyorlar. Yani nesnelerin üretimini insanların canından üstün tutuyorlar.» Ertesi pazartesi, uydurma kundakçıların davası görüldü, hepsi aklandılar.

Kısa bir zaman önce Sartre **La Cause du peuple**'den başka, solcu iki gazetenin yönetimini de kabul etmişti: V.L.R. (Yaşasın Devrim)in organı olan **Tout** ve **La Parole du peuple** (Halkın Sesi).

1971.

Ocak ayı başlarında, S.S.C.B.inde ve İspanya'da büyük gürültüler koparan iki dava oluştu: Leningrad davasıyla Burgos davası. 16 Aralık 1970'de, onbir Sovyet vatandaşı — bir Ukraynalı, bir Rus, dokuz Yahudi — Leningrad mahkemesinin karşısına çıkarıldılar. Ülkelerinden kaçmak amacıyla bir uçağı kaçırmayı tasarlamışlardı. Ama, sızıntılar olmuştu. 15 Haziranı 16'ya bağlayan gece, herhangi bir uygulama başlangıcından önce, değişik kentlerde tutuklandılar. İçlerinden ikisi ölüme mahkûm edildi: Komployu düzenleyen Kouznetsov ile uçağın komutasını üstlenecek olan bir askeri pilot, Dymschitz. Daha önce mürettebatı bağlayıp uçaktan indireceklerdi. Yedi sanık on ilâ ondört yıl ağır hapse, öbürleri dört ve sekiz yıla mahkûm edildi (1). 14 Ocak 71'de Paris'te onlar lehine büyük bir miting yapıldı. Buna Sartre da katıldı. Laurent Schwarz, Madaule, Yahudi dostumuz Eli Ben Gal de katılmışlardı. Hepsi S.S.C.B.nin Yahudi düşmanlığını ilân ettiler.

Burgos davasında E.T.A. üyesi ve Franko'nun Devlet'e karşı komployla suçladığı Bask'lar mahkeme karşısına çıktılar. Gisèle Halimi gözlemci olarak davada bulundu. Gallimard yayınevinin bastığı bir kitapta bunun raporunu yaz-

(1) Dymschitz ve Kouznetsov, kuşkusuz Elysee'nin baskıları sayesinde idam edilmediler. 73'de Paris'e ulaşıp Fransızca basılan Kouznetsov'un **Journal d'un condamné à mort** (Bir ölüm mahkûmunun günlüğü) adındaki elyazıları parlak bir başarı elde etti, büyük bir yankı uyandırdı. Nisan 79'da, Kouznetsov, Dymschitz ve üç başka komplocu A.B.D.inde yakalanan iki Sovyet casusuna karşı değiştirildiler. (Y.N.)

dı. Sartre'dan bir önsöz istedi, o da bunu yazmayı memnunlukla kabul etti. Sartre burada Bask'ların sorununu tanımladı, savaşımlarını, özellikle de E.T.A.'nın tarihini anlattı. Genelde Franko rejiminin baskısına, özelde de Burgos davasının görülüş biçimine çatıyordu. Bu fırsatta, belirgin ve kesin bir örneğe dayanarak, çok önemseyip benimsediği bir düşünceyi ayrıntılı olarak açıkladı: Soyut bir evrenselin — hükümetlerin başvurdukları evrensel — ile etten, kemikten insanların oluşturduğu halklarda cisimleştiği gibi, benzersiz ve somut evrenselin çelişkisi. Sartre — dıştaki ve içteki — işgalcilerin isyanlarının bu ikinci evrensell gerçekleştirmek istediklerini ve geçerli olanın bu ikincisi olduğunu; çünkü bunun kişileri boş kavramlar olarak değil de, durumları, ekinleri, dilleri içinde ele alındığını söylüyordu.

Merkezci ve soyut sosyalizme karşı, Sartre «yerinden yönetici ve somut, başka bir sosyalizm»i salık veriyordu: «İşte, E.T.A'nın tam da zorbaların soyut merkezci evrenselliğine karşı çıkardığı Bask'ların benzersiz evrenselliği budur.» «Sosyalist kişiyi toprağının, dilinin, hattâ yenileştirilip iyileştirilen davranış ve geleneklerinin temeli üzerinde» yaratmak gerekir, diyordu. «Ancak bundan sonradır ki kişi yavaş yavaş en sonunda insanın oğlu olabilmek için kendi ürününün ürünü olmaktan çıkar.»

Gene aynı görüş açısından, iki yıl sonra, Sartre **Temps modernes** (Yeni zamanlar)'ın bir sayısını (Ağustos-Eylül 73) Breton'ların, Occitan'ların, merkezciliğin ezdiği bütün ulusal azınlıkların isteklerine ayırdı.

Gelsmar Santé cezaevinde tutukluydu. Oldukça ayrıcalıklı bir durumdan yararlanıyordu. Kendileri için olduğu kadar kamu hukuku için daha katlanılabilir tutuklanma koşulları istemek amacıyla bir açlık grevine girişen öbür siyasal tutuklularla dayanışma içine girmişti. Onların isteklerini desteklemek amacıyla birkaç solcu da açlık grevi yapmaya karar verdiler. İlerici bir rahip onları Saint-Bernard kilisesinde — Montparnasse garında — barındırdı. Michèle Vian da grevcilere katılmıştı. Sartre sık sık onları zi-

yaret ediyordu. Grevciler yirmibir gün sonra açlığa son verip de Pleven'le bir görüşme yapmaya giriştikleri zaman Sartre da onlarla birlikte gitti. Uzun bir yürüyüş için güçleri yoktu. Opera Alanına kadar otomobille gittiler. Oradan da yürüyerek Vendome Alanına ulaştılar. Adalet Bakanlığının önüne geldiler ama, Pleven onları kabul etmeyi reddetti. Daha sonra, Pleven uzlaşma yoluna gitti: Açlık grevi yapan tutuklulara özel durum sağladı ve kamu hukuku statüsünü iyileştirmeyi söz verdi. Bu söz hiçbir zaman tutulmadı.

13 Şubatta, Maocu arkadaşları Sartre'ı oldukça saçma bir çılgınlığa katılmaya inandırdılar: Sacré-Coeur'ün işgali. Secours Rouge'un bir gösterisi sırasında bir V.L.R. militanının Richard Deshayes'in yüzü gözyaşartıcı bir bombayla tanınmaz hale gelmişti. Kamuoyunu uyarmak amacıyla, G.P. büyük kiliseyi işgal etmeye karar vermişti. Mgr. Charles'ın onamasına bel bağlıyordu. Sartre, yanında Jean-Claude Vernier, Gilbert Castro, Liliane Siegel olduğu halde, birkaç müminin bulunduğu kiliseye girdi ve Mgr. Charles ile görüşmek istediğini bildirdi. Konuştuğu rahip gidip isteğini ileteceğini söyledi. Aradan bir çeyrek saat geçtl, rahip görünürlerde yoktu. Sonra da, bir tanesi dışında, kilisenin bütün kapıları kapandı. Sayıları oldukça kabaran göstericiler tuzağa düşürüldüklerini sezdiler. Castro ile Vernier Sartre ile Liliane'ı tutup bir köşeye gizlediler. Tam o sırada da, açık kalan tek kapıdan giren C.R.S.'ler önlerine gelen herkesi ayırdetmeden dövüyorlardı. Castro ile Vernier Sartre'la Liliane'ı dışarı çıkarmayı başardılar. İkisini de Liliane'ın otomobiline bindirip bir kahveye yerleştirdiler. Biraz sonra geri geldiklerinde, çatışmanın çok şiddetli olduğunu söylediler. Bir gencin kalçasına bir parmaklık demiri saplanmıştı. Sylvie'yle birlikte, o akşam gördüğüm Sartre bütün bu olayı içler acısı buluyordu: Daha birkaç gün önce bir gösteri sonunda acımasızca toplanan militanların moralini bozmaktan başka bir şeye yaramayacaktı bu. 15 Şubatta, gazetelerin pekçok söz ettiği bu olay konusunda Jean-Luc Goddard'la birlikte bir basın toplantısı yaptı. 18 Şubatta Secours Rouge'dan çekildi. Onun gö-

zünde, Maocular orada çok önemli bir yer tutmuşlardı (1).

Kısa bir zaman sonra, Guiot olayı patlak verdi: Bir polise vurmakla haksız yere suçlanan ve suçüstü gerekçesiyle tutuklanan bir lise öğrencisi söz konusuydu. Lise öğrencileri kütle halinde protesto ettiler: Quartier Latin'de, sayısız polis arabalarının durduğu yolun üzerine binlerce öğrenci oturdu. En sonunda, Guiot aklandı. Ama, Paris sokaklarında hava hâlâ fırtınalıydı. Her yerde duvarlarda yüzü biçimsizleşen Deshayes'in büyük fotoğrafları görülüyordu. Martın ortalarında, solcularla Yeni Düzen arasında olağanüstü şiddette bir çatışma oldu: Pek çok polis yaralandı.

Sartre bütün bu karışıklığı yakından izliyordu. Sağlığı çok iyi görünüyordu. L'**Idiot de la famille**'in provalarını düzeltmeyi sürdürüyordu. **Temps modernes**'in benim evde yapılan bütün toplantılarına katılıyordu.

Nisan başında, Saint-Paul-de-Vence'e gittik. Sartre Arlette'le tren yolculuğu yaptı, ben de Sylvie'yle arabayla gittim. İndiğimiz otel küçük kentin hemen yakınındaydı. Gündüzleri turistlerle dolup taşıyordu ama, sabahları ve akşamları sakindi. İşte o zamanlar ondan koruduğumuz değerli anıya tıpatıp benziyordu. Arlette'le Sartre bir ek bölümde kalıyorlardı. Ben de Sylvie'yle portakal ağaçları bulunan bir bahçenin ucundaki küçük bir evde kalıyordum. Minicik bir taraçaya açılan kocaman bir yatak odası, bir de beyaz badanalı, açıkta görünen hatılları ve duvarlarında Calder'in canlı renkli güzel tabloları bulunan çok geniş bir oturma odası vardı. Burası uzun bir tahta masa, bir divan, bir de büfeyle döşenmişti. Bahçeye bakıyordu. Çoğu akşamları Sartre'la birlikte işte burada geçiriyordum. Viski içip sohbet ediyorduk. Akşam yemeğinde biraz sucuk, ya da bir parça çikolata yiyorduk. Buna karşın, öğle yemekleri için onu dolaylardaki iyi lokantalara götürüyordum. Kimi zaman orada dördümüz bir araya geliyorduk.

İlk gece, Saint-Paul'ün tam karşısına düşen tepedeki büyük ışıklara pek şaştık. Bunlar geceleri şiddetle aydın-

(1) Yönetici komiteden çekildi ama, Secours Rouge'un düzenlediği pek çok eyleme gene katıldı. (Y.N.)

latılan seralardı.

Öğleden sonraları, çoğunlukla her birimiz kendi başımıza okuyorduk. Ya da gezintiler yapıyor, sevmiş olduğumuz yerleri yeniden görüyorduk. Bu arada, yıllarca önce tadına doyulmaz günler geçirdiğimiz sevimli otelle Cagnes'ı yeniden bulunca sevindik. Bir gün öğleden sonra, daha önceden bildiğimiz Maeght vakfına gittik. Char'ın bir sergisi vardı. El yazılarının ve kitaplarının çevresine toplanan tablolar çok güzeldi: Klee'ler, des Vieira da Silva'lar, Giacometti'ler, pek çok Miro. Miro yaşlandıkça yapıtları gitgide daha zenginleşiyordu.

Son gün, Sartre otele bir aioli (zeytinyağlı sarmısak ezmesi) ısmarladı. Ama, güneş olmadığından, «ısınma odasında» yedik. Burası geniş bir şöminesi ve bir kitaplığı bulunan pek sevimli büyük bir odaydı. Sartre akşam Arlette' le trene binip gitti. Sylvie'yle ben ertesi sabah yola çıktık. Sartre bu tatilden pek memnun kalmıştı.

Paris'e dönüşte, Gallimard'ın gönderdiği kocaman bir sandık dolusu **L'Idiot de la famille** nüshalarını alınca da pek sevindi: Basılmış ikibin sayfa. Bunun kendisini **La Nausée**'nin basılması kadar sevindirdiğini söyledi. Hemen ardından pek ateşli eleştiriler yapıldı.

Mayıs başında, Pouillon bize **Mémoires**'larımda Pagniez adını verdiğim dostun ölümünü bildirdi. Onun düşüncesine göre, emekliye ayrılan Pagniez öylesine sıkılıyordu ki, kendisini ölüme bıraktı: Siroza dönüşen bir karaciğer rahatsızlığına yakalanmıştı. Onunla, Bn. Lemaire birkaç yıl önce öldüğünden, geçmişimizin bütün bir mutlu anı tamamiyle batıyordu. Ama, bir hayli zamandan beri Pagniez bize tamamiyle yabancılaşmıştı, haberi ilgisizlikle karşıladık.

Gene Mayıs başlarında, heyecandan titreyen bir sesle Goytisolo Sartre'a telefon etti. Padilla olayı konusunda Fidel Castro'ya yazılan çok şiddetli bir mektubu imzalamasını istiyordu. Bu olayın bir çok aşaması vardır: 1) Küba'nın çok tanınmış bir ozan olan ve eşcinsellikle suçlanan Padilla'nın tutuklanması; 2) Goytisolo. Franqui, ben ve daha başkaları tarafından imzalanmış çok terbiyeli bir protesto mektubu; 3) Padilla salıverildi ve gerçekle ilgisi ol-

mayan çılgınca bir özeleştiri kaleme aldı. Bunda Dumont' la Karol'u C.I.A. ajanı olmakla suçluyordu. Karısı da kendi özeleştirisini yaptı, polisin kendisine «sevecenlikle» davrandığını bildirdi. Bu açıklamalar sayısız protestolara neden oldu. Kübalı eski tercümanımız Arcocha da sürgünü seçmişti. O da **Le Monde**'da böyle itiraflar elde etmek için Padilla ile karısına işkence yapmış olmaları gerektiğini yazdı. Bütün bu öykünün arkasında, 1960'da hemen hemen bütün yolculuğumuz süresince bize eşlik etmiş olan Lyssendro Otero ortalığı kasıp kavuruyordu. Bütün Kültür üzerinde büyük etkinliği vardı şimdi. Goytisolo gerçek bir polis çetesinin Küba'yı boyunduruk altında tuttuğunu düşünüyordu. Castro'nun şimdi artık Sartre'ı bir düşman gibi gördüğünü öğrendik: Franqui'nin kötü etkisi altında kaldığını söylüyordu. O dönemde yaptığı bir konuşmada, Castro Fransız aydınlarının pek çoğuna saldırdı. Sartre bundan hiç heyecanlanmadı, çünkü uzun zamandan beri Küba konusunda artık hiç hayale kapılmıyordu.

Döndükten sonra, Sartre pek yakınları ve solcu arkadaşlarından başka benimle birkaç dostunu gördü. Tito Gerassi bize Amerikan «underground»undan söz ediyordu. Rossana Rossanda gazetesi **Manifesto**'nun zorlukları ve olasılıklarını anlatıyordu. Bu gazete haftalıkken günlüğe dönüşecekti. Robert Gallimard bize yayınevlerinin kulislerinde olup bitenleri açıklıyordu. 67'de, bütün Mısır yolculuğumuz süresince bize eşlik eden Mısırlı gazeteci Ali ile yemek yedik. Mayıs başında, Japon dostumuz Bn. Tomiko'yu yeniden bulduk: Bize Asya'da yaptığı uzun yolculuğu anlattı.

12 Mayısta, Sartre Ivry belediyesi önünde yapılan bir gösteriye katıldı: Biraz geri zekâlı bir göçmen, Behar Behala, bir kamyonetten bir kâse yoğurt çalmıştı. Polisler adamın üzerine ateş edip onu ağır yaralamışlardı. Soruşturma çalışmalarından sonra, Secours Rouge polise karşı bir eylem düzenlemişti.

Sartre o sıralarda benim evde çokça kalıyordu, çünkü asansörü bozulmuştu. On kat merdiveni çıkmak zorunda kalınca, çok yoruluyordu.

18 Mayıs salı günü, her salı olduğu gibi, Sartre akşam

bana geldi: Pazartesi akşamını ve gecesini Arlette'te geçirmişti. Alışılmış bir biçimde ona: «Ne var, ne yok?» diye sordum. «Eh işte! Pek iyi değil.» Gerçekten de, titriyordu, sözcükleri ağzında yuvarlıyordu, ağzı biraz çarpılmıştı. Yorgun olduğunu bir gün önce fark etmemiştim, çünkü plak dinlemiş ve pek az konuşmuştuk. Ama, akşam Arlette'in evine pek kötü durumda gelmişti. Sabahleyin de işte tıpkı şu gördüğüm halde uyanmıştı: Hiç kuşkusuz gece küçük bir kriz geçirmişti. Uzun zamandan beri bu tür bir aksaklıktan korkuyordum ve kendi kendime soğukkanlılığımı yitirmemeye söz vermiştim. Buna benzer felâketlerden geçen ve sapasağlam eski hallerine dönen dostların örneklerini aklıma getiriyordum. Zaten Sartre ertesi gün gidip doktorunu görecekti. Bu beni biraz rahatlatıyordu ama, pek az. Korkumu belli etmemek için çok çaba harcamak zorunda kaldım. Sartre her zamanki ölçüde viskisini içmek için dayattı. Öyle ki, gece yarısı artık hiç konuşamıyordu ve yatağına kadar sürüklenmek için çok zorluk çekti. Bütün gece yüreğimi sıkan korkuya karşı savaştım.

Ertesi sabah, Liliane Siegel onunla birlikte doktor Zaidmanna'a gitti. Sartre telefon ederek her şeyin yolunda gittiğini bildirdi: Tansiyonu 18'di — bu da onun için normaldi — ve hemen ciddi bir tedaviye başlayacaklardı. Biraz sonra, telefon eden Liliane daha az iyimserdi. Zaidmann'a göre, kriz Ekimdekinden daha ağırdı ve asıl kaygı verici olan da bozuklukların bu kadar çabuk yinelenmesiydi. Bunun nedenlerden biri de hiç kuşkusuz Mart ayından beri ilâçlarını almamasıydı. Arada sırada on kat merdiven çıkması onun için zararlı olmuştu.

Öğleden sonra Sartre'ın evine gittim, onu ne daha iyi, ne de daha kötü buldum. Zaidmann yürümesini kesinlikle yasaklamıştı. Bereket versin ki asansörü onarılmıştı. Akşam, Sylvie arabasıyla bizi benim eve getirdi. Bir süre kadar da yanımızda kaldı. Sartre sadece meyve suyu içti. Onun görünüşü Liliane'ı çok üzüyordu. Öyle sanıyorum ki — belki kendisi de bunun farkında olmadan — kriz Sartre için dayanılması güç bir şok olmuştu: Bitkin görünüyordu. Durmadan sigarası dudaklarından düşüyordu. Sylvie bunu

yerden alıp ona uzatıyordu, Sartre sigarayı alıyordu ama, parmaklarından kurtuluyordu. O üzünçlü gecede bu oyun bilmiyorum kaç kez yinelendi. Konuşup sohbet etmek söz konusu olmadığından, plak koydum. Aralarında Sartre'ın pek çok sevdiği ve sık sık dinlediğimiz Verdi'nin **Requiem**'i de vardı. «Tam sırası» diye mırıldanması, Sylvie'yle beni kemiklerimize kadar dondurdu. Sylvie az sonra gitti, Sartre da hemen yattı. Uyandığında, sağ kolu öylesine ağırlaşmış ve uyuşmuştu ki, zar-zor kımıldatabilecekmiş gibi geliyordu ona. Onu alıp birlikte kahvaltı etmeye götürürken Liliane kulağıma şunları fısıldadı: «Onu dünkünden daha kötü buldum.» Onlar gider gitmez, hastaneye profesör Lebau'ya telefon ettim. Kendisi gelemeyecekti ama, yerine başka bir uzman gönderecekti. Sartre'ı evinde buldum. Saat onbir buçukta da doktor Mahoudeau geldi. Tam bir saat Sartre'ı muayene etti ve beni yatıştırdı, içimi rahatlattı. Derin duyarlık etkilenmemişti, baş sapasağlamdı, hafif kekeleme ağzın çarpıklığından geliyordu. Sağ el zayıftı: Sartre sigarasını tutmakta her zaman güçlük çekerdi. Tansiyonu 14'tü: Aldığı ilâçların neden olduğu kötü bir düşüştü bu. Mahoudeau yeni bir reçete yazdı ve kırksekiz saat sakınımlı davranmasını tembih etti. Sartre çok dinlenmeli ve hiç yalnız kalmamalıydı. Bu koşulla, on, ya da yirmi güne kadar tamamiyle iyileşirdi.

Sartre bütün muayenelere uslu uslu razı olmuştu ama, sokağa çıkmamayı reddetti. Ascension yortusu nedeniyle lisedeki derslerinden kurtulan Sylvie bizi La Coupole'a götürdü. Orada üçümüz birlikte yemek yedik. Sartre kuşku götürmez bir biçimde iyiye gidiyordu. Bununla birlikte, ağzı hâlâ çarpıktı. Ertesi gün, Sartre Arlette'le birlikte aynı yerde yemek yerken, François Périer onu farkedince benim masama geldi ve: «Çok berbat bir şey bu, nedir o çarpık ağız öyle: Çok kötü» dedi. Bereket versin ki, bu kez çok kötü olmadığını biliyordum. Sonraki günler iyi geçti. Pazartesi sabahı, Zaidmann pek yakında tedaviyi keseceklerini bildirdi. Ama, daha sonra normal yaşama dönüşün oldukça uzun olacağını ekledi. Hattâ Arlette'e belki de Sartre'ın hiçbir zaman tamamiyle iyileşmeyeceğini söylemiş.

Bununla birlikte, 26 Mayıs Çarşamba akşamını Bost' la birlikte geçirdiğimizde yürüme, konuşma yeteneğini tamamiyle elde etmiş, neşesine yeniden kavuşmuştu. Sartre'ın önünde gülerek Bost'a içki, çay, kahve, uyarıcı tüketimini azaltması için onunla herhalde kavga etmek zorunda kalacağımı söyledim. Sartre yatmaya çıktı ve oturma odamın üzerinde çıkıntı yapan balkondan: «Castor'uma çok hafif bile olsa hiçbir üzüntü vermek istemem...» diye şarkı mırıldandı. Bundan çok duygulandım. La Coupole'da birlikte yemek yerken, biraz yuvarlak yüzlü, mavi gözlü esmer bir genç kızı bana gösterip de: «Bana kimi anımsatıyor, biliyor musunuz?» — «Hayır.» — «Onun yaşındayken sizi» dediği zaman da duygulandım.

Bir tek şey aksıyordu: Sağ eli zayıf kalmıştı. Piyano çalmakta — Arlette'in evinde bunu seve seve yapardı — zorluk çekiyordu, bir kâğıda birkaç sözcük yazmakta da zorluk çekiyordu. Ama, şimdilik bunun hiç önemi yoktu. Yeniden çalışmaya başlayıncaya kadar **Situations VIII et IX** (VIII. ve IX. Durumlar)'ın provalarını düzeltiyordu, bu da onu oldukça oyalıyordu.

Haziranda, Maurice Clavel'le **Agence de presse Libération**'u (Libération basın ajansı)'nı kurdu. Bu ajansın amaçlarını tanımlayan bir metni birlikte imzaladılar. Ajans her gün bir haber bülteni yayınlamayı tasarlıyordu:

> Gerçeğin savunulması için hep birlikte yeni bir araç kurmak istiyoruz. Gerçeği bilmek yeterli değildir, dahası onu duyurmak gerektir. Titizlikle, söylediği her şeyin gerçekliğini saptayarak, Libération ajansı alacağı haberleri düzenli biçimde yayınlayacaktır... L'Agence de presse Libération her şeyi söylemek isteyen gazetecilere, her şeyi öğrenmek isteyen kimselere söz verecek yeni bir kürsü olmak istiyor. Halka söz verecek.

Haziran sonunda, Sartre'ın fena halde dili ağrımaya başladı. Canı acımadan ne yemek yiyebiliyor, ne de konuşabiliyordu. Ona: «Amma da berbat bir yıldı.» dedim. «Hep sıkıntılarınız oldu.» — «Oo! Zararı yok» diye yanıt

verdi bana. «İnsan yaşlanınca, artık bunun önemi kalmaz.» — «Nasıl şey o öyle?» — «İnsan artık pek uzun sürmeyeceğini bilir.» — «Çünkü insan ölecektir, demek mi istiyorsunuz?» — «Evet. Yavaş yavaş çökmemiz doğaldır. Gençken, farklıdır.»

Bunu söyleyiş tarzı beni allak bullak etti: Daha şimdiden yaşamın öbür yanındaymış gibiydi. Zaten herkes bu kopmayı fark ediyordu. Pek çok şeye ilgisiz görünüyordu, herhalde kendi yazgısıyla ilişkisini kestiği içindi. Çoğu zaman üzgün değilse bile dalgındı. Sadece Sylvie'yle birlikte geçirdiğimiz akşamlar onu gerçekten neşeli görebiliyordum. Haziran ayında, Sylvie'nin evinde Sartre'ın altmışaltıncı yaşını kutladık. Sevinçten adeta uçuyordu.

Gene dişçisine gitti ve acı çekmekten kurtuldu. O zaman, Mayıstan beri ne kadar ilerleme kaydettiğinin farkına vardık. Zaidmann Sartre'ın tamamiyle iyileştiğini kabul etti. Ve Sartre defalarca, geçirdiği yıldan çok hoşnut olduğunu bana yineledi.

Ondan ayrılmak beni gene de kaygılandırıyordu. Sartre Arlette'le üç hafta, Wanda ile iki hafta geçirecekti. Ben de Sylvie'yle geziye çıkacaktım. Bu yolculukları seviyordum ama, Sartre'dan ayrılmak bana her zaman biraz zor geliyordu. Bu kez onunla birlikte La Coupole'da yemek yedim. Saat dörtte Sylvie gelip beni oradan alacaktı. Üç dakika önce kalktım. Sartre tarifsiz bir biçimde gülümsedi ve bana: «Demek, veda töreni!» dedi. Karşılık vermeksizin omzuna dokundum. Gülümseme, tümce uzun zaman aklımdan çıkmadı. «Veda» sözcüğüne birkaç yıl sonra edindiği yüce anlamı veriyordum: Ama, o zaman onu söylerken yalnız başımaydım.

Sylvie'yle İtalya'ya gittim. Ertesi akşam Bolonya'da yattık. Sabahleyin bizi doğu kıyısına götürecek olan otoyolu tuttuk. Ilık bir sis görünümü siliyordu. Bütün ömrümde böyle bir anlamsızlık ve terkedilmişlik duygusuna kapılmamıştım: Orada ne işim vardı benim? Neden orada bulunuyordum? İtalya'ya olan sevgim çabucak beni yakaladı. Ama, her gece, uyumadan önce, uzun zaman ağlıyordum.

Bu sırada Sartre İsviçre'de geziniyordu. Arada sırada bir telgraf iyi olduğunu bana bildiriyordu. Ama, gelip bana katılacağı Roma'ya varınca, Arlette'ten bir mektup buldum. 15 Temmuzda Sartre'ın hastalığı nüksetmişti. İlk kez olduğu gibi, gene sabah uyandığında Arlette durumu fark etmişti. Ağzı Mayıstakinden daha da fazla çarpılmıştı, konuşması çok rahatsızdı, kolu soğuğa ve sıcağa duygusuzdu. Arlette onu Bern'de bir doktora götürmüş, Sartre da bana haber vermesini şiddetle yasaklamıştı. Üç gün sonra, kriz geçmişti ama, Arlette Zaidmann'a telefon etmişti. O da: «Böyle spazm yapmaları için atardamarlarının çok yorgun olması gerek» demişti.

Termini garından onu almaya gittim. Ben onu görmeden o bana seslendi. Sırtında açık renk bir giysi, başında da bir kasket vardı. Bir diş iltihabı yüzünü şişirmişti ama, sağlıklı görünüyordu. Otelin altıncı katındaki küçük dairemize yerleştik: Uçsuz bucaksız bir görünümü olan bir de taraçası vardı. Quirinal'i, Panthéon'un damını, Sanit-Pierre'i, Capitole'ü görüyorduk. Capitole'ün ışıkları her akşam geceyarısında sönüyordu. Bu yıl taraça kısmen salona dönüştürülmüştü, bir camekânla açık alandan ayrılmıştı. Günün her saatinde orada oturabiliyorduk. Sartre'ın absesi geçmişti. Artık hiçbir sıkıntısı yoktu. Artık hiç dalgın görünmüyordu, canlı ve güleçti. Sabahın birine kadar oturmuyordu, yedi buçuğa doğru da kalkıyordu. Saat dokuza doğru, yatak odamdan çıktığımda, onu Roma'nın güzelliğini seyrederek, ya da okuyarak, taraçada oturur buluyordum. Öğleden sonraları iki saat uyuyordu ama, artık hiç uyuklamıyordu. Napoli'de, Wanda ile, uzun yürüyüşler yapmış, bu arada Pompei'yi de yeniden gezmişti. Roma'da, canımız hiç gezinmek istemiyordu: Yerimizden kımıldamadan, her yerdeydik.

Saat ikiye doğru, otelin yakınlarında bir sandviç yiyorduk. Akşam, yemek yemek için yürüyerek Navona alanına, ya da yakınlardaki bir lokantaya gidiyorduk. Kimi zaman, Sylvie otomobille bizi Trastevere'ye, ya da Appia Antica'ya götürüyordu. Güneşli bir bölgeden geçerken Sartre

uslu uslu kasketini giyiyordu. İlâçlarını hiç aksatmadan alıyor, öğle yemeğinde bir tek bardak beyaz şarap, akşam yemeğinde bira, sonra da taraçada iki viski içiyordu. Sabah kahvaltısında kahveyi bırakmıştı, sadece çay içiyordu. Öbür yıllar, sabahın saat beşinde fincan fincan son derece koyu kahve içerdi. **L'Idiot de la famille**'in üçüncü cildini düzeltiyordu. **Gialli**'ler — İtalyan polis romanları — okuyarak da oyalanıyordu. Arada sırada Rossana Rossanda'yla karşılaşıyorduk. Bir gün öğleden sonra da, Yugoslav dostumuz Dedijer bizi ziyaret etti.

Bu Roma tatilindeki haliyle Sartre'ı görünce, insan ona daha yirmi yıllık bir ömür verebilirdi. Zaten o da buna güveniyordu. Bir gün, dönüp dolaşıp hep aynı polisiye ile karşılaşmaktan yakınıyordum. Bana: «Doğal bir şey» dedi. «Bunlardan sadece sınırlı bir sayı vardır. Önümüzdeki yirmi yılda bunların yenilerini okuyacağımızı ummamalı.»

Paris'e dönüşte, Sartre'ın sağlığı sürekli iyiydi. Tansiyonu 17'ydi, refleksleri yerindeydi. Geceyarısına doğru yatıyor, saat sekiz buçukta yataktan kalkıyordu. Gün içinde de artık hiç uyumuyordu. Ağzında hâlâ felcin bir gölgesi kalmıştı. Bu da çiğnemesini zorlaştırıyordu, kimi zaman da peltek peltek konuşmaya S'leri Ş gibi söylemeye zorluyordu. Yazısına tamamiyle egemen değildi. Ama, buna tasalandığı yoktu. Nesnelere ve kişilere yeniden çok dikkat gösteriyordu. **L'Idiot de la famille**'in ilk iki cildinin gördüğü sıcak ilgi onu çok duygulandırmıştı. Üçüncü cildi Gallimard'a teslim etti ve hemen dördüncüsüne başladı. Bu kitapta **Madame Bovary**'yi incelemeyi tasarlıyordu. Yakında çıkacak olan **Tout compte fait** kitabının el yazılarını özenle okuyup eleştiriyordu. Bana da çok yerinde öğütler veriyordu. Kasım ortalarında: «Sartre o kadar iyileşti ki kendimi neredeyse kaygısızlığa kaptırdım» diye yazmıştım.

Kasım sonunda, Foucault ve Genet ile, onbeş yaşında bir Cezayirlinin, Djelalli'nin, öldürülmesini protesto etmek amacıyla Goutte d'Or (Altın damla) mahallesinde yapılan bir gösteriye katıldı. Oturduğu apartmanın kapıcısı 27 Ekimde Djelalli'yi bir karabina kurşunuyla yere sermişti. Kapıcının dediğine göre, çok gürültü yapıyordu. Kapıcı son-

ıa da çelişkiye, sözlerinin birbirini tutmamasına aldırış etmeksizin, onu hırsız sandığını ileri sürmüştü.

Sartre Poissonnière sokağında ellerinde bir bandrol bulunan Foucault ile Claude Mauriac'ın önünden yürüyordu. Bandrolun üzerinde mahallenin işçilerine bir çağrı okunuyordu. Polisler Sartre'ı hemen tanıdılar ama karışmadılar. Megafondan konuşarak Djelalli Komitesinin bir nöbetçi servisinin kurulduğunu bildirdi. Bu servis başka bir yer bulununcaya kadar ertesi günden itibaren Goutte d'Or mahallesinin kilise salonunda toplanacaktı. Geçit La Chapelle bulvarına kadar sürdü. Foucault bir çok kez söz alıp konuştu. Sartre nöbetçi bürolara katılmak istiyordu ama, birkaç gün sonra birlikte yemek yediği Genet, onu bundan caydırdı: Sartre'ı çok yorgun buluyordu.

Sartre'ın bu yorgunluğu hissedip etmediğini bilmiyorum ama, 1 Aralık gününün akşamı bana beklenmedik bir anda, damdan düşercesine: «Can sağlığımı tükettim» dedi. «Yetmiş yaşımı aşamam.» Hemen itiraz ettim. O da bana: «Üçüncü bir krizden kolay kolay kurtulunamayacağını bana siz kendiniz söylemiştiniz» diye yanıt verdi. Bunu söylediğimi hiç mi hiç anımsamıyordum. Hiç kuşkusuz bu olası aşırılıklara karşı onu uyarmak içindi. «Sizin geçirdikleriniz çok hafif şeylerdi» diye karşılık verdim ona. «Flaubert'i tamamlayamayacağımı sanıyorum» diye sürdürdü. «Canınızı mı sıkıyor bu?» «— Evet, canımı sıkıyor.» Ardından da bana cenaze töreninden söz etti. Çok gösterişsiz, sade bir tören ve yakılmak istiyordu. Özellikle de Père-Lachaise mezarlığında annesiyle üveybabasının arasına gömülmek istemiyordu. Kalabalık bir Maocu topluluğun tabutunu izlemesini diliyordu. Bana, sık sık olmasa da bunu düşündüğünü söyledi.

Bereket versin ki, bu konuda, değişken mizaçlıydı. 12 Ocak 72'de, neşeli bir havayla bana: «Belki de daha uzun zaman yaşarız» dedi. Şubat sonunda da: «Oh! On yıl sonra da gene burada olmayı umuyorum» dedi. Arada sırada, gülerek «minifelcine» anıştırmada bulunuyordu, ama, tehlikede olduğunu hiç düşünmüyordu.

Pleven'in, tutukevlerinde yönetim biçiminin değişmesiyle ilgili olarak vermiş olduğu sözler tutulmadığından, Sartre Adalet Bakanlığında bir basın toplantısı düzenlemeye karar verdi. 18 Ocak 72'de, yanında Michèle Vian olduğu halde, Continental Otelinde Secours rouge üyeleri ve onların kimi dostlarıyla buluştu: Deleuze, Foucault, Claude Mauriac. R.T.L.'den ve Europe I'den iki radyo arabası hazır bulunuyordu. Topluluk Vendome alanına gitti, Adalet Bakanlığına girdi. Foucault konuştu, Melun'daki tutukluların gönderdikleri raporu okudu. «Pleven istifa. Pleven kodese. Katil Pleven» diye bağırdılar. C.R.S.'ler topluluğu dağıttılar. Gazeteci Jaubert'i yakaladılar. Jaubert bir göçmenin coplanmasında araya girmeye çalışırken öylesine acımasızca pataklanmıştı ki hastaneye kaldırılması gerekmişti (1). Sartre'la Foucault onun salıverilmesi için araya girdiler. Göstericiler oradan Liberation Basın ajansına gittiler. Orada, Vendome alanında bulunmayan otuz kadar gösterici ve gazeteci vardı. Bunlar arasında da pek kısa bir süre önce cezaevinden çıkan Alain Geismar da hulunuyordu. Sartre bir masanın başına, Jean-Pierre Faye'ın yanına oturdu. Olayların gelişmesini öfkeyle anlattı: «C.R.S.'ler özellikle hoyrat davranmadılar» dedi. «Özellikle yumuşak da davranmadılar, tıpkı kendi kendilerine benziyorlardı.» Konuşması bitince, topluluk dağıldı, o da evine döndü.

Büyük bir hoşnutlukla katıldığı bir girişim de, Contat'yla Astruc'ün ona hasrettikleri filmdir. Çevresinde **Temps modernes**'nin çalışma arkadaşları, (2) onların sorularına yanıtlar vererek, konuşuyor, kendini anlatıyordu. Genellikle onun evinde, arada sırada da benim evimde çeki-

(1) Protesto etmek için bütün Paris gazetecileri birleşmişti. İçişleri Bakanlığının önünde büyük bir gösteri düzenlemişlerdi. (Y.N.)

(2) O sırada İsrail'de bulunan Lanzmann'ın dışında. (Y.N.)

yorlardı filmi. Onu hep aynı kişilerle karşı karşıya görmek belki biraz bıktırıcıydı ama, onlarla olan yakınlığı sayesindedir ki öylesine doğallıkla ve teslimiyetle konuştu. Canlanmıştı, yüzü gülüyordu, en iyi halindeydi. Bn. Mancy'yi üzmek korkusuyla ve bir de daha başka çalışmalara kendisini kaptırdığından **les Mots** (Sözcükler)i sürdürmedi: Burada annesinin ikinci evliliğini, onunla iç kopmasını, üvey-babasıyla ilişkilerini, La Rochelle'deki yaşamını anlattı. La Rochelle'de Parisli olarak mimlenmiş ve okul arkadaşlarının az-çok uzağında tutulmuştu, yalnızlığı ve şiddeti yeni yeni öğrenmeye başlamıştı. Onbir yaşında, ansızın artık Tanrı'ya inanmadığının farkına varmıştı. Onbeş yaşına doğru da, yeryüzü ölümsüzlüğünü onu için ebedi yaşam düşüncesini yerini almıştı. Bunu üzerine «yazı sinirliliği» adını verdiği tutkuya kapılmıştı. Okuduklarının etkisiyle de, o zamanlar ölüm hayallerine ortak ettiği ünü düşlemeye başlamıştı.

Daha sonra Nizan'la dostluklarını, olumlu yarışmalarını, isteklenmelerini, Proust'la Valéry'yi buluşunu anlatıyordu. İşte o dönemde, onsekiz yaşına doğru, Midy fitilleri tarafından basılmış olan ve Sartre'ın metroda bulduğu küçük bir deftere düşüncelerini abacel sıraya göre yazmaya başlamıştı. En önemlisi daha o zamandan bile özgürlüktü. Daha sonra kısaca Öğretmen okulundaki yıllarını anlatıyordu. Onları mutluluk içinde geçirmişti ve arkadaşlarıyla 'talas'lara karşı zararsız şiddetlere girişirdi. Bergson'un bir kitabını okuduktan sonra felsefeye yönelmişti. O zamandan beri de felsefe onun için temel olarak kalmıştı: «Yaptığımın birliği felsefedir.»

Ardından Berlin'deki günlerini, Husserl'in kendisi üzerinde yaptığı etkiyi; öğretmenlik mesleğini, erişkin yaşa girme isteksizliğini, hem bu tiksinmenin, hem de düşsellik üzerine araştırmalarına bağlı olan 'mescaline' (bir tür alkollü içki) deneylerinin yarattığı sinirliliği anlattı. Bir de **La Nausée** (Bulantı), **Le Mur** (Duvar) öyküsünün kendisi için neyi simgelediğini açıkladı.

Konuşmaların devamı Stalag XII D pasajına, Barjona'nın yaradılışına, Paris'e dönüşüne, **Les Mouches**'a döküldü.

Sonra varoluşçuluğun beğenilip tutulmasına, 40'lı yılların sonunda karşılaştığı saldırıları, yazınsal bağlantı duyusuna, siyasal konumlarına döküldü: R.D.R.'e girişi, kendi kendisinden kopması, Fransa'da ortalığı kasıp kavuran anti-komünist akım ve özellikle de Duclos olayı ve göçmen güvercinler yüzünden 1952'de komünistlere yaklaşma kararı. De Gaulle'e anıştırma yaptı: «Tarih'in uğursuz şahsiyeti», güncel toplumun iğrençliğini, aşağılığını ilân etti.

Her zaman için benimsediği tinsel kaygılarını, düşüncelerini açıkladı. Aynı kaygıyı, töreyi siyasaya bağlayan Maocu dostlarında da değişik bir biçim altında görmekten duyduğu kıvancı dile getirdi. Törelciliğini uzun uzun anlattı: «Aslında, benim için sorun siyasanın mı, yoksa törenin mi seçildiği, yahutta siyasayla törenin aynı şey olup olmadığını bilmekti. Böylece de şimdi çıkış durumuna geldim. Ama, bir bakıma kendimi kütlelerin eylem düzeyine getirerek, daha zenginleşmiş olarak. Şu sırada her yerde bir parça bir törel sorun var, siyasal sorundan başka bir şey olmayan törel sorun. Ve işte ben de bu alanda, söz gelimi, Maocularla, tamamiyle düşünce birliği içinde bulunuyorum... Aslında ben iki töre yazdım. Biri 45-47 arasında, bu tamamiyle yutturmacaydı... Sonra da gerçekçilik sorunu ve töre sorunuyla, başka bir töre konusunda 65 dolaylarındaki notlardan.»

En sonunda da, en büyük önemi verdiği konuya döndü: Klasik aydınla, şimdi olmayı seçtiği yeni aydın.

Film henüz tamamlanmamıştı. Tam o sıralarda, arkadaşlarından biri, Belçikalı avukat Lallemant (1) cezalandırma konusunda bir konferans vermesi için Sartre'ı genç Brüksel barosu aracılığıyla davet etirdi. Öğleden sonra bir buçuk sularında otoyoldan Sylvie'nin kullandığı arabayla gittik. Pırıl pırıl parlak güneşli bir gündü, Sylvie'nin hazırladığı jambonlu sandviçleri yemek üzere bir dinlenme

(1) Lallemant F.L.N. için savaşıma katılmıştı: Dostlarıyla birlikte, kimi Cezayirlilerin sınırı geçmesine yardım ediyordu. Sartre için Brüksel'de Cezayir savaşı konusunda büyük bir konferans düzenlemişti. (Y.N.)

alanında durduk. Saat beş buçukta Brüksel'e vardık. Bize oda ayırdıkları oteli hemen bulduk. Odalarımıza yerleşir yerleşmez, bara inip bir şeyler içtik. Lallemant'la Verstraeten (2) de orada bize katıldılar. Verstraeten'in hep o aynı güzel mavi gözleri vardı ama, o kadar zayıftı ki tıpkı Conrad Veidt'e benzemişti. Onlar ve daha başka dostlarla, yeniden hayranlıkla seyrettiğimiz Grande Place'daki Cygne' de akşam yemeğimizi yedik. Daracık yan sokaklarda biraz gezindik ve Kongre Sarayına gittik.

Bir bakışta dinleyicilerin tamamiyle kentsoylu olduğunu gördük: Son derece şık giysili hanımların berberden henüz çıktıkları açıkça belli oluyordu. Sartre 68'den beri klasik takım giysileri, kravatları bırakmıştı. O akşam da sırtında dinleyicilerin kınayarak baktıkları siyah bir pulover vardı. Gerçekten de, onun bu insanlarla hiçbir ilişkisi yoktu, Lallemant'nın onu neden davet ettiğini pek anlayamadık.

Sartre «Sınıf adaleti ve halk adaleti» konusundaki metnini isteksizce okudu. «Fransa'da,» diyordu «iki adalet vardır: Biri, bürokratiktir, proletaryayı kendi durumuna bağlamaya yarar; öbürü, yabanıldır, proletaryayla halk tabakasının emekçileşmeye, emekçi durumuna gelmeye karşı özgürlüklerini kesin olarak bildirdikleri derin andır... Her adaletin kaynağı halktır... Ben en derini ve tek gerçeği olarak halk adaletini seçtim.» Ve ardından da ekliyordu: «Eğer bir aydın halkı seçerse, manifesto imzalamalarının, sakin itiraz mitinglerinin, ya da reformist gazetelerde yayınlanan makalelerin zamanının çoktan geçtiğini bilmesi gerekir. Uzun uzun konuşacağına, elinin altında bulunan yollardan, halkı söz sahibi etmeye çalışması gerekir.» Bunun üzerine, La Cause du peuple'ün ne olduğunu ve kendisi-

(2) Verstaeten bir Sartre felsefesi profesörüydü. Sartre üzerine bir kitap yazdı, Sartre'la Merleau-Ponty'nin kurduğu felsefe koleksivonunu onunla birlikte yönetiyordu. Gallimard'da «Bibliothêque de philosophie» (Felsefe kitaplığı) adıyla çıkıyordu. (Y.N.)

nin gazetedeki rolünü açıkladı.

Kentsoylu yasalardaki sapmayı göstermek için Geismar, Roland Castro olayını, «Amis de **La Cause du peuple**» davasını saydı. On yıldan beri gitgide kötüleşen cezaevleri yönetimini anlattı, yargıçların karşılaştıkları akıl almaz baskıları açıkladı.

Bütün bunlar dinleyicilerin bir kulağından girip öbür kulağından çıktı. Solcuların yönelttiği yerinde birkaç soruyla, Sartre'ın önemsemeden, rahatça yanıtladığı bir yığın saçma sapan sorular soruldu. Bu toplantının tek eğlenceli olgusu, konuşma sırasında Sartre'ın filmini çekmek için kamerasıyla yerlerde sürünen Astruc'ü görmek oldu: Pantalonu bacaklarından aşağı kaymıştı, kaba etleri görünüyordu. İlk sıradaki dinleyiciler ciddiyetlerini korumak için büyük zorluk çektiler.

Çıkışta, bir hanım Sartre'a bakarak: «Giyinip kuşanmaya değmezdi» diye homurdandı. Bir başkası da: «Topluluk önünde konuşurken, insan doğru dürüst giyinme zahmetine katlanır.» Genç baro çok güzel, çok iyi döşenmiş bir kokteyl düzenlemişti. Orada da konu Sartre'a doğrudan doğruya saldıran bir başka dinleyici hanım tarafından yeniden ele alındı. Bu hanım işçi sınıfından kentsoylu sınıfa yükselmişti, bu şekilde yükselen işçilerin ilk işi de hemen bir kravat takmaktır.

Ertesi gün Sartre yemekten kısa bir zaman önce gelen Arlette'le birlikte trene binip döndü; ben de Sylvie'yle birlikte otomobille döndüm.

Paris'te, Overney cinayetini haber aldık. Uzun bir öykünün trajik sonucuydu bu. Keyfi işten çıkarmalar sonucunda — aslında bunların siyasal nedenleri vardı —, Renault tarafından kapı dışarı edilen iki işçi — Tunuslu Sadok, Portekizli José — bir açlık grevine girişmişlerdi. Fransız Christian Riss de onlara katılmıştı. Boulogne'de, Dome sokağındaki bir kilisede kendilerine bir barınak bulmuşlardı. 14 Şubat günü, akşama doğru, Sartre işçilerle tartışmak amacıyla, Renault'nun Seguin adasındaki atelyelerine gitmişti. Yanında şarkıcı Colette Magny, Gacem Ali komite-

sının (1) üyeleri, birkaç gazeteci olduğu halde, bir ulak aracılığıyla, gizlice içeri girmişlerdi. Maocu militanların — özellikle de açlık grevi yapanların — işten atılmalarını protesto eden el ilânları dağıtmışlardı. Bekçiler tarafından hoyratça kovulmuşlardı oradan. Sartre bir basın toplantısıyla olayı yorumladı: «Biz işçilerle konuşmak üzere Renault'ya gittik. Renault kamulaştırıldığına göre, insan orada rahatça gezinebilmelidir. İşçilerle konuşamadık. Bu da Renault'da faşizmin hüküm sürdüğünü kanıtlıyor. Bekçiler artık bizi koruyacak işçi olmadığını görünce şiddete baş vurdular. Pek çok kişiyi fena halde dövdüler, bir kadını merdivenlerden yuvarladılar.»

Ocak ayı sonundan beri her gün, Maocu militanlar Billancourt'daki Emile-Zola Kapısında Renault savaşım komitesinin el ilânlarını dağıtıyorlardı. 25 Şubatta, akşam işten çıkarmalara, işsizliğe ve ırkçılığa karşı Charonne'da yapılacak bir gösteri çağrısında bulundular. Bu militanlar arasında, bir yıl önce Reji'den atılan ve o sıralarda bir çamaşır fabrikasında dağıtıcı şoför olan Pierre Overney de bulunuyordu. Kapıyı koruyan üniformalı sekiz nöbetçi pek sinirliydi. İşçilerin çıkmaya başladıkları saatti, parmaklık açıktı. Maocularla bekçiler arasında bir tartışma oldu, sonra bir itişip kakışma oldu. Bir bekçi kulübesinden, sivil giyimli bir adam salıneyi gözlüyordu. Maocular fabrikanın içerisine doğru birkaç adım ilerlerken, adam bağırdı: «Defolun oradan, yoksa ateş ederim.» Onun ikl metre ötesinde bulunan Overney geri çekildi. Tramoni ateş etti: Mermi ateş almadı. İkinci kez ateş ederek Overney'i yere serdi. Sonra da fabrikanın içerisine doğru kaçtı.

Bu cinayetin ardından işçiler bir dizi gösteri yaptılar, kavga çıkardılar. Yönetim de yeni işten çıkarmalara baş vurdu. Sartre Renault fabrikalarının önünde bir soruşturma yapmaya gitti. «Bizzat kendiniz bir soruşturma yapma gereksinimi mi duyuyorsunuz?» diye ona sordu gazetecinin

(1) Göçmenlere karşı yöneltilen her türlü ırkçı ve baskı altına alıcı davranışı açıklamak amacıyla Boulogne'da kurulan komite. (Y.N.)

biri. «Resmi adalete güveniniz yok mu?» «Hayır, zerre kadar güvenim yok.» «Peki, ya P.C.'nin davranışı konusunda ne düşünüyorsunuz?» «Akıl almaz bir tutum. Onlar size: «Bunların (1) suçortağı olduklarının kanıtı işte meydanda, birbirlerini öldürüyorlar,» diyorlar. Bu bana pek geçersiz bir kanıt gibi görünüyor. Maoculara karşı hükümetle birlikte olan asıl komünistlerdir.»

28 Şubatta, Michèle Manceaux'nun arabasıyla, Sartre'la ben, Overney'in öldürülmesini protesto etmek amacıyla düzenlenen büyük bir gösteriye katılmak üzere gittik. Son derece büyük bir kalabalık vardı. Orada çok uzun zaman kalmadık, çünkü Sartre zorlukla yürüyebiliyordu. Choisir' in (2) bir toplantısı nedeniyle, cenaze törenine Sartre'la birlikte gidemedim. O Michèle Vian'la gitti. Bacakları yüzünden, cenazeyi sonuna kadar izleyemedi ama, o muazzam kalabalığı pek olağanüstü bulmuştu. Yeni devrimci sol Mayıs 68'den beri Paris sokaklarında bu kadar insanı bir araya getirmemişti. Gazetelerin yazdıklarına bakılırsa, en azından 200.000 kişi vardı. Hepsi de solculuğun bir yinelenişinden söz ediyor ve bunun önemini vurguluyordu.

Bununla birlikte, Sartre Nogent'ın kaçırılmasını onaylamıyordu. Nogent Rejideki işçi çıkarmalarıyla görevlendirilmişti. Yeni Halk Direnişi cinayetten birkaç gün sonra, misilleme yapmak amacıyla onu kaçırmıştı. Üzüntüyle, kendisinden bir açıklama isteyecek olurlarsa ne söyleyeceğini düşünüp duruyordu. Kaçıranlar da kendi yönlerinden sıkıntıdaydılar. Hiçbir istekte bulunmadan çabucak Nogent'ı salıverdiler.

Yeni Halk Direnişi (N.R.P.) proleter solun militan örgütüydü. Onun ardından gizlice yaşamını sürdürmüştü. Nogent'ın kaçırılmasından sonra bu örgüt bir yol kavşağında birlikte gidemedim. O Michèle Vian'la birlikte gitti. Bacak-

---

(1) P. C. (Komünist partisi) onlar deyimiyle solcuları ve kentsoyluları belirtiyordu. (Y.N.)

(2) Benim de ortak yöneticisi olduğum bir kadın kuruluşudur ve o gün orada bulunmam zorunluydu (Y.N.)

bulunuyordu: Ya açıkça terörizme atılacaktı, ya da dağılacaktı. Terörizme karşı olduğundan ikinci yolu seçti. Bunu az sonra Secours rouge (Kızıl yardım)'ın ortadan silinmesi izledi. Bu örgüt gerçekten de Maocuların eline düştü. Onlar da dağılmaya karar verince onunla artık ilgilenmediler 1).

İşte o dönemdedir ki Sartre Michèle Manceaux'nun **Les Maos en France** (Fransa'da Maocular) adlı kitabına bir önsöz yazdı. Yazar bu kitapta kimi Maocu yöneticilerin yaptıkları görüşmeleri toplamıştı. Sartre bu önsözde Maocuları nasıl gördüğünü, onlarla aynı kanıda olmasının nedenlerini anlatıyordu. «Maocuların doğallıkları» diyordu, «sadece devrimci düşüncenin halktan geldiğini ve onu yalnızca halkın eylemle tam gelişme haline ulaştırdığını belirtir. Fransa'da henüz halk yoktur: Ama, kütlelerin «**praxis**»e (2) geçtikleri her yerde, bu kütleler halka dönüşmüştür bile... «Maocu davranışın törel boyutları üzerinde ısrarla dururdu: «Devrimci şiddet doğrudan doğruya **törel**dir çünkü işçiler kendi tarihlerinin konusu haline geliyorlar.» Maoculara göre, diyordu Sartre, kütlelerin istediği özgürlüktür. Ve işte onların eylemlerini, söz gelimi işverenlerin fabrikaların içine hapsedilmesini, şenliğe dönüştüren budur. İşçiler **törel bir toplum** oluşturmaya çalışıyorlar, yani «devredilemeyen kişinin toplulukla gerçek ilişkilerinde kendi kendini bulabileceği» bir toplum.

Şiddet, doğallık, törellik, Maocu devrim eyleminin dolaysız üç niteliği işte bunlardır. Savaşımları gitgide daha az sembolik ve dakik, gitgide daha fazla gerçekçidir. Maocular anti-otoriter «praxis»leriyle örgütlü kapitalizm döneminde sınıfların çatışmasının yeni biçimlerine uyma yeteneğindeki tek devrimci güç olarak görünürler.»

Bununla birlikte, klasik aydının rolünü reddetmiş ol-

(1) Bu örgüt gene de bir süre daha yaşadı. (Y. N.)

(2) Yunanca: Eylem sözcüğünden. Marksist felsefede evreni değiştirmeyi amaçlayan etkinlikler. Sartre varoluşçuluğunda, Kişi'nin tarihte kendini gösterdiği şey, eylemler ve etkinlikler. (Ç.N.)

masına karşın, Sartre kendisinden istendiği zaman manifestoları imzalamaktan vazgeçmemişti. Mart başlarında, Sartre Foucault, Clavel, Claude Mauriac ve Deluze'le birlikte, Kongo lehinde bir çağrıda bulundu.

İlkyaz gelmişti: Hoyrat ve şahane bir ilkyaz. Güneş bir günde bir yaz güneşine dönüşmüştü. Tomurcuklar patlıyor, ağaçlar yeşilleniyor, alanlarda çiçekler açılıyor, kuşlar cıvıldıyordu. Sokaklar taze ot kokuyordu.

Genel olarak, bizim yaşamımız da geçen yılki aynı sevimli alışkanlıkları izliyordu. Aynı dostları görüyorduk, kimi zaman da bize bağlı ama, pek o kadar teklifsiz olmayan kimselerle görüşüyorduk. Amerika'dan yeni gelen Tito Gerassi'yle yemek yedik. Kara Panter'lerin iki başkanını, Cleaver'le Huey'i birbirine karşı getiren anlaşmazlıkları uzun uzun anlattı bize. Daha akıllı, daha canlı olan Cleaver'e beslediği bütün sevgiye karşın, ciddi, ağırbaşlı Huey'e daha fazla saygı duyuyordu. Sartre'ın ondan yana tavır almasını çok isterdi. Ama, oldukça sağlam bilgi yokluğundan, Sartre taraf tutmayı reddetti.

Todd'la da yemek yedik. Todd uzun bir araştırmadan sonra, babasını bulmuştu: Bu kendisi için çok önemliye benziyordu. Nizan'ın kızı olan eşinden ayrıldığından beri onu artık pek görmez olmuştuk. Eşini biz çok seviyorduk. Todd her zaman kendine bir baba arayıp durduğundan, sonsuz iyiliği çoğunlukla kolay bir gönülalıcılığa dönüşen Sartre da bir kitabını ona adamıştı: «Asi oğluma» diye. Ama, gerçekte, bir oğlu olması fikri aklının ucundan bile geçmemişti Sartre'ın. «Yetmiş yaşında otoportre»de Contat'ya şunları söylemişti: «Bir oğlum olmasını hiçbir zaman istemedim, hiçbir zaman. Benden daha genç erkeklerle ilişkilerimde bir babalık ilişkisi oluşturmaya çalışmam (1).»

Daha sonra Sylvie ve Arlette'le Saint-Paul-de-Vence'e gittik. Orada da bir yıl öncekinin hemen hemen aynı bir yaşam sürdürdük. Kitap okuyorduk, masmavi şahane bir

(1) Sartre Todd'u hiç sevmediği için onu hiçbir biçimde oğlu yerine koymuyordu ve Todd'un kitabında ileri sürmeye çalıştığının tam aksine, onunla pek yüzeysel ilişkileri vardı. (Y.N.)

gökyüzü altında geziniyorduk, transistorlu radyomuzdan France-Musique izlencesini dinliyorduk. Gene Cagnes'a gittik, Maeght galerisini gezdik. Sartre çok mutlu görünüyordu.

Döner dönmez hemen savaşkan etkinliklerine başladı. O dönemde Paris bölgesinde boş duran 165.000 konut vardı. Goutte d'Or mahallesinin çoğunluğunu kuzey-Afrikalı göçmenlerin oluşturduğu sakinleri, bunlardan Chapelle bulvarında bulunan bir tanesine yerleşmişlerdi. Orada ancak iki gün kalabildiler. Polis binayı kuşattı. Kuşatılanlar yapının son katına sığındılar. Polisler büyük bir merdiven uzatıp bütün camları kırdılar. Binadakilerin hepsini orayı boşaltmaya zorladılar. Erkekleri bilinmeyen bir yere götürdüler, kadınlarla çocuklar bir barınma merkezinde toplandı.

Protesto etmek amacıyla, Kızıl yardım Roland Castro' nun yönettiği bir basın toplantısı düzenledi. Claude Mauriac, Faye, Jaubert de oradaydılar. Sartre o toplantıya katıldı. Djelalli olayından beri gerçekleştirilen eylemlerin tümünün senfezini yaptı. Bundan da siyasal bir anlam çıkardı. «Burada düşman denmesi gerekeni» açıkladı, yani bu eylemlerin yöneltildiği düzenin güçlerini. Önce, dedi, bu konutlar boş, oturulacak halde değiller. Bunlarla yetinmek için insanın gerçekten de başının üzerinde bir damı olmaması gerektir. İkincisi, o zavallı insanları buradan kovmak belirgin, apaçık bir ırkçılık yapmak demektir: Sözgelimi, Djelalli ailesi rabıtalı bir konut elde edememişti. İşte bu nedenledir ki, yersiz yurtsuz olan bu zavallıcıklar o sefil barakaya sığınmışlardı. O yapıyı bir şirket satın almıştı. Şu günlerde onu yıkıp yerine büyük bir yapı inşa edecekti: Burada mahalle halkının doğallıkla kendiliğinden tepki gösterdiği insanlık dışı bir davranış söz konusuydu. Bir kez daha sınıfların savaşım alanındayız: karşı karşıya bulunduğumuz kapitalizmdir. Ardından da şunları ekledi: «Dikkat ederseniz, polis içindekileri dışarı attığı zaman, hâlâ kullanılabilecek konutları yıkıyor.»

Sartre çok değişik şeylerle ilgilenirdi ama, onun gözünde bunların hepsi aralarında bağıntılıydılar. Nisanda Heidelberg'deki hastalar topluluğu üyelerinin akıl hastalığı ko-

nusunda yazdıkları bir yapıta bir mektup-önsöz yazdı. Deliliğin, marksist anlamda, gerçeğini akıl bozukluğunda ve onu cezalandıran baskıda bulduğuna göre, «hastalığın kapitalizmin tek olası yaşam biçimi olduğu» fikrinden giderek «antipsikiyatrinin tek olası radikalizasyonunu» uygulamaya koydukları için onları kutluyordu.

Her zamanki gibi, en sevdiğimiz eğlence dostlarla buluşmaktı. O ilkyaz, Cathala'larla (1) öğle yemeği yedik. S.S.C.B.'inde aydınların durumunun her zamankinden daha beter olduğunu söylediler bize. Dört yıl önce, Cathala Moskova'daki en önemli yazın dergisinin yönetmeni olan Tchakowsky'nin son romanı konusunda **Le Monde**'da bir yazı yayınlatmıştı. Kitabı bizzat kendisi çevirmişti. Sonra da bunun sadece çok kötü değil, aynı zamanda da Stalinci olduğunu ilân etmişti. Moskova'da ona artık hiçbir çeviri önerisinde bulunmamışlardı. Fransa için Alexis Tolstoy'un bir yapıtını çevirerek yaşadı. Kocasından ayrılmadıkça, karısı Lucia'ya Fransa vizesi vermeyi reddettiler. İşte bu nedenle dört yıldan beri Paris'e gelememişlerdi. En sonunda Lucia görevinden ayrılmıştı, şimdi işsizdi. Ancak Fransa elçiliği sayesinde pasaport alabilmişti. Bir yıl sonra kesin olarak Paris'e dönmeyi tasarlıyorlardı. Soljenitsin S.S.C.B.'inde değil ama Fransa'da yakında yayınlanacak son romanı yüzünden her zamankinden daha fazla gözden düşmüştü.

Sartre'ın dişleriyle gene başı dertteydi. Dişçi Ekimde ona gerçek bir takma diş koymak gerekeceğini, halk önünde konuşmakta zorluk çekeceğini söyledi. Bu durum onu son derece üzdü. Mitinglerde, hattâ biraz kalabalıkça toplantılarda artık konuşamayacaksa, siyasal emekliliğe ayrılmak zorunda kalacaktı. Belleğini yitirmekten yakınıyordu, küçük şeyler konusunda bir gerçekti bu. Ama, ölüm korkusu aklının ucundan bile geçmiyordu. Ağabeyi Pierre

(1) Onları her Moskova yolculuğumuzda görmüştük. «Sartre'ın öğretmen okulundan eski arkadaşı olan Cathala savaşta de Gaulle'cü olmuştu, 1945'te de komünist. Rusça yapıtların Fransızcaya çevirisiyle uğraşıyordu... Karısı Rustu... ve bir dergide çalışıyordu.» (Tout compte fait.) (Y N.)

ölüm döşeğinde bulunan Bost arada sırada ölüm korkusu duyup duymadığını sordu. Sartre da: «Evet,» dedi. «Cumartesi öğleden sonra, Castor'la Sylvie'yi görmem gerektiği zaman, bir kazaya uğramanın pek aptalca bir şey olduğunu düşünürüm.» Kaza dediği bir felçti. Ertesi gün ona: «Neden cumartesi?» diye sordum. O da bunun tam iki kez başına geldiğini, ölümü değil de, geçireceği geceden yoksun kalacağını düşündüğünü söyledi.

Goytisolo'ya, Paris'te yayınlanan İspanyolca bir dergi olan **Libre** için mülâkat verdi. Bunda 1972'de ortaya çıkan sorunları inceliyor ve çok önem verdiği soruna dönüyordu: Aydınların rolü. Mayısta, **La Cause du peuple**'de, halk adaleti konusundaki düşüncelerini açıkladı.

La Cause du peuple can çekişiyordu, hattâ yayınlanmaz bile oldu. Sartre her sabah gazete sorumlularının onu kurtarma çarelerini tartıştıkları toplantılara katılıyordu. Sabahları çok erken uyanıyordu ve çok yoruluyordu. Akşam müzik dinlerken uyuyordu. Bir keresinde, bir tek viski içtikten sonra birbirini tutmaz sözler söylemeye başladı. Yatmaya giderken sendeliyordu. Ertesi sabah, saat sekiz buçukta kendiliğinden ayaklandı, tamamiyle normal görünüyordu. Gene de beni **Choisir** için konuşma yapacağım Grenoble'a götüren uçakta kaygılıydım. Ertesi gün Paris'e dönerken hep kötü haber bekliyordum. Gerçekten de, sabahın saat onbir buçuğunda, Arlette bana telefon etti. O da perşembe akşamı Paris'ten ayrılmıştı. Sartre televizyon seyretmek için (kendi evinde televizyon yoktu) geceyi tek başına Arlette'in evinde geçirmişti. Gece yarısından az önce Arlette'in evine gelen Puig Sartre'ı yerde, sarhoş bir halde bulmuştu. Onu yerden kaldırmak için tam yarım saat uğraşmıştı. Yürüyerek onu evine götürmüştü. Sartre yakında oturuyordu, bununla birlikte düşmüş ve burnu kanamıştı. Sabahleyln, Arlette'e telefon etmişti, aklı başında görünüyordu. İkiye doğru onu görmeye gittim. Burnunda bir morartı vardı, dudakları biraz şişmişti ama, kafası berraktı. Benim ısrarım üzerine, pazartesi günü Zaidmann'a gitmeye söz verdi. La Coupole'de öğle yemeği yedik, Michèle de gelip onunla birlikte kahve içti. Sartre'ın evine

dönünce, Zaidmann'a telefon ettim. O da bana Sartre'ın pazartesiyi beklemeden hemen gelmesini söyledi. Yeniden lokantaya gittim. Biraz homurdanıp mırın kırın ettikten sonra, Sartre Michèle'le birlikte doktorunu görmeye gitti. Saat altıya doğru döndü. Refleksleri iyiydi, aksayan hiçbir şey yoktu, sadece tansiyonu 21'di. Ama, bu da geceki içki âleminin bir sonucuydu. Zaidmann gene eski ilâçları yazmış ve gelecek çarşamba için randevu vermişti.

Sylvie'yle cumartesi akşamı pek güzel geçti. Sartre ancak geceyarısı uykudan kırılmaya başladı, dokuz buçuğa kadar deliksiz bir uyku uyudu ve dinlenmiş olarak uyandı. Haziran çok iyi bitti. **La Cause du peuple** yeniden yayınlandı, ilk sayısı tam bir başarıydı.

Temmuz başlarında, Sartre Arlette'le birlikte Avusturya'ya kısa bir yolculuk yaptı. Ben de Sylvie'yle Belçika'ya Hollanda'ya, İsviçre'ye gittim. Sartre bana telgraf çekiyordu, telefonla görüşüyorduk, sağlığı mükemmel görünüyordu. 12 Ağustosta, Roma'da, onu almak üzere istasyona gittim ama, yetişemedim. Otele döndükten az sonra Sartre'ın taksiyle geldiğini gördüm. Peltek peltek konuşuyordu ama, hemen bana: «Birazdan geçer» dedi. Yalnız oluşundan yararlanarak yemekli vagonda iki yarım şişe şarap içmişti. Hemen kendini toparladı ama. eline fırsat geçer geçmez neden içkiyi böylesine aşırı derecede içtiğini düşündüm. «Hoşuma gidiyor» diyordu bana ama, bu yanıt benim için yeterli değildi. Kendinden bu şekilde kaçtığına göre çalışmasından hoşnut olmadığını geçirdim aklımdan. **L'Idiot de la famille**'in dördüncü cildinde Madame Bovary'yi incelemeyi tasarlıyordu. Hep kendini yenileme kaygısında olduğu için de yapısal yöntemlerden yararlanmak istiyordu. Ne var ki, yapısalcılığı sevmiyordu. Bunu şöyle açıklıyordu: «Dilbilimciler dili dışta olusla ele almak isterler, dilbilimden çıkan yapısalcılar da bir bütünü dışta olusla verirler. Bu onlar için olabildiğince en uzak kavramlardan yararlanmaktır. Ama, ben bunu kullanamam, çünkü bilimsel değil, felsefi bir alanda yer alıyorum. İşte bu nedenle bütün olan bir şeyi dışa vurmak gereksinimini duymam.» Demek ki, bir ölçüde, tasarladığı şeye karşıydı. Belki de **L'Idiot**

de la famille'in ilk üç cildinin üstü kapalı biçimde Madame Bovary'nin açıklamasını içerdiğinin ve şimdi yaratıcısından yapıta çıkmaya çalışırken aynı şeyleri söylemek tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunun farkındaydı. Düşünüyordu, notlar alıyordu ama, yapacağı şey konusunda toplu bir fikri yoktu. Ve az çalışıyordu, heyecansızdı. 1975'de, Michel Contat'ya: «Bu dördüncü cild benim için en zor olanıydı ve beni en az ilgilendireniydi» dedi.

Ama, gene de önce Sylvie'yle, sonra da yalnız, çok güzel bir tatil geçirdik. Haziranda, Sartre kimi zaman biraz dikkatsiz, biraz dalgındı: Roma'da artık hiç de öyle değildi. Hep o pek sevdiğimiz teraslı dairede kalıyorduk. Her zamanki gibi de sohbet ediyor, kitap okuyor, müzik dinliyorduk. Bilmem neden o yıl dama oynamaya başladık ve bu hemen pek hoşumuza gitti.

Eylül sonunda, döndüğümüzde Sartre'ın sağlığı mükemmeldi. Yeniden benim eve kavuştuğuna pek seviniyordu. Bana: «Yeniden burada bulunduğuma memnunum» dedi. «Gerisi, umrumda bile değil. Ama, burası, burada olmak hoşuma gidiyor.» Benim evde mutlu akşamlar geçirdik, ben de hemen hemen kaygılarımı unutmuştum.

Pek öyle uzun zaman için değil. Ekim ortalarında, yaşlılığın geri dönülmez zayıflamasının yeniden bilincine vardım. Roma'da, öğle yemeğinden sonra o tadına doyulmaz dondurmalardan yemek üzere Giolitti'ye gittiğimizde, Sartre'ın hemen tuvalete koştuğunu fark etmiştim. Bir gün, öğleden sonra Sylvie'yle birlikte Panthéon boyunca giderek otele dönüyorduk. Sartre bizim önümüzden hızlı hızlı yürüyordu. Durdu ve bize: «Kediler altıma işediler. Parmaklığa yaklaştım, altımın ıslak olduğunu hissettim» dedi. Sylvie onun sözlerine inanarak onunla şakalaştı. Bense, bu konuda ne düşündüğümü biliyordum ama, hiçbir şey söylemedim. Paris'te, Ekim başlarında, benim evde, Sartre yukardaki banyoya gitmek üzere yerinden kalktığı zaman, koltuğunun üzerinde bir leke vardı. Ertesi gün Sylvie'ye Sartre'ın çay döktüğünü söyledim. «Bir çocuk altına kaçırmış gibi» diye belirtti. Ertesi akşam, aynı koşullar altında, koltuğun üzerinde gene bir leke vardı. O zaman, Sart-

re'la konuştum: «İdrarınızı tutamıyorsunuz. Bunu hekime söylemeli.» Beni büyük bir hayrette bırakarak, son derece doğal bir halle: «Söyledim» diye yanıt verdi. «Uzun zamandan beri sürüyor bu: Yitirdiğim o hücreler bunlar.» Sartre her zaman aşırı derecede titizdi terbiye konusunda. Doğal fonksiyonlarından hiçbir zaman söz etmezdi ve bunları titiz bir ağırbaşlılıkla yerine getirirdi. İşte bunun içindir ki ertesi sabah bu kendini tutamamanın onu rahatsız edip etmediğini sordum. Gülümseyerek bana: «İnsan yaşlanınca alçakgönüllü olmalı» yanıtını verdi. Sadeliği karşısında, ondaki bu yepyeni alçakgönüllülük karşısında duygulandım. Aynı zamanda da onun saldırganlık yoksunluğundan, yazgıya boyun eğişinden üzüntü duydum.

Aslında, onun belli başlı kaygısı dişleriydi. Sık sık abselenip ona acı çektiriyorlardı. Ancak çok yumuşak besinler yiyebiliyordu. Artık takma diş taktırmaktan kaçınamazdı. Dişçi üst çenesindeki dişleri çekmeyi tamamlayacağından bir gün önce bana: «Berbat bir gün geçirdim» dedi. «Pek yorgundum. Şu pis hava da vardı. Sonra da, dişlerim...» Kafasındaki düşünceleri evirip çevirmesinden korkarak o akşam plak çalmadım. Benim mektupları gözden geçirdik, dama oynadık. Ertesi gün öğleyin üstteki bütün dişleri yok olmuştu. Bana geldi. Sokakta yürümeye utanıyordu. Aslında, ağzı kapalı olunca, yüzü dişlerinde abse olduğu zamankinden daha az biçimsizleşmişti. Öğle yemeğinde ona püre, morina balığı ezmesi, elma kompostosu verdim. Ertesi gün, öğleden sonra dişçi takma dişleri oturttu. Bir hafta kadar belki biraz rahatsız olacağını ama, eskiden ona acı çektiren bütün iltihaplanmalardan kurtulmuş olacağını söyledi. Sartre işlerin yolunda gitmesinden rahatlamıştı, bir gün öncesinden daha az kaygılı olduğu da açıkça görülüyordu.

İki gün sonra, saat beşe doğru adeta etekleri zil çalarak evine geldi. Yeni dişleri onu hiç rahatsız etmiyordu. Konuşmakta hiçbir zorluk çekmiyordu, eskisinden çok daha iyi çiğniyordu. Akşam gece yarısına doğru bana geldiğinde, can sıkıcı olacağını tahmin ettiği akşamı nasıl geçirdiğini sordum ona. «Pek can sıkıcıydı» dedi. «Ama, ben

dişlerimden başka bir şey düşünmüyordum, öylesine memnundum ki!»

Sonunda, her zamankinden daha canlı, daha neşeliydi. 26 Kasımda onun üzerine çevrilmiş bir filmi seyretti. Yaşamda da tıpkı perdede göründüğü gibiydi: Zaman zaman gençlik taşarmış gibi geliyordu bana. (Sartre için olağanüstü, çevresi için de şaşırtıcı olan şuydu: Ebediyen gömüldüğü sanılan uçurumların derinlerinden, canlı, neşeli, el değmemiş gibi yeniden fırlayıverirdi. Ben bütün yaz boyunca onun için göz yaşı dökmüştüm, sanki «sersemliğin kanadı» ona hiç değmemiş gibi, tamamiyle eski haline gelivermişti. Belirsiz durumların çıkışlarındaki bu dirilişler, daha sonraları bir sayfadan öbürüne: «Çok hastaydı, çok iyiydi» diyebilmemi açıklar. Onda, son saatlerine kadar bütün rahatsızlıklara direnen fizik ve tinsel bir sağlık temeli vardı.)

Hâlâ **La Cause du peuple**'le ilgileniyordu. Ekimde, gazetedeki arkadaşlarıyla bir makale yazdı: «Cumhurbaşkanını suçluyoruz.» Bu yazı ilânlarla yayımlandı, gazetenin 29. sayısının ekiyle de bir daha yayınlandı. Aralık ayında yüzotuzaltı başka aydınla birlikte bir çağrı imzaladı. «Le nouveau racisme» (Yeni ırkçılık) adını taşıyan bu çağrı **La Cause du peuple**'de yayınlandı, **Le Nouvel Observateur**' de yeniden verildi. Sartre'ın Aranda'yla yaptığı görüşmeyi de gene **La Cause du peuple** 22 Aralıkta yayımladı. Donatım Bakanlığında teknik danışman olan Aranda, **Canard enchaîné**'de rejimin kimi şahsiyetlerinin giriştikleri dolandırıcılıkları ve nüfuz ticaretini kanıtlayan belgeler yayınlamıştı. Dosyalarını Adalete teslim etti ve tek sanık kendisi oldu. Onun kişiliği Sartre'ın merakını çekiyordu. Bu yüzden onunla bir görüşme yapmak isteğinde bulundu. Aranda kabul edince Sartre onu şuna inandırmaya çalıştı: Yönetimin kusurlarını açıklayınca Devlet'e saldırmış oluyordu ve aşırtıları (ihtilâs) önlemek için de «falanca haksız davranışı reddetme yeteneğindeki bir halkın destekleyip denetleyeceği bir hükümet» kurmak gerekirdi. Pompidou' nun olayı örtbas etmek istemesine kırılan Aranda gene de Devlet'i işin içine karıştırmak istemiyor, insan yaradılışının

zayıflıklarından söz ediyordu. Sartre Aranda'nın ister istemez, kendi türünde «bir doğrudan demokrasi ajanı» olduğunu savunuyordu.

Kasımda pek hoşlandığı bir girişime başladı: Solcu arkadaşları Pierre Victor ve Philippe Gavi'yle sürdürülen bir dizi görüşmeler. Sartre böylece siyasal yol çizgisinde durum saptaması yapacaktı. Solcu düşünceyi, 68'den sonra geliştiği şekliyle tanımlamaya çalışacaklardı. Hepsini: **Ayaklanmakta hakları var** başlığı altında yayınlayacaklardı.

Sartre'ın iki konuşmacısını iki yıl önce ona Geismar tanıştırmıştı. Pierre Victor — asıl adı Benni Levi — genç bir Mısırlı Yahudiydi. Felsefe öğrenimi yapmış, öğretmen okuluna gitmişti. Marksist-Leninist hareketin başlıca sorumlularından olmuştu. Sonra, Geismar'la birlikte G.P.'yi dağılıncaya kadar yönetmişti. Sartre'la pek çok söyleşide bulunmuştu. Sartre ona çok değer verirdi. Gençliği ve savaşkanlığı Sartre'ın çok hoşuna gidiyordu. Sartre bunu 77'de, Victor'la yaptığı ve **Liberation**'un yayınladığı bir diyalogla açıkladı:

> **Sartre:** 70 yılının ilkyazında bir gün seninle öğle yemeği yemiştim.»
>
> **Victor:** ... Kiminle karşılaşacağını düşünüyordun?
>
> **Sartre:** Bana biraz Milord l'Arsouille gibi gelen garip bir kişiyle... O sabah, seni görmeyi çok merak ediyordum, çünkü bana demişlerdi ki... Gizemli bir kişi.
>
> **Victor:** İşte beni gördün...
>
> **Sartre:** Seni görüyorum ve hemen hoşuma giden de o zamana kadar gördüğüm pekçok siyasiden özellikle komünistlerden, çok daha akıllı gibi geldin bana, çok da daha serbest. Bak söylüyorum: Daha az siyasal konuları ele almaktan kaçınmıyordun. Sonuç olarak, asıl konunun dışında kadınlarla takınmak istediğim konuşma tarzın vardı: Olay konusunda, erkeklerle pek ender takınılan tavır.
>
> **Victor:** Sen beni ne tam olarak bir şef gibi, ne de

tam olarak enerjik bir adam gibi kabul ettin.

Sartre: Gene de sen enerjik bir adamdın ama, kadınsı nitelikleri olan bir adam. Bu görüş açısından seni sevimli buluyordum.

Victor: Aramızda belli başlı kuramsal bir tartışmaya ne zaman ilgi duydun?

Sartre: Bu yavaş yavaş oldu... Seninle yavaş yavaş değişen ilişkilerim oldu... Aramızda gerçekten de özgürlük vardı: Durumunu tehlikeye atma özgürlüğü.

Gavi **Les Temps modernes**'de çok ilginç makaleler yazmış olan genç bir gazeteciydi. V.L.R.'dendi, bu Maoculuktan daha az dogmatik, daha fazla anarşist bir hareketti. Sartre da bir süre bunun yayın organı olan **Tout** gazetesini yönetmişti. Sartre ona da çok yakınlık duyardı. Maocularla ilişkilerini bir kitapla somutlaştırdığı için çok mutluydu. Böylece onlar sayesinde siyasal düşüncesini yenilemiş oluyordu. Neşeli bir halle, bir akşam Bost'la bana, onlarla arkadaşlığının kendisini gençleştirdiğini söyledi. Yalnız bunun tamamiyle verimli olabilmesi için biraz fazla yaşlı olduğuna üzülüyordu. Bunu, Aralık 72'de, ilk görüşmelerinden birinde söyledi:

«68 benim için biraz geç geldi. Elli yaşımdayken gelecekti ki, daha iyi olacaktı... Tanınmış bir aydından bulunulacak isteklerde sonuna kadar gidebilmek için, aydının kırkbeş... elli yaşında olması gerekir. Söz gelimi, ben gösterilerin sonuna kadar gidemem, çünkü bir bacağım artık çalışmıyor. Söz gelimi, Overney'in cenazesinde, ancak kısacık bir yolu yürüyebildim...

«Sizinle birlikte bulunmanın nesnel nedenlerini tekrar tekrar söyledim. Öznel nedenlerden biri şu: Maocular istekleriyle beni gençleştiriyorlar... Yalnız, yetmiş yaşından sonra, hareket eden kimselere karışmakta ayak direrseniz, eylem yerine size açılır kapanır bir iskemleyle arabaya bindirip götürürler. Herkes için ayak bağı olursunuz. Yaşlılık sizi ünlü ama, bir şeye yaramayan bir adama dönüştürür. Üzüntü duymadan söylüyorum bunu: Yaşamımı iyi doldurdum, hoşnutum...

«Sizin benimle olan ilişkilerinizden de hoşnutum. Pek doğaldır ki ben sizin için ancak size yararlı olduğum kadar varım. Bunu tamamiyle onaylıyorum. Ama, birlikte eylem yapmak söz konusu olduğu zaman, dostluk vardır, yani girişilen eylemi aşan bir ilişki, bir karşılıklılık ilişkisi... İşte benim sizinle olan ilişkimin derin anlamı budur. Öyle sanıyorum ki, beni yeniden tartışma konusu yaparsanız, ben de sizinle olmak için kendi kendimle tartışırsam, olanaklarım elverdiğince, içinde hâlâ filozofların, yeni bir tipte adamların, kılavuz-aydınların bulunacağı bir toplum yaratmaya yardım ediyorum demektir. Ama, bunlar: İnsan nedir? sorusunu soracaklardır.»

Bu karşılaşmaların tek sakıncası şuydu: Bunları öğleden sonra ikiye kadar uzatabilmek için Victor'la Gavi kırmızı şarap içerek sandviç yiyorlardı. Daha geç yemek yiyen Sartre da hiçbir şey yemeden sadece içiyordu. Kuşkusuz bu yüzden çoğunlukla akşamları çok yorgun ve uykulu oluyordu. Ocak ayında, onların arkadaşı olan Liliane Siegel Victor'la Gavi'ye kendisi farkına varmadan Sartre'ın daha az içmesine göz kulak olmalarını tembih etti. Onlar da öyle yaptılar, Ocak ayında böylece Sartre uyuklamayı bıraktı.

Sartre, Victor'la Gavi'nin pek hoşlandıkları, kendisinin de son derece ilgi duyduğu bir tasarıyı olgunlaştırıyordu: Libération (Kurtuluş) adını taşıyacak olan bir gazetenin çıkarılması. 6 Aralıkta, Libération basın ajansının Bretagne caddesi 14 numaradaki yeni merkezinde. Sartre'ın da katıldığı bir hazırlık toplantısı yapıldı. Gavi Şubatta yayımlanacak gazetenin programını açıkladı. Sartre gazetede oynamayı tasarladığı rolü anlattı: «Benden makale istendiği zaman, onları yazacağım.» **La Cause du peuple**'ün son sayısındaki şu manşeti de kınadı: «Giyotin ama, Touvier için (1). «Hiç kuşku yok ki Touvier'nin salıverilmesi kabul

(1) Touvier, direnişçilerin ve Yuhudilerin öldürülmelerinden sorumlu, ya da suçortağı eski bir milisçiydi. 1945 ve 1947'de ölüme mahkûm edilmişti, sonra, hırsızlıktan, iki kez beş yıl hapse, 1949'da on yıl sürgüne mahkûm edildi. Pom-

4 Ocakta yeni bir hazırlık toplantısı yapıldı. 7 Şubatta da Sartre **Libération**'u tanıtmak amacıyla, **Radioscopie** dizisinde, Jacques Chancel'le bir konuşma yapmayı kabul etti. Chancel onu yaşamı, yapıtı konusunda konuşturmaya çalışıyordu, yayımın çerçevesine uygun düşecek biçimde. Sartre bundan kaçınıyordu. Tartışma konusu olarak ortaya hep kendini ilgilendiren tek konuyu sürüyordu: **Libération**. Biraz daha sonra, hep gazeteyi tanıtmak amacıyla, Lyon'a bir mitinge gitti. Oradan oldukça hoşnut döndü. Lille'deki başka bir mitinge ben de onunla birlikte gittim. Toplantı kentin alanına bakan geniş bir salonda yapıldı. Özellikle gençlerden oluşan büyük bir kalabalık vardı. Sartre ve başka iki konuşmacı **Libération**'un ne olmak istediğini açıkladılar. Dinleyiciler coşkuyla tartışmaya katıldı ve **Libération**'un ihbar etmesini isteyerek çeşitli skandalları sayıp döktü.

Şubat başlarında, Pantin Kapısı yakınlarındaki gazetenin lokalinde **Libération**'u açtılar. Sartre seksen davetiye göndermişti. Büyük bir de büfe hazırlanmıştı. Ama, nedenini hiçbir zaman anlaymadık, hemen hemen hiç kimse gelmedi. Sadece gazetede çalışanlar oradaydı. Saat yediye doğru, Cuny, Blain, Mouloudji belirdiler.

Sartre'ın daha başka pek çok etkinlikleri vardı. Ocak 73'te, tutukevleri konusunda, «hepimizi bir toplama kampı evreninde tutan bu rejim» üzerine **Le Monde**'da yayınlanan bir mesaj gönderdi. Brüksel'de yayınlanan **Pro justitia** dergisiyle bir konuşma yaptı. Bunda Aranda olayından, Bruay-en-Artois konusunda, Michel Foucault'nun kişisel düşüncelerinden ve Çin'deki adaletten söz etti. Olivier Todd'un (1) **Les Paumés** adlı kitabına bir önsöz yazdı. Bu yapıt 1957'de Julliard'ın yayımladığı **Une demi-campagne**

---

pidou onu bağışlamıştı. Savaş suçları için zaman aşımı vardı ama, adi suçlar için yoktu. Onun için, idamı istenemezdi, sadece hapsedilmesi ve sürgüne gönderilmesi söz konusu olabilirdi. (Y.N.)

(Bir yarı-savaş)'ın yeni baskısıydı. Tarihsel arka planı: 1955-1956'daki Fas durumunu anlatıyordu.

M.-A. Burnier ile yaptığı bir konuşma Şubat 73'de Actuel'de yayınlandı: «Sartre Maocuları anlatıyor.» Mayıs 68' den beri siyasal etkinliğini, özellikle de La Cause du peuple'le bağlantısını inceliyordu: «Yasaya aykırılığa inanırım» diyordu. Sürekli olarak Temps modernes'le uğraşıyordu. Burada Ocak ayında bir makale yayınladı: «Seçimler, aptallar tuzağı». Bunda. bizi bile bile güçsüzlüğe uğratan dolaylı demokrasi sistemini reddediyordu: Bu sistem seçmenleri çok küçük parçacıklara indirgiyor ve sıralıyor. Bu sayının bütün makaleleri aynı yönde gidiyor ve takımın siyasal birliğini kanıtlıyordu: Okurlar bunu çok tuttular, Sartre da buna pek sevindi. Şubatta Der Spiegel'e verdiği bir demeçte Fransız siyasası konusundaki incelemesini yineledi.

Gene Şubat ayında, Libération'un gazetecileriyle birlikte Villeneuve-la-Garenne'deki büyük topluluklar konusunda soruşturma yapmaya gitti. Bu yolculuğu pek verimli bulmadı. Bunun sonucundaki tartışmayı Libération Haziranda yayınladı. Bu tartışmada gençler konuştu ama, orada bulunan Sartre söze karışmadı.

Şubat sonunda bir bronşit geçirdi. Bunu çabuk atlattı ama, oldukça yorgun düştü. 4 Mart pazar günü, yasama meclisi seçimlerinin ilk turuydu. Libération bu konu hakkında ondan bir yazı istemişti. O akşam, Michèle Vian'la ben Sartre'la birlikte gazeteye gittik. Yazı işleri çok kalabalıktı. Sonuçları büyük bir gürültü içinde izliyorlardı: Radyo gürültüsü, tartışmalar birbirine karışıyordu. Sartre bir masanın ucunda sıfır numara için güzel bir yazı kaleme aldı. O hayhuy içinde o kadar çabuk ve etkili yazdığı için gururlanıyordu. Ben kaygılıydım. Akşam onun için çok yorucu geçmişti. Ertesi gün, Michèle'le La Coupole'da öğle yemeği yedi. Michèle her zaman ona çok içki içiriyordu. Sartre yemekten sonra bir demeç için onunla birlikte Libération'a döndü. Yollar çok tıkanıktı: Taksiyle üç çeyrek saatte gitmişler, üç çeyrek saatte de dönmüşlerdi. Ak-

şam saat yediye doğru onunla görüştüğümde, bunun çok zor geçtiğini söyledi. Saat sekize doğru televizyonda bir film seyretmek için Arlette'e gitti. Arlette'in daha sonra bana söylediğine bakılırsa, geldiğinde pek iyi görünmüyormuş. Arlette ertesi gün öğleye doğru bana telefon etti: «Sartre iyi değil.» Bir akşam önce, ona doğru, bir kriz geçirmişti: Yüzü çarpılmış, sigarası parmaklarından düşmüştü, televizyonun karşısında oturduğu halde: «Televizyon nerede?» diye sormuştu. Doksan yaşında bunak bir ihtiyara benziyordu. Tam üç kez koluna felç gelmişti. Haber verilen Zaidmann «pervincamine» iğnelerine hemen başlama buyruğunu vermişti. Sartre'a ilk iğne yapılmıştı bile. Kolunu kullanabilir hale gelmişti, yüzünün çarpılması da geçmişti ama, başı pek iyi halde değildi. Salpêtrière hastanesindeki profesör Lebeau'ya telefon ettim. O da bana Sartre'ı daha ertesi gün göreceğini söyledi.

O akşam, Bost bizi görmeye gelecekti. Sartre ondan önce geldi. Ona geçirdiği krizden söz ettim. Hemen hemen hiçbir şey anımsamıyordu. Bost'la seçimler üzerinde tartıştık. Sartre iki viski içmek için ısrar etti. Saat onbire doğru da kötüleşti. Onu yatmaya gönderdim. Bost geceyarısına doğru gitti, ben de giysilerimle divana uzandım.

Sartre ertesi sabah saat dokuza doğru oturma odamın üzerindeki balkonda belirdi. Ona: «Nasılsınız?» diye sordum. Elini ağzına götürdü: «Daha iyiceyim. Dişim artık ağrımıyor.» — «İyi ama, dişiniz ağrımıyordu ki sizin...» — «Elbette, siz de pekâlâ biliyorsunuz. Aron'la bütün gece ağrıdı durdu.» Banyoya dalıverdi. Bir meyve suyu içmek üzere aşağı indiği zaman ona: «Dün akşam buraya gelen Aron değildi ki» dedim. «Bost'tu.» — «Aa! Evet. Ben de onu demek istiyordum.» — «Anımsıyorsunuz. İyi bir gece geçirdik. Sonra da, bir viski içince, yoruldunuz.» — «Viski yüzünden değildi: Quiès topaklarını kulaklarımdan çıkarmayı unutmuştum da ondan.»

Çılgına dönmüştüm. Sartre'ı alıp bir kahve içmeye götürmek için Liliane geldi. Saat ona doğru bana telefon etti:

Çok kötüleşmişti. Sartre ona: «Georges Michel'le (1) güzel bir gece geçirdim» demiş. «Onunla barıştığıma çok memnunum; dargın olmamız pek aptalca bir şeydi. Çok iyi davrandılar: Saat onbirde gidip yatmama ses çıkarmadılar.» (Sartre Georges Michel'le hiç dargın değildi.) Saçına sapan konuşmayı sürdürmüş.

Profesör Lebeau'ya telefon ederek Sartre'ı hemen o gün görmesini istedim ondan. Bunun kendi işi olmadığını, bir nörologdan, doktor B.'den bana bir randevu alacağını söyledi. Ve randevu akşam saat altı için alındı.

Saat beş buçukta, Sartre'ı almak için Sylvie'yle birlikte Arlette'e gittik. Normal görünüyordu. Sartre'ı taksiyle doktor B.'ye götürdüm, olayları bir bir anlattım. Sartre'ı muayene etti, ona bir reçeteyle, hemen gidip bir kafaiçi filmi aldırması için bir doktor hanımın adresini verdi. Bizi bir kahvede bekleyen Sylvie bizimle birlikte geldi. Büyük bir modern yapının holünde Sartre'ı bırakıp kırmızı ışıklarla aydınlanmış kasvetli bir kahveye gidip oturduk. Orada da bir kuş durmadan ıslık çalıp: «Günaydın, Napoléon!» diye bağırıyordu. Yarım saat sonra, doktor hanımın muayenehanesine çıktık, rahat ve sessiz bir salonda beklemeye başladık. Saat sekize doğru Sartre yanımıza geldi. Kafaiçi filmi ciddi hiçbir bozukluk belirtmiyordu. Bir taksiye bindik, Sylvie'yi evine bıraktıktan sonra benim eve döndük. Sartre doktor hanımın çok iyi davrandığını söylüyordu. Görünümü göstermek için onu balkonuna götürmüş, bir de viski sunmuş: Elbette ki doğru değildi. Doktor B. ilâçlar yazmıştı, Sartre'a çok az içki içmesini tembih etmiş, sigarayı kesinlikle yasaklamıştı. Ama, Sartre bunu dikkate almamaya karar vermişti. Geceyi dama oynamakla geçirdik. Erken yattık.

Ertesi gün, Sartre iyileşmiş görünüyordu. Ama, saat onbire doğru Liliane bana telefon etti: Onunla kahvaltı ederken, Sartre saçma sapan konuşmaya başlamış. Onu tanımıyormuş. Kimi zaman Arlette sanıyormuş, kimi zaman da

---

(1) Sartre'ın piyeslerini çok sevdiği tiyatro yazarı. Liliane'ın çok yakın dostuydu. (Y.N.)

ben. Ona Liliane Siegel olduğunu söylemiş. «Liliane Siegel, onu tanırım» diye yanıt vermiş. «Yandaki binada oturur, yoga öğretmenidir.» Bu doğruydu ama, Liliane'ı o yoga öğretmeniyle özdeşleştirmeyi kabul etmiyormuş. «Dün Castor ve benimle birlikte gelen genç kız kimdi, kuzum?» diye de sormuş. «Besbelli Sylvie'ydi.» — «Hayır, Sylvie değildi: Sendin.»

Öğle yemeğini Sartre'la yedim. Bana gene doktor hanımın kendisine sunduğu viski bardağından söz etti. Ona bunun hiç kuşkusuz yanlış bir anı olduğunu söyledim. Bunu kabul etti. Öğleden sonrayı onun evinde geçirdim. Kitap okuyordu. Ben de.

Ertesi sabah, saat sekiz buçukta Salpêtrière hastanesinde doktor B. ile randevusu vardı. Sekizde Sartre'ın kapısının önüne geldiğimde, bizimle birlikte gelecek olan Arlette hiçbir yanıt almaksızın habire zili çalıyordu. Anahtarımla kapıyı açtım: Sartre derin derin uyuyordu. Çabucak giyindi, bir taksi bizi hemen hastaneye ulaştırdı. Orada bir hastabakıcı Sartre'ı ele aldı. Bir taksi aranıp dururken, Arlette Sartre'ın gerçekten iyileşmek için kendisiyle Junas' da birkaç gün geçirmesini önerdi. Ben de daha sonra Avignon'a gelip beni bulmasını önerdim. Ama, acaba kabul edecek miydi? Arlette Sartre'ın çoğu zaman evet anlamına gelen bir hayır dediğini ve üstüne düşülmesinden hoşlandığını belirtti. Öğleyin, Salpêtrière'de doktor B.'yi gördüm. Bana Sartre'ın «anoxie», yani bir beyin tıkanması geçirdiğini anlattı. Bu kısmen sigaradan ama, özellikle atardamarların ve küçük atardamarların durumundan meydana gelmişti. Bir süre sayfiyeye gitmesini onayladı. Sartre da hiç direnmeden buna razı oldu. B. adını ve adresini yazmasını söyledi, Sartre bunu kolayca yerine getirdi. Bunun üzerine B. ona güvenle: «Sizi iyileştireceğiz» dedi.

Sartre'ı öğleden sonra gene gördüm. Akşamı Wanda'da geçirdi. Liliane Siegel'in oğlu gidip onu oradan aldı, benim eve getirdi. Daha sonra Wanda bana Sartre'ın gene saçma sapan konuştuğunu söyledi: Ona uzun uzun, kucağında oturan bir zenci kadından söz etmiş...

Ertesi gün cumartesiydi, Sylvie'yle geçirdiğimiz gece hiç

de hoş olmadı: Sartre içki ve sigara içmekte ayak diriyordu, biz de buna fena halde üzülüyorduk. Ertesi günkü öğle yemeğinde ona bir hayli çıkıştık, bu da Sartre'ı pek şaşırttı. Sartre'ın evinin asansörü gene bozulmuştu ama, o dönüp evinde çalışmak için on kat merdiveni çıkmak istedi. Onun o sıralarda çalışmak dediği, Yunan direnişi konusunda ondan istedikleri bir makaleyi hazırlamaktı. Harika bir kitabı: **Les Kapetanios**'u, üstüste okuyordu ama, öyle sanıyorum ki aklında hiçbir şey kalmıyordu. Akşam, benim evde dama oynadık. Çok daha iyi olduğu açıkça belliydi ama, anıları hâlâ pusluydu.

Pazartesi akşamı, gene bütün gün boyunca **Les Kapetanios**'u okuduktan sonra, Junas'ya gitti. Arlette ertesi gün bana telefon etti. Hava çok güzeldi. Sartre Güney'de bulunmaktan pek memnundu, polis romanları okuyordu. Ama, hâlâ kimi bozuklukları vardı. «Aslında, ben ne diye buradayım?» diye sormuştu. «Ha, evet! Yorgunluğum nedeniyle. Sonra da Hercule Poirot'yu bekliyoruz.» Arlette Sartre'ı masallar uydurmaya polis romanlarının ittiğini düşünüyor ve olabildiğince sık sık onu gezintiye götürüyordu. Arlette cuma günü Sartre'ın çok neşeli olduğunu, çalılar ve seyrek sepelek meşelerle kaplı alandaki taş ocaklarında kayalara tırmanmakla eğlendiğini söyledi. Ama, onlarla iki gün geçirmek için giden sekreteri Puig döndükten sonra, Sartre büyük bir sakınımla Arlette'i sorguya çekmiş: «Gelen Dedijer miydi?» (Dedijer hiçbir bakımdan Puig'e benzemezdi ama, o da Arlette'in yakın dostlarındandı.) Cumartesi günü Arlette Sartre'ın iyi olduğunu bildirdi. Garip bir şey, perşembe ve cuma gecesi yatmaya gitmezden önce her zamanki viskisini istemeyi unutmuştu. Daha sonra, bunu istemeyi cumartesi gecesi de unuttuğunu öğrendim. Bunu Sartre'a anımsattığım zaman, öfkeli bir sesle bana: «Beynim sulanmıştı da ondan,» dedi.

Pazar sabahı, beni Avignon'a doğru götüren trende içim sıkılıyordu, kaygılıydım: Nasıl bir Sartre bulacağımı bilmiyordum. Valence'dan sonra çiçekli ağaçları, selvileri görünce, bana dünya devriliyormuş gibi geldi: Ölüme devriliyordu.

Sartre kendisini beklediğim Europe Otelinin önünde taksiden indi: İyi traş olmamıştı, saçları çok uzundu, bana çok yaşlanmış göründü. Onu odasına götürdüm, kitaplar verdim (bir Raymond Roussel yaşamı, Joyce'un mektupları). Onunla biraz konuştum ve dinlenmesi için yanından ayrıldım.

Hava kararırken sokağa çıktık ve hemen yakındaki Saatli Alana doğru yürüdük. «Sola dönülecek» dedi, bu da doğruydu. Bana bir oteli göstererek de: «Bu sabah siz bir mağazaya girdiğinizde sizi şu otelin önünde bekledim» diye ekledi. Ben de kendisine daha Avignon'da hiç gezinmediğimizi söyledim. «Öyleyse, Arlette'ti.» Ne var ki, Arlette taksiden çıkmamıştı. Sartre bu yanlış anıyı bir türlü bir yerlere yerleştiremiyordu ama, ona yapışmaktan da geri kalmıyordu. Yanına bir de «**Châteauneuf-du-pape**» şarabının katıldığı nefis bir akşam yemeği yedik. Odasında Sartre'a içinde pekçok buz bulunan bir viski verdim, sonra da biraz dama oynadık: Ne var ki dikkatini toplamakta zorluk çekiyordu.

Ertesi sabah, kahvaltımızı onun odasında yaparken çok rahattı. Bir taksiyle Villeneuve-lès-Avignon'a gittik. Bir kaç yıl önce, üç hafta kaldığım otelde öğle yemeğini yedik. Otelin sahibi genç kadın beni tanıdı. Kadın Sartre'a yedi yaşındaki oğlunun kendisiyle görüşebilseydi çok sevineceğini söyledi. Çünkü okulda onun şiirlerini öğretiyorlarmış. Buna ikimiz de pek şaştık. Gitmek için kalktığımızda, genç kadın Sartre'a imza defterini uzattı: «Lütfen, Bay Prévert, şuraya imzanızı atar mısınız?» Sartre: «Ama, ben B. Prévert değilim» deyince kadın pek şaşkına döndü. Saint-André kalesini bir kez daha gezdik. Esen şiddetli rüzgâr Sartre'ın saçlarını karmakarışık ediyordu: Ne kadar da güçsüz görünüyordu bana! Bir an otların üzerine oturduk, sonra kalenin kapısında, Rhone'la Avignon'un göründüğü bir sıraya oturduk. İlkyaz şahaneydi: Bir çiçekli ağaç bolluğu. Hava çok yumuşaktı; mutluluğa benziyordu.

Villeneuve alanından bir taksiyle otele döndük. Rahibeler her gün Sartre'a bir iğne yapacaklardı. Kapıcı bizi oraya götürdü. Otelin yirmi metre ötesindeydi, ben de Sartre'ı

orada bıraktım. Hiç zorluk çekmeden, yalnız başına döndü. Saatli Alanda akşam yemeğini yedikten sonra dama oynadık. Sartre'ın aklı tamamiyle yerindeydi.

Ertesi sabah, sürücüsüyle birlikte bir araba kiralayarak Baux'ları görmeye gittik. Gidiş şahaneydi: Gözkamaştırıcı bir havada bir taş çölü. Sartre zevkten gülümsüyordu ve neşeli bir halle bana: «Bu yaz, ikimiz birlikte yolculuk edersek...» diyordu. Ben sözlerini düzelttim: «Roma'ya gidersek, demek istiyorsunuz...» — «Evet» diye yanıt verdi... Ama, birçok kez: «İkimiz birlikte yolculuk edersek...» diye yineledi. Oustau de Baumanière'de, güneşte, bir bardak içki içtik, sonra da orada yemek yedik. Ölü kentte gezindik. Saint-Rémy yolundan, çiçekler içindeki güzel kırdan geri döndük. Sartre saatine bakıyordu. Şaka yaparak ona: «Bir randevunuz mu var?» dedim. «Evet, siz de pekâlâ biliyorsunuz, bir birahanede bu sabah rastladığımız şu kadınla.» Birahaneye gitmediğimizi söyledim. «Elbette gittik, giderken, yolun kıyısında.» Sartre duraksadı: «Yahut, belki de döndü.» Hiçbir randevumuz olmadığına onu inandırdım. Daha sonra bana bunun belirsiz bir izlenim olduğunu, hattâ kendi kendine bile kalsa dosdoğru otele döneceğini söyledi. Sonra, onun odasında yanyana oturup kitap okuduk. Sartre çok ağır okuyordu. **Nouvel Observateur**'ü sonuna kadar okuması için tam iki gün gerekti. Oysa tamamiyle bilinci yerindeydi gene. O akşam bana: «Yeniden yazmaya başlamanız gerek.» dedi. — «Kabul» diye yanıt verdim, «siz tamamiyle iyileşince.»

Ertesi gün, 21 Mart, hava gene pırıl pırıldı: «İlkyaz geldi!» dedi Sartre neşeyle. Otomobille Gard köprüsünü görmeye gittik. **Vieux Moulin** hanının güneşli taraçasında bir viski içerken Sartre bana: «Ondokuzuncu yüzyıldan kalma bir köprü mü bu?» diye sordu. Yüreğim burkularak düzelttim. Yemekten sonra, köprünün arkasında uzanan ağaçlı yollarda biraz yürüdük. Sartre bütün sıralara oturuyordu: Yemeklerin kendisine ağırlık verdiğini söylüyordu. Avignon'a dönerken, yeniden saatine bakınca ona: «Hiçbir randevumuz yok» dedim. «Elbette var» diye bana yanıt verdi. «Hani şu genç kızla...» Ama, üstelemedi. Bir

gün önce iğne olmaya giderken, Libération komitesinden olan bir profesör çifte rastlamıştı. Dönüşte, genç kadın sokağın köşesinde onu bekliyordu, Sartre onunla konuşmuştu. Randevu fikri bu olaya bağıntılıydı. Akşam, Sartre'a bütün gününü yeni baştan özetlettim, her şeyi çok iyi anımsıyordu. Dama oynadık ve sohbet ettik.

Ertesi sabah, saat onda, tam kahvaltılarımızı getirdiklerinde uyandı. Ona: «Dün akşam iyi vakit geçirdik» dedim. Duraksadı: «Evet. Ama, dün akşam ben görünmez olduğumu sanıyordum.» — «Bana bundan hiç söz etmediniz.» — «Buraya geldiğimden beri bu böyle. İnsanlarla tehlikede hissediyordum kendimi. Bunun üzerine görünmez olduğumu sandım.» Ben ısrar edince, özel olarak hiç kimseden korkmadığını ama, insanlarla ilişkisi olmayan bir eşya olduğu izlenimine kapıldığını söyledi bana. «Ama, insanlarla ilişkileriniz var.» — «Onları var edersem.» Sarapların dışında, yemekleri hep benim ısmarladığımı ileri sürdü ki bu hiç de doğru değildi. Bundan tam bir şaşkınlık içinde olduğu, başına neyin geldiğini anlamadığı sonucunu çıkardım. Bellek boşluklarını ve ufak tefek saçmalamalarını önemsemiyordu. Bununla birlikte, hasta değilse bile «yorgun» olduğunu söylüyordu. Orada bulunduğumuz sürece, tam iki kez, bitkin bir halle: «Altmışsekiz yaşıma basacağım!» diye yineledi. Bir gün de Paris'te, hastalanmasından az önce, bana: «En sonunda bacaklarımı kesecekler» demişti. Ben itiraz edince de: «Oh! Bacaklar mı! Onlarsız da olabilirim» diye eklemişti. Kuşkusuz, bedeniyle, yaşıyla, ölümle ilgili olarak yoğun bir kaygıyla acı çekiyordu.

O gün, Arles'e gittik. Jules César lokantasında yemek yedikten sonra Saint-Trophime'i, tiyatroyu, arenaları bir kez daha gördük. Sartre bitkin görünüyordu. Arenalarda bana: «Yiten o şey bulundu mu?» diye sordu. «Nedir o?» — «Arenaları görmek için gerekli olan o şey işte. Bu sabah yitirmiştik.» şaşırıyordu, kafası karışıyordu ve yine de durmadan söylüyordu. Saint-Trophime'de, sadece kilise için geçerli olan bir bilet almıştık. Sonra da tiyatroda tam bir bilet almıştık: Acaba kafası buna mı takılıyordu? Her ney-

se şaşkın bir haldeydi. Tarascon'dan döndük, oranın şatosunu da yeniden gördük. Otele geldiğimizde, Sartre şoföre: «Demek, anlaştık, paranızı yarın vereceğiz» dedi. Ben hemen: «Hayır canım,» dedim. «Yarm gidiyoruz, birbirimizi görmeyeceğiz.» Sartre hatırı sayılır bir de bahşiş vererek parayı ödedi. İğnelerini yapan rahibe Sartre'a son günü hepsini toptan ödemesini söylemişti. Besbelli kafasında bir karışıklık olmuştu.

Ertesi sabah, bu yolculuktan son derece memnun kaldığını, ama, Paris'e dönmenin ona «doğal» göründüğünü söyledi bana. Michèle Vian'a adres bırakmamıştı, ben de Sartre'a Michèle'in buna kızıp kızmayacağını sordum: «Hayır canım» diye karşılık verdi, «sizi rahatsız eden şu adamın yüzünden, adres bırakmadan gitmeniz gerektiğini çok iyi biliyor.» — «Beni mi?» — «Elbette ya. Hastalığım konusunda yazı istiyordu.» Ben inkâr ettim. Sartre da şaşırmış bir halle bana: «Hep öyle sandım.» dedi. Hastalığının ilk günlerine uzanan bu yanlış anılar beni pek fazla kaygılandırmıyordu.

O sabah, gazeteciler telefon ettiler. Sartre da onları kabul etmeyi reddetti. Saatli Alanda güneşte bir kadeh içki içtik ve bir lokantanın birinci katında öğle yemeği yedik: Sartre sokaktan geçenlere bakarak eğleniyordu. Kentte büyük bir tur attık. Sartre hiçbir yorgunluk belirtisi göstermedi. Saat altıda trene yerleştik ve akşam yemeğini orada yedik. Liliane Siegel'le oğlu saat onbir buçukta bizi istasyonda bekliyorlardı. Bizleri oradan benim eve götürdüler.

Ertesi gün, Sartre saçlarını kestirdi. Bu da onu çok gençleştirdi. Öğle yemeğini Arlette'le birlikte yedi. Bana daha sonra, Arlette'in kendisinden pek hoşnut olmadığını söyledi ama, nedenini açıklamadı. Arlette telefonla bana bilgi verdi. Sartre ona sigara paketlerinin derede yandıklarını anlatmış. Arlette kuşkulu bir halle ona bakınca da: «Beynimin sulandığını sanıyorsun ama, bu gene de gerçek.» diye eklemiş. Bir İngilize demeç verdiğini de ileri sürmüş.

Öğleden sonra, ona valizini getirdim. Mektuplarını gözden geçirdi, kendisine gönderilen kitaplara baktı. Akşam,

benim evimde, Sylvie'yle bir konuşmayı yürütemez haldeydi. Onbir buçuğa doğru yukarı yatmaya gitti.

Sabah uyandığında, bir gün öncesini mükemmelen anımsıyordu. Öğleye doğru kendisi üzerine bir inceleme yazmış olan ve pek sevdiği genç bir Yunanlı kızla görüşeceğine pek seviniyordu. Tamamiyle aklı başında görünüyordu ama, yeniden çalışmaya ne zaman başlayabileceğini düşünüyordum ben.

Akşam, benim evde, Sylvie'nin viski şişesine su koyduğunun Sartre farkında bile olmadı. Bu küçük ihanet hiç hoşuma gitmiyordu. Ama, günlük alkol tayınını azaltmanın da başka bir yolunu bilmiyordum. O akşam birkaç kez bana «Altmışsekiz yaşıma basacağım!» diye yineledi. Bunun kendisini neden bu kadar şaşırttığını sordum ona: «Çünkü sadece altmışyedi yılım olacağını sanıyordum da.»

Ertesi gün, yeniden doktor B.'yi gördük. Ona, ilgisizce dinleyen Sartre'ın önünde Sartre'ın bunamayı andıran hallerinden söz ettim. Sonra da B. muayene etmek için onu laboratuarına götürdü. Doktor Sartre'ı pek fena bulmamıştı. Sartre'ın yazısı geçen seferkinden çok daha iyiydi. Doktor ona en büyük düşmanlarının içkiyle tütün olduğunu söyledi. Ama, bir seçim yapması gerekirse, beynini bozma tehlikesi olan içkiyi yasaklamayı yeğliyordu. Sadece öğle yemeğinden sonra bir bardak şaraba izin veriyordu. İlâçlar yazdı. Doktordan ayrılırken, Sartre içkiyi bırakma zorunda kalışına çok üzgündü. «Veda ettiğim tam altmış yıllık yaşamını.» Biraz daha sonra, onun yokluğu sırasında, doktor B.'ye telefon ettim. Yeni bir kriz halinde, Sartre'ın tekrar ayağa kaldırılabileceğine pek emin değildi. Ona: «Tehlikede mi?» diye sordum. O da bana: «Evet,» dedi. Bunu biliyordum ama, gene de başıma bir balyoz inmiş gibi oldu. Sartre da az-çok açıkça tehlikede olduğunu hissediyordu, çünkü o akşam bana: «Artık bu işin bir sona ermesi gerek. Her şeye karşın, elimizden geleni yaptık. Yapılması gerekeni yaptık.»

Sabah uyandığı zaman, gene bir parça saçma sapan konuştu. Yunanlılar için yazması gereken bir önsözden söz etti, bu doğruydu. Ama, bir de bir başka önsözden, ailesi

kendisini tutuklu tuttuğu için intihar etmek isteyen bir genç adam için olandan söz etti. Onun adını anımsamıyordu ama, Horst'la Lanzmann'ın bir dostuydu. Aslında, böyle bir genç adam hiç söz konusu edilmemişti. Bununla birlikte, akşam, çok iyi görünüyordu. Artık hiç içki içmemeye tamamiyle razı olmuşa benziyordu ve damada beni yendi.

Huzur kısa sürdü. Daha ertesi sabah Arlette bana telefon edip Sartre'ın başının döndüğünü bildirdi. Sağ yana eğilip, yere düşüyordu. Telefonla ardığım doktor B. ilâçların dozunu azaltmamızı öğütlemişti: Eğer yine de bozukluklar sürerse, Sartre'ın Salpêtrière hastanesinde müşahedeye girmesi gerekecekti. Benim evde, akşama doğru Sartre yalpalıyordu.

Ertesi gün dengesi daha iyiydi. Ne var ki, Lliane'la bir sabah kahvesi içerken gene saçma sapan şeyler söylemiş: Sözümona işçilerle olan bir randevusundan söz etmiş... Bununla birlikte, akşam, Sylvie'yle çok güzel bir gece geçirdik. Sartre neşeyle bize: «Yetmiş yaşıma basınca, yeniden viski içeceğim» dedi. Bu benim gönlüme su serpti, çünkü iki yıl boyunca içki içmeyeceği anlamına geliyor gibiydi.

O Nisan başlarında, bacaklarındaki bir güçsüzlüğe ve başındaki kimi puslara karşın, Sartre'ın sağlığı oldukça iyiydi. **Le Mur** (Duvar) üzerine kendisini pek ilgilendiren küçük bir eleştiri kitabını okuyordu. Çalışmadığına üzülmeye başlıyordu. Vietnam savaşı sırasında kaçmış olan Amerikalıların bağışlanmasını istemek için yazdığı bir mektup **The New York Review of Books**'da yayınlandı.

Junas'dan Arlette'le birlikte birkaç gün geçirdi: Sylvie'yle ben Saint-Paul-le-Vence'a götürmek için otomobille onları almaya gittik. Evin önüne geldiğimiz zaman, Sartre güneşlendiği balkondan indi. Bir uzaklaşmadan sonra onu her gördüğümde olduğu gibi, bende kötü bir etki yaptı: Yüzü şişmişti, hareketlerinde uyuşmuş ve beceriksiz bir hal vardı. Dördümüz birlikte Languedoc'un doyulmaz güzellikteki görünümleri arasından ilerledik: Seyrek meşeler ve çalılarla kaplı alanlar, bağlar, çiçek içindeki meyve ağaçları, uzaklardaki mavi yamaçlar. Crau'nun içinden geçtik.

Camargue'ın kıyısını sıyırdık, Arles'i uzaktan şöyle bir gördük ve öğle yemeği için Aix kapılarında sevimli bir otelin önünde durduk. Sylvie uyumak için arabada kaldı. O pek sevdiğim Aix kırlıklarından geçerek Brignoles'e doğru geri gittik. Bir ara, Sartre: «İyi ama, yanımızda getirdiğimiz genç adam ne oldu? Onu unuttuk mu yoksa?» dedi. Üstünde durmadı. Daha sonra bana, Sylvie'nin öğle yemeğinde bulunmayışının düşüncelerini bulandırdığını anlattı.

Saint-Paul'de bulunduğumuz sürece hiçbir bunama belirtisi göstermedi, ama, gücü tükenmişti. Hava pek açıktı, kırlar güneş içinde pırıl pırıldı. Otomobille gezinmekten. Nice'i, Cagnes'ı, Cannes'ı, Mougins'i yeniden görmekten hoşlanıyordu. Ne var ki, odasında, **Les Kapetanios**'un karşısında uzun zaman geçiriyordu. Ancak polis romanlarını okuyabiliyordu. Arlette ürkmüş bir sesle bana: «Böyle kalamaz ya!» dedi. Sartre da durumunun farkındaydı. Bir sabah, ilk sigarasını yakarken bana: «Artık çalışamıyorum... Beynim sulandı, ne olacak...» dedi. Bununla birlikte, yaşama zevkini koruyordu. Doksanbir yaşında ölen Picasso'dan söz ederken: «Güzel bir yaş: Sizin için yirmidört yıl daha demektir» dedim. «Yirmidört yıl, hiç de fazla değil» diye bana yanıt verdi.

Sartre Arlette'le, ben de Sylvie'yle döndüm. Döndüğümüz Sartre'la öğle yemeği yediğimde canlı ve coşkundu. Saint-Paul'den Paris'e yolculuğumu anlatırken hoşlanarak dinledi. Öğleden sonra, kendi evinde, mektuplarını açarak, aldığı kitapların sayfalarını çevirerek oyalandı. Ama, başka günler, kendi üzerine kapanmış, donuk, uyuşuk görünüyordu bana. Bu umut ve kaygı gel-gitleri beni tüketiyordu.

Doktor B.'yi yeniden gördük. Muayene odasının bitişiğindeki salonda Sartre'ın reflekslerini incelediği sırada onun: «İyi... Çok iyi...» dediğini işitiyordum. Tansiyon dışında her şey iyiydi: Tansiyonu 20-12'ydi. Muayene odasına geri geldiklerinde, Sartre beyninin uyuşukluğundan yakındı. Pek sevimli bir safiyetle de şunu belirtti: «Aptal değilim ama, bomboşum.» B. uyarıcı bir ilâç yazdı ve ilâçlarının tümünde azaltma yaptı. Sonra da Sartre'a, ciddi yapıtlar yazamadığına göre, şiiri denemesini öğütledi. On-

dan ayrılınca, yeniden saldırganlığına kavuşmaya başlayan Sartre: «Bu sersem benim için hiçbir şey yapmadı!» diye haykırdı. Ben karşı çıktım, o da bana: «Zaidmann da aynı şeyi yapardı» yanıtını verdi. Gerçekte, kendi kendine iyileşebileceğini sanıyordu, oysa bu tamamiyle yanlıştı.

Sartre'ın iniş çıkışları hâlâ sürüyordu. Öğleden sonra biraz uyuyordu, uyandığı zaman da çoğunlukla belirsiz sözler söylüyordu. Bir gün, Arlette ona Lanzmann'ın: Pourquoi Israel? (Neden İsrail?) filminin özel gösterimini seyrettiğini anlatırken Sartre ona: «O filmi gören yalnız sen değilsin ki. Arlette de onu seyretmeye gitti.» demiş — «Arlette mi?» — «Evet, Cezayir'de doğmuş bir Fransız Yahudisi olduğundan bu onu ilgilendiriyor.» Bunun üzerine Arlette ona sormuş: «Peki, ya ben? Ben kimim?» Sartre kendini toparlamış: «Ah! Yani demek istiyordum ki sen bir arkadaşını da yanında götürmüştün.» Arlette Sartre'a seansın başlarında bir bomba uyarısı yapıldığını ve bütün salonun arandığını söylemiş. Sartre da bana sadece gösterinin geç başladığını belirtti: Nedenini unutmuştu. Nesneler onun üzerinden kayıp gidiyordu, bütün dostlarının farkettiği gibi de dalgındı, biraz uyuşuktu, neredeyse tasalıydı, üzgündü, dudaklarında donup kalmış genel bir nezaket gülümsemesiyle (yüz adalelerinin hafif bir felcinin neden olduğu bir gülümsemeydi bu.)

Bununla birlikte, çoğu zaman onunla çok güzel akşamlar geçiriyordum. Meyve sularını zevkle içiyordu. Sylvie'yle pazar yemekleri çok canlıydı. Sartre'ın siyasal bir yaşam öyküsünü yazmak isteyen Tito Gerassi Sartre ve benimle birlikte La Coupole'de öğle yemeği yedi, sonra da Sartre'la basbasa konuştu. 21 Mayısta, Sartre Pierre Victor ve Gavi'yle konuşmalarına yeniden başladı. Bu ikisi sonradan Liliane Siegel'e: «Olağanüstü derecede akıllıydı: Tıpkı eskiden olduğu gibi» demişler. Mayıs sonlarında Temps Modernes'in bir toplantısına katıldı: Horst, Lanzmann — Sartre'ın gilneyden dönüşü onun üzerinde pek kötü bir etki yapmıştı — Sartre'ı eskisi kadar canlı ve akıllı buldular. Belleği özel isimlerde hâlâ duraksıyordu, hastalığının evrelerini, özellikle de başdönmelerini pek iyi anımsayamı-

yordu. Arada sırada «mini-felcine» anıştırmada bulunuyordu. Bir gün bana: «Sizin için hiç de hoş olmamıştır» dedi. Ben de ona: «Hayır» diye yanıt verdim. «Ama, sizin için daha da zordu.» — «Oh! Ben mi! Ben farkında değildim ki.»

Victor ve Gavi'yle konuşmalarına yeniden başladığına pek seviniyordu. Sylvie'yle birlikte geçirdiğimiz akşamlarda, Sartre neşeli, hattâ güldürücüydü. Sartre 17 Haziranda, Francis Jeanson'la, delikanlılığı üzerine bir konuşma yaptı. Şiddetle ilişkilerinden özetti.

Tek karanlık nokta, gözleriydi. Her zaman olduğu gibi, bir göz doktoruna gitmişti: O da görme gücünün onda dördünü yitirdiğini saptamıştı. Hemen hemen yarısını. Sadece tek gözü sağlamdı. Onbeş gün boyunca tedavi görecekti. iyi sonuç alamazsa, küçük bir ameliyatı düşünmek gerekecekti.

Onbeş gün sonra, göz doktoru ne teşhis koyacağını bilemedi. Gerçek şuydu ki, Sartre iyi görmüyordu ve kaygılanıyordu. Japon dostumuzun kendisine verdiği kocaman bir büyütecin üzerine eğilmiş, kaygıyla gazetelerin makalelerine bakarkenki halini çok iyi anımsıyorum. Büyütecin içinden bile hepsini okuyamıyordu. Bu girişimi birçok kez yineledi, hiçbirinde de başarı sağlayamadı.

Birkaç gün sonra Arlette bana telefon etti: Sartre'ın yeniden başı dönüyordu, yataktan kalkarken düşmüştü. O gün öğleden sonra, çok tanınmış bir uzmana gitti. Akşam o muayeneyi anlatırken, pek bitkindi: Göz doktoru şakak atardamarında bir tromboz (pıhtılaşma) ve bir de gözün dibinde üçlü bir kanama bulmuştu. Buna karşın, doktor B. — ondan bir randevu almıştım — yüreklendirici davrandı. Sartre'ın baş dönmeleri kesilmişti, yürüyüşü yeniden düzelmişti. Tansiyonu hep yüksekti — 20-12 — ama, nöroloji bakımından, her şey normaldi. B. bana Sartre'ın «birbiri ardından çeşitli kesimlere sıçrayan belirtilerle, bir beyin damarları rahatsızlığı» çektiğini, yüksek tansiyonlu ve şeker hastalığına eğimli olduğunu belirttiği bir mektup verdi göz doktoru için. Bütün bunları, aslında, biliyordum ama, yazılı olarak görmek beni allak bullak etti. Üzün-

tülü halimi görünce Lanzmann arkadaşlarından bir hekime, doktor Cournot'ya telefon etti. O da Sartre'ın tamamiyle iyileşmesi için en azından bir yıl gerektiğini anlattı. Ama, iyileştikten sonra da doksan yaşına kadar da yaşayabileceğini söyledi. Yeni bir kriz halinde, bunun zararsız ya da feci olup olmayacağını şimdiden kestirmek olanaksızdı.

Yeniden gittiğimizde göz doktoru üç kanamadan ikisinin iyileştiğini ve görmenin onda ikisinin yeniden elde edildiğini söyledi. Görüşüne tamamiyle kavuşabilmesi için iki üç hafta daha gerekiyordu. Sartre kaygılıydı. Çok sevdiği dostları Robert Gallimard ve Michel'in dul eşi Jeannine'le birlikte yediği bir öğle yemeğinde ağzını açıp tek sözcük söylememişti. Onlardan ayrılınca, biraz kaygıyla bana: «Acayip olmadı mı?» diye sordu. Ama, genellikle, hastalığını sabırla karşılıyordu. Victor ve Gavi'yle yaptığı konuşmalarda çok konuşmuyordu ama, tartışmaları dikkatle izliyor ve uygun biçimde araya giriyordu. Vaktiyle soruşturma yaptığı Villeneuve-la-Garenne'deki genç işçilerle bir söyleşiye katıldı. Bu konuşma Haziran ortalarında **Libération**'da yayınlandı. Ordre nouveau (Yeni düzen)in bir mitinginin yasaklanması için bir çağrıyı imzaladı. Miting 21 Haziranda yapılınca, **Libération**'da Marcellin'in kararına saldırdı. **Temps modernes**'in 27 Haziran tarihli toplantısında Sartre çok neşeliydi, sonraki günlerde de neşesini sürdürdü. Doktor B. Sartre'ın sağlığından çok hoşnuttu. Sartre'a da görüşü iyileşiyor gibi geliyordu.

Her zamanki gibi, Sartre Arlette'le üç hafta geçirdi. Ben Sylvie'yle birlikte Güney'de yolculuk ediyordum. Arlette bana Sartre'ın sağlık haberlerini ulaştırıyordu. Bunlar da iyi haberlerdi. Bununla birlikte yürümek onu çabucak yoruyordu, zorlukla okuyordu. Onu Wanda'yla buluşacağı Venedik'e götürmek için 29 Temmuzda gidip Junas'dan aldık. Gene bu kez, Sartre'ı yeniden görmek benim için üzüntüyle karışık bir mutluluk oldu. Çarpılmış dudağı ve bozuk gözleri yüzünden, suratında donmuş bir ifade vardı, yaşlı ve gücü tükenmiş gibi görünüyordu.

Bununla birlikte, Junas'dan Venedik'e kadar geçirdiği-

miz dört gün iyi gitti. Sartre biraz şaşkın, bir parça boş ama, pek neşeliydi. Gözlerinin bozuk olmasına karşın görünümleri ayırt ediyordu, devinim hoşuna gidiyordu. Trafik tıkanıklığı nedeniyle Arles ve Aix'den kaçınarak Nîmes'den geçtik, Durance ırmağım izledik. Meyrargues şatosunda çok güzel bir öğle yemeği yedik ve Sartre bir bardak yıllanmış Châteauneuf şarabı içti. Bastide du Tour' da odaları ayırtmıştım, oraya sevimli küçük yollardan geçerek ulaştık. Balkonlardan görünüm olağanüstü güzellikteydi: Çam ormanları ve uzaklarda mavi dağlar.

Ertesi sabah, Sartre'ın yanına gittiğimde, bir saatten fazla bir zamandan beri güneyin harikulâde görünümü karşısında, taraçasında oturuyordu. Sıkılmamış mıydı? Hayır. Hiçbir şey yapmadan dünyaya bakmaktan hoşlanırmış. Junas'da balkona oturur ve uzun zaman köyü seyredermiş. Avareliğin ona ağır gelmemesine seviniyordum ama, biraz da yüreğim burkuluyordu. Çünkü bundan hoşlanması için Sartre'ın doktora dediği gibi, gerçekten «boş» olması gerekirdi.

Bost Menton'da, Francine'de Aioli'li bir balık çorbası içmemizi salık vermişti: Sartre'ın bunu pek canı istiyordu. Küçük lokantanın taraçasına yerleştik. Çorbalarımızı getirdiler, hemen ardından da Sartre tabağını ayaklarının üzerine devirdi. Pek fazla bir zarar olmamıştı. Ayakkabılarını temizledik, garson kız da başka bir tabak çorba getirdi. Sartre oldum olası beceriksizdi ama, şimdi, bozuk gözleriyle, büsbütün şaşırmışa benziyordu. Olayı anormal bir ilgisizlikle karşıladı, sanki hareketlerinden artık kendini sorumlu tutmuyormuş, başına gelenlerle ilgilenmiyormuş gibiydi.

Kamyonlarla dolu bir otoyoldan Cenova'ya ulaştık, kente giriş de uzun ve zor oldu: Sartre sabırsızlanmak şöyle dursun, tam tersine pek neşeliydi bile. İstasyona yakın bir otele yerleştik ve hemen orada hafif bir akşam yemeği yedik.

Sabahleyin, saat dokuza doğru Sartre'ı gene penceresinin önünde buldum: yedi buçukta kalkmış, istasyon alanıyla yoğun trafiği keyifle seyrediyordu. Kendini İtalya'da hissediyordu, bu da pek hoşuna gidiyordu. Verona'da ne-

fis bir jambon bulamacından oluşan bir öğle yemeği yedik. On yıl önce Sartre'la birlikte kaldığımız, odaları biraz barok biçimde ve pek güzel olan bir otele indik. Sartre öğleden sonra uykusuna yattığı sırada ben Sylvie'yle gezindim. Sonra üçümüz birlikte, arenaların yanında, büyük alanın sayısız kahvelerinden birine gidip bir bardak içki içtik. Sylvie çok yorgun olduğundan, ben akşam yemeğini Sartre'la otelin hemen yakınındaki küçük bir lokantada yedim. Sartre küçük adımlarla ama, pek fazla zorluk çekmeden yürüyordu ve mutlu görünüyordu.

Venedik'te, Sylvie otomobili Piazza Roma'daki büyük garajda bıraktı, sonra bir gondola bindik. Sartre'ı Büyük Kanal üzerindeki oteline bıraktıktan sonra biz ikimiz, San Marco alanının arkasındaki Cavaletto'ya yerleştik. Ardından da gidip Sartre'ı aldık. Yandaki bir odada Wanda hâlâ uyurken, sabahları müzik dinleyebilmesi için transistorlu radyoyu Sartre'a bıraktık. Öğle yemeği için Sartre bizi Fenice'ye götürdü, yolda da hemen hemen hiç şaşırmadı. Kendisi için tehlikeli olan güneşten korunmak için hiç sevmediği bir hasır şapka giymişti. Daha sonra Roma'da bana: «Bu şapkayla utanıyorum» dedi. San Marco alanında kokteyllerimizi içtikten sonra, Sartre'ın oteline döndük. Oradan bir deniz motoruyla Wanda'yı almak üzere hava alanına gitti. Motorun içinde ayakta duran Sartre o pek sevimli, neredeyse fazlasıyla sevimli ve dudaklarından pek ender silinen gülümseyişiyle gülerek bize el salladı. Kesin bir neden olmaksızın, onun için korkuyordum: Bana o kadar güçsüz görünüyordu ki!

İki gün sonra, 3 Ağustosta, Sartre'ı sabah saat dokuzda San Marco alanındaki kahvelerden birinde buldum. Ondan sonraki üç gün de aynı şekilde bulustuk. Kimi zaman Sartre benden önce geliyordu. İki kez, saatin kaç olduğunu göremediğinden, sabahın dördünde yataktan kalkıp giyinmiş. Ancak o zaman daha ortalığın aydınlanmadığını anlayıp yeniden yatmış. Wanda büyük bir titizlikle Sartre'ın ilâçlarını veriyordu. Sartre kimi zaman bir saate yakın onunla geziniyordu. Venedik'te bulunmaktan memnundu.

Sonra da bir sabah, Sartre'dan ayrıldım. Sylvie'yi Ve-

nedik'te durmaya zorlamak istemiyordum. Orasını neredeyse ezbere tanıyordu. Hem de, bu sabah buluşmaları Sartre'ın hoşuna gitse bile («Sizi arayacağım» demişti bana), onu biraz rahatsız ediyordu. Wanda'ya adresleri bıraktım. Ve Floransa'ya gittim.

15 Ağustosta Roma'ya geldim, 16 Ağustos öğleden sonra da, Sylvie'yle birlikte Sartre'ı beklemek için Fiumicino'ya gittim. Camın arkasından onu hemen tanıdık: Şapkasından, boyundan, özellikle de yürüyüşünden. Bir elinde küçük yol çantası vardı, öbüründe de transistorlu radyo. Otelde, taraçamıza kavuşmaktan çok memnundu. Sağlığı çok iyiydi ama, gene de hâlâ bir parça uyumsuzdu. Sylvie radyoyu masanın üzerine koydu. Sartre: «Onu yanınıza almak istemiyor musunuz?» diye sordu. «Hayır canım, sizin o.» —«Eh! ona pek gereksinmem yok.» Oysa, daha sonraları saatlerce müzik dinliyordu ve bundan yoksun kalmanın ona zor geleceğini kabul ediyordu...

Daha sonraki günlerde, sabahleyin saat sekiz buçuğa doğru kalktığımda, Sartre taraçaya çıkmıştı bile. Çoğu zaman, dalgın dalgın gelen geçene bakarak kahvaltısını yapıyordu. O sıralarda Ağustos başlarına oranla görüşü daha kötüleşmişti. Ne okuyabiliyor, ne de yazabiliyordu. Michèle aracılığıyla Sartre'ın göz doktoruna telefon ettirdim: O da hiç kuşkusuz yeni bir kanama olduğunu söyledi ve burada bir uzmana muayene olmasını öğütledi. Otel bana bir göz doktorunu salık verdi, Roma'nın en iyi doktoru olmakla ün yapmıştı: Carlo Levi'nin gözündeki bir ağtabakası ayrılmasını iyileştirmişti. Doktor ertesi gün öğleden sonrası için bana randevu verdi. Parti mahallesinde oturuyordu. Tiber ırmağının öbür yakasında havadar ve neşeli bir mahaleydi bu. Doktor genç ve sevimliydi. Gözün tam ortasında bir kanama saptadı: Buna hiçbir şey yapılamazdı, sadece beklenecekti. Ayrıca bir karasu başlangıcı vardı, göz tansiyonu da çok yüksekti. Doktor pilokarpine vediamoks damlaları yazdı. Doktora ikinci gidişimizde, göz tansiyonu düşmüştü ama, daha o sabah Sartre'a diamoks vermiştim. O ilâcı almadan yeniden gittiğinde, tansiyon daha yüksekti ama, aşırı değildi. Doktor pilokarpinin ka-

rasuyu geçirmeye yetebileceğini umuyordu. Son muayenede, Sartre'ın kendisine muayene ücreti vermesini kabul etmedi. Sadece imzalı bir kitabını istedi. Sartre ona üç kitabını götürdü. Üzerine kararlamadan birkaç sözcük yazmıştı. Yüreklendirici ve dost tavırlı bu doktoru çok seviyordu.

Günlerimizin alışılmış akışı hoşumuza gidiyordu. Sabahları Sartre'a kitap okuyordum (o yıl ona Flaubert konusunda incelemeleri, Temps modernes'in Şili'yle ilgili bir sayısını, Horst'un (1) son kitabını, Le Roy Ladurie'ninkini, Japonya üzerine son derece ilginç kalın iki cildi. Mathiez'nin **La Vie chère sous la Terreur**'ünü [Terör döneminde can pazarı] okudum). Hafif bir öğle yemeğinden sonra Sartre yaklaşık iki saat uyuyordu. Ben de Sylvie'yle geziniyordum. va da taraçanın açık bölümünde yanyana oturup kitap okuyorduk. Havalandırmaya karşın ortalık sıcaktı ama, ben bu sıcağı, alacakaranlığı. yapay deri kokusunu seviyordum. Sartre uyanınca, ona Fransız ve İtalyan gazetelerini okuyordum. Akşam, Sylvie'yle yemek yiyorduk.

Sartre asıl yemekler sırasında beni kaygılandırıyordu. Artık idrarı tutamama derdi kalmamıştı. Alkol, kahve ve çayı ancak kendisine izin verildiği kadar içiyordu. Ama, onun şeker hastalığına eğilimli olmasına karşın onca hamur işini ve özellikle de dondurmaları yuttuğunu görmek beni pek üzüyordu. Sonra da, takma dişleri, dudaklarının yarı yarıya duygusuzluğu, yarı körlüğü nedeniyle, çok pis yemek yiyordu: Ağzı çepeçevre yağ içinde kalıyor, ben de ağzını silmesini söyleyerek onu sinirlendirmekten korkuyordum. Makarnalarla boğuşuyor, kocaman lokmaları ağzına tıkıyor, ardından da onları döküyordu. Etini kesmeye yardım etmemi pek zorlukla kabul edivordu.

Kafa bakımından, çoğunlukla çok canlıydı. Belleği tam olarak verindevdi. Ne var ki, arada sırada dalgınlaşıyordu. Kimi zaman, bu canımı sıkıyordu. Başka zamanlar da,

---

(1) Horst yapıtlarına Gorz imzasını koyuvordu ve Temps Modernes'in yazı komitesinde o adla görünüyordu. Ama, anlatıda, her yerde gerçek adını veriyorum ona. (Y.N.)

söz geliml bana: «Bu şapkayla utanıyorum» dediği zaman ve bir lokantadan çıkarken: «Herkes bana bakıyor!» dediği zaman, acımayla neredeyse gözlerim yaşarıyordu. Bu son tümceydi: «Beni çok düşkün buluyorlar» anlamına gelen bir sesle söylüyordu. Ama, öbür yandan da neşesine, sabrına, kimseye ağırlık vermeme kaygısına şaşıyordum: Gözlerinin iyi görmemesinden hiçbir zaman yakınmıyordu.

Sartre'a **Aut Aut** dergisinin ona ayrılan sayısını çevirdim. Dergi Sartre'ın 1961'de Gramsci Enstitüsünde yaptığı «Öznellik ve Marksizm» konusunda müdahalenin metnini, bir de onun hakkında yazılmış makaleleri yayımlıyordu. Uzaktan uzağa Lelio Basso'yla, Rossana Rossanda'yla görüşüyorduk. Otomobili Paris'e geri götürerek Sylvie'nin bizden ayrıldığının ertesi günü —15 Eylül— Alice Schwarzer bizi görmeye geldi. M.L.F.'nin toplantılarında tanıştığım, Sartle'la benim pek sevdiğimiz bir Alman gazetecisiydi. Alman televizyonu için benim hakkımda küçük bir film çekti ve gün bitiminde her ikimizi taraçamızda filme aldı. Onunla birlikte çok hoş bir yemek yedik. Dostlarımız Bost'larla gelip Roma'da birkaç gün geçirdiler.

Giderken kaygılıydım: «Acaba bir daha buralara dönebilecek miyiz?» diye düşünüyordum kente son bir göz atarken. Paris'e dönünce de: «İşte o Roma tatilleri ve onların tatlı hüzünleri bitti» diye yazmıştım. Şahane bir güzdü ama, ben Paris yorgunluklarının Sartre için kötü olacağından korkuyordum.

Sartre Raspail bulvarındaki evini çok küçük olduğundan değiştirdi. Arlette'le Liliane ona gene onuncu katta ama. çift asansörlü, çok daha büyük bir apartman bulmuşlardı. Départ caddesine bakan büyük bir çalışma odası vardı. Buradan ön planda Montparnasse'ın yeni yüksek kulesi. daha uzakta da Eiffel kulesi görünüyordu. Sartre pencereleri bir iç bahçeye açılan iki yatak odasından birinde kalacaktı. Öbüründe de bir başkası uyuyabilirdi. böylece Sartre geceleri yalnız kalmazdı. Sartre henüz döşenmemiş olan bu yeni konutu gezdi ve ondan hoşlandı.

Sartre pek neşeliydi. Gözlerinin biraz daha iyi gördüğünü ileri sürüyordu. Okuması söz konusu değildi ama,

hiç değilse dama oynayabiliyordu. «Hastalığım» adını verdiği şeyden belirli bir hoşnutlukla söz ediyordu. Bana: «Çok şişmanım» dedi. «Hep hastalığımın yüzünden.» Sokakta, öğle yemeğine giderken: «Bu kadar hızlı yürümeyin; sizi hastalığım yüzünden izleyemiyorum.» dedi. Ben de ona: «Ama, hasta değilsiniz ki artık» dedim. O da bana: «Hasta değilsem, neyim öyleyse? Düşkün müyüm?» Bu sözcük beni çok üzdü. Ona: «Hayır canım,» diye yanıt verdim. «Sadece bacaklarınız biraz güçsüz.» Ama, Sartre'ın kendi durumu konusunda ne düşündüğünü pek iyi bilmiyordum.

Bununla birlikte, aradan birkaç gün geçince, kendini yorgun hissetti: «Çok kimse gördüm. Roma'da hiç kimseyi görmüyorduk.» 8 Ekimde görülecek olan davanın gerilimine nasıl dayanacaktı? Çok eski bir öyküydü bu. 71' in Mayısında, **Minute** Sartre'ın tutuklanmasını istedi. **La Cause du peuple**'den ve **Tout**'dan seçilip derlenen makaleler için, Adliye Bakanı, İçişleri Bakanı Sartre'ı Haziranda iftirayla suçladılar. Tutuksuz sanıktı, tatilini İtalya'da geçirdi. Soruşturma Ekimde yapıldı ve çabucak tamamlandı. 72'nin Şubatında, davanın ne zaman görüleceği hâlâ bilinmiyordu. Şimdi tarih saptanmıştı.

8 Ekimde, Sartre Paris adliyesinde ceza mahkemesinin huzurunda çıkacaktı. Kendisinden iftira, hakaret ve ölüm tehdidi için 800.000 frank tazminat ve faiz isteyen **Minute**'ün sekiz yazarı tarafından mahkemeye verilmişti. **La Cause du peuple**'ün onlara hiç de yumuşak davranmadığını söylemek gerektir. Gazete onları: «Libération'un iyi yetkinleştirilmemiş derintileri, O.A.S.'in yarım aylıkları ve cinayete çağrının profesyonelleri» diye niteliyordu. La Cause du peuple'ün sorumluları aldıkları mahkeme çağrılarını çöp sepetine atmışlardı. Sartre'ın dava hakkı düşmüştü. Karşı dava açabilmek için, Sartre'ın gazetesinin bastıklarını bütün ivi niyetiyle düşünmeye hakkı olduğunu doğrulayan tanıklar bulması gerekiyordu. Ekim sonunda, Sartre'ın avukatı Gisèle Halimi'nin bize ulaştırdığı Minute dosyası üzerinde çalışmaya başladık ve Sartre'ın mahkeme karşısında vereceği ifadenin ana hatlarını belirledik.

Ama, Sartre'ın sağlığı yerinde değildi. Gene asansörü bozulmuştu. Evine merdivenlerden çıkmıştı. Ensesinde ağrılar vardı. Doktor B.'yi gördü. O da Sartre'ı ne iyi, ne de kötü buldu ve genel bir bilânço istedi. Ertesi gün, uyandığında Sartre biraz şaşkın görünüyordu. Oysa uzun zamandan beri bu hali üzerinden atmıştı. Ona: «Bugün göz doktoruna gideceksiniz» dedim. «Hayır, göz doktoruna değil.» — «Elbette canım.» — «Hayır, doktor B.'den sonra benimle ilgilenen doktora gideceğim.» — «İşte o göz doktoru.» — «Ya, öyle mi?» Pilokarpini kendisine verenin doktor B. olup olmadığını sordu. Gözleri için doktora gitmekten, gözlerini düşünmekten hiç hoşlanmıyordu. Arlette'le Liliane onunla göz doktoruna gittiler. Dönüşlerinde, Sartre bana bir daha hiçbir zaman tam olarak göremeyeceğini, uzun zaman da okuyamayacağını söyledi. Bu düşünceyi bir çeşit kaygılı bir hareketsizlikle kabul ediyordu. Zaidmann'dan öğrendiğime göre damarda pıhtılaşma vardı bu da kaçınılmaz olarak kanamaya neden oluyordu.

Evden taşındığı sıralarda Sartre benim evde çokça kaldı. Taşınmayı Arlette'le Liliane üzerlerine almışlardı. Sartre 26 Eylülde, Şili'deki baskıya karşı Yazarlar Birliğinin bir çağrısını imzaladı, bir tane de resmi haberlerde bu ülkeyle ilgili sessizliğe karşı çağrı imzaladı. **Minute** konusundaki ifadesini gözden geçirip son şeklini veriyorduk, Sartre da bunu ezberliyordu. Başlangıcı dışında, bir türlü aklında tutmayı başaramıyordu, ben de işin içinden nasıl çıkacağını düşünüp duruyordum. Akşamlarımız çok hoştu ama, öğleden sonra, Sartre ağır uykular uyuyordu.

8 Ekimde, Gisèle Halimi ve genç yardımcılarından biri gelip bizi arabayla aldılar ve Dauphine alanında öğle yemeğine götürdüler. Biraz korktuklarını söylediler. Sartre korkmuyordu. Şimdi, çoğu zaman olduğu gibi, uzaklardaydı. Hep birlikte onyedinci daireye gittik. Tam bir saat daha önemsiz suçların çabucak yargılanmasını seyrettik. Saat ikide, Sartre'ın davası çağrıldı. **Minute**'ün hiçbir çalışanı orada yoktu. Her zamanki avukatlarına Biaggi'yi eklemislerdi. Yargılama usulü tartışmalarıyla başlandı, sonra Sartre'ın tanıkları çıkarıldı ve Sartre konuştu.

Minute'ün eleştirisini kararlaştırıldığı gibi yaptı ve bunu oldukça güçlü bir biçimde yaptı. Ne var ki, Nogrette'in kaçırılmasına anıştırma yapmakla hata etti. Bunun üzerine yargıç onu zor duruma soktu. Sonra, tanıklar dinlendi. Daniel Mayer Biaggi'yle ağız dalaşında pek tuhaftı. Biaggi **Les Mouches** piyesi yüzünden Sartre'a saldırdığını söyleme cesaretinde bulunmuştu. Debû-Bridel, aralarında Paulhan'ın da bulunduğu, pek çok direnişçinin, işgal sırasında eğer etkinliği varsa halk önünde konuşulabildiği kanısında oldukları yanıtını verdi. İşte **Les Mouches**'un durumu da buydu. Claude Mauriac biraz şaşırmış göründü: Sartre'a olan dostluğundan gelmişti mahkemeye ama, bundan pek hoşlanmıyordu. Ardından, gene yargılama usulü tartışmaları yapıldı. **Minute** Sartre'a hakaret ve iftira davaları açmaktan vazgeçmişti ama, sadece tehditleri dava konusu ediyordu. **Minute**'ün genç avukatı ateşli ve bomboş bir savunmayı dinletti bize: Mahkeme başkanı sert bir dille ondan masaya vurmamasını istedi, çünkü ses aygıtını bozuyordu. Biaggi sonra da hakaretlere başladı. Dava dosyasını bilmediği açıkça görülüyordu, öyle olmasa sövgüler ve yazımsal alıntılarla yetinecek yerde **La Cause du peuple**'den pek çok beceriksizlikleri belirtebilirdi. Gisèle Halimi bir saatten fazla konuştu. **Minute**'e karşı acımasız bir suçlama çıkardı: O.A.S.'nin kaynakçaları, öldürme çağrıları, ırkçılık. Mahkeme başkanı arada sırada sorunun başka olduğunu ona anımsatıyordu ama. konuşmasını kesmiyordu. Oturumu kapatmadan önce, başkan **Minute**'ü bir kez daha mahkûm etmemek için davayı bozacağını bildirdi, çünkü hakaretlerle iftirayı birbirine karıştıran alıntı kabul edilemezdi (1). Bu işin bittiğine pek sevinerek, çekilip gittik.

Akşam, Gisèle Halimi bana telefon etti: Yanına gelen **France-Soir**'ın gazetecileri ona: «Sartre'ın nesi var, kuzum? Pek iyi görünmüyor» diye sormuşlar kana susamış kimseler halleri takınarak. Gisèle de onlara: «Sartre

(1) Gerçekten de, Sartre en sonunda 1 frank zarar ziyan ve 400 frank da ceza ödemeye mahkûm oldu. (Y.N.)

nekahat döneminde» diye karşılık vermiş. Onlar da en ufak bir utanma, sıkılma duymadan: «Eğer bir şey olursa, bize haber verirsiniz, değil mi?» demişler. Gerçek şu ki, Sartre sürüklenen bacaklarıyla, şişmanlığıyla, puslu bakışıyla üzücü bir etki yaratıyordu. Dauphine alanında karşılaştığımız Simone Signoret onu görnüce çok şaşırmış gibiydi. Sartre da bunun böyle olduğunu biraz tahmin ediyordu. Bir gün, Delambre sokağında, Dome'a öğle yemeğine gitmek üzere küçük adımlarla yürürken, bana: «Pek fazla bir sakat halim yok değil mi?» diye sordu. Ben de yalandan, ona güvence verip içini rahatlattım.

Sartre dava günü, akşama doğru, Arlette'le birlikte göz doktoruna gitti. O da ona ağtabakasının hasta olduğunu — ortaya doğru kısmen hasta olduğunu — ve böylece de hiçbir iyileşme umudu bulunmadığını açıkça söyledi. Bir gözlükçü ona özel bir araç verecekti. Bu da yanal görüşü kullanarak, Sartre'ın günde belki bir saat okumasını sağlayacaktı. Sartre ertesi sabah bitkin bir haldeydi. Ona: «Dava sizi yordu» dedim. «Hayır, dava değil, doktora gidiş yordu.» Aslında, gidiş yorucu değildi ama, göz doktoru ona korkunç bir darbe indirmişti. Akşam, Bost geldiği zaman ben ona davayı anlatırken, Sartre ağzını bile açmadı ve tam geceyarısı gidip yattı.

12 Ekimde. Sartre Salpêtrière hastanesinde genel bir muayeneden geçti: Onu oraya Arlette götürdü, ben de öğleyin gidip aldım. Doktor B. bana Sartre'ın aradan birçok ay geçmeden çalışamayacağını söyledi. Bu gün gibi apaçık ortadaydı. Sartre'ın günde yaklaşık üç saat kadar gerçek sağlığı vardı. Sonra uyuyordu, ya da dalgındı. Muayenelerden sonra bitkin görünüyordu.

16 Ekim salı günü, onunla birlikte göz doktoruna gittim. O da fazla bir umut vermiyordu. Ismarlayacağımız özel araçla, Sartre belki, hiç de rahat olmayan koşullarda günde bir saat okuyabilecekti. Akşam, ilk kez olarak, onun yarı körlüğünden biraz söz ettik. Bana bundan pek o kadar acı çekmediğini söylediği zaman içten görünüyordu. (Ne var ki, kimi diş ağrılarının dışında, hattâ böbrek ağrılarının etkisiyle acıdan kıvrandığı zamanlarda bile, acı

çektiğini hiçbir zaman kabul etmemişti.) Salpêtrière'den ertesi gün gidip aldığım muayene sonuçları iyi değildi. Sartre'da şeker hastalığı vardı ve beyiniçi filmi de bozuktu. Daha sonra doktor B. telefonda bana bozukluğun hiç kuşkusuz şeker hastalığından geldiğini söyledi. Öyleyse bu belki de giderilebilir diye düşündüm umutla. Beyninde ağır (yavaş) dalgalar bulunmuştu, bunlar uyuklamalarını açıklayabilirdi. (Ama, bugün kesinlikle eminim ki bunlar Sartre'ın gözleri için duyduğu kaygıya karşı bir savunmaydı.)

Gözlükçü bize sözünü ettiği aracı verdi: Ne var ki, bu araç Sartre için kullanışsızdı. Sözcükler o kadar ağır ağır geçiyordu ki yüksek sesle okunanı dinlemeyi yeğliyordu. Bir de kendi yazılarını gözden geçirip düzeltmesi olanaksızdı. Düş kırıklığına uğramadı, çünkü bu konuda hiçbir hayale kapılmamıştı. Aracı geri gönderdik.

Sartre Victor ve Gavi'yle konuşmalarına yeniden başladı. Onları dinliyordu, biraz eleştiriyordu ama, genel olarak pek fazla karışmıyordu. Bir pazar sabahı, Sartre'ın önem verdiği ve bizim sık sık sözünü ettiğimiz bir konu üzerine bir başyazıyı tartışmak için Sartre **Temp modernes** çalışanlarını kabul etti: Bu konu Arap-İsrail anlaşmazlığıydı. Sartre tek sözcük söylemedi ve ertesi gün de Arlette'e tartışma sırasında uyuduğunu sandığını söylemiş. Lanzmann'la Pouillon çok üzülmüşlerdi. Ben ona kitap okurken, hattâ kendisini pek ilgilendiren Libération'u bile okurken, Sartre çoğu zaman uyuyordu. Durumunun farkında değildi. Eski dostlarından birine, Claude Day'e: «Gözlerim iyi değil. Ama, beynim gayet iyi durumda» dedi.

Sylvie'yle geçirdiğimiz akşamlarda neşeliydi. hattâ —şimdi artık pek ender rastlanan bir şey— güldüğü bile oluyordu. Ama, bir pazar günü Sylvie ile Moskova'dan yeni dönen ve Sartre'ın yeniden gördüğüne pek sevindiği dostumuz Lena'yla öğle yemeği yerken sessiz ve sönük kaldı. Lena üzüntülüydü, ben yorgundum. Sadece Sylvie, o da büyük cabalarla, bir parça canlılık getirdi. Bereket versin ki, daha sonra Lena'yla daha yatışmış, daha dingin bir gece geçirdik.

Ekim sonlarında Sartre iyileşip kendini toparlamaya

başladı. Konuşmalarımıza ilgi duymaya başlıyordu. Bir sabah, üstümdeki kata taşınan yeni bir kiracı yerleştiğinden, öyle bir gürültü patırtı vardı ki benden ayrılırken Sartre: «Ömrümde ilk kez sizin evden gittiğime seviniyorum!» dedi.

Tartışmalarımız özellikle Kippour savaşı üzerinde yoğunlaşıyordu ve bu kez, tam tamına aynı görüşü paylaşıyorduk. Sartre bunu Victor ve Gavi'yle yaptığı görüşmelerin birinde açıkladı: «Bugün içinde bulunduğu şekliyle İsrail'den yana değilim. Ama, yok olması fikrini de kabul etmiyorum... Üç milyon insanın havaya savrulmaması, ya da tutsak durumuna getirilmemesi için savaşmalıyız... Victor'un olduğu gibi, insan aynı zamanda Yahudi yanlısı olmadan Arap yanlısı olamaz ve benim olduğum gibi, Arap yanlısı olmadan Yahudi yanlısı da olunamaz. Böylece, ortaya garip bir durum çıkıyor...»

Sartre 26 Ekimde, telefonla Eli Ben Gal'e (1) bir demeç verdi. Kippour savaşı sonunda, daha başka şeyler arasında şunu söyledi: «Bütün dileğim İsraillilerin Filistin sorununun Arap savaş ruhunu canlandıran özendirici etken olduğunu anlamalarıdır.» **Libération** için bana bir açıklama yazdırdı. Gazete bunu 29 Ekimde yayımladı ama, buna hiç katılmadan. Sartre: «Bu savaş Ortadoğunun sosyalizme doğru gelişmesini engellemekten başka bir şey yapamaz» diyordu. Ve her iki tarafın sorumluluklarını inceliyordu. 7 Kasımda, Sartre, Clavel ve Debû-Bridel, Libération basın ajansının tersine, telefonların dinlendiği ve yazışmaların gizliliği bozulduğu için X'e karşı açık şikâyet bıraktıklarını doğruladılar. (Bu şikâyet, elbette ki, hiçbir sonuç vermedi.)

Sartre daha bir iyileştiğinden, hastalık ona ağır gelmeye başlıyordu. Sabah akşam kendisine iğne yapılmasına dayanamıyordu: «Bütün yaşamım boyunca beni böyle tedavi etmeyi sürdürecekler mi, kuzum?» diye sordu bana

(1) 26 Ekimde **Al Hamishmar**'da, 5 Kasımda da Fransızca olarak Mapam **Bulletin**'inde yayımlandı. **Le Monde** ve **Les Cahiers Bernard Lazare**'a da özetleri verildi. (Y.N.)

can sıkıntısıyla. Sartre'la birlikte bir şeker hastalıkları uzmanına gittik. Doktor kanda şeker teşhisi koydu. Hekim Sartre'a güllâçlar ve şekersiz bir rejim verdi, akşamları içtiği meyve sularını yasakladı. Doktor B. onda gelişme gördü ve kimi ilâçları kaldırdı. Doktor B.'nin muayenehanesinden çıkarken, Sartre hoşnut olmayan bir sesle: «Benimle ilgilenmiyor!» diye yakındı. Doktorun onun hastalığıyla ilgilendiği bir gerçekti ama, ona şiir yazmasını salık verdiğine göre, yazar Sartre pek umrunda değildi.

Daha sonraki günlerde, Arlette'le, benimle, Sylvie'yle, Léna'yla uyanık ve canlı göründü. Artık hiçbir tiyatroya gitmiyordu. Bununla birlikte, bir akşam, Michèle Vian'la birlikte, Thévenin olayından esinlenen çok güzel bir piyesi seyretmek için Mouffetard sokağındaki küçük tiyatroya gittik: Piyesin adı: **J'ai confiance en la justice de mon pays** (1) (Ülkemin adaletine güveniyorum) idi. Sartre oyunu coşkuyla alkışladı. Ertesi gün. **Temps modernes**'in onun evinde yapılan toplantısında Pouillon'un Arap-İsrail çatışması konusundaki başyazısının okunmasını büyük bir dikkatle dinledi. Başyazıyı yorumladı, tartıştı. Akşam da, Bost'la çok canlıydı.

Ama, ertesi sabah, Vietnam kökenli bir kız öğrencinin zenci göçmen arkadaşlarından biri tarafından tecavüze uğramış olması konusunda, Sartre **Libération**'un yöneticisi July'yle kendisini çok yorgun düşüren bir tartışma yaptı. Saat beşte onu görmeye geldiğimde, Sartre'ı uyuttum. Ertesi gün de, onun isteği üzerine ben **Madame Bovary**'nin bir bölümünün iki değişkesini okurken de uyudu. Akşam, Sylvie'yle, tamamiyle uyanmıştı. Kendisine armağan ettiğimiz içi kürklü güzel paltoya da pek sevindi. Sylvie'nin yasaklanan meyve suları yerine hazırladığı baharlı soğuk çayı da çok beğendi. Ertesi sabah, Yunanlı genç kız arkadaşını yeniden görünce çok memnun oldu. Genç kız bir sü-

(1) Thévenin adında genç bir tutuklunun kendini öldürdüğü kabul edilivordu. Oysa ki, açıkça belliydi ki onu «intihar ettirmişler»di. Ailesi boş yere ölümünü aydınlatmaya çalışmıştı. (Y.N.)

re için Paris'e yerleşmeye ve Sorbonne'da felsefe derslerini izlemeye gelmişti. Ama, Sartre öğleden sonra gene çok ağır bir uykuya daldı.

Ertesi sabah Sartre July'yle birlikte tecavüz konusundaki konuşmalarını bir kez daha okuyacaktı. Saat dokuz buçukta onun Liliane'la her zaman kahvaltı ettiği kahveye gittim. Liliane oradaydı, July de ama, Sartre ortalarda yoktu. July'nin getirdiği metne baktım, ne başı ne de sonu vardı. Sartre da hâlâ görünürlerde yoktu. Onda Liliane ona telefon etti: Henüz uyanmıştı. En sonunda geldi ve bir kahve içip biraz bir şeyler yedikten sonra onu alıp benim eve götürdüm. İki buçuk saatte doğru dürüst bir yazı kaleme aldık, bu 15 Kasımda **Libération**'da yayımlandı. Sartre orada Vietnamlı kızın tecavüze uğramasının tinsel ve siyasal sonuçları üzerinde düşünüyordu. Akşam, Sartre'a onun estetik düşüncesi konusunda Oreste Puciani'nin (2) kaleme aldığı çok güzel bir makaleyi okudum. Bu onu son derece ilgilendirdi. Daha sonra dama oynamaya çalıştık ama, artık yeterince göremiyordu, o yüzden vazgeçmek zorunda kaldık. O sıralarda beni en çok kaygılandıran, üç ay sonra gözlerinin iyileşmiş olacağına inanmasıydı — İnanmak istiyordu.

Yeni apartman hazırdı. Telefonu bile bağlamışlardı. Oraya yerleşmek Sartre'ı pek eğlendirmişti. Bundan böyle akşamları onun evinde kalıyordum ve yedi günün beş gecesi onunkinin bitişiğindeki odada yatıyordum. Öbür iki gece de Arlette yatıyordu orada.

Hâlâ öğleden sonraları çok ağır uykuları sürüyordu, hattâ derin derin uyuduğu uzun gecelerden sonra bile, sabahları ben ona kitap okurken uyuduğu oluyordu. Hiç kuşku yok ki, pek çok şeye ilgi duymaz hale gelmişti. Bir sabah uyandığında, gömleğinin üzerindeki bir parça tükrüğü silerken bana: «Evet, tükrüğüm akıyor» dedi. «Onbeş günden beri tükrüğüm akıyor.» Üzmekten korktuğum için bunu ona söylememiştim: Ama, buna önem verdiği yok-

(2) Lise'in bana tanıttığı bir Amerikalı dost. Şimdilerde Kaliforniya'da üniversite profesörü ve Sartre uzmanı. (Y.N.)

tu. Onun biraz canını sıkan uyuklamalarıydı: «Böyle uyumak aptalca bir şey!» Üzüntüyle bana şunları da söyledi: «Hiç iyileşme yok.» Bir cumartesi akşamı, Gisèle Halimi tu. Onun biraz canını sıkan uyuklamalarıydı: «Böyle uyu- Sartre, Sylvie ve beni evine kuskus yemeğe çağırdı: Sartre hiç ağzını açmadı. Lokantada Lena'yla öğle yemeği yediğimizde de hiç konuşmadı.

Doktor Cournot'nun bana hararetle salık verdiği Profesör Lapresle'den bir randevu almaya karar verdim. 23 Kasımda Bicêtre hastanesinde doktoru görmeye gittik. Doktor Sartre'ın damar öyküsüyle, saptadığı sonuçlar arasındaki çelişkiye hayret etti: Bu sonuçlar çok iyiydi. Onun görüşüne göre, kafaiçi filminin marazi hiçbir şeyi yoktu. Uyuklamalarına gelince, bunu bir türlü anlıyamıyordu. Gamma-ansefalogram adı verilen bir beyin filmi istedi. Sartre'ın sigara içmemesi için şiddetle ısrar etti: Tehlikede olan gözleriniz ve zekânızdır, dedi ona.

Doktordan ayrılınca, Sartre sigara içmeyi sürdüreceğini bildirdi bana. Ama, ertesi gün gene de daha az sigara içti, Sylvie'yle ben de uzun zamandan beri hasret kaldığımız güzel bir gece geçirmenin sürpriziyle karşılaştık. Sartre Flaubert'den, edilgenlik sorunundan söz etti ve bize: «Onbeş gün sonra sigarayı kesinlikle bırakmış olacağım» diye bildirdi. Sonraları, günde üç sigara içme hakkını korudu. Sonraki günler sekiz, sonra yedi, sonra altı sigara içti ve böyle böyle üç sigaraya indi. Demek ki yaşama bağlıydı ve savaşmaya hazırdı (1). Gerçekten de, yeniden yaşamanın tadını almışa benziyordu. Genç Yunanlı dostunu sık sık görüyordu. O genç kız Sartre'ın günlerine neşe katıyordu. Bir akşam, Tomiko, Sylvie ve benimle birlikte La Cloche d'or'da pek neşeli bir akşam yemeği yedi. Ve biz başbaşa mutlu anlar geçiriyorduk. Sartre'a kendisine ayrılmış bir makaleler derlemesini okudum, yazıları akla uygun buldu.

Sartre Pierre Victor'u sekreter olarak tuttuğunu bildir-

(1) Kısa zaman sonra, yeniden çok sigara içmeye başladı. (Y.N.)

dı bana. Puig her zamanki sekreteri olarak kalacaktı. Victor Sartre'a kitap okuyacak, onunla çalışacaktı. Liliane bana telefon edip bu karara çok sevindiğini söyledi, Arlette de, son derece kızdığını: Schoenmann'ın Russell'le (1) ilişkilerini düşünüyordu ve Victor'un Sartre'ın Schoenmann'ı olmasından korkuyordu. Ama, Sartre Victor'la çalışacağı için seviniyordu. Benim de artık Sartre'a her sabah kitap okumamak, kendime biraz zaman ayırmak işime geliyordu.

Aralık başlarında, Sartre daha kötüye gitmiyordu. Ama, iyiye de gitmiyordu: Uyuyordu. Sabahları Victor kendisine kitap okurken bile uyuyordu. Bu bir kaçıştı, bundan kesinlikle emindim: Yarı körlüğünü kabul edemiyordu. Bu reddetmeyi daha başka işaretler de ortaya koyuyordu. «Bu sabah ne yaptınız?» diye sorduğum zaman: «Okudum, çalıştım.» Ben üsteledim: «Neden **okuduğunuzu** söylüyorsunuz?» — «Her neyse canım, Mme Bovary'yi, Charles'ı düşündüm. Pek çok şeyi anımsıyorum...»

Bir perşembe, Sartre'la birlikte pek sevimli genç bir göz hastalıkları uzmanı olan doktor Ciolek'e gittik. Doktor hiçbir umut kapısı bırakmadı: Kanama geciyordu ama, ağtabakasının ortası bunun silinmez izlerini koruyordu. buradaki canlı dokuların bir bölümü ölmüştü. Çıkarken Sartre bana: «Yani, ben artık okuyamayacak mıyım?» dedi. Dönüşte taksinin içinde kendi üzerine kapandı ve uyuklamaya başladı. Sonraki günlerde daha öncesinden daha üzüntülü davranmadı. Bu yargıyı daha önce de işitmişti. Gerçekten kaçmakla birlikte, onu tanıyordu. Şimdiyse, onu tanımakla birlikte, ondan kaçmayı sürdürüyordu. Söz gelimi bana: «Havır, **Libération**'u götürmeyin: Yarın sabah ona bakarım» diyordu. Bir gün, lambayı onun koltuğun-

(1) Russell mahkemesi konusunda **Tout compte Fait**'e bakınız. Schoenmann Russell Vakfının en önemli sekreterlerinden birivdi. Genel sekreteri olduğu mahkeme'de Russell'i temsil ettiğini öne sürüyor ve her şevl istediği gibi, yönetiyordu. Kendi isteklerini kabul ettirmek istediği zaman: «Lord Russell istiyor kl...» diyordu. (Y.N.)

dan uzaklaştırmıştım. Sartre onu yaklaştırmamı istedi. «Işığın sizi rahatsız ettiğini söylüyorsunuz...» — «Ama, okurken ışığa gereksinimim var.» Sonra toparlandı: «Neyse, yani kitap yapraklarını karıştırırken.» Gerçekte, okuyamadığı gibi, kitap sayfalarını da karıştıramıyordu. Ona getirdiğim yeni ciltleri bir an ellerinin arasında tutmayı hep istemesine karşın. Sakatlığından çok acı çekmek için kafaca fazlasıyla uyuşmuştu. Bu denge sürecek miydi acaba? Böyle olmasını mı dilemek gerekti acaba?

Gamma-kafaiçi filmine göre, Sartre'ın beyninde hiçbir anormallik yoktu. Bununla birlikte, kimi zaman, ağzından pek acayip sözcükler kaçıyordu. Bir sabah, ona ilâçlarını verdiğim sırada bana: «Siz iyi bir eşsiniz» dedi. 12 Aralık çarşamba günü, **Temps modernes**'in toplantısında uyukluyordu. Gene de akşam **Le Monde**'da kendisinin çeşitli kitaplarının bir eleştirisini ona okuduğumda, beni dikkatle dinledi.

15 Aralık bir cumartesi günüydü. Onun evine gittiğimde Sartre'ı çalışma masasının başında oturur buldum. Üzgün bir halle bana: «Aklıma hiçbir şey gelmiyor!» dedi. Çok kötü giden **Libération** lehine bir çağrı yazması gerekiyordu. Ona biraz uyumasını öğütledim. Sonra da birlikte çalıştık. Dikkatini toplamakta zorluk çekiyordu ama, gene de bana gerekli bilgileri verdi. Gavi kâğıdı almaya geldi ve onu onayladı. Biraz daha sonra, Sartre'a Geneviève Idt'in **Les Mots** (Sözcükler) üzerine çok iyi yazılmış küçük kitabının sonunu okudum, bundan çok hoşnut kaldı. Ama, bir kez daha yüreğimi parçaladı. Çalışma masasına baktı: «Bu apartmanın benim olduğunu düşünmek pek garip geliyor.» — «Ama, çok güzel.» — «Artık sevmiyorum burasını.» — «Nasıl olur? Hani çok seviyordunuz bu apartmanı.» — «İnsan her şeyden bıkıyor.» — «Siz çok çabuk bıkıyorsunuz: Ben benim apartmanda onsekiz yıldır oturuyorum, hem de orasını hâlâ seviyorum.» — «**Evet ama, bu apartman artık çalışmadığım yer.**» Birkaç gün sonra, Baudelaire'in mektuplarından bir bölüm okurken Sartre'a Louise Colet konusunda bir yapıt okumak gerektiğini söyledim. «Paris'e döner dönmez bunu yaparım» diye yanıt ver-

dl bana. Sonra da düzeltti: «Yaşamıma yerleşir yerleşmez.» Bu yeni apartman, yeni yaşam tarzı, bütün bunların sonucu olarak Sartre artık kendini gerçek kabuğunda hissedemiyordu.

O kadar bilinçli olmayı hep istemiş olan Sartre gözlerini ilgilendiren şeyde gerçeği inkâr etmeyi sürdürüyordu. Sorularından birine karşılık artık hiçbir zaman tamamiyle göremeyeceğini sakınımla söylerken bana: «Bunu düşünemiyorum» dedi. «Zaten biraz daha iyi görüyorum gibi geliyor bana.» Sartre'la öğle yemeği yerken Contat ona durumu nasıl karşıladığını sordu. Sartre da: «Elbette ki, ancak geçici olduğu düşünülürse katlanılabiliyor» diye yanıt verdi.

Çoğu zaman, bu kaygıdan hiçbir şey belli etmemenin yolunu buluyordu. Sartre, Sylvie ve ben benim evde çok neşeli bir yılbaşı gecesi geçirdik. O Aralık sonunda, Sartre'ın sağlığı iyi gidiyordu, daha az uyukluyordu ve zaman zaman tamamiyle eski günlerin Sartre'ını buluyordum onda: Söz gelimi, Temps modernes'in 2 Ocak 74'de yapılan toplantısında olduğu gibi. Başka anlarda, yeniden duygusuz, uyuşuk haline bürünüyordu. 8 Ocakta, saat yedi buçuğa doğru, evine geldiğinde, öyle kasvetli, öyle donmuş bir yüzü vardı ki, bize uğramış olan Lanzmann buna son derece şaşırıp üzüldü. Giderken Sartre'ı kucakladı, Sartre da ona: «Bilmiyorum bir mezar parçasını mı kucaklıyorsunuz, yoksa canlı bir adamı mı» dedi. Bu sözler şaşkınlıktan bizi adeta dondurdu. Sartre biraz uyudu, sonra France-Musique'i dinledi. Akşam sona ererken, ne demek istediğini sordum ona: «Hiçbir şey. Bir şakaydı o.» Ben ısrar ettim. Sartre kendini bomboş hissediyordu, zaman zaman canı çalışmak istemiyordu. Sonra da tasalı ve hemen hemen utanmış bir halle bana baktı: «Gözlerime hiç kavuşamayacak mıyım?» dedi. Ben de: «Korkarım hayır» diye ona karşılık verdim. Bu öyle yürek paralayıcıydı ki bütün gece ağladım.

1974.

Birkaç gün sonra, profesör Lapresle bana telefon etti.

Sartre'ın sağlığının çok iyi olduğunu, üç aydan önce onu görmesine gerek kalmadığını, çok üzücü olan bir gerçekle karşı karşıya kalmamak için, uykuya sığınmasının normal olduğunu söyledi. Sartre'a, Lapresle'e göre sağlığının mükemmel olduğunu anlattım. «Peki, ya gözlerim, gözlerim için ne dedi?» Sorusunda yürek parçalayıcı bir kaygıyla umut karışımı vardı. «Gözler onun konusu değil» dedim. «İyi ama, hepsi birbirine bağlı» dedi Sartre da bana. Ve uyudu. Çılgına dönmüştüm. Bir umudun can çekişmesine seyirci olmak korkunç bir şey.

Daha sonraki günler, ben ona Baudelaire'in mektuplarını, sonra da Strindberg'in **Le Fils de la servante** (Hizmetçinin oğlu)nu okurken Sartre uyumayı sürdürdü. Sylvie'yle bir öğle yemeğinde Sartre o kadar suskundu ki ona: «Ne düşünüyorsunuz?» diye sordum. «Hiçbir şey düşünmüyorum. Burada değilim ki.» — «Neredesiniz?» — «Hiçbir yerde. Bomboşum.» Bu tür yokluklar çok sık oluyordu. Ocak sonunda, bir sabah Victor ve Gavi'yle yaptığı konuşmalarından birini gözden geçirmek için Sartre'la çalıştım: O uyukladı. Gözlerini ilgilendiren konuda gitgide daha karamsar oluyordu. Bana: «Pus yoğunlaşıyor» dedi. La Coupole'de bir öğle yemeği sırasında da: «Bana öyle geliyor ki gözlerim iyileşmeyecek» dedi. Ve ekledi: «Geri kalanı için, iyiyim.» Ve, çekingen bir halle: «Eskisi kadar akıllı mıyım?» Ben de, «evet, elbette.» dedim. Ve ekledim: «Zavallı yavrucuğum, hiç de neşeli değilsiniz!» — «Neşeli olacak bir durum yok ki.»

Sigarayı hemen hemen tamamiyle bırakmıştı. Bir başka gün de ona: «Sigarayı bırakmak size zor gelmiyor mu?» diye sordum. «Beni üzüntülü yapıyor.» Bir başka gün de bana: «Bost dostu Cournot ile konuşmuş. Benim geçirdiğimden sonra, tamamiyle iyileşebilmek için onsekiz ayın gerektiğini söyledi.» — «Bak hele! Bana oniki ay demişti. «Bunun üzerine Sartre biraz sertce bir sesle: «İki aya kadar yeniden görebileceğimi sanmıyorsunuz ya (1).» dedi. Görmeyi genel sağlığıyla karıştırıyordu.

---

(1) Kriz on ay önce gelmişti. (Y.N.)

Doktor Ciolek'ten bir randevu almıştım. Ciolek bana Sartre'ın kör olmayacağını ama, ince görmeyi hiçbir zaman yeniden elde edemeyeceğini söylemişti. Gerçeği fazla hoyratça Sartre'a söylememesini doktordan rica ettim. Ocak sonunda Sartre'la birlikte onu görmeye gittiğimizde, görüşünün kötüye gitmediğini söyledi. Ama, Sartre ona yeniden okuyup okuyamayacağını sorduğu zaman, Ciolek kaçamaklı konuştu. Binanın koridorunda Sartre bana: «Yeniden okuyup yazabileceğimi pek sanmıyor gibi bir hali var doktorun» dedi. Bir süre sustu sonra da sanki kendi sözlerinden ürkmüş gibi: «Uzun zaman geçmeden» diye ekledi.

Ertesi gün, şimdilik, ne şekilde çalışmayı deneyebileceğini konuştuk. Ve ansızın, tam yatmaya gideceği anda, sert bir sesle: «Benim gözlerim mahvolmuş... Herkesin söylediğine bakılırsa» diye söylendi. Ertesi gün, kendi evinde, ortalarda sürünen bir «Kara dizi»yi aldı, kocaman lambasının altına koydu: «Adını görmek istiyorum.» Bunu düzgün bir biçimde okudu, oysa çoğu zaman gazetelerin manşetlerini bile okuyamıyordu: Ne yazık ki bu pek fazla bir şey kanıtlamıyordu. Belirli bir «falcılık» marjı vardı ama, bu çok kısıtlıydı. Ertesi gün çalışmayı denememizi isteyip istemediğini sordum: «Hayır, henüz değil, hemen değil.» Her zaman pek alıngan olmayan Sartre, gözleri söz konusu olunca çabucak şahlanıyordu. Oturduğu evin geniş iç yeşil alanının üstü kapalı geçitinden giderken, uzakta camlı bir kapının üzerinde ikimizin yansısını fark ettim: «Aa, bizdiz bu!» diye düşüncesizce haykırdım. «Öf! Rica ederim gözlük vazifesi yapmayın» dedi öfkeyle.

Doktorların Sartre'a yüklediği ilâçlar yeniden idrarını tutamamasını ve bağırsaklarının denetimini de kaçırmasına neden oldu. Bir gün öğleden sonra, evine dönerken altını kirletti. Felâketi onarmak için ona yardım ettim ama, bu sıkıntıların artmasından ve Sartre'ın bundan acı duymasından korkuyordum. Zaidmann bunun kimi ilâçların normal etkisi olduğunu, Sartre'ın tansiyonunun çok iyi, reflekslerinin mükemmel olduğunu söyledi.

Bir şey beni şaşırtıyordu: Eskiden doktorlara mua-

yene olmayı hiç istemeyen Sartre şimdi Ciolek'i, Lapresle'i kendisiyle yeterince ilgilenmemekle suçluyordu. Geçen yaz kendisini tedavi eden Roma'daki göz doktorunu görmeyi pek istiyordu: Onu çok seviyordu, çünkü umutlarını beslemişti.

Kafa bakımından, Sartre Şubatta yeniden hızla iyiye doğru gitmeye başladı. Kişileri göremediğinden, bunlar kalabalık olduğu zaman Sartre kendi üzerine kapanıyordu. Ama, **Temps modernes**'in Şubattaki toplantısında varlığı ve zekâsıyla herkesi şaşırttı. Çok güzel, makale ve araştırma fikirleri verdi.

O toplantının ortasında, Vidal-Naquet «İsrail'deki Suriyeli tutsaklar konusunda bir görüş açısı» adı altında, 21 Şubatta, **Libération**'da çıkan iki makaleye itiraz etmek için telefon etti. Sartre'la beni, **Le Monde**'da yayınlanan ve aynı zamanda Frédéric Dupont, Max Lejeune, Ceccaldi -Raynaud tarafından da imzalanan «Suriye'deki İsrail tutsaklarının salıverilmesi için» bir çağrıyı imzaladığımız için söz konusu ediyordu. O imza sahipleriyle her türlü dayanışmayı reddeden bir düzeltme gönderdik hemen. **Libération**'da, makalelerin yazarlarına yanıt verdi, onları kötü niyetle suçlayarak.

O dönemde Sartre, — her ikisi de onun gibi **La Cause du peuple**'ün eski yöneticileri olan — Le Dantec ve Le Bris ile bir koleksiyonu, «La France sauvage» (Yabanıl Fransa)yı yönetmeyi kabul etti. Bunu önce Gallimard, sonra da Les Presses d'aujourd'hui (Bugünün basınları) yayınladı. Hep birlikte bir tanıtma yazısı kaleme aldılar.

> Yabanıl Fransa. Denebilir ki «gerçek» ülke «yasal» ülkenin karşısında. Ya da başka bir deyimle: Bir grevin yabanıl olduğunun söylendiği gibi yabanıl. Bu ne eskiliği, ne de kaçınılmaz olarak şiddeti içerir: Aslında, toplum düzeyinin bir noktasında kaynaşma sürecidir söz konusu olan. Bu da toplumsal bir grubun ayağa kalkmasına, onu zorlayan her türlü kurumsal kadronun dışında, özgür topluluk olarak, kaynaşmanın içinde kendini göstermesine, ortaya çıkmasına neden olur...

Biz umudu seçiyoruz. İnsanlığın özgürlüğe doğru toplu bir atılışına, olası bir kopmaya bahse girme cesaretini gösteriyoruz. Bu toplu atılış halk tabakasının yabanıllıklarına kavuşmalarından sonra düşünülebilir ancak...

Bu demektir ki bu koleksiyonun niyeti hem alçakgönüllü, hem de özenişlidir. Alçakgönüllüdür, çünkü olgulardan yola çıkmayı ve hep oraya dönmeyi tasarlıyoruz. Özenişlidir, çünkü özgürlüğün olası bir fikrinin, bir çıkış yolunun bu olduğunu sanıyoruz.

Koleksiyonun ilk cildi Le Bris'nin Occitanie üzerine bir yapıtıydı. Ben bunu Sartre'a okudum, kitap her ikimizin de hoşuna gitti. Sartre'ın Victor ve Gavi'yle yaptığı ve sonuncusu Martta yapılan konuşmaların tümü «La France sauvage»da çıkacaktı — çıktı da —. Tartışmalarının bilânçosunu yapıyorlardı. Sartre için kâr, özgürlük kuramını» yeniden öğrenmiş» olmasıydı. «Özgürlük üzerine eksenlenmiş bir siyasal savaşımı tasarlama olanağını» ele geçiriyordu. Sartre için «söyleşi, başından sonuna kadar, özgürlük fikrinin gitgide daha kesin, gitgide daha ilerleyici çıkışı» oldu.

Bununla birlikte, Sartre'ın tinsel dengesi belirsiz kalmıştı. Zaman zaman, çalışmayı deniyordu: Bu kâğıda okunmaz işaretler çizmekten ibaret kalıyordu. Şubat sonunda, Rebeyrolle'lerde öğle yemeği yedik. Falguière caddesine açılan geniş bir atölyeleri vardı. Bunun bir bölümünü konut olarak çok hoş biçimde döşemişlerdi. Öbür bölümde Rebeyrolle çalışıyordu. Yemekten önce, Rebeyrolle bize son tablolarını gösterdi. Sartre da üzüntülü bir sesle: «Onları göremiyorum» dedi ve: «Birkaç ay sonra tabloları göreceğimi umarım» diye ekledi. Şimdi artık bunun doğru olmadığını biliyordu. Ama, zamanın kendi lehine çalıştığına inanmak **istiyordu**.

17 Martta, Sylvie'yle birlikte L'Esturgeon'da öğle yemeği yedik: Burası Poissy'de bulunan Seine'in üzerine doğru sarkan ve içinde bir de kocaman ağaç bulunan kapalı taraçası yüzünden, gençliğimizde pek sevdiğimiz bir lokantaydı. Sartre orada olduğuna pek seviniyordu. Yemekleri

mükemmel buluyordu ki bu da pek ender olan bir şeydi. Bununla birlikte, sık sık olduğu gibi, gene dalgındı, uzaklardaydı. Akşam Arlette'le birlikte Junas'ya gitti. Daha sonraki günlerde Arlette bana telefon etti: Sartre'ın sağlığı iyiydi ve çok uyuyordu.

Birkaç gün sonra Avignon'da buluştuğumuz zaman bana: «İşte benim gerçek dinlencem şimdi başlayacak» dedi. Sylvie'yle birlikte Venedik'e gidecektik. Bir tren bizi Milano'ya götürdü. Orada her zamanki gibi gene Scala oteline indik: 1946'da onca mutlulukla İtalya'ya kavuştuğumuzda o otelde kalmıştık. Bir başka trenle Venedik'e gittik. Bir gondol bizi, Büyük Kanal üzerinde, San Marco iskelesinin yakınındaki Monaco oteline götürdü. Kanala bakan odalara yerleştik. Sabahları kahvaltımı Sartre'ın odasında yapıyordum ve ona kitap okuyordum. Saat bire doğru, havaya göre, ya rıhtımda güneş altında, ya da Florian'da içerde bir sandviç yiyorduk: Kararsız bir havaydı, kimi zaman çok güzeldi, kimi zaman kapalı. Çoğunlukla, akşamları, yoğun bir sis San Marco alanını kaplıyordu. Sartre öğle uykusuna yattığı zaman, ben de Sylvie'yle geziniyordum, saat beşe doğru da üçümüz birlikte çıkıyorduk. Sartre'a eski Getto'yu (Yahudi mahallesi) gösterdim, Rialto mahallesini yeniden gezdik; Lido'ya gittik: Bütün oteller kapalıydı. Kumsalın birinde ılık bir pusla kuşatılmış durumda hafif bir öğle yemeği yediğimiz küçük lokantayı buluncaya kadar akla karayı çektik. Akşam, üçümüz birlikte, o pek sevdiğimiz yerlerin birinde yemeğimizi yiyor, otelin barında da bir viski içiyorduk.

Sartre Venedik'te kendini hep iyi hissederdi. Ama, arada sırada, kaygılanırdı. Bir sabah onun odasında otururken, hava o kadar güzeldi ki, suyun kıyısına, taraçaya inmeye karar verdik. Kitabı da götürmek istedim; bana: «Ama niye?» dedi. Ardından da: «Eskiden, daha akıllı olduğum zamanlarda, okunmazdı, konuşulurdu» diye ekledi. Ona karşı çıktım ve okumamın nedeninin gözleri olduğunu söyledim. Ve taraçada, güneşte, konuştuk. Gerçekte, zekâsı yerindeydi, okuduğumuz kitapları yorumluyordu, onlar üzerinde tartışıyordu. Ama, konuşmayı çabucak yarı yerde bı-

rakıveriyor, soru sormuyor, ortaya fikir atmıyordu. Hiçbir alanda, hiçbir şeyle ilgilenmiyordu. Buna karşın, inatçı bağlılıklarla, gerçek zevklerin yerine, ilke olarak önem verdiği «rutin»lerde, alışkanlıkarda direniyordu.

Bir gazete bizim resmimizi bastı ve kaldığımız otelin adını verdi. Can sıkıcı birkaç kişi bizimle karşılaşmayı denedi. Ama, bu arada Mondadori'nin (1) telefonu bizi sevindirdi, kendisi de gelip otelin barında bizimle birlikte bir şeyler içti: Sakal koyuvermişti, yaşlanmıştı ve çok kekeliyordu. Eşinden, güzel Virginia'dan ayrılmıştı. Bir arkadaşı ona eşlik ediyordu, Fenice'de Donizetti'nin son operası **Maria di Rohan**'ı yöneten bir orkestra şefiydi bu. Pazar olan ertesi günü öğleden sonra son temsil verilecekti. Tiyatro doluydu ama, gene de bize kral locasında üç yer buldular. Şahane «bel canto» ve harikulâde yorumcular bizleri adeta büyüledi. Ne var ki, Sartre için sahne karanlık bir delikti, bu da onu üzdü. Genelde, belki de daha çok **görme** isteğini duyduğundan, gözlerine her zamankinden daha çok üzülüyordu. Tam oradan ayrılış anında Sartre'a Venedik'te iyi vakit geçirip geçirmediğini sorduğum zaman bana coşkuyla: «Ah! Evet» yanıtını verdi ve ardından da: «Gözlerim dışında» diye ekledi.

2 Nisan salı günü akşam üzeri, birbirinden geçilen iki yataklı vagona yerleştik ve jambonlu ay çörekleri yiyip «lerlot» içtik. İtalyan demiryolu işçileri grevdeydiler, bir saat gecikmeyle yola koyulduk. Sabahleyin, kamarot kahvaltılarımızı getirdi ve Pompidou'nun öldüğünü bildirdi. Kimi Fransız yolcular çılgına dönmüşlerdi: Anarşiyi hemen zincirlerinden boşanmış görüyorlardı. Büyük bir heyecana kapılan bir hanım sızlanıyordu: «Borsa yükselecek!»

Sartre, hemen Paris alışkanlıklarına dönmemek için, birkaç gün bende kaldı. Cumartesi sabahı onunla birlikte doktor Ciolek'e gittim: Göz tansiyonu iyiydi, artık kanama kalmamıştı. Karanlığa gömülen tiyatroda, sahnenin ışıkla-

(1) Yayıncımızın oğlu. 1946'da onunla İtalya yolculuğu yapmıştık ve o zamandan beri onu sık sık görmüşlük (**La Force des Chose**'a bakınız). (Y.N.)

rıyla gözlerinin kamaşıp hiçbir şey görmemesi normaldi. Doktordan çıktığımızda Sartre oldukça memnundu: «Sonuç olarak, iyiyim, her şey yolunda» dedi bana. Ardından da: «Gözlerimin bir daha hiç görmeyeceğini söyler gibi bir hali vardı» diye ekledi ama, fazla üzüntülü değildi. Ben de: «Hayır, hepsini yeniden elde edemezsiniz» dedim, neyin elde edilip edilemeyeceğini belirtmeyip boşlukta bırakarak. Bununla birlikte, Sartre ilk kez olarak Ciolek'ten antipati duymadan söz ediyordu. Öyle sanıyorum ki Venedik'te büsbütün kör olmaktan korkmuştu da görüşünün dengede kaldığını öğrenince yüreği rahatlamıştı. Ama, gene de, şeker hastalıkları uzmanını ve profesör Lapresle'i gördükten sonra — bunların her ikisi de Sartre'ın sağlığından çok hoşnuttular ve reçeteleri hafiflettiler — pek üzgün bir sesle bana gene: «Ya gözlerim? Onlara bir daha kavuşabilecek miyim acaba?» dedi.

Bahar, hattâ yaz havasına karşın, Sartre bir hayli üzüntülü, karamsardı. «Hep ayni günü yaşarmışım gibi geliyor bana: Sizi görüyorum, Arlette'i, doktorları görüyorum... Ve bu hep yeni baştan başlıyor!» Sonra da: «Hattâ seçimler konusunda bile... Gelip beni alıyorlar, beni konuşturuyorlar ama, Cezayir savaşından çok değişik.» diye ekledi. Benim de feministlerle ayni izlenime kapıldığımı söyledim Sartre'a. Pek fazlaca üzüntülü görünmeden: «Yaşlılıktan» sonucuna vardı.

13 ve 14 Nisanda, Sartre seçimler konusunda **Libération**'a bir demeç verdi. Sartre Charles Piaget'nin adaylığını istiyordu: Piaget Lip savaşımının öncüsüydü, gelişmelerini büyük bir dikkatle izliyordu. Sartre Mitterrand için oy vermek istemediğini açıklıyordu. «Solun Birliğinin bir dalga olduğunu sanıyorum.» Victor ve Gavi'yle yaptığı bir konuşmada Sartre klasik sola karşı çıktı: «Solcu hükümetlerin bizim düşünüş biçimimizi hoşgörüyle karşılayabileceklerini sanmıyorum. Oy pusulalarımızı, neden tek düşünceleri çenemizi dağıtmak olan kimselerin lehinde kullanacakmışız anlıyamıyorum.» Bunun üzerine, Piaget'ye seve seve oy vereceğini söyledi, çünkü onun seçilmeyeceğinden kesinlikle emindi. En sonunda da gülerek: «Piaget kaza-

nacak olsaydı, Piaget'ye oy verir miydim bilmem» dedi.

Sartre 28 Nisanda, Gavi ve Victor'la yeni bitirdikleri ama, henüz basılmayan kitabı, On a raison de se révolter (İsyan etmekte haklılar)'ı tanıtmak için Bruay'e gitti. Bruay'de bir Adalet ve Özgürlük komitesi vardı, işte onları bu komite çağırmıştı. Sartre orada eski militanları gördü ama, karşılaşma pek verimli olmadı. Kitap Mayısın ilk günlerinde «La France sauvage» koleksiyonunda çıktı. Le Monde hemen çok olumlu iki özet verdi. Sartre Victor, Gavi ve ilk kez karşılaştığı Marcuse'le tartıştı. Dostu Yunanlı genç kız da konuşmada bulundu ve Libération için bunu kaleme aldı. 24 Mayısta Sartre bu gazeteye gönderdiği bir mesajla yönetici görevinden istifa ediyordu. Sağlık nedenleriyle, solcu basında üzerine aldığı bütün sorumluluklardan vazgeçiyordu.

74 yılı başlarından beri pek çok metin imzalamıştı. Ocakta, G.I.A.'nın (Groupe d'informations asiles — Barınak danışma topluluğu) Libération'da. Amiens'de bir yanlış tutuklama kurbanı bir Antil'li. Jérome Duran. olayı konusundaki bir yazısını imzaladı. Gene aynı gazetede, 27 Martta, Alain Moreau'yla birlikte, Alain Moreau'nun 9 Ocakta Libération'da yayınlanan bir görüşmesine karşı Alexandre Sanguinetti'nin yaptığı bir yakınmanın devamını oluşturan bir bildiriyi de.

Haziran başlarında Sartre gercekten cok iyiydi. Hattâ ben onu değişmiş buluyordum. Artık uyuklamıyordu, kendi hakkında yazmak istediği bir kitabı düşünüyordu. Gene eskiden olduğu gibi, sohbet ediyorduk. Sylvie'yle birlikte çok canlı akşamlar geçiriyorduk. Bir kez de Alice Schwarzer'le neşeli bir akşam yemeği yedik. Bir gün, dinlencede Sartre üzerine konuşmaları banda almamızı önerdim: Yazın, felsefe, özel yaşam. Sartre kabul etti. Yürek paralayıcı bir hareketle gözünü göstererek bana: «O bunu iyileştirir» dedi.

Sylvie bir akşam bizi Les Vêpres siciliennes (Sicilya ikindileri)ni dinlemeye Opera'ya götürdü. Sartre beyaz bir gömlek giymiş ve özel olarak satın alınmış bir kravat takmıştı: Onun için bu bir çeşit kıyafet değiştirmekti ve

bu onu eğlendiriyordu. Temsilden çok hoşlandı. Bölümlerde kimi zayıf noktalar bulunmakla birlikte, çok güzel aryalar ve şahane korolar da vardı. Sahneye koyuş, dekorlar, kostümler fevkalâdeydi. Ne yazık ki, bütün bunların güzelliği, Venedik'tekinden daha iyi görmesine karşın, az çok Sartre'ın gözünden kaçmıştı. Ama, gene de daha sonra La Coupole'de yemek yerken çok neşeliydi.

Seçimlerin yapıldığı akşam, Sartre önce bana geldi ve Sylvie'ye Verdi operasının bir bandını armağan etti. Sonra da seçimlerin sonuçlarını televizyondan izlemek üzere Lanzmann'a gittik. Zaten bu sonuçlar bizi pek duygulandırmadı. Pompidou'nun o berbat mirasının Giscard'a kalması bir felâket değildi.

O Haziran sonunda, Sartre'ın sağlığı iyiliğini sürdürüyordu. Yarı-körlüğüne hemen hemen boyun eğmiş görünüyordu. Sylvie'yle Sartre'ın altmışdokuzuncu yaş gününü kutladık ve Sartre Sylvie'nin hazırladığı nefis akşam yemeğine onur verdi. Bardaklarımızı canı gönülden tokuşturduk.

Sartre'ın bir tek kaygısı vardı: Yunanlı genç arkadaşı sadece aşırı derecede coşkulu değil, aynı zamanda da, sözcüğün gerçek anlamıyla, çıldırmak üzere gibi geliyordu ona. Auteuil'ün bir caddesinde bir rezalet çıkardı ve onu apar topar Sainte-Anne'a götürdüler, oradan çıkıp Üniversite sitesinin hastanesine girdi. Akıl hastalıkları doktoru bize belki de sadece bir «delilik dalgası»nın söz konusu olduğunu söyledi ama, 15 Temmuz sabahı Sartre'la birlikte Jourdan caddesine gittiğimde Yunanlı genç kız çok hasta görünüyordu. Sartre gidip odasında onu görürken ben küçük bir odada bekledim. Aradan bir saat geçtikten sonra, her ikisi yanıma geldiler. Kızın sırtında upuzun beyaz bir gecelik vardı, saçları dağınık, yüzü zayıflamıştı, tıpkı sinemalarda gösterilen klasik deli kadına benziyordu. O her zamanki nezaketiyle beni selâmladı. Sartre'la ben bir taksi çağırdık ve öğle yemeğine Balzar'a gittik. Mélina'yla görüşmesi onu çok heyecanlandırmıştı. Mélina ona karşı düşmanca davranmıştı. Kapatılmasına neden olmakla suçluyordu onu ve kendisini oradan çıkarmasını isti-

yordu. O da itiraz etmişti. Mélina ona: «Althusser'i pekâlâ içeri tıktırdın ya» diye karşılık vermişti. (Mélina Sorbonne'da Althusser'in derslerini izlemişti. O da sinir bozukluğundan hastaneye kaldırılmıştı pek kısa bir zaman önce.) Paris'e çağrılan Mélina'nın babası, birkaç güne kadar onu alıp Yunanistan'a götürecekti. Sartre üzüntüyle bana: «Onu bir daha hiç görmeyeceğimi sanıyorum» dedi. Sartre'dan bu koşullar altında ayrıldığıma çok üzülüyordum. Sylvie gelip bizi aldı. Sartre'ı Arlette'in oturduğu binanın önünde bıraktık. Onlar ikisi akşama Junas'ya gideceklerdi. Sartre içine tuvalet eşyalarını koyduğum plastik bir çantayı elinde tutuyordu. Bir yağmur perdesinin ve kendi pusları arasından bizim gidişimizi seyretti.

Sylvie'yle birlikte İspanya'yı dolaştım. Junas'dan, Paris'ten, Wanda'yla birlikte bulunduğu Floransa'dan Sartre'ın sağlık haberlerini bildiren telgraflar içimi rahat ettirmişti. Yolculuk kötü bitti. İspanya'dan İtalya'ya giderken, Sylvie Montpellier'de babasının ölümünü haber aldı: Bir kalp krizinden gitmişti. Sylvie beni Avignon'a bıraktıktan sonra kendisi Bretagne'a gitti. Ben de trenle Floransa'ya geçtim.

Sartre'ı bir sabah, otelinin holünde bulduğumda, kasketi ve çenesini kaplayan kalın bir beyaz köpük yüzünden onu pek zorlukla tanıdım: Bunu bir türlü traş edemiyordu, dünyada hiçbir şey için de bir berbere baş vurmak istemiyordu. Sartre Roma treninde uyukladı. Ama, ertesi sabah kendimizi taraçalı apartmanımızda bulduğumuz zaman, büyük bir mutlulukla onun çok sağlıklı olduğunu gördüm. Otelin berberi onun güvenini kazanabilmişti: Ona traş oldu, böylelikle de bir hayli gençleşti. Daha sonraları bir elektrikli traş makinesiyle çok düzgün bir biçimde kendi kendine traş oldu. Bu makineyi, birkaç gün sonra gelip bizi bulan Sylvie ona armağan etmişti.

Sylvie ses alma makinesini kullanmasını bana öğretti. Ben de Paris'te sözünü ettiğimiz Sartre'la o konuşma dizisine başladım. Sartre da, biraz yorgun olduğu için yerimizde saydığımız günler dışında, bu işe kendini veriyordu.

Bu yenilliğin dışında, yaşamımız hemen hemen önceki

yılların aynıydı: Kısa gezintiler, müzik, gazetelerin ve birkaç kitabın okunması. Bu arada Sartre'a Soljénitsyne'in **L'Archipel du Goulag** (Goulak Takımadaları)nı, Fest'in **Hitler**'ini okudum. Akşamları da, en sevdiğimiz lokantaların taraçasında yemeğimizi yiyorduk.

Bir gece, karanlık dar sokaklardan yaya olarak dönerken, karşı yönden gelen bir arabadan bir el çıktı ve çantamı yakaladı. Ben çantayı tutmak, kaptırmamak istedim ama, gene de onu elimden koparıp aldılar ve ben boylu boyumca yere düştüm. Sartre'la Sylvie, hemen yakındaki otele dönmeme yardım ettiler. Derhal çağrılan bir doktor sol kolumun çıktığını söyledi. Kolumu sardı, ben de ertesi gün gidip alçıya koydurdum. O yıl böyle saldırılar pek çoktu, biz de ondan sonra bir daha akşamları yaya dolaşmadık.

Sylvie otomobili Paris'e geri götürdü. Bost'lar gelip kısa bir ziyarette bulundular. Sartre'la yalnız kalınca, pekçok konuşmayı banda aldık. Dışarıya çok az çıkıyorduk, çünkü Evlül ortasında yağmur ve fırtınalar bosandı.

22 Eylülde Paris'e döndük, Sartre da istemeye istemeye o «artık çalışmadığı» konuta veniden yerleşti. Sylvie bir akşam onunla oturmaya geldiğinde, Sartre: «Ölünün evini görmeye mi geldiniz?» demiş. Daha sonra ben ona soru yönelttiğimde: «Evet, ya! Yaşayan bir ölüyüm ben» diye yanıt vermişti. Yeniden bir etkinliğe başlamadan önceydi bu. Ondan sonra, kendini ölüden çok daha fazla canlı buldu. Konuşmalarımızı sürdürdük, Sartre da çok **mutlu** olduğunu söylüyordu. Hattâ yarı-körlüğüne bile, evet, en sonunda buna bile razı olmuştu ve bu duruma kendini uydurabildiği için gurur duyuyordu. İlk başvurularından biri Giscard d'Estaing'e bir mektup göndermek oldu. Bunda Benni Levi (Pierre Victor)un en kısa zamanda Fransız uyruğuna alınmasını istiyordu. Giscard 30 Eylülde kendi eliyle yazdığı bir mektupla karşılık verdi. Bunda Sartre'a üstat demekten kaçınıyor ve istediği yurttaşlığı çok çabuk sağlayacağına söz veriyordu. Sözlerini: «Yazdıklarınıza göre, her şey bizi ayırıyor. Ben bundan sizin kadar emin değilim. Kişilerin sadece vardıkları sonuçlarla belirlen-

diklerini hiçbir zaman düşünmedim. Onların araştırmaları da vardır ve bunu siz çok iyi bilirsiniz.» Yurttaşlığa alınma çabucak elde edildi. Sartre ona kısa bir teşekkür mektubu yazdı (1). Victor bir şölen vererek olayı kutlamak istedi ve buna bütün yakın dostlarını davet etti. Sartre'la ben de buna katılmayı tasarladığımızdan, Liliane Siegel, bize kolaylık olsun diye, kendi dairesini verdi.

Sartre yeniden **Temps Modernes**'in toplantılarına katılmaya başladı. 2 Ekimde, orada hazır bulunanların hepsi — Etcherelli, Pouillon, Hors — onu değişmiş buldular. **Libération**'da çalışanlarla yeniden görüşüyordu. 15 Ekimde, **Le Monde**'da, July'nin kaleme aldığı, Sartre'la July'nin bir çağrısı yayınlandı: «Libération'u kurtarınız». Gırtlağına kadar borca batan gazete yayınını durdurmuştu. Sartre'la July gazetenin yaşaması için gerekli olan 77 milyon eski frangı bulmak için halka güveniyordu. Sartre Victor'la tartışmalarını sürdürüyordu. Pek çok randevusu vardı. Öğleden sonraları ve kimi akşamlar bilgi edinmek istediği kitapları [Gramsci'nin siyasal yazıları, Şili konusunda bir röportaj, en son **Temps Modernes**'ler, Quentin Bell'in **Le Surréalisme et les rêves** (Gerçeküstücülük ve rüyalar), **La Vie de Virginia Woolf** (Virginia Woolf'un yaşamı) üzerine bir incelemesi] okuyordum ona. Artık uyuklamıyordu. Yemek yemek, sigara içmek, yönelmek için hareket ettirici uyumu hemen hemen mükemmeldi. Bana kibarca: «Emin olun, her şey yolunda» diyordu. «Bana kitap okuyorsunuz, çalışıyoruz, yönümü bulacak kadar da görüyorum, her şey yolunda.» Bu yeniden elde ettiği dinginliğe hayran oluyordum. (Gerçekte, hangi dinginlik? Bilgenin kibirli razı oluşu muydu? Yaşlı bir adamın ilgisizliği mi? Bir başkasına yük olmama istenci mi? Ne demeli bilmem ki? Deneylerle biliyorum ki bu tür ruh durumları sözle anlatılamaz. Kibir, bilgelik, çevresindekilerin tasası, hattâ kendi içinden bile olsa, Sartre'ı yakınmaktan alıkoyuyordu. Ama, et-

(1) Sartre'ın ölümünden sonra kimi gazetelerin sözünü ettikleri Sartre'la Giscard arasındaki yazışma bununla sınırlandı. (Y. N.)

le deri arasında, acaba ne hissediyordu? Buna hiç kimse yanıt veremezdi, hattâ kendisi bile.)

16 Kasımda, Sartre Unesco'yla bir kopma bildirisi imzaladı: Unesco İsrail'i dünyanın belirli bir bölgesine koymayı reddediyordu. İşte o sırada Clavel Sartre'a televizyonda kendi üzerine bir dizi konuşma yapmayı önermek için araya girmişti. Sartre buna önce hayır dedi: O zamana kadar, iki üç istisna dışında, bir Devlet kuruluşunu desteklemiş olmamak için, televizyona kişisel olarak katılmayı hep reddetmişti (2). Ne var ki, Victor ve Gavi'yle tartışırken, doğumundan bu yana yaşamış ya da yakından gözlemlemiş olduklarından yola çıkarak bu yüzyılın tarihi üzerine bir dizi yayın yapmak aklına geldi. Bunu ben de onayladım. Yakın tarihimizin görüntüsünü derinlemesine yenileyerek halk üzerinde etki uyandırmayı umuyordu. Anten 2'nin yönetmen-başkanı Marcel Jullian bu tasarıyı olumlu karşılamışa benziyordu: Böylece Giscard'ın televizyonu liberalleştiğini kanıtlamış olacaktı. 19 Kasımda, Sartre bu konu üzerine **Libération**'a bir demeç verdi. Fazla hayale kapılmıyordu: «Nereye kadar gidebileceğimizi göreceğiz» diyordu.

Şimdilik, daha başka ilgi odakları vardı. 21 Kasım **Libération**'unda, Sartre Alman yetkililerinin Andreas Baader'le görüşmesine izin vermeyi reddetmelerini protesto eden bir mektup yayınladı. Bu Sartre'ın kendini içinde hissettiği bir olaydı. 73 yılı Şubatında **Spiegel**'e verdiği bir demeçte, Sartre R.A.F.'nin eylemlerini belirli bir ölçüde doğrulamıştı. Mart 74'de, **Les Temps Modernes**'de Sjef Teuns tarafından Baader'le arkadaşlarına uygulanan «duyumsal yoksunlukla işkence» üzerine yazılmış bir makale yayınladı. Gene o aynı sayıda «bilimsel işkence yöntemleri» üzerine imzasız bir makale, bir de Baader'in avukatı Klaus Croissant yazısı vardı: «Tecridli işkence». Sonradan, Klaus Croissant kişisel olarak gidip Baader'in tutukluluk koşullarını saptamasını Sartre'dan rica etmişti. Sartre da

(2) Sartre bu kararı radyo ve televizyonun grevleri sırasında almıştı. (Y. N.)

bunu yapmaya karar vermişti. 4 Kasımda, Sartre yanında tercüman olarak Daniel Cohn-Benedit bulunduğu halde, cezaevine gidip Baader'le görüşme izni istemişti. Bu kararı, 9 Kasımda, Holger Meins'in bir açlık grevi sonunda cezaevinde öldüğü haberiyle daha da güçlendi. Sartre Libération'daki mektubu Alman tarafının reddedişini «yalnız ve yalnızca kaçamak» olarak kabul ediyordu. Bu mektubun yayınlanışından kısa bir zaman sonra, Alice Schwarzer gelip 2 Aralıkta yayınlanan sorun üzerine Sartre'dan Spiegel için bir demeç istedi. Sartre en sonunda Baader'le görüşme iznini alabilmişti. Araya girişinin nedenlerini de açıkladı: R.A.F.'nin bugünkü Alman genel durumu içindeki şiddet eylemlerini onaylamıyordu ama, tutuklanmış bir ihtilâlci bir militanla dayanışmasını belirtmek ve ona uygulanan davranışı protesto etmek istiyordu.

4 Aralıkta, Stuttgart'a gitti böylece. Yanında Pierre Victor, Klaus Croissant ve Cohn-Bendit vardı, Baader'le yaklaşık yarım saat konuştu. Sartre'ı Stammheim cezaevine götüren otomobili Bommi Bauman kullanıyordu. Bommi Bauman, tövbe etmiş bir teröristti, deneyimlerini «La France sauvage»da anlattı (1). Aynı gün, Sartre bir basın toplantısı yaptı (bunun özetleri Libération'da ve Le Monde'da çıktı). Sartre Heinrich Böll'le birlikte siyasal tutukluları koruyacak uluslararası bir komite kurulması için televizyondan bir çağrı yaptı. Onun araya girmesi R.F.A.da ona karşı şiddetli bir kampanya yarattı. 10 Aralıkta, Klaus Croissant ve Alain Geismar'ın katkısıyla, Paris'te başka bir basın toplantısı yaptı. Daha sonra, 75 yılının 22 Mayısında yayınlanan Satellite televizyon yayını için, bir konuşmayı Baader'e ayırdı. Sartre Stammheim ziyaretinin doğuracağı sonuç için pek fazla hayale kapılmıyordu: «Bu ziyaretin bir başarısızlık olduğunu sanıyorum» dedi. «Alman kamuoyu değişmedi. Hattâ belki de onu benim savunduğumu ileri

(1) Bommi Bauman bu öyküyü tamamlayarak, birkaç yıl sonra Klein adı altında yeniden yayınladı: Bu yeni kitabın adı La Mort mercenaire'dir (Paralı Ölüm). Her iki anlatının da önsözlerini Cohn-Benedit yazdı. (Y. N.)

sürdüğüm davanın daha da çok aleyhine çevirdi. Ben istediğim kadar Baader'in yapmakla suçlandığı eylemleri göz önüne almadığımı, sadece onun tutukluluk koşulları üstünde durduğumu söyleyeyim, gazeteciler benim Baader'in siyasal eylemini desteklediğim yargısına vardılar. Öyle sanıyorum ki bu bir başarısızlık oldu, ne var ki yeniden yapılacak olsa, bunu yeniden yapardım (1).» Bir başka yerde de: «Beni ilgilendiren şeyler, gurubun eylem nedenleri, onun umutları, etkinlikleri ve —genel olarak— siyasal düşünceleridir» dedi.

Tam Almanya'ya gitmeden önce, 2 Aralıkta, Sartre, Victor ve Gavi **On a raison de se révolter**'yi **La Cour des miracles**'de (Mucizeler Sarayı) yapılan bir tartışma-çekişme sırasında tanıtmışlardı. Burası Georges Michel'in bir dostunun parasını ödediği bir toplantı yeriydi. O dost buranın sanatsal yönetimini Georges Michel'e emanet etmişti. Georges Michel o yeri bulmuştu ve dostlarından birkaç mimarın da yardımıyla düzenlemişti. İçerde bir sinema, bir tiyatro salonu, el sanatları dükkânları, son derece ucuz bir kafeterya vardı. Bu vesileyle —daha sonraları daha pek çoklarıyla— Georges Michel tiyatro salonunu Sartre'ın emrine verdi.

Sartre'ın o sıralarda pek çok etkinlikleri vardı. 17 Aralıkta, Japonya Kültür Merkezinde, Sartre'ın felsefesiyle siyasası arasındaki bağlantıları anlamak isteyen üniversite öğrencileriyle konuştu. Michel Contat'nın kaleme aldığı metin 75 yılında bir Japon dergisinde yayınlandı. Ordunun içinde demokratik haklar istedikleri için tutuklanan askerlerin salıverilmesini isteyen bir çağrıyı imzaladı. 28 Aralıkta, Liévin maden ocağında 43 ölü veren bir kaza sonunda Sartre **Libération**'da Maden Kömürleri şirketine karşı Lens'de dile getirmiş olduğu suçlamayı yeniden yayınladı. Buna eklediği kısa bir yazıda bu belgeyi soruşturmayla yükümlü yargıç Pascal'e geçirdi. Sartre Foucault'yla birlikte bu konuda bir basın toplantısı yaptı.

---

(1) Michel Contat'yla konuşmasında, «Autoportrait à soixante-dix ans.» (Y. N.)

Sartre'ın uğraşılarının en önemlisi, haftada üç kez Victor, Gavi ve benimle, televizyon için düzenlemek istediğimiz yayınlarla ilgili tartışmalardı. Söyleşilerimizi durdurmuştuk. Bir daktilo bunları yazıya çevirmeye başlamıştı ama, bizim hızlı konuşmamız ve konuşmalarımız sırasında Roma çanlarının gürültülü araya girişi nedeniyle, bunda çok zorluk çekiyordu. Yayınların tasarısı bizim bütün zamanımızı alıyordu. Çalışma toplantılarımızın dışında Sartre'la ben bundan çok söz ediyorduk. Sartre o hemen hiç okunamayan yazısıyla düşünceleri, önerileri not ediyordu. Victor da buluşmalarımız arasında kendi yönünden, fikirleri kâğıda geçiriyor ve ilişkileri kuruyordu. Yüzyılın tarihi konusunda on yayın yapmayı tasarlıyorduk. Bunların herbiri yetmişbeş dakika sürecekti. Bunları da bir ana temaya bağlanan aktüalite sorunlarına ayrılan onbeş dakikalık bir bölüm izleyecekti. İki aydan daha kısa bir zamanda özet hazırlamayı başardık, bunların geliştirilmesi tarihçi topluluklarının işbirliğini gerektirecekti. Pek çoğu Victor'la Gavi'nin arkadaşları olan genç araştırmacılara baş vurduk.

1975.

Ortaya çıkan ilk sorun yapımcı sorunu oldu. Sartre Truffaut'nun kendisiyle çalışmasını pek isterdi. Truffaut kendisini iyi tanıyan Liliane Siegel'le birlikte, 31 Aralıkta Sartre'ın evine geldi. Truffaut serbest değildi. Sartre'a Roger Louis'ye baş vurmasını öğütledi, onun elinde önemli olanaklar vardı. Televizyonun büyük röportajcısı ve yapımcısı Roger Louis 68'de istifa etmişti. Bunu da **O.R.T.F., mon combat** (Fransız Radyo Televizyon Kuruluşu, Kavgam) adlı cok canlı küçük bir kitapta açıklamıştı. Bunun üzerine, Balleville'de geniş lokalleri bulunan bağımsız bir yapım kooperatifi olan Scopcolor'u kurmuştu. Bizim girişimimize yardım etmeyi kabul etti, bu da böylelikle resmi devlet televizyonunun koruyuculuğundan kurtulmuş olacaktı. Edeline'le onun teknisyen takımını reddedişimizi gö-

rüştük ve özerkliğimizi elde ettik. Sadece sahneye koyucuları seçmemiz kalıyordu. Ben Les Coeurs verts (Yeşil Gönüller)'ini çok beğendiğim Luntz'u düşündüm. O da bizim için son filminin gösterisini yaptı: Coeurs Verts'in kahramanlarından birinin beş yıl tutukluluktan sonra cezaevinden çıkan Loulou'nun, gününü anlatıyordu. Sahnenin pek yakınında bulunduğundan biraz görmeyi başaran Sartre metnin de yardımıyla filmi pek sevdi, ben de sevdim. Gavi'yle Victor filmi yeteri kadar siyasal bulmuyorlardı ama, karşı çıkmadılar. Roger Louis Claude de Givray'i önerdi. Biz de onun televizyon için gerçekleştirdiği yayınlardan kimilerini gördükten sonra kabul ettik. Her ikisi de, bizden hiçbir garanti almamalarına karşın, bizden yardımlarını esirgememeyi kabul ettiler.

Aralık ayı sonunda, Jullian Sartre'a çalışma odasında altı dakikalık küçük bir film çevirtmişti. Bu filmde Sartre, Victor, Gavi ve ben tasarımızı açıklıyorduk: Bu bütün bir sabahımızı aldı. Filmi birkaç gün sonra bize gösterdiklerinde memnun kaldık. Bu küçük film 6 Ocakta, Jullian'ın yıllık izlencesini görkemle tanıttığı bir yayın sırasında geçecekti: Geçmedi. Bir ay önce, Gavi ne Sartre'ın, ne de benim anlayabildiğimiz bir gaf yapmıştı: Libération'da, eğer Sartre televizyon için çalışmayı kabul ediyorsa, bunu televizyonu gülünç hale getirmek amacıyla yaptığını yazmıştı. Jullian Sartre'a bu makaleden bu kadar kısa bir zaman sonra Gavi'yi beyaz camda gösteremeyeceğini söyledi. Gavi'yle dayanışmamızı öylesine kesinlikle bildirdik ki Jullian onu aramızdan çıkarmaktan vazgeçti. En sonunda, tanıtma programı 20 Ocakta yayınlandı ama, sansürlenmişti.

Bu arada, 5 Ocakta tarihçilerin bir toplantısı oldu. Bunların pek çoğu Taşradan geliyordu. Sartre bulunmadığından toplantıya Victor başkanlık etti. 7 Ocakta, Liliane'ın evinde, kimi noktaları kesinliğe kavuşturmak amacıyla, Jullian ve onun sağ kolu Wolfromm'la görüştük. Bunlar arasında para sorunları vardı: Victor'la Annie Chénieux yapım sekreteriydiler ve henüz ellerine hiçbir şey geçmemişti. Sartre onların parasını cebinden vermek zorun-

da kaldı. İlk altı özet film Jullian'a 20 Ocakta gönderilmişti, o gene de, ayın 22 sinde «13 500 franklık götürü bir ücret» ödedi. Bu para, koşulların tümünün görüşüleceği devir ücretine mahsuben verilmiş olacaktı. Bu avansı elde edebilmek için tam onbeş kez telefon etmek gerekmişti.

Sartre'ın evinde «dörtlü topluluğun» görüşmelerinden başka, haftada üç kez daha başka pek çok toplantı yapıldı. 28 Ocakta, Sartre Luntz ve Givray'le görüştü. Onları 18 Şubatta yeniden gördü. 1 Şubatta, tarihçiler toplanmıştı. Daha sonra da, ayda bir kez Scopcolor'un lokalinde, tüm üyelerin hazır bulunduğu oturumlar halinde buluştular. Tarihçiler birçok gruba ayrılmışlardı. Bu gruplar bizim kendilerine önerdiğimiz çeşitli konular üzerinde ayrı ayrı çalışıyorlardı. Bu A.G.'ler sırasında tarihçiler elde ettikleri sonuçları açıklıyorlardı. Özellikle bir kadınlar topluluğu vardı ki bunlar şu son yetmişbeş yıl içinde kadınların rolü üzerine ışık tutmak istiyorlardı. Çok önemli ama, az çok gizlenmiş bir roldü bu. Tarihçilerin bize getirdikleri bu çok zengin malzemenin kullanılamayacağını bildiğimizden, bunları yayınların herbirine eşlik edecek kitaplar halinde yayınlatmayı tasarlıyorduk. Gereksinme duyacağımız bütün belgeleri bize parasız verecekleri konusunda Pathé'yle anlaşmaya varıldı.

Bütün bu yönetimsel ve ekonomik sorunları çözümlemek için bir avukata gereksinmemiz vardı. Çok iyi tanıdığımız ve 20 Şubatta Sartre'la Victor'un sorunlarımızı anlattıkları avukat Kiejman'ı seçtik. Avukat onlara, daha başka şeyler arasında, olabildiğince kısa bir zamanda bir sözleşmenin imzalanmasını istemelerini öğütledi. 6 Martta, Sartre Liliane'ın evinde Jullian ve Wolfromm'la buluştu ama, bir sözleşmenin yapılmasını sağlayamadı. Sartre onlardan sadece bir çek koparabildi. Bunun tutarı tarihci toplulukları arasında bölüştürüldü. Kiejman bu toplulukların, yayının beşinci yazarı gibi kabul edilmesi gereken «hukuki bir sirket» oluşturmasına yardım etti.

Sartre karşısındakileri görememekten rahatsız olduğu için, bunlar kalabalık oldukları zaman ortaya az çıktığını

söyledim. Genel toplantılarda, Victor kimilerini sindiren, başkalarını çileden çıkaran bir yetkinlikle söz alıyordu. Bununla birlikte, 13 Nisanda, Sartre uzun uzun araya girdi. Oldukça fırtınalı bir oturum oldu bu. Yayınların Sartre'ın çevresinde düzenlendiği ve çözümlenmesi gereken anlaşmazlık olursa, en son Sartre'ın karar vereceği kabul edilmişti. Bununla birlikte, tarihçiler «dörtler topluluğuyla» olan ilişkilerini yeniden söz konusu ediyorlardı. Tarihçiler, başkalarının kuramsal sonuçlar elde edecekleri belgeleri bir araya getirmekle yetinmek istemiyorlardı. Sartre onları elde etmeye çalışılan amacın «estetik-ideolojik» bir yapıt olduğundan, bunun sadece çok kısıtlı, çok sınırlı bir topluluğun gerçekleştirebileceği bir sentez gerektirdiğine inandırdı. Tarihçiler bu görüş noktasını kısmen anlıyorlardı ama, genelde hakları ellerinden alınmış hissediyorlardı kendilerini. Bereket versin ki, o gün Scopcolor görkemli bir yemek büfesi hazırlamıştı, bu da havayı yumuşattı. Katılanlar bir yandan yiyip içerken küçük öbekler halinde, ya da başbaşa konuşabildiler. Öğleden sonraki tartışmalar çok daha dostça geçti.

Bununla birlikte 10 Mayıs A.G. (Genel kurulu) çok canlı geçmedi. Ertesi gün, hep birlikte, küçük masalar halinde Scopcolor'da öğle yemeği yedik ama, yeniden tartışmaya girişmedik. Artık hiç kimsenin isteği kalmamıştı, çünkü sözleşme hâlâ imzalanmamıştı, bu çalışmanın sonuca ulaşabileceğinden biraz kuşku duyuyorduk. Bununla birlikte, tarihçi kadınlar topluluğu bir gün Sartre'a gelip dörtler topluluğuyla görüştü: Tarihçi kadınlar ortaklaşa çalışmaya çok yatkın ve çok ilgili göründüler.

Para sorunu çok şiddetli bir biçimde ortaya çıkıyordu. 12 Mayıs pazartesi günü, dördümüz birden Sartre'ın evinde buluştuk. Bizimle birlikte olan Jullian'a hepimiz sırasıyla şiddetle saldırdık: Jullian çok açık bir biçimde iyi niyetten yoksundu. Bütün olay — görünüşte — yayının sınıflanması üzerinde dönüyordu. Eğer dramatik olarak kabul edilirse, gereksinme duyduğumuz bütçeyi verecekler-di; eğer bir belgesel olarak kabul edilirse, paranın sadece üçte birine hak kazanacaktık. Jullian'ın bunun dra-

matik olarak sınıflandırılması için Televizyon yazarları ve bestecileri derneğinin başkanı Alain Decaux'yu inandırması gerekiyordu. Ertesi çarşamba için ondan randevu aldık, Sartre da Jullian'a bir mektup yazarak durumu açıkladı:

Jean-Paul Sartre

Paris, 15 Mayıs 1975
Bay Marcel Jullian
Antenne 2 başkanı
158, Üniversite cad.
Paris 7.

Bir televizyon yapıtı yapacağım aramızda kararlaştırılmıştı; bir yapıt, yani resimlerden, söyleşilerden, bu son yetmiş yılın tarihinin oyuncuları (ben de bunlardan biriyim), ya da bir tarihsel rol oynayan oyuncuların yorumlarından başlayarak yaratılan, bir sentetik düşünceyle düzenlenen bir bütün.

Bu tarihin bütün olgularının hesabını verdiğimizi ileri sürmediğimiz pek açık olmalı; belgeselin nesnellik örneğini amaçlamıyoruz. Tarihsel gereç içinde seçimler yapıyoruz ve bu tarihsel gereç eşi olmayan, öznel — benim olan — bir tarihe bağlı olarak işleniyor.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bir anlatı yapıyoruz, bundan da televizyon seyircisinin kendi öz tarihinden giderek gerçekleri, yalanları ayırd etmesini bekliyoruz. Bu yapıta destansı bir nitelik vermek istiyoruz, bu da onu bu yüzyılın bir saga(1)sı durumuna getirecek.

Bu iş için, estetik çalışmalara baş vuruyoruz:

— Simgesel yöntemler (söz gelimi, 3. yayında **La Nausée** (Bulantı)nın temasından bir çağrıştırma sahnesi),

— lirik yazı (söz gelimi, 3. yayında İspanya'nın çağrıştırılması),

(1) Çoğunluğu XII. - IV. yy. da İzlanda'da yazılan eski İskandinav öykü ve söylencelerin adı. (Ç. N.)

— yeniden kurma (söz gelimi, 1. yayında 1917'de bir savaş divanı),

— sahneler (rolünü oynayan Sartre, rollerini oynayan oyuncular),

— gereçlerin yönünün değiştirilmesi (söz gelimi, 2. yayında ilk kullanılış amaçlarından döndürülen Cronstadt üzerindeki Rus gereçleri).

Bu çalışmalar örnek olarak verilmiştir ve sınırlayıcı değillerdir.

Kanımca bu yapıt, sonuç olarak, televizyon dramatiği olarak kabul edilmeli, hiçbir şekilde belgesel olarak düşünülmemelidir.

Decaux 22 Mayısta Sartre'ın evine geldi; son derece nazik ve anlayışlı davrandı. Yayını dramatik olarak sınıflandırdı, bu da pek yakında gerçekleşeceği umudunu veriyordu. Victor iyi haberi bir mektupla tarihçilere bildirdi.

Bununla birlikte, Antenne 2'yle tartışmalar sürüp gidiyordu. 11 Haziranda, Wolfromm'un evinde en azından ondört kişinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Katılanlar arasında Jullian, Edeline, Pathé'nin bir temsilcisi, Roger Louis, Odiovizüel Enstitüsünün yönetmeni Pierre Emmanuel de vardı. Can sıkıcı bir sorun üzerinde tökezliyorlardı: Eğer Contat ile Astruc'ün gerçekleştirdiği film, **Sartre kendini anlatıyor** küçük, ya da büyük beyaz perdeden geçerse, Antenne 2'nin yayınlarının değerini yitirme tehlikesiyle karşılaşırdı. Filmin yapımcısı Seligmann'ın Jullian'a yazdığı bir mektup sayesinde zorluk uzaklaştırıldı. Seligmann bu mektupta, Sartre'ın Antenne 2 için yapacağı on yayının yayımlanmasından önce filmi piyasaya çıkarmayacağına söz veriyordu. Öte yandan, avukatımız Kiejman 18 Haziranda, Antenne 2'nin avukatı Bredin'le görüştü. Sonunda Sartre'la Jullian'ın imzalayacağı bir anlaşma protokolü hazırladılar. Böylece filmin yönetmenleriyle tarihçiler, Haziran sonlarında son toplantılarını yaptıklarında iyimserdiler. Sartre 5 Temmuzda Paris'ten ayrıldığı zaman pek o kadar iyimser değildi: 30 Haziranda kendisinden bir randevu istemek için Jullian'a bir mektup yazmıştı; Jul-

lıan buna yanıt vermemişti.

Bu tasarıyla çok uğraşmasına karşın Sartre'ın o yıl boyunca başka daha pek çok etkinlikleri olmuştu. Ben ona genellikle şu son yetmişbeş yılın tarihiyle ilgili kitaplar okumayı sürdürüyordum. Sartre dinliyor, banda alıyordu. Zekâsı kusursuzdu, belleği kendisini ilgilendiren her şey için mükemmeldi. Ama, sık sık zaman ve mekân içinde yönünü şaşırıyordu, eskiden onu da benim kadar çeken yaşamın alışılmış günlük gidişine dikkatsizdi.

Arc'ın bir sayısı için «Simone de Beauvoir et la lutte des femmes» (Simone de Beauvoir ve kadınların savaşımı) üzerine, feminizmle ilişkisi konusunda Sartre'a soru yönelttim. Bana pek seve seve ama, oldukça yüzeysel biçimde yanıtlar verdi.

23 Martan 16 Nisana kadar Portekiz'de kaldık, burada bir yıl önce, 25 Nisan 74'de, «karanfillerin devrimi» adı verilen olay geçmişti. Elli yıllık faşizmden sonra, daha başka şeyler arasında özellikle Angola savaşından gına getiren subaylar ayaklanmışlardı. Ama söz konusu olan sadece askeri bir hükümet darbesi değildi: Halkın bütünüyle uyanması ve M.F.A. (Mouvement des forces armées) (Silâhlı kuvvetler hareketi)ni desteklemesiydi bu. Sartre bu benzeri olmayan olayı daha yakından tanımak istiyordu. Giderken kaygılıydı: «Acaba Lizbon'u **görebilecek miyim?**» Ama, bu kaygıyı hemen unutuverdi. Merkezi bir yerde bulunan, çok gürültülü, çok geniş bir alana yayılmış bir pazar yerinin hemen yanıbaşındaki bir otelde kalıyorduk. Hava çok güzeldi ama, şiddetli bir rüzgâr esiyordu, odalarımızın bitişiğindeki büyük balkonlarda fazla kalamıyorduk. Neşeli bir kalabalığın gezindiği sokaklarda yürüyorduk, Rossio'nun taraçalarında oturuyorduk. Sartre için usıl söz konusu olan bir bilgi toplama gezisiydi. Yanında Pierre Victor, kimi zaman da Serge July olduğu halde, M.F.A. üyeleriyle pek çok konuşma yaptı. Kısa bir zaman önce, darbeci subayların baskınla zaptetmeyi denedikleri «kızıl kışla»da öğle yemeği yedi. Soruları karşısında tepki yoksunluklarıyla kendisini düş kırıklığına uğratan üniversite öğrencilerine bir konferans verdi. Sartre'a öyle geldi ki bun-

lar ihtilâli yapmaktan çok ona katlanıyorlardı. Buna karşın, Porto yakınındaki özyönetimli bir fabrikanın işçileriyle çok iyi ilişkileri oldu. Bundan sonra oynayacakları rol konusunda kendi kendilerini kaygıyla sorguya çeken bir yazarlar toplantısına katıldı.

Dönüşte, Sartre radyoda Portekiz üzerine çok güzel bir yayın yaptı. 22 Nisandan 26 Nisana kadar **Libération**'da Sartre, Victor, Gavi ve benim aramda geçen ve July'nin kaleme aldığı bir dizi konuşma yayınlandı: 1 — «İhtilâl ve askerler»; 2 — «Kadınlar ve üniversite öğrencileri»; 3 — «Halk ve özyönetim»; 4 — «Çelişkiler»; 5 — «Üç iktidar». Sartre M.F.A.'ya eleştirel desteğini belirterek sözlerini sonuçlandırdı.

Mayısta, Çekoslovakyalı filozof Karel Kosik ülkesinin aydınlarını ezen baskıyı açıklamak, herkese duyurmak için Sartre'a bir açık mektup gönderdi. Bizzat kendisinin karşılaştığı işkenceleri, daha başka olaylar arasında da yazılarına el konulmasını anlatıyordu. Sartre başka bir açık mektupla ona desteğini bildirdi: «Hükümetinizin ileri sürdüğü savlara ben yalancı-düşünce adını veririm» diye yazıyordu. «Bunlar hiçbir zaman özgür bir adamın düşüncesi tarafından üretilmiş, ya da incelenmiş değil ama, Sovyet Rusya'dan toplanmış sözcüklerden oluşmuş ve anlamlarını açıklamak için değil de onları örtmek için etkinliklerin üzerine atılmış savlardır.» 10 Mayısta da, **Le Monde**'da Russel Mahkemesinin geçmişteki etkinliği konusunda bir açıklama yayımladı: Bu açıklama ondan Vietnam savaşının sona ermesi nedeniyle istenmişti. Tito Gerassi'ye bir Şikago dergisinde çıkan bir demeç verdi. Daha başka şeyler arasında: «Tercihlerimin herbiri dünyamı genişletti» diyordu. «Öyle ki bunların kapsamlarını sadece Fransa'yla sınırlı görmüyorum artık. Özdeşleştiğim savaşımlar evrensel savaşımlardır.» O yıl birçok yazı imzaladı: Vietnam konusundaki Paris anlaşmalarına uyulması için bir çağrıyı (**Le Monde**, 26-27 Ocak); haklı ya da haksız, Silili tutukluların savunmasına ayrılan paraları aşırmakla suçlanan Jean-Edern Hallier'ye karşı bir uyarıyı; Bask milliyetçileri lehinde bir çağrıyı (**Le Monde**, 17 Haziran 75).

Sylvie'yle her zaman çok güzel geceler geçiriyorduk. Bir gün, Maheu'de akşam yemeği yedik. Onunla birkaç yıldan beri çok aralıklı ama, düzenli ve hoş ilişkiler kurmuştuk. Eşi Nadine'i ve oğulları François'yı seviyorduk. Nadine bu akşam yemeklerini gerçek birer şenlik haline dönüştürüyordu. Ama, o sıralarda, Maheu ciddi biçimde hastaydı: Bir tür lösemi. Ve ölümün kendisini gözlediğini biliyordu. Onu hastanede ziyaret etmiştik. Çok ağır bir kriz sonunda oraya götürülmüştü: Sırtında şahane bir sabahlık vardı, bir deri, bir kemik kalmıştı. O akşam, değerli gezi anılarıyla donanmış güzel dairesinde, Maheu bize daha da zayıflamış ve çok yaşlanmış göründü. Buna karşın, Sartre'ın gençliği beni şaşırttı adeta, yeniden incelmiş, çevikleşmişti. Gerçekten de Maheu'yü bu son görüşümüzdü: Kısa bir zaman sonra öldü.

O Haziran ayı boyunca Sartre kendisini çok canlı hissediyordu. Üniversite öğrencileri onu görmeye geliyorlardı; kimileri ona diplomalarını, üçüncü dönem tezlerini, Sartre'a ayrılmış kitapları veriyorlardı. Basın Sartre'dan çok söz ediyordu: «Sanırsınız ki yeniden üne kavuşuyorum!» dedi bana neşeyle. Martta Junas'da Sartre'la üç gün geçiren Contat ondan uzun ve heyecan verici bir demeç almıştı. Le Nouvel Observateur bunu Sartre'ın yetmişinci doğum yıldönümü vesilesiyle yayınladı. Bu demeç Sartre'a hararetli kutlamalar sağladı: Telefonlar, telgraflar, mektuplar yağdı. «Yetmiş yaşında otoportre» adını taşıyan bu konuşmada (1) Sartre bütün yaşamını, hemen hemen her açıdan, gözden geçiriyordu ve şimdi kendisi ve dünyaya uygunluğu konusunda edindiği iki anlamlı duyguyu tanımlıyordu. Contat ona: «Ne var, ne yok?» diye soruyordu. Sartre da ona: «İyi olduğumu söylemek zor. Ama, kötü olduğumu da söyleyemem... Yazarlık mesleğim tamamiyle yok oldu... Bir bakıma, varoluş nedenimi elimden alıyorlar: Vardım ve artık yokum da diyebiliriz. Ama, çok yorgun, bitkin olmam gerekirdi, bilmediğim bir neden yüzünden, kendimi oldukça iyi hissediyorum: Yitirdiklerimi dü-

(1) Bu konuşma tümüyle Situation X'da yinelendi. (Y. N.)

şündüğümde hiçbir zaman ne acı duyarım, ne de üzüntülü anlarım olur... Bu böyledir, benim elimden hiçbir şey gelmez, o halde üzülmem için bir neden yoktur. Çok zor anlarım oldu... Şimdi, bütün yapabileceğim, ne isem onunla yetinmektir. Bundan böyle bana yasaklanan... biçem, yani bir düşünceyi, ya da bir gerçeği yazınsal biçimde açıklamaktır.»

Daha sonra, Sartre ölümle ilişkisinden söz ediyordu: «Ölümü düşündüğümden değil, bunu hiç düşünmem; ama, geleceğini biliyorum.» Sartre ölümün on yıldan önce gelmeyeceğini düşünüyordu. Dedelerinin uzun ömürlülüğüyle ilgili karışık hesaplardan sonra, bir gün seksenbir yaşına kadar yaşamayı umduğunu söyledi. Sartre Contat'ya yaşamından hoşnut olduğunu yineledi: «İşte böyle. Yapmam gerekeni yaptım... Yazdım, yaşadım, üzülecek hiçbir şey yok.» Contat'ya şunları da söyledi: «Yaşlılık duygusuna kapılmıyorum.» Nesnelere ilgisiz olmadığını söylüyordu ama, bir yandan da: «Beni heyecanlandıran öyle pek fazla bir şey yok» diye kabul etti. «Kendimi biraz bunların üstünde tutuyorum.» Tümünden çıkarılan sonuç şuydu: Bugünü serinkanlılıkla kabul etmek için geçmişinden oldukça hoşnuttu.

Liliane Siegel 21 Haziranda Sartre onuruna bir şölen verdi: Daha başkaları arasında Victor, Gavi, Geismar, Georges Michel ve ben vardım. Hepimiz pek neşeliydik. Sartre da kahkahalarla gülüyordu. 25 Haziran sabahı, pek çok dostla birlikte, **Sartre kendini anlatıyor** filminin özel bir gösterimini gördük. Ve gözlerinin yarı yarıya görmemesine karşın, yanımdaki Sartre'ı tıpkı perdedeki gibi buluyordum *gene*.

Tatile çıkacaktık. Bu yıl yenilik yapıyorduk: İtalya'yı bırakıp Yunanistan'a gidecektik. Bu da Sartre'ın pek hoşuna gidiyordu. Jullian'la sözleşme imzalanmamıştı, buna canımız sıkılıyordu. Ama, umudumuzu yitirmiyorduk. Çalışma arkadaşlarımızı ve bizzat bizim yıl boyunca ortaya çıkardığımız çalışmadan hoşnuttuk. Sartre Victor'la birlikte **Pouvoir et liberté** (İktidar ve özgürlük) adını verecekti ve bütün yaz üzerinde düşünmeyi tasarladığı bir ki-

tabın taslağını hazırlamıştı.

Önce bir süre Arlette'le kaldı, sonra Roma'da Wanda'yla. Ağustos ayında da —Sylvie'yle Yunanistan'da bir geziden sonra— Sylvie'yle ben gidip Sartre'ı Atina havaalanından aldık. Çok iyi görünüyordu. Pek iyi yürüyemiyordu ama, sonraki günlerde gene de Muses'ler bayırını yaya olarak inebildi, «bit pazarı» adı verilen küçük sokaklarda gezinebildi. Artık tamamiyle iyileşen Yunanlı genç arkadaşını gördü, genç kız şimdi asistan olarak Atina üniversitesinde çalışıyordu. Aldığı bütün o ilâçlar yüzünden şişmanlamıştı ve bunalımdan önce geveze olduğu oranda da suskunlaşmıştı. Ama, hâlâ güzeldi ve Sartre onun yanında olmaktan hoşlanıyordu. İkisi birlikte çıktıkları zaman, ben de Sylvie'yle Atina'da geziniyordum.

Hemen, otomobili de yanımıza alarak, vapurla Girit'e geçtik. Rahat kamaralar tutmuştum, mükemmel bir deniz yolculuğu yaptık. Sabahın saat yedisinde, daha henüz güneş doğarken deniz boyunca uzanan bilinmeyen bir yolda bulunmak pek şaireaneydi. Elounda Beach oteli suyun kıyısında, ya da biraz geride, mis kokulu bitkiler ve parlak renkli çiçekler arasına serpilmiş beyaz badanalı bungalovlarıyla bana gerçek bir cennet gibi göründü. Sylvie'yle birlikte benim kaldığım bungalov tam denizin üzerinde bulunuyordu. Sartre'ınki yirmi metre kadar gerideydi. İçerisi çok rahat ve sevimliydi, soğuk hava düzeniyle serinletilmişti. Genellikle sabahları Sylvie denize giriyordu. Sartre'la ben müzik dinliyorduk: Bir teyple kasetleri de getirmiştik. Ya da kitap okuyorduk: Daha başkaları arasında Thorez üzerine kocaman bir kitapla, başkan Schreber'in **Les Mémoires d'un névropathe**'ını (bir sinir yorgununun anıları) anımsıyorum. Açık havadaki yemek salonunda öğle yemeğimizi yiyorduk. Burası güneşten korunmuştu. Herkes sıcak, ya da soğuk büfeden keyfince yemeğini alıyordu. Arabayla birkaç gezinti yaptık: Hele biri çok güzeldi. adanın doğu ucuna gitmiştik; bir de Heraklion'a ve Knossos'a gezinti yaptık. Ayrıca, biraz uzun ve yorucu bir gezintiyle La Canée'ye kadar gittik. Genellikle, öğleden sonraları kitaplarımız ve kasetlerimizle odalarımızdan

çıkmıyorduk. Odalarda bar yoktu ama, buzdolapları vardı. Sylvie akşamları bize nefis viskiler hazırlıyordu (1). Akşam yemeklerimizi odamızda hemen hemen bir hiçten oluşturuyorduk, ya da pek ender olarak otelin yakınındaki rüstik ve sevimli bir tavernada yiyorduk. Sartre her şeyden hoşlanıyordu. Sağlığı mükemmeldi ve bulutsuz bir neşe içindeydi.

Oniki gün kadar sonra Atina'ya döndük; dönüş çok zor oldu. İki kamara tutmuştuk ama, bize bunların anahtarını vermeyi reddettiler. Sylvie'yle ben boş yere onları almak için resepsiyonda, bir cehennem kalabalığı, gürültüsü ve sıcağı içinde boğuştuk. En sonunda üçümüzü dört kuşetli hiç de rahat olmayan bir kamaraya tıktılar. Uyuyorduk ki, geceyarısı bir görevli kapıyı açtı: «Siz B. Sartre' mışsınız, bilmiyorduk: Kamaralarınız sizi bekliyor» dedi. Taşınmayı reddettik.

Sevinçle kendimizi yeniden Atina'daki otelimizin dinginliğine atıverdik. Saat ikiye doğru havalandırma düzeniyle soğutulan barda bir kokteyl ve bir tostla öğle yemeğimizi yiyorduk. Çoğu zaman, yaya, ya da otomobille gezindikten sonra, Hilton'un altıncı katında başka bir kokteyl içiyorduk: Oradan, Atina'ya ve uzakta denize bakan geniş bir görünüm vardı. Şurada, ya da burada, çoğu zaman Akropol'ün eteğinde, bir açık hava lokantasında, akşam yemeğimizi yiyorduk.

28 Ağustosta, Sylvie'yi Marsilya'ya götürecek gemiye kadar uğurladım. Oradan da arabayla Paris'e gidecekti.

İki gün sonra, Sartre'la ben Rodos'a uçtuk. Bir kanat çırpışı. İnmeye başladığımız zaman gözlerime inanamadım. Eski kentin en azından iki kilometre ötesinde deniz kıyısında bulunan bir otelin altıncı katında geniş balkonlu, birbirine bitişik iki odamız vardı. Bar, her gün yemek yediğimiz lokanta denize bakan bir taraçaya yerleştirilmişti. Hava kararırken, bir taksi bizi eski Rodos'un kapılarına götürüyordu. Çok güzel, çok canlı eski sokaklarda

(1) Profesör Lapresle Satre'ın biraz içki içmesine izin vermişti. (Y. N.)

yürüyorduk. Ve Sartre'la birlikte yeni yerler bulmanın unuttuğum sevinciydi bu benim için. Yunan köylerinde ulu ağaçların barındırdığı o küçük açık hava kahvelerinde duruyorduk. Kimi zaman, surların eteğinde, sevimli bir lokantada biraz bir şeyler yiyorduk. Bir taksi bizi otelimize geri getiriyordu ve benim balkonda, Sartre'a bir iki saat kitap okuyordum. Hava şahaneydi, deniz pırıl pırıl göz kamaştırıcıydı; ayaklarımızın dibindeki uçsuz bucaksız kumsal bana bir parça Copacabana'yı anımsatıyordu.

Taksiyle iki gezinti yaptık. Biri Lindos'a, denizin üzerinde şahane bir konumu olan, sokakları beyaz badanalı küçük bir köye. Yöre özellikle akropoluyla ünlüydü ama, oraya çıkmak için eşeklere binmek gerekiyordu, bizim de bunu gözümüz yemedi doğrusu. Öbürü, Kamiros'a, oldukça iyi korunmuş büyük bir eski kente. Yolda ilerlerken, dağın üzerine kurulmuş çok güzel bir manastır gördük.

Atina'ya döndükten sonra, orada on gün daha kaldık. Hava hemen hemen hemen serindi, yürümek çok hoş oluyordu. Sartre hâlâ yürüyebiliyordu: Hattâ Akropol'e bile çıktı. Sartre kimi zaman, gün içinde boş vakti olmayan Mélina'yla akşam yemeği yiyordu. Mélina Sartre'ı Atina'lı aydınların toplandığı bir kahveye götürüyordu. Saat onbire doğru döndüğünde, odasında benimle birlikte bir viski içiyordu.

Orada kaldığımız sürece iki demeç verdi, birini solcu gir günlük gazeteye, öbürünü de anarşist bir dergiye.

O yaz, Jullian Sartre'a bir mektup gönderip, bir «pilot-yayın» yapmasını önermişti ona. Bu onur kırıcı ve saçma birşeydi. Yayın dizisi bir bütün oluşturduğundan bir tek parçayla değerlendirilemezdi. Paris'e döndükten birkaç gün sonra, 23 Eylülde, Sartre, Victor ve ben —Gavi A.B.D.'ndeydi—, Liliane Siegel'in evinde Jullian'la karşılaştık. Sartre şiddetle oan saldırdı. Artık sınavlardan geçecek yaşta olmadığını söyledi ona. Oysa, kendisine önerilen pilot-yayın gerçekte bir sınavdı, buna: Zayıf, orta, ya da iyi, diye not verilecekti. Kabul edilebilecek tek yargıç halk olsa gene neyse ama, yayın onun yargısına sunulmuyordu ki: «Uzmanlar»a sunuluyordu. Yani burada bir

sansür söz konusuydu. Jullian'ın öne sürmeye kalkıştığı para sorunu gerçek sorun değildi; çünkü dramatik olarak sınıflandırılan bir buçuk saatlik bir yayın için bir milyon franklık bir bütçe normaldi: Örnekler çoğaltılabilirdi. Gerçek şuydu: Özet filmler, O.R.T.F.'de raportör üye olan André Vivien tarafından başbakan Chirac'ın masasının üzerine konmuştu. Bu özetleri Vivien'e Jullian vermişti. Ocak ayından beri, Chirac'la Vivien bizim tasarımıza kesinlikle karşı çıkmışlardı, Jullian da onların yetkilerine saygı göstererek bizleri oyalamaktan başka bir şey yapamamıştı. Ayrıldığımızda, aradaki ipler iyice kopmuştu.

25 Eylülde, Sartre yanında Victor ve benimle birlikte, La Cour des miracles'de bir basın toplantısı düzenledi. Bunu öğrenir öğrenmez Jullian 24 Eylülde Sartre'a telefon edip 400 milyon eski franga kabul ettiğini bildirdi. Altı ay önce, fiyatı azaltacak biçimde senaryoları değiştirmek olanakları bulunabilirdi (1). Ama, şimdi artık çok geçti, Jullian da bunu biliyordu: Sadece olayın halk önüne getirilmesini önlemeye çalışıyordu. Olay halk önüne getirildi. La Cour des Miracles'de büyük bir kalabalık vardı. Sartre tam formundaydı. Bütün öyküyü eksiksiz gerçeği içinde ve tamamiyle inandırıcı bir biçimde anlattı. Basın toplantısına: «Bir televizyon-sansür sorunu» altyazısını vermişti. Yorumladı: «Dediler ki: Sartre vazgeçti. Hayır. Beni vazgeçirdiler, bu dolaylı değil, açık bir sansür olayıdır.» Jullian'ın kendisine tam bir anlatım özgürlüğünü söz verdiğini açıkladı. Jullian'a ilk tahminleri, hesapları önerdiğimiz zaman: «Sekizyüz milyon eski frangı aşsa bile, gene de bu yapılacak» demişti. Sonra da, bizim özet filmler anlaşılmaz biçimde, onları reddeden Chirac'ın eline düşünce, hükümetle bu konuda bir çatışması olmuştu. Bunun üzerine Jullian bizi yavaş yavaş yıpratarak alt etmeye çalışmıştı ve en sonunda da kabul edilmez bir pilot-ya-

(1) Kesinlikle belirtiyorum ki her yayın için yüz milyon eski frank öngörülmüştü. On yayınlık dizi demek ki bir milyar eski franga geliyordu. Jullian yarısından daha azını önermişti. (Y. N.)

yın önerisinin arkasına sığınmıştı. Gazeteciler bu açıklamayı çok büyük bir dikkatle dinlediler. Ve sonunda, kimileri: «Neden yabancı televizyonlar için çalışmıyorsunuz?» diye sordular. Sartre: «Fransızların tarihi bu, ve ben Fransızlara seslenmek istiyordum» diye yanıt verdi. Başka bir soruya: «Neden sinema yollarına sapmıyorsunuz?» sorusuna: «On saat, çok uzundur. Öte yandan da, bu dizi ilk kez olarak televizyona dinamik bir bakış olacaktı. Bu televizyonla çalışma olanağının bulunmadığını tahmin ediyordum.» dedi. «Marcel Jullian beni allak bullak etti. Şimdi artık bitti. Artık bir daha televizyona çıkmam. Ne Fransa'da, ne de başka bir yerde.» Sartre daha sonra şunu belirtti: «Michel Droit 1946-1970 yazıları için bütün özgürlüğü elde etti.»

Genelde, basın bu toplantıyı sadakatla yansıttı. Jullian da Sartre'a karşı bir iftira kampanyasına girişti. Önce şunu ileri sürdü: «B. Sartre para canlısı bir adam değildir ama, düşünü gerçekleştirmek için olabildiğince olanağı bir araya toplayabilmek istiyordu.» Ama, buna karşın, Sartre'ın muazzam telif ücreti almak istediğini ima etti. Bu yanlıştı, bu ücret her şeyden önce sayısız tarihçi topluluklarıarasında bölüştürülecekti. Jullian bir de Sartre'ın girişimi genç çalışma arkadaşlarına bıraktığından yakındı, gene bu da bir yalandı, çünkü Sartre «dörtlü grup» içinde çok etkindi ve bütün genel kurullara katılıyordu. En sonunda, televizyon ta Stockholm'de yankılanan bir dedikodu yaydı. Stockholm'dan France-Presse ajansına bir telgraf gelmiş: Güya Sartre 1964 yılında kabul etmediği Nobel yazın ödülünün parasını istemişmiş. Sartre gazetelere şiddetli bir yalanlama gönderdi.

R.T.L. Sartre'a, Victor ve benimle birlikte 5 Ekim 1975'in Journal inattendu (Beklenmedik gazete)yi kaleme almasını önerdi. Sartre kabul etti, biz de katkılarımızı hazırladık. Ama, bütün bu olay onun canını sıkıyordu. Arlette hafta içinde bana telefon ederek Sartre'ı çok yorgun bulduğunu söyledi. Bir akşam da, benim evde, Sartre konuşmakta çok zorluk çekti: Ağzının köşesiyle, dilinin ucu yarıyarıya felce uğramıştı. Bir çeyrek saatte geçti ama, Sart-

re bunun sık sık başına geldiğini söyledi bana. Benim de içimi bir kaygı kapladı.

R.T.L. studyolarına gittiğimizde isteksizdi, içgücünden yoksundu. Merdivenlerin basamaklarına tökezliyordu. Bizi karşılayan gazetecinin kötü niyetli olduğu açıkça belli oluyordu. Kendimi gergin hissediyordum. Sartre çok yorgun görünüyordu, ağır ağır ve hemen hemen ses perdesini değiştirmeden konuşuyordu. Yayın sırasında kendini bir dalgınlığa kaptırmasından müthiş korkuyordum. Bunun üzerine, Jullian konusunda düşüncemi anlatmak için, onu muhatabımızdan bile koparark ben sık sık söze karıştım. Cohn-Bendit de İsviçre «duplex» (aynı anda hem haber vermeyi, hem haber almayı sağlayan dizge)den konuştu çok çarpıcı bir biçimde. Öyle ki, tümüyle, bu «beklenmedik gazete» bir başarı oldu.

Oradan, Liliane Siegel'e gittik, küçük bir büfe hazırlamıştı. Orada birkaç tarihçiyle karşılaştık, Antenne 2'yle bozuşmadan ötürü düş kırıklığına uğramışlardı. Saat beşe doğru Sartre'ı evine götürdüm, biraz uyudu. Son derece yorgun olduğunu itiraf ediyordu: «Beş saatten fazladır çalışıyoruz» dedi bezginlikle. Akşamı Wanda'da geçirdi. Ertesi sabah, 5 Ekim pazar günü, Arlette bana telefon etti: «Çok önemli değildi ama, gene de...» dedi. Wanda'nın evinde, Sartre birkaç kez yere düşmüş. Wanda onu bir taksiye bindirmiş. Le Dome'un önünde, Michèle Sartre'ı evine götürmek için bekliyormuş. Sartre orada, yeniden bir çok kez dengesini yitirmiş. Sabahleyin Michèle Sartre'ı Arlette'in evine götürmüş, orada gene düşmüş. Çağrılan Zaidmann Sartre'a iğneler yapmış ve yatakta uzun bir süre dinlenmesini söylemiş. Telefona Sartre geldi, konuştum: Sesi net ama, yorgundu. Öğle yemeğine Arlette'te kalmış, o da onu bir arkadaşın arabasıyla evine götürmüştü. Sartre'ı dairesine kadar hemen hemen kucakta götürürdüler ve hemen yatağa yatırdılar. Öğleden sonrayı Sartre'ın yanında geçirdim, Zaidmann da akşam onu görmeye geldi. Sartre'ın tansiyonu 14'ten 20'ye çıkmıştı. Yatak odasını W.-C.'ten ayıran dört adımı atarken onu tutmak gerekiyordu. O gece, bütün kapıları açık bırakıp, yandaki odada uyudum.

Sartre pazartesi ve salı günü yataktan çıkmadı. Salı akşamı, profesör Lapresle Zaidmann'la birlikte geldi. Sartre'ın tansiyonu 21,5'tu. Uzun uzun konuştular. Her zamanki ilâçlardan başka, ona bir de çok kuvvetli bir tansiyon düşürücüyle, sigarayı azaltması için de valium verdiler. Doktorlar ona yataktan kalkıp koltuğa oturmasını ama, öğle uykusuna yatmasını öğütlediler.

Yaşam düzene girdi. Sartre yemeklerini evinde yiyordu. Pazar günü öğle yemeğini Sylvie getiriyordu, perşembe günü Liliane, pazartesi ve cuma Michèle, öbür günler de Arlette getiriyordu. Sartre'ın evinde kaldığım günler, akşam yemeği için hafif bir şeyler alıyordum dışarıdan.

Ayın 15'i çarşamba günü Zaidmann sabahleyin gene geldi. Tansiyon 16'ya düşmüştü. Doktor ilâçları azalttı, Sartre'a da biraz sokağa çıkmasını söyledi, o da bunu yerine getirdi. Hemen hemen krizden önceki kadar sağlıklı görünüyordu. Ama, kendisine verilen ilâçlar nedeniyle yeniden idrarını tutamadığı anlar oluyordu, hattâ gece pijamasını kirletiyordu. Bu olayları benim katlanamadığım bir ilgisizlikle kabul ediyordu.

Her şeye karşın, inatla yeniden sigaraya başlayacağını söylüyordu. Ben şiddetle karşı çıktım: Eğer beyni sulanacak olursa, kendisi bunun farkında olmayacaktı ama, ben acı çekecektim. Sözlerim mi etkili oldu? Yoksa, Michèle'in okuduğu ve damar sertliği hallerinde tütün kullanmanın bacağın kesilmesine yol açabileceğini anlatan bir makaleyi okuması mı ona dokundu? Bilmem ama, hemen hemen sigarayı bıraktı. Günde sadece dört sigara içiyordu, hattâ dördüncüyü unuttuğu bile oluyordu.

Kimi zaman, durumuna üzülür gibi oluyordu. Bir pazar akşamı, yüz yaşına kadar yaşamanın hiç de istenecek bir şey olmadığını konuşuyorduk. Sartre bana: «Nasıl olsa» dedi, «benim işim artık figüranlık.» Ertesi gün ona tümcesini anımsattığım zaman, bunun nedenini anlattı: Gavi ondan **Libération** için İspanya üzerine bir demeç koparmış, onun da buna canı sıkılmıştı.

Bu demeç 28 Ekim 75'de, Franko can çekişirken çıktı. Sartre Franko'nun «iğrenç latin suratından» söz ediyor-

du. Deyim pek çok okuru öfkelendirmişti. Sartre bunu yorumlamadı: «Bu bir hataydı — bir konuşmanın harareti içinde söylenen sözler oldukları gibi kâğıda geçirilirlerse başka bir anlam alırlar — ama, bu bütünüyle üstlendiğim bir hatadır. Franko lâyık olduğu surata sahipti, o bal gibi rezilin biriydi, latin ırkından olduğunu da hiç kimse yadsıyamaz.»

Aslında, sağlığı iyiye gitmiyordu, o da bunun farkındaydı. Bir sabah Liliane'la yakındaki, Liberté adlı bir kahvede kahvaltı ederken ona: «Fizik olarak, pek iyi değilim,» demiş. Sabahları ağzının ve gırtlağının yarı yarıya felçli olmasından yakınıyordu. Bu yüzden yutmakta çok büyük zorluk çekiyordu: Bir fincan çayı ve bir bardak meyve suyunu içip bitirmesi için en azından bir saat gerekiyordu ona. Kanda şeker oranı normaldi. Ama, gitgide daha kötü yürüyordu. 19 Aralık perşembe günü evinden yüz metre ötedeki Liberté'ye gitmekte çok büyük zorluk çekti. Saat ikiye doğru da, sık sık öğle yemeğini yediğimiz, Montparnasse kulesinin eteğindeki Brezilya lokantasına kadar uzanmak ona pek zor geldi. Zaidmann ertesi gün onu gördü ve bu gerilemeden kaygılı göründü. Akşama doğru gelen profesör Lapresle, Sartre'ı bir önceki ziyaretinden daha iyi buldu ve hattâ genel olarak, iyi bulduğunu söyledi. Ama, hareket ettirici etkinlikler (yürüme, yutma) konusunda doktor bana: «Sartre bir daha asla çıkamayacağı bir sahanlıktan aşağı indi» dedi. Onun iki ay önce Akropole çıkışını anımsadım ve Sartre'ın hiç kımıldayamayacağı bir günün gelip gelmeyeceğini düşündüm. Sonra da, reflekslerini iyi denetleyemediğinden gene barsaklarını tutamaz hale geldi. Kafa hâlâ sağlamken bedenin insanı bırakıp gitmesi korkunç bir şey.

Çünkü, kafa yönünden, Sartre tamamiyle kendisini toparlamıştı. «Önemli olan, çalışmaktır» diyordu. «Bereket versin ki, kafam sağlıklı.» Gene bir gün bana: «Uzun zamandan beri olduğumdan daha akıllıyım» dedi. Gerçekti bu. Victor'la birlikte her gün sürekli olarak Pouvoir et liberté adlı kitap tasarısı üzerinde çalışıyordu; kendisine okuduğum kitaplara ve dünyada bütün olup bitenlere ilgi

duyuyordu: Özellikle de en ufak ayrıntılarına kadar bildiği Goldman olayına. Kasım ortalarında, Goldman'ın davasının temyizden geri çevrileceğini düşünüyorduk. Sartre bu konuda —Victor'un yardımıyla— **Le Monde**'da yayınlatmak istediği bir yazı yazdı. Bu yazıyı yayınlatmadı, çünkü Goldman'ı mahkûm eden karar bütün dostlarını sevince boğarak bozuldu.

Etkinlikleri sayesinde, Sartre yeniden yaşamaktan mutluydu. Bir sabah Liliane ona: «Başkalarına bağımlı olmak seni fazla rahatsız etmiyor mu?» diye sordu. Sartre gülümsedi: «Hayır. Hattâ bunun hoşa giden küçük bir yanı bile var.» — «Şımartılmak mı?» — «Evet.» — «Sevildiğini hissettiğin için mi?» — «Oh, bunu eskiden de biliyordum. Ama, çok hoş.» 10 Kasımda, **Newsweek**'in Avrupa baskısı Jane Friedman'ın Sartre'la yaptığı bir konuşmayı yayınladı. Friedman Sartre'a soruyordu: «Bugün yaşamınızda en önemli olan şey nedir?» O da: «Bilmem. Her şey. Yaşamak. Sigara içmek.» Sartre o güzün mavi ve sarı güzelliğini hissediyor ve buna çok seviniyordu.

Manifestolar, çağrılar imzalaması için onu sık sık arıyorlar, istiyorlardı, Sartre da genellikle kabul ediyordu. Malraux, Mendès France, Aragon ve François Jacob'la birlikte İspanya'da ölüme mahkûm edilen onbir kişinin idamına engel olmak için bir çağrı imzaladı (1). Bunlar idam edilince bir protesto ve İspanya'ya bir yürüyüş için bir çağrı imzaladı. Mitterrand, Mendès France ve Malraux'yla B.M.'in siyonizmi ırkçılıkla bir tutan kararına itiraz etti (17 Kasım tarihli **Le Nouvel Observateur**'de). Tutuklu askerler lehine bir çağrı imzaladı, bu 15 Aralıkta Mutualité de okundu.

Yeni bir eğlencesi vardı. Arlette ona bir televizyon kiralamıştı. İyi bir vestern, ya da eğlenceli herhangi bir film olduğu zaman, seyrediyorduk. Ekranın çok yakınına

(1) 29 Eylülde **Le Nouvel Observateur**'de yayınlanan bu çağrı Foucault, Régeis Debray, Claude Mauriac, Yves Montand... tarafından doğrudan doğruya Madrid'e götürüldü. (Y. N.)

oturunca, Sartre hemen hemen resimleri seçebiliyordu. Bir pazar sabahı, onunla birlikte çok güzel bir Yunan filmine gittik: Voyage des comédiens (Komedyenlerin yolculuğu). Sinemanın yöneticisi salonu bizim emrimize vermişti. Sadece birkaç dostumuz orada bulunuyordu. Böylece ben de hiç kimseyi rahatsız etmeden altyazıları Sartre'a okuyabiliyordum.

1 Aralıkta, Sartre G.I.N. imzalı bir tehdit mektubu aldı... Gisèle Halimi bunu ciddiye almak gerektiğini söyledi, çünkü G.I.N. Photo-Libération'u havaya uçurmakla övünen aşırı sağcı bir topluluktu. Gisèle Halimi yakındaki polis komiserliğine haber verdi, ben de kurşun geçirmez zırhlı bir kapı koydurdum. Gerçekten kaygılıydım ama, Sartre olayı ciddiye almadı. Dinginliği hiç bitmiyordu. Aralık sonunda, son derece neşeli bir halle bana: «Mükemmel bir üç ay geçirdim» dedi. Yeni yılın başında kendisine neyin dilenmesi gerektiğini sorduklarında coşkuyla: «Uzun zaman yaşamayı» diye yanıt verdi.

Sylvie'yle birlikte Cenevre'ye küçük bir yolculuk yaptık. Soğuk ve kara karşın, bu yolculuk Sartre'm hoşuna gitti. Eski kentte yaya dolaştık; Coppet'yi gördük, Lozan'ı gezdik. Dönüşte, Sartre Victor'la yeniden çalışmaya koyuldu. Hattâ yazmaya bile başladı: İçinden çıkılmaz, okunmaz bir karalamaydı bu ama, Victor az çok bunu okumayı başarıyordu. Sartre kendi öz değerlerini benimsemesinin, kabul etmesinin sınırları konusunda yazıyordu: «Yazdıklarıma inanmıyorum» diyordu bana. Ama, inandığını böylece kanıtlayarak, L'Etre et le neant (Varlık ve yokluk)tan ve Critique (Eleştiri)den beri kendi kendini eleştirdiğinin farkına vardı.

1976.

Mart ayı başlarında, Pasolini üzerine bana bir yazı yazdırdı. Sartre Pasolini'yle Roma'da karşılaşmıştı. Onun kimi filmlerini seviyordu — özellikle kutsal'ın olağanüstü bir çağrıştırmasını, esinlendirmesini gördüğü Médée'nin ilk

bölümünü. Sartre makalesinde, ölümünün koşulları üzerinde düşünüyordu. Bunu önce okunaksız yazısıyla yazdı, sonra da ezberden bana okudu. Çok iyi bir makaleydi, 14 Mart 1976'da **Corriere della Sera** gazetesinde çıktı. Üç saatten daha kısa bir zamanda hazırlanıp ortaya çıkarmayı başardığı için memnundu.

Victor da benim gibi, Sartre'ın uzun zamandan beri kafa bakımından bu kadar iyi bir formda bulunmadığını kabul ediyordu. Kimi zaman **bitmiş, tükenmiş** gibi göründüğü bir gerçekti: Ama, bu ya çok kalabalık ya da canını sıkan insanlar karşısında oluyordu. Tamamiyle canlı ve «hazır ve nazır» olduğu anlar da vardı: Söz gelimi, Alice Schwarzer'le geçirdiğimiz akşam boyunca öyleydi. Bir de dinleyebildiği, yanıt verebildiği, tartışabildiği halde, artık yaratıcı olmadığı bir gerçekti. Sartre'ın içinde bir tür boşluk vardı, işte bunun içindir ki yemek, içmek onun gözünde eskisinden daha büyük bir önem kazanıyordu. Yeniliklere zorlukla uyum sağlıyordu. Sözlerinin tersinin söylenmesine hiç tahammülü yoktu: Geçmiş olaylar konusunda müthiş yanılmasına karşın ben hemen hemen hiç ona karşı çıkmıyordum.

20 Martta Sylvie'yle Venedik'e gittik, üçümüzden hiçbiri bu kentten bıkıp usanmıyordu. Sartre benimle, pek küçük adımlarla, oldukça uzun gezintiler yaptı. Bir keresinde bana: «Bu kadar ağır yürüyen küçük bir arkadaşınız olması sizin canınızı sıkmıyor mu?» diye sordu. Ben de içtenlikle, hayır, diye yanıt verdim. Zaten Sartre'ın yürümesi beni yeterince mutlu ediyordu. Gene arada sırada üzüntüyle: «Bir daha gözlerime hiç kavuşamayacağım!» dediği oluyordu. Ve «vaporetto» iskeleye yanaştığında, bir yolcu inmesi için yardım olsun diye kolunu tuttuğu zaman kederleniyordu: «Gerçekten de sakata mı benziyorum?» diye soruyordu bana. Ben de ona: «Gözleri iyi görmeyen insan haliniz var sadece, bunda da utanılacak bir şey yok!» diyordum. Ama, bu bulutlar çabuk dağılıyordu. Sağ kolumda bir tür nevrit (sinir ilhihabı) rahatsızlığı olduğundan, Sartre'a: «Eh, ne olacak! Yaşlılıktan. Her zaman bir dert çıkıyor.» dedim. O da bana kesin bir inançla: «Ben

tiyle değilim» dedi. «Benim hiçbir şeyim yok.» Ben bu sözlere güldüm, düşündükten sonra, kendisi de güldü. Ama, açık yürekle, artdüşüncesiz, kendisini sağlıklı hissediyordu. Bir yıl öncesine oranla çok daha iyi uyum sağlamıştı.

Paris'e dönünce, Victor'la birlikte çalışmalarını sürdürdü. Çok güzel bir ilkbahardı: kuşların şakıdığı bahçede güneş, yeşillik, çiçekler. Kitaplar, müzik, filmler öğleden sonralarımızı ve akşamlarımızı dolduruyordu. Yılın başlarında **Situations X** yayınlandı. Bu kitap dört siyasal incelemeyi, L'Idiot de la famille konusunda bir konuşmayı, feminizm konusunda benimle bir konuşmayı, bir de Sartre'ın Contat'ya verdiği uzun demeci: «Autoportrait â soixante-dix ans»ı içeriyordu. Gallimard «Tel» koleksiyonunda **L'Etre et le néant'**ı «Idées» koleksiyonunda da **Situations I**'i yeniden yayınladı. **La Critique de la raison dialectique** (Diyalektik nedenin eleştirisi) Londra'da çevrildi (1967'de Almanya'da çevrilmişti). Sartre'ın, Marksizm konusunda, Laing konusunda, aydının rolü konusunda Avustralya radyosuna verdiği demeçler New York'da yayınlanan bir kitapta yeniden ele alındı. Sartre 1 Mayısta **Sartre par lui-même** filminin «press-book»u için bir demeç verdi. Burada Fransız televizyonuyla sıkıntılarını anlattı. Haziranda, Libération'da Larzac hakkında bir mektup yayınladı: Pentecote yortusunda Larzac konusunda yapılan karşılaşmalara katılamamış olduğuna üzülüyordu. Aynı ay içinde, **Le Nouvel Observateur**'de iş kurumlarında çalışma güvenliği üzerine kısa bir yazı yayımladı.

Marge topluluğuyla da bir dayanışma manifestosu imzaldı. Bu topluluk 20 Ocakta S.S.C.B. elçiliğinin bir müştemilâtını işgal etmişti. 28 Ocakta, Libération'da, Jean Papinski lehine Cumhurbaşkanına bir çağrı imzaladı: Bu Jean Papinski genel eğitim yapan bir kolejde P.E.G.C. görevinde bağımsız öğretmendi; 1966 yılında, İngilizce dersi verirken, bu dili bilmeyen, ama gene de Papinski aleyhinde rapor verip onu ilköğretime geri gönderen bir müfettiş tarafından teftiş görmüştü. Papinski tazminat istemiş ve bunu elde edememişti: 74 yılında, **Boui-Boui** adında bir taşlama yayımladı, bunda teftişe, jüri üyelerine,

haksızlıklara çatıyordu. Onu ömür boyu işten çıkardılar, o da bir açlık grevine girdi. Bu grev doksan gün sürdü.

17 Şubat tarihli **Libération**'da ve 18 Şubat **Le Monde**'da, Sartre Nobel ödüllü elli kişi ve benimle birlikte doktor Mikhail Stern'in salıverilmesi için bir çağrı imzaladı. Stern lehinde birlikte bir kampanya açtık ve davayı kazandık. 12 Mayısta, Sartre başka aydınlarla birlikte bir bildiri yayınlayarak Ulrike Meinhof'un bir Alman cezaevinde ölümü karşısında duydukları dehşeti belirtti.

O yaz, ben Sylvie'yle yeniden İspanya'da gezideyken, Sartre'ın önce Arlette'le Junad'da, sonra da Wanda'yla Venedik'te geçirdiği bir aylık ayrılıktan sonra, Sylvie, Sartre ve ben Capri'ye gittik. Orada Quisisane otelinde mutlu üç hafta geçirdik: Capri Sartre'ın özellikle sevdiği yerlerden biriydi. Her gün hemen öğleden sonra, Salotto'ya gidip bir bardak bir şey içiyorduk. Hattâ Sartre adanın arabalara yasaklanan kesiminde iki uzun gezinti bile yaptı: Zaman zaman bir sıranın üzerinde dinleniyordu; ama, bacakları ağrımıyordu. Öğle yemeği için bir açık hava lokantasında güneşe oturmaktan hoşlanıyordu. Penceresinden, tatlı bir eğimle denizin maviliklerine kadar inen görünümün güzelliğini hissediyordu.

Bir Napoli garajında bıraktığımız otomobille Roma'ya döndük ve o her zamanki taraça-dairemize kavuştuk. Sylvie hemen ertesi gün bizden ayrıldı, ben de iki hafta Sartre'la yalnız kaldım. Gene önceki yılların o aynı sevimli rutini başladı. Panthéon alanının ve yanlardaki sokakların bir bölümü yayalara ayrılmıştı, biz de orada sık sık geziniyorduk. Basso ve eşiyle birlikte Navona alanında öğle yemeği yedik. Josée Dayan ve Malka Ribowska — onlarla bir raslantıyla Venedik'te karşılaşmıştık ve ondan sonra ben onlarla yeniden görüşmüştüm — **La Femme rompue** (Yorgun kadın)ın televizyona uyarlanmasını benimle tartışmaya geldiler. Sartre onları severdi, birlikte akşam yemeği yedik. Son günlerimize doğru Bost'lar bizi görmeye geldiler; bizi havaalanına götürdüler, oradan Yunanistan'a uçtuk.

Gerçekten, Sartre onu görmek için Atina'ya geleceğine

Mélina'ya söz vermişti; orada bir hafta kaldık. Sartre gündüzleri benimle, akşamları Mélina'yla geçiriyordu. Sevdiğimiz otelde oda bulamadık. Hemen o otelin yanındakinde yerleştiğimiz odalar kasvetliydi. Dışarda şıkır şıkır güneş varken, sabahtan akşama kadar ışık yakmak gerekiyordu. Bereket versin ki, işim vardı: Uyarlamayı gözden geçirdim ve **La Femme rompue**'nün diyaloglarını yazdım.

Eylül ortalarında, Paris'e dönünce, yaşam birkaç saat farkıyla, hemen hemen tıpkı geçen yılki gibi yeniden başladı. Ekim ortalarına kadar, hava son derece güzel gitti, bu da bizi iyimserliğe itiyordu. Zaten, Sartre'ın sağlığı çok iyiydi, kendisi için de her şey iyi ve yolunda gidiyordu. **Temps modernes**'in toplantılarına katılmaktan vazgeçmişti ama, Victor'la büyük bir istekle çalışıyordu ve onu hâlâ her yandan istiyorlardı. Ekimde, Sartre Sovyet siyasal tutukluları lehine bir toplantıya katıldı ve Kouznetsov'un salıverilmesini istedi. Sartre Le Bris ve Le Dantec' le birlikte Bommi Bauman'ın (1) **Tupamaros Berlin-Ouest** adını taşıyan, «La France sauvage» da çıkan kitabının başına konan bir uyarıyı imzaladı. Eski bir Alman teröristinin bu yaşam öyküsüne 75 yılında ülkesinin polisi elkoymuştu. Bu yaşamöyküsünün yayınlanması için Sartre Heinrich Böll'e katılmıştı. Ve işte şimdi, kitap Fransızca olarak basılmıştı. Sartre: «Bommi Bauman'ın savları zorunlu olarak bizimkiler değildir» diye yazıyordu. «Ama, doğrudan La France Sauvage'a sesleniyorlar.»

Eylül ayında, **Les Mains sales** (Kirli eller)i Mathurins tiyatrosunda yeniden sahneye koydular. Yüzelli temsil verildi, ardından da Taşraya bir turneye çıkıldı. Eleştiri — Marcabru'nünki dışında — mükemmeldi. **Sartre par lui-même** filmi Ekim sonunda çıktı; gene burada da, eleştirmenler Sartre'ın coşkulu bir övgüsünü yaptılar ve halk doluştu. **Le Magazine Littéraire** Michel Sicard'ın (2) Sartre'la **L'Idiot de la famille** konusunda uzun ve çok ilginç bir ko-

(1) Sartre'ın yapıtını çok iyi bilen genç bir felsefe profesörü. (Y. N.)

(2) René Depestre'in eski eşi, onu Küba'da tanımıştık. (Y. N.)

nuşmasını yayınladı. **Politique-Hebdo**'nun iki sayısı Sartre'a ayrıldı, bunlar **Châtelet**'nin, Horst'un, Victor'un yazılarını içeriyordu.

Sartre'a: «Ne güzel bir come-back!» dedim. O da bana: «Cenaze töreni gibi bir come-back (dönüş)» dedi ama, gülerek. Gerçekte, çok sevinçliydi. Sartre kendini beğenmişliğe asla düşmeyecek kadar çok fazla kibirliydi. Her yazar gibi, o da çalışmalarının başarısı ve onların etkisiyle ilgileniyordu. Ama, onun için geçmiş hemen geride kalmıştı: O gelecek üzerine — gelecek kitabı, gelecek piyesi — üzerine oynuyordu. Şimdi artık gelecekten pek fazla bir şey beklemiyordu. Kuşkusuz, geçmişinin üzerine kaygıyla eğilmiyordu. Sartre bunu defalarca yineledi: Yapması gerekeni yapmıştı ve bundan memnundu. Bununla birlikte, bir an için bile olsa, kendini bir köşeye atılmış, unutulmuş hissetmekten hoşlanmazdı. Eski günlerin coşkusuyla yepyeni tasarılara girişme yeteneğinden artık yoksun olduğundan, daha önce gerçekleştirmiş olduğu şeylere sarılıyordu. Yapıtını tamamlanmış olarak kabul ediyordu: Ancak bu yapıt sayesinde dilediği gibi tanınabilirdi.

7 Kasım pazar günü, İsrail Büyükelçiliğinde Kudüs üniversitesinin **honoris causa** doktorluk diplomasını aldı. Özenle hazırladığı ve ezberlediği kısa konuşmasında, bu diplomayı İsrail-Filistin diyalogunu kolaylaştırmak için kabul ettiğini bildirdi: «Uzun zamandan beri İsrail'in dostuyum. Burada İsrail'le uğraşıyorsam, çok acı çeken Filistin halkıyla da uğraşıyorum.» Bu metin **Les Cahiers Bernard Lazare** (Bernard Lazare'ın defteri)nde yayımlandı. Kısa bir süre sonra, Sartre Edith Sorel'e bir demeç verdi, bu da Kasım sonlarında **La Tribune juive**'de çıktı. Sartre: **Réflexions sur la question juive** (Yahudi sorunu üzerine düşünceler)i bugün tamamiyle aynı biçimde yazmazdım, diyordu. 1967'de Mısır'a ve İsrail'e yaptığı yolculuğu anımsıyor ve eğer kendisine bir öneri gelseydi, Kahire üniversitesinin bir diplomasını da kabul edebileceğini bildiriyordu.

Kasım ayında, **New Left Review, Critique de la rai-**

son dialectique'in II cildinin uzun bir bölümünü yayımlamaya başladı. Sartre Sovyet toplumu üzerinde, «bir tek ülkede sosyalizm» üzerinde düşünüyordu. Bu sayfalar tarihsel olmaktan çok felsefiydi ve böylece I. cilde uzanıyordu, oysa ikinci cilt somut tarih alanına yaklaşmayı tasarlıyordu.

12 Kasımda, Sartre **Libération**'da Lyon'daki Korsikalı beş tutukluya bir destekleme mektubu yayınladı. 13 Aralıkta, **Politique-Hebdo**'ya verdiği bir demeçte Sartre Alman-Amerikan hegemonyasının Avrupa'da oluşturduğu tehlikeyi duyuruyordu. Sartre özellikle J.-P. Vigier'nin hareketlendirdiği «Comite d'action contre l'Europe germano -Américaine» (Alman-Amerikan Avrupasına karşı eylem komitesi)nin etkinliklerine katılıyordu.

Mélina bir hafta geçirmek üzere Paris'e geldi, Sartre da onu sık sık gördü. Mélina'yla birlikte olmaktan Atina' dakinden çok daha az hoşlandı, onu «boş» buluyordu; ama, onu hâlâ seviyordu.

Temps modernes'in komitesi çok azalmıştı. Kulakları iyi işitmeyen Bost oraya gelmiyordu artık: Lanzmann'ın bütün vaktini adak üzerine gerçekleştirmekte olduğu film yutuyordu. Yeni üyeler bulup almamız gerektiğini düşünüyorduk. Pierre Victor'u seçtik, onun sayesinde Sartre yeniden toplantılara katılmaya başladı; dergide bizimle sık sık çalışmış François George; yazıları **Les Temps modernes** yayınlanan ve mektuplarından biri bizi çok duygulandırmış olan genç bir felsefe profesörü. Rigoulot; bir de hepimizin pek çok sevip saydığı Pierre Goldman. Bir akşam, Goldman Lanzmann'la birlikte Sartre'ın evine geldi, ben de ona hemen büyük bir yakınlık duydum; Sartre da ama, yabancılar karsısında sık sık olduğu gibi, ağzını açıp tek sözcük söylemedi. Benimle yalnız kaldığında, Sartre üzgündü. Ben de elimden geldiği kadar onu kaygılarından kurtardım. Buna karşın, yakından tanıdığı Horst'la eşi bizimle birer kadeh içki içmeye geldiklerinde, Sartre çok canlıydı.

Genelde, Sartre gözle görülür biçimde iyiydi. Artık sağlığında hiçbir aksama yoktu. Yürümekte zorluk çekiyor-

du, bu alanda bir iyileşme umut edilemeyecek kadar çok fazla sigara içiyordu; bir de yutmada sıkıntı çekiyordu. Ama, son derece neşeliydi. Bana: «Bu sıralar, çok memnunum» diyordu. Sartre «come-back»ını biraz cenaze törenine benzetse de, kendisi hakkında yayınlanan makaleler çok hoşuna gidiyordu. Zekâsı hiç kusursuzdu: Eğer okuyabilseydi, kendi yazdıklarını yeniden okuyabilseydi, kesinlikle inanıyorum ki yeni düşünceler geliştirirdi. Şimdilik, Victor'la birlikte duyular ve onların ortak çalışmalarının nedenleri üzerinde bir diyaloga çalışıyordu. Bu diyalog 6 Ocak 77'de **Libération**'da yayınlandı.

Sartre gelecekteki kitabı **Pouvoir et liberté**'nin yeni biçiminin sadece kendi sakatlıklarından gelmediğini ama, orada bir biz'in görünmesini son derece istediğini bildiriyordu. Bu kitap, Sartre için yaşamının sonunda tamamlamış olmayı istediği töre ve siyasa» idi. Sartre, kendisi hâlâ **yalnız** düşünülebileceğini sandığı halde burada ortak bir düşüncenin söz konusu olacağı görünümü karşısında duraksıyordu. Ama, bir biz düşüncesine ulaşmayı umuyordu: «Düşüncenin etkinliğinde, bizim herbirimizde öbürünün düşüncesinin getirdiği değişimlerle senin ve benim tarafımdan aynı zamanda gerçekten oluşturulmuş olan bir düşünce gerekirdi ve bizim olan bir düşünceye ulaşmak gerekirdi, yani o düşüncede sen kendini tanımalısın, aynı zamanda da beni tanımalısın, ben de seni tanırken kendimi tanımalıyım...

«Benim durumum gene de garip: Özet olarak, yazınsal karyerimi tamamladım. Bugün için hazırladığımız kitap yazılı şeylerin ötesinde bir kitaptır. Seninle konuşacak olan tam olarak bir canlı, daha yaşlı bir canlı: yapıtlarımdan bir parça kurtulmuşum... Seninle... benim kendi yapıtımın ötesinde olan bir yapıt hazırlamak istiyorum.

... Gerçekte, ölmedim: Yiyorum, içiyorum; ama, yapıtım tamamlanmış olduğundan ben ölüyüm... Şimdiye kadar yazdıklarımla olan ilişkilerim aynı değil artık: Seninle çalışıyorum, senin benim olmayan ve beni benim gitmediğim kimi yönlere götürecek olan düşüncelerin var. demek ki yeni bir şey yapıyorum; ben bunu son bir yapıt gibi

hazırlıyorum, aynı zamanda da, doğal olarak ortak anlatım biçimleri bulunmasına karşın, tüme ait olmayan, ayrı bir yapıt gibi: Söz gelimi, özgürlüğü yakalamak gibi.»

Açıkça görülüyordu ki, durumun anlam belirsizliği Sartre'ı rahatsız ediyordu ama, o buna uymaya çalışıyordu; yani bu durumun kendisi için olumlu yanları bulunduğuna kendini inandırmayı başarıyordu.

Bu arada, hemen hemen hiç yürüyemez hale gelmişti. Sol bacağında ağrılar vardı: Baldırında, kalçasında, ayak bileğinde. Ve sendeliyordu. Profesör Lapresle damar rahatsızlıklarında hiçbir artma olmadığını ama, sadece bir siyatiğin söz konusu olduğunu söyledi. Sartre onbeş gün odasından çıkmadı. Bu sürenin sonunda da, sağlığı hiç de iyiye gitmemişti. Geceleri bacağı sancıyordu, gündüz de ayağı ağrıyordu. Aralık ayına kadar pek zorluk çekmeden gittiği hemen yakındaki Brezilya lokantasına giderken Ocakta tam üç kez durmak zorunda kaldı: Geldiği zaman soluk soluğaydı ve canı acıyordu.

Akşamı Sartre'ın yanında geçirdiğimiz zamanlarda, Arlette de, ben de Sartre'ın evinde uyuyorduk. Ama, cumartesi günü, Sartre onbire kadar Wanda'yla kalıyordu, o kadar geç saatte onunla buluşmak ne Arlette'in, ne de benim işimize geliyordu. Bunun üzerine, Michèle, Wanda gittikten sonra gelip geceyi Sartre'ın odasının yanındaki odada geçirmeyi önerdi. Bu düzenlemeler herkese uygundu ve uzun zaman da bunlara uyuldu.

Bu arada, bir pazar günü, Sartre Sylvie ve benimle birlikte La Palette'te öğle yemeği yerken bize biraz garip göründü: Uyukluyordu. Akşam, saat dokuza doğru kendini öylesine kötü hissediyordu ki hemen bir S.O.S. hekim çağırdım: Sartre'ın tansiyonu 25'ti. Bir iğne yaptılar, tansiyon 14'e düştü. Ertesi gün bu ani düşme Sartre'ı yorgun bırakmıştı. Doktor Cournot geldi ve orada bulunan Liliane'ı bir yana çekip: «Sartre içki mi içti?» diye sordu. Liliane da evet, dedi. Liliane bunu daha önce bana söylemeye cesaret edememiş ama, Sartre'ın kendisine itiraf ettiğine göre, cumartesi akşamı, Michèle'le birlikte, yarım şişe viski içmişti. Sartre bunu daha sonra bana da itiraf etti. Mic-

hèle'e telefon edip artık cumartesi günleri neden bir daha Sartre'ın yanında kalmayacağını anlattım. Birkaç gün sonra Michèle Sartre'a: «Senin neşe içinde ölmene yardım etmek istedim» dedi. «Senin bütün isteğinin bu olduğunu sanıyordum!» Ama, Sartre hiç de ölmek istemiyordu ki. Bundan böyle, cumartesi akşamları ondan ayrılırken, Sartre bir süre içkisini içip sigarasını tüttürüyor, ardından da sakin sakin yatmaya gidiyordu.

Ocak ayı başlarında, Sylvie'nin evinde neşeli bir şenlik yemeği yedik. Sartre **par lui même** filminin eksiksiz metni büyük bir başarıyla Gallimard yayınevince yayınlandı. Kadınlara raporu konusunda Catherine Chaine'e bir demeç verdi. Bu da 31 Ocakta **Le Nouvel Observateur**'de yayınlandı. **Temps Modernes**'in toplantılarına katılıyordu. Bunlar, şimdi ayda iki çarşamba sabahı Sartre'ın evinde yapılıyordu, Sartre da tartışmalara katılıyordu. O her zamanki «evet» deme alışkanlığıyla sürüklenerek, 10 Şubatta **Le Monde**'da yayınlanan bir makaleyi imzalamayı kabul etti. Oysa bunu aslında, Sartre'la bir tartışmadan sonra Vigier kaleme almıştı. «Alman sosyal-demokrasisinin, 1945'te yeniden kuruluşundan beri, Avrupa'daki Amerikan emperyalizminin ayrıcalıklı bir aracı olduğunu» saptadığından, sosyalist militanlardan Avrupa'nın belirli bir kuruluşuna, yapılışına karşı çıkarak «Alman-Amerikan hegemonyasıyla savaşmalarını» istiyordu. Biçem (uslup) hiçbir bakımdan Sartre'ın değildi ve onun tarafından, sosyalistlere bir çağrı saşkınlık uyandırıyordu. Lanzmann, Pouillon. Victor ve daha başkaları kınadıklarını Sartre'dan gizlemediler.

Sartre Mélina'ya Şubat ortalarında, —çalışmakta olduğu— Atina Üniversitesinde bir konuşma yapmaya söz vermişti. 16 Şubatta Pierre Victor'u da alarak uçakla gitti. Orada bir hafta kaldı. Öğle yemeklerini Victor'la, akşam yemeklerini Mélina'yla yiyor, konuşmasını kafasında tasarlayıp hazırlıyordu. Konuşmayı 22 Şubat salı günü yaptı, konusu: «Felsefe nedir?» di. İlke olarak sekizyüz kişi alan bir salonda binbeş yüz kişi vardı. Yaklaşık bir saat konuştu yeri göğü paralarcasına alkışlandı. Victor konuş-

mayı biraz «kolay» buldu ama, öğrencilerin çoğunluğu Fransızcayı pek iyi anlamadıklarından, ağdalı bir konuşma yapmanın hiçbir yarar sağlamayacağını kabul ediyordu. Ertesi gün onları karşılamaya Orly havaalanına gittim. Yolcular önümden geçit yaptılar. İçlerinden biri güven verici bir sesle bana: «Geliyorlar» dedi. Gerçekten de, en sonuncu olarak geldiler. Sartre uçaktan beri süren uzun yürüyüşten biraz yorulmuştu ama, yolculuğundan pek memnundu.

9 Martta Mélina Paris'e geldi. Ertesi gün sabah saat dokuzdan önce bana telefon etti, çılgınlar gibi. Sartre akşam yemeğine onu Brezilya lokantasına götürmüş. Dönüşte, bacakları tutmaz olmuş ve tam iki kez hemen hemen yere kapaklanmış; komşular onu asansöre neredeyse kucaklarında götürmüşler, Sartre'ın yüzü sapsarıymış, ter içinde, soluk soluğa kalmış. Zaidmann'a (1) telefon ettim ve hemen Sartre'ın evine koştum. Tansiyonu 22'ydi. Mélina'nın bana kesinlikle söylediğine göre, fazla içmemişti. Ben de Mélina'nın bu konuda Sartre'ı çok yakından izlediğini biliyordum. Zaten, Sartre'ın aklı tamamiyle yerindeydi. Öğleden sonrayı onunla birlikte geçirdim. Akşam üzeri gelen doktor Cournot, bir bacaktaki spazmdan söz etti. Ertesi gün, Arlette bana telefon etti ve Sartre'ın birçok kez, özellikle yatmaya giderken düştüğünü söyledi.

Doktor Cournot gene geldi. Sartre'ın tansiyonu çok düşmesine karşın, bir check-up için Broussais hastanesine gitmesini istedi. Her salı olduğu gibi, ben gene Sartre'ın evinde uyudum ve sabahleyin saat sekiz buçukta Liliane bizi almaya geldi. Sartre'a bahçeyi geçmesine ve asansörle arabaya kadar inmesine yardım ettik: Hemen hemen hiç yürüyemiyordu. Broussais'de bir hastabakıcı onu tekerlekli koltukla götürdü. Doktorlar Sartre'ı ertesi gün öğleden sonraya kadar alıkoymaya karar verdiler. Sartre'ın odasında kaldım, o sayısız muayenelerden geçerken ben de giriş

(1) Doktor Zaidmann bu yazıda artık bir daha görünmeyecek: Bir kalp krizi sonucunda, Delambre caddesinde ansızın yıkılıverdi. (Y. N.)

işlemleriyle ilgilendim. Getirdikleri öğle yemeğinden pek az yedi. Tansiyonu sağda iyiydi ama, solda pek o kadar iyi değildi: Çok belirgin bir bakımsızlık. Uyuyan Sartre'ın yanında kitap okuyarak saat üç buçuğa kadar orada kaldım. Sonra Arlette geldi.

Ertesi sabah yeniden hastaneye gittim. Sartre akşam yemeği yemiş, televizyon seyretmişti ve iyi uyumuştu. Ben gittiğimde ona uzun bir radyoskopi yapıyorlardı: Göğüs, bacaklar, eller, vb. Sartre'ı yeniden yatağına yerleştirdiler, profesör Housset geldi. Kesin konuştu, Sartre bacaklarını ancak sigarayı bırakarak kurtarabilirdi. Eğer sigara içmezse durumunu çok iyileştirebilirler, ona sakin bir yaşlılık ve doğal bir ölüm sağlayabilirlerdi. Aksi halde, önce ayak parmaklarını, sonra ayaklarını, daha sonra da bacaklarını kesmek gerekecekti. Sartre bu sözlerden etkilenmiş göründü. Onu Liliane'la birlikte, pek zorluk çekmeden, evine götürdüm. Sigara konusunda düşünmek istediğini söyledi. Sartre Mélina'yla, Arlette'le, Pierre ve Michèle'le görüştü. Akşama doğru ben geldiğimde, biraz daha iyi yürüyordu. Ama, ertesi gün, akşam üzeri bana her gece bacağının yaklaşık bir saat kadar ağrıdığını söyledi.

Pazar günü, Sylvie, Sartre ve ben dostumuz Bn. Tomiko'yu Versailles'daki güzel evinde görmeye gittik. Bir ördek dolması yedik, nefis bir de şarap içtik. Dönüşte, körkütük sarhoş olan Sylvie ateşli sözler söyledi, Sartre da bundan pek memnun oldu. (Sylvie Sartre'e her zaman yumuşak davranmazdı. Onun hasta olduğunu yadsıyarak. Sartre'ın kimi davranışlarına sinirlenirdi, o zaman da Sartre'ın «asık surat»ım adını verdiği şey için onu kınardı. Ne var ki, bütün bunlar onların ilişkilerini etkilemezdi.)

O akşamı kitap okuyup, sohbet ederek geçirdik. Sartre ertesi gün — bir pazartesi, sigara içmeyi bırakmaya karar vermişti. Ona: «Son sigaranızı içtiğinizi düşünmek sizi üzmüyor mu?» diye sordum. «Hayır. Gerçeği söylemek gerekirse, şimdi artık bu sigaraları pek canım istemiyor.» Kuşkusuz, şimdi sigaraları parça parça kesilme fikrine ortak ediyordu. Ertesi gün, sigaralarını ve çakmaklarını Sylvie'ye vermem için bana verdi. Akşam da bana sigarayı bı-

raktığı için şaşılacak biçimde neşeli olduğunu söyledi. Bu kesin ve hiçbir zaman ona ağır gelmemiş gibi görünen bir karardı. Hattâ dostları onun önünde sigara içseler bile, bu onu etkilemiyordu, hattâ onları sigara içmeye teşvik ediyordu.

Ertesi perşembe, Liliane'la ben Sartre'ı, onunla ilgili koskocaman bir dosyayı gözden geçiren profesör Housset'ye özel bir muayeneye götürdük. Profesör sigarayı bıraktığı için Sartre'ı kutladı ve ona bir dizi damar iğnesi verdi. En ufak bir krampta Sartre hemen yürümeyi durduracaktı, yoksa ya bir kalp krizi, ya da bir beyin kanaması tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Profesör Sartre'ın Junas'ya yapmayı tasarladığı küçük yolculuğu kesinlikle yasakladı. Bana kalın bir zarf verdi, ben de bunu doktor Carnot'ya iletecektim. Sartre'ı evine götürdük ve Liliane'la ben de benim ev gelir gelmez Housset'nin mektubunu hemen buhara tutup açtık. Bu, bizim pek bir şey anlamadığımız kılı kırk yaran özenli bir rapordu. Liliane doktor olan arkadaşlarından birine göstermek için onu yanına aldı.

Liliane ertesi gün bana telefon etti. Doktor arkadaşı raporu çok kaygı verici bulmuştu: Bacaklarda sadece % 30 dolaşım vardı: «Sakınımlarla birkaç yıl daha yaşayabilir» sonucuna varmış. Birkaç yıl: Bu sözcük benim için trajik bir anlama büründü. Sartre'ın artık uzun zaman yaşayamayacağını biliyordum. Ama, beni ondan ayıran süre öylesine belirsizdi ki bana çok uzak gibi görünüyordu. Bu süre ansızın yaklaşıvermişti: Beş yıl mı? Yedi yıl mı? Her ne olursa olsun, sınırlı, belirli bir zaman. Kaçınılmaz biçimde ölüm ortaya çıkmıştı bile, Sartre artık onun malıydı. Belirsiz, dağınık kaygım yerini kesin bir umutsuzluğa bıraktı.

Buna direnmeye çalıştım. Yeniden yapıştırarak mektubu Sartre'ın evine götürdüm, zaten doktor Cournot bunu masanın üzerinde açık bıraktı. Doktor Sartre'a gelecek onbeş gün içinde çok az yürümesini tembih etti. Venedik'e gidecektik, Sartre'ı havaalanına bir tekerlekli koltuk getirtmeye ikna ettim.

Venedik'te öbür yıllarda kaldığımız odalarda kalıyorduk. Sartre da gene orada bulunduğu için çok mutluydu. Ne var ki, otelden çok az çıktı. Onun sevdiği lokantalara gitmemiz her seferinde çok zor bir yolculuk oluyordu. Hattâ San Marko alanına gitmek bile ona güç geliyordu. Hava nemli ve biraz yağışlı olduğundan, kahvelerin taraçalarında pek oturamıyordu. Bununla birlikte, hava iyi olduğu zamanlar, otelin Büyük Kanala bakan taraçasında öğle yemeğimizi yiyorduk; olmazsa Harry's Bar'ın bir masasına oturmak için yolun öbür yakasına geçiyorduk. Akşam yemeklerimiz otelin barında yediğimiz bir sandviçten oluşuyordu. Sartre zamanının en büyük bölümünü odasında geçiriyordu: Ben de ona kitap okuyordum. Öğleden sonra uykuya yattığı, ya da transistorlu radyosundan müzik dinlediği zamanlar, ben Sylvie'yle birlikte çıkıyordum. Gene de oradan ayrılırken bana yolculuğundan çok hoşnut olduğunu söyledi.

Dönüşte, birkaç gün süreyle, Sartre Mélina'yı çok sık gördü. Mélina yeniden hoşuna gidiyordu: «Onun yanında. kendimi otuzbeş yaşındaymışım gibi hissediyorum» dedi. Birçok kez onları birlikte gören Liliane bana, Mélina'nın yanında gerçekten de Sartre'ın gençleştiğini söyledi. Ne iyi: Sartre'ın yaşamında neşeli o kadar az şey kalmıştı ki! Bacakları gene çok ağrıyordu. Bir sabah, yataktan kalkarken. sağ ayağı o kadar canını acıtmıştı ki, bana: «Ayakları kesmelerini çok iyi anlıyorum» dedi. Aspirin sancısını biraz hafifletiyordu. Yeni iğneler ağrıları büsbütün dindirdi. Ama, yürümekte hep zorluk çekiyordu. Sadece benimle açık ve canlıydı. Ne var ki, başkalarının yanında dalgınlaşıyor, içine kapanıyordu. Hattâ bir akşam Bost'un yanında, Sartre ağzını bile açmadı. Bost, son derece üzgün. bana: «Bunun onun başına gelmesi nasıl kabul edilebilir?» dedi.

Bunun asıl onun başına gelmesi gerekiyordu, diye düşünüyordum. Sartre kendine karşı her zaman tam çalışma siyasasını uygulamıştı. Hiç boş geçen zamanı yoktu: Yorgunluğa karşı, duraksamalara, uyuklamalara karşı, bol

bol «corydrane» (1) yutuyordu. Yapısal bir damar darlığı onu bu hastalığa eğilimli hale getiriyordu. Ama, en azından şunu söyleyebiliriz ki bu durumu önlemek için de kendisi hiçbir şey yapmamıştı. «Sağlık anamalını» çok yıpratmıştı. Özet olarak: «Biraz daha önce ölmeyi ve **Critique de la raison dialectique**'i yazmış olmayı yeğlerim» dediğine göre, Sartre bunu biliyordu. Hattâ ben, Groddeck kitaplarının etkisiyle, Sartre'ın kendi durumunu az çok bilinçli olarak seçip seçmediğini düşündüm. Flaubert'in son cildini gerçekten yazmak **istemiyordu**. Ama, o anda başka hiçbir tasarısı bulunmadığından ondan vazgeçmeye de razı olamıyordu. Ne yapalım? Ben, yaşam bütün anlamını yitirmeksizin dinlenceye geçme yeteneğindeyim; Sartre, değil. Yaşamayı, hem de şiddetle yaşamayı seviyordu ama, çalışmak koşuluyla: Bu anlatı süresince, çalışmanın Sartre için bir saplantı olduğunu gördük. Giriştiği çalışmayı başarıya ulaştırmadaki olanaksızlığı karşısında resmen uyarıcı ilâçları zorladı, etkinliklerini öylesine çoğalttı, güçlerini o kadar aştı ki bir bunalımı kaçınılmaz hale getirdi. Kendisinin önceden kestiremediği ve ona dehşet veren sonuçlardan biri o yarı körlüğü oldu. Ama, kendine bir dinlence bağışlamak istemişti, hastalık da onun için tek çareydi.

Bugün, bu varsayıma artık tamamiyle inanmıyorum, oysa Sartre'ı kendi yazgısına egemen hale getirdiğine göre, bu varsayım bir anlama çok iyimserdi. Kesin olan bir şey varsa o da son yıllarının dramı bütün yaşamının sonucudur. Rilke'nin sözleri ona uygulanabilir: «Herkes, meyvenin çekirdeğini taşıdığı gibi, kendi ölümünü içinde taşır.» Sartre yaşamının gerektirdiği sonu ve ölümü buldu. Belki de bunun içindir ki, onları o kadar sakin sakin kabul etti.

Hiç hayale kapılmıyorum: Bu dinginliğin gölgelenmeleri de oluyordu. Gitgide daha sık olarak, bir kadeh içki gereksinimini duyuyordu. Dinlencelerden önce Victor'a Sartre'ı nasıl bulduğunu sordum: «Haraboluyor» diye ya-

(1) Corydrane: bir tür uyarıcı ilaç. (Ç.N.)

nıt verdi bana. Her konuşmanın sonunda Sartre öfkeyle bir viski içmek istiyordu.

Bununla birlikte, yetmişikinci yıldönümü olan o 22 Haziran 77 günü yüzü gülüyordu. O gün pek çok aydınla birlikte Récamier tiyatrosunda Doğudan kopup ayrılan bir topluluğu kabul ediyordu: Aynı anda da Giscard Elysée sarayında Brejnev'i kabul ediyordu. Sartre, onun ve benim, salıverilmesinde katkılarımız bulunan doktor Mikhail Stern'in yanına oturdu. Doktor hararetle ona teşekkür etti. Toplantıya katılan daha başkalarıyla da kısa konuşmalar yaptı.

O yıl, öbür yıllar gibi, **Le Monde**'da çıkan pek çok yazı imzaladı: 9 Ocakta, zor durumda bulunan Politique-Hebdo lehine bir çağrı; 23 Ocakta, Fas'taki baskıya karşı bir çağrı; 22 Martta, askerlik belgesini geri göndermekle suçlanan Yvan Pineau'yu desteklemek için Laval Belediye Başkanına bir mektup; 26 Martta, Nijerya'da bir şarkıcının tutuklanmasına karşı bir protesto; 27 Martta, Arjantin'de özgürlükler için bir çağrı; 29 Haziranda, İtalya'daki baskılara karşı Belgrad konferansına seslenen bir dilekçe; 1 Temmuzda, Brezilya'da siyasal durumun ağırlaşmasına karşı bir protesto.

Öte yandan, 28 Temmuzda, Sartre'ın müzikbilimci Lucien Malson'la bir konuşması yayınlandı. Sartre müzik beğenilerinden söz ediyor ve France-Musique'in yeni yönlendirilişinden yakınıyordu. Bu yayının yöneticisi 7-8 Ağustos sayısında Sartre'ın eleştirilerine yanıt verdi.

Temmuz başlarında Sartre Arlette, Puig ve Puig'in çok yakınlık duyduğu bir hanım arkadaşıyla birlikte, arabayla Junas'ya gitti. Alışılmış konaklamalardan geçerek (1), Sartre Wanda'yla birlikte Venedik'e gitti, orada onbeş gün geçirdi. Ona sık sık telefon ediyordum, sağlığı yerinde görü-

(1) Sartre'ın gözleri görmemeye başladığından beri, Liliane gelip onu Nimes uçağından alıyordu; ertesi gün Bost Sartre'ı Liliane'ın evinden alıp, Wanda'yla birlikte havaalanına götürüyordu, oradan da onlar İtalya'ya gidiyorlardı. (Y. N.)

nüyordu. Ama, ben Liliane'ın arkadaşının yargısıyla allak bullak olmuştum: Yaşanacak birkaç yıl. Sylvie'yle birlikte Avusturya'da yolculuk ederken, onun yanımda bulunuşu, görünümlere, kentlere, müzelere gösterdiğim ilgi perişanlığımı yenmeme yardım ediyordu. Bununla birlikte, akşam, keyifli görünmeye çalışırken içim kan ağlıyordu. Sartre'ın evinden bir kutu «valium» almıştım: Biraz rahatlayabilmenin boş umuduyla hapları yutuyordum, aşırı derecede de viski içiyordum. Sonuç olarak, bacaklarım titriyor, sendeliyordum. Bir keresinde, az kalsın göle düşüyordum; bir başka akşam, otelin holüne gelir gelmez, bir koltuğun üzerine yığıldım, otelin sahibi pek garip bir halle bana baktı. Bereket versin ki, sabahleyin, kendimi toparlıyordum da güzel günler geçiriyorduk.

Venedik'e indik. Ben bir deniz motoruyla Sartre'ın oteline giderken, Sylvie de arabada beni Roma Alanında bekledi. Her zamanki gibi, Sartre'ı otelin holünde görmek beni sarstı: Kara gözlükleri, sıkıntılı yürüyüşü. Sartre ve ben Sylvie'yle birlikte görkemli bir gökyüzü altında yola çıktık. Floransa'da durduk ve yanlarında taraçaları bulunan odalar tuttuğum Excelsior oteline yerleştik. Oradan bütün kent ayaklar altında görülüyordu.. Barda kokteyllerimizi yudumlarken, Sartre, eskiden sık sık olduğu gibi, sevinçten adeta uçuyordu.

Ertesi gün, saat ikiye doğru ıpıssız kalan Roma'ya geldik. Ne yazık ki taraça-dairemiz artık yoktu. Bunu bütün yıllığına bir Amerikalıya kiralamışlardı. Ama, yeni konutumuzu da sevdim ben: Bir buzdolabının homurdandığı minicik bir salonla birbirinden ayrılan iki yatak odası. Burası da beşinci kattaydı, o inanılmaz güzellikteki gün batışlarıyla Saint-Pierre alanına şahane bir görünümümüz vardı

Önce Sylvie'yle, sonra da yalnız, geçirdiğimiz otuzbeş gün süresince, Sartre'ı bacaklarını ilgilendiren konu dışında — pek zorlukla yürüyebiliyordu — çok iyi buldum. Kendisine okuduğum kitapları (özellikle Sovyetlerden ayrılanların yapıtları) çok aklı başında bir biçimde tartışıyordu. Bost Olga'yla birlikte bizi görmeye geldiğinde, Sart-

re konusunda kötümserliğe eğilimli olmasına karşın, onun canlılığı karşısında pek şaşırdı. Sylvie'nin gidişinin ertesi günü, bizim otelin hemen on metre ötesinde, eski bir garajın yerinde, küçük bir kahve açıldı. Her gün, sandviçten, ya da bir omletten oluşan öğle yemeğimizi bu kahvenin taraçasında yiyorduk. Akşam da, bir taksiyle gittiğimiz lokantadan dönerken, odalarımıza çıkmadan önce orada birer viski içtiğimiz oluyordu. Buluşmalarımızın çoğunu da orada yapıyorduk.

O yaz, Roma'da bir kaynaşma vardı: Belediye başkanı komünist olan Bolonya'da üniversite öğrencisi öldürülmüştü. 23-25 Eylülde orada muazzam bir solcu gösteri bekleniyordu. Sartre, dediğim gibi, İtalya'daki baskılara karşı bir manifesto imzalamıştı: Böyle yapmakla, İtalyan basınında, özellikle komünist basında bir fırtına yaratmıştı. **Temps modernes**'in çok iyi ilişkiler içinde bulunduğu aşırı solcu bir gazete, **Lotta continua** (Savaş sürüyor) bu konuda Sartre'dan bir demeç istedi. M.-A. Macciocchi Sartre'ın Bolonya gösterisini desteklemesi için ayak diriyordu. Rossana Rossanda Sartre'dan bu gösterileri desteklememesini istiyordu: Facia çıkabileceğini tahmin ediyordu. Sartre 19 Eylülde, yukarda sözünü ettiğim o küçük kahvede, **Lotta continua**'nın bir çok yöneticisiyle buluştu. Onlar da bu görüşmeyi 15 Eylül sayılarında, «Liberté e potere non vanno in coppia» (Özgürlükle iktidar birlikte yürümez) adı altında, dört sayfa üzerinde yayınladılar (1). Sartre İtalyan P.C. (komünist partisi) konusunda düşüncelerini, tarihsel uzlaşma konusunda, Baader-Meinhof topluluğu konusunda, Doğudan ayrılanlar konusunda, aydınların Devlet ve partiler karşısındaki rolü konusunda, yeni filozoflar, Marksizm konusunda düşüncelerini açıklıyordu. «Devletin polisinin bir genç militana kurşun sıktığı her seferde, ben genç militandan yanayım» diye bildirdi. Gençlerle dayanışmasının kesinlikle doğru olduğunu söyledi ama, Bolonya'da şiddet olmamasını istedi. Sözleri Rossana Rossanda da

(1) Bu tarihlerdeki tutarsızlık belki de bir baskı yanlışıdır, kitapta aynen böyle geçiyor. (Ç. N.)

dahil, herkesi memnun etti.

Sartre gerçekten de çok iyi konuşmuştu. Söyleşilerimizde de onu tam olarak buluyordum. Yaşamımızdan, yaşımızdan, incir çekirdeği doldurmaz şeylerden söz ediyorduk. Kuşkusuz, Sartre yaşlanmıştı ama, gerçekten kendisiydi.

Gönül kaprisleri vardı. Söz konusu edilmiş olduğu gibi, Mélina'nın onu görmek için Roma'ya gelmesini ya da bizim Atina'ya gitmemizi artık istemiyordu. Mélina'ya söz vermiş olduğundan, bu yıl Paris'te yaşaması için ona para vereceğini ama, onu bir daha görmeyeceğini söylüyordu: «Çok çıkar düşkünü; ilginç değil. Artık o benim hiçbir şeyim değil.»

Dönüşümüzden kısa bir zaman sonra, Mélina Paris'e geldi. Sartre ona: «Sana hâlâ büyük yakınlığım var ama, seni artık sevmiyorum» dedi. Mélina biraz ağladı; Sartre arada sırada gene onu gördü.

Sartre'ın çevresinde pek çok kadın vardı: Eski arkadaşları, yeni gelenler. Neşeli bir sesle bana: «Hiç çevremde bu kadar kadın olmamıştı!» diyordu. Hiç de mutsuz görünmüyordu. Ona soru yönelttiğim bir gün bana: «Evet» dedi, «şimdi dünyada mutsuzluk boyutu var ama, ben mutsuz değilim.» Öylesine kötü gördüğüne, özellikle yüzleri göremediğine üzülüyordu. Ama, kendini çok canlı hissediyordu. Victorla okunan kitaplar Sartre'ı ilgilendiriyordu, televizyon onu eğlendiriyordu; **Temps modernes**'in toplantılarında tartışmalara öbür yıllardan daha çok katılıyordu.

Sartre siyasal olayları da çok dikkatle izliyordu; özellikle Baader'in avukatı Klaus Croissant olayıyla. 1 Temmuzda, Sartre suçluların geri verilmesine karşı bir çağrı imzalamıştı; 11 Ekimde, «Alman-Amerikan Avrupa'ya karşı Komite'yle birlikte yeni bir protesto imzaladı; 18 Kasımda bu komitenin Schleyer olayıyla ilgili bir bildirisi yayınlandı. 28 Ekimde, Sartre P. Halbwachs, Daniel Guerin ve benimle birlikte, Polisario Cephesiyle ilgili kuvvete başvurmaya karşı bir uyarı imzaladı. 30 Ekimde, rejime karşı çıkan İranlı aydınlara bir destek telgrafı gönderdi. 10 Ara-

lıkta da, ressam Antonio Saura'nın kovulmasına karşı bir çağrı imzaladı.

Kasım sonlarında bana tiyatro yapıtlarının Amerika basımı için, çok uygun düşen küçük bir önsözü bir saatte yazdırdı.

T.E.P., 1955'te oynanışından beri Paris'te bir daha hiç temsil edilmeyen **Nekrassov**'u yeniden oynamayı tasarlıyordu. Ekim ayında, Sartre piyes konusunda Georges Werler, André Aquart ve **Maurice Delarue**'yle bir konuşma yaptı. Aralık ayında da, bu konuda bir açıklama yaptı. Asıl konuşmasının heyecan uyandırmayı amaçlayan basının yöntemlerini açıklamak olduğunu vurguladı. «Hiç kuşkusuz bugün başka bir bahane seçerdim» dedi. «Ama, gene dün olduğu gibi, hiçbir kanıta dayanmayan, tamamiyle hayal ürünü sahte rezaletler düzenleyerek okurlarının güvenini hiç utanmadan kötüye kullanan belirli bir gazeteciliğine saldırırdım seve seve.» Kimileri bu yeniden oynanmaya razı oluşundan dolayı onu kınadıklarından, Sartre bütün piyeslerinin — bunlar arasında **Les Mains sales** (Kirli Eller)in — bundan böyle artık repertuvarın malı olduklarını ve bunların gösterilmesini engellemek için artık bir neden görmediği yanıtını verdi.

Bu konuda, «Billancourt'u umutsuzluğa düşürmemeli» tembihini Sartre'ın üzerine yıkan o muazzam yanlış yorumu (1) düzeltmek isterim. Sartre'ın düşmanlarının kafasında bunun anlamı şuydu: P.C.F. (Fransız komünist partisi)ne sadakatten — oysa o partiye kayıtlı değildi — Sartre rahatsız edici kimi gerçekleri söylememeyi yeğliyordu. Sartre asla böyle birşey yapmadı. Sovyet kamplarının bulunduğunu **Les Temps Modernes**'de, Merleau-Ponty'yle birlikte, ilk açıklayan Sartre'dır. Daha sonraları da bu dürüstlüğü hiçbir zaman tükenmedi. Piyesi yeniden okusunlar. Valéra, kendini «özgürlüğü seçen» bir Sovyet bakanı olan Nekrassov olarak kabul ettiren bir dolandırıcı, hiçbir şey bilmediği S.S.C.B. üzerine açıklamalarda bulunması için sağcı

(1) Jean Dutour ve pek çok başka gazeteciler bunu özenle sürdürüyorlardı. (Y. N.)

basından para alır. Genç bir solcu militan olan Véronique Valéra'ya, zenginleri aldattığını sanırken, gerçekte istemeden onların ekmeğine yağ sürdüğünü ve «yoksulları umutsuzluğa düşüreceğini» —özellikle de Billancourt'u— anlatır. Siyasayla ilgisi bulunmayan, utanıp sıkılması olmayan, para canlısı Valéra alayla haykırır: «Billancourt'u umutsuzluğa düşürelim!» Bu ikisinden hiçbiri Sartre'ın sözcüsü değildir.

İlk gösteri 1978 yılının Şubat ayında yapıldı. Dullin' in bir öğrencisi ve Olga'nın yakın bir arkadaşı olan Delarue, Olga, Bost ve benim de bulunduğum sırada Sartre'ı almaya evine geldi. Hepimizi tiyatroya götürdü. Sartre sahnede konuştu ve aktörlerin oyununu onayladı. Perde kapanınca, fuayeye indik, Sartre orada Werler ve yorumcularını hararetle kutladı.

1967'deki Mısır ve İsrail yolculuklarından beri Sartre Ortadoğu sorunlarıyla özellikle ilgileniyordu. Sedat'ın İsrail'e yaptığı ziyaret onu çok heyecanlandırıp coşturdu. Mısır'la İsrail arasındaki görüşmeleri yüreklendirmek amacıyla, 4-5 Aralıkta **Le Monde**'da çıkan kısa ve çarpıcı bir yazı yazdı.

Sylvie, Sartre ve ben, «Dominique»de hindi yiyerek, yılı neşeyle bitirdik. Sartre çalışmasından ve yaşamından hoşnuttu. Bana: «Sözün kısası, dönüşten beri iyi vakit geçirdik» dedi.

1978.

Sartre hâlâ pekçok genç kadınla görüşüyordu: Mélina ve daha pek çokları. Bir gün Sartre Victor'la çok az çalışabildiğinden yakınınca, gülerek ona: «Pek çok genç kişi!» dedim. O da: «Ama, bu bana yararlı oluyor» yanıtını verdi. Öyle sanıyorum ki, gerçekten de, yaşama zevkini çoğunlukla onlara borçluydu. Saf bir hoşnutlukla bana: «Hiç bu kadar kadınların hoşuna gitmemiştim» diye açıkladı.

Daha başka durumlar da iyimserliğini besliyordu. Liliane Siegel Sartre'ın, benim kısa yorumlar yazdığım pek çok fotoğrafım Gallimard'ın yayınladığı bir albümde top-

ladı. Michel Sicard Sartre konusunda **Obliques** dergisinin önemli bir sayısını hazırlıyordu ve ikisi bunu sık sık tartışıyorlardı. Jeannette Colombel ve pek çok genç gelip onun düşüncesine ayırdıkları çalışmalarından söz ediyorlardı. Gallimard «La Pléiade»da, Sartre'ın romanlarının tümünü yayınlayacaktı. Bunu da Michel Contat tanıtacaktı. «Come-back» uzuyordu, Sartre da buna çok duyarlıydı.

Bu arada çok ciddi bir tasası vardı: Para. Onu tanıdığımdan beri hiç bitip tükenmeyen bir eliaçıklıkla, bütün kazandıklarını yaşamı boyunca şuna buna vermişti. Şimdi de, her ay düzenli biçimde çeşitli kimselere oldukça yüksek miktarda paralar veriyordu: Gallimard'lardan aldığı ücret hemen harcanıp bitiyordu. Kendi gereksinimlerini karşılamak için elinde hemen hemen hiçbir şey kalmıyordu. Kendine bir çift ayakkabı almasını söylesem: «Gerekli param yok» yanıtını veriyordu. Bunun ona sunulmasını pek zorlukla kabul ediyordu. Yayımcısına da muazzam olduğu kanısında bulunduğu bir borcu vardı. Bu durum Sartre'da, kendisi için değil kendisine bağımlı olan bütün öbürleri için gerçek bir kaygı yaratıyordu.

Sedat'ın ziyaretinin sonuçlarını yakından görme merakıyla, Sartre artık dost olan Victor ve Arlette'le birlikte Kudüs'e gitti. Çok kısa olmasına karşın, bu yolculuğun onu yormasından korkuyordum: Ama, hayır. Orly havaalanında tekerlekli bir koltuk onu uçağa kadar götürdü. Kudüs'e vardıklarında, Eli Ben Gal arabayla gelip onları almış. Dördü birden eski Kudüs'ün karşısında bulunan konforlu konuklar konutunda kalmışlar, bir geceyi de Ölü Deniz'in kıyısında güzel bir otelde geçirmişler. Beş gün boyunca, Sartre'la Victor İsrailliler ve Filistinlilerle konuşmuşlar. Isı yirmibeş dereceymiş, masmavi şahane bir gökyüzü varmış. Sartre çok memnundu. Devinmeyi, bilgi toplamayı ve gözlerinin elverdiği oranda ülkeyi görmeyi seviyordu. Kimilerinin dediği gibi, yaşlılık merakın azalmasıysa eğer, Sartre hiç de yaşlı değildi.

Böylesine hızlı bir soruşturmadan sonra, Sartre dünyada kendiliğinden bir röportaj yazmazdı. Victor pek onun kadar kılı kırk yaran türden değildi. Sartre ona: «Siz

Maocular, her zaman çok çabuk gidersiniz» demişti ilk konuşmalarından birinde. Bununla birlikte, Sartre Victor'un zorlamasıyla, ikisinin adına imzalanmış bir kâğıdı Le Nouvel Observateur'e göndermeye razı oldu. Bost telâşla bana telefon etti: «Korkunç derecede kötü; gazetede hepimiz çok üzgünüz. Bu yazıyı geri çekmesi için Sartre'ı inandırın!» Gerçekten de çok zayıf olan yazıyı okuduktan sonra Bost'un isteğini Sartre'a ilettim. O da kaygısızca bana: «Kabul» dedi. Ama, Victor'la konuştuğum zaman, hemen öfkelendi: Ömründe hiç kimse ona böyle bir hakarette bulunmamıştı. Kendisine haber vermediğim için kınıyordu beni. Ben bunu Sartre'ın üstleneceğini sanmıştım: O da hiç kuşkusuz, ilgisizlikten, bunu yapmamıştı. Victor'la tartıştım ve bir süre, hiç değilse görünüşte, iyi ilişkilerimizi sürdürdük. Ama, kısa zaman sonra, Temps Modernes'in benim evimde yapılan Sartre'sız bir toplantısında, son derece berbat buldukları o makale konusunda Pouillon ve Horst'la Victor arasında şiddetli bir kavga çıktı. Victor berikilere hakaret etti, sonra da bizim hepimizin ölü olduğumuzu söyledi ve bir daha da toplantılara ayak basmadı.

Victor'un tepkisi beni pek şaşırttı. Sartre'la ben gençliğimizde nice reddedilmelerle karşılaşmıştık ama, bunları hiçbir zaman hakaret olarak kabul etmemiştik. Emekçi Solun eski yöneticisi olan Victor «küçük şef» kafasını korumuştu: Her şeyin onun karşısında eğilmesi gerekti. Bir inançtan öbürüne kolaylıkla ama, hep aynı dikkafalılıkla geçiyordu. Coşkularının iyi kontrol edilmemiş yoğunluğunda, tartışma konusu yapmayı kabul etmediği kesinlikleri alıyordu. Bu da konuşmalarına kimilerinin sürükleyici bulduğu bir güç veriyordu. Ama, yazı onun yabancısı olduğu eleştirel bir tutum gerektirir; onun bir yazısının karşısında birisi bu eleştirel tutumu benimserse, kendini hakarete uğramış hissediyordu. Bundan böyle, birbirimizle hiç konuşmadık: Sartre'ın evinde, onunla karşılaşmaktan kaçınıyordum. Hiç de hoş olmayan bir durumdu bu. O ana kadar, Sartre'ın gerçek dostları her zaman benim de dostlarım olmuştu. Victor bunun tek istisnası oldu. Ne onun

Sartre'a olan bağlılığından, ne de Sartre'ın ona olan bağlılığından kuşkum vardı. Sartre bunu Contat'yla yaptığı konuşmada açıkladı: «Bütün istediğim, çalışmamın başkaları tarafından sürdürülmesidir. Söz gelimi, Pierre Victor' un; bu hem aydın, hem de militanca çalışmanın üstesinden gelmesini diliyorum... Tanıdığım bütün kimseler içinde bu noktada beni tam olarak memnun eden tek kişi odur.» Sartre onda tutkularının köktenciliğini, tıpkı kendisi gibi, her şeyi istemesi olgusunu beğeniyordu. «Doğaldır ki, insan her şeye ulaşamaz ama, her şeyi istemek gerekir.» Belki de Sartre yanılıyordu ama, pek önemi yok: Sartre Victor'u işte böyle görüyordu. Arada sırada, Victor'un «ortaklığım» adını verdiği yere, yani Victor'la eşinin bir arkadaş çiftiyle paylaştıkları banliyödeki bir eve, akşam yemeğine gidiyordu. Sartre orada geçirdiği o akşamlardan zevk alıyordu. Bunlara katılmayı istemezdim ama, Sartre'ın yaşamının bir bölümünün bundan böyle bana kapalı olmasına üzülüyordum.

Venedik'ten biraz bıkmıştık. Paskalya dinlencesini geçirmek için Sirmione'u seçtim. Bu son derece sevimli küçük kent Garda gölü kıyısında bulunuyordu ve surlarla çevrilmişti. Arabaların kente girişi yasaklanmıştı, yalnızca orada oturanlara izin veriliyordu ki, biz aynı durumdaydık. Gölün kıyısındaki bir otelde kalıyordu. Her zamanki gibi, odasında Sartre'a kitap okuyordum, pazar günleri dışında, kentin daracık sokaklarında seve seve gezindiğinden, hemen yakınlardaki bir alanda, bir kahvenin taraçasında oturmaya gidiyorduk sık sık. Yemeklerimizi yakınlardaki küçük lokantalarda yiyorduk. Slyvie otomobille bize birkaç uzun gezinti yaptırdı; gölün kıyılarını izledik; Verona'yı yeniden gezdik, bir başka gün de Brescia' ya gittik. Paris'e dönerken, Talloires'da, Bise Baba'nın hanında mola verdik. Genellikle pek sade ve tekdüze biçimde beslenen Sartre fırsat düştüğünde iyi bir yemekten hoşlanırdı.

Yaz dinlencesinden bizi ayıran aylarda, Sartre pek az siyasal müdahalede bulundu. Yılın başlarında, Sicilya'da, Sartre'ın sahte bir siyasal vasiyetnamesi yayınlanmış. Yazar

bunda eski anarşist tezleri savunuyor ve bunları Sartre'a mal ediyordu. Sartre bir yalanlama yayınladı. Haziranda, 68 olaylarından on yıl sonra, Cohn-Bendit'in oturma yasağının kaldırılmasını isteyen bir yazıyı **Le Monde**'da yayınlattı. Aynı ay içinde, 21 Mayısta Paris'te bir polis soruşturması sırasında ağır biçimde maskesi düşürülen genç bir Alman kadını olan Heide Kempe Böltcher olayı konusunda bir kâğıt imzaladı.

Ama, Sartre'ı asıl ilgilendiren çalışma, Victor'la birlikte yazdığı **Pouvoir et liberté** adlı kitabın sürdürülmesiydi: Teype alman konuşmalarıydı bu. Sartre **Obliques**'de yayınlanan bir yazıda, Michel Sicard'a bu çalışmayı nasıl anladığını anlattı: «Eğer bu kitap sonuna kadar götürülürse, yepyeni bir biçim olacak bu... Var olan, yazılarında geliştirdikleri düşüncelere sahip olan iki kişi arasında gerçek bir tartışma. Ve biz birbirimize karşı olduğumuz zaman bu bir kurgu olmayacak, bir gerçek olacak... Bu kitapta çatışma anları da olacak, anlaşma anları da, bu ikisi de önemlidir... Bu iki yazarlı kitap benim için zorunludur, çünkü çelişki, yaşam, bu kitabın **içinde** bulunacak. Onu okuyacak kimseler... değişik görüş açıları edinecekler. Beni coşturan da işte bu.»

Derken yaz geldi. Öbür yıllarda olduğu gibi, Sylvie'yle İsveç'te bir yolculuktan sonra, Sartre'ı gene Roma'da buldum. Ve orada çok mutlu altı hafta geçirdik.

Döndüğümüzde, Sartre'ın sağlığı düzene girmişe benziyordu. Victor'la tartışıyordu, ben ona kitap okuyordum. Çok sayıdaki kadın arkadaşlarından hâlâ zevk alıyordu. Mélina Atlna'ya gitmişti ama, onun yerini alanlar vardı.

Françoise Sagan'ın basında yayınlattığı «Jean-Paul Sartre'a aşk mektubu»ndan sonra, Sartre arada sırada onunla öğle yemeği yedi: Françoise Sagan'ı pek seviyordu. Josée Dayan'la Malka Ribowska'nın benim hakkımda çevirdikleri filme katıldı. **Obliques**'in Sartre'a ayrılan sayısı çıktı.

28 Ekimde, Larzac'lı bir köylü heyetini kabul etti. **Temps Modernes**'in bir çok makalesi onların savaşımına ayrılmıştı. Sartre birçok nedenle onlarla ilgileniyordu: Dev-

letle çatışmaları; ordunun gelişmesine karşı savaşımları; yeni direniş tekniklerinin bulunuşu; kurulu düzeni şaşırtan etkin şiddetten kaçınmaları. 1976 yılının Pentecote yortusundaki toplantı sırasında Sartre bu temaları onlarla tartışmayı pek isterdi ama, sağlığı buna katılmasına izin vermemişti.

78 yılının Ekim ayında, bunlardan pek çoğu Saint-Séverin'de bir açlık grevi yaptılar. İçlerinden birkaçı ertesi gün yapacakları basın toplantısında bulunmasını istemek için Sartre'a geldiler. Sartre bunu kabul edemeyecek kadar yorgundu. Ama, basın toplantısı sırasında, gazetecilerin önünde okunan bir bildiri yazdı: «Fransa'nın bir savunmasının zorunluluğuna inanıyorsunuz. Ama, binlerce hektar üzerinde yeni silâhlarla yok etme bölgesi kurmak için ordunun ülkenin tam ortasına ve sınırlardan uzağa yerleşmesini doğru bulmuyorsunuz. Aynı zamanda, bir yerleşim alanı olan bu toprağı hükümetin gelip orada talim yapmaları için başka bir ülkenin ordularına kiralamasını da iyi karşılamıyorsunuz. Hakkınız var: Barış ortasında Larzac'ı koruyucu bir dünya savaşının alanına dönüştürmek için yöneticilerimizin aptallığı ve utanmazlığı gerektir.»

Aynı dönemlerde, Sartre Lyon'lu bir aktörle, Gouillaumat'la, onun kendisine danıştığ bir tasarıyı tartıştı: Konu, Sartre'ın tarihsel ve siyasal içerikli yazılarından Jeannette Colombel'in gerçekleştirdiği **Mise en théâtre** adlı bir montajı halka göstermekti. Temsil önce Lyon'un en önemli iki tiyatrosunda, sonra da tam iki yıl bütün Fransa'da büyük bir başarı elde etti.

1979.

Sartre 79 yılının Martında **Temps Modernes**'in koruyuculuğunda toplanan İsrail-Filistin tartışmasına büyük önem verdi. Victor Eli ben Gal'le yaptığı yolculuktan beri bu fikri besliyordu: Victor'la Eli ben Gal sık sık telefonlaşıyorlardı. İsrailli çok eski dostlarımızdan birl, Flapan, kendisinin yönettiği bir İsrail-Filistin tartışmasının özetini

Temps Modernes'e önermişti. Onu bize vermek için oldukça yüksek bir ücret istiyordu, yazıda da pek öyle yeni bir şey yoktu. Victor, sonuçları Temps Modernes'de yayınlanacak olan benzer bir karşılaşmayı Paris'te düzenlemenin daha iyi olacağını düşündü. Elbette ki masraflar çok yüksek olacaktı ama, Gallimard bunları üstlenmeye söz verdi. Eli ile Victor, telefonla, katılması istenenlerin bir listesini çıkardılar ve onlara davetiyeleri gönderdiler: Çağrılanlardan pek çoğu İsrail'de oturuyordu.

Bir yığın uygulama sorunu ortaya çıkıyordu: Önce karşılaşmaların yeri, çünkü Temps Modernes'in bürosu hap kutusu kadar bir yerdi. Michel Foucault büyük bir nezaketle, çok aydınlık, geniş, özentiye kaçmadan ve zarafetle döşenmiş dairesini verdi. Victor birkaç günlüğüne sol kıyıda küçük bir otelde odalar ve yakın bir lokantada özel bir salon ayırttı. Foucault'nun oturma odasına masalar, sandalyeler, bir de ses alma aygıtı yerleştirildi. Birkaç teknik zorluğa karşın, ilk toplantı 14 Martta yapıldı. Sartre Victor'la kararlaştırdıkları kısa bir konuşmayla oturumu açtı. Sartre, Claire Etcherelli ve benim dışında — ben de ertesi gün gelmedim — Temps Modernes topluluğundan hiç kimse gelmemişti: Hepsi — ben de dahil — Victor'un girişimine kuşku ve güvensizlikle bakıyorduk.

Toplantıya katılanlar kendilerini tanıttılar. Kudüs'te yaşayan bir Filistinli, İbrahim Dahkak, bu söyleşinin hiçbir anlamı olmadığını bildirdi. Sartre Filistinlilerle İsrailllilerin İsrail'de hergün yanyana yaşadıklarını ve birbirleriyle konuştuklarını bilmiyor muydu? Madem ki ne Mısırlı, ne Mağrıplıyı çağırmışlardı, bu toplantıyı Kudüs'te yapmak daha basit ve daha masrafsız olurdu. Eli Ben Gali'yle Victor burada hazır bulunan kimi Filistinlilerin İsrail'e giremeyecekleri itirazında bulundular. Dahkak da, İsrail'deki kimi Filistinlilerin Paris'e gelemedikleri yanıtını verdi. Ve tartışmadan çekildi. Gerçekten de, öbür delegeler, A.B.D.'de, Columbia'da profesör olan Filistinli Edward Said'in, bir de Avusturya'da profesör olan Shalin Sharaf dışında, İsrail'den geliyorlardı. Hemen hemen hepsi İngilizce konuşuyorlardı, bir, ikisi de Almanca: Gönüllü çevir-

men hanımlar vardı. Eğer bir İsrailli İbranice konuşmak isterse, bunu da Eli Ben Gali çeviriyordu. Konuşmalar teype alınıyordu, Arlette de onları yazıyordu. Oturumlar süresince, Claire Etcherelli'yle Catherine von Bülow isteksizce, kahve ve meyve suyu ikram ediyorlardı. Resmi toplantıların dışında, Filistinlilerle İsrailliler Victor'un seçtiği lokantada birlikte yemek yiyorlardı. O zaman yatışmış bir halde sohbet ediyorlardı. Delegeler otellerinin müteviziliğine biraz şaşıyorlardı; özellikle Sartre'ın yarı suskunluğuna ve hakkında hiçbir şey bilmedikleri Victor'un kazandığı öneme şaşıyorlardı. Küçük bir haham «kasher» yemek istiyordu: **Temps Modernes**'in bir dostu, Schmuel Trigano onu Médicis sokağındaki bir Yahudi lokantasına götürdü.

Müdaheleler az çok ilginç, az çok duygulandırıcı oldu ama, genelde hep aynı teraneydi: Filistinliler toprak istiyorlardı, hepsi de soldan seçilen İsrailliler bunu kabul ediyorlardı ama, güvenlik garantisi istiyorlardı. Her ne olursa olsun, söz konusu olan hiçbir erki bulunmayan aydınlardı. Victor'un gene de etekleri zil çalıyordu: «Uluslararası 'scoop' olacak bu» dedi Sartre'a. Yelkenleri suya indirmek zorunda kaldı. Çeşitli nedenlerle, adını büyük bir siyasal rol oynamayan barışçı bir İsrail hareketinden alan «La Paix Maintenant» başlıklı sayı ancak Ekimde çıkabildi ve tam başarısızlığa uğradı. 80 yazında, Victor'un gözünde toplantının en tanınmış, en saygın üyesi olan Edward Said ortak dostlara kendisini neden ta Amerika'dan getirttiklerini anlayamadığını söylemiş: Toplantı o anda ona pek içler acısı görünmüştü, raporu okuduktan sonra ise daha beter olmuştu. Bununla birlikte, 79 yılının Martında, Sartre Victor'un iyimserliğini paylaşıyordu, ben de kuşkularımı ona bildirmedim.

Paskalya dinlencesinin başında, Sylvie'yle otomobille Güney'e gittik. Geceyi Vienne'de geçirdik, oradaki Point lokantası bizi düş kırıklığına uğrattı. Buna karşın, Aix'e gelişimiz çok güzel oldu. Kentin bir kilometre ötesinde bulunan otelin mis gibi güneş ve çam kokan büyük bir bahçesi vardı. Uzaktan duru mavilikteki gökyüzünde beliren

Sainte-Victoire dağının beyaz sırtı fark ediliyordu. Dışarı çıkıp oturmak için hava henüz çok serindi: Sartre'ın odasında kitap okuyorduk ama, üçümüz birlikte sık sık otomobille gezmeye, dolaylardaki güzel herhangi bir yerde öğle yemeği yemeye gidiyorduk.

Paris'e dönüşümüzden kısa bir zaman sonra, Gerard de Clèves adlı bir yarı-deli Sartre'ı hafifçe yaraladı. Adam Belçikalıydı, ozandı, dostlarımız Lallemant ve Verstraeten' in koruduğu bir kimseydi. Akıl hastanesinden çıktığı zamanlar arada sırada Paris'e gelirdi ve orada da, her gün Sartre'dan para isterdi. O son izinli geldiğinde, Sartre gene ona birçok kez ufak miktarlarda para verdi ve en sonunda, artık bir daha kendisini kabul etmeyeceğini bildirdi. Clèves gene geldi. O sırada Arlette'le birlikte evinde bulunan Sartre ona kapıyı açmayı reddetti ama, güvenlik zincirini çıkarmadan kanadı araladı. Kısa tartışmalardan sonra, Clèves cebinden bir bıçak çıkarıp, zincirin üzerinden Sartre'ın eline sapladı. Sonra da yeniden kapanan kapıya öyle şiddetli darbeler indirmeye başladı ki, zırhlı olmasına karşın kanat sarsılmaya başladı. Arlette hemen polise telefon etti ve binanın geçitlerinde uzun bir kovalamacadan sonra Clèves yakalandı. Sartre'ın eli çok kanıyordu. Baş parmağı yaralanmıştı ama, bereket versin ki kirişe dokunmamıştı. Haftalarca eli pansumanlı kaldı.

20 Haziranda Sartre «Un bateau pour le Vietnam» (Vietnam'a bir gemi) komitesinin bir basın toplantısına katıldı. Bu komite girişimin ilk bölümünü başarıya ulaştırmıştı bile: **Ile-de-Lumière** (Işık-Adası) adlı gemi Poulo-Bidong açıklarında demirlemişti ve mültecilerin pek çoğunu topluyordu. Şimdi de Malezya ve Tayland kamplarıyla Batı ülkelerindeki transit kampları arasında bir hava köprüsü gerçekleştirmek istiyorlardı. Bunun için de, basını uyarmak gerekti. Basın toplantısı Lutetia otelinin salonlarında yapıldı. Glucksmann, uzun zamandan beri ilk kez Raymond Aron'un elini sıkan Sartre'a eşlik etti. Foucault konuştu, sonra **Ile-de-Lumière**'de çalışan doktor Kouchner, sonra da Sartre konuştu ve Aron'un söz almasından biraz önce gitti. 26 Haziranda, **boat people** (gemi halkına) yardı-

mı artırmasını Giscard'dan istemek için Elysée'ye birlikte gittiler. Havada kalan sözlerden başka bir şey olmayan vaadler aldılar. Sartre gazetecilerin üzerinde uzun uzun yorumlar yaptıkları (1) Aron'la bu karşılaşmaya hiçbir önem vermedi.

Yaz dinlencesi, gene bu yıl da, ayrıcalıklı bir dönem oldu. İlkbaharda Aix o kadar hoşumuza gitmişti ki Ağustosta gene oraya gittik. Bu kez, birinci katta, taraçaları bahçenin üzerine uzanan ve birbirine geçit veren odalarda kalıyorduk. Okumak ve sohbet etmek için genellikle orada oturuyorduk. Kimi zaman Sartre'la taksiye binip — çünkü Sartre artık hemen hemen hiç yürümüyordu — onun her zaman pek sevdiği Mirabeau suyunun üzerinde öğle yemeğine gidiyorduk. Ya da otelin bahçesinde yemek yiyorduk. Ya da Sylvie bizi o pek sevdiğimiz yerlerden birine götürüyordu. Arada sırada, uzaktan dumanlar görünüyordu: Bir orman yangını. Sartre burada pek mutluydu. Paris'e dönen Sylvie bizi Martigues havaalanına götürdüğü zaman da mutluydu. Sartre'la ben oradan Roma'ya uçtuk. Saint-Pierre'in göz kamaştırıcı ya da düşsel beyazlığı karşısındaki odalarımıza kavuştuk ve her zamanki sakin alışkanlıklarımıza yeniden başladık. Sartre arada sırada, yeni tanıştığı ve Roma'da oturan genç bir Amerikalı kadınla görüşüyordu. Sartre'la birlikte Alice Schwarzer ve bir hanım arkadaşıyla — Catherine Rihoit — Roma'da oturan Claude Courchay'le buluştum. Courchay Sartre'ın pek keyifli oluşuna ve neşesine hayret etti: Courchay Sartre'i az tanıyordu ama, onu hastalığı ve körlüğüyle yıkılmış sanıyordu. Şimdi ise karşısında yaşama sevinciyle dopdolu bir insan vardı. Sartre halk gösterilerine katıldığı zaman genellikle üzücü bir etki yaratıyordu; «Lutetia otelindeki karşılaşmalarından sonra Aron Claude Mauriac'a özet olarak: «Bir ölü gördüğümü sandım» diye yazmıştı. Ama, özel

(1) Gazeteciler bunda siyasal bir barışma görüyorlar, Sartre'in şimdi sağa yaklaştığı anlamını çıkarıyorlardı. Bu kesinlikle yanlıştı. (Y. N.)

yaşamda, Sartre'la konuşanlar onun yenilmez canlılığına hayret ediyorlardı.

Sartre M.-A. Macciocchi'ye, **L'Europeo**'da yayınlanan bir demeç verdi, ama bundan hiç hoşlanmadı.

Dönüşümüzden kısa bir zaman önce, Paris'ten telefonla arandık: Liliane Siegel Goldman'ın öldürüldüğünü bildirdi. Allak bullak oldum. Goldman **Temps Modernes**'in toplantılarına hiç aksatmadan gelirdi, ona duyduğum sempati derin bir sevgiye dönüşmüştü. Onun akıllı alaylarını, neşesini, sıcaklığını seviyordum. Canlı, umulmadık, çoğu zaman gülünç, dostluklarına ve düşmanlıklarına sadıktı. Onun soğukkanlılıkla vurulmuş olması, ölümünün yarattığı dehşeti daha da artırıyordu. Sartre da çok duygulandı; ama, o şimdi bütün olayları ilgisizlikle karşılıyordu.

Bununla birlikte, döner dönmez, hemen Goldman'ın cenazesine katılmak istedi. Claire Etcherelli küçük arabasıyla bizi morga götürdü. Orada içeri girmedik ve cenaze arabasını mezarlığın kapısına kadar izledik. Orada öyle yoğun bir kalabalık vardı ki, Sartre'ı tanıyarak kibarca yol vermelerine karşın halkın içinden geçmekte çok güçlük çektik. Belirli bir noktada arabaların geçişine izin verilmedi; Etcherelli direksiyon başında kaldı, Sartre'la ben kalabalık arasından binbir zorlukla kendimize yol açabildik. Kısa bir süre sonra, Sartre kendini yorgun hissetti. Ben onu bir mezarın üzerine oturtmak istiyordum ama, birisi bir iskemle getirdi. Sartre oturdu, bizi gözleriyle adeta yiyerek çevremizi kuşatan tanımadık insanların arasında bir süre orada durduk. Bereket versin ki, Renée Saurel bizi fark etti. Otomobili tam bizim yanımızda durmuştu. Biz de Claire Etcherelli'ye gittiğimizi haber verdikten sonra Saurel'in arabasına bindik.

Sartre yeniden Victor'la çalışmaya başladı. Ben bundan biraz kaygı duyuyordum. Ona üç gün üst üste: «İyi çalıştınız mı?» diye sorduğum zaman, ilk günü bana: «Hayır. (falan, ya da filân konu) yüzünden bütün öğleye kadar kavga ettik» yanıtını veriyordu. Ertesi gün: «Hayır. Aynı kanıda değiliz, anlaşamıyoruz» yanıtını veriyordu. Üçüncü gün bana: «En sonunda anlaşabildik» diyordu. Sart-

re'ın fazlaca ödün vermesinden korkuyordum. Bu konuşmaları bilmek isterdim ama, onlar teype alınıyordu, onları çözüp kaleme almakla yükümlü Arlette de çok yavaş çalışıyordu. Henüz hiçbir şey tamamlanmadı, diyordu bana Sartre.

Kasım ayında, **Le Matin** için Catherine Clément'a bir demeç verdi ve gazetenin çalışanlarıyla öğle yemeği yedi. Aralıkta, Bernard Dort'a tiyatro konusundaki düşüncelerini açıklıyordu: Konuşma **Travail théâtral** (Tiyatro çalışması) adlı dergide yayınlandı. Sartre burada sevdiği tiyatro yazarlarından söz ediyordu: Pirandello, Brecht, Beckett ve kendi piyeslerinin öyküsünü anlatıyordu. 80 yılının Ocak ayında, Sartre Andréi Sakharov'un oturma iznine karşı protestoda bulundu ve Moskova Olimpiyat oyunlarının boykot edilmesini destekledi. 28 Şubatta, eşcinsel bir aylık dergi olan **Le Gai Pied** (Neşeli Ayak)a bir demeç verdi. **L'Arc**'ın gelecek bir sayısı için Catherine Clément ve Bernard Pingaud'yla bir konuşma yaptı.

1980.

4 Şubatta Broussais'de yapılan yeni bir check-up, Sartre'ın sağlığının ne iyiye, ne de kötüye gittiğini gösteriyordu. Çalışmaları onu ilgilendiriyordu, genç kadınlarla ilişkileri onu oyalıyordu. Her şeye karşın, yaşamak onun için bir sevinçti. Parlak bir kış güneşinin Sartre'ın çalışma odasını doldurup yüzünü bürüdüğü o sabahı anımsıyorum: «Oh! Güneş» diye haykırmıştı coşkuyla. Sylvie, Sartre ve ben Paskalya dinlencesini gidip Belle-Ile'de geçirmeyi tasarlamıştık, o da sık sık, mutlu bir halle bundan söz ediyordu. Sağlığına çok, kaygılandığından sigara içmemeyi hâlâ sürdürüyordu. Bildiğim kadarıyla da, içkiyi çok az miktarda içiyordu. Birlikte yemek yediğimiz zamanlar masaya getirttiği yarım şişe Chablis şarabını o kadar ağır ağır içiyordu ki, bunun yarısını bırakıyordu.

Bununla birlikte, Mart başlarında, bir pazar sabahı, Arlette onu ağzı çiriş çanağına dönmüş bir halde, yatak odasında, halının üzerinde yatar bulmuş. Sonradan öğrendiğimi-

ze göre, tehlikeyi bilmeyen çeşitli hanım arkadaşlarına şişelerle viskiler, votkalar getirtiyormuş. Bunları bir tahta kutuda, ya da kitapların arkasında gizliyormuş. Wanda gittikten sonra yalnız geçirdiği o tek gece olan cumartesi akşamı, iyice sarhoş olmuş. Arlette'le ben hemen bütün gizli köşe bucağı boşalttık, hanım arkadaşlara telefon edip artık bir daha içki getirmemelerini söyledim ve Sartre'a da iyice çıkıştım. Gerçekte, ani sonuçlar doğurmadığına göre, bu taşkınlık Sartre'ın sağlığına görünüşte zarar vermemişti. Ama, gelecekten ben biraz kaygılıydım. Özellikle de bu içki tutkusunun yeniden ayaklanmasına akıl erdiremiyordum: Bu onun görünüşteki akli dengesiyle uyuşmuyordu. Sorularımı gülerek savuşturdu: «Ama, siz de içkiyi seversiniz» diyordu bana. Belki de duruma eskisi kadar dayanamıyordu: «Zamanla, insan alışıyor» (1) demek doğru değildi: Zaman, yaraları iyileştirecek yerde, onları azdırabilirdi. Daha sonraları, Sartre'ın kendine pek fazla itiraf etmediyse de, yakında **Le Nouvel Observateur**'de çıkacak olan Victor'la konuşmasından pek memnun kalmamış olsa gerek,» diye düşündüm.

Sartre'la Benni Lévi — Victor'un gerçek adı — imzasını taşıyan bu konuşmayı ben ancak yayınlanması için kararlaştırılan tarihten sekiz gün önce okuyup öğrenebildim. Buna son derece üzüldüm. Hiç de Sartre'ın **Obliques**'de çağrıştırdığı o «çoğul düşünce» söz konusu değildi. Victor kanılarından hiçbirini doğrudan doğruya bildirmiyordu; Bunları, açıklanan bilmem hangi gerçek adına, savcı rolü oynayarak, Sartre'ın sırtına yüklüyordu. Tonu, Sartre'a karşı takındığı küstah üstünlük, yazıyı yayınlanmadan önce okuyan bütün dostları isyan ettirdi. Onlar da benim gibi Sartre'dan zorla koparılan itirafların içeriğiyle çok üzüldüler. Gerçekten de, Sartre onu tanıdığından beri Victor çok değişmişti. Pek çok eski Maocu gibi, o da Tanrı'ya doğru dönmüştü: Yahudi olduğundan, İsrail'in Tanrısına; dünya görüşü tinselci, hattâ dinci olmuştu. Bu yeni

(1) Huis clos (Kapalı celse: «Öyle sanıyorum ki, zamanla insan alışıyor.» (Garcin) (Y.N.)

yönelişten Sartre hiç hoşlanmıyordu. Sylvie ve benimle konuşurken Sartre'ın hoşnutsuzluğunu ortaya vurduğu bir akşamı anımsıyorum: «Victor kesinlikle törenin bütün kökeninin Torah'da olmasını istiyor! Ama, ben asla bunu düşünmüyorum!» demişti bize. Günlerce Victor'a karşı savaştığını, sonra da uzun bir direnmenin ardından usanıp boyun eğdiğini daha önce de söylemiştim. Victor, onun kendi düşüncesini zenginleştirmesine yardım edecek yerde, Sartre'ın bunu yadsıması için ona baskı yapıyordu. Sartre hiçbir zaman modaları umursamadığı halde, kaygının onun için sadece bir moda olduğunu ileri sürmeye nasıl cesaret edilir? **Critique de la raison**'da o kadar güçlü ve o kadar sert olan kardeşlik kavramı nasıl böyle yavanlaştırılır? Düş kırıklığımın büyüklüğünü Sartre'dan gizlemedim. Buna şaştı: Birkaç eleştiri bekliyordu ama, kesin karşı çıkılmayı ummuyordu. Ona **Temps Modernes**'nin bütün çalışanlarının beni desteklediklerini söyledim. Ama, o konuşmayı hemen yayınlatmak için daha da inat etti.

(Kendisi bir ölünün ayartılması karşısında gerilemeyen) Olivier Todd'un deyimiyle, bu «yaşlı adamın ayartılışına» nasıl akıl erdirmeli?

Sartre her zaman kendine karşı düşünmeyi seçmişti. Ama, bu hiçbir zaman kolaylığa gömülmek için değildi; Victor'un ona yakıştırdığı o belirsiz ve gevşek felsefe Sartre'a hiç mi hiç uymuyordu (1). Buna neden katıldı? Hiçbir etkiye hiçbir zaman neden olmayan Sartre, Victor'un etkisine kapılıyordu. Niçinini belirtti. Ama, bu derinleştirilmesi gereken bir noktadır. Sartre hep geleceğe doğru yönelik yaşamıştı: Başka türlü yaşayamazdı. Bugüne indirgenince, kendini ölü gibi görüyordu (2). Yaşlanmıştı, vücudu kendisini tehdit ediyordu, yarı-kördü, onun için geleceğin artık önü kapalıydı. Bir ersatz'a başvurdu: Militan ve filozof olan Victor, Sartre'ın düşlediği ve yaşatmaya

(1) Sartre'ın ölümünden sonra, Victor'la televizyonda bir yüzleşmede, Raymond Aron bunu çok iyi söyledi. (Y. N.)

(2) Daha önce de gördüğümüz gibi, Sartre çöküntü anlarında kendine «canlı bir ölü» derdi. (Y. N.)

katkıda bulunabileceği «yeni aydın»ı gerçekleştiriyordu. Victor'dan kuşkulanmak, Sartre için gelecek kuşakların onamasından çok daha önemli olan, kendi kendinin bu canlı uzantısından vazgeçmek demekti. Böylece, bütün direnişlerine karşın, ona inanmayı seçmişti. Sartre'ın kafasında fikirler vardı, düşünüyordu ama, çok yavaş yavaş. Victor konuşkandı, Sartre'a durum saptaması yapmak için gerekli olacak zamanı bırakmadan onu sözcüklerle sersemletiyordu. En sonunda, öyle sanıyorum ki çok önemli nokta şuydu: Sartre artık okuyamıyordu, yazdıklarını okuyamıyordu. Kendi gözlerimle sökemediğim bir yazı hakkında karar verme yeteneğinde değilimdir. Sartre da benim gibiydi. Sartre yazıyı sadece kulaklarıyla denetledi. Contat'yla konuşmasında (1): «Sorun şu: İnsan bir yazıyı kendi gözleriyle okuduğu zaman sürekli olarak var olan o refleksli eleştiri ögesi yüksek sesle yapılan bir okuma sırasında hiçbir zaman pek berrak değildir» dedi. Öte yandan, Victor'u Sartre'ın felsefi yapıtlarından hiçbir şey anlamayan ve Victor'un yeni eğilimlerine yakınlık duyan Arlette destekliyordu: İkisi birlikte İbranice öğreniyorlardı. Bu anlaşma karşısında Sartre ancak iyice düşünüp taşınarak ve bir başına okumanın kendisine sağlayacağı geri çekilmeden yoksundu: Onun için boyun eğiyordu. Konuşma yayınlandıktan sonra, bütün Sartre'çıların, hattâ daha genel olarak bütün dostlarının benim üzüntümü paylaştıklarını öğrenince hem şaşırdı, hem de üzüldü.

19 Mart çarşamba günü, konuya hiç değinmeden, Bost'la güzel bir akşam geçirdik. Sartre tam yatmak üzereyken bana: «Bu sabah **Temps Modernes**'de demeçten söz ettiler mi?» diye sordu. Ben de, hayır, yanıtını verdim, bu da gerçekti. Sartre biraz düş kırıklığına uğramış göründü: Kendine yandaş bulmayı o kadar isterdi ki! Ertesi sabah, saat dokuzda onu uyandırmaya gittim. Genel olarak, yatak odasına girdiğimde, o hâlâ uyuyor olurdu. O gün, soluk soluğa, hemen hemen hiç konuşmadan, yatağının ucuna oturmuştu. Daha önce de bir kez Arlette'in yanında.

(1) «Autoportrait à soixtante-dix ans.» (Y. N.)

kendisinin «bir hava yutma krizi» adını verdiği şey başına gelmişti ama, o çok kısa sürmüştü. Oysa bu, benim kapıma kadar sürüklenip kanada vurma gücünü bile bulamadan sabahın beşinden beri sürüyordu. Korkuya kapıldım, telefon etmek istedim ama, Puig faturayı ödemediğinden telefon kesikti. Çabucak giyindim ve gidip kapıcıdan hemen yakında oturan bir doktora telefon ettim. O da vakit geçirmeden geldi. Doktor Sartre'ı görünce, bir komşuya gidip S.A.M.U.'yu çağırdı, o da beş dakika sonra geldi. Sartre'dan kan aldılar, iğne yaptılar, ve yaklaşık bir saat tedavi ettiler. Sonra da onu bir çeşit tekerlekli sedyeye yatırıp upuzun bir koridordan götürdüler; Sartre bir doktorun başının üzerinden tuttuğu oksijeni soluyordu. Onu bir asansöre tıktılar ve sokak kapılarından birinin önünde duran cankurtarana kadar götürdüler. Sartre'ı henüz hangi hastaneye götüreceklerini bilmiyorlardı, bunu kapıcıya telefonla bildireceklerdi. Ben de Sartre'ın evine çıkıp, yüzümü gözümü yıkadım. Şimdi o artık güvenli ellerde bulunduğundan, krizin çabucak atlatılacağını düşünüyordum. Birlikte öğle yemeği yiyeceğimiz Den ve Pouillon'la olan randevumu iptal etmedim. Gidip onlara katılmak için dairenin kapısını kapatırken, onun bir daha benim önümde hiç açılmayacağını aklıma bile getirmiyordum.

Gene de, yemekten sonra taksiyle Broussais hastanesine gittim — şimdi artık Sartre'ın orada bulunduğunu biliyordum —, Pouillon'dan benimle gelip beklemesini istedim. Ona: «Biraz korkuyorum» dedim. O sırada reanimasyon servisinde bulunan Sartre'ı gördüm; normal olarak soluk alıyordu. Bana kendini iyi hissettiğini söyledi. Yanında çok kalmadım: Uyukluyordu, ben de Pouillon'u bekletmek istemiyordum.

Doktorlar ertesi gün öğleden sonra bana Sartre'ın akciğerinde bir ödem olduğunu, bunun kendisine ateş yaptığını ama, çabuk dağılacağını bildirdiler. Sartre'ı aydınlık geniş bir odaya yerleştirmişlerdi, o da kendini banliyöde sanıyordu. Yüksek ateş onu sayıklatıyordu. Sabahleyin Arlette'e: «Sen de öldün, küçük» demiş. «Yakılmak sende

ne etki yaptı? Her neyse, işte şimdi her ikimiz de öldük (1). Bana da sekreterinin (hangisi acaba?) Paris dolaylarındaki evine yemeğe gittiğini anlattı. Victor'la Puig'e hiçbir zaman sekreterim demezdi, onları adlarıyla belirtirdi. Şaşırmış göründüğüm için, bana doktorun kibarlık olsun diye onu götürüp getirmesi için emrine bir otomobil verdiğini anlattı. Çok acayip ve çok hoş banliyölerden geçmişti. Düş mü görmüştü acaba? Bunu kendisine sordum. Üzgün bir halle hayır diye yanıt verdi, ben de üstelemedim.

Ondan sonraki günlerde ateş düştü, sayıklaması kesildi. Doktorların bana söylediklerine göre, kriz atardamarlar görevlerini iyi yerine getirmediklerinden, akciğerlerde bir akıntı yokluğundan gelmişti. Ama, şimdi akciğer dolaşımı düzelmişti. Pek yakında Belle-Ile'e gitmeyi düşünüyorduk. Sartre da buna pek seviniyordu: «Evet, orada olmak iyi gelecek: Bütün bunları artık düşünmeyiz.» (Bütün bunlar, dediği demeçle onun yarattığı çalkantılardı.) Sartre'ın yanına her seferde sadece bir tek kişinin girmesine izin verdiklerinden hastaneye Arlette sabahleyin, ben öğleden sonra gidiyordum. Saat ona doğru geceyi nasıl geçirdiğini öğrenmek için telefon ediyordum, her zaman da bana: «Çok iyi» yanıtını veriyorlardı. Uykusu mükemmeldi. Öğle yemeğinden sonra da biraz uyuyordu: Öteden beriden, önemsiz şeylerden söz ediyorduk. Yemeklerini yemek için, bir de ben akşamları onu görmeye geldiğim zaman bir koltuğa oturuyordu. Başka zamanlar daha çok yatıyordu. Zayıflamıştı, güçsüz görünüyordu ama, morali çok iyiydi. Oradan gitmek istiyordu, ne var ki oldukça yorgun olduğundan duruma gönül hoşluğuyla katlanıyordu. Arlette akşam yemeğinde bulunmak üzere saat altıya doğru geliyordu, arada sırada da bir an için yerini Victor'a bırakıyordu.

Az bir süre sonra profesör Housset'ye Sartre'ın ne za-

---

(1) Arlette Yahudiydi, Lanzmann da bize sık sık Yahudilerin imhası üzerine yaptığı filmden, dolayısıyla da ölüleri yakma fırınlarından söz ederdi. Bunların varlığını yadsıyan Faurisson'un savlarından da söz ederdik. Öte yandan, Sartre öldükten sonra yakılmak istiyordu. (Y. N.)

man çıkabileceğini sordum. Bana duraksayarak yanıt verdi: «Bir şey söyleyemem... Dayamksız, çok dayanıksız.» İki, ya da üç gün sonra da bana Sartre'ın yeniden reanimasyon servisine inmesi gerektiğini söyledi: Ancak orada her türlü kaza tehlikesini uzaklaştıracak biçimde onu yirmidört saat boyunca sürekli gözetebilirlerdi. Sartre oradan hoşlanmıyordu. Sylvie onu görmeye geldiğinde, sanki söz konusu olan tatilini geçirdiği bir otelmiş gibi: «Burası iyi değil. Bereket versin ki yakında gidiyoruz. Küçük bir adaya gitmek fikri hoşuma gidiyor» demiş ona.

Aslında, artık Belle-Ile'e gitmek söz konusu değildi: Tuttuğum odaları iptal ettim. Doktor yeni kriz geldiğinde Sartre'ı elinin altında bulundurmak istiyordu. Ama, Sartre'ı ilkinden daha büyük ve daha aydınlık bir odaya geçirdiler: «Burası iyi» dedi bana, «çünkü şimdi evimin hemen yakınındayım.» Hâlâ belli belirsiz biçimde Paris dolaylarında bir hastaneye götürülmüş olduğunu sanıyordu. Gitgide daha yorgun görünüyordu; vücudunda sert kara kabuklar belirmeye başlamıştı, mesanesi de iyi çalışmıyordu: yol değişikliği gerekmişti ve ayağa kalktığında — bu şimdi çok seyrek oluyordu —, peşinde içi idrar dolu plastikten küçük bir torbayı sürüklüyordu. Arada sırada bir ziyaretçinin girmesini sağlamak amacıyla ben dışarı çıkıyordum: Bost, ya da Lanzmann geliyordu. O zaman gidip bir bekleme salonunda oturuyordum. İşte orada doktor Housset'yle bir başka doktorun aralarında konuşurken «üremi» sözcüğünün geçtiğini işittim. Sartre'ın sonunun geldiğini anladım, üreminin çoğu zaman dayanılmaz acılara yol açtığını biliyordum. Hıçkırarak ağlamaya başladım ve kendimi Housset'nin kollarına attım: «Ölümünü hissetmeyeceğine, içinin daralmayacağına, acı çekmeyeceğine söz verin bana!» O da ciddi bir sesle bana: «Size söz veriyorum, Madam» dedi. Biraz sonra, ben Sartre'ın odasına henüz girmiştim ki, doktor Housset beni çağırdı. Koridorda bana: «Size havada kalan bir söz vermediğimi bilmenizi isterim: Sözümü tutacağım,» dedi.

Doktorlar daha sonra böbreklere artık idrar gelmediğini, dolayısıyla da çalışmadığım anlattılar bana. Sartre hâ-

lâ idrar yapıyordu ama, üreyi atamıyordu. Bir böbreği kurtarmak için ameliyat gerekiyordu ama, buna dayanacak güçte değildi. O zaman da kan beyinde artık doğru dürüst dolaşamayacaktı, bu da beyin sulanmasına yol açacaktı. Onu huzur içinde ölmeye bırakmaktan başka çözüm yolu yoktu.

Ondan sonraki birkaç günde, Sartre acı çekmedi. Bana: «Sadece sabahları kabukları tedavi ederlerken biraz tatsız anlarım oluyor» dedi. «Ama, hepsi o kadar.» Bu «kabuklar»ın görünüşü korkunçtu (ama, bereket versin ki, onları Sartre'dan gizli tutuyorlardı): Morumsu ve kırmızımsı kocaman parçalar. Aslında, kan dolaşımı yokluğundan, kangren eti kemirmeye başlamıştı.

Sartre çok uyuyordu ama, benimle hâlâ aklı başında olarak konuşuyordu. Zaman zaman, iyileşeceğini umuyormuşa benziyordu. Hastalığının en son günlerinden birinde kendisini görmeye gelen Pouillon'dan Sartre bir bardak su istedi ve ona neşeli bir sesle: «Gelecek sefer birlikte benim evimde içeceğiz, içtiğimiz de viski olacak (1)» dedi. Ama, ertesi gün bana: «Cenaze masrafları nasıl ödenecek?» dedi. Elbette ki ben hemen itiraz ettim ve sözü hastane masraflarına çevirerek, bunu sosyal güvenliğin üzerine alacağını söyledim ona. Ama, ölüme mahkûm olduğunu bildiğini ve bundan allak bullak olmadığını anladım. Sadece son yıllarda kafasını kurcalayan o kaygı yeniden canlanmıştı: Para yokluğu. Sartre üstelemedi ve sağlığı konusunda bana soru sormadı. Ertesi gün, gözleri kapalı, bileğimi tuttu ve bana: «Sizi çok seviyorum, Castor'cuğum» dedi. 14 Nisanda, geldiğimde uyuyordu. Uyandı ve gözlerini açmadan bana birkaç söz söyledi. Sonra bana ağzını uzattı. Ağzını, yanağını öptüm. Yeniden uyudu. Onda hiç alışılmamış o sözcükler, o davranışlar, elbette ki yaklaşan ölümün görüntüsüydü.

Birkaç ay sonra, görüşmek isteğinde bulunduğum profesör Housset Sartre'ın arada sırada kendisine: «Bütün bun-

(1) Anlattıkları genelde gerçek olan Georges Michel bunların Sartre'ın son sözleri olduğunu sandığı zaman yanıldı. (Y.N.)

ların sonu nereye varacak? Başıma neler gelecek?» türünden sorular sorduğunu söyledi bana. Ama, onu kaygılandıran ölüm değildi: Beyniydi. Ölümü elbette ki önceden sezinlemişti ama, yürek bunaltısıyla değil. Housset bana: «Olacağa boyun eğmişti» dedi, sonra da «Ya da daha doğrusu güvenmişti» diye düzeltti. Hiç kuşkusuz, ona verilen rahatlatıcı, kendini iyi hissettirici ilâçların bu yatışmada katkısı olmuştu. Ama, asıl —yarı-körlüğünün ilk günlerinin dışında—, başına gelenlere hep alçakgönüllülükle katlanmıştı. Kendi sıkıntılarıyla başkalarını sıkmak istemiyordu. Ve elinden hiçbir şey gelmeyen bir yazgıya karşı isyan etmek de ona yararsız görünüyordu. Contat'ya (1): «Durum böyle ve elimden düzeltmek için hiçbir şey gelmiyor, öyleyse üzülmem için neden de yok» demişti. Hâlâ yaşamı şiddetle seviyordu ama, ölüm düşüncesi, vadesini sekseninci yaşına kadar geriletmesine karşın, onun yabancısı değildi. Ölümün gelişini gürültü patırtı çıkarmadan kabul etti, dostluklara, kendisini çevreleyen sevgilere duyarlı ve geçmişinden hoşnuttu: «Yapmamız gerekeni yaptık.»

Housset bir de şunu söyledi bana: Karşılaştığı engeller, sıkıntılar durumunu hiçbir bakımdan etkilememişti; şiddetli bir heyecan krizi hemen o anda öldürücü sonuçlar doğurabilirdi ama, kaygılar, hoşnutsuzluklar zaman içinde eriyince söz konusu olanı hiçbir bakımdan bozmazdı: Damar sistemi. Bu damar sisteminin yakın bir gelecekte kaçınılmaz biçimde bozulacağını ekledi: En fazla, iki yıl sonra beyni hastalığa yakalanacaktı, Sartre da o zaman kendisi olmaktan çıkacaktı.

15 Nisan salı sabahı, gene her zamanki gibi Sartre'ın iyi uyuyup uyumadığını sordum, hastabakıcı bana: «Evet. Ama...» diye yanıt verdi. Hemen hastaneye gittim. Oldukça kuvvetle soluk alıyordu: Komada olduğu açıkça belliydi. Bir önceki akşamdan beri komadaydı. Saatlerce oturup onu seyrettim. Saat altıya doğru bir şey olursa bana telefon etmesini söyleyerek yerimi Arlette'e bıraktım. Saat dokuzda telefon çaldı. Arlette bana: «Durdu» dedi. Sylvie'y-

(1) «Autoportrait á soixante-dix ans.» (Y. N.)

le hastaneye gittim. Sartre tıpkı kendisiydi ama, artık soluk almıyordu.

Sylvie Lanzmann'a, Bost'a, Pouillon'a, Horst'a haber verdi, hemen koşup geldiler. Sabahın saat beşine kadar Sartre'ın odasında kalmamıza izin verdiler. Sylvie'den gidip viski almasını istedim ve Sartre'ın son günlerinden, daha eski günlerden, yapılacak hazırlıklardan söz ederek bunu içtik. Sartre bana sık sık Père-Lachaise mezarlığında annesiyle üveybabasının arasına gömülmek istemediğini söylemişti. Yakılmak istiyordu. Geçici olarak onu Montparnasse mezarlığına gömmeye karar verdik. Oradan yakma işlemi için Père-Lachaise'e götürülecekti; külleri Montparnasse'da bir mezara konulacaktı. Biz Sartre'ı beklerken, gazeteciler de hastaneyi kuşatmışlardı. Bost'la Lanzmann onlara çekilip gitmelerini bildirdi. Gazeteciler gizlendiler. Ama, içeri girmeyi başaramadılar. Sartre'ı hastaneye yatırdığımız sırada da resim çekmeye çalışmışlardı; içlerinden ikisi hastabakıcı kılığına girerek, odaya süzülmeyi denemişti ama, onları kovmuşlardı. Hemşireler bizleri korumak için pencerelerin istorlarını çekmeye ve kapılara perde koymaya özen gösteriyorlardı. Besbelli bir komşu damdan çekilen ve uyuyan Sartre'ı gösteren bir resim **Match**'ta yayınlandı.

Bir ara, beni Sartre'la yalnız bırakmalarını söyledim ve çarşafın altına uzanmak istedim. Bir hemşire beni durdurdu: «Hayır. Dikkat edin... Kangren.» İşte o zaman onun kara kabuklarının gerçek türünü anladım. Çarşafın üzerine yattım ve biraz uyudum. Saat beşte hemşireler geldiler. Sartre'ın cesedinin üzerine bir çarşaf ve bir çeşit kılıf örtüp onu götürdüler.

Geceyi gidip Lanzmann'ın evinde tamamladım, çarşamba gecesini de orada geçirdim. Sonraki günlerde Sylvie'de kaldım, orada telefonlardan ve gazetecilerden evimde olduğundan daha iyi korunuyordum. Gün içinde Alsace'dan gelen kızkardeşimi ve dostlarımı görüyordum. Gazetelere, bir de hemen yağmaya başlayan telgraflara bakıyordum. Lanzmann, Bost, Sylvie bütün formalitelerle ilgileniyorlardı. Cenaze töreninin önce Cuma günü yapılması kararlaştırıldı,

sonra da daha çok kimsenin katılabilmesi için cumartesiye çevrildi. Giscard d'Estaing haber gönderip Sartre'ın ulusal bir cenaze töreni istemeyeceğini ama, cenaze masraflarını ödemek istediğini bildirdi: Biz reddettik. Sartre'ın cesedi önünde saygı duruşunda bulunmak istedi.

Cuma günü, Bost'la öğle yemeği yedim ve gömülmeden önce Sartre'ı bir kez daha görmek istedim. Hastanenin amfiteatrına gittik. Sartre'ı tabutunun içinde, sırtında Opera'ya giderken Sylvie'nin satın aldığı giysilerle getirdiler: Benim evimde bulunan sadece o giysilerdi; Sylvie başka giysiler almak için Sartre'ın evine çıkmak istememişti. Bütün ölüler gibi, sakindi ve onların pek çoğu gibi, ifadesizdi.

Cumartesi sabahı, Sartre'ın yüzü açık, o güzel giysilerinin içinde kaskatı ve buz gibi donmuş olarak teşhir edildiği amfiteatrda toplandık. İsteğim üzerine Pingaud Sartre'ın birkaç resmini çekti. Oldukça uzun bir süre sonra, adamlar çarşafı Sartre'ın yüzüne indirdiler ve tabutu kapatıp götürdüler.

Sylvie, kızkardeşim, Arlette ve ben cenaze arabasına bindik. Önümüzde, şahane çiçek demetleri ve cenaze çelenkleriyle örtülü bir araba vardı. Bir çeşit minibüs yaşlı, ya da uzun bir yürüyüşe katlanamayacak dostları götürüyordu. Muazzam bir kalabalık izliyordu: Yaklaşık 50.000 kişi vardı, özellikle de gençler. Adamlar cenaze arabasının camlarına vuruyorlardı: Bunların çoğunluğu ansızın resmimi çekmek için objektiflerini camlara dayayan fotoğrafçılardı. **Temps Modernes**'den dostlar arabanın arkasında ve bütün çevresinde bir baraj oluşturdular, hiç tanımadığım kimseler elele tutuşarak kendiliklerinden bir zincir kurdular. Genel olarak, bütün yol boyunca, kalabalık çok disiplinli ve coşkulu davrandı. Lanzmann: «68'in son gösterisi bu» dedi. Ben hiçbir şey görmüyordum. «Valium»la az çok uyuşmuş, yığılmamak için gösterdiğim istencin içinde katılmıştım. Bunun tam da Sartre'ın istediği ve hiç bilemeyeceği cenaze töreni olduğunu düşünüyordum. Cenaze arabasından indiğimde, tabut mezarın içine konmuştu bile. Bir iskemle istedim, bomboş bir kafayla mezarın kıyısında

oturup kaldım. Duvarların tepesine, mezarların üzerine tırmanmış insanları, belirsiz bir uğultuyu fark ettim. Arabaya geri dönmek için ayağa kalktım: Araba on metre ötedeydi ama, öyle bir kalabalık vardı ki boğulacağımı sandım. Düzensiz biçimde cenazeden dönen dostlarla Lanzmann'ın evinde buldum kendimi. Bir süre dinlendim, birbirimizden ayrılmak istemediğimiz için de hep birlikte Zeyer'de, özel bir salonda yemek yemeğe gittik: Hiçbir şeyi anımsamıyorum. Söylediklerine göre, çok içmişim, merdiveni inmek için beni hemen hemen kucakta götürmek zorunda kalmışlar. Georges Michel beni evime götürdü.

Bundan sonraki üç günü Sylvie'de geçirdim. Çarşamba sabahı, Père-Lachaise'de yakılma töreni yapıldı, ben oraya gidemeyecek kadar bitkindim. Uyudum ve —nasıl olduğunu bilmiyorum— yataktan düşüp, halının üzerine oturmuşum. Yakmadan dönüşte Sylvie'yle Lanzmann beni sayıklar halde bulmuşlar. Hemen hastaneye yatırdılar. Zatürrie olmuştum, bu da onbeş günde geçti.

Sartre'ın külleri Montparnasse mezarlığına geri getirildi. Her gün, bilinmeyen eller mezarına taze çiçeklerden küçük demetler koyuyor.

Gerçekte kendi kendime sormadığım bir soru var; okuyucu bunu belki aklından geçirir: Ölümünün pek yakın olduğunu Sartre'a haber vermem gerekmez miydi? Zayıflamış, gücünü yitirmiş halde hastanede yatarken, durumunun ağırlığını ondan gizlemekten başka bir şey düşünmedim. Ya ondan önce? Sartre her zaman bana kanser, ya da iyileşmez herhangi bir hastalık halinde bilmek istediğini söylemişti. Ama, onun durumu belirsizdi. «Tehlikede»ydi; ama, acaba pek istediği gibi on yıl daha dayanacak mıydı, yoksa bir iki yıl içinde her şey bitecek miydi? Bunu hiç kimse bilmiyordu. Alabileceği hiçbir önlem yoktu, bundan daha iyi kendine bakamazdı. Ve yaşamı seviyordu. Zaten körlüğünü, sakatlıklarını üstlenmekte çok zorluk çekmişti. Üzerine çöken tehdit —eğer bunu daha kesin olarak bilseydi— son yıllarını boş yere karartmaktan başka bir şeye yaramazdı. Ne olursa olsun, ben de onun gibi

korkuyla umut arasında gidip geliyordum. Suskunluğum bizi ayırmadı.

Ölümü bizi ayırıyor. Ölümüm bizi birleştirmeyecek. Bu böyle. Yaşamlarımızın o kadar uzun bir süre uyumlu gidebilmiş olması bile çok güzel bir şey.

JEAN PAUL SARTRE'LA SÖYLEŞİLER

(Ağustos-Eylül 1974)

SÖYLEŞİLERE ÖNSÖZ

Bu söyleşiler 1974 yazı boyunca Roma'da, sonra da güz başlarında Paris'te yapıldı. Sartre bazen yorgun olu ve beni güçlükle yanıtlardı; ya da benim esinsiz bir günüme rastlar, boş sorular sorduğum olurdu. Bu nedenle bana ilginç görünmeyen bu tür konuşmaları çıkardım. Kalanları, zamansal düzeni de elden geldiğince gözeterek, konularına göre kümelendirdim. Okunabilir bir biçim vermeye çalıştım onlara; zira, bilindiği gibi, teyple saptanmış konuşmalarla, doğru düzgün yazılmış bir metin arasında hayli mesafe vardır. Fakat bu konuşmaları kelimenin edebî anlamında «kaleme almaya» çalışmadım: onların doğallığını korumak istedim. İçlerinde birbiriyle ilintisiz kısımlar, direnmeler, yinelemeler, ve hattâ çelişkiler görünecektir: nedeni, Sartre'ın sözlerini değiştirmekten veya onlardaki ince ayrımları gözden çıkarmaktan çekinmemdir. Söyledikleri kendisi hakkında beklenmedik hiçbir açınlama getirmemekte; fakat onun düşünme biçiminin en dolambaçlı yollarını izlemeye ve yaşayan sesini duymaya olanak vermektedir.

Simone de Beauvoir — Politikadan çok söz ettiniz, Gérassi ile ötekiler ile de. Yapıtınızın edebi ve felsefi yönünden söz edelim.

Jean-Paul Sartre — Nasıl isterseniz.

S.de B. — Bir kez, bu konuda söylenecek şeyiniz olduğu izlenimini taşıyor musunuz, bunlardan söz etmek size ilginç geliyor mu?

J.-P. S. — Pekâlâ. Bunlar bana pek de ilginç gelmiyor; bugün, hiçbirşey bana ilginç gelmiyor. Fakat bunlara yıllarca, şimdi kendilerinden söz etmeyi isteyecek denli ilgi duydum.

S.de B. — Bugün niçin hiçbir şey size ilginç gelmiyor?

J.-P. S. — Bilmiyorum. Geçip gitti, o şey, o ilgi. O konuda söylenecek birkaç söz bulmaya çalışıyorum. Ne var ki bulamıyorum; ama birşeyler bulacağım.

S.de B. — Size sormak istediğim bir soru var; henüz yanıtlamadığınız için bir sürü insan da bu soruyu içlerinden sorar dururlar: **Les Mots**'da (1) okumanın, yazmanın sizin için ne anlama gelmiş olduğunu, ve onbir yaşınıza bastığınızda yazarlık yeteneği denebilecek şeye nasıl sahip olduğunuzu gayet güzel açıklamış bulunuyorsunuz. Edebiyat için yaratılmıştınız. Bu, sizin niçin yazmak istediğinizi açıklar, fakat yazmış olduklarınızı neden yazdığınızı hiç açıklamaz. İşte bu konuda bana birkaç söz söylemenizi isterdim: onbir ilâ yirmibir yaşlarınız arasında, asıl mesleğiniz için yetişmekte olduğunuz sıralarda neler olup bitti? Edebi yapıtlarınızla felsefi yapıtınız arasındaki ilişkiyi nasıl görmektesiniz? Sizi tanıdığımda hem Spinoza hem Stendhal olmak istediğinizi söylemiştiniz. Bu oldukça güzel bir programdı. Sizi tanıdığım sırada yazmakta olduğumuz şeylerle başlayalım. Bunları neden yazıyordunuz, bu yazma

(1) Sözcükler. Sartre'ın özgeçmişine değgin ögeler taşıyan bir yapıtı. (Ç. N.)

olayı nasıl başlamıştı?

J.-P. S. — Onbir, oniki yaşlarımda yazdığım kahramanlık yapıtlarından birinin adı «Götz von Berlichingen»' di, dolayısıyla da **Le Diable et le Bon Dieu**'nün (1) habercisi sayılır. Götz olağanüstü bir kahramandı; insanları pataklıyor, etrafa terör saçıyor fakat aynı zamanda da iyilik istiyordu. Bunun yanısıra, ben, **Lectures pour tous**'da (2) bir son bölüm bulmuştum. Ortaçağ Almanya'sındaki bir adamdı sözü edilen, Götz müydü bilmiyorum. Her neyse, adamı idam etmek istiyorlardı, çan kulesinin saatine çıkartmışlar, saatin üzerindeki 12 rakamının olduğu yeri bir uçtan ötekine kadar delmişlerdi. Adamın kafası bu delikten geçiriliyor ve akreple yelkovan saat onbir buçuktan birbuçuğa gelene kadar adamın başını kesiyordu.

S.de B. — Bu da, biraz Edgar Poe türünde birşey olmalıydı.

J.-P. S — Bir tür yavaşlatılmış başkesmeydi. Bu beni gerçekten pek etkiledi. Gördüğünüz gibi, uzun zamandır yapmakta olduğumu yapıyordum halen: kopya çekiyordum.

S.de B. — Kopya çekmeyi ne kadar sürdürdünüz ve edebiyatı bir kendinizi anlatım biçimi olarak kullanmaya ne zaman başladınız?

J.-P. S. — Çok sonraları. Kopya çektim ya da çekmediysem de, küçük gazetelerden ve serüven kitapçıklarından eski hikâyeleri değiştirdim durdum ondört, onbeş yaşımadek. Paris'e geçmemle beraber bu durumum da değişmiş oldu. La Rochelle'de ortaokul üçüncü sınıfta galiba son bir roman yazmış olmalıyım, o da bu Götz'dü. Lise bir ve ikinci sınıflarda pek birşey yazmazdım. Ama son sınıfta, Paris'e gelince, işte o zaman daha ciddi şeyler yazmaya koyuldum.

S.de B. — Az ya da çok kopya ettiğiniz şu hikâyelerin seçiminde sizi yönlendiren birşeyler vardı. Rasgele bir hikâyeyi kopya etmiyordunuz. Hep, Pardayan gibi serüven hikâyelerini, kahramanlık öykülerini seviyordunuz ondört

(1) Şeytan ve Tanrı, (Ç. N.)
(2) Herkes İçin Okumalar, (Ç. N.)

yaşınızadek...

J.-P. S. — Tamam. Ötekilerden daha güçlü, nerdeyse daha da büyük, yani benim durumumun biraz tersi durumdaki bir adamın kahramanlığıdır bu. Bir kılıç darbesiyle kötüleri öldürmekte, krallıkları özgürlüğe kavuşturmakta, veya genç kızları kurtarmaktadır.

S.de B. — «Ondört yaşınıza kadarki bu durumun, Les Mots'da betimlediğiniz gelişime uygun gerçekleştiği söylenebilir: gerçek anlamıyla yazmamakla beraber, yazma oyunu oynamak. Peki Paris'e gelmeniz yazmakla olan ilişkinizi niçin değiştirdi?

J.-P. S. — Doğaldır ki bu değişim başkalarının edebiyatı ile ilintilidir. La Rochelle'deyken henüz silâhşörlük romanları okumaktaydım, «Rocambole» ve «Fantomas» gibi ünlü romanlar, serüven romanları, ve küçük burjuvaziye özgü tüm bir edebiyat. Örneğin, Claude Farrère; gezi hikâyeleri, gemi hikâyeleri yazan yazarlar; bunlarda duygular vardı, aşklar vardı; kalabalıklar, kendilerinin de ayıpladıkları küçük kabalıklar vardı; ve ayrıca sömürgelerdeki yozlaşmaları göstermekteydiler.

S.de B. — Paris'e gelince okuduklarınızı değiştirdiniz mi?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Niçin? Hangi etki altında?

J.-P. S. — Oradaki gençlerin, bunlardan bazılarının etkisi altında: benim sınıfımda olan, ressam Gruber'in de erkek kardeşi Nizan. Sonradan onun ne olduğunu hiçbir zaman öğrenemedim. Çok zeki bir gençti ve boyuna önemli kitaplar okuyordu.

S.de B. — Siz ne okumaya başladınız o sıralarda?

J.-P. S. — O sıralarda ciddi şeyler okumaya başlıyorduk; örneğin o, Proust'u, Gruber'i okuyordu; bense Proust'u lise sonda tanıdım, büyülenerek.

S.de B. — Ha öyle mi! Hemencecik atladınız demek.

J.-P. S. — Hemen, evet. Bir değişim meydana geldi, zira ben bir yandan da çok iyi, çok hoş, çok zeki bir adam olan öğretmenimiz Bay Georgin'in bize okuttuğu klasik edebiyatla ilgileniyordum. Filanca sorun üzerinde, falanca ko-

nuda kendi başınızın çaresine bakın derdi bize; biz de bunun üzerine okurduk. Ben Sainte-Geneviève kitaplığına gider, verilen konuda bulabildiğim herşeyi okurdum. Bundan müthiş de gurur duyardım. İşte o sırada, yazar olarak değil de kültür adamı olarak yazın alanına girmeyi düşündüm.

S.de B. — Kültür alanına girişiniz arkadaşlar aracılığıyla, öğretmenler aracılığıyla oldu. Proust dışında o sırada ilginizi çeken yazarlar hangileridir?

J.-P. S. — «Örneğin, lise sonda ve felsefe bölümünde, ama özellikle felsefede Conrad.

S.de B. — Gide'den okuyor muydunuz?

J.-P. S. — Biraz, fakat büyük bir ilgiyle okuduğum söylenemez. **Les Nourritures Terrestres**'i (1) okuyorduk; ben biraz sıkıcı buluyordum.

S.de B. — Giraudoux'yu okuyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet, çok. O, Nizan için büyük hayranlık konusuydu. Hattâ tam bir Giraudoux üslubuyla bir uzun öykü yazdı; ondan esinlenerek ben bile öyle bir öykü yazdım.

S.de B. — **Revue sans titre**'de (2) mi çıktıydı?

J.-P. S. — Hayır, o, o değildir. **Revue sans titre**'de çıkan **Jésus la Chonette**'tir. (3).

S.de B. — Evet, sonra **L'Ange du Morbide** (4) de vardı. Fakat onu daha sonra yazdınız.

J.-P. S. — Evet, onu son sınıf öncesi dönemde, yani onyedi yaşıma doğru yazdım.

S.de B. — Peki ya lise sonda ve felsefe öğrenciliğinde neler yazdınız?

J.-P. S. — Saklamaya değecek denli dişe dokunur hiçbirşey yazmadım; örnek isterseniz, şöyle garip bir şeyi anımsıyorum: Beşinci katta oturmakta olan bir adam; dedemler beşinci katta değil, üçüncüde oturmaktalar; fakat binanın sonuncu katı olduğundan beşinci kat beni büyüle-

(1) **Yeryüzü Nimetleri**, A. **Gide**'in yapıtı. (Ç. N.)
(2) **Başlıksız Dergi**, (Ç. N.)
(3) **Gecekuşu İsa** (Ç. N.)
(4) **Hastalıklının Meleği**. (Ç. N.)

mektedir. Bizimkiler üçüncüde oturmaktalar, ama vaktiyle beşincide oturmuşlar. Sonuç olarak bu, Le Goff sokağında, çok sevdiğim bir kadın komşumla beşinci katta oturduğum zamana ait bir amydı.

S.de B. — Ve bu da **Les Mots**'daki deyişimizle, sizin «tüneme» durumunu hep sevmiş olmanızla ilintili birşey. Peki ne oluyor o adama?

J.-P. S. — Kendisinin bir firavun haline geldiğini görüyordu. Niçin? Bunu ben de söyleyemeyeceğim.

S.de B. — Bir ölüm sonrası dirilişi miydi bu?

J.-P. S. Bir firavundu. Oradaydı, bir genç kadınla konuşuyor ve ona felsefe üzerine birşeyler söylüyordu: benim düşüncelerimi. Bu, ya lise son yahut felsefe bölümü başlarındaydı.

S.de B. — Daha o zamanlar, yapmaya çalıştığınız şeyde bir tür felsefi içerik vardı demek?

J.-P.S. Evet, bilmem neden. Neyse, buna yine döneriz Görüyorsunuz ya, bu iş biraz XIX. yüzyılın sonunda olduğu gibiydi; herşeye felsefe karıştırılır, Bourget'de bile böyledir, birşeyi, bambaşka birşeyi kanıtlamak isteyen bir anlatıda bile felsefe vardır. Bu da biraz öyleydi işte.

S.de B. — Tez edebiyatıydı.

J.-P.S. — Tez hemen o anda icat ediliverirdi.

S.de B. — İyi ama, sizin asıl anlatmak istediğiniz, kendi dünya deneyiminizden, dünyayı algılamanızdan çok, düşünceleriniz değil miydi?

J.-P. S. — Düşüncelerimdi, aslında bir dünya deneyimi de içermeleri gereken düşüncelerim, ne ki benim olmayan, yapmacık, hayali bir deneyim. Bir süre sonra, sonuç olarak biz küçük burjuva deneyimiyle tanrıların yanına çıkan bir genç kahraman ve kızkardeşinin hikâyesini kaleme aldım. Söz konusu bu deneyim, benim kendi deneyimimin yerine geçiyordu, ama aslında onunla hiçbir ilgisi yoktu, zira çocuklar Yunan çocuklarıydı.

S.de B. — **Er l'Arménien**'de bir genç kız var mıydı?

J.-P. S. — Evet, ama ondan şöylece bir söz ediliyordu. Genç kahramanın sözlerine karşılık veriyordu.

S.de B. — Hikâyenin aslı neydi? Bir ruh tartıcıları hi-

kâyesi değil miydi? Ruh tartıcısı da Ermeni'nin kendisi değil miydi?

J.-P. S. — Hayır, Ermeni tartılandı. Ve devlerle yapılan büyük bir savaş vardı, Oeta'nın devlerle. Titanlarla yaptığı büyük savaş.

S.de B. — Fakat o, **Jésus la Chouette**'ten ve **L'Ange du Morbide**'den daha sonra yazılmıştı.

J.-P. S. — Ha evet. **Jésus la Chouette, L'Ange du Morbide**'den daha önce gelir; lise sonda ve felsefe bölümündeyken yazılmış olması gerekir.

S.de B. — Onu niye yazdığınızı bana söyleyebilir misiniz? Sizin için neyi temsil ediyordu? **Jésus la Chouette** küçük bir Taşra öğretmeninin yaşantısıydı öyle değil mi?

J.-P. S. — Öyle. Ama bir öğrenci gözüyle; öğretmen La Rochelle lisesinin gerçek bir öğretmeniydi; beni evine çağırmıştı; cenazesini düşlerdim. Gerçekten de yıl içinde ölüvermişti. Öğrenciler cenazeye katılmamışlardı, ama, benim hikâyede katılıyorlardı. Cenaze törenini tasarladığıma göre herhalde ben katılmış olmalıyım; fakat hiç de kayda değer birşey geçmemişti. Benim hikâyede, tören sırasında öğrenciler gürültü patırtı yapıyorlardı.

S.de B. — İyi ama sizi bu hikâyeyi yazmaya iten şey neydi? Cenazesinde şamata da yapmış olsanız, bu öğretmende yazgınızın bir incelemesini görmekte olmanız mıdır? Yoksa yalnızca herhangi bir nedenle ilginizi mi çekmişti?

J.-P. S. — Özellikle incelenmesi gereken, silâhşörlük romanından gerçekçi bir romana nasıl geçtiğimdir: Burada kahraman yoksul biridir. Bununla beraber, kahramanımı bir çocuğun kişiliğinde canlandırmakla eski olumlu kahraman geleneğini korumuş oluyordum. Çocuk kahramanım olağanüstü hiçbirşey yapmıyordu gerçi, ama hikâyede gayet zeki ve etken bir eleştirel tanık olarak sunuluyordu.

S.de B. — İşte ilginç bir nokta. Kahramanlık hikâyeleri aşırmaktan gerçekçi hikâyeler yaratmaya geçişiniz de nasıl oluyor?

J.-P. S. — Bu benim yarattığım birşey değildi, çünkü hikâye aslında öyle geçmişti. Benim yaptığım ayrıntıları yaratmaktı.

S.de B. — Fakat onu bir kitaptan kopya etmediniz. Bu geçişi nasıl yaptınız?

J.-P. S. — Sanırım şöyle: serüven edebiyatına yapmakta olduğum tüm yatırımlara karşın, bunun bir ilk aşama olduğunu, bir başka edebiyatın var olduğunu biliyordum. Dedemin evinde başka kitaplar okuduğum için biliyordum bunu; **Les Misérables**'de (1) bir kahramanlık yönü bulunmakla birlikte önemli olan bu değildi; Fransa romanları okuyordum, **Madame Bovary**'yi (2) okumuştum. Demek pekâlâ biliyordum ki edebiyat her zaman serüvene dayanan birşey değildi ve gerçekçiliğe ulaşmak gerekiyordu. Silâhşörlük romanından gerçekçiliğe geçmek demek, insanlardan onları gördüğüm biçimde söz etmek demekti. Fakat bu arada ilgi uyandırıcı birşeyler de bulunmalıydı. O dönemin, içlerinde hiçbir olay geçmeyen kitaplarını kafam alamazdı. Kitapta bir kahramanlık olayının önemine sahip bir olayın bulunması gerekirdi ve şu bizim hikâyede de beni etkileyen o ölüm olayıydı. Neyse, olay böyle geçti. Öğretmen yıl ortasında öldü ve de yeni bir öğretmen, bambaşka birisi atandı. Bu adam harpten dönüp gelmiş. fena sayılmayacak biriydi. Orta sondan sonra...

S.de B. — **Jésus la Chouette**'i o yıl tanıdınız. Fakat romanı çok daha sonra yazdınız. Bu romanı yazdığınızda Proust'u okumuş muydunuz?

J.-P. S. — Başlıyordum.

S.de B. — Demek istediğim şu: sizi böyle gündelik olayları yazmaya götüren Proust olmasın?

J.-P. S. — Hayır; sanırım bu iş çok iyi bir öğretmene sahip bulunuşumdan kaynaklandı, ve sonra günlük yaşantıdan söz eden yığınla roman vardı ve bu da bana doğal görünüyordu. Bunların varlığını bilmekteydim.

S.de B. — Anlaşılıyor. Daha önce tanımadığınız çok daha gerçekçi ve geçerli bir edebiyat okudunuz ve bu, sizi de böyle yazmaya yöneltti...

J.-P. S. — Bu edebiyat tanıdığım şeylerin bir parça-

(1) **Sefiller**, V. Hugo'nun büyük romanı. (Ç. N.)
(2) **Madame Bovary**, G. Flaubert'in romanı. (Ç. N.)

sıydı. **Madame Bovary**'yi tanıyordum örneğin. Bu roman, benim görüşüme göre, ancak gerçekçi bir yapıt olarak nitelendirilebilirdi. **Madame Bovary**'yi gençliğimde okumuş, açıkça görmüştüm ki bu bir silâhşörlük romanı değildi, öyleyse biliyordum ki benim yazmayı kurduğum kitaplardan bambaşka olanlar da yazılmaktaydı ve ben de oraya gelecektim. Bunun üzerine, lise sonda **Jésus la chouette**'i yazmaya başladım. Ayrıntıları değiştirmekle birlikte aslında öğretmenlerimden birinin olayını anlattığıma göre, yaptığımda gerçekliğin bulunduğunu düşünüyordum.

S.de B. — Ayrıca biraz da silâhşörlükten bıkmıştınız belki. Biraz çocuksu birşeydi.

J.-P. S. — Yoo, onu hep sevmişimdir.

S.de B. — Peki ya **L'Ange** du **Morbide**, bu daha mı sonraydı?

J.-P. S. — **L'Ange** du **Morbide**, daha sonra oldu. Evet, çünkü o sırada Nizan'la ben Fraval adında ilginç ve yaman birine rastladık. Lise ikideydik, adam yazar olmayı kuruyor ama işin daha çok maddi yönlerine bakıyordu. Özellikle de bir dergi çıkartmak istiyordu.

S.de B. — **Revue sans titre**'i çıkartan o mudur?

J.-P. S. — Evet. Bunun üzerine, yazdıklarımız **Revue sans titre**'de yayınlandı.

S.de B. — Öyleyse sizin **Jésus la chouette**, **Revue sans titre**'de basıldı.

J.-P. S. — Evet, **Jésus la chouette**, ama sade o değil. **L'Ange** du **Morbide** de.

S.de B. — Bu sizin için ne anlama geliyordu?

J.-P. S — Gerçekçilik; olay tanıdığım bir yerde, Alsace'da geçiyordu. Uzak olmayan bir yerde, dağda bir sanatoryum vardı, geçerken görmüştüm. Çamlık bir iniş vardı ve karşıda epey uzakta evler görülüyordu. Sanatoryum da oradaydı işte. Bu sanatoryumda yatan bir adam düşünüyordum, hasta düşmüş genç bir öğretmen sanırım; adamın betimlenmesi tamamen kafadan atma, tarafımdan uydurulmaydı, araya bir parça ironi katıyor, sonra kendimden de birtakım şeyler koyuyordum, tabii farkında olmaksızın.

S.de B. — Ne gibi, örneğin? Konu. veremli bir kadını öpmesiydi, öyle deiğl mi? Kendisinin de hastalığı kapması için, değil mi?

J.-P. S. — Kadınla yatıyordu galiba. Hayır. Kendisi hastaydı. Fakat kadını kriz tutuyordu ve adamdan çok daha ileri derecede hastaydı. Olay sanatoryumda geçiyordu ve kadın, adamla oldukça tatsız bir gece geçirdikten sonra odasına dönmekteydi. Çok fazla öksürdüğünden yatamamışlardı. Sonuçta ne olmuştu pek anımsamıyorum...

S.de B. — Hastalıklı insan konusu nereden geliyor? Adam onun tükrüklerini yutuyor muydu bilmiyorum, fakat bu iş hayli ileri götürülmüştü. Adam kendini hasta etmek istiyordu.

J.-P. S. — Hastaydı.

S.de B. — Evet. Fakat neden hastalıklı bir tipti? O sıralarda sizi hastalıklı insanları konu edinmeye iten neydi?

J.-P. S. — Hastalık söz konusuydu çünkü birlikte yatan veremliler vardı. Kendim turp gibi sağlamdım. Şu halde bu veremlilerin durumu benim dışımdaydı ve seks durumu da benim dışımdaydı. Bu, gerçek anlamda kavramlarla oynamaktı. Sanırım pekâlâ korku hikâyeleri de yazabilirdim. Buysa bir korku anlatısı değildi, ama kişi korkuya kapılmış birlydi, bunun nedenini ise pek iyi bilmiyorum şimdi: acaba geceleyin düşler mi görüyordu?

S.de B. — Metni yeniden okumalı.

J.-P. S. — Unutmayın ki, bir bakıma, betimlediğim ortam kendi ortamımdı. Barok ortamlardan söz etmiyordum.

S.de B. — Ya **Revue sans titre**'de çıkan öteki öyküler, onlarda da gerçekçilik mi yapılıyordu?

J.-P. S. — Evet. Yayınlanmamış ilk romanım olan **Une defaite**'de (1) gerçekçilik söz konusuydu. Ama garip bir gerçekçilik; Nietzsche ve Wagner'in hikâyesiydi, Nietzsche rolündeki ben ile, Wagner'i temsil eden hayli yavan bir kişi vardı hikâyede. Bir de Cosima Wagner.

S.de B. — Bunun pek de gerçekçilik olduğu söylene-

(1) **Bir Bozgun**, (Ç. N.)

mez ya!

J.-P. S. — Söylenemez; yine de öyledir. Çünkü Wagner öğretmendi, Paris'te dâhi bir yazardı. Bonse Eğitim Enstitüsü'nde bulunuyordum. Demek ki gerçekçilikti.

S.de B. — Evet, romantik bir şema alıyor, onu gerçekçi bir biçimde işliyordunuz. Pekâlâ, Frédéric'i **Er Arménien**'den önce mi yoksa sonra mı yazdınız?

J.-P. S. — Önce. Sonuna dek de yazmış değilim zaten. Nizan onu alıp Gallimard Yayınevine götürmüş, onlar da kabul etmemişler.

S.de B. — Camille'i tanıdığınız sıraydı değil mi? Cosima Wagner için Camille'den çok esinlenmiş olsanız gerek?

J.-P. S. — Öyle, Camille'i Eğitim Enstitüsüne girdiğimin ilk yılında tanımıştım. Yani teyzemin kızının öldüğü yıl. Tabii ceznazede ben de bulundum ve Camille'i orada tanıdım.

S.de B. — Şu halde siz vardınız, sonra Wagner'den esinlenen bir yazar, bir de Cosima Wagner üzerine okuduklarınız ile Camille'le tanışıklığınızdan ortaya çıkan Cosima vardı.

J.-P. S. — Evet, o sırada Nietzsche üzerine Andler'i okuyordum.

S.de B. — Öyleyse bu, gerçekçilikle bir serüven hikâyesini bağdaştırma çabasıydı...

J.-P. S. — Evet, bir serüven hikâyesi. Kahramanı Cosima'ya tutulur, Wagnerle dostluk ilişkileri içindedir, Cosima ise Wagnere tutkundur... Gerçekçi bir romana aktarılmış bir silâhşörlük romanından geriye kalan birşeydi bu.

S.de B. — Bunun ardından, **Er l'Arménien** geldi ve hattâ **La Légende de la vérité** (1) bile biraz bu yöne çeken bir yapıttır. Hayli yapmacık bir üslûpla Yunan mitolojisine bir geçiş vardır. Geçiş nasıl meydana geldi? Yunanca ve Latince okumanızın üzerindeki etkisi büyük mü oldu?

J.-P. S. — Kuşkusuz etkilendim. Sanırım ki Antikiteyi bir efsane deposu olarak görüyordum.

---

(1) **Gerçeğin efsanesi**, (Ç. N.)

S.de B. — Yunanlılar, Latinler sizi çok mu sardı?

J.-P. S. — Evet, ortaokuldan bu yana. Mısır, Yunan ve Roma. O zamanlar altıncı ve yedinci sınıflarda, sanıyorum, eski tarih okunurdu. Ben boyuna kitap okuyordum doğal olarak; özellikle Duruy'nin minik hikâyelerle dolu Roma Tarihini okurdum.

S. de B. — Onun bir kahramanlık tarafı vardı... Bu da insanı biraz silâhşörlük romanına götürürdü. Yalnız şu nasıl oluyor, Nizan kendine öz bir üslûba, hattâ Revue sans titre'de, Giraudoux'un etkisiyle gayet modern bir üslûba sahipken, sizin tam aksine, gayet klâsik, hattâ yapmacık bir üslûbunuz vardı — ki bu La Nausée'ye (1) dek sürdü — Proust'u, Giraudoux'yu sevmiş olduğunu söylüyorsunuz ama yazdıklarınızda onların etkisi hiç anlaşılmıyor.

J.-P. S. — Anlaşılmıyorsa bunun nedeni benim taşradan gelmiş olmam, orada XIX. burjuva yüzyılının tüm edebiyatını, örneğin, Claude Farrère'i tanımış olmamdır: bunlar palavracı, klasik, aptal yazarlardı. Oysa Nizan Paris'te bulunmuştu. Bir Paris lisesi La Rochelle lisesinden kat kat ilerdedir. Aynı ortamlarda yaşamıyorduk. Ben XIX. yüzyılda yaşıyordum, Nizan ise, farkında bile olmadan, XX. yüzyılda yaşamaktaydı.

S.de B. — Fakat Paris'e geldiğinizde Nizan'la aynı kitapları okudunuz, Nizan'la arkadaşlık ettiniz; bu yüzden mi kaldı, sizi etkilemedi mi?

J.-P. S. — Etkilemez olur mu, tersine ortaya bir bunalım çıktı. Bir iç bunalım. Hayır! Pek o denli de ciddi değildi, ama bir bunalımdı işte...

S.de B. — Yine de hatırı sayılır birşey olsa gerek.

J.-P. S. — Elbette. Claude Farrère'i okuyup duran birinin tutup da örneğin Proust'a geçivermesi işleri karıştırıyordu. Bakış açılarını değiştirmem, insanlarla olan ilişkilerimi değiştirmem gerekiyordu.

S.de B. — İnsanlarla mı, sözcüklerle mi?

J.-P. S. — Sözcüklerle de insanlarla da; insanlarla az

(1) Bulantı, Sartre'ın en önemli yapıtlarından biri. (Ç. N.)

ya da çok mesafeli ilişkilerin bulunduğunu; zaman zaman onlara göre etken bazen de edilgen durumda bulunulduğunu anlamam gerekiyordu. Bu çok önemli oldu. Gerçek bir ortamın ne olduğunun ayrımına varmaya çabaladım. Aralarında var olan gerçek ilişkileriyle, yani eylemde bulunanlar ya da eyleme uğrayanlar olarak, insanların gerçek ortamını algılamaya çalıştım: bunu ben tanımıyordum.

S.de B. — Biraz daha iyi açıklar mısınız: insanlarla gerçek ilişkiler, eyleme uğrayanlar, eylemciler...

J.-P. S. — Böyledir insanlar, eylemde bulunurlar ve eyleme uğrarlar. Fakat eyleme uğrayanlar vardır, eylemde bulunanlar vardır.

S.de B. — Peki ama nasıl oluyor da, bunu Paris ortaya çıkarıyor?

J.-P. S. — Çünkü ben o zaman okul pansiyonunda yatılıydım, bunun çok etkisi oldu. Nizan da yatılıydı. Bu, şu demektir: insanlarla ilişkilerimiz vardı, öğrencilerle ilişkilerimiz vardı, pansiyoner ilişkileri. Şaşılacak denli öğreticiydi, bu pansiyonerlik ilişkileri.

S.de B. — Peki ama neden?

J.-P. S. — Çünkü bir kez yatakhane vardır, ki başlıbaşına bir âlemdir. Flaubert'in yatakhanede bulunduğu zamanı ve romantik edebiyattan başka hiçbir şey düşünmeyişini anımsıyor musunuz? Bu edebiyatı orada okuyordu. Bir âlemdir yatakhane.

S.de B. — İyi anlamadığım nokta şu: La Rochelle'deyken de insanların eylem yapmakta ya da eyleme uğramakta olduklarını öğrenmiş bulunuyordunuz, değil mi? Hem de arkadaşlarınızla olan ilişkilerinizde? Şu geçişi, La Rochelle'den Paris'e geçişi birazcık daha açıklasanıza.

J.-P. S. — Pekâlâ! Yatılı kalma olayı hakkında benim bilgim yoktu. Yatılılık hakkında kulağıma kötü şeyler de çalınmıştı. Dedemle annem babam bile şöyle derlerdi: olmaz, yatılı kalamazsın, çünkü ailenden uzak düşersin, öğretmenin biri, bir okul yöneticisi canını yakabilir; fakat her geceyi dedemin evinde geçirmem olanaksızdı; haftada bir kez, pazarları, onlarda kalıyordum ve geri kalan zamanda bir yerlerde kalmam gerekiyordu, yani yatılı olmalıydım,

gayet doğaldı bu. Henri-IV. lisesinde yatılıydım, dedem oraya kabulümü sağlamıştı. İşte orada insanlarla olan ilişkilerim değişti. Düşünün ki pazarları âyinde ilâhi söylemeye gidiyordum.

S.de B. — Sahi mi? İşte bunu hiç bilmiyordum. Neden gidiyordunuz âyinde ilâhi söylemeye?

J.-P. S. — Çünkü şarkı söylemek hoşuma gidiyordu, sonra âyin için bir şarkıcı korosu oluşturmaya adam arıyorlardı. Henri-IV. lisesinin okul kilisesinde org çalınırdı.

S.de B. — Amma eğlenceli. Fakat ayinde ilâhiye katılmanız ve de yatakhanede bulunmanız olayı edebiyatınızda oluşan değişikliği hangi yönden açıklamakta?

J.-P. S. — Bunların onu açıkladığını söylemedim. Demem şu ki, beni böylece bir başka ortam sarıyordu; altı gün boyunca lisede yatıyordum, lisede kalıyordum dışarı çıkmaksızın, yatılılara özgü o akşamlar ve o hoş ilişkilerle; sonra pazarları dedemlerin evine gidiyordum. Orası kendi evimizden apayrı bir dünyaydı, zira dedem öğretmendi. Ben de onun kitaplığına kavuşuyordum. Başka bir dünyada yaşıyordum. Aslında bir üniversite dünyasıydı bu, çünkü kendimi Eğitim Enstitüsü ve öğretim üyeliğine hazırlıyordum.

S.de B. — O dönemde sizin için önemli arkadaşlar hangileridir? Önce Nizan, tabii, ve şu demin bana söz ettiğiniz Gruber...

J.-P. S. — Gruber önemli olmadı, aramızda sadece nezaket ilişkileri vardı. Nizan'ın arkadaşı, sonradan benim de arkadaşım olan, Chadel vardı. Onü küçümserdik, ama o bizim üçlü ilişkilerimizden, üç silâhşörlerden söz ederdi, bunlar bizim onda bıraktığımız ama kullanmadığımız efsaneleriydi. Daha sonraları doğum doktoru olan birisi daha vardı, çok iyi, çok tatlı biri.

S.de B. — Derslere iyi çalışıyor muydunuz o sıralarda?

J.-P. S. — Son sınıfta, belki felsefe bölümünde, şimdi anımsayamıyorum, iftihara geçtim.

S.de B. — Peki sonuçta neden felsefeyi seçtiniz? Madem ki edebiyatı da çok seviyordunuz.

J.-P. S. — Çünkü öğretmenim olan Cucuphilo'nun fel-

sefe derslerini izlediğimde — adı Chabrier idi, ama ona Cucuphilo lâkabı takılmıştı — felsefe bana dünya bilgisi gibi görünmüştü. Felsefede tüm bilimler mevcuttu; metodoloji dersinde bir bilimin nasıl oluştuğu öğreniliyordu. Bana göreyse, bir insanın matematiğin ya da doğa bilimlerinin nasıl oluştuğunu bilmesi, onun tüm doğa bilimlerini ve matematiksel bilimleri bilmesi anlamına geliyordu; böyle olunca, eğer ben felsefeyi seçersem, edebiyatta sözünü etmek zorunda olduğum tüm dünyayı da öğrenmiş olurum diyordum. Felsefe bana, deyiş doğruysa, ilerde kullanacağım malzemeyi sağlıyordu.

S.de B. — Öyleyse o sırada edebiyatı nasıl görmekteydiniz? Söz etmek zorunda olduğum tüm dünya diyorsunuz: yazarın dünyayı anlatması gerektiğini mi düşünüyordunuz?

J.-P. S. — Sanıyorum bu düşünceyi bana veren arkadaşlarla yaptığımız konuşmalardı. Onu ilk kez düşünen belki Nizan'dır, bilmiyorum. Her neyse, şöyle düşünüyordum: roman dünyayı olduğu haliyle anlatmalıydı, edebiyat ve eleştiri dünyasını olduğunca, yaşayan insanların dünyasını da. Alphonse Daudet'yi pek sevmezdim, fakat akademisyenler üzerine bir roman yazdığı için beni şaşkına çeviriyordu, yani bir mesleği ele almış, eğer buna bir meslek denebilirse ve ondan başlıbaşına bir roman meydana getirmişti; akademisyenlerin adlarını veriyordu.

S.de B. — Peki, edebiyatın kendinizden söz etmekten ibaret olması gerektiğini düşünmüyor muydunuz?

J.-P. S. — Ha, hiç düşünmüyordum. Kesinlikle. Çünkü, size söyledim ya, ben silâhşör romanlarından yola çıkmıştım. Artık onları düşünmüyordum, ama geriye kalan birşey vardı. **Les Chemins de la liberte**'de (1) yine silâhşörlük romanından izler vardır.

S.de B. — Evet. Fakat **La Nausée**'de hiç yoktur.

J.-P. S. — Yoktur **La Nausée**'de.

S.de B. — **Le Mur**'de (2) de yoktur. Güzel. Demek fel-

---

(1) **Özgürlüğün Yolları**, (Ç. N.)

(2) **Duvar**, (Ç. N.)

sefe okudunuz, çünkü bu sizin herşeyi bilmenize, herşeyin bilinebildiğine, tüm bilimlere hakim olunduğuna inanmanıza olanak veren ders idi.

J.-P. S. — Evet; bir yazar, bir filozof olmak zorundadır. Felsefenin ne olduğunu bildiğim andan bu yana yazardan bunu beklemek bana olağan geliyordu.

S.de B. — Evet, fakat yazmak neden kesinlikle gerekliydi?

J.-P. S. — Ben, kişisel edebiyatın az önemsendiği, hiç değilse burjuva ve küçük burjuva okuyucular tarafından az önemsendiği — bunlara dedem ve çevremdeki insanlar da dahildi — bir döneme aitim. O zamanlar kişisel şeyler yazılmazdı.

S.de B. — Fakat Proust'u sevmeye başladığınız zamanı alalım, anlattığı kişisel şeyler için tam da örnek tip olabilecek şunun gibi şeylerdi: nasıl uyur, nasıl uyumaz. Elbet içersinde çevre de yok değildir, ama o kadarı olacak tabii...

J.-P. S. — Evet, başladığımda, Proust'ta asıl beğendiğim romandaki çevre oldu. Bizim sözünü ettiğimiz yavaş yavaş ortaya çıktı. Sonra sonra ise edebiyatın kişisel şeyler için olduğunu bile düşünmüşümdür. Fakat unutmamak gerekir ki, felsefe okumaya başladığım andan itibaren ve yazmaya başladıktan sonra, edebiyatta amacın, okuyucuya asla düşünmemiş olduğu şeyleri keşfettiren bir kitap yazmak olduğunu düşünmüşümdür. İşte asıl bu nokta çok uzun süre kafamda yer eden düşünce oldu: Dünyadan bir şeyler vermeyi başaracaktım, öyle herhangi bir kimsenin görebileceği cinsten şeyler değil, fakat benim görebileceğim şeyler ve bu şeyler — onların ne olduklarını daha ben de bilmiyordum — dünyayı gösterecekti.

S.de B. — Peki dünyayı insanlara göstermeye yetkin olduğunuzu nasıl anlıyordunuz? İçinizden kendinizi nasıl hissediyordunuz? Çok zeki, çok yetenekli, bu iş için yaratılmış biri olduğunuzu mu hissediyordunuz?

J.-P. S. — Çok zeki, evet, tabii. Zorluk çekmedim değil; örneğin matematikten ve sanırım, doğa bilimlerinden hayli kırık sonuçlar aldığım olmuştur. Fakat çok zeki ol-

duğuma inanıyordum. Özel nitelikler derseniz öyle şeylerim olduğunu zannetmiyordum. Üslûp ve söyleyecek şeyleri olma sorununa gelince, bunlar zeki olan ve dünyaya bakabilen birine zamanla nasıl olsa gelir diye düşünüyordum. Bir başka deyişle, kendimin bir dâhi olduğuna dair bende tam bir kuram vardı — buna yine döneceğiz —, yazış ve yazımı düşünüş biçimimle tümden çelişen bir kuram. Şöyle düşünüyordum: neresinden alınırsa alınsın ben kitaplar yazan adamın biriydim. Eğer bu adam elinden geldiğince iyi yazarsa, birşeyler elde edebilecektir. İyi bir yazar olacak ve özellikle dünyanın sırrını çözebilecektir.

S.de B. — Ha, dünyanın sırrını çözmek düşüncesi ilginç işte. Fakat bu da, sizin düşünceler, kuramlar adı altında kafanızda yer alan şeylerden çıkıyordu anlaşılan. Daha pek gençken bile, bir şeyler hakkında kendinize özgü görüş biçimleriniz vardı.

J.-P. S. — Evet, kendime özgü görüşlere sahiptim. «Kerametleri kendinden menkul» görüşler. Fakat onaltı yaşımdan beri vardı bunlar. Lise son ve felsefe bölümü, benim yığınla düşünce örettiğim yıllar olmuştur.

S.de B. — Evet, ve de bu düşünceler edebi bir biçim altında aktarılmalıydılar; bu durumda, güzel bir nesne, bir kitap yaratılmalıydı, fakat o şekilde ki, sizdeki bu düşünceleri, kısacası dünya gerçeğini, ortaya serecek bir kitap.

J.-P. S. — Ne ki, bu gerçeği tam tamına ben biliyor muydum sanki? Ne gezer. Hem de hiç bilmiyordum. Ama zamanla öğrenecektim. Onu, dünyayı gözlemekten çok sözcükleri bir araya getirip aralarında uyuşturarak öğrenecektim. Sözcükleri bağdaştırarak, gerçek şeyler elde edecektim.

S.de B. — Nasıl oluyor bu? Önemli burası.

J.-P. S. — Valla, nasılını benim de bildiğim yoktu. Yalnız biliyordum ki sözcüklerin uyuşumu, iyi sonuçlar veriyordu. Sözcükler uyumla dizilliyor, sonra bir doğruyu sunan sözcük kümeleri oluşuyordu.

S.de B. — Bunu doğrusu pek iyi anlayamadım.

J.-P. S. — Edebiyat sözcükleri birbirlerliyle kümelendirmekten ibarettir: benim daha dilbilgisiyle ve bu şeyler-

le uğraştığım yoktu. Uyumlama imgelem yoluyla yapılıyor, sözcükleri sanki... «güneşin tersine doğması» gibi imgelemimiz yaratıyor. Bu sözcük kümeleri içersinde kimileri doğruydu.

S.de B. — Nerdeyse gerçeküstücülük dense yeridir. Sözcükler kümelendiriliyor ve sonra birden, bu sözcükler, kimbilir hangi büyü ile, dünyayı aydınlatıyorlar.

J.-P. S. — Evet, böyle oluyordu. Sahiden de, kimbilir hangi büyüyle, çünkü hangisi olduğunu ben de bilmiyordum. Dile karşı bir güvendi bu.

S.de B. — Tamam ama, sözcükleri aklınıza estiği gibi serpiştirerek, rasgele de yazmıyordunuz herhalde?

J.-P. S. — Değil elbette.

S.de B. — Tam aksine, gayet oturaklı, gayet düzenliydiler. Bu durumda, bu edebiyatın felsefe ile ilişkisine bakmak gerekecekti.

J.-P. S. — Özellikle bu edebiyat felsefi birşeyler içerince. Örneğin, gerçeküstücüleri ben lise sonda ya da Eğitim Enstitüsü hazırlık sınıfında, yahut da felsefe bölümündeyken keşfettim.

S.de B. — İlginizi çekiyor muydu?

J.-P. S. — Biraz, tabii. Tuhaf bir şeydi; çok klasik bir oluşumdan çıkıp geliyor ve bunun içine düşüveriyordum. Öyle olunca onunla ilgilenmek istiyordum, çünkü Nizan gerçeküstücülükle ilgileniyordu; ve yavaş yavaş hem de gittikçe daha fazla onunla ilgilendim. Eğitim Enstitüsünde bu başat eğilimdi. Fakat bunda ileri giden kişiler benden pek fazla yaşlı değildiler. Enstitüye girdiğim sırada ben onsekiz yaşımdaydım. Gerçeküstücüler ise yirmibeş yaşlarındaydılar. Pek büyük bir yaş ayrımı da yoktu. **L'Immaculée Conception** (1), Eluard, Breton okunmaktaydı; benim yönümden çok önemli oldu bu; anımsarım, zira gerçeküstü üslûp temrinleri yaptım. Zaten, **L'Immaculée Conception'** un şiirlerini taklit etmeye de uğraştım. Dahası, deliler üze-

(1) **Günahsız Gebelik**, (Meryem Ana'nın gebeliği için kullanılan deyim, Ç. N.)

rinde düşünmeye başlamıştım o sıralar. Gerçeküstücülerden biri olarak, deyin isterseniz.

S.de B. — Herşeye karşın, felsefe-edebiyat bağlaşımını daha iyi anlamayı isterdim. **Er l'Arménien**'de felsefi bir içerik vardı. Taşımayı üstlendiğiniz bir tür ileti vardı.

J.-P. S. — Evet, fakat ben onu bir ileti olarak imgelemiyordum. Okurlara dünya üzerine gerçeği gösteriyordum. Hiç umurumda olmayan şeylerden biriyse, bir yapıtın iç niteliği olarak güzellikti. Ona hiç kafamı takmıyordum. Her şeyden önce gerekli olan, yapıtın, en büyük sayıda yeni bilgi getirmesiydi.

S.de B. — Başkasına anlatılabilirliği olan bu gerçekleri yakalamış olma inancı size nereden geliyordu?

J.-P. S. — Yakalamış filân değildim, onları bulmam gerekiyordu. Onları yeryüzünde bulmalıydım, bulacağımdan emindim ama.

S.de B. — Peki, önemli düşüncelerinizin ilki olan — ki şu ya da bu biçim altında daima süregelmiştir — olumsallık düşüncesi size nereden geldi?

J.-P. S. — Vallahi, bu düşünceye ilk anıştırmayı, Suppositoires Midy (1) güncesinde buldum.

S.de B. — Neydi bu günce, anlatsanıza.

J.-P. S. — Bu günce, metroda bulduğum bir günceydi. Enstitü hazırlık öğrencisiydim, benim felsefe üzerine ilk güncemdi. Aklıma gelen herşeyi işlemek üzere almıştım.

S.de B. — Boş olarak bulduğunuz bir günce miydi?

J.-P. S. — Evet, metrodaydım. Bir ara koltuğun üzerinde duran birşeye doğru yaklaştım, baktım bir günceydi, tamamen de boştu. Midy laboratuvarları tarafından doktorlar için hazırlanıp dağıtılan bir günceydi, bir tür fihrist. Böylece, A ile başlayan bir düşünce aklıma gelirse not ediyordum. Fakat garip olan şuydu ki olumsallık (2) hakkın-

(1) Midy Fitilleri (*Bir ilâç fabrikasınca üretilen fitilleri tanıtıcı* ajanda. Ç. N.)

(2) Sartre Felsefesinin önemli bir kavramı olup fransızcası **contingence** olan bu kelimenin kökeni bir şeyin raslantı sonucu başımıza gelmesi anlamındaki latince **contingere**

daki düşünce aklıma takılmaya başlamıştı. Olumsallık üzerine, bir filmden sonra kafa yormaya başladım. Olumsallığın bulunmadığı filmler görüyor, fakat çıktıktan sonra olumsallığı buluyordum. Şu halde dışarı çıktığımda, sokakta gereksinimin bulunmadığını bana hissettiren, film gereksinimidir. İnsanlar gidip geliyorlardı, kimbilir kimdiler...

S.de B. — Fakat bu kıyaslama, sizde meydana getirdiği öneme nasıl kavuştu? Bu olumsallık olayı niçin sizi bu denli etkiledi de siz onu gerçekten şey yapmak istediniz... anımsıyorum, sizinle rastlaştığımızda, bundan birşey yapmak istediğinizi bana söylemiştiniz, öyle birşey ki yazgı Yunanlılar için neyse öyle birşey olsun. Bu olumsallık fikri, dünyanın gerçek boyutlarından biri olsun istiyordunuz.

J.-P. S — Evet, çünkü bana öyle geliyordu ki bu savsaklanıyordu. Bunu hep böyle bulmuşumdur zaten. Marksist düşüncelerin sonuna dek gidildiğinde, örneğin, gereksinimli bir dünya vardır, olumsallık yoktur, yalnızca gerekircilikler (1), diyalektikler vardır; olumsal olaylar yoktur.

S.de B. — Dokunaklı biçimde etkiliyor muydu sizi bu olumsallık?

J.-P. S. — Evet. Sanırım, onu filmlerle ve sokaklara çıktığımda keşfettiysem de, bir yandan da bunun nedeni, onu keşfetmeye uygun bir yapının olmasındandı.

S.de B. — Zaten **Les Mots**'da, bugün kendiniz tarafından belki biraz yeniden kurulmuş olan, fakat nihayet felsefi bir kavramla yorumlanmış bir varoluş deneyimi vardır.

J.-P. S. — Kuşkusuz.

S.de B. — Suppositoires Midy güncesine olumsallık üzerinde ne yazıyordunuz?

J.-P. S. — Olumsallığın bulunmadığı sinema ile, tam aksine bundan başka bir şeyin bulunmadığı sokağa çıkış

---

filinden gelmektedir; raslantısallık, olumsallık demektir, meydana gelebilme ya da gelmeyebilme, gereksinimli olmama halini anlatır, (Ç. N.)

(1) Fransızcası: dêterminisme, (Ç. N.)

arasında da keskin biçimde görüldüğü üzere, olumsallığın var olduğunu yazıyordum.

S.de B. — Bir olumsallık ezgisi yazdınız.

J.-P. S. — Bir olumsallık ezgisi yazdım.

S.de B. — Kaç yaşınızda?

J.-P. S. — Eğitim Enstitüsünün üçüncü sınıfında. «Unutmayı getiriyorum ve cansıkıntısını getiriyorum.» İşte ilk sözcükleri...

S.de B. — Evet. Bu yanı, tatsız, sıkıcı yanıydı varoluşun, daha sonraları **La Nausée**'de söylediğiniz gibi. Nizan'a olsun, öteki arkadaşlarınıza olsun olumsallık kuramınızdan söz ediyor muydunuz?

J.-P. S. — Aldırdıkları yoktu.

S.de B. — Aldırmıyorlar mıydı, niçin?

J.-P. S. — Bu onların ilgisini çekmiyordu.

S.de B. — Çünkü ona yeterince çekici bir biçim vermemiştiniz daha.

J.-P. S. — Belki. Bilemem. Bilirsiniz, Enstitüdeyken kimse başkalarının düşüncelerine aldırmaz. Kendininkileri arar herkes. Kendi işini yoluna koymaya uğraşır. Nizan kısa zamanda faşistlikten komünistliğe kayıverdi. O dönemde, olumsallık üzerine düşünecek zamanı yoktu.

S.de B. — Evet, tabii. Peki Guille'i (1) ne zaman tanıdınız? Entellektüel etkileri görmek için soruyorum bunu.

J.-P. S. — Enstitünün ilk yılında. Ama daha önceden de çoktan birbirimizle tanışmıştık; Louis-le-Grand Lisesinde benimle beraber Eğitim Enstitüsüne hazırlananlardandı.

S.de B. — Sizinle Guille ve sizinle Nizan arasındaki arkadaşlıkların nasıl bir farkı vardı? Ve Guille'in üzerinizde bir etkisi oldu mu o sıralarda? Onunla neden dost oldunuz?

J.-P. S. — Guille, Maheu ve benim neden bir grup oluşturduğumuzu mu soruyorsunuz? Ki bu grup Nizan'la benim oluşturduğumuz gruptan çok farklıydı ayrıca: Vallahi bunu açıklayamayacağım.

---

(1) **Mémoires**'ında (Anılarım) Guille'e Pagniez takma adını verdim ve kendisinden uzun uzadıya söz ettim.

S.de B. — Maheu'nün durumu daha iyi anlaşılıyor, o da filozoftu çünkü. Ama Guille? O filozof değildi; o dönemde siz edebiyatı felsefeye yeğliyor muydunuz?

J.-P. S. — O, edebiyattan fazla söz etmezdi.

S.de B. — Proust'tan söz eder miydiniz?

J.-P. S. — Proust'tan söz edilirdi, elbet, ama hayat olaylarından da söz edilirdi. Sabahleyin ne oldu, babası ona ne söyledi. Kadınlarla başından geçenler, şunlar bunlar; sonra, beslenme konusundan çok söz edilirdi.

S.de B. — Daha o zaman mı?

J.-P. S. — Pierre'in yerine gittiğimizi unutmayın!

S.de B. — Enstitüdeyken Pierre'in yerine mi giderdiniz? Buna yetecek denli harçlığınız var mıydı?

J.-P. S. — Dördüncü sınıftayken, küçük mirasım vardı.

S.de B. — Ha evet! Doğru ya. Peki, yazmakta olduklarınızdan bazılarını Guille'e gösteriyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet. Özellikle, Mme Morel'i (1) tanıdıktan sonra, ona gösterdiğim şeyler oluyordu. Onunla bu hanımın «A rebrousse-soleil» dolayısıyla gülmekten kırılıp geçtiklerini anımsarım.

S.de B. — Beni artık tanımakta olduğunuza göre, bu daha sonraları olmuştu. Yazmış olduğunuz bir şiir de vardı: «Adouci par le sacrifice d'une violette/Le grand miroir d'acier laisse un arrière-goût mauve aux yeux.» (2) Bunu, gökyüzünün morumsu renkte olduğunu anlatmak için söylüyordunuz, ve tabii sizinle alay etmişlerdi. Fakat **La Nausée**'yi de pek sıcak karşılamadılardı, o zaman...

J.-P. S. — Mmm! Sert eleştirmenlerdi: tüm yazdıklarımın zayıf şeyler olduğu belliydi. Daha sonra yazayım istiyorlardı...

S.de B. — Her halde **Une défaite** olacak, bu hatunu gözlerinden yaş gelenedek güldürmüştü sanıyorum?

J.-P. S. — Ha, evet! gözlerinden yaşlar gelmişti.

S.de B. — Hep, şu berbat **Frédéric**'ten söz ederdi. Gü-

---

(1) Ona **Mémoires** adlı kitabımda Mme Lemaire adını verdim.

(2) «Bir menekşenin özverisiyle hafifleniş / Büyük çelik ayna gözlerde morumsu bir damak tadı bırakır.» (Ç. N.)

zel. Olumsallığa dönelim. Olumsallık düşüncesi oluştu. **Er l'Arménien**'de felsefi bir içerik vardı; ardından neyi yazdınız? Hemen ardından gelen **La Légende de la vérité** mi oldu?

J.-P. S. — **La Légende de la vérité** sizi tanıdığım sıralarda yazıldı.

S.de B. — Felsefeyle edebiyat arasındaki şu ilişkiden bana daha iyi söz edin. Bunun beni çok etkilediğini biliyorum. Spinoza ve Stendhal olmak istiyorum, demiştiniz bana. Peki aradaki ilişkiyi nasıl görüyordunuz? İki dizi eser görmüyordunuz, bir dizisi felsefi, ötekiyse...

J.-P. S. — Hayır, o sırada felsefe kitabı yazmak istemiyordum. **La Critique de la raison dialectique**'e (1) ya da **L'Etre et le néant**'a (2) eşdeğer birşey yazmak istemiyordum. Hayır, istiyordum ki inandığım felsefe, ulaşacağım doğrular romanımda anlatım bulsun.

S.de B. — Yani aslında, **La Nausée**'yi mi yazmak istiyordunuz?

J.-P. S. — Temelinde **La Nausée**'yi yazmak istiyordum.

S.de B. — Kafanızdaki bu girişim gerçekleşti. Ama, hemencecik olmadı bu, önce bir mit (3) biçimini almakla başladı; **La Légende de la vérité** vardı; yalnız adam miti vardı.

J.-P. S. — Evet, yalnız adam miti uzun zaman sürdü. **La Nausée**'de bile vardır.

S.de B. — Evet, fakat söylencesel bir biçim altında değil. Çok yapmacık bir dilde yazılmıştı, **La Légende de la vérité**; çok cakalı, pek az çağdaş.

J.-P. S. — Bir öğretmen üslûbuydu bu. Bir edebiyat ya da felsefe öğretmeni böyle yazar işte. Ben de öğretmen kitaplarından sıyrılmış, onlardan biri olarak ortaya çıkmıştım.

S.de B. — Yığınla şey üzerine düşünceleriniz vardı, belirgin ve iyi anlatılmış düşünceler: örneğin, gençlik hak-

---

(1) Diyalektik aklın eleştirisi, (Ç. N.)

(2) Varlık ve Yokluk, (Ç. N.)

(3) Fransızcası: Mythe, mitoloji yani söylence masalı, (Ç. N.)

kındaki ankete hangi yıl yanıt verdiniz?

J.-P. S. — Eğitim Enstitüsündeydim daha. Son seneydi, daha doğrusu sondan bir önceki. Çünkü son sene çok çalışıyordum. Zaten tarihine bakıvermek yeter.

S.de B. — Çoktan bir hayat anlayışınız vardı artık. Camille'le yazışmanızda ondokuz yaşındayken yazılmış bir mektubunuz var ki çok şaşırtıcı. Çünkü orada bile, sonradan geliştirdiğiniz mutluluk hakkında, yazı hakkında, bir tür mutluluğun reddi hakkında büyük bir kuramın çekirdeği; ve o sırada, henüz kanıtlanmamış olsa da bir yazar olarak değerinizin bir doğrulanması bulunmaktadır. Özellikle bu değeri nasıl hissediyorsunuz?

J.-P. S. — Kesindi. Ona bir Hıristiyan Meryem anaya inanması gibi inanmaktaydım, ama hiçbir kanıtım yoktu. Ve yine de, yazdıklarımın, yani şu küçük boktan kâğıtların, silâhşörlük romanlarının, ilk gerçekçi öykülerin bende bir deha bulunduğunun kanıtı olduğu izlenimini taşıyordum. Ne ki bunu onların içerikleriyle kanıtlayamazdım, çok iyi farkındaydım ki bu onu kanıtlayamıyordu henüz; ama sadece yazma olayı benim deham olduğunu kanıtlıyordu. Bunu kanıtlıyordu çünkü yazma eylemi, eğer kusursuzsa, dehası olan bir yazarı gerektirir. Kusursuz şeyler yazma olayı insanın dehası olduğunun kanıtıydı. Öte yandan, sonuç olarak, yazmak, kusursuz şeyler yazmak demekti. İnsan ancak kusursuz şeyler yazmak için yazmayı isteyebilir. Aynı zamanda, zaten tamamen yetkin olmayan şeyler, daha ileri gitmek için yetkin olanın sınırlarını bir parça aşmış olanlardır. Fakat «yazmak kusursuz şeyler yazmaktır» düşüncesi, klasikleşmiş düşüncedir. Şu halde, hiçbir kanıtım yoktu, ama kendi kendime diyordum ki, madem ki yazmak istiyorum, ki bir anlamda kusursuz şeyler yazmam demek oluyordu, bunu yapacağımı da varsaymak gerekiyordu; demek kusursuz şeyler yazacak adamdım. Bir dehaydım. Bütün bunlar kolayca anlaşılır şeylerdir.

S.de B. — Ama çok zeki olduğunuzu niçin düşünüyordunuz?

J.-P. S. — Çünkü bana öyle söylenmişti.

S.de B. — Sınıfta hep birinci değildiniz; La Rochelle' deyken onca okul başarınız da yoktu.

J.-P. S. — Pek bilmiyorum neden, böyle bir ünüm vardı: kuşkusuz üvey babam yüzünden de değildir.

S.de B. — Üvey babanıza karşı bir tepki miydi?

J.-P. S. — Olasılıkla. Düşündüklerimin doğru olduğuna inanıyordum. Oysa onunkiler yalnızca bilim sınırları içinde kalıyordu.

S.de B. — Bak işte, bundan hiç söz etmediniz. Oysa önemli şeylerden biridir bu: üvey babanızla ilişkileriniz, onbir yaşınızdan, diyelim ondokuzunuzadek hangi etkiler altında kaldı? Bir bilim adamı olan üvey babanız var; onu doğal olarak, bir sürü duygusal nedenlerden ötürü, annenizi sizden çalmış olduğu için sevmiyorsunuz. Fen bilimlerine karşı bir tavır almanıza neden bu olamaz; bunun nedeni her halde daha çok edebiyata dönük bir çocukluk geçirmiş olmanızdır. Fakat biraz açıklar mısınız?

J.-P. S. — Üvey babamla olan ilişkilerimi açıklamak için çok zaman gerek.

S.de B. — Bu bir çocukluk ve delikanlılık ilişkisi midir?

J.-P. S. — Evet. Bundan şimdi söz etmeyelim. Özellikle, onun yazma konusunda hiçbir etkisi olmadı. Ondört yaşımadek yazıları anneme gösterdim: «Güzel olmuş, iyi bulmuşsun.» derdi. Bunlara metelik vermeyen üvey babama onları göstermezdi. Yazdığımı bilirdi ama metelik vermezdi. Zaten bu yazılara metelik verilmemesi de son derece doğaldı. Yalnız üvey babamın bunlara hiç aldırmadığını ben bilmekteydim. Öyle ki bu adam, sürekli olarak, kendisine karşı yazdığım adam olmuştur. Tüm hayatım boyunca; ve de yazma olayı, ona karşı bir şeydi. Beni kınamıyordu, çünkü daha pek ufaktım, top oynamaktansa bunu yapmakta özgürdüm, fakat aslında bana karşıydı.

S.de B. — Ama, aslını ararsak, niçin? Edebiyatın boş şey olduğu kanısında mıydı?

J.-P. S. — Ondört yaşında edebiyatla uğraşmaya karar verilemeyeceği kanısındaydı. Bu onun için hiçbir karşılığı olmayan bir şeydi. Ona göre, bir yazar demek otuz yaşın-

da, ya da kırk, üç beş kitap vermiş bir adam demekti. Gelgelelim, ondört yaşında, bununla uğraşmak olmazdı.

S.de B. — Soruya dönüyorum: niçin kendinizi zeki görüyordunuz? La Rochelle'deyken nerdeyse haliniz dumandı. Arkadaşlarınızın size bir zekâ sertifikası verdikleri falan yoktu demek. Öte yandan, La Rochelle'deki derslerinizin pek ahım şahım gitmediğini de söylediniz.

J.-P. S. — Kendimi zeki olarak görüyor değildim.

S.de B — Görüyordunuz, zeki olduğunuzdan emin olduğunuzu söylediniz ya.

J.-P. S. — Özellikle sonradan, lise sondan sonra.

S.de B. — Ha, öyle mi! peki la Rochelle'deyken?

J.-P. S. — La Rochelle'deyken değil. La Rochelle'de ben orta sonu, lise bir ve ikiyi okudum. Zeki olduğumu düşünmüyordum, çünkü kelime benim için ortada yoktu; vardı da ben onu kullanmıyordum. Bu demek değildir ki kendimi aptal olarak görüyordum. Daha çok, derin olduğumu düşünüyordum, eğer bir çocuğun bu deyimi kullanabileceğini kabul edersek, düşünüyordum ki, nasıl desem, arkadaşlarımın kendilerinde kımıldatamadıkları şeyleri ben kımıldatıyordum.

S.de B. — Bu yüzden de diyelim ondört yaşınızda üvey babanızdan daha fazla şeyi kavradığınızı mı düşünüyordunuz?

J.-P. S. — Onun benden daha zeki olduğunu düşünüyordum.

J.-P. S. — Demeyin, onun daha zeki olduğunu mu düşünüyordunuz?

J.-P. S. — Evet, çünkü matematik biliyordu. Bu bana zekilik gibi geliyordu, matematikten anlamak.

S.de B. — Fakat, sizin de onda olmayan bir şeye sahip olduğunuzu düşünüyordunuz, değil mi?

J.-P. S. — Evet. Yazma olayına. Yazma olayı beni onun üstüne çıkarıyordu.

S.de B. — Bir de düşünme olayı. Sizinle tartıştığında — ondört, onbeş yaşınızda idiniz — zırvaladığını düşünür müydünüz?

J.-P. S. — Hayır. Dediklerini yargılamak güçtü. Be-

nimkilere uymayan düşünceleri vardı, yana kayan düşünceler, fakat hangi anda onların sakat yana kaydıklarını görmüyordum. Matematikten, fizikten, teknik bilgilerden. bir fabrikada olup bitenden yola çıkıyordu; tam olarak oluşmuş bir dünyası vardı, üstelik okumuştu. Büyük önemi yoktu okuduğu kitapların, ama ne de olsa o dönemde bilinen kitaplardı.

S.de B. — Tamamen kapalı bir mühendis değil miydi bu?

J.-P. S. — Hayır, hayır. Benim okuduğum ve beğendiğim kitapları okumuştu. Unutmayın, şu anda da birçok mühendis aynı şeyi yapmaktadır. Fakat, benim durumuma göre, o beni zorda bırakıyordu.

S.de B. — Pek az sözünü ettiğiniz onbir ilâ ondokuz yaş çağına dönecek olursak, siyasal bir konum almış mıydınız? Görüşler, kuramlar demiyorum; yani ondört-onbeş yaşlarda herhangi bir biçimde yönlenmiş miydiniz?

J.-P. S. — Onyedilerde, yavaş yavaş Rus Devrimine bir parça ilgi duymuştuk, arkadaşlar ve ben.....

S.de B. — Yaşınız kaçtı ama? Çok mu küçüktünüz, onikinizde var mıydınız?

J.-P. S. — Evet, oniki yaşındaydım ve bu bizi pek de sarmıyordu. Asıl merak ettiğimiz, S.S.C.B.'nin ayrıca yapmış olduğu barışa karşın, Almanya'yı yenip yenemeyeceğimizdi ve hepsi buydu.

S.de B. — Dünyayı nasıl algılıyordunuz?

J.-P. S. — Demokrattım. Bildiğiniz gibi, cumhuriyetçi olan dedem, beni cumhuriyetçiliğe yatkın yetiştirmişti, bunu **Les Mots**'da söyledim.

S.de B. — Bu, üvey babanızla sorun çıkarıyor muydu? İster demokrat, ister cumhuriyetçi olun, herhangi bir şeyde bu kendini ortaya döküyor muydu?

J.-P. S. — Hayır, üvey babam da cumhuriyetçiydi. Söz yerindeyse, aynı cumhuriyetçilik anlayışına sahip değildik. ne ki bu ancak yavaş yavaş kendini gösterdi. Çünkü benim cumhuriyetçiliğim, herşeyden önce sözcüklerdi. Herkesin aynı haklara sahip olacağı bir toplum özlemiydi.

S.de B. — Evet. Şu halde, o dönemde onunla sizin ara-

nızda bu sorunlar üzerine özel bir anlaşmazlık yoktu.

J.-P. S. — Hayır; bu daha sonra oldu, ben Paris lisesine girdiğimde.

S.de B. — Aslında, her şeyin belirginleştiği, geliştiği, doğrulandığı yer Paris oldu. La Rochelle'deyken bir başka biçim altında peydahlanıp varlık kazanmakta olan herbir şey. Zeki olduğunuzu gerçek olarak düşündüğünüz, deha düşüncesine kapıldığınız yer Paris midir?

J.-P. S. — Hayır, daha önceden vardı.

S.de B. — Daha mı önceden, öyle mi?

J.-P. S. — Evet, evet. Deha zekâdan değildi. Deha, kusursuz bir edebi yapıt yaratma olanağıydı. Sonra bir de şu var, bir ayrıntıyı unuttum, benim Paris'e yollanmamda kısmen etkin olan bir ayrıntı. Lise birdeyken, üvey babamın, anneme verdiği parasını çaldım.

S.de B. — Bu hikâyeyi bize bir kez daha anlatın; bir kez filmde anlattınız, ama film dediğiniz şeyin oynatılıp oynatılmayacağı belli olmaz. Hikâye ilginç.

J.-P. S. — Valla, gereksinimlerim vardı.

S.de B. — Evet, biliyorum; arkadaşlarınızla aynı ayarda olma, onları tiyatroya götürebilme, onlara şunu bunu ısmarlama...

J.-P. S. — Pasta ısmarlama. Hatırlarım, La Rochelle'in büyük pastahanesine giderdik, annemin parasıyla pastalar yerdik.

S.de B. — Demek gereksinimleriniz vardı.

J.-P. S. — Gereksinimlerim vardı. Annemin çantası bir dolapta dururdu. İçinde kendisinin tüm aylık parasıyla, alması gerekli şeylerin, örneğin gıdaların parası bulunurdu daima. Yığınla kâğıt para vardı ve ben alırdım; önceleri franklar alıyordum, bugünün bir frangından çok daha değeri olan frankları, daha sonraları ise kâğıt paraları, tabii biraz sakınarak el attım. Beş frank şuradan, üç frank buradan derken, Mayıs ayının bir günü kendimi yetmiş frankın başında buldum. 1918'de, yetmiş frank az buz değildi. Derken bir gün, yorgun olduğumdan erkenden yatmaya çıktım. Ertesi günü annem uyandırdı beni, daha iyi olup olmadığımı anlamak istiyordu. Bense, tüm hazinemin, kâ-

ğıt paraların, ufaklıkların filân bulunduğu ceketimi, beni ısıtsın diye dizlerime koymuştum. Tutup onu aldı, şöyle bir salladı, ama belli bir amaçla değil; içerde şangur şungur eden sürüyle paranın sesini işitti. Eliyle yokladı, kâğıt paraları, frankları buldu; hemen onları çıkardı ve: Allah Allah, bu paralar da ne? dedi.

S.de B. — Siz çalmazdan önce farkına varmaması garip! Benim annem olsaydı, bu olanaklı değildi. Sizinkisi saymaz mıydı, çantasında ne olduğunu bilmez miydi?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Devam edin. Kâğıt paraları, frankları buldu...

J.-P. S. — Dedim ki: «Sakadan Cardino'dan çaldığım paradır, annesi vermiş ona, bugün onu kendisine verecektim. — Pekâlâ, dedi annem, ama onu ona ben vereceğim, ne olup bittiğini anlamam için bu akşam beni ona götüreceksin.» Durum kötüye gidiyordu, çünkü bu Cardino — bilmem niye onu seçmiştim — benim en büyük düşmanımdı. O sabah, liseye gittim, tabii yumruğunu suratıma patlatmak için can atan Cardino ile buluşmak allahın belâsı bir iş oldu, ama sonunda üçüncü kişiler araya girdi ve eve gelmeye, parayı almaya, beşte üçünü bana geri vermeye ve beşte ikisini de kendi şahsına alıkoymaya razı edildi. Geldi de; annem kendisini pek eğlendiren tam bir diskur çekti: herşeylerinin böyle çalınmasına göz yummamalıydı, dikkat etmesi gerekti, onun yasında vb. Oğlan parayı aldı, çekti gitti. Hemen kendisine büyük bir elektrik lâmbası satın aldı. Annesi, Bayan Cardino ise bütün bunları iki gün sonra anladı. Bununla beraber bana borçlu olduğu tutarı, yani paranın beşte üçünü, bana yine de hemen geri vermeyen arkadaşlara vermişti. Annemin ve üvey babamın yanında büyük bir olay çıktı, beni ayıpladılar, v.b.

S.de B. — Evet, derken annesi Bayan Cardino gelip bu paranın da nereden çıktığını sordu.

J.-P. S. — Tabii. O zaman annem her şeyi anladı. Bana ağızlarına geleni söylediler. Bir zaman yüzüme bakmadılar ve anımsıyorum — lise birde oluyordu bu — dedem, Paris'ten büyükannemle beraber çıkıp geldi; olup biten-

leri öğrendi; bu onu çok üzdü. Bir gün eczaneye kadar onunla gittimdi, içeri girdi, yere on kuruşluk bir para düşürdü. Şınğır etti. Yerden almak için atıldım. Beni durdurdu ve, katur kutur eden zavallı dizleriyle eğilip kendisi aldı, çünkü ben yerden para almaya artık lâyık değildim.

S.de B. — Bu, sizin kulağınıza küpe olmuştur. Bunlar bir çocuğun belleğinden çıkmayacak cinsten şeyler.

J.-P. S. — Evet, biraz küpe oldu kulağıma. Öte yandan arkadaşlarımla ilişkilerim de iyi değildi.

S.de B. — Bu, edebiyat bakımından hangi ölçüde sizi etkiledi? Bazen bunun size zor kullanmayı öğrettiğini söylüyorsunuz.

J.-P. S. — Evet, bu bana zorbalığı öğretti. Normal olarak, zor kullanmanın ne olduğunu buruna atılan veya yenilen bir yumruk öğretmiş olmalıydı; Paris lisesinde bu böyle olurdu; fakat La Rochelle lisesinde, çocuklar savaşı ciddiye alıyorlardı; düşman her zaman için bir Almandı; herifler zorunluydular.

S.de B. — Ha, evet! Savaş sırasındaydı: önemli bu.

J.-P. S. — Savaş sırasındaydı, ya. Ve işte orada öğrendim ben zorun ne anlama geldiğini. Bir kez, onlar bana karşı zorbaydılar, çünkü ben biraz şamar oğlanı idim; ve sonra kendi aralarında zorbalık ediyorlardı. Savaştan, öldürülmekten ya da sağ kalmaktan, v.b. söz ediliyordu. Çocukların aileleri, babaları vardı savaşta. O halde, evet, zor kullanımını ben orada öğrendim. Önemli birşeydir bu.

S.de B. — Dünkü konuşmayı kaldığı yerden alalım. Bugün konuşacağımızı söylediğiniz iki, hatta üç konu vardı. Zor konusu vardı, onu nasıl anladınız ve yapıtınızı hangi bakımdan etkiledi. Taşradan Paris'e geçiş sorunu vardı; dün, bunun üzerinizdeki öneminin büyük olduğunu söyler gibi oldunuz; sonra da deha hakkındaki düşünceniz ve deha ile zekâ arasında yapmakta olduğunuz ayrım var. Hangisinden başlayalım istersiniz?

J.-P. S. — Önce o günlerin hergün yaşanan bir gerçeği olarak zor kullanımı; savaşın getirdiği zora başvurma var-

dı, bir de şu babasız oğlanların küçük zorbalıkları. Uzaktan yakından, zoru karşımda buluyordum. Özellikle de, ona uğrayan pek çok defa ben oluyordum. Lisedeyken dövülen bir kişi olarak. Bir düşman gibi dövmezler sizi, bir arkadaş olarak döverler, bir hataya düşmenize engel olmak için, biriyle barıştırmak için, komiklik olsun diye, akla ne gelirse: sizi arkadaşça döverler. Önemli olan birşey vardı zaten, bu da iki büyük düşmanı olan liseye hep birlikte ait olmamızdı. Bu düşmanların biri, bir dinsel okul olan papazlar okulu; öteki de serserilerdi, çoğu zaman okula bile gitmeyen, o zamanın deyimiyle küçük serseriler: çıraklar olabilirlerdi, bizim gibi oniki ilâ onaltı yaşlar arasında oğlanlar. Onlarla karşılaşıyor ve birbirimizi tanımasak da, onlarla döğüşüyorduk, bunun da, onların bizden daha perişan bir kılık içinde olmalarından başka bir nedeni yoktu; geçerken bize ters bakıyorlar ve yumruklar konuşuveriyordu. Hele bir gün hatırlıyorum, üstünde koca bir saatin yer aldığı bir şehir kapısına bakan ve La Rochelle'in ortasında bulunan bir caddede, lise çıkışı, alış veriş yapacak olan annemle giderken bu serserilerden biriyle yüz yüze geliverdim: sokakta tekme tokat giriştik ve yerlerde yuvarlanmaya başladık ve bu, şaşkın bir halde dükkândan çıkan annemin rakibimle sarmaş dolaş olmuş beni yerlerde görmesine kadar sürdü. Beni boyunduruktan söküp alan annemin elini hissettim; kıyasıya döğüşülürdü.

S.de B. — Serserilerle ya da din adamlarının yanındaki oğlanlara karşı döğüşürken, herzaman size eziyet eden arkadaşlarınızla uyuşuyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet, eğer onlardan biri oradan geçmiş olsaydı, serserinin üzerine atlamak için bana katılırdı. Bu liseliler arasında bir bağlasma idi. Ben tamamen liseye ait değildim, çünkü Paris'li idim, çünkü arkadaşlarınkivle aynı olmayan bir konuşmam, davranış biçimim vardı. Yine de arkadaşlarım yok değildi, ama onlara kıtırlar anlatırdım, ve tabii hiç birine inanmazlardı. Örneğin, La Rochelle lisesine gelince, Paris'te küçük bir kız arkadaşım olduğunu ve cumartesi pazarları bir otele gidin vattığımızı anlattım. Oniki yaşında olduğum ve ortadan daha kısa boylu oldu-

ğum göz önüne alınırsa bu anlattığımın komikliği ortaya çıkar. Kendi kendimin kurbanıydım, çünkü sanıyordum ki onları hayretlere düşürüyor, kendime hayran kılıyordum.

S.de B. — Tepkiniz nasıl oluyordu? Bu sizi hayli derinden etkiliyor muydu, yoksa bu düşmanlık oyunun kuralları içinde mi kalıyordu? Hayat hakkında ne öğretti bu size?

J.-P. S. — Bu sadece onlar için oyunun kuralları içindeydi. Benim için değil. Ben, bir tür belânın üstüme çöktüğünü hissediyordum, çok mutsuzdum. Çoğu kez, alay konusu oluyor, dövülüyordum. O zaman, küçüldüğümü hissediyordum. Paris Henri-IV. Lisesinde bu durum yoktu. Güçlükler vardı, bunlar, yaşın getirdiği şeylerdi. Arkadaş olduklarım vardı ama geçinemediklerim de vardı. Ama Henri-IV Lisesinde kendileriyle birlik olduğum bir grup vardı. Oysa La Rochelle'de, arkadaşlarım varsa da, onlara sevgi gösteren asıl bendim. Fakat, yineliyorum, bana zarar vermek ya da benimle alay etmek değildi amaçları. Arkadaştık ve birilerimiz ötekini dövüyordu. Oysa ben buna çok bozuluyordum. Ayrıca, pek de hoş olmayan üvey babamla olan ilişkiler de düşünülünce sanırım orada hayatımın en mutsuz yıllarını geçirdim.

S.de B. — Peki bunun gelecekteki gelişmeniz üzerinde etkisi oldu mu?

J.-P. S. — Sanırım evet. Bir kez, sanıyorum orada öğrenmiş olduğum zor kullanma olayını hiçbir zaman unutmadım. İnsanların arasındaki ilişkiyi böyle gördüm. Arkadaşlarımla hiçbir zaman sıcak ilişkilerim olmadı, sonradan. Onlar arasında veya onlardan bana, ya da benden onlara hep zora başvurma düşünceleri bulunuyordu; bu bir dostluk yoksunluğu değildi; bu, zora başvurmanın insanlar arasındaki ilişkilerde yerleşmiş olmasıydı.

S.de B. — Bununla birlikte, Maheu, Guille, Nizan'la ilişkilerinizde, Henri-IV Lisesinde ya da Eğitim Enstitüsündeyken, bu rol oynamıyordu ya?

J.-P. S. — Nizan'la, hayır, kesinlikle değil. Guille ve Maheu'nün, gözünü şişirmek aklımdan geçmiyordu, asla. Ama bir tür mesafe, aramızda zorun olanaklı bulunduğu

gibi bir duygu vardı içimde.

S.de B. — Peki bunun sizin rolünüz üzerinde bir etkisi oldu mu, Eğitim Enstitüsündeyken, hani şu ötekilerin üzerine şey atan tüm bir çeteyle.

J.-P. S. — Evet, aynı şeyin sürmesiydi. Bunu da gayet doğal görüyordum. Akşamları smokinler içinde eğlenceden dönen beyzadeler üzerine su bombaları atmak, bana öyle geliyordu ki, gayet normal bir şeydi. La Rochelle'de durum farklıydı. Serserilerle dövüşürken, bu çatışmayla kendini burjuva yerine koyanlar bizlerdik. Ben işi pek öyle almıyordum, ama etrafımda açıkça görüyordum ki böyle alıyorlardı. Serserileri dövmek, kendini burjuva yapmaktı.

S.de B. — Fakat daha sonraları, hiçbir zaman bir zor adamı olmadınız mı?

J.-P. S. — Eğitim Enstitüsünde ara sıra suratımı dağıttırdığım oldu.

S.de B. — Öfkeleniyor muydunuz? Sizi tanıdığımda epey sinirliydiniz, özellikle sabahları. Ama tabii, bu hiçbir zaman zor kullanmaya dek varmazdı.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Sizi tanıdığımda konuşmanızda bulunan şöyle böyle bir sertlikle bunun bir ilişkisi var mıdır? Şuna buna kaba saba isimler veriyordunuz, bu size özgü birşey de değildi zaten, Nizan da Maheu de aynı şeyi yapıyorlardı. Bir ilişkisi var mı?

J.-P. S. — Bu azıcık farklıydı, zora başvurma olayından soyut birşeydi; XX. yüzyıl felsefesi olacak olan sade ve sert bir felsefe düşlüyorduk biz hep. Nizan Descartes'ı okuduğu sırada tam bir sertlik dünyası imgelemişti.

S.de B. — Sizi serserilerle dövüşmeye iten bu tür zora başvurma, sağcı, neredeyse faşist bir yöne sahip.

J.-P. S. — Faşist mi, hayır, kesinlikle değil. Ama sağcı, evet. Size dediğim gibi biz burjuvaydık.

S.de B. — Peki oradan nasıl sıyrıldınız?

J.-P. S. — Gerçekten yerimi bulduğumu hissetmiyordum. Ve sonra Paris'e geldim...

S.de B. — Taşradan Paris'e geçiş sizin için çok mu önemli oldu?

J.-P. S. — Bunu hemencecik hissetmedim; daha çok, alışmış olduğum küçük bir dünyadan sürüldüğümü gördüm. Lise ikideydik, artık kavgaya girmek ya da kavga çıkarmak söz konusu değildi: biraz can sıkıcı olsa da arkadaşlarımla normal ilişkilerim vardı. Sonuç olarak bu ortamı seviyordum da; La Rochelle'e alışmıştım. Paris'e geldim, çünkü almanca öğretmeni olan dedemin meslekdaşları, kendisini tanıyan ve bana iyi bir lisede bir yer bulacak okul yöneticileri vardı; böylece bir önceki yıl, hırsızlık yaparak Cardino ile başımdan geçen berbat hatadan beni sıyırmış da olacaklardı.

S.de B. — Ama biraz önce o yılların çok mutsuz geçtiğini söylediniz, şimdi de tutup La Rochelle'e alışmıştım diyorsunuz?

J.-P. S. — Evet; mutsuz yıllar orta son ve lise bir yılları oldu. Sonra ardından lise ikide artık alışmış bulunuyordum.

S.de B. — Peki Paris'e gelişinizi nasıl hissettiniz? Dün bana bir şeyin çok önemli olduğunu söylediniz, bu da, daha önce aile içinde yaşamaklayken, Paris'te yatılı olmanızdı. Yatılı olmak ve yeni arkadaşlar edinmek, bunu nasıl algıladınız?

J.-P. S. — Tam olarak anımsayamıyorum. Altıncı ve yedinci sınıflarda tanımış olduğum iki oğlana rastladığımı biliyorum yalnız: aynı şekilde yatılı olan Nizan, ve çok iyi bir öğrenci ve hoş bir çocuk olan Bercot. Gündüzcüydü o.

S.de B. — Ondan Les Mots'da söz ediyorsunuz, sanıyorum.

J.-P. S. — Bunlar ilk rastladıklarım, tabii arkadan yığınla başkalarına rastladım.

S.de B. — Gelelim yatılı yaşantısına, ona kolaylıkla uydunuz mu?

J.-P. S. — Ondan korkuyordum, çünkü bir sürü XIX. yüzyıl romanı okumuştum ki oradaki çocuklar yatılı oldukları için mutsuz oluyorlardı. Olay bana klasikleşmiş görünüyordu. Yatılı oldun mu, mutsuz olursun.

S.de B. — Oysa gerçekte?

J.-P. S. — Gerçekte, ben mutsuz olmadım. Nizan'ı yeniden buldum, eskisinden daha da derin ilişkiler yeniden kuruldu onunla. Çok yakın bir biçimde birbirimize bağlanmaya başladık. Sartre ve Nizan ikilisi, Henri-IV Lisesi felsefe sınıfında artık bilinirdi: üst sınıfın etüdlerine gider, öğrencilerini tanır, onlardan ödünç kitaplar alırdık. Conrad ve ötekileri orada tanıdım.

S.de B. — Nizan da yazmak istiyor muydu o sırada?

J.-P. S. — Nizan kendisini tanıdığımdan beri yazmak isterdi; orta birdeyken bile yazma isteği taşırdı. Lise sonda benim için çok etkileyici birşey olduysa bu da kendimle aynı düzeyde olan, yazmak isteyen, bunu daima istemiş olan birini, Nizan'ı yani, bulmam oldu. Bercot biraz farklıydı; o da yazmak isterdi, ama daha az söylerdi bunu. Ağzı daha sıkıydı. Önemli olan, Nizan'ın da benim de yazmak istememizdi; bu bizi birbirimize bağlıyordu ve öteki öğrenciler bizim yazmak istediğimizi biliyor, bunun sonucu olarak da saygı duyuyorlardı. Lise son A'daydım dediğim gibi, yani sözünü ettiğim Georgin'in sınıfında Yunanca ve Lâtince okuyordum; La Rochelle'deyken aklımın ucundan geçiremeyecek olduğum iftihara geçmeyi başardığıma göre, iyi çalışıyordum.

S.de B. — Ya Nizan, o da iyi çalışır mıydı?

J.P. S. — Oldukça iyi çalışırdı Nizan. Bana göre biraz daha «dalgacı» idi, randevularıyla, gidip geldiği çevreyle, tanıdığı insanlarla, ailesinin dostlarıyla, toplantılarla, kızlarla, buna benzer şeylerle daha fazla ilgilenirdi. Bununla beraber entellektüel çalışmaya, yazarlık işine çok bağlıydı.

S.de B. — Onun kafasında da büyük bir yazar ve, diyelim, şöyle ya da böyle, bir deha olacağı düşüncesi var mıydı?

J.P. S. — Aramızda bundan söz etmezdik. Fakat...

S.de B. — İnsanüstü kişiler olduğunuzu söylüyordunuz. İnsanüstü olduğunuzu söyleyerek eğlenir miydiniz?

J.-P. S. — Evet, söylerdik biraz. Sonra kendimize Ra

ve Bako gibi bröton (1) adları verirdik.

S.de B. — Neden bröton?

J.-P. S. — Nizan brötondu.

S.de B. — Ha, evet! Sizce yazmak isteme olayının ayrılmaz bir parçası olan şu deha düşüncesi tam olarak ne anlama geliyordu?

J.-P. S. — Gerçekte, ayrılmaz biçimde o düşüncede yatan şey insanın iyi birşey yaratmak için yazıyor olması olayıdır: kendi varlığından, değeri olan ve onu temsil eden birşey çıkartmak için. İnsanı kitabında bulabiliriz. Proust'u alalım, ben onu sadece kitabından tanırım, siz de öyle, ona karşı duyduğumuz sempati ya da antipati kitabından gelir. Şu halde insan kitabında hazır ve nazırdır, insanın değeri ona kitabından gelir.

S.de B. — Kısacası, bu biraz Kant'ın düşüncesine yakın: zorunlusun, öyleyse yapabilirsin. İyi bir kitap yaratmak zorundasınızdır, bu sizin borcunuzdur, sizin seçiminizdir: büyük bir yapıt vermek zorundasınızdır, bu da sizde bunu yaratacak birşey var sonucuna götürmektedir. Zorunlusun öyleyse yapabilirsin.

J.-P. S. — Çok açık biçimde böyledir bu. Zorundasın öyleyse yapabilirsin. Bir yapıt yaratmayı seçiyordum; yaratmak için yaratılmış bulunmayı seçiyordum. Gerçekten de biraz Kant'a uygun birşeydir bu. Ne ki, biçimsel, evrensel Kant ahlâkı olumsallık verilerini savsaklar. Durumu göz önüne alarak, orada olan insanların yalnızca soyut varlıklarını değil, olumsallık çizgilerini göz önünde tutarak eylemde bulunmak gerekir.

S.de B. — Tam olarak söylersek, bu soyut plan üzerinde bulunuyordunuz ve gelecek üzerine tümden soyut olan bir gelecek görüntüsüne sahiptiniz henüz. Yalnız sizde bunun bir tür gurur, hoşnutluk, başkalarını küçümseyiş, coşku duygularıyla kendini belli ettiği söylenebilir mi? Bunu nasıl yaşıyordunuz?

J.-P. S. — Kuşkusuz coşku anları vardı. Dehamı sa-

(1) Fransa'nın kuzey batısındaki Bretagne yarımadasından olan. (Ç. N.)

dece hızlı içe doğuşlarda hissediyordum; bunun dışında kalan zamanda bu deha sadece içeriği olmayan bir biçimden ibaretti. Garip bir çelişki ile, yapıtlarını hiçbir zaman dâhiyane gibi görmemişimdir. Dehadan kaynaklanır gibi gördüğüm kurallar içinde oluşmuş bulunsalar bile.

S.de B. — Özetle, bu deha denen şey hep gelecek zamandı, öyle mi?

J.-P.S. — Evet, hep gelecekti.

S.de B. — Çok iyi biliyordunuz ki, o zamanki yapıtlarınız — **Jésus la chouette, L'Ange du morbide, Erl'Arménien** gibi dün sözünü ettiklerimiz — çok iyi biliyordunuz ki bunlar pek de iyi değillerdi.

J.-P. S. — Pek iyi değillerdi. Bunu söylemesem de biliyordum.

S.de B. — Peki ya **Une défaite?**

J.-P. S. — **Une défaite**, onda duyarlılığımı ve dünya anlayışımı açıklayan bir roman görmeye başlıyordum. Tamamlanmış değildi, bu nedenle hiçbir şeyle kıyaslanamıyordu. Onu yazarken deha sahibi olduğumu da artık düşünmüyordum, her neyse bu roman benim için daha bir önemliydi.

S.de B. — Evet. Peki **La Légende de la vérité?**

J.-P. S. — **La Légende de la vérité** ise, kişisel felsefi düşüncelerimi ortaya serdiğim bir yapıt olduğu için sanıyordum ki daha da önemli olacaktır. Düşünüyordum ki, güzel bir dille anlatılınca bu görüşler insanları etkileyecek ve onlara insanların ne olup ne olmadıklarını anlatacaktı. Anımsarsınız, orada evrensel düşünen insanlar, bilgin kişiler vardı; sonra genel düşüncelere sahip adamlar. yani filozoflar ve burjuvalar. Sonra da yalnız adamın düşünceleri, yani benim olmak istediğim biçimdeki, yalnızca kendi kendisiyle düşünen ve düşündükleriyle, duyduklarıyla toplumunu aydınlatan adam. Görüyorsunuz ya, aza soyunmuyordum.

S.de B. — **La Légende de la vérité**'nin bir parçası **Bifur**'da yayınlandı. Yayın hayatına ilk başlangıcınız onunla mı oldu?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Hayran kalan bazı okuyucularınız oldu; Milli Kütüphane'de bir Macar tanıyordum, bu metnin bir açınlama olduğunu düşünmüştü.

J.-P. S. — Yine de bu tür sıkıcıydı. Süslü, denemelere özgü bir dilde felsefeden söz ediliyordu. Hayli gülünçtü. Gerekli teknik dile sahip değildi.

S.de B. — Ve sonra sentezi yaptınız: **La Nausée**'ye vardınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Yani orada, gerçek anlamda edebiyat yaptınız ve aynı zamanda dünya üzerine, olumsallık üzerine, v.b. felsefi görüşünüzü açıklıyordunuz. Bunda da başarılı oldunuz. Ama bir kez daha şu deha sorununa dönecek olursak, hayatınızın akışı sırasında nasıl değiştiniz? Bugüne dek düşünmüş olduğunuzu, ve bu noktada halen düşünmekte olduğunuzu bulmayı deneyin.

J.-P. S. — Şimdi düşünüyorum ki üslûp, kendisi için güzel tümceler yazmak değil, başkaları için yazmaktır; ne var ki bu iş, onaltı yaşındaki bir delikanlı, yazmanın ne demek olduğunu düşünmeyi denediğinde, hele de henüz başkası kavramına sahip değilken, başlıbaşına bir sorun olup çıkar.

S.de B. — İyi ama, çağrışımı okuyucu üzerinde etkin olacak sözcükler tam tamına nasıl bilinecek? Boşluğa güvenmek mi gerekiyor? Tutup kendini atıvermeli mi?

J.-P. S. — Evet, tehlike göze alınmalıdır. «Rebrousse -soleil» diye yazıldığında, ki Guille'yi onca güldürmüştü, haklı olunmuyordu. Buna karşılık Chateaubriand'nın tümceleri var, örneğin. O, cüret etmekte haklı olduğunu göstermiştir.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Tehlike göze alınır. Tehlikeyi göze almak için vine de nedenlerimiz vardır.

S.de B. — Dehanızın kabul edileceğini düşünmekteydiniz; fakat aynı zamanda bana «kaybeden kazanır» düşünü gördüğünüzü de sık sık söylemissinizdir: bu, gerçekten bir deha olmak için tamamen kötü tanınmış olmak gerekmektedir anlamına mı geliyordu? Bunu kafanızın için-

de nasıl oturtuyordunuz?

J.-P. S. — Bundan **Les Mots**'da söz ettim.

S.de B. — Bir tür kurtuluş düşüncesi vardı sizde: yapıt o anı aşan bir gerçek olmalıdır, mutlak birşey olmalıdır. Bu demek değildir ki doğrudan doğruya ölüm sonrasını düşünmekteydiniz, ama yine de bir çeşit ölümsüzlüğü kastediyordunuz. Kurtuluş sözcüğüyle ne demek istiyordunuz?

J.-P. S. — Baştan beri «Bir kelebek peşindeki soylu bir ailenin üyeleri» diye yazarken, mutlak olan birşey yazmaktaydım; mutlak birşey yaratıyordum, kısacası, ben olan birşey. Ölümsüz bir hayata taşınmış bulunuyordum kendiml. Bir sanat eşyası yüzyılının üzerinde yaşar; ben bir sanat yapıtı yaratırsam, onda hayat bulmuş olan, onun yaratıcısı ben de yüzyılın ötesinde yaşarım; geri planda hristiyan ölümsüzlük düşüncesi yatıyordu: ölümcül hayattan ölümsüzce hayatta kalışa geçiyordum.

S.de B. — Bunu ne zamana dek düşündünüz, savaşa kadar mı?

J.-P. S. — Evet; onu bir parça ironi ile düşünüyordum, ama **La Nausée**'yi yazmakta olduğum sırada bu düşünce halen vardı.

S.de B. — Taraflı edebiyat (1) sıralarında son bulan da işte buydu galiba?

J.-P. S. — Tamamen sona erdi.

S.de B. — Kurtuluş düşüncesi yok muydu artık? Bundan böyle de hiçbir zaman olmadı mı? Kurtuluş kavramının ta kendisi silindi gitti, sanırım. Yine de bu, ölümden sonra üzerine biraz dolaylı da olsa gözlerinizi çevirmenize engel olmadı.

J.-P. S. — Deha düşüncemde oluşan dönüşüm şöyle ol-

(1) Fr. : La Littérature engagée: Zamanının siyasal ve toplumsal sorunları üzerinde etken biçimde tavır taşıyan, belirli bir konum içinde bulunan yapıtlar üretmeye uygun edebiyat türü, (Ç. N.)

du: **La Nausée** sonrasına dek deha üzerinde düş kurmuşum; fakat savaştan sonra, 1945'de, deneyimlerimi kazanmış bulunuyordum: **Huis clos** (1), **La Nausée** vardı; 44 de müttefikler Paris'ten ayrıldıklarında deha sahibiydim ve bir başka ülkede geziye çıkan dâhi bir yazar olarak Amerika'ya doğru yola çıktım; o sırada ben ölümsüzdüm, ölümsüzlüğümü sağlamıştım. Bu da bana artık onu düşünmeme olanağı veriyrodu.

S.de B. — Evet, çünkü ayrıntıya inilirse, siz «ölümsüz bir yapıt verdim, ben ölümsüzüm» diyen şu adamlardan değildiniz; sizde bundan eser yoktu.

J.-P. S. — Ve zaten bu karmaşıktır, çünkü bir kez ölümsüz olundu mu, ölümsüz yapıt yaratıldı mı, artık kartlar açılmıştır; bununla beraber var olmayan bir şeyin yaratıldığı izlenimini taşımak gerekir; demek ki günlük zaman içersinde yer almak gerekir. O zaman, şöyle göz ucuyla akıldan geçirivermek bir yana, ölümsüzlüğü hiç düşünmemek, ve hayatı göz önüne almak daha iyidir; yaşayan biri olarak ben yaşayanlar için yazarım ve tabii eğer başarılı bir yapıt ortaya koymuşsam, ben öldükten sonra da okunacağını düşünerekten yaparım bunu; mesajımın hedefi durumunda olmayan, bu mesajın kendilerine yollanmadığı insanlar onu onaylayacaktır.

S.de B. — Gelecek kuşaklara kalmak için hangisine güveniyorsunuz — bu kalışı düşündüğünüz ölçüde: edebiyata mı, felsefeye mi? Edebiyata ve felsefeye olan ilintinizi nasıl hissediyorsunuz? İnsanların felsefenizi mi yoksa edebiyatınızı mı sevmelerini yeğliyorsunuz, ya da her ikisini de sevmelerini mi istiyorsunuz?

J.-P. S. — Elbette şöyle yanıtlıyacağım: her ikisini de sevsinler. Ama öncelik diye birşey vardır, ve öncelik edebiyattadır, önce o gelir, ikinci olarak da felsefe. Ölümsüzlüğü edebiyatla elde etmeyi dilerim, felsefe oraya geçişte bir araçtır. Fakat benim gözümde felsefenin kendisinde mutlak bir değer yoktur, çünkü bulunulan durumlar değişecek

(2) Huis Clos: Gizli Oturum, Sartre'ın önemli yapıtlarından biri. (Ç. N.)

ve felsefi değişimleri getirecektir. Bir felsefe ancak yaşanılan an için geçerlidir, çağdaşları için yazılan birşey değildir; zaman dışı gerçekler üzerine kurgu yapar; kaçınılmaz olarak başkaları tarafından aşılacaktır, çünkü sonsuzluktan söz eder; bizim bugünkü bireysel görüş noktamızı uzaklardan aşıp giden şeylerden söz eder; edebiyatsa, tersine, şimdiki dünyanın defterini tutar, okumalarla, konuşmalarla, güçlü duygularla, yolculuklarla keşfedilen dünyanın; felsefe daha uzağa gider; bugünün tutkularını örneğin, İlkçağda var olmayan yeni tutkular gibi görür; aşk...

S.de B. — Demek istiyorsunuz ki size göre edebiyat daha mutlak bir karaktere sahiptir, felsefe tarihin akışına çok daha bağımlıdır; çok daha fazla gözden geçirmelere uğrar?

J.-P. S. — Zorunlu olarak gözden geçirimleri çağırır çünkü daima güncel dönemi aşar.

S.de B. — Kabul; ama Descartes olma veya Kant olma olayında, bunlar şu ya da bu biçimde aşılmak zorunda bile olsalar, bir mutlaklık yok mudur? Evet aşılmışlardır ama bana getirmiş oldukları zamandan sonra aşılmışlardır; onlara bir kaynak olarak bşvurulur, bu da bir mutlak şey demektir.

J.-P. S. — Bunu yadsımıyorum. Ama işte bu edebiyatta yoktur. Rabelais'yi tüm kalpleriyle seven insanlar, onu sanki dün yazmışcasına okurlar.

S.de B. — Hem de kesinlikle dolaysız bir biçimde.

J.-P. S. — Cervantès'i, Shakespeare'i sanki bugün varlarmış gibi okuruz; **Romeo** ve **Juliette** ya da **Hamlet** dün yazılmış gibi olan yapıtlardır.

S.de B. — Yapıtınızda önceliği demek edebiyata veriyorsunuz? Bununla birlikte okuduklarınızın ve yetişmenizin tümünü ele alırsak felsefe çok büyük bir rol oynamıştır.

J.-P. S. — Doğru, çünkü ben yazmada en iyi araç olarak gördüm onu; bir konu yaratmada gerekli boyutları bana veren odur.

S.de B. — Felsefenin sizin için bir araçtan başka bir-

şey olmadığı yine de söylenemez.

J.-P. S. — Başlangıçta sadece öyle oldu.

S.de B. — Başlangıçta, tamam; ama sonradan, **L'Etre et le néant'ı** yazmak, **Critique de la raison dialectique'i** yazmak için geçirdiğiniz zaman düşünülürse, bunun yalnızca edebiyat yapıtları vermek için olduğu söylenemez; bunun nedeni aynı zamanda felsefenin kendisinin sizi çekmesidir.

J.-P.S. — Evet, o bende çok ilgi uyandırıyordu, bu kesin. Dünya görüşümü yansıtmak, aynı zamanda onu edebiyat yapıtlarındaki ve denemelerdeki kişilerle yaşatmak istiyordum. Bu görüşü çağdaşlarıma betimliyordum.

S.de B. — Kısacası, biri size: «Büyük bir yazarsınız, fakat, filozof olarak beni doyurmuyorsunuz» diyecek olsa, bu kişiyi, size: «Felsefeniz olağanüstü, fakat yazar olarak kendinize çeki düzen verseniz iyi olacak» diyen birine yeğ mi tutardınız?

J.-P. S. — Evet, ilk varsayımı yeğlerim.

S.de B. — Belki felsefenizin sadece ve sadece size ait olmadığını, başka birisinin de uygulama-devimsiz (1) düşüncesini, geri dönüş (2) düşüncesini icat edebilecek olduğunu düşünüyorsunuzdur, nasıl ki bilginler, çok özgün olsalar da, her ne olursa olsun başkalarının sonradan bulacak olduklarını ilk bulanlardır. Sonra şu da söylenemez mi: edebiyat mutlaktır, fakat kapalıdır, durup kalmıştır, oysa felsefe asılır, ama öte yandan o da hep yeniden ele alınır durur. Descartes sizde yaşamaktadır örneğin, ama bu hiç de Shakespeare veya Tacitus'un ya da büyük bir zevkle okuduğunuz ve sizi etkileyebilecek olan bir başkasının, sizde yaşayabilecekleri türden bir yaşam değildir. Bu yazarlar sizi herhangi bir biçimde ama yankılanan bir şey olarak ya da düşüncelerivle etkiler, oysa Descartes sizin düşüncenizle bütünleşir. Her bir şeyden bağımsız olmakla

(1) Fr. : L'idée de pratico - inerte, Sartre felsefesindeki önemli fikirlerden biri (Ç. N.)

(2) Fr. L'idée de récurrence, Sartre felsefesindeki önemli fikirlerden biri. (Ç. N.)

beraber kapalı olan mutlakı niçin yeğliyorsunuz?

J.-P. S. — Küçüklüğümde benim yaşadığım da buydu işte; **Notre-Dame-de-Paris** ya da **Les Misérables** gibi olabilecek bir roman, sonraki devirlerde de tanınacak bir yapıt, hiçbirşeyin değiştiremeyeceği bir mutlak yazmak isterdim. Ve sonra biliyorsunuz ki felsefe bir anlamda dolaylı biçimde hayatıma girdi.

S.de B. — Yaratıcı bir kişi olarak, felsefe hayatınıza niçin girdi?

J.-P. S. — Kafamda. roman yaratıcısıydım ben; felsefeye başladığımda bunun ne olduğunu bildiğim yoktu. Tüm «temel matematik» öğrencilerinin yaptığı üzere, felsefe okuyan «temel matematik» sınıfında bulunan bir kuzenim vardı; benim yanımda felsefeden söz etmek istemiyordu. Benim bilmediğim şeyler öğrendiğini anlıyordum ve bu da benim ilgimi çekiyordu. Fakat bende o zamandan roman, deneme, gayet kesinlikle felsefi olmayan deneme düşünceleri vardı artık; bunlar, felsefenin bende baş göstermesiyle alt üst olmayacak denli güçlüydüler.

S.de B. — Felsefede niçin yaratıcı oldunuz?

J.-P. S. — Ha bakın, garip birşeydir bu, çünkü felsefede ben yaratıcı olmayı istemiyordum, filozof olmak istemiyordum, bana zaman kaybetmek gibi geliyordu bu. Felsefe öğrenmeyi seviyordum. ama, felsefe yapmaya gelince, saçma buluyordum. Anlaşılması da güçtür zaten, çünkü yazarken icat da ediyordum; felsefî eserler yazılabileceğini düşünerek eğlenmiş de olabilirim pekâlâ. ama felsefenin gerçekki tüm eserdi: ilk kısmı **l'Imagination**, ikinci kısmı **l'Imalc**, beni sıkan bilimlerle bir ilintisi vardı; sonra pek erkendi. Enstitü hazırlık sınıfında aldığım ilk inceleme konum şu oldu; süreç nedir? O zaman Bergson'la karşılaştım.

S.de B. — Ondan sonra. mezuniyet, öğretim üyeliği yılları boyunca bu sizi ilgilendirdi mi?

J.-P. S. — Evet. felsefe bilgilerimden yararlanan ya da çoğunluğun «zararlanan» eserler yazıyordum, örneğin Er l'Arménien: yapıtın anlayışı edebiydi; kisiler vardı. antik bir anlatım biçimi. bir hareketlilik. bir canlılık: Titanlar vardı; bununla beraber felsefi düşünceler sergiliyor-

du. Hattâ Er l'Arménien'de Platon'un mağarası bile betimlenmişti, onu yeniden canlandırmak, tutup onu betimlemek zorunda olduğumu zannetmiştim.

S.de B. — Bu bir yana, basbayağı parlak bir diploma, imgesel üzerine gayet ciddî bir diploma aldığınıza göre, aynı zamanda felsefeyle de çok ilgiliydiniz. Sizi felsefeye ta doğuştan yönelten birşey vardı ki o da herşey hakkında düşüncelerinizin olması, sizin deyişinizle kuramlarınızın bulunmasıydı. Küçük bir anı defterine bunları not ediyordunuz; sonra da, diplomanızın ardından imgesel hakkında size bir kitap siparişi yapıldığına göre dış koşullar da işin içine giriyor.

J.-P. S. — Bunu yapan, bana: koleksiyonum için imgesellik üzerine bir kitap yapsana, diyen Delacroix idi.

S.de B. — Neden kabul ettiniz, mâdem ki **La Nausée** ve edebî projeler için uğraş içindeydiniz?

J.-P. S. — Felsefe yapma yasağı değişmez birşey değildi; sonra bu iş bana yararlı olabilirdi. Sanat yapıtları imgesel ile ilişkili olduklarına göre, imgesel de, edebiyatla ilintili oluyordu; dahası, bir zamanlar imgesel üzerine düşüncelerim olmuştu, onları gün ışığına çıkarmak gerekti.

S.de B. — Felsefî düşünceler olan olumsallık hakkında düşünceleriniz de vardı. Tanıştığımızda bana: Spinoza ve Stendhal olmak istiyorum, demiştiniz. Demek ki filozofluğa da bir yatkınlığınız vardı?

J.-P. S. — Evet, ama, görüyorsunuz, XX. yüzyıl anlayışına açık olan duygulu adamları seçmiştim. Spinoza benim için bir filozoftan fazla bir insandı. Felsefesini seviyordum, özellikle insanı seviyordum; şimdiyse beni ilgilendiren yapıttır. İşte fark budur.

S.de B. — Öyleyse, **l'Imaginaire** (1) ismarlanmış bir kitaptı; iki kitap oldu: **L'Imagination** (2) ve **l'Imaginaire.** Ismarlanan hangisiydi?

J.-P. S. — **L'Imagination.**

S.de B. — Öyleyse **l'Imaginaire'i** niçin yazdınız?

---

(1) **İmgesel**, Sartre'ın yapıtı. (Ç. N.)
(2) **İmgelem**, Sartre'ın yapıtı. (Ç. N.)

J.-P. S. — Çünkü o **l'Imagination**'dan çıkıp geliyordu.

S.de B. — Yapıt'ın bir tür diyalektiği var mıydı?

J.-P. S. — **L'Imaginaire**'i, **l'Imagination**'u yazdığım sırada tasarımladığımı anımsıyorum; iki cilt değildi, demek ki tüm eserdi: ilk kısmı **l'Imagination**, ikinci kısmı **l'Imaginaire**; Delacroix'mn koleksiyonu için birşey verelim dedik, tuttum ona **l'Imagination**'u verdim.

S.de B. — **L'Imagination**'u ayırdınız galiba? Peki o zaman, daha sonradan, **L'Etre et le néant** niçin?

J.-P. S. — Savaş sırasındaydı; onu savaş rezaleti sırasında, tutsak kampında tasarımladım, o dönemde yazdım: ya yazılmıyor, ya da esaslı şeyler yazılıyordu.

S.de B. — Daha **L'Imaginaire**'de bu yokluk düşüncesi vardı; onu derinleştirmekten kendinizi alamıyordunuz.

J.-P. S. — Orada esas düşüncemi açıklıyordum, okuldaki felsefe yılımdan beri gerçekcilikten yana eğilim duyuyordum. Bana idealizm öğretildiğinde derin bir hoşnutsuzluk duydum. Benim iki önemli felsefe yılım oldu: lise son, sonra da son üstü, yani Eğitim Enstitüsüne hazırlık yılı. Buna karşılık ilk hazırlık sınıfında kendisini anlamadığım bir öğretmenim vardı. Eğitim Enstitüsüne girmezden önce tam iki yıl felsefe yaptım ve oradayken tek düşüncem vardı, o da şuydu: bilincin, dış nesneleri olduğu gibi gördüğünü söylemeyen her türlü kuram yenilgiye tutsaktı; sonunda beni Almanya'ya kadar götüren işte budur, yani Husserl ve Heidegger'in, gerçeği olduğu gibi yakalama biçimine sahip olduklarının bana söylenmesidir.

S.de B. — Demek bu felsefe sizi son derece cekiyordu, Husserl'in felsefesini derinleştirmek ve Heidegger'i tanımak için Almanya'da bir yıl geçirdiğinize göre.

J.-P. S. — Almanya'da zamanımı şöyle geçirdim: Sabahleyin ve öğleden sonra saat ikiye dek felsefe. Sonra gidip öğle yemeğimi yiyor, akşam beşe doğru dönüyor ve **La Nausée**'yi, yani bir edebi yapıtı, yazıyordum.

S.de B. — Fakat gene de felsefe, daha baskındı. Levinas'ın Husserl üzerine kitabını okuduğunuz zamanı anımsarım, bir an tam bir şaşkınlık geçirdiniz, çünkü şöyle söylerdiniz: «Vay canına, yahu adam benim tüm düşüncele-

rimi çoktan bulmuş.» Demek çok önemi vardı, düşüncelerinizin.

J.-P. S. — Evet, fakat benim düşüncelerimi çoktan bulmuş derken yanılıyordum.

S.de B. — Bir tür sezginiz vardı ve birisinin sezdiğinize sizden önce sahip olmuş bulunmasını istemiyordunuz. Şu halde bir yandan felsefi yaratıma da sermaye yatırıyordunuz. Bir kez Paris'e gittikten, biraz olgunlaştıktan sonra, Nizan'la bundan söz ettiğinizde ya da tek başınıza bunu düşündüğünüzde başarı şanslarınızı nasıl görüyordunuz?

J.-P. S. — Nietzsche ile Wagner'in ilişkilerinden esinlenen romammda. kendimi hareketli bir hayatı olan ve başına gelen her dramatik olayda, yayınlanacak bir roman yazan bir adam gibi görüyordum; romanlardakine benzer bir hayatı, tanınmadan ölecek olan ama şan şerefe sonradan kavuşacak bir dâhi adamı imgeliyordum. Bunlar eski anılar. Roman kişisini önüme koyuyor. ve onun tüm başına gelenleri düşlüyordum. Fakat temelinde yazıyı çok daha akılcı bir biçim altında gözönüne alıyordum; kitaplarımı yazıyordum. iyiydiler ve yayınlanıyorlardı; benim olayları görüşüm böyleydi. Kanıtı şuydu ki, Nizan bir ya da iki kitap yayınladığında kendisine **La Légende de la vérité**' den parçalar verdim. **Bifur** bunlardan bir küçük bölümü yayınladı.

S.de B. — Basılmayı ve okunmayı akılcı bir biçimde düşündüğünüz zaman başarı cinsi olarak ne görüyordunuz? Şanı, ünü düşünüyor muydunuz? Onsekiz, yirmi yaşlarında bulunduğunuz sıralarda demek istiyorum?

J.-P. S. — Beni anlayabilecek olan kitlenin çok kısıtlı bir elit tabaka olacağını düşünüyordum:

S.de B. — Bu, çok sevdiğiniz Stendhal'in geleneği idi: «happy few»'dan (1) olanlar.

J.-P. S. — O okuyucular beni tanımalı ve sevmeliydi; 15.000 kişi tarafından okunacaktım ve şana kavuşmak ise bir öteki 15.000'ne ve sonra da bir öteki 15.000'ne ulaşmaktan ibaretti.

---

(1) Mutlu Azınlık. (metinde ingilizce, Ç. N.)

S.de B. — Ve sonra, istediğiniz, kalıcı olmaktı. Spinoza ve Stendhal olmak, yüzyılında iz bırakmak ve gelecek yüzyıllarda okunmaktı. Bu muydu yirmi yaşınızda düşündüğünüz?

J.-P S. — Evet, yirmi yaşında, sizi tanıdığımda düşündüğüm.

S.de B. — Bir bakıma, çok mağrurdunuz. Kendiniz için küçük Hippias'ın sözünü kullanıyordunuz: «Bana eşdeğer olabilecek bir insana asla rastlamadım.»

J.-P. S. — Bunu bir defterin üzerine yazmıştım.

S.de B. — Şan ile, ün ile ilişkiniz nasıl gelişti? Yazarlık mesleğinizi içinizden nasıl hissettiniz?

J.-P. S. — Temelinde gayet basit bir şeydi: Yazıyordunuz ve ünlü oluyordunuz. Fakat bu, çağın bazı düşünceleri yüzünden anlaşılmaz bir hale geliyordu.

S.de B. — Sonra zaten acı darbeler yediniz çünkü, başlarda **La Nausée**'nin reddedildiğini sanmıştınız. Bu sizi sarstı!

J.-P. S. — Tabii bu da yayınevlerine aslında nice önem verdiğimin bir kanıtlanması oluyordu. Benim zihnimde imgelediğim gerçek bir dâhi olsaydı şöyle söyleyerek gülüp geçerdi: Ya, demek yapıtımı basmıyorsunuz. canınız isterse!

S.de B. — Evet, fakat mağrur olmakla beraber — alçakgönüllü sözcüğü size uygun gelmiyor— ne bileyim çok akıllı ve çok sabırlıydınız: yapıtlarınız size dâhiyane gibi gelmiyordu ve **La Nausée**'ye çok şey vermiş olsanız da bir baş yapıt yazmış olduğunuz izleniminde değildiniz. Bu iş size öyle görünmüyordu gibi geliyor bana. Birazcık daha iyi açıklamanızı istediğim işte budur.

J.-P. S. — Bu değişiyordu; başlarda yapıt bende bulunan bir güç halindeydi, gerçek dışıydı, masama geçiyor ve yazıyordum, ama yapıt orada değildi, çünkü daha yazılmış değildi. Öyleyse yapıtla ilişkim soyut bir iliskiydi, bununla beraber ben yazıyordum ve bu ise gerçek bir eylemdi.

S.de B. — Bir kez, bir yapıtı yazdıktan sonradır ki, **La Nausée**'yi örneğin, ona sahiden bir yapıtmış gözüyle bakıyordunuz. **La Légende de la vérité** de aynı şekilde oldu;

onun eleştirilmesini de pek güzel kabul ediyordunuz, hatalarını hissediyordunuz. **La Nausée** konusunda, zaten, onu çok sevmiş olan benim tarafımdan desteklenmiştiniz ve bu kitaba çok emek, çok umut vermiştiniz. Onu reddettiklerinde çok keyfiniz kaçmıştı.

J.-P. S. — Bu tür şeyler günlük yaşantıdan bir parçadır, ama kendimi bir dâhi saymama bu — yine de tam bir alçakgönüllülükle, deyim yerindeyse — hiç de engel değildir. Arkadaşlarımla bir dâhinin arkadaşlarıyla konuşması nasılsa öyle konuşuyordum. Büyük bir sadelikle, fakat, içimden, konuşanın bir dâhi olduğunu bilerekten.

S.de B. — **La Nausée**'nin şu ilk başarısızlığına dönüyorum: kendini henüz tanıtma yolunu bulamamış bir dâhi olduğunuzu düşünüyor muydunuz?

J.-P. S. — **La Nausée**'nin iyi bir kitap olduğunu ve edebiyat tarihinde iyi kitapların reddedilmiş olmasına benzer biçimde reddedilmiş olduğunu düşünüyordum. Bir kitap yazdınız, onu sundunuz, sonradan bir baş yapıt olacaktır...

S.de B. — Proust için de böyle olmuştu zaten.

J.-P. S. — Ben böyle görüyordum işte herşeyi. Bir dâhi gibi düşünmekten geri durmadım, fakat bu gelecekte ortaya çıkacaktı. Bir dâhi olacaktım, şimdiden öyleydim bile, ama özellikle gelecekte olacaktım. **La Nausée**'ye çok bel bağlamıştım.

S.de B. — Red olayından hemen sonra benimle Chamonix'te bulundunuz, ve de son derecede üzgündünüz, sanırım iki damla gözyaşı bile döktünüz, ki bu çok ender yaptığınız birşeydir. Bu sizin için gerçek bir darbe oldu.

J.-P. S. — Öyle, ama yapıtın iyi olduğu için reddedildiğini düşünüyordum.

S.de B. — Bense, sizi çok güçlü biçimde desteklemekteydim. Ben bu kitabı çok iyi buluyordum.

J.-P. S. — Benim düşüncem de böyleydi. Ama yalnızlık, üzüntü anlarında şöyle dediğim oluyordu: başarısızlığa uğramış bir eser, ve yeniden başlamak gerekecek. Fakat daha düşüncesi silinmiş değildi.

S.de B. — Peki, yapıt kabul edildiğinde; ve pek az

sonra hemencecik yayınlanan öyküler yazdığınızda, hoşnutluğunuzu nasıl duyuyordunuz?

J.-P. S. — Ha, o zaman, artık herşey rayına girmişti çoktan!

S.de B. — İyi biliyorum, çünkü o zaman bana çok neşeli mektuplar yazmıştınız. Yapıtın nasıl kabul edildiğini, sizden nasıl bazı küçük değişiklikler istenmiş olduğunu, bunları yerinde gördüğünüz için yerine getirmeye razı oluşunuzu anlatıyordunuz bana. Brice Parain populist (1) yönünü biraz kaldırmanızı istemişti; hiçbir öğütü kabul etmeyen dâhi rolünü hiç oynamadınız.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Öğütleri kabullenmeye pek hazırdınız; hemen hemen transandantal (2) karakter ile ampirik (3) karakterin ilişkisiydi bu.

J.-P. S. — Tamam.

S.de B. — Transandantal olarak bir dehaydınız, ama bunun ampirik yaşamda kendini göstermesi söz konusuydu. Kendinizi göstermekte hemencecik başarıya ulaşacağınızdan kesinlikle emin değildiniz.

J.-P. S. — Evet, çünkü eğer bir zamanların ünlü kişileri olan kılavuzlarıma dönüp bakarsam, görüyordum ki adamların hatırı sayılır birileri olmaları için otuz yaşlarını beklemeleri gerekiyordu. Victor Hugo'nun, Zola'nın, Chateaubriand'nın hayatlarında bu durum gayet gecerliydi, her ne kadar Chateaubriand'la pek aklımı bozduğum filân yoksa da. Bu hayatlar benimki olması gereken bir hayatı oluşturmak için birbirleriyle bireşimleşiyorlardı. Gerçekten bu modellere göre davranıyordum, ve elli yaşlarımda biraz politika yapacağımı düşünüyordum.

---

(1) Populisme: konusu popüler ortamların betimlenmesi olan romanlar yazan romancılara özgü doktrin, (Ç. N.)

(2) Fr. transcendantal: Felsefede, deney üstü, deneyi sınırlayan, (Ç. N.)

(3) Fr. empirique: felsefede, yalnız görgüye, deneye dayanan (Ç. N.)

S.de B. — Çünkü tüm büyük adamlar politika yapmışlardır.

J.-P. S. — Politikanın hayat demek olduğunu düşündüğüm yoktu, fakat gelecekteki biyografimde bir politik an bulunması gerekti.

S de B. — Bu tema üzerinde biraz konuşmanızı isterdim.

J.-P. S. — Dâhilik teması üzerinde mi?

S.de B. — Onu hissediş ve düşünüş biçiminiz üzerinde. La Nausée'nin bir baş yapıt olduğunu düşünüyor muydunuz?

J.-P. S. — Hayır. Düşündüğüm şuydu: söylemem gerekeni söyledim, ve çok da iyi. Mme Morel ve Guille'in bana gösterdiği hatalar üzerinde düzeltmelerimi yaptım. Yapabileceğimin en iyisini yapmıştım ve bu da değeri olan bir şeydi. Fakat daha fazla ileri gitmiyordum. Bu benim dehamın doğurmuş olduğu bir başyapıttır, diye düşünmüyordum. Yine de, bu düşünceden de bir şeyler vardı. Bu bir başyapıttır, yoktu; fakat: bunu yaratan bir dehadır, vardı; bu, orada, şimdi nerede olduğunu tam bilemediğim bir yerlerde vardı. Yapıtlarımla oyun oynamıyordum. Önemi olan bir şey temsil ediyordu onlar; bununla birlikte, dâhi olarak, onlara gülmeye hakkım vardı, onlar üzerinde şakalaşabilirdim; onlar temel şeylerdi, ama aynı zamanda, onların değeri bilinmese de, dâhi kendini yıkılmış saymaz.

S.de B. — Fakat, öte yandan bir yapıtın başarı kazanmasıyla kendini doymuş hissetmez mi?

J.-P. S. — Hayır. Sürdürür, söyleyeceği başka şeyler vardır.

S.de B. — Pekâlâ sonra, nasıl gelişti durum?

J.-P. S. — Valla, bu deha düşüncesinin insanın canını sıkan bir yanı varsa o da benim farklı zekâlar arasında bir tür eşitliğe inanmamdır; bu demektir ki bir yapıtın iyi olduğu söylenebilir, çünkü onu yazan yazara uygun gelmektedir, çünkü o yazar belli bir teknik edinmiştir, yoksa o yazarın öteki adamlarda olmayan bir niteliğe sahip olmasından değil.

S.de B. — Bana dehayı zekâdan ayırt etmek gerek-

tiğini; kendinizin özellikle zeki birisi olduğunuzu düşünmediğinizi, fakat sizi arkadaşlarınızdan ayırt ettirir gibi görünen şeyin, hiç değilse La Rochelle'deyken, bir tür derinlik ve size düşen bir görev, yani insanlara doğruları açıklama görevi olduğunu söylediniz. O halde, sizin yine de garip bir yazgısal göreviniz vardı.

J.-P. S. — Öyle ama bu pek ayakta duramıyordu, bu özel görev düşüncesini bırakmak gerekiyordu. Gerçekte ise, evet, düşünmemiş değildim: benim özel bir görevim vardı.

S.de B. — Evet, bundan Michel Strogoff dolayısıyla daha önce söz ettiniz, **Les Mots**'da. Ama yine de savaşa değin kendinizi tüm çevrenizdeki insanlardan çok daha zeki olarak hissetmiş olsanız gerek?

J.-P. S. — Evet, kuşkusuz.

S.de B. — Bir kez bana şöyle demiştiniz ve ben bunu pek doğru bulmuştum: «Aslında zekâ bir gerekliliktir»; bu pek öyle zihin çabukluğu ya da, söylendiği üzre, bir sürü şeyin arasında ilinti kurmak değil, bir gerekliliktir, yani durmamak ve daha uzağa gitmektir, hep daha uzağa. Sanıyorum sizde bu gereklilik duygusu vardı; onu kendinizde diğerlerinin kendilerinde hissettiğinden daha mı güçle hissediyordunuz?

J.-P. S. — Evet, ama bunu şimdi aynı biçimde söyleyemeyeceğim. Kitaplar yazdığı için, evler, yahut geziler yapan birinden daha üstün biri olduğumu söylemeyeceğim.

S.de B. — Nizan'la olduğunuz sıralar insanüstü kişiler olduğunuzu söylemekten hoşlanıyordunuz, oysa **Les Mots**'nun sonunda herhangi bir kimse olduğunuzu söylüyordunuz: bu çok belirsiz bir tümcedir: onu aynı zamanda hem düşünüyorsunuz hem de düşünmüyorsunuz. Bir kez, insanüstülük düşüncesinden alelâde insan düşüncesine nasıl geçtiniz? Sonra, hiç değiştirmeden söylemek gerekirse, sizin için bu alelâde biri olmak düşüncesi ne anlama geliyor?

J.-P. S. — Sanırım bir başkasından biraz daha fazla yeteneğe, biraz daha gelişmiş bir zekâya sahip olmuş olabilirim; fakat bunlar, kaynağı komşununkine eşit bir zekâ, yahut komşununkine eşit bir duyarlılık olarak kalan olaylardır. Herhangi bir üstünlüğüm olduğunu sanmıyorum. Be-

nim üstünlüğüm, iyi oldukları ölçüde kitaplarımdır; ama bir başkası da kendi üstünlüğüne sahiptir; bu onun için kışın bir kahvehanenin kapısında sattığı bir külâh sıcak kestane kebabı olabilir; herkesin kendince üstünlüğü vardır, bense bunu seçtim.

S.de B. — Yeryüzünde rezil ve pis insanlar olduğunu da düşündüğünüze göre tam tamına böyle düşünmemektesiniz...

J.-P. S. — Evet, kuşkusuz, fakat kökende onlar da öyle değillerdi: bu hale getirildiler.

S.de B. — Zekânın, kalıtımsal, doğuşla başlayan, psikolojik bir veri olduğunu düşünmemektesiniz.

J.-P. S. — Notlarımda aptallığın ne olduğunu, ve birtakım insanlara onun nasıl aşılandığını yazdım. Aslı dışardan gelmektedir; bu, zekâya dışardan kabul ettirilen bir baskıdır.

S.de B. — Deha duygunuz savaş-öncesi ile savaş-sonrası arasında mı değişti?

J.-P. S. — Evet, savaşın tüm düşüncelerim için yararlı olduğunu sanıyorum.

S.de B. — Tutsak olmak, bir anlamda, sizi memnun etti, çünkü, bilinmeyen biri olarak başlayan eylemde kendinize birisi olarak tanınmayı sağladınız. Bir başka deyisle, pekâlâ da herhangi birisi olabilirdiniz. Sizi hoşnut eden, tüm bu insanların içinde, kendi kültürünüzle, kitaplarınızla ya da zekânızla kaybolup gitmemiş olmanız, fakat aksine onlarla aynı düzeyde bulunmanızdır. İşte bu es düzeyde olmak, herhangi birisi olmaktır ki, bu herhangi birisi denen kimseye bir değer verilmesine yol açmıştır.

J.-P. S. — Belki de hakkınız var.

S.de B. — Bu, çok memnun olduğunuz bir şeydi: oraya elleri boş, tanınmamış, isimsiz, bir arada olduğunuz insanların kabul edebilecekleri bir üstünlüğe sahip olmaksızın — zira onların entellektüel üstünlükten anladıkları yoktu — bir sekilde gelmistiniz: ve onlarla ivi iliskiler kurmuştunuz. Herhangi birinin yazamayacağı bir Bariona meydana geldi, ayrıca entellektüellerle, papazlarla bağlantı kuruyordunuz; onların içinde de bir yuva açtınız ve ikinci

sınıftan sade bir insan gibi işin içinden çıktınız.

Savaştan sonra üzerinizden süzülen o şanı kazandığınız zaman bunun ilgi çekici garip bir deneyim olduğunu söylediniz, çünkü şan aynı zamanda nefrettı. Hiç beklemediğiniz uluslararası bu ün size ne yaptı? Bu, bir arzunun gerçekleşmesi ve dehanızın herkesçe kabulu mü oldu, yoksa, bir anlamda, sarılmış olduğunuz transandantal gerçek üzerinde öyle pek de etkin olmayan ampirik bir olaydan başka bir şey değil miydi?

J.-P. S. — Daha çok bu sonuncunun olduğunu söyleyeceğim. Açıktır, belli bir üne kavuşmak, uzaklardan gelip bana: siz Bay Sartre'sınız, şunu şunu yazmış bulunuyorsunuz, diyen insanlarla karşılaşmak benim üzerimde de birtakım etkiler uyandırıyordu; fakat ben bunu o denli de ciddiye alıyordum. Bana: A, siz şunu yazdınız, bunu yazdınız, diyen insanları gördüğümde hayli soğuk bir duş almış gibi oluyordum. Üstelik tam tersine şan saatinin daha gelmemiş olduğunu düşünüyordum. Şan saati hayatın sonunda gelir; insan, ömrünün sonunda, yapıtını bitirdiğinde şan sahibi olur; diyeceğim, olup bitenleri iyi anlamıyordum, bu sanıldığından daha karmaşık bir şeydir. Hayatın sonunda insanın, ölümden sonra da birkaç yıl süren bir geçiş dönemi vardır, ve şan daha sonradır; fakat kesindir ki tüm bunları küçük bir oyun gibi, şan bu olmadığı halde, şanın bu olduğunu göstermek için ortaya çıkmış bir tür şan hayaleti gibi görüyordum. 45'lerde konferansıma doluşan bu insanlarla hiç de sevişmiyordum; birbirlerini eziyorlardı, kadınlar bayılıyorlardı, ben tüm bunları gülünç buluyordum.

S.de B. — Bilmekteydiniz ki bunda bir züppelik payı, bir kötü anlama payı, politik durumdan gelen bir taraf vardı, çünkü o sıralarda daha iyisinin olmaması nedeniyle Fransız kültürü dışsatım halindeydi.

J.-P. S. — Ben bu eyleme pek katılmadım. Öyle sanıldı, çünkü gazeteler: kendisinden söz ettirmek için şunu yapıyor, bunu yapıyor, deyip duruyorlardı.

S.de B. — Evet, reklâm yapmakla suçlanıyordunuz, oysa tam tersine siz...

J.-P. S. — Buna aldırdığım yoktu. Yazıyordum. Bir tiyatro oyunu yazdığımda, gayet tabii bana bir seyirci kitlesi gerekti, ama gelmeleri için gerekli olanı yapıyor değildim. Oyunu yazıyor, oynatıyordum, hepsi bu kadarla kalıyordu.

S.de B. — Peki savaştan sonra kitaplarınızla ilişkileriniz nasıl değişti? Ara sıra kendi kendinize şöyle sorduğunuz oldu mu: şu tüm yazdıklarımın sonuç olarak ne değeri var? Hangi düzeyde bulunuyorum? Yüzyılımız içersinde kalabilecek miyim?

J.-P. S. — Evet, ama binde bir.

S.de B. — Evet, aslolan bu kitapları ortaya çıkarmak, kendi kendinize bundan memnun olmak, bazılarınca onaylanmaktı. Kendi kendinden hoşnut olmak, bazı okuyucuları hoşnut etmek için çalışmak, hayatta en güzel şeylerdendir; şana gelince, hayattayken ona sahip olunabilir, fakat o, Chateaubriand'nın korkunç acılı bunalım anları geçirmesini engellemiyordu. Bunlar siyasal olaylarla ilintiliydi gerçi.

J.-P. S. — Fakat şan asla saf değildir. Sanatı da kendine bağlar, hattâ siyaseti ve bir yığın şeyi. Savaştan sonra kazandığım ün, benim ne olursa olsun başka bir şey istememe engel olmuştur, fakat ben onu, sonradan gelen, sahip olabileceğim ya da olamayacağım şanla hiç karıştırmadım.

S.de B. — Başka deyişle, sizin şan dediğiniz sonraki kuşakların yargısıdır.

J.-P. S. — Eğer dünya başka bir şeye dönüşmezse, XX. yüzyılda bana bir rol verilecektir; okul edebiyat kitaplarında, ister halkın bir yanılgısına bağlanan, ister, aksine, önemli olduğum söylenerek, v.b. başarı kazanmış bir yazar olarak adım geçecektir. Şan, belli bir üstünlükle, başka yazarlara olan bir üstünlükle birlikte yürür zaten; bunun güzel olmadığını kabul etmek gerekir, çünkü birbiriyle çelişen iki şeyi düşünmekteyim; düşünüyorum ki iyi yazarlar ötekilere üstündürler ve çok iyi bir yazar hepsine üstündür; hepsine dedimse, çok ender olan başka çok iyi

yazarların dışında olanların hepsine demek istiyorum; işte kendimi yerleştireceğim kategori budur. Fakat şunu da düşünürüm ki yazarlık mesleği yapanlarla edebiyatla uğraşanlar okurlardan ancak o dönemin durumlarına göre ayrılırlar. Şu yazar ötekine göre daha iyi kabul edilecektir, belki de tüm zamanlar için değil, belli bir dönem için ve gerçekten de, öldükten sonra bile, kitaplarıyla daha fazla hizmette bulunacaktır, çünkü kitapları şu ya da bu nedenle döneme iyi uyarlanmış olacaklardır. Geçerli bir kitap yazmış olan bir yazarın, dönemlere göre, yüzyıllara göre, ölümünden sonra farklı bir hayatı olacağını düşünüyorum: Unutulup gidebilir. Bunun yanında, yine düşünüyorum ki yapıtlarıyla edebiyatın özünü gerçekleştiren bir yazar, komşu yazara göre ne daha fazla ne daha az güçlüdür; öteki de edebiyatın özünü gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Sizin düşüncelerinize, sizin duyarlılığınıza daha çok ya da daha az yaklaşmasına göre berikini daha çok, ötekini daha az sevmiş olabilirsiniz, ama sonuç olarak benzerdirler.

S.de B. — Yazarın üstünlüğünün size hem mutlak, hem de tarih bakımından göreceli gibi göründüğünü söylemek istiyorsunuz.

J.-P. S. — Tamam işte. Yahut da yazar olmayı ve birşeyler yazmayı düşünürsünüz, eğer yazdıklarınız iyiyse, tamam, iyi bir yazarsınızdır; ama şöyle de düşünürüm: yazar olmak yazma sanatının özüne ulaşmaktır. Yazma sanatının özüyse, ona ulaştığınızda, komşunuzdan ne daha az, ne daha çok ulaşmış olduğunuz bir şeydir. Kıyıda köşede kalmış da olabilirsiniz elbette, fakat ben bundan söz etmiyorum, gerçek yazar olanlardan söz ediyorum: Chateaubriand, örneğin, ya da Proust. Edebiyatın ne olduğunu, Chateaubriand'nın Proust'tan daha az kavramış olduğunu niçin söyleyecekmişim?

S.de B. — Kabul, sanki yarışma yapılıyormuşcasına bir sıralama yoktur bunda; her kimsenin, her devirde filânca ya da falanca yazarı yeğ tutmasıdır bu. Peki bugün gelecek kuşakları düşünüyor musunuz? Geleceğe kalmak so-

runu var mı sizin için? Yoksa, Séquestrés d'Altona'nın (1) çağanozları gibi sizinle hiçbir ilintisi yok mu?

J.-P. S. — Bilmem. Bazen, edebiyat kavramını baştan başa değiştirecek büyük kargaşaların arkadan geleceği bir çağda yaşadığımız izlenimine kapıldım; başka ilkeler ortaya çıkacak ve bizim yapıtlarımız gelecek insanlarca hiç bir anlam taşımayacak. Bunu düşünmüşümdür, hâlen de düşünürüm bazı bazı, ama her zaman değil. Ruslar tüm geçmiş edebiyatlarını yeniden ele aldılar, ama Çinliler bunu yapmadı. Bu durumda insan kendi kendine soruyor, acaba gelecek, geçmişin yazarlarına sahip çıkacak mı, yoksa sadece bazılarını mı benimseyecek.

S.de B. — Bu konuda düşündüğünüz kadarıyla, geride yaşama şansına daha fazla sahip olacak yapıtlarınız edebiyat yapıtlarınız mı, yoksa felsefi yapıtlarınız mı, ya da her ikisi mi olacak?

J.-P. S. — Sanıyorum ki bu durumda olan yapıt benim felsefeme ilişkin olmakla birlikte çok sade bir uslûp içinde yazılmış olup herkesin bildiği şeylerden söz eden makaleler halindeki Situations (2) adlı yapıtımdır.

S.de B. — Devrin bütün görünümleri üzerine bir tür eleştirel düşünceler demeti, kısacası? Siyasal görünümler, edebi ve sanatsal görünümler üzerine?

J.-P. S. — Gallimard Yayınevi'nce bir cilt halinde bir araya getirildiğini görmek isterdim bunun.

S.de B. — Kendi yapıtınızla öznel ilişkiniz nedir?

J.-P. S. — Çok da memnun değilim. Bir kere roman. başarısız.

S.de B. — Hayır; ulaşılacak en iyi noktaya varmış durumda değilse de, başarısız da değil.

J.-P. S. — Genelde, daha az beğeni elde etti, ve sanırım insanlar bunda haklılar. Sonra felsefi yapıtlar gelir...

S.de B. — Onlar olağanüstü iyi!

J.-P. S. — Evet, ama bu neye götürür?

S.de B. — Bana öyle gelir ki Critique de la raison di-

(1) Altona Mahkûmları, (Ç. N.)
(2) Denemeler, (Ç. N.)

alectique düşünceyi olağanüstü biçimde ilerletmektedir!

J.-P. S. — Henüz biraz idealistçe değil mi?

S.de B. — Hiç sanmıyorum, hem düşünüyorum ki o «Flaubert» için çok yararlı olabilir, keza bir başka biçimde; dünyayı, insanları anlatmak için...

J.-P. S. — «Flaubert»'i bitirmedim ve bitirmeyeceğim.

S.de B. — Onu bitirmediniz; ama sizi bunca ilgilendiren şey, **Madame Bovary**'nin üslûbu değildi.

J.-P. S. — Yine de söylenmesi gerekli şeyler vardı.

S.de B. — Öyle, ama daha önce Flaubert üzerine o denli çok şey söylediniz ki, bir adamı düşünebilme biçimi ve yöntemleri hakkında söylediklerinizi bayağı bir yekûn tutar! Başlanmaması gereken bir görünüm de kitabın asıl edebi görünümüdür; **Les Mots**'yu okur gibi, «Flaubert» okumak çok çekici.

J.-P. S. — Hiçbir zaman Flaubert yazmayı denemedim.

S.de B. — Fakat öyle kısımlar var ki şaşılası denli iyi yazılmış; öyle yerler var ki **Les Mots** gibi gerçekten bir edebiyat söz konusu.

J.-P. S. — **Les Mots**'yu çok istekle yazdım.

S.de B. — Ama, alçak gönüllülük bir yana, yine de hoşnutsuz değilsiniz, eğer yapıtınızı yapmak istediğinizle kıyaslayacak olursanız; iyi biliyorum ki gençliğin belirgin olmayan düşleri, daima sonu gelmiş gerçek ile çakışma halinde değildir; ama yine de yapmak istediğiniz herhalde buydu?

J.-P. S. — Pek hoşnut değilim, hoşnutsuz da değilim. Ve sonra büyük bir soru işareti var: Ne olacak bu?

S.de B. — Az önce söylemekte olduğumuz şeydir bu. Gelecek kuşaklar bunu ne yapacaklar?

J.-P. S. — Evet, eğer bizim de Çinlilerinki cinsinden gelecek kuşaklarımız olsaydı o kuşaklar ondan işe yarar bir şey yapmayacaklardı.

S.de B. — Koşullar hiç de aynı değil.

J.-P. S. — Simdi gerçek bir değişim devrindeyiz; hangi yöne doğrudur bilinmez, fakat yaşamakta olduğumuz dünya sürmeyecektir.

S.de B. — Bununla beraber, XVIII. yüzyılda değilsek de XVIII. yüzyılın kitaplarını daha okuyoruz, XVI. yüzyılda değiliz ama XVI. yüzyılın kitaplarını da okuyoruz.

J.-P. S. — Fakat XVIII. yüzyılda bu cins bir devrim olmadı; 89 devriminin bununla bir ilgisi yok.

S.de B. — Dünya değişmiş olmakla birlikte Yunanlılardan, Romalılardan okuyoruz.

J.-P. S. — Onlar güncel dışı olarak okunmaktadırlar, bu da başka şey.

S.de B. — Edebiyat sizin gözünüzde hep aynı değeri mi taşıdı, yoksa, politikayla uğraştığınız bir dönem de olduğuna göre bu. edebiyatı gözünüzden biraz düşürdü mü?

J.-P. S. — Hayır, düşürmedi.

S.de B. — Birinin diğeriyle ilişkilerini nasıl algılıyorsunuz?

J.-P. S. — Politik eylemin, içerisinde edebiyatın özgürce anlatım bulacağı bir dünya oluşturması gerektiğini düşündüm: Sovyetlerin düşündüklerinin tersi. Fakat edebiyatın sorununa hiç bir zaman politik biçimde yaklaşmadım: onu özgürlüğün biçimlerinden biri olarak göz önüne aldım daima.

S.de B. — Siyasal sorunlar karşısında. edebiyatın size daha boş değilse bile. en azından ikinci plana itilebilir gibi göründüğü anlar olmadı mı?

J.-P. S. — Hayır, bunu asla düşünmedim. Edebiyatın birinci planda olması gerektiğini söyleyemem. ama ben edebiyatla uğraşmak için yaratılmıştım: herkes kadar, siyasetle de. ama özellikle edebiyatla uğraşmak için.

S.de B. — Evet, zaten bu yüzdendir ki Victor ve Gavi ile yakınlarda yaptığınız söyleşilerinizde. «Flaubert»inizi yazmanızı engellemek istediklerinde protesto ettiniz.

52'ye doğru, aşırı derecede okumak için yazmaya biraz ara vermiştiniz. ve bu. kafanızda kendi deyişinizle «kemikleri kırmak» isteği ve komünist partisine yaklaşmanızla birlikte gidiyordu. Fakat. o sırada, edebiyatta var olan...

J.-P. S. — Kendime bunu sormuş değildim. ama eğer bunu yapmış olaydım, edebiyata adanmış olduğumu söyleyecektim size.

S.de B. — Çalışmanızın temeli artık yazmak değildi, o sıralarda.

J.-P. S. — Okumaktı.

S.de B. — Ve düşünmek.

J.-P. S. — Communistes et la paix'nin (1) zamanıydı.

S.de B. — Bunlar, edebi olmaktan çok siyasal konulu yazılardı.

J.-P. S. — Evet. Camus ile bozuşma olayı da siyasaldı, aslında.

S.de B. — Çevrenizin olsun, Paulkan gibi insanların olsun, ya da, daha doğrusu eleştirmenlerin olsun onaylama rolü ne oldu? Eleştirmenleri temelli umursamıyor muydunuz yoksa aksine onları göz önüne alıyor muydunuz? Eleştirmen ve okurlarla ilişkilerinizi nasıl yaşadınız?

J.-P. S. — Okurlar her zaman eleştirmenlerden — bildiğim kadarıyla — daha akıllı oldular. Ve yazdıklarım üzerinde, şu ya da bu nokta hakkında bir kitap yazmış olanları dışında, eleştirmenlerden hemen hiçbir şey öğrenmedim; yazmış olanlar ise, eh bazen bir şey öğrettikleri olmuştur: ama eleştirmenlerin büyük çoğunluğu bana hiçbir şey vermiş değildir.

S.de B. — Ama yine de, herkes gibi, bir kitap çıktığında, gözünüz dört açılmakta...

J.-P. S. — Kitap hakkında ne düşünüldüğünü bilmek isterim, bu da gayet doğaldır. Evet, bir kitabım çıktığında, tüm eleştirilerimi okurum. Tümünü değil, basa çıkılmaz tümüyle, yıl içersinde yazılmış olan eleştirilerin bir listesini gördüğümde, şaşırıp kalırım, yarısını kaçırmışımdır. Bununla beraber onları okumaya çalışırım. Fakat eleştirmenin dediği: iyidir, ya da iyi değildir, ya da önceki kadar değildir; bana tüm söylediği budur. Kalanı...

S.de B. — Sonraki yapıtınız için size birşeyler esinleten, ya da aksine biraz elinizi ayağınızı bağlayan okuyucu değerlendirmeleri oldu mu hiç? Yazılarınızın oluşumunda bir etkisi oldu mu bunun?

J.-P. S. — Böyle bir izlenim taşımıyorum. Hayır. Bir

(1) Komünistler ve Barış. (Ç. N.)

ayrıcalıklı okurum vardı, o da sizdiniz; bana: «Tamam, uygundur» dediğinizde, herşey yolundaydı; kitabı yayınlıyor ve eleştirmenleri boşveriyordum. Bana büyük bir hizmette bulundunuz; yalnız başıma sahip olamayacağım bir kendime güven verdiniz bana.

S.de B. — Metnin gerçekliğini okuyucu yapar, bir anlamda.

J.-P. S. — Ama ben okuyucuyu tanımıyordum ki, ya da, diyelim, eleştirmenler beni doyurmuyordu. Siz vardınız sadece. Hep şöyle oluyordu: bir şeyi iyi bulduğunuz zaman, benim için, o şey yolundaydı. Eleştirmenler onu iyi bulmuyorlar mı: canları cehenneme.

S.de B. — Mantıklı beğeniler ya da tam deyimiyle başarı ortaya çıktığında yine de duyarlıydınız.

J.-P. S. — Bugün için eleştirmenler biraz farklı. İçlerinden biri var ki çok severim, Doubrovsky'dir bu; zekidir, incedir, herşeyi görür; böyle olan bazıları var, çünkü eleştiri bugün bir anlam kazanmış bulunmaktadır. Önceleri, bu yoktu.

S.de B. — Les Mots'nun aldığı çok içten onayın arkadan bir başka kitap yazma kararını size verdirmediği kesin.

J.-P. S. — Öyle. Neden verdirsindi? Kitabın bir devamı gelecektir, diyorlardı, al bakalım, olmadı işte.

S.de B. — Yine de yazmak, biraz da olsa bir çağrıya yanıt vermektir; zaten siz de çok kez belli olaylara dayanan yapıtlar yazmaktan geri durmadınız; genel olarak bunda pek güzel başarılı oldunuz da. Situations'un tümü...

J.-P. S. — Situations'un tümü olaylara dayanan yapıtlardır.

S.de B. — Demek ki okuyucu kitlesiyle hayli dolaysız bir ilişki var.

J.-P. S. — Bir ilişki var. Bir olay meydana geliyor, belli bir okuyucu kitlesi Sartre'ın bu olay hakkında ne düşündüğünü kendi kendine soruyor, çünkü beni sevmektedir. Bunun üzerine onlar için yazıyorum.

S.de B. — Sizi tanıdığımda, ki epey gençtiniz, sonraki kuşaklar için yaşamaktaydınız; ama bunun sizin için

hiçbir anlam taşımadığını söylemekte olduğunuz bir dönem olmadı mı? Bir düşünceye bağımlı bir şekilde çağdaşlarınız için yazma olayı ile, gelecek yüzyılların oyunu gözeterek yazma arasında hangi ilişkiyi kurduğunuzu bana açıklayabilir misiniz?

J.-P. S. — Taraflı edebiyat yapıldığı zaman, gelecek yirmi yılda anlam kazanmayacak ve de asıl o günkü toplumu ilgilendiren sorunlara kafa yorulur. Eğer bir etkiniz varsa ve eğer sorunu ortaya iyi koymuşsanız, insanları eyleme geçirmek, ya da birtakım şeyleri kendi görüş açınızdan görmelerini sağlamak istediğinizde girişiminiz başarıya ulaşmıştır. Sonraki kuşağın görüşü, ancak ve ancak sorun, iyi ya da kötü bir çözüme ve kuşkusuz yazarın kendisi tarafından gerçekleştirilmemiş bir çözüme ulaştığında ortaya çıkacaktır. İş çözümlenmiş olduğuna göre, yapıt yirmi ya da otuz yıl sonra, salt estetik bir açıdan göz önüne alınma durumuyla karşı karşıyadır! Yani, bakın, tarihi biliyoruz, biliyoruz ki yazar belli bir anda şunu yazmıştır, Beaumarchais örneğin, çok önemli bazı yergiler yazdı. İyi ama onları bugünün falan sorunu için kullanamayız ki. Edebi nesneye herkes için geçerliymiş gibi bakılıyor, ama onun fikrasal içeriği göz önüne alınmıyor. Ayrıntılar simge oluyor. Filânca özel olay, falanca toplumu ya da birçok çeşitten toplumu karakterize eden bir olaylar serisiyle eş değerde oluyor. Sınırlı durumdaki nesne evrensel duruma geçiveriyor. Öyle ki, taraflı bir metin yazıldığında, önce tartışılacak konuyla, verilecek kanıtlarla, birtakım şeyleri daha iyi anlaşılır, çağdaşlar için daha vurgulayıcı kılacak üslûp üzerinde durulur, ve kitabın, kimseyi etkilemediğinde ne işe yarayacağını düşünmeye vakit ayrılınmaz. Fakat yine de belli belirsiz bir ard-düşünce vardır ki insana, yapıtın başarı kazanması halinde gelecekte evrensel bir biçim altında bir atılıma kavuşacağını göz önüne aldırır; artık etkileyici olmayacak, âdeta kendiliğinden kabul ediliveren bir nesne gibi ele alınacaktır: herşey, sanki yazar onu, belli bir toplumsal olay üzerine belirgin eylemsel değeri için değil de, lâf olsun diye yazmış gibi olup bitecektir. Voltaire'in yapıtlarına evrensel değerleri için

hayranlık duyulması böyledir işte, oysa ki Voltaire'in zamanında, onun hikâyeleri değerlerini belli bir toplumsal bakış açısından alıyorlardı; demek ki iki görüş açısı vardır, ve yazar yazarken onların her ikisini de bilir. Özel birşey yazdığını, bir eyleme katılımda bulunduğunu bilir, dili yazma zevki için kullanıyor havasında değildir; bununla beraber aslında, her ne kadar yapıt benzersiz bir eylemi gerçekleştirmek için yayınlanmışsa da, gerçek anlamını evrensel bir değere sahip olmakla kazanan bir yapıt yarattığını düşünür.

S.de B. — Bakmamız gereken daha iki ya da üç şey var. Önce, tüm yapıtlarınız birbirleriyle aynı ölçüde taraflı olmadı; bazıları, **Huis clos** (1) gibi, **Les Mots** gibi, daha belirgin biçimde estetiktirler. Onları bir eylemde bulunmak için yazmış değilsiniz, bunlar sanat yapıtları, gerçekten edebi denen yapıtlardır. Öte yandan, bir çağrıda bulunduğunuz, insanları ikna etmek istediğiniz yazılarınızda, her zaman için büyük bir üslûp, bir kompozisyon özeni gösterdiniz, ama aynı zamanda yapıtı daha sonraları geçerli kılacak bir çeşit evrensellik damgası düşüncesi de aklınızdaydı.

J.-P. S. — Öyle diyelim.

S.de B. — Demek sonraki kuşağa hiç de boş vermiş değilsiniz.

J.-P. S. — Hayır, onu dert etmiyordum; ama yazdıklarımı daima beni okuyacak zamandaş okurum için yazma düşümün ardında, bir gelecek kuşak düşüncesine sahiptim; etkinliğini yitiren, fakt geçmişe ait hemen hemen herşey gibi bir sanat yapıtı haline gelen yapıtın, ancak tümden bir dönüşümüyle varlığını sürdürebilen bir gelecek kuşak.

S.de B. — Geçmişin, mesafeli biçimde sunuldukları anda kavranabilen şeyleri. Belli ki, gelecek kuşağı düşünmekteydiniz, çünkü sık sık bana söylediğiniz, hatta, sanırım, **Les Mots**'da yazdığınız gibi edebiyat, sizin için ölüm düşüncesini tümden maskeliyordu. Gelecek kuşağa kaldığınızı kabul ettiğiniz sürece ölüm sizce fazla farketmiyor-

(1) **Gizli Oturum**, (Ç. N.)

du, demek kitabın gelecekte yaşayacağım düşünüyordunuz.

J.-P. S. — Gelecek kuşağa çok güçlü bir biçimde inandım, özellikle küçükken; **Les Mots**'nun sona erdiği dönemde, sonraki yıllarda, ve yirmi yaşlarımdayken. Aslında bugünkü okuyucularım için yazmakta olduğumu ise yavaş yavaş anladım. Bu kez, gelecek kuşak arkadan arkadan beni okşayan birşey oldu, aslen bugünkü okuyucularım için yazdıklarıma eşlik eden belirsiz bir floresan gibi.

S.de B. — «Nasılsa yüz yıl sonra anlaşılacağım, bugün bana vız gelir» diye düşünen, kendisini yine de çok sevdiğiniz Stendhal'in yaptığı gibi, çağdaş okuyucuları için sakin bir küçümseme ile geleceğe kuruluvermiş şu yazarlardan hiç değildiniz.

J.-P. S. — Kesinlikle değil.

S.de B. — Sizde çağdaşlarınıza karşı hiçbir küçümseme, kitaplarınız tarafından size verilecek hiçbir öç alma düşüncesi yoktu. Belki tam tersine, çağdaşlarınıza ulaşmayı başardığınız ölçüde, sonraki kuşaklara kalacağınızı düşünüyordunuz, yoksa onlardan ayrıldığınız ölçüde değil.

J.-P. S. — Çağdaşlarımın beni böyle kabul etmesinin hayatımda olup biten bir eylem olduğunu düşünüyordum, ve bu da üne ya da ölüme ulaşmak için geçilmesi gereken bir evre idi.

S.de B. — Yapıtınıza gerçekliğini veren onun nesnelliğiydi. Zaten **Les Mots**'da da aynı biçimde sözünü etmiş bulunduğunuz önemli bir kavram vardı, bu da edebiyatın bir tür kurtuluş getirmesi düşüncesiydi.

J.-P. S. — Elbette, çünkü **Les Mots**'da dediğim gibi, benim edebi anlamda artakalış anlayışım; hıristiyan dininin bir tür kopyası oluyordu kuşkusuz.

S.de B. — Almanya'da felsefe üzerinde çalışırken dahi, bu sizin **La Nausée**'yi yazmanızı engellemiyordu. İkisi arasında bölünüyordunuz.

J.-P. S. — En önemli şey **La Nausée** idi

S.de B. — Ama yine de Almanya'ya gidip bir yıl yaşamanız için felsefe çalışmak da sizce oldukça önem-

liydi. **L'Etre et le néant**'a nasıl geldiğinizi sordum; savaş sırasındaydı, diye yanıtladınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ama bu yeterli bir açıklama değil.

J.-P. S. — Pekâlâ, **L'étre et le néant** hakkında notlarımda çok şey yazdım. Kitapta yer alan düşünceler, savaş rezaleti sırasında yazılmış olan ve doğrudan doğruya Berlin'deki yıllarımdan gelen notlarımdan hareketle oluşmuştur. O sıralarda metinler elimde olmadığından herşeyi kendi kendime yeniden icat ettim. Tutsak kampında Almanların bana niçin Heidegger'den armağan verdiklerini bilmiyorum; bu benim için bir giz olarak kalmaktadır.

J.-P. S. — Tutsaklığım sırasında neyimin eksik olduğunu soran bir Alman subayına şöyle yanıt verdim: **Heidegger**.

S.de B. — Belki Heidegger'in rejim tarafından iyi görülmüş olmasındandır...

J.-P. S. — Belki. Her neyse, tutup onu verdiler bana. Kocaman, pahalı bir cilt. Şaşılası şeydir çünkü o zamanlar kimseye çiçekler sunarak davranılmıyordu, biliyorsunuz.

S.de B. — Evet, bilmez olur muyum. Biraz gizemli görünüyor. Heidegger'den okuduklarınız hep o zamankiler mi oldu?

J.-P. S. — Heidegger'i tutsak kampındayken okudum. Onu kendisinden çok Husserl aracılığı ile anladım zaten. Daha önce de 36'da biraz okumuştum zaten...

S. de B. — Ha evet, ondan büyük parçaları bana çevirttiğinizi anımsarım. Ben daha, sanırım Rouen'deyken bunlar üzerinde tartışmıştık. Güzel; fakat aynı zamanda **L'Etre et le néant**. **L'Imaginaire**'de yapmış olduğunuz keşifte kendini belli ediyordu.

J.-P. S. — Evet. Tamam: Bilincin yokluk olarak keşfi.

S.de B. — Daha sonraları, **L'Etre et le néant** için sahip olmuş bulunduğunuz düşünceye, sezgiye artık bir daha sahip olmayacağınızı söylüyordunuz.

J.-P. S. — Evet... Ama yine de felsefeyle yakınlığı olan kitaplar yaptım, örneğin **Saint Genet** adlı yapıt.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — O benim için büyük bir denemeydi, felsefi değildi, ama gerçekte sürekli felsefi kavramları kullanıyordum.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Denebilir ki o da felsefi bir yapıttır... Ayrıca daha sonra, **Critique de la raison dialectique** ile akıllma bazı şeyler geldi.

S.de B. — O zaman bu da aynen, durumlar gereği, sonradan eklenti olaylar biçiminde doğmuş oluyor, mademki Polonyalılar sizi...

J.-P. S. — Polonyalılar felsefe yönünden nerelerde bulunduğumu sordular bana.

S.de B. — Bu da **Questions de Méthode**'u (1) verdi.

J.-P. S. — Bu da **Questions de Méthode**'u verdi. Polonyalılar onu yayınladı. Ben de onu **Temps Modernes**'nin (2) okuyucularına vermek istedim — siz de bana onu vermemi öğütlediniz. —

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — İlk metin çok iyi değildi; onu yeniden yazmaya koyuldum ve **Les Temps Modernes**'de yayınladım.

S.de B. — Evet, yalnız bir başka gerekçe yok muydu? 52'den başlayarak Marksizm üzerine son derece çok okumaya girişmiştiniz, ve felsefe bir tür şey — zaten Polonyalılar da sizden onu istemişlerse bu bir raslantı değildir — siyasal bir şey oluyordu.

J.-P. S. — Evet. Marx'a göre, felsefe ortadan kaldırılmalıdır. Bana gelince, ben olayı böyle görmüyordum. Felsefeyi geleceğin kentsel ülkesinde kalmayı sürdürecek gibi görüyordum. Fakat Marksist felsefeye başvurmaktan geri kalmadığım açıktır.

S.de B. — Bu düşüncenizi daha iyi açıklamanız önemli ama; **Questions de Méthode**'u yazmanız size önerildi. Peki neden yazmayı kabul ettiniz?

J.-P. S. — Çünkü felsefe bakımından işin neresinde

---

(1) **Yöntem Soruları**, (Ç. N.)

(2) **Modern Zamanlar**, yönetimini Sartre'ın yaptığı dergi, (Ç.N.)

olduğumu bilmek istiyordum.

S.de B. — Marksizmle ilişkilerinizde...

J.-P. S. — Yüzeysel olara kevet; ama özellikle diyalektik ile, çünkü eğer notlarıma bakılırsa — ama ne yazık artık onlar elde yok — diyalektiğin yazdığım şeylerin içine nasıl süzülüp girdiği görülecektir.

S.de B. — Bununla beraber, **L'Etre et le néant'da** hiç diyalektik yoktur.

J.-P. S. — Tamam işte. **L'Etre et le néant'dan** diyalektik bir düşünceye geçtim.

S.de B. — Evet; **Les Communistes et la paix'yi** yazdığınız zaman tarihin bir felsefesini işlemeye başlıyordunuz. **Questions de méthode'u** veren biraz da budur.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Fakat **Questions de méthode'dan Critique de la raison dialectique'e** nasıl geçtiniz?

J.-P.S. — **Questions de méthode** yalnızca yöntembilimdir; ama arka planda belirginleştirmeye başladığım felsefe, felsefi diyalektik vardı. Ve **Questions de Methode'u** bitirir bitirmez, üç ya da dört ay sonra, **Critique de la raison dialectique'e** giriştim.

S.de B. — Peki yeni düşünceleriniz olduğunu nasıl keşfettiniz? Yıllarca bana şöyle demiştiniz: «Hayır, artık bir başka felsefi kitap yazıp yazmayacağımı bilmiyorum; artık kafamda hiçbir düşünce yok.»

J.-P. S. — Vallahi, sanıyorum ki, «artık kafamda hiçbir düşünce yok» dediğimde, bilinçli biçimde düşünce yoktu, ama yine de bir şeyler vardı...

S.de B. — Bir şeyler oluşuyordu.

J.-P. S. — Evet. Nitekim hızla **Questions de méthode'u** yazdığımda, düşüncelerim yerine oturdu; bunlar üç dört yıl boyunca defterlere almış olduğum notlardı...

S de B. — Evet, evet, o koca defterleri biliyorum... Ama yine de bu defterlerde sanki hiç de onca önemli olan «geri dönüş» ve «uygulama-cansız» (protico-inerte) düşünceleri yokmuş gibiydi.

J.-P. S. — Evet. Fakat onların sezilmesi için diyalektiğin planı üzerinde hayli uzağa gitmiştim.

S.de B. — 52'den sonra sürüyle tarih kitabı okumuştunuz.

J.-P. S. — Evet, Critique de la raison dialectique'in, hiçbir zaman yazılmayacak olan ikinci kısmında...

S.de B. — İyi ama, çoktan yazılmış büyük parçası duruyor...

J.-P. S. — Tarihten söz etmem gerekiyordu.

S.de B. — Peki pratik açıdan alırsak, edebiyat ya da felsefe üzerinde çalışırken, çalışma boyunca ne gibi bir fark ortaya çıkmaktadır?

J.-P. S. — Felsefe yazarken müsvedde yapmam. Oysa aynı bir edebi metin için yedi sekiz müsvedde, yedi ya da sekiz sayfalık parça yazarım. Üç satır yazarım, sonra altına bir çizgi atarım; ve ondan sonra da dördüncü satır bir başka yaprak üzerinde yer alır. Felsefede hiç böyle olmaz: bir yaprak kâğıt alır, kafamda bulunan, belki de uzun süredir orada olmayan düşünceleri başlarım yazmaya; ve sonra onları sonunadek götürürüm; belki sayfanın sonunadek değil, ama hayli uzağa; sonra sayfanın sonuna doğru giderken bir yazı hatası yüzünden bırakırım ve sonraki sayfaya hatayı düzeltmiş olarak yeniden başlarım; ve sonunadek böylece gider. Başka deyişle, felsefe, birine yönelttiğim bir sözdür. Yine birine, ama bir başka biçimde hitap eden roman gibi değildir.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — ... Roman, birisi onu okusun diye yazdığım bir şeydir. Felsefede birine düşüncelerimi açıklarım — kalemimle, ama bu dilimle, ağzımla da olabilir pekâlâ —, düşüncelerimi bugün bana geldikleri biçimde birine açıklarım.

S.de B. — Kısacası, teyple edebiyat yazamazsınız, ama belki felsefe yazabilirsiniz.

J.-P.S. — Aynen.

S.de B. — Sizi Critique de la raison dialectique üzerinde çalışırken gördüm; oldukça korkutucuydu. Yazdıklarınızı okuduğunuzu söylemek hayli güç.

J.-P. S. — Yazdıklarımı ertesi sabah okuyordum; yaklaşık on sayfa yazıyordum.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Gündüzün yazabildiğim budur.

S.de B. — Critique de la raison dialectique'i yazışınızı görmek atletik bir olaydı. Üstelik «corydrane» altında yazıyordunuz.

J.-P. S. — Her zaman.

S.de B. — Oysa edebiyata gelince, onu hiçbir zaman «corydrane» altında yazmadınız.

J.-P. S. — Hiçbir zaman. Edebiyat «corydrane»la yürümese gerek, çünkü kolaylığa insanı kaçırıyor. Savaştan sonra, «Corydrane»la denediğimi anımsıyorum. Romanın bir pasajıdır, Mathieu evine dönmezden önce Paris sokaklarında gezinmektedir. Korkunç bir şeydi. Sokaklarda geziniyordu, ve tüm sokaklar kıyaslamalara götürüyordu.

S.de B. — Anımsıyorum; müthiştl. Size bir soru daha yöneltmek isterdim. Narsizm biçiminde olmasa da, kendi kendimizin belli bir imgesine sahibizdir. Pek genç olduğunuz sırada olsun, daha az genç olduğunuz sırada olsun sizinkinden söz edildi; ya peki bugün? Bugün altmış dokuz yaşınızdasınız; hakkınızda yapılan bunca tez, bibliyografya, biyografya, görüşme, değerlendirmenin konusu olmak üzerinizde nasıl bir etki yartıyor? Kendinizi tarihsel bir anıt olarak sınıflandırılmış gibi hissediyor musunuz, yoksa...

J.-P. S. — Biraz tarihsel bir anıt duygusu var; evet, ama tümden değil. Başlangıçta önüme koyduğum bu kişiyi sanki yeniden bulmaktaymışım gibi. Orada ben olmayan bir kişi var; ama madem ona başvuruluyor yine de ben olan bir kişi; insanlar ben olan belli bir kişi yaratıyorlar kendilerine. Bir tane o-ben, bir tane de ben-ben var. O-ben, insanlar tarafından yaratılan ve onlar tarafından belli bir biçimde benimle ilişkiye sokulan bendir.

S.de B. — Bugünün kişisiyle, gençken düşlediğiniz kişi arasindaki bu çakışmanın bir anlamı var mı, yok mu?

J.-P. S. — Bir anlamı yok. Hiçbir zaman şunu demedim: «Eh! küçükken isteyip durduğum şey de işte, aşağı yukarı budur, v.b.» anlamsızdır bu. Hiçbir zaman kendimi

çok düşünmedim, hayli yıldır da artık hiç düşünmez oldum.

S.de B. — Ne zamandır? Siyasal olarak taraflı oluşunuzdan beri mi?

J.-P. S. — Biraz öyle, evet. Bireysel ya da kişisel şeyler yaptığımda, birini görmeye gittiğimde, birisi için birşey yaptığımda ben yeniden görünür; o zaman yeniden ben ortaya çıkar. Fakat, edebiyatta, yazarken, artık ben ortadan yiter gider. Ellinci yahut elli beşinci yılımda — Les Mots' dan önce — zaman zaman İtalya'da geçecek olan ve ben yaşlardaki bir adamın yaşamla ilişkilerinin görüleceği bir öykü yazmayı düşlerdim. Öznelci birşey olacaktı.

S.de B. — Biraz anımsıyorum. Bak, yeniden söz edilmesi gerekecek birşey var, bu da yazmadığınız tüm kitaplar.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Onları niçin öngördünüz, onları niçin bıraktınız...

J.-P. S. — **La Reine Albermale ou le dernier touriste**'den (1) büyük kısımlar yazdım ve de çok sayıda defter.

S.de B. — Son bir soru; diyorsunuz ki kendinizin kendiniz tarafından imgesi ile ilgilenmiş değilsiniz. Ama yine de bu söyleşileri yapmak sizi eğlendiriyor mu?

J.-P. S. — Evet. Dikkat ederseniz bana karşı bir haksızlık yapılırsa tepki gösteriyorum; eğer bana bir aşağılamada bulunulsaydı, hoşnutsuz olurdum.

S.de B. — Gayet tabii.

J.-P. S. — Ayrıca, hali hazırda yapacağım fazla şey olmadığına göre, azıcık kendimle uğraşmam gerekir... yoksa hiçbir şeyim olmayacak...

S.de B. — Hele ki kendinizden pek az söz etmişken.

J.-P. S. — Doğrusu öyle...

S.de B. — **Les Mots**'da biraz Merleau-Ponty (2) dola-

---

(1) **Albermale Kraliçesi** ya da **son turist**, (Ç. N.)

(2) Maurice Merleau-Ponty: Fransız filozofu, fenomenolojik çözümlemeler yazmıştır, 1908 - 1961, (Fenomenoloji: zihnimizde hazır olan olayların felsefi incelenmesi, Ç. N.)

yısıyla, biraz Nizan dolayısıyla söz ettiniz, fakat onbir yaşınızdan beri kendi üzerinize hiçbir sentez yapmadınız. Hiçbir zaman bir günlük tutmadınız. Kafanızdan geçen düşünceleri yazıyordunuz, ama günü gününe yazılmış bir günlüğünüz olmadığı gibi bunu yapmak gibi bir düşünceniz de olmadı.

J.-P. S. — Savaş sırası dışında. Savaş sırasında her gün başımdan geçenleri yazıyordum. Fakat bunu düşük bir uğraş olarak görüyordum. Edebiyat birtakım davranışların seçimi, reddi ve öteki bazılarının ise kabulü ile başlar. Seçimi hemen hemen kendiliğinden gelen ve pek iyi açıklanamaz bir şey olan günlük ile bağdaşır bir çalışma değildir.

S.de B. — Bununla birlikte, çığ diye isimlendirilebilecek bu cins edebiyatta bir dal vardı ki siz onda gayet dikkat çekici idiniz. Özellikle gencken büyük bir mektup yazarı olarak haklı bir ününüz vardı. Ayrı olduğumuz zamanlar bana — ve yalnızca da bana değil tabii — derya gibi mektuplar yazıyordunuz, bazen Olga'ya, yolculuklarımızı anlatan oniki sayfalık mektuplar yazdınız. Hele bana, askerliğinizi yaparken, ya da ben yayan yolculuklar yapmaktayken çok, çok uzun, bazen onbeş gün boyunca her gün mektup yazıyordunuz. Neyi temsil ediyordu sizin için bu mektuplar?

J.-P. S. — O anda yasanan hayatın yazıya aktarılışıydı. Örneğin, Napoli'de geçirilen bir gün, mektubu alan kimse için o günü var etmenin bir biçimiydi. O anda içten gelen bir çalışmaydı. Ben kendi payıma bu mektupların yayınlanabileceklerini düşünürdüm, ama, gerçekte bunlar kendisine yazdığım kişiye gitti. Onların ölümümden sonra yayınlanacaklarına ilişkin küçük bir art-düşüncem vardı. İşte ben de bu yüzden benzer mektuplar yazmıyorum artık, çünkü biliyorum ki bir yazarın mektupları basılır, bense bunun zahmete değmeyeceği düşüncesindeyim.

S.de B. — Niçin?

J.-P. S. — Üzerinde yeterince çalışılmış değildir. Bazı haller dışında: Diderot'nun Sophie Volland'a mektupları örneğin. Bense, bir çırpıda, satır karalamadan, mektubu

gönderdiğim okuyucudan başkasıyla hiç ilgilenmeden yazıyordum; o zaman, bu bana geçerli bir edebi çalışma gibi görünmüyor.

S.de B. — Evet, fakat ne olursa olsun mektup yazmayı çok seviyordunuz.

J.-P. S. — Çok seviyordum.

S.de B. — Kuşkusuz mektuplar daha sonra basılacaktır çünkü çok canlı ve çok hoştular.

J.-P. S. — Esasen, benim mektuplarım bir günlük yerini tutuyordu.

S.de B. — Geçen gün diyordunuz ki ünlü yazarların hayatı sizi çok etkilemiş bulunmaktadır. Voltaire'in, Rousseau'nun, daha başkalarının yazışmalarının büyük bir önema sahip olması ve basılmış olmaları olayı, bu mudur sizi de mektupları yazmaya iten?

J.-P. S. — Mektup yazarken göz önüne aldığım edebi bir amaç yoktu.

S.de B. — Gene de, içten içe belki onların basılacağını düşündüğünüzü söylüyorsunuz.

J.-P. S. — Ha, onları yazdığım anda, yazar olmasaydım herhangi bir okuyucuya yazılmış bir mektuba koymayacak olduğum azıcık neşe ya da lirizm koyuyordum herhalde. Gerçekten de mektuplarımı hoş bir biçimde çırpıştırıvermeye gayret etmişimdir, fakat çok da değil, yoksa bir ukalâ olur çıkardım. Sonra da kendilliğindenci edebiyat yaptığım savında bulunacaktım. Şimdiyse kendiliğindenci edebiyata inanmıyorum, ama o devirde buna inanıyordum. Mektuplarım hayatım konusunda bir tanıklık değerini taşır kısacası.

S.de B. — Evet, bu tanıklık görevini yüklenecek bir muhatap gerekti size.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Yayınlamadığınız, sonunu getirmediğiniz kitaplara dönelim. İsterdim ki onlardan söz edesiniz.

J.-P. S. — Sanıyorum ki bu tüm yazarların başına gelen bir şeydir.

S.de B. — A! ben sanmıyorum. Yayınlamadığınız kitapların şöyle böyle bir listesini yapabilir misiniz?

J.-P. S. — **La Légende de la vérité.**

S.de B. — **La Légende de la vérité** başka, onu yayınlamayı kabul etmediler. Onun yalnızca bir parçası yayınlandı... Ama epey önemli bir yapıt var, **La Psyché** (1): bu neydi tam olarak?

J.-P. S. — **La Psyché**, Heidegger ve özellikle Husserl okumak üzere bir yıl geçirmiş olduğum Almanya dönüşü yazıldı.

S.de B. — O sırada, **La Trauscendance de l'ego** (2)'yi yazdınız, basıldı.

J.-P. S. — Basıldı, sonra unutulup gitti, kayboldu ve Matmazel Le Bon tarafından yeniden yayınlandı.

S.de B. — **Transcendance de l'ego** ve **La Psyché** arasında bir ilişki vardı.

J.-P. S. — Evet. Oradan yola çıkarak **La Psyché**'yi tasarımladım. **La Psyché**, psişik denen şeyin betimlenmesiydi. Felsefi biçimde öznelliği yaşamaya nasıl varılır? Bu, aynı zamanda coşkulardan, duygulardan da söz eden **La Psyché**'de açıklanmaktaydı...

S.de B. — Siz bunlardan bilincin dışında yer alan psişik (ruhsal) nesneler yapmaktaydınız. Buydu, ana düşünceniz.

J.-P.S. — Evet. Tamam.

S.de B. — Nasıl ki «ben» transandan yani bilgiyi aşan yüce birşeydir, aynı biçimdeki...

J.-P. S. — Duygular.

S.de B. — ... duygular, coşkular. Tüm psişik alanı içeren bavağı büyük bir denemeydi.

J.-P. S. — **L'Etre et le néant**'ın öneminde bir kitap olmalıydı.

---

(1) Amour tarafından sevilen ve Yunan söylencesine göre onun tarafından kaçırılan çok güzel genç kız. Psychê söylencesi, birçok denemeden sonra hayal kırıklığına uğrayarak sonsuzcasına tanrısal aşka bağlanan ruhun yazgısını sembolleştirir. (C. N.)

(2) Ego'nun (ben) aşkınlığı (yücelliği). (Ç. N.)

S.de B. — Peki, **La Théorie des émotions** (1) **Psyché**'nin bir parçası olmuyor muydu?

J.-P. S. — Evet, oluyordu.

S.de B — **La Théorie des émotions**'u neden alıkoydunuz da — ki koymakta da ayrıca gayet haklıydınız, **La Psyché**'nin gerisini alıkoymadınız?

J.-P. S. — Çünkü **La Psyché**'nin gerisi, özümlemiş bulunduğum ve bir başka üslûpta açıklamakta olduğum Husserl'in düşüncelerini yineliyordu, altı üstü katıksız Husserl'di, özgün değildi. Oysa **Emotions**'u özgünlüğü için alıkoydum. Coşkular diye isimlendirilebilecek olan bazı **Erlebnisse**'lerin iyi bir incelemesiydi; onların yalıtlanmış bir biçimde verilmiş olmayıp, bilinçle ilişkili olduklarını gösteriyordum.

S.de B. — Bir niyetlenme ile hayat bulmuş olduklarını.

J.-P. S. — Evet. Bu halen koruduğum bir düşüncedir, benden çıkıp gelmeyen ama bana gerekli olan bir düşünce.

S.de B. — Özgünlük, niyetlerimi coşkuya, coşkuların anlatımına ve onları yaşama biçimine, v.s. uygulamada idi.

J.-P. S. — Husserl coşkuyu niyetlenimden önce gelen bir şey olarak alıyor olmalıydı kuşkusuz.

S.de B. — Kesinlikle, ama bununla uğraşmadı.

J.-P. S. — Hiç değilse, benim bildiğim kadarıyla.

S.de B. — **La Psyché**, bıraktığınız ilk kitaplardan biri oluyor, demek ki.

J.-P. S. — Evet, sadece bir bölümünü alıkoyarak... Ve ardından aynı döneme doğru, bir kadın orkestrasının Casablanca'dan Marsilya'ya naklini anlatan bir büyük öykü yazdım.

S.de B. — **Le Sursis**'de (2) bulunan kadın orkestrası.

J.-P. S. — Bu, Rouen'da işittiğim ve Casablanca ile hiçbir ilintisi bulunmayan bir kadın orkestrasıydı.

S.de B. — Kitapta bu orkestra vardı, sonra yakışıklı

---

(1) **Coşkuların Kuramı**, (Ç. N.)

(2) **Erteleme**, (Ç. N.)

olduğunu zanneden bir zuhav (1) ya da bir er vardı.

J.-P. S. — Yakışıklıyım diye düşünen bir er vardı, anımsıyorum.

S.de B. — Peki bu öykü ne oldu?

J.-P. S. — Allah bilir. Bu da, sizinle yürüyerek yaptığımız bir yolculuk sırasında kaybettiğim geceyarısı güneşi üzerine yazdığım öykü gibi oldu.

S.de B. — Ha evet, Causses'larda (2). **La Nausée**'den sonraydı, ve ona bir öyküler kitabında yer vermek istiyordunuz.

J.-P. S. — Ki çıktı bu kitap.

S.de B. — Daha sonra çıktı. **Le Soleil de minuit**'yi (3) anlatsanız?

J.-P. S. — Konu geceyarısı güneşini çocuksu bir biçimde gören bir küçük kızdı, ama nasıl olduğunu pek anımsamıyorum şimdi.

S.de B. — Gecenin yarısında gökyüzünde bulunacak olağanüstü bir güneşin imgesini yaratmıştı kafasında. Ve sonra da, fazlaca gecikmiş bir grup vaktinden başka bir şey olmayan ve hiçbir olağanüstülüğe sahip bulunmayan gerçek geceyarısı güneşini görür. Bu öyküyü pek o denli önemsemiyordunuz.

J.-P. S. — Hayır. Onu bir daha hiç yeniden düzenlemedim. Eninde sonunda yapmış olduğum bir yolculuğu betimlemekten başka bir şey değildi, ve de şu küçük kız izlenimleri, biraz da benimkilerdi.

S.de B. — Olga'ya yazmış olduğunuz, Napoli hakkındaki uzun mektupla bölünen bir başka öykümüz oldu.

J.-P. S. — Evet. Ondan yayınlanmış parçalar var.

S.de B. — **Nourritures** (4) adı altında.

J.-P. S. — Wols tarafından resimlendi. Kendisine re-

---

(1) Fr. Zouave: 131'de Cezayir'de kurulmuş, ilk erleri zuhav adlı kabileden gelen Fransız piyade birliğine ait er. (Ç. N.)

(2) Causses: Fransa'nın güney batısındaki kalker yaylalarına verilen ad. (Ç. N.)

(3) Geceyarısı Güneşi.

(4) Gıdalar. (Ç. N.)

simlenecek bir metin vermemi istemişti benden, ben de ona onu verdim.

S.de B. — Skira Yayınları'nda yayınlandı.

J.-P. S. — Sanıyorum.

S.de B. — Anlatabilir misiniz bu öyküyü?

J.-P. S. — Bir dakika. Sizinle Napoli'deydim, ve Amalfi'ye gitmiştik.

S.de B. — Ben sizi Napoli'de bıraktım çünkü Amalfi sizi fazla ilgilendirmiyordu, ben de yalnız gittim oraya. Bunun üzerine siz Napoli'de yalnız başına bir akşam geçirdiniz.

J.-P. S. — Evet. Ben de, kenti bana gezdirmeyi öneren iki Napoliliye rasladım. Bunun ne demek olduğu ise malûm. Gizli Napoli'nin, yani az çok genelevlerin ziyareti söz konusuydu. Gerçekten de beni, biraz özel bir geneleve götürdüler. Duvar boyunca daire biçiminde — oda yuvarlaktı — bir divanın yer aldığı bir odaya girdik. Ortada bir sütunu çevreleyen yusyuvarlak bir başka divan. Ev sahibesinin yardımcısı tarafından delikanlılar uzaklaştırıldı, ve ardından bir genç kadınla daha az genç bir kadın geldi, her ikisi de çıplaktı tabii. Bir şeyler yaptılar ya da daha doğrusu yapar göründüler; simsiyah olan daha yaşlısı erkek ouyordu, yirmi sekiz yaşlarında olan ötekisi, ki epey güzeldi, kadın rolündeydi.

S.de B. — Kadınların, Pompei'deki meşhur Gizemler villasındaki çeşitli pozisyonları temsil ettiklerini söylemiştiniz bana.

J.-P. S. — Tastamam oydu. Kadınlar onları anons ediyorlardı. Sonra da, gayet ölçülü bir biçimde, bu değişik pozisyonlara öykünüyorlardı. Oradan biraz şaşkın bir halde çıktım. Aşağıda beni beklemekte olan iki adamımı buldum. Üç beş kuruş verdim. Vezüv'ün kırmızı şarabından bir şişe almaya niyetlendiler. Şarabı sokakta içtik. Bir şeyler yedik ve sonra bana eyvallah dediler. Onlar biraz parayla kendi yönlerine gecip gittiler, ben de hiç de ilginç bulmadığım görüntülerle kendi yönüme.

S.de B. — Ama tümüyle ele alırsak, iyi eğlenmişsiniz yine de, ertesi gün ben döndüğümde olup biteni bana bir-

çok hoş şeyle birlikte anlattınızdı. Öyküde anlattığınız o gece miydi?

J.-P. S. — Evet. Genelevdeki delikanlının olduğu bölümü ve sonra Napoliyi nasıl gördüğünü anlatmak istiyordum.

S.de B. — Peki sonunda bu öyküyü niçin yayınlamadınız? **Dépaysement** (1) adını vermiştiniz.

J.-P. S. — Hiç bilmiyorum, sanırım siz bana salık vermemiştiniz.

S.de B. — Niçin acaba? İyi bir öykü değil miydi?

J.-P. S. — İyi olmasa gerekti.

S.de B. — Ola ki kurgusunu iyi bulmamıştık, öteki öyküler ölçüsünde değildi.

J.-P. S. — Olasıdır.

S.de B. — Bundan sonra, **L'Etre et le néant**'nın ardından bir ahlâk kitabı yazmaya başladınız.

J.-P. S. — Evet, onu yazmak istiyordum, ama daha sonraya attım.

S. de B. — İşte o sıradaydı ki, Nietzsche üzerine büyük, uzun, ve çok güzel bir inceleme yazdınız.

J.-P. S. — Nietzsche üzerine, gerçekten de bu onun bir parçasıydı. Öte yandan Mallarmé üzerine de yaklaşık iki yüz sayfa yazdım.

S.de B. — Ha evet! Mallarmé'nin tüm şiirleri üzerine çok ayrıntılı açıklamalar vardı. O neden yayınlanmadı?

J.-P. S. — Çünkü bitmedi. Bırakıyor sonra yeniden dönüyordum.

S.de B. — Ama Ahlak adını vermediğiniz; Nietzsche üzerine incelemenizle ilgili, insan davranışlarının fenomenolojik bir incelemesi, birtakım davranışların bir eleştirisi olan bu kitabın tümünü niçin bıraktınız?

J.-P. S. — Bırakmadım. Bu notlar geliştirilmek üzere alınmıştı.

S.de B. — Sanıyorum fenomenolojik tarafı size fazlaca idealist görünmüştü.

---

(1) Ülkesinden uzaklaşma, (Ç. N.)

J.-P. S. — Evet, çok doğru.

S.de B. — Böyle bir tahlil yapmak size çok mu idealist geliyordu, bir tahlil ki...

J.-P. S. — Bir tahlil değil, bir betimleme.

S.de B. — Farklı insan davranışlarının fenomenolojik bir betimlenimi. Bitirmediğiniz başka şeyler de var. **Les Temps Modernes**'de sadece bir parçasını yayınladığınız, Tintoret (1) hakkında uzun bir inceleme yazdınız. Neden onu taslak halinde bıraktınız?

J.-P. S. — Sonunda beni sıktı.

S.de B. — Zaten yazdığınız kısımda işin özü bulunuyor.

J.-P. S. — Skira tarafından sipariş edilmişti.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Yayıncı Tintoret'yi seçmiş değildi, «Tintoret'yi alacağım» diyen benim. Onu bıraktım, çünkü bu iş beni sıkıyordu.

S.de B. — Epey zaman üzerinde çalıştıktan sonra bıraktığınız bir başka kitap daha var, bu da **La Reine Albermale ou Le dernier touriste**'di. O neydi?

J.-P. S. — 50 ilân 59 yılları arasındaydı. Kitabın yüz sayfa kadarını yazmıştım. Gondolların şıpırtısı üzerine sanırım yirmi sayfa yazdım.

S.de B. — Evet, Venedik üzerine çok yazdınız. Zaten o Venedik hakkında olanı yayınladınız. Kitaptan bir şeyler yayınladınız.

J.-P. S. — Evet **Verve**'de (2).

S.de B. — Fikir, İtalya'yı kelimelerin tuzağına düşürmekti, fakat bu, kendi kendini yıkan bir hikâyeydi.

J.-P. S. — Turist hikâyesi sıfatıyla kendini yıkan.

S.de B. — Doğru.

J.-P. S. — Ve turistik olmanın ötesinde önemli olan bir İtalya'yı sergilemek kalıyordu.

---

(1) Jacobo Roburti Tintoret: Sayısız dinsel ya da tarihsel eser vermiş, Venedik'te doğmuş İtalyan ressamı, (1512-1594); (Ç. N.)

(2) Bir dergi; sözcüğün anlamı: düş, hayal gürlüğü; sözde, yazıda canlılık, (Ç. N.)

S.de B. — Çok fazla şeydi, zira hem istiyordunuz ki bu tarihsel birşey olsun — tüm İtalya hikâyesinde kaç kez çağrıştırılan Victor - Emmanuel anıtını sergilemek örneğin — ve hem de öznel olsun aynı zamanda.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bu, öznel-nesnel olmayı gerektiriyordu.

J.-P. S. — Çok fazla şey oluyordu, ben de bıraktım, çünkü doğru bir görüş noktasına ulaşamadım.

S.de B. — Onu yazmak hoşunuza gidiyordu, yine de.

J.-P. S. — Evet. Beni çok eğlendiriyordu.

S.de B. — Düşünüp de gerçekleştirmediğiniz başka edebi yahut felsefi anlatımlarınız oldu mu?

J.-P. S. — Beni davet etmiş olan şu Amerikan üniversitesi için hazırladığım bir ahlâk yapıtı oldu. Orada vermem gereken dört beş konferansı yazmaya başlamıştım sonra kendim için sürdürdüm. Yığınla notum var, ne olduklarını bildiğim de yok zaten; evimde olsalar gerek. Bir ahlâk yapıtı için yığınla not.

S.de B. — Ahlâk bilimle, siyasetin ilişkisi üzerine değil miydi bu özünde?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — 48, 49 yıllarına doğru yazmış olduklarınızdan tümüyle farklıydı öyleyse?

J.-P. S. — Tümüyle farklı. Bu konuda notlarım var. Gerçekten tüm kitap çok önemli olacaktı.

S.de B. — Neden bıraktınız onu?

J.-P. S. — Çünkü felsefeyle uğraşmaktan usanmıştım. Biliyorsunuz, bu felsefe hep böyle olur, hiç değilse bende. **L'Etre et le néant**'ı yazdım, sonra yoruldum; orada da sürdürmek olanaklı idi, yapmadım. **Saint Genet**'yi yazdım, felsefe ve edebiyat arasında geçit denebilecek bir yapıttır. Sonra da **Critique de la raison dialectique**'i yazdım, ve orada da, aynı şekilde duraksadım.

S.de B. — Çünkü çok fazla tarihi inceleme yapmak mı gerekiyordu?

J.-P. S. — Gayet tabii. Bir elli yıl kadar inceleme yapmak ve bu elli yılı, sadece bütününde değil, özel ayrıntılarında da tanımak için tüm gerekli yöntemleri görmeyi

denemek gerekecekti.

S.de B. — Fransız devrimi gibi. yine de uzunluğu daha az olan bir olayı incelemeyi düşündünüz. Fransız devrimi üzerinde çok fazla çalıştınız.

J.-P. S. — Evet ama bana başka örnekler de gerekti. Tarih denen şeyin ne olduğunu gerçekten derinden derine ele almayı istiyordum.

S.de B. — Stalinizmden söz etmeye basladım.

S.de B. — Yapıtınızın, hiç sözünü etmediğimiz, ama buna karşın çok önemli olan bir başka yönü var: tiyatro... Tiyatroya gelişinizi nasıl açıklıyorsunuz, bunun sizin için ne önemi oldu?

J.-P. S. — Daha sekiz yaşında bir bacaksız iken, ellere geçirilip oynatılan ginyol bebekleriyle Luxembourg bahçesine koştuğuma göre tiyatro yapacağımı hep düşündüm.

S.de B. — Peki, delikanlılığınızda da oyun yazma düşüncesi yine aklınıza takılmış mıydı?

J.-P. S. — A tabii. Parodi oyunları, operetler yazdım. Opereti La Rochelle'de keşfettim. Oradayken küçük arkadaşlarımla belediye tiyatrosuna gidiyordum ve bu operetlerin etkisiyle ben de bir operete başladım, **Horatius Coclès.**

S.de B. — Ha evet! o da vardı gerçekten.

J.-P. S. — İki dizesini anımsıyorum: «Ben Mucius, Mucius Scaevola'yım/Ben Mucius'um ve buyum.» Ve daha sonra, Eğitim Enstitüsü'nde, bir perdelik, **J'aurai un bel enterrement** (1) adlı bir oyun yazdım. Bu, kendi can çekişmesini betimleyen birisi hakkında komik bir oyundu.

S.de B. — Oynandı mı bu oyun?

J.-P. S. — Yok canım, amma da yaptınız! Eğitim Enstitüsünün bir temsilinin bir perdesini de ben yazdım. Her yıl bir temsil verilir ve müdür, yardımcıları, öğrenciler, veliler öğrenciler tarafından temsil edilir. Ben onun bir perdesini yazmıştım. İğrenç bir edepsizlikteydi.

S.de B. — Üstelik o oyunda siz de oynuyordunuz.

J.-P. S. — Lanson'u oynuyordum, müdürü.

---

(1) Güzel bir cenaze törenim olacak.

S.de B. — Tüm bunlar, küçük şeylerdi, çerez kabilinden. Sonradan sürdürdünüz mü?

J.-P. S. — Sanıyorum **Epiméthée** (1) adında bir oyun yazdım. Tanrılar cezalandırmak istedikleri bir Yunan köyüne giriyorlardı, bu köyde ise ozanlar, romancılar, sanatçılar vardı; sonunda trajedinin doğuşu oluyor burada ve Prometheus (2) tanrıları kovuyordu ve tabii başına iyi şeyler gelmiyordu. Fakat tiyatronun biraz sıradan bir tür olduğunu düşünüyordum. Bu benim başlangıçtaki anlayışımdı.

S.de B. — Ya daha sonra? **Bariona**'dan söz etmeli, galiba.

J.-P. S. — Tutsaklığım sırasında, her pazar büyük bir hangarda temsiller oynayan bir grup sanatçıya katılıyordum; dekorları kendimiz yapıyorduk, ve yazı yazan entellektüel olarak Noel'de bir oyun yazmamı istediler benden. Ben de, çok kötü bir oyun olan **Bariona**'yı yazdım, ama oyunda bir tiyatro düşüncesi vardı. Her halde bana tiyatro zevkini veren o oldu.

S.de B. — Bu konuda, bundan böyle tiyatro yapacağınızı söyleyen mektuplar yazdınız bana. Bariona taraflı tiyatro idi: Romalılarca işgal edilen Palestin bahanesiyle Fransa'yı ima ediyordunuz.

J.-P. S. — İşte bunu Almanlar anlamamıştı, bunu basbayağı bir Noel piyesi olarak görüyorlardı; fakat tutsak Fransızların tümü anlamıştı, ve ilgilerini çekmişti piyesim.

S.de B. — İşte sizi güçlü eden de budur, seyirciniz burjuva tiyatrolarındaki gibi dışardan bir seyirci kitlesi değildi.

J.-P. S. — Evet, Bariona işin içinde olan bir seyirci önünde oynanıyordu; orada. eğer anlamış olsalar oyunu durduracak olan adamlar vardı. Öte yandan tutsaklar du-

---

(1) Pandora ile evlenen, Prometheus'un erkek kardeşi. Tüm fenalıkları saklayan uğursuz kutuyu açma düşüncesizliğinde bulununca Umut'tan gayrı tüm kötülükler yeryüzüne yayılmış oldu. (Yunan söylencesi, Ç. N.)

(2) Klâsik Yunan söylencesinde ilk insan uygarlığının başlatıcısı olarak görülen Tanrı ya da ateş cini, (Ç. N.)

(3) Sinekler, (Ç. N.)

rumu anlamaktaydılar. Bu anlamda gerçekten tiyatro idi bu.

S.de B. — Ardından, **Les Mouches** geldi. Oyunun yazıldığı koşullardan biraz söz edin.

J.-P. S. — Olga Kosakievitch'in dostuydum sizin gibi. Dullin'den aktrislik mesleğini öğreniyordu ve bir oyunda oynaması için ona bir şans tanınması gerekiyordu. Dullin'e bir oyun yazmayı önerdim.

S.de B. — Ne anlama geliyordu, sizin için **Les Mouches**?

J.-P. S. — **Les Mouches**, benim eski konularım gibiydi! İşlenecek bir söylenceyi ele alıp ona bugünkü bir anlam kazandırmak. Agamemnon'la karısının hikâyesi (1), anlam verdim. Gerçekte Alman işgaliyle ilgili bir anlam verdim.

S.de B. — Biraz daha açıklayınız.

J.-P. S. — **Les Mouches**'da özgürlükten, kendi mutlak özgürlüğümden, insan özgürlüğünden, ve özellikle Almanlar önünde işgale uğramış Fransızların özgürlüğünden sözetmek istiyordum.

S.de B. — Şöyle diyordunuz Fransızlara: özgür olunuz, özgürlüğünüze yeniden kavuşunuz; size yüklenmek istenen vicdan azaplarını kovunuz. Peki, piyesinizin oynanışını görmek sizde nasıl bir etki uyandırdı? Bir seyirci, bir de yapıtınız vardı; bir kitabın yayınlanması ile ne gibi bir farkı oluyordu bunun?

annesinin Orestes (2) tarafından katledilmesi ve nihayet Erinnyes'ler (3) kafamda idi, ama ben bunlara bir başka

---

(1) Truva'yı saran Yunan kahramanlarının başı, efsanevi Argos ve Miken kralı. Donanmasına yol vermeyen rüzgârları kesmek için kızı İfijeni'yi kurban ettiği için Truva dönüşünde karısı Klitemnestra ve âşığı tarafından katledildi, (Ç. N.)

(2) Agamemnon ve Klitemnestra'nın oğlu; babasının intikamını almak için kızkardeşi Elektra'yla birlikte anasını öldürdüğü için Erinayes'lerce kovalandı, (Ç. N.)

(3) Romalıların Füri'ler dedikleri, insanların cinayetlerini cezalandırmakla görevli, saçlarında yılanlar, bir ellerinde kızgın sopa, ötekinde bir hançer bulunan intikam tanrıçaları. (Ç.N.)

J.-P. S. — Pek hoşlanmıyordum. Dullin'le dosttum, oyunun sahneye konuşunu tartışmıştım. Fazla birşey anladığını yoktu bu konuda, ama onunla tartışmıştım. Bununla birlikte, sahneye koyucunun yaptığı iş onca önemlidir ki kendimin sahnede var olduğunu gerçekten hissetmedim. Öyle birşeydi ki bu, yazmış olduğum şeyden yola çıkılarak yapılıyor olmasına karşın yazmış olduğum şey değildi. Daha sonraları başka piyesler için aynı izlenime kapılmadım, sanırım besbelli eli kolu sıvayıp tiyatroya iyice bulaşmak ve durumu kavramaktan dolayı.

S.de B. — Öteki piyesler için nasıl geçti durum? Huis clos için önce?

J.-P. S. — Rauleau işi iyi becerdi, oyunun daha sonraki sahne uygulamaları için model olarak alınan bir sahne uygulaması yaptı. Gerçekleştirdiği, piyesi yazarken benim kafamda canlanan şeydi.

S.de B. — Pekâlâ, ondan sonraki piyes?

J.-P. S. — Morts sans sépulture (1) idi. Fransız halkının savaştan sonra, direnişcilere karşı nasıl ilgisiz kaldığını, onları yavaş yavaş nasıl unutmakta olduğunu göstermek istiyordum. O sıralarda burjuva çevrelerinde, — az ya da çok Almanlarla işbirliği halinde olan bir burjuvaziydi bu —, geçerlilik kazanan bir rönesans eylemi vardı; ve tabii Direniş Eylemi üzerine bir piyes bu çevreyi sinirlendirdi.

S.de B. — Evet, bir skandal olduydu, özellikle işkence sahneleri. İşin aslında niçin yazdınız bu piyesi?

J.-P. S. — Direnişcilerin nasıl insanlar olduğunu, işkenceler gördüklerini, nice cesaret gösterdiklerini, ve bir de o sıralarda onlardan söz edilme biçiminin oldukça iğrenç olduğunu anımsatmak için.

S.de B. — Tüm piyeslerinizi birer birer ele almayalım. Bana söylemenizi istediğim şey, tiyatro uğraşı ile asıl anlamda edebiyat uğraşı arasında ne gibi bir ayrım yaptığınızdır?

J.-P. S. — Bir kez, oyunun konusunu bulmak güçtür.

---

(1) Mezarsız ölüler, (Ç. N.)

Genellikle masamın başında onbeş gün, bir ay, bir buçuk ay durur kalırım, kafamda bazen bir tümce vardır.

S.de B. — Ha doğru, bana: «Mahşerin dört atlısı» demiştiniz.

J.-P. S. — Bazı bazı, bulanık bir konu çıkar gelir.

S.de B. — Şu denebilir, çoğu kez sizin oyunlarınız durumdan doğan yapıtlar oldu. Ele almayı istediğiniz bir konu olmuyordu. Örneğin Wanda'ya oynayacağı bir pyies vermek istiyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Onun sahneye çıkmasını istiyordunuz. Nicedir oynamamaktaydı, oynamayı arzu ediyordu, siz de oynasın istiyordunuz. Böyle bir durumda kendi kendinize: «Bir oyun yazayım» diyordunuz.

J.-P. S. — Çok doğru. Hep düşünüp de hiç ele almadığım bir konu oldu. Bir adam düşünün, annesi hamile kalmakta ve kadın kendisinin hamile oluşuna müthiş öfkelenmektedir.

S.de B. — Ha, evet.

J.-P. S. — Kadın hayatını görmektedir, seyirci ise sahnede peşpeşe yanıp geçen «merhaleleri» görmektedir. Hayatının tüm bölümleri, sonunda azabı ve ölümü de dahil olmak üzere görülmektedir. Ve kadın doğurur, çocuk doğar, büyür ve önceden görülen tüm sahnelerden geçer fakat sonuç olarak bir büyük adam, bir kahramandır.

S.de B. — Evet, bu piyesi çok düşündünüz. Fakat onu hiç ele almadınız gerçekte.

J.-P. S. — Hiç.

S.de B. — Tiyatro için çalışma biçiminize dönelim.

J.-P. S. — Öncelikle, bir konu üzerinde çalışırım, sonra onu bırakırım. Tümceler karşılıklı sözler bulur, onları not ederim. Bu böylece karmakarışık bir biçim alırsa da sonradan onu sadeleştiririm. Le Diable et le Bon Dieu (1) için böyle yaptım. İmgelediğim herşeyi anımsıyorum, imgeleyip sonunda bıraktığım...

S.de B. — Kesin biçime varmak için bıraktığınız.

---

(1) Şeytan ve Tanrı, (Ç. N.)

J.-P. S. — Evet, o anda büyük yazım zorluğuna rastlamam. Birbirlerine söyleyecekleri şeyleri yüz yüze döktüren insanlar arasındaki bir konuşmadır söz konusu olan.

S.de B. — Sizi çalışırken gören bense, tiyatro için kafanızda büyük bir ön çalışma olduğunu düşünürüm, oysa öyküler ve romanlar için çalışma kâğıt üstünde oluyor.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bir kitabın başarısı bir piyesinkinden daha fazla zevk verir mi size?

J.-P. S. — A! piyes başkadır. Başarı kazanıldığında insan memnun olur elbet. Piyesin sıkıcı bir cendere mi yoksa bir başarı mı olduğu çok çabuk belli olur. Biliyor musunuz, piyeslerin akıbeti de tuhaftır: gala sonrası yürümeyen bir oyun sönüp gidebilir, ya da tam tersine rayına oturur. Başarı daima ortadadır. Kitap için böyle değildir. Kitap için, başarı görünüyorsa, zaman gerekir, üç ay ister, ama olup bitenden emin olunabilir. Lâkin tiyatro oyununda ya tökezleyen bir başarı ya da başarıya dönüşebilen bir tökezleme olur. Çok gariptir. Hem sonra, büyük başarı iyi ya da kötü gelir bir yerde aksar; örneğin Brasseur iki kez beni aksattı: oyunu belli sayıda temsil boyunca götürdükten sonra tutup tatile gidiyor yahut ameliyat oluyor, ve piyes duruveriyordu.

S.de B. — Başka birşey: Kitaplarınızı ender olarak okuyorsunuz. Oysa piyeslerinizden birini yeniden gördüğünüz sık sık olmuştur, çünkü yeni bir sahne uyarlaması olmuştur, ya da başka ülkede oynanmıştır. Piyeslerinizden birini gördüğünüzde taze bir bakış açınız olur mu? Başka birisi tarafından yazılmış bir piyes izlenimine kapılır mısınız?

J.-P. S. — Hayır. Oyun yürüdükçe algılanan şey sahneye konuştur.

S.de B. — Büyük tiyatro hoşnutluklarınız hangileri olmuştur; demem şu, oyunun iyi olduğunu, iyi uyarlandığını düşünerekten piyesi görmek mi, yoksa başarı kazandığı için memnun olmak mı; sözün kısası, tiyatro mesleği yaşantınızda, size en büyük zevki veren anlar hangileridir?

J.-P. S. — Vallahi, tuhaf olan bir şey vardır, o da bir

kitabın ölü olmasıdır, ölü bir nesnedir. Şurada, bir masa üzerinde durur yatar, onunla bir dayanışmanız yoktur. Bir tiyatro piyesi belli bir süre boyunca, farklıdır. Yaşarsınız, çalışırsınız, ama, her akşam, bir yerlerde sizin bir piyesiniz oynanmayı sürdürür. Tuhaf bir şeydir bu, sen Saint-Germain Bulvarı üzerinde otur ve de bil ki, az ilerde, Antoine tiyatrosunda...

S.de B. — piyes oynanıp dursun. **Morts sans sépulture** oyununda bu sizin için hiç de hoş olmadı. Ya, başka defalar, tersine hoşunuza gitti mi?

J.-P. S. — Evet. **Le Diable et le Bon Dieu**'de hoşuma gidiyordu. Büyük bir başarı idi oyun.

S.de B. — Ya peki Wilson'da yeniden oynandığında...

J.-P. S. — Ha evet, o da hoşuma gitti.

S.de B. — Sanırım **Les Mouches**'u Prague'da gördüğünüzde de hoşlanmış olmalısınız.

J.-P. S. — Evet, hoşlandım. Evet, doğrusu piyes iyi gittiğinde büyük tiyatro sevinçlerim oldu. Büyük sevince kavuşma zamanı oyunun ilk gecesi değildir; hayır ilk oyunda işin nereye varacağı belli olmaz.

S.de B. — Biraz korkuyla karışık heyecan duyulur hattâ; sizinle dayanışma halinde olan ben, hiçbir oyununuzun halka ilk sunuluşunda korkunç derecede heyecanlanmadığımı anımsamam.

J.-P. S. — Üstelik o ilk sunu iyi gitmiş de olsa, sadece bir göstergedir... Fakat ne zaman ki aynı biçimde sürer ve hep iyi gider, işte o zaman gerçekten memnun olursunuz, şuracıkta ayakta duran birşey vardır; seyirci ile gerçek bir ilişki vardır; her akşam, eğer canınız istiyorsa tiyatroya girebilir ve seyircinin nasıl tepkilerde bulunduğunu görebilirsiniz.

S.de B. — Siz bunu hiç yapmadınız.

J.-P. S. — Ben hiç yapmadım, ya da hemen hemen hiç.

S.de B. — Peki piyesleriniz içinden yeğ tuttuğunuz hangisidir?

J.-P. S. — **Le Diable et le Bon Dieu.**

S.de B. — Ben de onu çok seviyorum, ama **Les Séqu-**

estrés d'Altona'yı da çok seviyorum.

J.-P. S. — Ben onu pek o denli sevmem, ama yine de memnunum ondan.

S.de B. — Ama onu öyle bir durumda yazdınız ki, sizi...

J.-P. S. — Onu 58'deki bunalım anımda yazdım.

S.de B. — Gönlünüzü karartan budur belki.

J.-P. S. — De Gaulle'ün Hükümet darbesini öğrendiğimizde tatile çıktığımızı anımsayın, İtalya'ya gittik ve ben Roma'da Séquestrés'nin son sahnelerini yazdım.

S.de B. — Aile meclisi ile...

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — ... Çok kötü bir sahneydi.

J.-P. S. — Çok kötü. İlk iki perdesi de zaten yarı işlenmiş haldeydi. Onları sonradan bütün yıl boyunca yeniden elden geçirdim... Anımsıyor musunuz?

S.de B. — Gayet iyi. Orada, yerleşmiş olduğumuz otelin yanındaki Saint-Eustache meydanı üzerinde bir yerdeydik.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Son perdeyi okumaya indim ve üzüldüm. Siz de aynı düşünceyi paylaştınız benimle, bir aile meclisi değil de yalnızca babanın oğulla ilişkisinin gerekli olduğunu anladınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ya şimdilerde tiyatro ile ilişkileriniz ne âlemde?

J.-P. S. — Piyes yazmıyorum artık, tamam.

S.de B. — Niçin?

J.-P. S. — Niçin mi? Tiyatroyla uğraşmaktan vaz geçmenin bir çağı vardır. İyi oyunlar ihtiyarlar tarafından yazılıyor olmasa gerek. Bir oyunda ivedi olan bir şey vardır. Çıkıp geliveren ve «Günaydın. nasılsın?» diyen kişiler vardır ve bilinir ki iki üç sahne sonra ivedi bir olayda köşeye sıkışacak ve oradan gayet kötü biçimde çıkacaklardır. Bu, yaşam içinde ender olan bir şeydir. İvedilik içinde olunmaz; ciddî bir tehlikenin baskısı altında olunabilir, ama ivedilik içinde bulunulmaz. Oysa ivediliği olmayan bir oyun yazılamaz. İşte bunu, bu ivediliği

bizzat kendinizde bulacaksınız, çünkü onu seyirciler kendilerine mal edeceklerdir. İmgeselde bir ivedilik anı yaşayacaklardır. Acaba Götz ölecek mi, Hilda ile evlenecek mi diye kendilerine sorar dururlar. Öyle ki yazdığınız tiyatro oynandığı zaman sizi hergün bir tür ivedilik haline sokar.

S.de B. — İyi ya, yaşlanmış olmakla bu ivediliği artık niçin yaratamıyor olasınız? Aksine, şöyle düşünüyor olmalı değil misiniz: «Herşey bir yana, yaşayacak çok fazla zamanım yok artık. Söyleyecek olduğum son şeyleri çarçabuk söyleyivermem gerekiyor.»

J.-P. S. — Evet, fakat şu an için tiyatroda söyleyecek hiçbir şeyim yok.

S.de B. — Şu anda, Fransa'da tiyatronun artık pek bir yazar tiyatrosu olmaması olayından mı etkilenmiş bulunuyorsunuz?

J.-P. S. — Kuşkusuz. Örneğin, Mnouchkine'in 89'u oyuncular tarafından yazıldı, metni yaratan oyuncular oldu.

S.de B. — Bu, sizi gerçekten etkileyen bir şey midir, değil midir?

J.-P. S. — Evet; benim tiyatrom geçmiş birşey olmaktadır. Şimdi eğer bir piyes yazsaydım — ki yazacağım filân yok — bugün yazılmaya çalışılanla uyumlu olabileceği bir başka biçim verirdim ona.

S.de B. — Ve sonra da tiyatroda can sıkan bir şey varsa, o da şu hemen her zaman burjuva olan seyircidir. Bir kerinde diyordunuz ki: «Doğrusu artık, piyesini görmeye gelecek şu burjuvalara söyleyecek bir şeyim kalmadı.»

J.-P. S. — İşçilerden oluşan bir seyirci kitlesiyle bir deneyimim oldu. Nekrassov (1) oyunu içindi. O sırada L'Humanité (2) ile, Komünist partisi ile iyiydim; Nekrassov'a büyük fabrikalardan, Paris'in eski mahallelerinden

(1) Nikolay Aleksiyeviç Nekrassov: Rusya'nın siyasal ve edebi evrimi üzerinde büyük etkiler yapan liberal dergiler yönetmiş Rus ozan ve makale yazarı, (Ç. N.)

(2) İnsanlık, Fransız Komünist Partisi'nin ünlü yayın organı olan gazete, (Ç. N.)

adamlar yolladılar.

S.de B. — Sevdiler mi oyunu?

J.-P. S. — Bilmem ki. Bildiğim adamların geldiği. Fabrikalarda **La Pulain respectueuse**'ü (3) oynayan halk kumpanyaları da oldu ve tutuldu da.

S.de B. — Size sormak istediğim bir soru vardı, şuydu: **Les Mots**'da yazmadan sonra da okumadan çok söz ettiniz. Okumanın sizin için ne olduğunu, okumanın iki basamağını, hiçbir şey anlamadığınız ama yine de sizi kendine bağlayan okumayı, sonra da anladığınız okumayı çok iyi açıkladınız. Aynı biçimde, daha yaşlandığınızda, başka kitaplar keşfetmenin sizin için ne demek olduğunu şöyle çabucak söyleyip geçtiniz. Fakat bana sorarsanız, okumanın sizin için ne olduğunu, diyelim on yaşınızdan başlayarak bir kez baştan gözden geçirmek gerek. La Rochelle'deyken neydi? Parise geldiğinizde ne oldu? Daha sonra ne oldu? Askerlik görevi sırasında neydi? sonra öğretim göreviniz sırasında? Ve de şu son yıllara dek?

J.-P. S. — İki okumayı birbirinden ayırmak gerek: biri, belli bir süre sonunda, doğrudan doğruya edebi yapıtlarım için yahut felsefe yapıtlarım için bana yararlı olacak belgelerin veya kitapların okunması; ve sonra tarafsız bir okuma, yeni çıkan ya da bana gösterilen kitabın, ya da tanımamakta bulunduğum XVIII. yüzyıldan bir kitabın okunması. Bu sonuncusu şu anlamda taraflı sayılabilir: tamamen benim kişiliğime, tüm hayatıma bağlıdır. Fakat aynı anda yazmakta olduğum yapıtta belirgin bir rolü yoktur. Her aydın insanın başlangıç okuması olan güdümsüz okumada, bildiğiniz üzere, on yaşlarıma doğru önce bir anlamda dünyayı bana veren serüven romanlarına, Nick Carterlere, Buffalo Billlere beni götüren dönemlerden geçtim. Buffalo Bill ve Nick Carter Amerika'da geciyordu ve o fasiküllerin her birisinde bulunan resimlerde Nick Carter'i görmek bile Amerika'nın bir keşfi idi. Sine-

(3) Saygılı Fahişe, (Ç. N.)

mada Amerikalılar nasıl görülüyorlarsa o da aynen öyle görülüyordu: iri yarı, güçlü, sakalsız bıyıksız, yardımcıları ve kendisi gibi iri yarı ve güçlü erkek kardeşinin yanında. Romanlarda ise biraz New-York yaşantısı betimleniyordu; kısacası, New York'u ben orada tanımış oldum.

S.de B. — Bunları **Les Mots**'da anlatmış bulunuyorsunuz. Ben isterdim ki **Les Mots**'da söz etmediğiniz döneme geçesiniz. La Rochelle'de okuma sizin için ne oldu?

J.-P. S. — La Rochelle'de bir okuma kulübüne abone oldum, yani büyükannemin rolünü ben üstüme alıyordum. Okuma kulübü, **Les Mots**'da sözünü ettiğim gibi, oradan kiralık romanlar alan büyük-annem tarafından tanıtılmıştı bana. Bunun üzerine La Rochelle'deki kiralık kitap kulüplerine dadandım. Aynı şekilde ödünç kitap veren belediye kitaplığına da gidiyordum.

S.de B. — Peki ne okuyordunuz ve niçin? Önemli olan bu.

J.-P. S. — Bunlar, geri verilirken hep daha soylu, daha özelleşmiş olarak birbirini kovalayan bir kitap salatası halindeki serüven romanlarıydı. Örneğin Gustave Aymard'ın kitaplarını ben orada okudum.

S.de B. — Fenimore Cooper'i de mi?

J.-P. S. — Biraz da Fenimore Cooper, ama o biraz sıkıcıydı benim için. Adlarını unuttuğum daha başkaları, ama bunlar yayınlar halinde değil de ciltler halinde çıkıyordu.

S.de B. — Güzel, bu serüven kitaplarının yanı sıra daha ne vardı?

J.-P. S. — Bu kitapların yanı sıra, biraz büyük-babamın zamanında edindiğim tutumu yine sürdürüyordum. Onun kitaplığından daha soylu, beni de daha az ilgilendiren kitaplar okuyordum. Serüven kitaplarını keşfettiğimde küçüktüm, oysa büyük-babamın kitapları biraz daha sonraydı.

S.de B. — Evet, ama La Rochelle'dekiler artık büyük-babanızınkiler değildi. Neydi öyleyse?

J.-P. S. — La Rochelle'dekiler biraz anneminkilerle üvey babamınkilerdi, bana salık verdikleriydi; ayrıca ben de

kendimi daha iyi yönlendiriyordum. Annem az okuyordu, ama sonunda, ara sıra bir kitap, o devirde okunanlardan birini okurdu.

S.de B. — Ya üvey babanız, okur muydu?

J.-P. S. — Üvey babam okumuştu, özellikle. Artık okumuyordu. Fakat okumuştu.

S.de B. — Size okuma öğütleri verir miydi? Sizi biraz yönlendirir miydi?

J.-P. S. — Hayır, hayır.

S.de B. — Hayır mı, hiç mi?

J.-P. S. — Hiç. Ne de annem. Ben de istemezdim böyle bir şeyi.

S.de B. — Bununla beraber, onların okuduğu kitapları okuduğunuzu söylediniz.

J.-P. S. — Öyle, çünkü ben oraya kendi yönümden, kendi kendime geliyordum. Kitaplarını kendi odalarında ya da salonda görüyor, ve kendime sağlıyordum onları, özellikle savaştan sonra, çünkü bunlar savaşı ilgilendiren kitaplardı. Kendimi aydınlatmak istiyordum.

S.de B. — Yasak kitaplar yok muydu? İstediğinizi okuyabiliyor muydunuz?

J.-P. S. — Yasak şey yoktu, hiçbiri. Ben de zaten özellikle yasaklanmış kitapları alıyor değildim. Normal kitapları alıyordum. Bu kitapların bazıları öğretmen kültürü ile burjuva kültürü arasında bir bağlantı durumundaydı. İçlerinden bazıları kendilerini bu biçimde sunuyordu.

S.de B. — Öğretmenler size kitap adları veriyor muydu?

J.-P. S. — O devirde böyle bir şey yapılmıyordu. Ders kitaplarının dışında hiç isim vermezlerdi. Bir kitaplık vardı, elbet, ama orada özellikle Jules Verne'ler bulunurdu.

S.de B. — Ya arkadaşlarınız, onlarla hiç entellektüel değiş tokuşunuz olmaz mıydı? La Rochelle'deyken?

J.-P. S. — Az okurlardı. Okuyan benden başka pek bir kimse yoktu. Özellikle spor yaparlardı.

S.de B. — Demek ki, bu çok olumsal birşeydi.

J.-P. S. — Tam olarak raslantının oluşturduğu birşey değildi bu. Belli bir arayış vardı. Örneğin Claude Farrère: onu okudum, çünkü üvey babamın kitaplığında onun kitap-

larından biri bulunuyordu. Elime geçenler işte bu cins kitaplardı. Onları alıyordum çünkü kitap kulüplerinde onlar vardı: gördüklerim onlardı.

S.de B. — Bu dönemde sizde özellikle ilgi uyandıran kitaplar oldu mu? Bu burjuva kısıtlamalarına karşın yine de sevdiğiniz kitaplar var mıydı?

J.-P. S. — Ha, o sıralarda en hoşuma gidenler polis veya serüven romanlarıydı. Claude Farrère'leri okuyordum, kuşkusuz ilgi duyuyordum, aynı kategoriden başkalarını da okuyordum, ama onlara daha az ilgi duyardım.

S.de B. — Evet. Sizi saran bir şey yok.

J.-P. S. — Hiçbir şey.

S.de B. — Bu nasıl değişti, okuma yönünden, Paris'e geldiğinizde?

J.-P. S. — Bu tümel bir değişim oldu çünkü arkadaşım Nizan ve sınıfın üç dört en iyisi, Bercot, sonra ressam Gruber'in kardeşi okuyorlardı; sonra Guille de okuyordu, kendisini lise sonda Henri-IV'de tanıdığımda. En belli başlı olarak Proust okuyorlardı. Ve bu, en büyük buluştu. Serüven romanından kültür romanına, kültür kitabına bir geçiş yaratan odur.

S. de B. — O dönemde kimi sevdiniz? Proust'u mu, Giraudoux'yu mu?

J.-P. S. — Nizan'ın bana okuttuğu, Giraudoux'yu. Aynı biçimde Nizan tarafından salık verilen Paul Morand. Ben bu edebi hayata Nizan tarafından, serüven kitapları okumak yerine çok daha fazla modern kitaplar okuyan Nizan tarafından sokuldum.

S.de B. — Gide de okudunuz, değil mi? Neyse, böylece modern edebiyatı keşfettiniz.

J.-P. S. — Modern edebiyatı keşfettim. **Les Nourritures terrestres**'i okumuş olmam gerek.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Ama başkaca hiçbir şey. Sözün kısası, o devir çok uzaklarda kaldı. Yığınla modern yazar vardı. Nizan onlardan söz eder, bana: «Bunu okudun mu? Şunu okudun mu?» der dururdu. Ben de okurdum onları. Bu ise o andan başlayarak yani lise son sınıftan felsefe bölümüne

dek olan süre boyunca dünyayı değiştirivermişti. Bunu yapan da felsefe değildi pek o kadar, gerçek-üstücülerin, Proust'un, Morand'ın, v.s. kitaplarıydı.

S.de B. — Kısmen Nizan'la uyum sağlamak için, onun tarafından aşılmamak için, her şeyi onun kadar bilebilmek için, olup bitenden haberli olmak için okuyordunuz.

J.-P. S. — Evet. Özellikle onun için, fakat yine okumaktan geri kalmayan bazı arkadaşlar için de.

S.de B. — «Bu, dünyayı değiştiriverdi» dediniz. Bu sözü biraz açabilir miydiniz? Bu, dünyanın değişivermesini betimleyebilir misiniz?

J.-P. S. — Örneğin, serüvenler konusunu ele alalım, iyi görüyordum ki bazı romanlar benim tanımadığım bir dünya olan Amerika'da geçiyordu. Fakat benim öyle pek coğrafyaya ilgi milgi duyduğum yoktu. Amerika denen bu âlemin nasıl olageldiğini bilmiyordum. Oysa, lise sondan ve felsefeden itibaren, Morand'ın kitapları örneğin, bana dünyayı açtılar. Yani olaylar sadece benim yaşamakta olduğum dünyanın dışında geçmedi; filânca yerde, bir başka falanca yerde, Çin'de, New-York'ta, Akdeniz'de geçer oldu... beni şaşırtan bir sürü şey. Bir dünya keşfediyordum...

S.de B. — Gezegen çapında mı, coğrafi yönden mi?

J.-P. S. — Evet, bu, bu çok köklü bir önem kazandı. Öyle ki, sınıfta coğrafyadan kötüydüm, ama bununla birlikte coğrafyayı öğrenmeye başladım.

S.de B. — Sanırım burada, çok genel bir olay var. O dönemin yazarları egzotizmi keşfettiler. Morand, Valery Larbaud, öteki birçokları Fransa'dan dışarı çıkıyor ve dünyayı betimliyorlardı. Ne ki, sizin, yeryüzünde başka çıkış kapılarınız da oldu: Giraudoux ya da Proust hiç de aynı yönde gitmezler.

J.-P. S. — Giraudoux sabır taşırıcıdır. Onu fazla sevmezdim.

S.de B. — Zaten, onunla hesabınızı da gördünüz daha sonra.

J.-P. S. — İşte bunlar lise sondan gelenler. Proust bana tabiatıyla asıl olarak kişilerin öznel psikolojisini ge-

tirdi. Ama «ortam» düşüncesini de getirdi bana. Proust'un bana öğrettiği bir şey varsa, hayvan türlerinin olması gibi toplumsal ortamların olmasıdır. İnsan ya küçük burjuva, ya soylu, ya büyük burjuva, ya da öğretmen, v.b. olan biridir. Tüm bunlar Proust dünyasında kendini bulur, görülür. İşte bu benim çok düşündüğüm bir şeydir. Hemen hemen aynı anda, ya da az sonra, yazarın dünyada her şeyi tanıması gerektiğini, yani birçok ortama ait olması gerektiğini düşündüm. Hem de bunu pek sevmediğim insanların yapıtlarında buldum: tüm ortamlara girip çıkmak ve romanlarda kullanacakları tipleri çırpıştırmak isteyen Goncourt'larda (1). Hizmetçi kızlar üzerine bir roman yaptılar, çünkü çok sevdikleri, ölen ve epey ilginç bir seks hayatı olan bir hizmetçi kızları vardı.

S.de B. — Fakat bu da biraz başka tür bir açınlama olmadı mı? Demek istiyorum ki çok taşrasal ve burjuva bir ortamdan çıkıyordunuz; bu size hayat olanakları açmadı mı: duygu üzerine, ahlâk üzerine, psikoloji üzerine; bu böyle olmadı mı?

J.-P. S. — Oldu elbet. Bunlar bana çağdaş hayatı açıyordu, çünkü anne-babam kültür ve hayat konusunda elli yıl geride yaşıyorlardı. Oysa Paris'te tüm bu çocuklar o anın kültür hayatı içinde günü gününe yaşıyorlardı. Gerçeküstücüler özellikle. Bu bizim için, başka bir yerde de söylemiş olduğum gibi, beklenmedik bir kazanç, bir etki kaynağı idi. Sonra **La Nouvelle Revue Française**'i (2) keşfettim; dergiyi ve kitapları. Gerçek bir keşifti bu. O sıralarda **La Nouvelle Revue Française**'in kitaplarının bir kokusu vardı, bir tür kâğıt kokusu; o dönemde yayınlanan kitaplar biraz bu kokuyu korumuşlardır. Anımsadığım bu koku kültürün kokusuydu, bir anlamda. Ve N.R.F. gerçekten de bir şey temsil ediyordu; onda kültürün ta kendisi bulunuyordu.

S.de B. — Modern kültür.

---

(1) Edmond ve Jules de Goncourt, XIX. yüzyılda yaşamış, realist Fransız romancılarından olan iki kardeş yazar .(Ç. N.)

(2) **Yeni Fransız Dergisi**, kısaca N. R. F., (Ç. N.)

J.-P. S. — Modern kültür. Conrad'ı orada okudum ben. Conrad benim için N.R.F.'di, çünkü tüm kitapları N.R.F.' deydi.

S.de B. — Conrad'ı neden bu denli seviyordunuz? İkinci kezdir adını anıyorsunuz.

J.-P. S. — Onca sevmiyordum Conrad'ı. Ama ben Henri IV Lisesinde, felsefe sınıfında, etüdlerde ve yatılı olarak bulunmuş biriyim. Eğitim Enstitüsüne hazırlanan hazırlık sınıfı öğrencileriyle yakın ilişki içindeydim. Alain gibi ünlü hocalarla ders görüyorlardı. Onlarınki çok üst bir sınıf olduğundan bizim için büyük bir onur vesilesi olan konuşmalar yapıyorlardı bizimle; iyi tanımadığımız, tanımaya çalıştığımız, çok değişik insanlardı bunlar. Zaman zaman kitaplıklarından bazı kitaplar, özellikle Conrad'ın bir kitabını okumamıza izin veriyorlardı.

S.de B. — Bu öğrenciler aracılığıyla, ya da herhangi bir biçimde üzerinizde Alain'in bir etkisi oldu mu? Felsefedeyken Alain'i okuyor muydunuz?

J.-P. S. — Enstitü hazırlıktayken okumazdım, ama daha sonra, evet. Enstitü'de.

S.de B. — Ve tüm büyük klasik yazarları, diyelim Zola'yı, Balzac'ı, Stendhal'i, v.b. ne zaman okudunuz?

J.-P. S. — Zola ve Balzac beni fazla ilgilendirmiyordu. Zola'ya daha sonra geldim, fakat Balzac dünyasına hiç dalmadım. Kendime elim değdikçe bir klasikler kitaplığı yapıyordum. Stendhal, hemen yerini aldı. Felsefedeyken ondan okumaya başladım, sonra Eğitim Enstitüsüne dek okudum ondan. Benim yeğlediğim yazarlardan biri oldu. Bu nedenledir ki onyedi ilâ onsekiz yaş arasında okunmaması gereken bir yazar olduğunu gördükçe şaşırıyordum. Çünkü çocukları bayatlaştırıyor, onlara kara düşünceler veriyor, onları hayattan tiksindiriyordu — etrafımda söylenen işte bunlardı. Halen de anlıyor değilim, zaten...

S.de B. — Anlaşılır gibi değil, çünkü tam tersine. çok neşeli doğrusu.

J.-P. S. — Çok neşeli, tabii. Sevgi dersen var, kahamanlık var, serüven var. Stendhal'in o ortamda yarattığı garip direnmeyi bir türlü anlamam.

S.de B. — Güzel, peki, sonra?

J.-P. S. — Sonrası, Stendhal gibi bir yazarı kendi yaşındakilerle beraber, daha yaşlıların, hattâ öğretmenlerin karşı gelişlerine karşın okudum.

S.de B. — Okuma, kültür dünyasını içinize sindirmenin bir biçimi olmanın yanı sıra, sonunda, tabiatıyla bir zevk aracıydı da aynı zamanda...

J.-P. S. — Çok doğru, bir zevkti. Fakat dünyayı da içime sindiriyordum. Dünyayı, yani özünde gezegenimizi. Ayrıca, tutkularım olduğundan (bir sürü çevrede, yığınla insanla birlikte, yığınla ülkede yaşamak istiyordum) bu bana bir ön-tad veriyordu. Eğitim Enstitüsünün üçüncü yılına dek çok okudum. Öğretim görevliliği sınavlarına hazırlanırken ara verdim. Yine de ilk kezinde tökezletildim.

S.de B. — Çok çalışmıştınız. Ama sizi tanıdığımda beni şaşırttınız, çünkü genellikle okunmayan yazarları okumuştunuz. Baour-Lormian'ı, Népomucène Lemercier'yi okumuştunuz. Çok eksiksiz bir kültürünüz vardı.

J.-P. S. — Evet, tarih ve edebiyat tarafından salık verilmişti bana. Adamların isimleri tarih ve Fransızca dersi öğretmeninin ağzından çıkınca ben de onları okumaya gidiyordum.

S.de B. — Ama Paris'te bulunduğunuz sırada kitapları nasıl sağlıyordunuz?

J.-P. S. — Nizan ödünç veriyordu bana, sonra satın da alıyordum. Hem sonra zaman zaman, dediğim gibi, Henri -IV lisesindeki Enstitü hazırlık öğrencileri de ödünç veriyorlardı bize.

S.de B. — Peki öğretim üyesi olduğunuz andan sonra okuma sizin için ne temsil ediyordu? Biliyorum ki askerlik görevi sırasında özellikle bir eğlence demekti.

J.-P. S. — Evet.

S.'de B. — Çünkü çok canınız sıkılıyordu.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Peki, başka bir şey de var mıydı?

J.-P. S. — Okuma her zaman için dünyayla temas etmekti. Bir roman, bir tarih ya da coğrafya kitabı, bunlar beni dünya hakkında bilgi sahibi yapıyordu. Falan şey fi-

lân yerde geçiyordu, ya da bir yüzyıl önce geçmişti yahut da filânca ülkeye gidersem filânca şey olacaktı. Bunlar dünya üzerine edindiğim bilgiler olup beni çok çekiyorlardı.

S.de B. — Öğretim görevinize başlamanızdan sonra çok yabancı kitap okuduğunuzu biliyorum. Çok Amerikan kitabı: Dos Passos, örneğin.

J.-P. S. — Evet. Amerikan edebiyatı beni çok sarıyordu.

S.de B. — Rus edebiyatı da.

J.-P. S. — Eski Rus kitapları: Dostoyevski, Tolstoy, v.b. gibilerini uzun zamandır okuyordum. Lisede bana salık verilmişti. Zaten Tolstoy'u sevmiyordum, değiştirdim. Dostoyevski'yi sevdim, tabii.

S.de B. — Peki Le Havre'de öğretmen olunca çok okuyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet, okuyordum...

S.de B. — Gayet ciddi biçimde yazmaya başladığınız günden sonra okumak için yine de zaman kalıyor muydu size ve bu sizin için neyi temsil ediyordu?

J.-P. S. — Tren yolculuğunda çok okurdum. Le Havre -Paris, Le Havre-Rouen. O sırada yeni birşey keşfettim — polis romanına merak sardım.

S.de B. — Ha, evet.

J.-P. S. — Önceleri, serüven romanlarıydı ilgilendiğim. Trende yapacak birşey yoktu. Gelip geçenlere bakılıyor ve okunuyordu. Ne okunuyordu? Kültür dışı bir şeyler, diyesim geliyor. Gerçekte ise, polis romanlarının beni yetiştirdiğini görmüyordum.

S.de B. — Trene çok biniyorduk.

J.-P. S. — Haddinden çok. Tabii ben polis romanları okuyordum.

S.de B. — İyi ya niçin seviyordunuz polis romanlarını?

J.-P. S. — Kuşkusuz onların kazandığı önem beni çekmişti. Milletin kendini kaptırdığı bir dönemdi o.

S.de B. — Tamam, ama siz onları reddedebilirdiniz.

J.-P. S. — Yapabilirdim, fakat yine de beni eğlendiren şu eski serüven temeli vardı.

S.de B. — Kurgunun sizi ilgilendirmesi olayı da yok muydu?

J.-P. S. — Evet, kurgu ilgilendiriyordu beni. Öyle bir kurguydu ki çok kez bu kurgunun romanlara yararlı olabileceğini düşünmüşümdür. Konusu daha...

S.de B. — Daha ciddi olanlara.

J.-P. S. — Konusu daha ciddi, daha edebi olanlara. Yani düğümün, ki sonunda anahtarını sunacaktır, örülmesi, bana öyle gelirdi ki birazcık gizli bir şey kuraraktan — bir cinayet değil, ama hayatın herhangi bir olayı, erkekler arasında ya da erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiler, bunlar bir roman tema'sı verebilirdi işte; şu olay, yavaş yavaş kendini açığa vuracak, varsayımların konusu olacaktı. Sanırdım ki bunda bir roman olanağı vardır. Sonra, zaman geçtikçe bu yöntemi bıraktım. Yine de Chemins de la liberté'nin ilk cildinde polis romanı ögeleri sayılabilecek şeyler vardır, Boris'in Lola'yla ilişkisi örneğin.

S.de B. — La Nausée'de bile bir cins gerilimli askıda olma durumu vardır, çünkü kahraman kendi kendine sorar durur: «Nedir bu, ne var?...»

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Sanıyorum iyi yapılmış, iyi örülmüş bir polis romanında var olan gereksinim türüdür ki sizin hoşunuza gitmektedir.

J.-P. S. — Özel bir gereksinimdi bu. Çoğu zaman karşılıklı konuşmalarla açıklanan bir gereksinim, çünkü bir dedektif polis romanında bir şey keşfedince, yapılan şey...

S.de B. — Sorgulamalardır.

J.-P. S. — Olayın belirdiği ya da yeniden ortaya çıktığı ve insanlarda heyecan ya da coşkusal tutumlar yarattığı şey özellikle diyalogdur. Öyleyse, bu şunu getirmekteydi ki diyalog çok...

S.de B. — Bir eylemsel değere sahip olabiliyordu, bir anlamda.

J.-P. S. — Evet; insanları aydınlatmak ve onları eyleme geçirmek. Serüven diyalogdaydı, ve bana önemli görünen serüven olarak diyalogdu.

S.de B. — Peki sonra? Polis romanları bir yana ko-

nursa? Laon'da bulunduğunuzda, Paris'e döndüğünüzde: kısacası savaş öncesi öğretmenlik yıllarınızda?

J.-P. S. — Özellikle Amerikan edebiyatı okuyordum. Onu tanımam da özellikle oradadır. Faulkner mi? Halen anımsarım, onu ilk okuyan sizdiniz ve okumak gerektiğini söyleyerek bana öykülerini göstermiştiniz.

S.de B. — Bak sen!

J.-P. S. — Bir öğle sonrasıydı, sizin odanızdaydım, ve elinizde bu kitap vardı. Ne olduğunu sordum siz de bana adını verdiniz. Zaten Dos Passos'u tanıyordum.

S.de B. — Kafka'ya gelince, onu birlikte daha sonra keşfettik.

J.-P. S. — Anımsadığım kadarıyla Bretagne'da.

S.de B. — Evet. N.R.F.'de biri büyük yazarlardan söz ediyordu, Proust, Kafka ve Joyce. Ya Joyce peki, tanıyor muyduk onu? Anımsayamıyorum.

J.-P. S. —Hayli erken tanıdık onu, evet. Önce şundan bundan duyarak, ve sonra da alıp okuduk. Tüm ortam, hele M. Bloom'un tüm iç monologu beni çok ilgilendiriyordu. Hatta Le Havre'da Joyce üzerine bir konferans bile verdim: öğretmenlerin paralı konferanslar verdikleri bir salon vardı. Belediye ve kütüphanece düzenlenmişti. Ben de Le Havre'ın burjuvalarına haberlerinin bile olmadığı modern yazarlar hakkında konferanslar verdim.

S.de B. — Kimler örneğin?

J.-P. S. — Faulkner.

S.de B. — Faulkner hakkında bir konferans mı verdiniz?

J.-P. S. — Yoo, ama bir konferansta ondan söz ettim, bana kim olduğunu sordular.

S.de B. — Peki kimler hakkında konferanslar verdiniz? Sanırım bir tane Gide üzerine verdiniz, öyle değil mi?

J.-P. S. — Öyle, bir tane de Joyce üzerine verdim.

S.de B. — Bu konferanslar ilk eleştirel yazılarınızdan daha önce oluyordu.

J.-P. S. — Evet. Onlar makalelerim denli işlenmiş değillerdi ama aynı tür şeylerdi.

S.de B. — Bir teknik, bir metafiziktir düşünceniz oluşmuş bulunuyor muydu?

J.-P. S. — Evet, bu düşünceye hayli erken eriştim.

S.de B. — Güzel; demek kısaca söylersek, bir taraftan hoşunuza gittiği için, bir yandan olup biteni öğrenmek için, öte yandan yayın dünyasında ortaya çıkanları bilmek için okuyordunuz?

J.-P. S. — Çok okuyordum. Çok ilgiliydim. Okuma benim en önemli eğlencemdi; ve hatta bir okuma manyağı olduğumu söyleyebilirim.

S.de B. — Peki tüm bu okumalar içinde, kendi öz çalışmanızda sizi etkileyen biri oldu mu?

J.-P. S. — O! gayet tabii. Dos Passos beni olağanüstü etkiledi.

S.de B. — Dos Passos olmasaydı **Le Sursis** de olmazdı.

J.-P. S. — Kafka da beni etkiledi. Nasıl olduğunu söyleyemiyeceğim ama beni çok etkiledi.

S.de B. — **La Nausée**'yi yazdığınızda Kafka'yı okumuş muydunuz?

J.-P. S. — Hayır, **La Nausée**'yi yazarken Kafka'yı tanımıyordum daha.

S.de B. — Sonra savaş geldi ve savaş belâsı süresince çok okudunuz.

J.-P. S. — Evet, bana yığınla kitap yolluyordunuz. Onları gündüzün durmakta olduğumuz okulda alıyordum. Biz meteorologlar sabahleyin yapılan ya da son günlerde yapılmış olan sondajları sözüm ona düzeltiyor yahut inceliyorduk; bunların hiç kimsenin işine yaradığı yoktu zira kimse sondajla ilgilenmiyordu.

S.de B. — Ne okuduğunuzu herhalde anımsamıyorsunuzdur? Kitapların yeni yeni çıkışlarına uygun olarak okuyor olmalısınız?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Yalnızca roman mı okuyordunuz? Hayır, doğallıkla felsefe de okuyordunuz.

J.-P. S. — Ya da tarih.

S.de B. — Daha o zaman çokca tarih mi?

J.-P. S. — Evet, fakat o dönemde yazıldığı gibi tarih. Anektodik ve biyografik tarih. Dreyfus olayı (1) üzerine örneğin çeşitli kitaplar okudum. Az denemeyecek sayıda tarih okuyordum; zaten tarihle ilgilenilmesi, tarihin felsefenin bir parçası olduğu biçimindeki felsefe anlayışına da uygun düşüyordu bu.

S.de B. — Çok biyografi okuyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bu konudaki beğenilerimiz ortaktı; birlikte okuduğumuz çok kitap vardı: esasen okumuş olduğum kitapların listesini, ben **La Force de l'âge**'da veririm.

J.-P. S. — Çokluk bir cilt her ikimizin de elinden geçerdi, ve birlikte ondan çok söz ederdik.

S.de B. — Evet, çok.

J.-P. S. — Bazı roman kişilerini ya da gerçek kişileri anlatımlarımızda referans olarak kullanırdık.

S.de B. — Evet, tüm okuduklarımız, hayatımızla iyice bütünleşmişti.

J.-P. S. — Evet, bunu söylemek gerek, çünkü bir kitabın o dönemde her ikimize de ait olması okumaya fazladan bir anlam katmaktadır.

S.de B. — Tutsak kampında bulunduğunuz sırada, oradayken, kitap edinmenin güç olduğunu düşünüyorum.

J.-P. S. — Bazı kitaplar edinebildim. Bir esirin paketleri içinde getirmiş olduğu kitaplar. Bir ya da ikisi, aşağıdaki Almanlardan geldi. Aslında az bir şey. Fakat, istemiş olduğum, bana verdikleri **Sein und Zeit** (2) elime geçti.

S.de B. — Buna da okuma denemez, çalışmaydı bu. Si-

---

(1) Dreyfus Olayı diye anılan ünlü olay 1897-99 yıllarında Fransa'yı iki kampa ayıran, Alfred Dreyfus adında yahudi asıllı bir Fransız subayının casusluk suçlaması ve mahkumiyetiyle patlak veren bir olaydır. Dinsel ve politik hırslarla çığırından çıkartılan güçlü bir kampanya sonunda Dreyfus bağışlanmış ve aklanmıştır. Hasımları Vatan Cephesinde, yandaşları İnsan Hakları Cephesinde yer almış bulunuyorlardı. (Ç. N.)

(2) **Olmak ve Zaman**, metinde almanca, (Ç.N.)

zin için çalışma kitapları demek olanları ayırt etmek gerekir: Heidegger, Husserl, örneğin.

J.-P. S. — Biliyor musunuz, çalışmayı okumadan ayırt etmek çok güçtür. Acaba Husserl, Heidegger bir çalışma mı yoksa ötekilerden biraz daha sistemli bir okuma mı oldu? Bunu söylemek gayet güç.

S.de B. — Peki, ama zevkine yapılan okumalar dünyayı içine sindirmek için yapılan bir tür geniş çalışma kategorisine girmiyor muydu?

J.-P. S. — Daha sonra, evet, kitaplarımı yazmak için onlara gereksinimim olunca. Fakat **La Nausée**'yi yazdığımda, hemen hemen hiçbir kitaba gereksinmem olmadı. Öyküler için de öyle.

S.de B. — Ya Paris'e döndüğünüzde, savaş sırasında ve hemen ardından, neydi okumak? Daha savaştan önce bazı eleştiriler yapmaya başlamıştınız.

J.-P. S. Evet.

S.de B. — Öyleyse yeni bir açıdan bir okuma mı söz konusuydu?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Kimi eleştirdiniz savaştan önce? Mauriac'ı mı?

J.-P. S. — Dos Passos'u özellikle.

S.de B. — Ya Brice Parain hakkında? Brice Parain hakkında da yazmış olmalısınız?

J.-P. S. Evet, savaş sırasında. İşgal sırasında ne okunuyordu?

S.de B. — **Moby** Dick'in (1) okunduğunu biliyorum o sırada. Fakat temelde kimsede Amerikan kitabı bulunmuyordu artık.

J.-P. S. — **Ne** Amerikan kitabı, ne İngiliz kitabı, ne Rus kitabı.

S.de B. — Pekâlâ, ne okunuyordu öyleyse?

S.de B. — Fransızca okunuyordu.

S.de B. — Önemli bir şeyler çıkmıyordu.

---

(1) Amerikan romancısı Herman Melville'in (1819-1891) ünlü romanı: **Beyaz Balina**, (Ç. N.)

J.-P. S. — Okunmamış olan şeyler ya da önce okunanlar yeniden okunuyordu.

S.de B. — Yeni şeyler okunmuyordu, demektir bu.

J.-P. S. — Yine de fena okunmuyordu.

S.de B. — Ben kişisel olarak sanırım işte o dönemde — bilmem siz de okudunuz mu onu — tüm **Les Mille et Une Nuits'yi** (1), doktor Mardrus yayınında okudum.

J.-P. S. — Evet. Zaman kavramı olmayan yapıtlar okunuyordu, XIX. yüzyıl okunuyordu, Zola'dan okunuyordu; ben de onu o sırada yeniden okudum.

S.de B. — Peki, savaştan sonra?

J.-P. S. — Savaş sırasında benim için önemli bir kitap oldu, o da Jaurès'in (2) **Histoire de la Revolution'u** (3) idi.

S.de B. — Savaştan sonra bir Amerikan, İngiliz edebiyatı akımı oldu. Bir başka biçim serüven romanı keşfedilmiş oldu o zaman. Ve sürüyle kitap karartma perdemizin öte yüzündeki savaşın ne olduğunu bize açmlamış oldu.

J.-P. S. — Sizin için bu, benim için olduğundan daha ilginçti.

S.de B. — Neden?

J.-P. S. — Çünkü ben... bilmiyorum. Onlardan ben de okuyordum, elbet, ama bu cins bir okuma için bana çıkış noktası yerine geçebilecek bir deneyimim yoktu.

S.de B. — 45'den başlayarak, çokca yazmanız, az çok siyasal çekişmelere taraf olmanız olayından ötürü biraz daha az okumuş olmadınız mı?

J.-P. S. — Evet, ama yapacak başka bir şeyim de yoktu ki. Daha öncesinde lisem vardı. Bu devreye doğrudur ki kendime bir kitaplık yaptım; oraya kitaplar alıyor, ve onları okuyor, yine okuyordum.

S.de B. — Kitaplığı oturmakta olduğunuz annenizin dairesinde kurmuştunuz. Bir tek kitabınızın olmadığı bir dönem vardı. Louislane Oteli'nde bulunduğunuz zamanlarda

---

(1) **Binbir Gece Masalları**, (Ç. N.)

(2) Jean Jaurès. Fransız Sosyalist Partisi şeflerinden, Paris'te öldürüldü, (1859-1914), (Ç. N.)

(3) **Devrimin Tarihi**, (Ç. N.)

biri sizi görmeye oraya gelmiş ve donup kalmıştı; «Hayret, kitabınız yok mu sizin?» demiş, siz de: «Hayır, okurum fakat kitap edinmem,» demiştiniz. Buna karşılık, Bonaparte sokağında oturmaya başlar başlamaz bir kitaplık yaptınız.

J.-P. S. — Evet. Kitap sevgisi yüzünden, onlara dokunmak, onlara bakmak arzusu yüzünden. Ve Bonaparte sokağında kitaplar satın alıyordum. Mazarine sokağında da. Tüm o mahallede fazlasıyla kitapçı vardı. Seri halinde yayınlar satın alıyordum...

S.de B. — Colette'in seri yayınına sahiptiniz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ayrıca Proust'un da tüm yapıtlarına...

J.-P. S. — Evet. Annemin dairesine yerleştikten sonra kitaplık gibi örneğin, bazı şeyler edinmeye razı oldum; kitap sahibi olmamak olayı önceleri çok kesin bir niyetten geliyordu. Hiçbir şey edinmeyi istemiyordum. Ve bu şekilde kaldım kırk yaşıma dek...

S.de B. — Maddesel koşulların da buna çok az olanak sağladığını söylemek gerek, her zaman otelde kaldığınızı düşünürsek...

J.-P. S. — Öyle, ama istemiş olsaydım edinmiş olabilirdim. Hayır, sahip olmak istemiyordum. Hiçbir şeyin sahibi değildim. Ne La Havre'da, ne Laon'da... Ama sonra 45'de, yaşantımı bazı noktalarda değiştirdim.

S.de B. — Evet, bir sekreter tuttunuz, önceden olduğunuzdan daha bir yerleşik hale geldiniz. Bu, biraz da durumların gerektirdiği bir şeydi.

J.-P. S. — Üvey babamın ölmesinden sonra, annemin kendisinin yanında oturmamı istemesindendi.

S.de B. — Evet, biliyorum. Güzel, o halde, okuma işine dönecek olursak, 45'den sonrasında önceki kadar okudunuz mu? Ve aynı şeyleri mi okudunuz? Bana öyle gelir ki, belki de yanılıyorum, öylesine okumaları daha aza indirgediniz, romanı daha az okur oldunuz.

J.-P. S. — Romanı daha az. Yayınlanan ve de iyi yapıt olan ama benim okumadığım romanlar vardır. Özellikle tarihi yapıtlar okudum.

S.de B. — Fransız Devrimi üstüne pek çok yapıt oku-

maya ve hattâ kendinize Fransız Devrimi üzerinde Anılar ciltlerini satın almaya başlamanız ne zamana rastlar? 52' lere doğru, sanıyorum.

J.-P. S. — Evet, 50'lerde, 52'lere doğru.

S.de B. — Ve **Critique de la raison dialectique**'in bakış açısında oluşan birşey miydi bu?

J.-P. S. — Evet ve hayır; o devirde halen felsefe yapma arzusu taşıyordum, fakat bulanık kalıyordu bu. Güçlü bir felsefe arzusu, ama bulanık okumalarla yetinme, sonra da defterime notlar.

S.de B. — Çok sistemli biçimde okuyordunuz ama; hem de bazen epey nankör yapıtlar: topraklarda buğday ekimi üzerine, İngiltere'de tarım reformu üzerine kitaplar okurdunuz. Özellikle Fransa tarihi üzerine bir şeyler: çok, pek çok.

S.de B. — Çok da ekonomi tarihi.

J.-P. S. — Çok da ekonomi tarihi.

S.de B. — Belgesel okumalardı bunlar, daha pek belirgin olmayan ama yine de birazcık görünen bir amaca yönelik okumalar.

J.-P. S. — Bu kitaplardan çıkardığım düşünceleri ya da onların bana getirdiği bilgileri not ve anı defterlerime işliyordum.

S.de B. — Braudel'in Akdeniz hakkındaki kitabını okudunuz; sonra çok önemli bulduğunuz bir kitap da Soboul' un **Les Sans-Culottes**'uydu. (1) Dinlenme okumalarınız için polis romanları, casusluk romanları okumayı sürdürüyordunuz.

J.-P. S. — Özellikle casusluk romanları. Casusluk romanlarının çıktığı bir sıra oldu, onları okudum. Ve de Kara Serileri.

S. de B. — Yeni doğuyordu bu Kara Seri, ve başlarında

---

(1) 1789'da aristokratların, külot pantolon yerine uzun pantolonlu üniformalar giyen devrimcilerle taktıkları ad, (Külotsuzlar, anlamında). Devrimciler ise deyimi zamanla yurtsever olarak kabullendiler, (Ç. N.)

iyiydi de, Duhamel'in Kara Serisi gibi; sonra sonra onca iyi değildi.

J.-P. S. — Biraz tükenmişti.

S.de B. — Size bir kez daha, tüm hayatınızda edebiyatın sizce ne olduğunu sormak isterdim. **Les Mots**'da bunun tüm ilk yıllarınız boyunca ne olduğunu açıklamış bulunuyorsunuz; ama sonra ne olmuştur, bugün sizin için nedir?

J.-P. S. — Edebiyat benim için her şeyden önce anlatmak oldu. Güzel hikâyeler anlatmak. Niçin güzel oluyorlardı? Çünkü iyi geliştirilmişlerdi, bir başlangıç bir son vardı, içinde benim sözcüklerle var ettiğim kişiler vardı. Bu sade düşüncede, anlatmanın, bir önceki gün yapmış olduğunu bir arkadaşıma anlatmakla aynı şey olmadığı düşüncesi yatıyordu. Anlatmak, bu bambaşka bir şeydi. Sözcüklerle yaratmaktı bu. Sözcük bir hikâyeyi anlatım aracıydı. Anlatılan hikâyeye gelince, o da bana sözcüklerden bağımsızmış gibi görünüyordu. Ama sözcük onu anlatma aracıydı. Edebiyat sözcüklerle yapılmış bir anlatıydı. Serüvenin başı olduğu zaman ve sonunadek koğuşturulduğunda eksiksizdi. Bu durum, bu anlayış lise öğrenimim bana bir başka edebiyat olduğunu gösterene dek sürdü. Madem ki anlatım yapmayan bir sürü kitap vardı, öyleyse bir başka edebiyat da vardı.

S.de B. — Durum şuydu öyleyse, La Rochelle'deyken örneğin, az çok anlatı olan şeyler yazmaktaydınız; yazılı olarak anlatmakla bir arkadaşa anlatmak çok farklıydı. Şöyle diyorsunuz: Farklıydı, çünkü sözcükler vardı. İyi ya, bir arkadaşa anlatırken de sözcükler vardı.

J.-P. S. — Tamam, ama bu kez onlar kendileri için yaşamış bulunmuyorlardı. Bu kez söz konusu olan, arkadaşı önceki gün olup bitenden haberdar etmektir; orada bulunan nesnelere kendilerini belirten adlar verilir, ama bu sözcüklere hiçbir ayrıcalık tanınmaz. Onlar oradadırlar, çünkü kelimeler onlara anlam verir. Oysa bir anlatıda sözcük kendi kendinde bir değere sahiptir.

S.de B. — Şundan dolayı da değil mi: o zaman insan imgesele kendini sokmuş oluyor?

J.-P. S. — Evet, ama bilmiyorum on yaşımdayken gerçek olanla imgesel olan arasında çok açık seçik bir ayrım yapıyor muydum.

S.de B. — Yine de pekâlâ, yazmış olduğunuz hikâyelerin gerçekten geçmiş şeyler olmadığını anlıyor olmalıydınız.

J.-P. S. — A! Bu hikâyelerin uydurulmuş olduğunu bal gibi biliyordum, fakat bir yandan da onlar eğlenceli gazetelerde okuduklarıma az çok benzer, az çok da ne kelime tam tamına benzer olduklarından, şöylesine bir izlenime kapılıyordum: yazdığım bu hikâyeler, hiç değilse, benim dışımda var olan şu anlatılar dünyasına ait olma gerçeğine sahiptiler. Oldukça kısa bir süre sonra edinecek olduğum «saf imgesel» fikri yoktu bende. İmgesellik sorunu yoktu yani. Peki tamam bu yoktu, bunlar uydurulmuş şeylerdi, fakat bunlar imgesel değildi. Şu anlamda imgesel değildi ki, bu hikâye bir varlığa sahip olduğu halde yine de var olmayan bir hikâye değildi.

S.de B. — İyi ama yine de anlatının güzelliği, gerekliliği adı verilebilecek bir duyguya benzer şey yok muydu?

J.-P. S. — Rasgele birşey anlatılmıyordu. Bir başlangıcı ve başlangıca sıkı sıkıya bağımlı bir sonuç vardı. Yaratılan o biçimde bir konuydu ki, onun başı sonunun nedeni oluyordu, sonu da başa götürüyordu.

S.de B. — Kendi üzerine kapalı bir konu?

J.-P. S. — Evet, tüm anlatı birbirini yanıtlayan şeylerden oluşturulmuştu. Başlangıç, bu başlangıcın ögeleri ile çözülen bir durum sunuyordu. Demek son başı yineliyor ve baş da hemen sonu kavramaya olanak sağlıyordu. İşte bu, benim için çok önemliydi bu. Başka deyişle, uydurulmuş bir şeyi ortaya atan anlatı vardı, ögelerden biridir bu; ve öteki öge ise, benim uydurduğum şey olan hikâye idi, kendi kendine yetiyor ve sonu başına başı da sonuna yanıt veriyordu.

S.de B. — Adını vermeksizin, bu, gereksinmedir demek istiyorsunuz.

J.-P. S. — Bu, ancak anlatarak açınlanan gereksinmeydi. İşin temeli buydu, yani. Anlatmakla bir gereksinim açınlanıyordu. Bu da, birbirlerine bağlanmak üzere seçilmiş

olan sözcüklerin bu bağlanma olayıydı... Tabiatıyla, ama gayet bulanık biçimde, güzel sözcüklerin de var olduğu, onların birbirlerine bağlanmakla güzeli yarattığı ve sonunda güzel bir tümce ortaya koydukları düşüncesi de bulunuyordu. Ama bu, gayet bulanıktı. Sözcüklerin güzel olabileceklerini hissediyordum, ama bununla fazla uğraşmıyordum. Söylenecek şeyi söylemeye bakıyordum. Bu, oniki yaşlarıma dek sürdü. Lisede XVII. ve XVIII. yüzyılın büyük yazarlarının yapıtları okunmaya başlanana, bunların tümünün anlatılar olmayıp, tartışmaların, denemelerin de bulunduğunu görmeme dek. O zaman, zamanın artık aynı biçimde ortaya çıkmadığı bir yapıtla yüz yüze kalıyordum. Oysa ki zaman, edebiyatta bana son derece önemli geliyordu. Yaratılmış olan okuyucunun zamanı idi. Yani okuyucunun önce kendisine ait bir zamanı oluyor, sonra bu zaman onun kendisi için yaratılmış ve kendisinde varlık bulan bir süreç içine yerleştiriliyordu. Okuması sırasında okuyucu konuyla kendini özdeşleştiriyordu.

S.de B. — Şu halde, o sıralarda hep okuyucunun zamanı üzerinde oynayan bir edebiyat anlayışınız vardı, ama mutlaka bir anlatı değildi bu artık. Ne halde bulunuyordu o sıralarda?

J.-P. S. — Bir öncesi bir de sonrası vardı. Okur deneme yazısma yazarın ortaya serdiğinden ayrı olan düşüncelerle başlamaktaydı. Yazarın düşünceleriyle ağır ağır tanışıyordu — zaman gerekiyordu, öğleden sonra ikide başlayıp akşamın sata altısına dek sürdürmek ve ertesi gün yeniden başlamak. Şu halde, yazarın düşüncelerini zamanla öğrenmekteydi. Kitabın ilk ayrımında bir ön taslak vardı ve sonra bu gelişip kurgulanıyor ve sonunda geçici bir düşünceye ulaşılarak bitiyordu. Geçiciydi çünkü kendini kurmak için zaman geçiyordu. Olup biteni işte böyle görüyordum.

S.de B. — Peki daha gencecikken, Enstitü hazırlık sınıfında ya da lise sondayken asıl anlamıyla denemeler yazdınız mı?

J.-P. S. — Herhalde hazırlıktan önce hayır, ama deneme yazıp yazmadığımı soruyorsanız, o sıralar herkes ken-

disi için çalışıyordu, Nizan'la ben yani. Fakat yazılarımızı birbirimize gösteriyorduk ve romanlar da aynı zamanda denemeydi. Yani orada düşünceler sergilenmek isteniyor, o zaman romanın zamanının uzunluğu aynı zamanda açıklanan düşüncenin zamanının uzunluğu oluyordu. Ve Nizan'ın, Revue sans titre'deki öyküleri, biraz da denemelerdi. Bense ilk deneme olarak La Légende de la vérité'yi yazdım.

S.de B .— Ya Er l'Arménien, onu nasıl görüyordunuz?

J.-P. S. — Çokcası bir deneme olarak. Bir deneme olarak, ama başlarına bir takım olaylar gelen, bir anlayışları olan kişilerin yer aldığı bir deneme. Kişiler olayları geliştirir, konuşmalarında onları açıklarlar.

S.de B. — Fakat geçen gün dilediğiniz şeylerden birinin de gerçekleri açınlamak olduğunu söylüyordunuz. Başkalarına dünyanın gerçeklerini açınlamak.

J.-P. S. — Evet, yavaş yavaş geldi bu. Başta gelmedi. Bununla beraber oradaydı. Bir konu gerekiyordu: benim için bu konu dünyaydı. Söylenecek sözüm dünya üzerineydi. Tüm yazarlar gibi, sanıyorum. Bir yazarın tek konusu vardır, o da dünyadır.

S.de B. — Evet, fakat öyleleri vardır ki dünyaya kendi kendilerinin yoluyla varmakta, özel yaşantı edebiyatı yapmakta, kendi deneyimlerinden söz etmektedirler.

J.-P. S. — Hayatın şeylerini herkesin bir görme biçimi vardır. Ben, bilmem neden, kendi hakkımda yazmıyordum. Hiç değilse, öznel kişi olarak, bir öznelliğe düşüncelere sahip olan kişi olarak değil. Kendi hakkımda yazmak, başıma gelmiş olabilecek bir hikâye yazmak hiç aklıma gelmedi. Ve bununla beraber, doğal olarak, tümden söz konusu olan yine de bendim. Fakat amaç, yazdığım öykülerde kendimi temsil etmek değildi.

S.de B. — Dünyaydı, yani sizin aracılığınızla kavranılmış olan dünya.

J.-P. S. — La Nausée'nin konusunun herşeyden önce dünya olduğu kuşku götürmez.

S.de B. — Kendini ortaya vurması gereken metafizik dünyanın bir boyutudur.

J.-P. S. — Doğru. O zaman bu bir başka düşüncedir, edebiyatınkisi. Edebiyat dünya üzerine gerçeği açınlar, ama felsefeden bir başka biçimde; felsefede bir başlangıç ve bir son, demek bir süreç, vardır, ama edebiyat süreci reddeder. Kitabı almak gerekir, ama o ancak okunup bitirildiğinde anlaşılır, oysa o zaman da süreç yoktur. Kitabın içine, onu anlamaya ve çözmeye harcanan zaman sokulmaz. Ayrıca elde edilen düşünce ideal bir düşüncedir, ve iyi düzenlenmiş bir bütün olarak kafada kalır. Süreçten söz edilebilir, bir bölüm, bilemediniz iki bölüm yazılabilir süreç üzerine, fakat bu o andaki bir kavramdır, nesnenin bir boyutu değildir. Bu konuda ben değişmiş bulunuyorum, çünkü şimdi, aksine, yazdığım felsefe yapıtlarının zamansallık kavramını içerdiklerini görüyorum. Bu içerme, herkesin yapıtı başından ya da sonundan başlayarak, ki bir zaman savurganlığıdır, okuyabilmesi gereksinimi olarak değil, fakat yapıtı sergilemek ve tartışmak için harcanan zamanın bizzat felsefeye ait olmasındadır. Yapıtı belirleyen olur.

S.de B. — Bana şunu söylemiş değilsiniz, ama belki daha sonra söyleyeceksiniz. çünkü şu an edebiyat üzerinde duruyoruz. **La Nausée** döneminde gereksinim hakkında bir düşünceye erişmiş bulunuyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Güzellik düşüncesi sizin için bir kitap yaratma düşüncesine bağlı mıydı?

J.-P. S. — Vallahi, hayır. Düşünüyordum ki o fazladan bir şey olarak geliyordu, eğer tümcelerine, üslûbuna, hikâyeyi anlatım biçimine dikkat edilirse. Fakat bunlar biçimsel niteliklerdi ki pek fazla önemsemiyordum. Benim için anlatının temelinde dünyayı bulmaktı söz konusu olan.

S.de B. — Bununla birlikte az önce bana, çok gençken sözcüklere önem vermekten geri kalmadığınızı söylediniz.

J.-P. S. — Evet. Bu bir cins güzellik öğesi idi, ama aynı zamanda doğruluk, gerçeklik ögesi de. İyi seçilmiş sözcüklerle kurulu bir tümce doğru, gerçek bir tümcedir.

S.de B. — Fakat, **La Nausée**'nin sonunda kahraman So-

me of these days'i (1) işittiğinde bu işittiğine benzeyen bir şey yaratmak istediğini söyler. Oysa bu ona dokunaklı gelmektedir, çünkü ondaki güzelliğe ad verilebilir.

J.-P. S. — Evet, fakat eğer Some of these days Roquentin'i heyecanlandırıyorsa, nedeni bunun insan tarafından, çok uzaklarda olup dizeleriyle gelip onu duygulandıran bir insan tarafından yaratılmış bir nesne olmasıdır. Bu, Roquentin'in insancıl olması olayından değildir; onu saran, sevgi uyandıran, insanın bir yaratımıdır.

S.de B. — Başka deyişle, bu bir güzellik sorunu olmaktan daha çok bir iletişim sorunu olsa gerek?

J.-P. S. — Bir kez üretilince yaşamayı sürdüren bu nesneler, maddesel gerçekler halinde kitaplıklarda bulunmaktaydılar; ama hem de, bir cins anlaşılabilir gök içinde idiler, imgesel olmayan bir gök içinde. Bu sürgit kalan bir gerçekti. Ve La Nausée'nin kendi öz düşüncelerim üzerinde birazcık gecikmeli olduğunu anımsıyorum. Yani, sizi tanımazdan önce sanmakta olduğum üzere artık dünyanın dışında gerçek ya da güzel nesneler yaratma durumunda değildim, bunu aşmıştım çoktan. Ne istediğimi tam bilmiyordum, ama yaratılanın güzel olmayan, edebi olmayan, kitabi olmayan bir nesne olduğunu biliyordum. Bu başka bir şeydi. Roquentin bu bakış açısından bir dönemin başlangıcından çok, bir başkasının sonunu göstermekteydi.

S.de B. — Söylemek istediğinizi tam olarak anlamıyorum. Flaubert düşünüyordu ki bir yapıt ayakları üzerinde kusursuzca durabilen, söylemesi uygunsa okura gereksinim duymayan, onu tamamen yararsız gören bir nesneydi. La Nausée'den önce düşündüğünüz böyle bir şey miydi?

J.-P. S. — Biraz; her ne kadar okuyucuya gereksinim olmadığını düşünmüyorsam da.

S.de B. — Peki o zaman, La Nausée bittiğinde ve hatta onu yazmaktayken kitabı nasıl görüyordunuz?

J.-P. S. — Onu metafizik bir öz gibi görüyordum; me-

(1) O günlerden bazıları, La Nausée'nin kahramanı Roquentin'in pikaptan dinlediği bir şarkı. (Ç. N.)

tafizik bir nesne yaratmıştım; bir bakıma Platoncu bir düşünce gibiydi. Fakat özellik kazanacak olan ve okurun kitabı okurken bulacağı bir düşünce. **La Nausée**'ye buna inanarak başlamıştım, ama sonunda artık buna inanmıyordum.

S.de B. — O sırada neye inanmaktaydınız?

J.-P. S. — Pek iyi bilmiyordum.

S.de B. — Ya öyküleri ne zaman yazdınız? Bir öykü yazarken ne yaptığınızı düşünüyordunuz?

J.-P. S. — Bir öykü dediğiniz otuz sayfa, elli sayfa olduğuna göre öyküler daha ivedi bir gereksinime sahiptir; demek onu yalnızca tasarlamakla kalmıyor, öyküyü okumakla bir anlamda gereksinimi görüyordum. Öykülerle, daha uzun olan **La Nausée**'yi yazarkenki edebi nesne görüntüsünden daha açık bir görüntü sahibiydim.

S.de B. — Evet; pekâlâ bu öyküleri yazmak doğru olarak sizin için neyi temsil ediyordu? **La Nausée**, tamam, gayet iyi anlaşılıyor; özünde sizin çok önem vermekte olduğunuz şu olumsallık boyutuyla birlikte dünyanın bir göze görünürleşmesi vardı orada; ama ya öyküler?

J.-P. S. — Öyküler mi, ilginçtir bu. Onlar anlam değiştirdi. Bir öyküyü yazmak istemiş olmamın nedeni bir takım kendiliğinden oluşuverme izlenimleri sözcüklerle geri vermektir. Yitirmiş olduğum **Le Solcil de minuit,** adlı öyküm buydu işte. Bir ciltlik bir öyküler kitabı yapmak istedim. Bir tür...

S.de B. — Atmosfer öyküleri, bir anlama.

J.-P. S. — atmosfer; örneğin: Napoli; öykünün Napoli'yi görmeye yaramasını istiyordum.

S.de B. — Ya sonra? Değişti mi bu?

J.-P. S. — Evet. Değişti bu, nedendir pek de bilmiyorum. **Erostrate** (1) Bost'un bir düşüydü.

S.de B. — Evet, ama neden bu düşü seçtiniz?

---

(1) Erostrate, aslı belirsiz bir Efes'liydi. unutulmayacak bir iş yaparak kendini ölümsüzleştirmek istediğinden Efes'teki, Dünyanın Yedi Harikasından biri olan Artemis tapınağını, Büyük İskender'in doğduğu gece ateşe verdi. (Ç. N.)

J.-P. S. — Tasarım daha geniş bir karakter kazandı; bu,benim için hayli güçlü bir saatin görüntüsü olabilirdi; bu İspanya savaşı gibi daha önemli bir şey de olabilirdi. Delilik üstüne bir hikâye ortaya çıktı. Demek ki epey ciddi ve başlangıçta istediğimden tamamen farklı durumlar söz konusuydu. Başlangıçta, daha çok Paris'te bulvarlarda bir akşam üzerine, bir bahçe üzerine, Napoli ya da bir deniz yolculuğu üzerine yazacak olmalıydım.

S.de B. — Bunlarsa, bu atmosfer öyküleri, tam da dışladıklarınız oldu. Bir tanesi kaybolup gitti, siz de onu yeniden yazmayı denemediniz. Kadın orkestrası eşliğindeki gemi yolculuğunu da, sonradan yeniden ele almak pahasına, dışladınız. Güzel. Ama geçen gün tüm bunlar nedeniyle edebiyatın ta «özü» diye adlandırmış olduğunuz şey, ya o neydi? O da yine anlatmaktı.

J.-P. S. — Elbette anlatmak. Bir deneme dahi bir anlatmadır.

S.de B. — Yine de Giacometti üzerine bir deneme yapmak ya da Le Mur'ü anlatmak aynı şey değildir.

J.-P. S. — Aynı şey değildir. Fakat Giacometti'nin tablolarıyla senli benli olmak için bir zaman gerekir. E. okumanın zamanı da vardır: bu, tam tamına yaratmanın zamanı değilse de ikisi birbiriyle uyumlu gider. Ve okur denemeyi okuyacağında, okur olarak yaratacaktır, konuyu yazar tarafından belirlenen biçimde yeniden görüntülendirecektir.

S.de B. — Gelelim öyleyse denemelere. Eleştirel şeyler yazmaya savaş öncesinden bu yana başlamış bulunuyorsunuz, değil mi?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ve. savaş boyunca sürdürdünüz...

J.-P. S. — Savaş boyunca bir Marsilya dergisinde sürdürdüm.

S.de B. — Tamam.

J.-P. S. — Confluences'dı (1) adı.

S.de B. — Ve savaştan sonra sürdürdünüz. Denemeleri-

(1) Su Kavşakları, (Ç. N.)

nızde bir sürü farklı şeyler var: edebiyat eleştirileri var, sanat eleştirileri var, sonra siyasal yorumlar var. Hatta yaşantılar var. Merleau-Ponty'den, Nizan'dan portreler. Şimdi söyleyin, eleştiriyi nasıl görüyordunuz? Ve niçin bu sizi ilgilendirdi? Anımsarım, başlarda, sizin roman yazmak için yaratılmış olduğunuz düşüncesi olduğu için bende, bu bana biraz da zaman yitirme gibi geliyordu sanki. Çok yanılıyordum, çünkü bu, sizin yapıtınızın en ilginç kısımlarından biridir. Peki sizi eleştiriler yapmaya iten şey nedir?

J.-P. S. — Yine dünya. Eleştiri, bir bulgulamaydı, dünyayı belli bir görme biçimi; yapıtı okunan ve eleştirilen kişinin dünyayı nasıl gördüğünü bulgulamanın biçimi. Faulkner dünyayı nasıl görmekteydi, örneğin. Kitaplarında anlatılan olayların, sunulan kişilerin anlatım ve sunum biçimiydi. Onun kendi etrafındaki insanlara, doğa görüntülerine, sürdüğü hayata, v.b. karşı davranış şeklini sergilemenin bir biçimiydi. Tüm bu şeyler kitapta görülüyordu. ama anında değil. İncelemek gereken bir yığın notlar sayesinde görülüyordu.

S.de B. — Söz ettiğiniz romanlarda sizi çok ilgilendiren birşey vardır: teknik.

J.-P. S. — Teknik, evet, sanıyorum bunu, bana aşılayan Nizan'dır. O bununla çok uğraşırdı. Kendi romanları için olsun, başkasınınkiler için olsun.

S.de B. — Fakat sizin Dos Passos'un teknikleriyle ilgilenmeniz çok dolaysız oldu.

J.-P. S. — Evet, tabii. Ama bir kitaptaki bir tekniği incelemek, değer bir teknik olup olmadığını araştırmak, Nizan'dan geliyordu bunlar.

S.de B. — Nizan'ın, bize Dos Passos'dan söz ettiğinde, ilkin ve her şeyden önce Dos Passos'un tekniğinden söz etmiş olduğunu biliyorum.

J.-P. S. — Öyle.

S.de B. — Fakat sizden çıkan ve çok önemli olan bir düşünce varsa o da tekniğin aynı zamanda bir metafiziği ortaya vuruyor olmasıdır.

J.-P.S. — Bu, az önce size söylediğim şeydir. Aslında,

benim eleştirim bir yapıttı var olan metafiziği onun tekniği sayesinde aramaktaydı. Ve, ne zaman ki o metafiziği buluveriyordum, hah işte o zaman memnundum. Gerçek anlamda yapıta tümüyle sahip oluyordum.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Buydu, eleştirel düşünce, benim için. Yani, yazan insanlardan her birinin dünyayı nasıl gördüklerini görmek. Dünyayı betimlerler, ama onu farklı biçimde görmektedirler. Bir kısmı rahat biçimde, ötekiler yandan, dar bir biçimde.

S.de B. — Bazıları bir özgürlük boyutu içinde, ötekiler bir gereksinim. bir baskı boyutu içinde... Evet.

J.-P. S. — Tüm bunlardır işte yakalanması gereken...

S.de B. — Fakat bir denemenin bir konu, gerekli ve kendi edebi niteliğine sahip olması gereken bir konu olduğu düşünceniz de vardı sizin ayırca. Başlangıçta bir inceleme yazısı gibi olmayıp da hani güzelliğine değilse bile, inceliğine sahip bir deneme yapmayı hayli güç buluyordunuz.

J.-P. S. — İnceliği gözetme tehlikesi, konuyu kendi gerçeğinden ayırmaktır. Eğer konu fazla inceliğe, şıklığa kaçarsa, söylemesi gerekeni söylemez olur artık. Dos Passos üştüne bir eleştiri fazlaca şık şeyleri içeriyorsa, eğer güzellik uğruna birşeyler feda edilmişse, artık o eleştiri söylemesini beklediğiniz şeyi tam tamına söylemez...

S.de B. — Bir başka deyişle, sorun, konu ile ondan kişiye özgü söz ediş biçimi arasında kurulması gerekli dengeyi bulmaktır.

J.-P. S. — Tamam. Söylenecek şeyi söylemek gerekiyordu, fakat o biçimde söylemek ki gerekli olsun, güzel olarak yapılsın...

S.de B. — Peki, bir denemenin inceliğini yapan ögeler olarak neyi alıyordunuz?

J.-P. S. — Oh! bunlar kartezyen düşüncelerdi: hafiflik, açıklık, gereklilik.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Denemenin niteliği, mademki ben oraya metafiziği sokuyordum, kendiliğinden geliyordu. Demek ki her

zaman için bir eleştiri vardır, yani belli bir düzeyi göz önünde tutarak ele alınmış olan yazarın kelimelerinin bir incelenmesi: niçin filân sıfatı, falan fiili seçiyor, kendine özgü şeyler hangileridir, v.b. ve ardından, ta geride savunulmakta olan metafizik vardı. Eleştiri benim için çift yönlü bir şeydi: yazarın yöntemlerinin, kurallarının, tekniklerinin sergilenmesi olmalıydı, ama bu teknikler de bana bir metafiziği açınlıyor olmalıydılar.

S.de B. — Evet, ama aynı zamanda tüm bunları, o biçimde, diyelim sanatsal olacak bir biçimde söylemek söz konusuydu. Sanat düşüncesi vardır, çünkü Maurlac için yaptığınız eleştiriniz şudur: «Tanrı bir sanatçı değildir, Bay Mariac da.» Demek pekâla edebi bir sanat, bir yazma sanatı olduğunu düşünmekteydiniz. Zaten geçen gün de bana yazma sanatının özünden söz etmekteydiniz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — O halde deneme yazma sanatının özgül nitelikte bir sanat olduğunu düşünmekteydiniz?

J.-P. S. — Evet... Ve benim de kolayca bulamadığım bir sanat. Başlarda zorlanıyordum. Her ne kadar en sonunda artık denemelerden gayri birşey yazamaz duruma geldimse de.

S.de B. — Nasıl oluyor bu?

J.-P. S. — Roman işini durdurduktan sonra, tiyatro oyunları oldu, fakat aynı edebi türden olmayan tiyatro oyunlarının dışında ne yapıyordum? Makaleler, kitaplar...

S.de B. — Ha! sonra felsefe kitapları. Ama ben bunları, felsefe kitaplarını yani, deneme olarak almıyorum, çünkü gerçekte, edebi sanat tasasını taşımıyordunuz felsefe kitaplarında.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — L'Etre et le néant'da özellikle, gayet edebi kısımlar varken Critique de la raison dialectique üslup olarak, ton olarak gerçekten serttir çünkü.

J.-P. S. — Bir romanda insan kişileri ne yapacağını, onların birbirlerine ne diyeceklerini pek iyi bilemez daha. Diyalog, onu başka biçimde yazmak üzere kesip biçebilirsiniz, çünkü öyle yapılınca daha iyi olacağı sezgisi doğ-

muştur. Götz için yaptığım gibi, örneğin.

S.de B. — Evet, sahneyi yeniden çevirdiğinizde. Oysa denemede, her an çekilip götürülmektesinizdir, çünkü söylemeniz gereken şeyler bulunmaktadır.

J.-P. S. — Söylemem gereken şeyler. Bu arada, doğaldır zaman zaman gönül alıcı bir şeyler katılabilir, ama fazla da katmamak gerekir. Bu tür sözleri azıcık uzattınız mı, o artık iyi bir deneme olmaz.

S.de B. — Çala kalem yazdığınız denemeler hangileridir, üzerinde daha fazla çalıştıklarınız hangileri?

J.-P. S. — Hiç bir zaman çala kalem yazmadım, denemelerimi. Hep edebi anlamda çalıştım.

S.de B. — Lumumba (1) hakkındaki denemede bile mi?

J.-P. S. — Tastamam ben de Lumumba'yı düşünüyordum; sizin bana bu çıkışı yapacağınız anı düşünüyordum; ama hayır, Lumumba'yı hazırlarken çalışmaya gayret ettim. Örneğin onun okuduğu kitapları tartışıyorum. Bunu yapmayabilirdim, ya da ondan başka biçimde söz açabilirdim. Demek tüm bir icat payı var. Demek istediğim, bir makalenin başında kesin bir plana sahip olunmaz. Eğer okuduğu kitaplar ve bunlar hakkında söyledikleri seçiliyorsa bu, önemli olduğundandır. Fakat insan onu önemli olarak belirliyorsa bunu kendi kendine yapar.

S.de B. — Siyasal denemeleri yine de sanıyorum daha az bir sanat tasası ile yazıyordunuz.

J.-P. S. Belki biraz daha az.

S.de B. — **Les Communistes et la paix** gibi örneğin.

J.-P. S. — Ha, bakın! yine de onun iyi yazılmış olmasına önem veriyordum.

S.de B. — Evet, elbette. İyi yazılmış, fazla üretkenlik yapmadan; tamam ama o yine de bazı üslup tasalarından epey uzak kalıyordu.

---

(1) Patrice Lumumba: Kongolu siyaset adamı: Kurtuluş savaşından sonra 1960'da Başbakan olmuşsa da, ülkenin birliği için uğraşırken Emperyalizmin yerli adamları tarafından emekli edilmiş, Katanga'ya götürülmüş ve işkence edilerek katledilmiştir, 1925-1961, (Ç. N.)

J.-P. S. — Kısacası, söylediklerimizi toparlarsak edebiyat yapıtı benim için, bir konudur. Kendinin olan bir sürece sahip, bir başlangıcı, bir de sonu olan bir konu. Bu özel süreç kitapta, okunan tüm şeylerin hep önceden olan ve sonradan da olacak şeye yollanması olayıyla kendini ortaya koyar. Budur işte yapıtın gerekliliği. Kendine özgü belli bir gerilimi olan ve bu gerilim yardımıyla içerisine girdiğimiz bir süreç demek olan kitabı yaratacak olan sözcüklerin biçimlendirilmesi söz konusudur. Bir kitaba başladığımızda bu sürece kendimizi sokmuşuzdur, yani kendi öz sürecimize bir sınırlama getirmişizdir. Öyle bir sınırlama ki kitabın başı olan bir başlangıcı vardır ve bir sona ulaşacaktır. Böyle olunca, kitabın başlamasıyla birlikte ve sonuna dek okuyucunun kendisininki haline getirdiği ve aynı zamanda kendisinin de olmayan bir süreç ile belli bir ilişkisi vardır. Bu ise yazardan okura bileşik bir ilişkiyi akla getirmektedir, çünkü yazar yalnızca hikâye etmekle yetinemez, anlattıklarını okuyucunun, romanın sürecini gerçekten algılayabileceği ve okuduklarına dayanarak sebepleri ve sonuçları yeniden yaratabileceği biçimde anlatmak zorundadır.

S.de B. — Sanırım bundan biraz daha fazla söz edebilirsiniz, çünkü doğrusu sizin edebiyat anlayışınız budur, okuyucuyla ilişki anlayışınız budur.

J.-P. S. — Okuyucu karşımda yer alan ve kendisinin süreçi üzerinde oynadığım bir kimsedir. Onun için yapabileceğim tanım işte budur. Ve işte bu süreç içinde kitabımla bağlantılı olan, kendi kendilerini düzelten, birbirleri ile tartışan, birbirleriyle bütünleşip bağdaşan ve yapıtın bitişi ile sağlamlaşmış yahut yitmiş olarak çıkan duyguları gösteririm ben.

S.de B. — Geçenlerde bir okurun ayartılması eyleminden söz ediyordunuz.

J.-P. S. — Evet, tamam, bir ayartma girişimi. Fakat yasak olmayan bir ayartma, gerçek olmayan ve görünüşü kurtaran kanıtlarla birini ayartmak gibi değil, hayır, gerçekle yapılan bir ayartma. Ayartmak için romanın bir bekleyiş, yani gelişen bir süreç olması gerekir.

S.de B. — Bir anlamda, hep gerilimli bir askıda kalma söz konusu.

J.-P. S. — Hep; sona doğru çözülür bu.

S.de B. — İnsan durmadan sonra ne olacak diye kendine sorar durur. Ve hatta bir denemede de, okur kendine hep sorar: bakalım ne diyecek şimdi, neyi kanıtlamak istiyor bu adam?

J.-P. S. — Hem şimdi ne söylemek istiyor, hem şu karşı durmaları nasıl yanıtlayacak diye? Zaman da araya girmekte demek ki. Ve bu zaman aracılığıyla, konunun bu kurgusuyla ben dünyayı, yani metafizik varlığı okuyordum. Edebi yapıt demek, uydurulmuş yapıtlar ve kişilerle ilgili bir hikâye aracılığıyla, dünyayı gördüğü biçimde yeniden oluşturan bir kişi demektir. İşte benim yapmak istediğim de aşağı yukarı budur.

S.de B. — Taraflı edebiyata geçişinizi yeniden açıklamanız gerekecek, gerçi daha önce açıklamıştınız, ama öyle kötü anlaşıldı ki.

J.-P. S. — Bu konuda koskoca bir kitap yazdım.

S.de B. — Evet, gayet tabii. Fakat sonunda, taraflı yapıtlar kuramınızı yapmazdan önceki yapıtlarla, sonradan yazdıklarınız arasında hangi ilişki ya da hangi fark vardır? Demek isterim ki, son toplamda taraflı olan ve olmayan yapıtlarınızda aynı şeyler bulunmakta mıdır?

J.-P. S. — Aynı şeydir. Teknik yönden bir değişiklik yoktur, taraflı bir yapıtta bu daha çok sözcüklerle yaratılmak istenen bir düşünce değişikliğidir. Fakat bu değişiklik getirmez, çünkü taraflı yapıt açıklanmak istenen ve yapıtta hazır bulunan belli bir siyasal ya da metafizik tasa ile bağlantılı olacaktır. Hatta yapıt kendisinin «taraflı» (1) olmadığım söylese bile.

S.de B. — Daha çok konuların seçimi söz konusudur.

J.-P. S. — Doğru. Lumumba 1929'da hayatta olsaydı onun hakkında yazmazdım.

---

(1) Fr. sı engagé; belli bir siyasal ya da toplumsal görüşü savunan yazar, yapıt ya da edebiyat için kullanılan niteleme sözcüğü. (Ç. N.)

S.de B. — Gel gelelim, **La Nausée**'de yaptığınız gibi olumsallık duygusunu insanlara anlatmak istediğinizde, veya Lumumba'ya karşı yapılan haksızlık, zulüm duygusunu anlatmak istediğinizde, aslında aynı teknikler söz konusudur, okuyucuyla aynı ilişkiler vardır.

J.-P. S. — Çok doğru. İsteğimiz yalnızca, okuru, dünyanın bazı yüzlerini keşfettireçek bir davaya sokmaktır.

S.de B. — Zaten, sık sık söylediğiniz şey bir yapıtın tümünün taraflı olmasıdır. Ama her özel kitap...

J.-P. S. — Her kitap öyle olmayabilir.

S.de B. — Örneğin, **Les Mots**'yu yazdınız.

J.-P. S. — Tamam işte. Evet, taraflılık tümü itibarıyla yapıttır.

S.de B. — **Les Mots**'dan fazla söz etmedik, biraz ona dönebiliriz. Bu, yazmak için on yıl geçirdiğiniz bir kitaptır. **Les Mots** için ilk düşünce ne zaman oluştu ve sonra neden kızakta kaldı?

J.-P. S. — Onsekiz yaşımda, yirmi yaşımda iken hep hayatım üzerine yazmayı düşünmüşümdür, ama onu oluşturduktan sonra, yani elli yaşıma gelince.

S.de B. — Kendiniz hakkında yazmayı hep düşündünüz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ve sonra 52'ye doğru?

J.-P. S. — Eh kendi kendime dedim ki: tamam, yazacağım artık.

S.de B. — Peki ama bunu kendi kendinize niçin tam da 52'de söylediniz?

J.-P. S. — 52'de büyük bir değişiklik oldu...

S.de B. — Evet, biliyorum bunu. Ama bu sizi politize eden birşey olduğuna göre nasıl oluyor da sizi çocukluğunuz üzerinde yazmaya götürdü?

J.-P. S. — Nedeni, tüm yaşnatımı siyasal bir açıdan, yani çocukluğumu, gençliğimi ve olgun yaşımı, komünizme varma biçimindeki o siyasal anlamım da vererek yazmayı istememdir. **Les Mots**'yu ise, ilk biçiminde yazdığımda, hiç de istediğim çocukluğu yazmış değildim, sürecek olan bir kitaba başlamıştım; daha arkadan üvey babamın annemle

evlendiği, v.b. görülecekti. Sonra o anda durdum, çünkü başkaca dertler çıktı.

S.de B. — Bana bu ilk biçimden söz edin; onu kimse bilmiyor.

J.-P. S. — Birincinin üzerinde çalışarak yaptım ... ikincisini. Birincisi, benim hakkımda olsun, çevrem üzerinde olsun ikincisinden daha acımasızdı. Kendimi değişim için sürekli kıvranan, kabına sığamaz, ötekilerle arası bozuk ve sonra değişip sonunda ilk başta olması gereken biçimde, komünist olan biri olarak göstermek istiyordum. Fakat, elbette, gerçek değil bu.

S.de B. — Onu **Jean-sans-terre** (1) diye adlandırmıştınız, değil mi? Ne anlama geliyordu bu başlık?

J.-P. S. — Topraksız, şu demekti: mirassız, mülksüz. Benim ne olduğumu anlatmaktaydı.

S.de B. — Peki onu hayatınızın hangi noktasına dek yazdınız?

J.-P. S. — **Les Mots** gibi.

S.de B. — Özetle, gerçekten de **Les Mots**'nun bir ilk biçimiydi.

J.-P. S. — **Les Mots**'nun ilk biçimi, ama sürmesi gereken bir ilk biçimi.

S.de B. — Ya onu yeniden ele aldığınızda nice zaman sonraydı?

J.-P. S. — Dokuzyüz... 61'deydi, değil mi?

S.de B. — Evet, öyle sanırım.

J.-P. S. — Onu yeniden ele aldım çünkü param kalmamıştı, ve avans olarak Gallimard yayınevinden para almıştım.

S.de B. — Bir İngiliz sizin yayınlanmamış bir metninizi istiyordu ve sonunda onu Gallimard'a verdiniz. Geri aldınız ve çok değiştirdiniz.

J.-P. S. — İstedim ki ötekilerden daha edebi olsun. çünkü bana öyle geliyordu ki bu belirli bir edebiyata bir tür veda etme biçimiydi ve bir yandan bu edebiyatı uygulamak, onu açıklamak ve ondan ayrılış izni istemek ge-

(1) Topraksız Jean, (C. N.)

rekiyordu. Edebî olma yanlışını göstermek için edebî olmak istedim.

S.de B. — Pek iyi anlamıyorum. **Les Mots** ile hangi cins edebiyatı gömmek istiyordunuz?

J.-P. S. — Gençliğimde, sonra romanlarımda, öykülerimde peşinden gitmiş olduğum edebiyatı. Bunun bittiğini açıkça göstermek istiyordum; hem de bunu gençliğim üzerine çok edebî bir kitap yazarak göstermek istiyordum.

S.de B. — Sonra ne yapmak istiyordunuz? Demek ki artık önceki gibi edebiyat yapmak istemiyordunuz.

J.-P. S.— Taraflı edebiyat ve politika.

S.de B. — Taraflı edebiyatı daha önce yapmış bulunuyordunuz.

J.-P. S. — Evet, ama siyasal, özellikle de siyasal.

S.de B. — Garip, çünkü sonunda ondan sonra yaptığınız Flaubert çalışmanız oldu, hiç de özellikle siyasal edebiyat değil.

J.-P. S. — Bir parça yine de.

S.de B. — Çok değil. Neyse, konuya dönün: bir yapıta bir ötekinden daha edebî demeniz ne oluyor? Edebiyatta dereceler nasıl oluyor?

J.-P. S. — Örneğin, üslup, onun üzerinde daha fazla çalışılabilir; **Les Mots** üzerinde çok çalışılmış bir yapıttır, tümceleri yazdıklarım içinde en fazla çalışılmış tümcelerdir.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Sonra, ona zaman da verdim. İstiyordum ki her tümcede örtülü anlamlar olsun, bir ya da iki tane örtülü anlam olsun ki bu insanları bu ya da şu düzeyde etkilesin. Ayrıca, şeyleri, insanları, her birini belli bir biçimde sunmak istiyordum. **Les Mots** çok çalışılmış bir yapıttır.

S.de B. — Evet, **biliyorum** bunu, ve çok da başarıya ulaştı. Fakat ben size «edebî» ile ne anladığınızı belirtmek istiyordum.

J.-P. S. — Bir yığın numarayla, hileyle, yazma sanatıyla, neredeyse kelime oyunlarıyla doluydu bu kavram.

S.de B. — Yani okurun kelimelerle, tümcelerin olu-

şumuyla ayartılma tasası yapıtlarınızın hiçbirinde olmadığı denli önemliydi?

J.-P. S. — Tamam, işte bu.

S.de B. — «Edebi» dediğiniz bu oluyor. İyi ama, tüm söylediklerinize göre, bir ayartma tasasına sahip olmayacak bir yapıt tasarlanamaz ki.

J.-P. S. — Evet, hep bu tasam oldu; başarı kazandığım izlenimi edindiğim zaman, bu artık bir sevecenlik ya da özel bir saygı duyuverdiğim bir şeydir.

S.de B. — Peki Les Mots için saygı ve sevgi duyuyor musunuz?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ya bugün, edebiyatı nasıl görüyorsunuz?

J.-P. S. — Bugün bitirdim ben; kapının öte yüzündeyim.

S.de B. — Evet, fakat üzerinde ne düşünüyorsunuz.

J.-P. S. — Üzerinde düşündüğüm, yaptığımı yaptığımdır. bu kadar.

S.de B. — Hatta bazen, hayli zaman öncesi, edebiyattan iğrenmiş bulunuyordunuz; edebiyat, boktandır, diyordunuz. Tam olarak ne demek istiyordunuz? Ayrıca, daha yakınlarda, zaman zaman bana: her şey bir yana, kendini anlatmak için çırpınmak aptallık, dediniz; bunu derken, söz gelimi nasıl olursa olsun sadece yazmak gerekir dermiş gibi bir haliniz vardı. Zaten bazen bana Flaubert'i de aynen böyle yazmış olduğunuzu söylediniz, ki tamamen doğru olmasa gerek.

J.-P. S. — Doğru değil.

S.de B. — Karalamalar, rötuşlar yaptınız; sonra sizin, aramamakta bile olsanız anlatım mutluluğunuz vardır. Flaubert yapıtında pek çok mutluluklar vardır.

J.-P. S. — Daha seri yazıyorum. Ne ki bu çalışma ile oldu.

S.de B. — Kısacası, «boktan» derken, ya da «canım iyi yazacağım diye zaman yitirmeğe gerek yok» derken ne demek istiyordunuz; bunu hangi ölçüde böyle düşünüyordunuz? Böyle düşünmekte misiniz?

J.-P. S. — Garip bir şeydir şu üslûp. Bir yapıtın üs-

lûplu olarak yazılmasına değer mi diye karar vermek tartışma götürür ve de sormak gerekir, acaba üslûb sahibi olmanın tek yolu, benim yaptığım üzere, yazılanı, fiil özneye uygun düşsün, sıfat yerini iyi bulsun, v.b. diye düzeltip durmak mıdır? Herşeyi akışına bırakmakla da başarılı bir yöntem kurulamaz mı? Örneğin, daha çabuk yazıyorum çünkü şimdi alışmış durumdayım: ama canım! ta başından beri çabucak yazmanın bir biçimi olamaz mıydı? Unutmayın ki, birçok sol yazar şunu düşünmüştür: üslup, sözcüklerle fazlaca uğraşma biçimi, tüm buna benzer şeyler rezilce şeylerdir, gereken hemen amaca yönelmek, tüm geri kalanla uğraşmamaktır.

S.de B. — Fakat sonuç çokluk tam bir başarısızlık oluyor.

J.-P. S. — Ben onlarla aynı düşüncede değilim. Üslûpla uğraşmak gerekmez demek istemiyorum; sadece, acaba bir uslûp yaratmak için sözcükler üzerinde bunca büyük bir çalışma gerekli midir diyorum.

S.de B. — Bu biraz da insanlara, devirlere, konuya, mizaca, şanslara bağlı birşey değil mi?

J.-P. S. — Evet ama, aslında, sanıyorum ki en iyi yazılmış şeyler hep fazla özen göstermeden yazılmış şeylerdir.

S.de B. — Şimdi niçin daha az edebiyat okumaktasınız?

J.-P. S. — Gençliğimden bu yana, ve hayli uzunca bir süre, 50'ye kadar, bir kitabı ben, bir gerçek getirici olarak gördüm: üslûp, yazma biçimi, sözcükler, bunlardı gerçek, bunlardı bana bir şeyler getiren. Ne olduğunu bilmiyordum ve kendime de bunu söylemiyordum, ama düşünüyordum ki bu bana bir şeyler getirmekteydi. Kitaplar yalnızca konular değildi, yalnızca dünyayla bir ilişki değil, fakat gerçekle olan bir ilişkiydi, öyle bir ilişki ki ne olduğunun anlatılması güç, ama benim hissettiğim bir ilişkiydi. Öyleyse, edebi kitaplardan istediğim işte buydu, gerçekle olan bu ilişki.

S.de B. — Size özgü olmayan belli bir dünya görüşünün gerçeği.

J.-P. S. — Tam olarak hangi gerçek olduğunu söyleyemiyeceğim. Eleştiri benim için biraz buna yarıyordu. Yazarın gerçeğinin anlamını ve bunun bize getirmekte olduğu şeyi ortaya koymayı denemek. Ve işte bu, çok önemli oldu.

S.de B. — Peki bu düşünceyi yitirdiniz mi ve neden?

J.-P. S. — Yitirdim onu, çünkü düşünüyorum ki bir kitap bundan çok daha sıradan olan bir şeydir. Zaman zaman büyük yazarların kitapları için bu izlenime yine vardığım olur.

S.de B. — Peki bu izlenimi hangi anda yitirdiniz?

J.-P. S. — 50, 52'ye doğru, politikaya biraz girdiğim sırada. Politikayla daha çok ilgilenmeye başladığımda, komünistlerle ilişkilerim olduğu sıralarda. Bu işte o zaman kayboldu; sanırım bir yüzyıllık bir düşünceydi.

S.de B. — Edebiyat üzerine biraz büyülü bir düşünüş demek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet, biraz büyülü. O gerçek bana bilimsel ya da mantıklı yöntemlerle gelmiş değildi. Kitabın kendisindeki güzellikle, değeriyle bende oluşmuştu. İşte buna çok inandım. İnandım ki yazmak tam anlamıyla kitabı değil ama kitabın da ötesinde gerçeği üreten bir eylemdir.

S.de B. — Ve buna inanmaktan birçok hikâyeler yazdıktan ve taraflı edebiyata daldıktan sonra vazgeçmiş bulunuyorsunuz.

J.-P. S. — Evet. Bir insan deneyimini yavaş yavaş geliştirdiği ölçüde sahip olageldiği düşünceleri yitirir. Bu benimkisi 52 yılına doğru oldu.

S.de B. — Bana öyle geliyor ki büyük zevkle okuduğunuz son kitap **Moby Dick** oldu. Sonra da, sanırım, Genet'nin (1) kitapları oldu. Onun hakkında yazmış olmanız bir

(1) Jean Genet: Romanlarında, şiirlerinde, tiyatrosunda başıboş ve bunalımlı gençlik dönemlerini işleyen, çağdaş dünyanın ikiyüzlülüğünü kınayan çağdaş Fransız yazarlarından. (Ç. N.)

rastlantı değil. Yazdıkları gönlünüzü çelmişti. 52 yılından sonra, büyük edebi heyecanlarınız olduğunu bilmiyorum.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — O sıralarda okuma ya inceleme, ya da tamamen bir eğlence demekti.

J.-P. S. — Yahut da hikâye kitapları.

S.de B. — Bu son yıllarda sevdiğim kitapları okumadığınızı biliyorum. Size onlardan bir parça söz ettimse de. Albert Cohen, ya da John Cowper Powys gibi bazılarının bence çok iyi olduklarını söylediğimde bile bu yazarlardan birlikte söz etmiş değiliz. Bu yazarları okumak size hiç ilginç gelmiyordu.

J.-P. S. — Hayır gelmiyordu. Bilmem neden, ama onlar bende ilgi uyandırmadı.

S.de B. — Başka bir deyişle, asıl anlamında edebiyat, bir tür düş kırıklığı oldu.

J.-P. S. — Bir anlamda evet. Genel bir biçimde alırsak zaten, niçin roman yazılır pek de anlamıyorum. Edebiyatın ne olduğunu sanmış olduğumdan ve sonra da bu düşünceyi bırakmamdan söz etmeyi isterdim.

S.de B. — Bahsedin; çok ilginç olur bu.

J.-P. S. — Başlangıçta sanırdım ki edebiyat romandır. Bunu konuştuk.

S.de B. — Evet, bir anlatı olarak ve aynı zamanda dünya roman aracılığıyla görülüyordu. Gördükleri işlev hiçbir toplumsal deneme, hiçbir istatistik, hiçbir şey tarafından verilemeyen bir şeyi vermekti.

J.-P. S. — Verdiği şey bireysel olandır, kişisel, özel olandır. Bir roman bu odayı, örneğin, şu duvarın, şu perdelerin, pencerenin rengini verecektir, ve bunları ancak o verecektir. Ve benim onda sevdiğim işte budur: nesnelerin adlandırılmış olmaları ve bireysel karakterleri içinde çok yakın olmaları. Biliyordum ki betimlenmiş tüm yerler vardı ya da var olmuştu, bu nedenle gerçek de işte buydu.

S.de B. — Yine de edebi betimlemeleri pek o kadar sevmiyordunuz. Romanlarınızda betimlemeler yok değil, arı sıra da olsa, ama hep evleme, insanların onları görme biçimine sıkıca bağlı bir biçimde.

J.-P. S. — Sonra da kısacık.

S.de B. — Evet. Küçük bir eğretileme (métaphore) bir şeyi tanıtmak için hepsi hepsi üç minik sözcük, gerçek anlamda bir betimleme değil yoksa.

J.-P. S. — Çünkü bir betimleme, zamanla birlikte yürüyen, ona ait olan bir şey değildir.

S.de B. — Evet. Durağanlaştıran bir şeydir.

J.-P. S. — Durağanlaştırır, nesneyi o anda göründüğü biçimde vermeyip elli yıldır nasılsa o biçimde vermektedir. Aptalca bir şeydir bu!

S.de B. — Oysa nesneyi anlatının eylemi içinde tanıtmak, bu iyi işte!

J.-P. S. — İyi, evet.

S.de B. — Ama başka bir neden de olamaz mı? Şundan dolayı örneğin: edebiyatta büyük eserlerin hemen tümünü okudunuz ve geçen zaman içinde çıkanların arasında olağanüstü nitelikte olanlara doğrusu tek-tük raslanıyor.

J.-P. S. — Bu, savaştan önce böyleydi.

S.de B. — Hayır ama, savaştan önce daha ne Kafka'yı, ne Joyce'u ne de Moby Dick'i okumuş değildiniz.

J.-P. S. — Hayır; Cervantes'i okumuştum, ama kötü bir biçimde. Kendime Don Quichotte'u yeniden okumam gerektiğini de söyler dururum zaten. İki üç defa da denemedim değil. Sürdüremedim, sevmediğimden değil; tersine pekâla seviyordum; ama öyle durumlar oldu ki bunlar beni alıkoydu. Yeniden ya da ilk kez okunması gereken yığınla şey oluyor. Onları ele alabilirdim.

S.de B. — Ama belki de, bunun size fazla bir şey getirmeyeceğini, sizi zenginleştirmeyeceğini, dünya hakkında yeni görünümler vermeyeceğini düşünüyor olabilirsiniz. Unutmayın ki burada yine, sizin de, benim de, tüm yaşantımız boyunca karşımıza çıkmış olan popüler romanlar söz konusu: tümü itibarıyle, insanlar daha az roman okuyorlar, romanı belli bir dönemde sevmiş olduklarından daha az seviyorlar. Burada yeni roman girişiminin ortaya çıkmasından söz etmek yerinde olur, öylesine sıkıcı oldu ki, biyografiler, otobiyografiler, toplumsal incelemeler, tarihsel in-

celemeler yeğlendi; insan bu incelemelerde gerçeği bir roman okurken olduğundan çok daha fazla hissediyor.

J.-P. S. — Gerçekten de okuduğum şeyler bunlar.

S.de B. — Evet, sizi şimdi ilgilendiren bunlar. Fakat edebiyattan ayrı olarak, kültür tüketicisi niteliğiniz yönünden ele alırsak, hayatta edebiyat dışı çok ilginizi çekmiş olan başka şeyler de var: Müzik ve resim. Yontu da. Benim gördüğüm, ve tam da kavrayamadığım şey, müzik yönünüz, müziği çok seviyor, piyano çalıyorsunuz; müzisyen bir aileden geliyorsunuz, ve halen de çokca müzik dinlemeyi sürdürüyorsunuz: plâklar olsun, radyo olsun; ama söz gelimi müzik hakkında hiçbir zaman yazmadınız, Leibowitz'in taraflı müzik hakkındaki bir kitabına yazdığınız bir giriş parçası dışında.

J.-P. S. — Doğru.

S.de B .— Ama resim, tersine... Başlangıçta pek hoşlanmıyordunuz, sizi tanıdığım sırada; sonra yavaş yavaş kendinizi yetiştirdiniz, resmi çok sevdiniz ve çok iyi anladınız, hem de üstüne çok yazdınız. Bunun hayatınızda hangi rolü oynadığını bana biraz açıklayabilir misiniz? Ve sonra resim ve müzik tavırlarınız arasındaki bu karşıtlık neden?

J.-P. S. — Müzikten başlayacağım, çünkü onu pek erken tanıdım. Resim konusunda basılmış kopyalar gördüm; beş, altı ve yedi yaşlarımdayken müzeye gitmiyordum, oysa özellikle meşhur Larousse sözlüğünde gravür biciminde verilen tablo kopyalarını görüyordum. Çocukların çoğu gibi ben de bir tablo görmeden bir resim kültürüne sahip oldum. Fakat müziğin ortasında doğdum ben. İlginç bir raslantı da oldu, dedem müzikle çok ilgileniyordu.

S.de B. — Schweitzer dedeniz mi?

J.-P. S. — Evet, o müzikle ilgilenirdi; bir şantör, bir müzisyen olan Hans Sachs üzerine bir tez yazmıştır.

S.de B. — Sonra, Albert Schweitzer'in (1) Bach üzerine

(1) A. Schweitzer: papaz, din bilgini, orgcu, müzikoloq ve doktor. Gabon'da kurduğu cerrahi ve cüzam hastanesi ve yerliler arasındaki insancıl çalışmaları nedeniyle 1952'de Nobel Barış Ödülü kazanmıştır. (Ç. N.)

bir yapıtı da oldu.

J.-P. S. — Dedem bu kitaba çok değer veriyor ve onu sürekli yeniden okuyup duruyordu. Üstelik bazen beste de yapardı, dedem. Onbeş yaşımdayken, papaz olan kardeşi Louis'lerde onun beste yapışını gördüğümü anımsıyorum. Piyanonun başına geçti ve besteyi yaptı. Mendelssohn'unkilere benzer şeyler besteledi.

S.de B. — Albert Schweitzer'le ne gibi bir akrabalığı vardı?

J.-P. S. — Onun amcasıydı. Babasının kardeşi.

S.de B. — Demek dedeniz Albert Schweitzer'e değer verirdi?

J.-P. S. — Evet, ama onu pek de iyi anlamazdı. Onunla aynı sorunlara sahip değildi, ve biraz alay da ederdi.

S.de B. — Neyse, Albert Schweitzer'di ailenin büyük müzisyeni anlaşılan.

J.-P. S. — Evet. Küçüklüğümde Paris'te verdiği ve annemin anneannemle beni götürmüş olduğu bir org seansına katıldım.

S.de B. — Ayrıca annenizin kendisi de müzisyendi tabii.

J.-P. S. — Tam müzisyen, evet. İyi çalardı. Hayli önemli şan dersleri almıştı ve çok iyi şarkı söylerdi. Chopin'den çalardı, Schumann'dan çalardı, zor parçalar çalardı; müziğe Georges dayımdan daha az kendini vermişti kuşkusuz, ama müziği çok severdi, ve öğle sonraları — bunu Les Mots'da da anlatmışımdır zaten — piyanonun başına geçiyor ve kendisi için calıyordu.

S.de B. — Piyano dersleri aldınız mı?

J.-P. S. — Çok erken; on yaşıma doğru piyano dersleri aldım, sanıyorum. On, ya da dokuz.

S.de B. — Peki, kaç yaşınıza kadar sürdürdünüz?

J.-P. S. — Pek az zaman. La Rochelle'e gitmek üzere Paris'ten ayrılınca bıraktım.

S.de B. — Öyleyse piyanoda gerçekten oldukça iyi olmanız nasıl oluyor?

J.-P. S. — Kendi kendime öğrendim. Yani Ilse birden itibaren üvey babamın evinde salonda annemin piyanosu vardı; ve yapacak birşeyim olmadığı saatlerde salona ka-

yiveriyor, ve anımsadığım havaları çalmaya gayret ediyordum; sonra La Rochelle'in küçük müzik dukkanlarından operetler satın aldırtıyor ya da kiralıyordum. Önceleri ağır ağır ve güçlükle öğreniyordum. Fakat müziğin ritmine duyarlıydım. Sonra annem yeniden evlenince, müziği hiç sevmeyen üvey babamın yüzünden daha az piyano çalar oldu. Ama yine de benim liseden döndüğüm saatlerde çalıyordu; üvey babam daha dönmemiş olurdu, ben de onun yanına oturur, dinler ve o gittikten sonra da kendi kendime çalardım. Önceleri bir parmakla, sonra beş ve sonra da on parmakla çalıyordum. En sonunda da parmaklarımı kullanmayı biraz başardım. Hızlı çalmıyordum ama tüm parçaları çalıyordum.

S.de B. — Annenizle birlikte dört el çalar mıydınız?

J.-P. S. — Evet, dört sesli parçaları, Franck'ın senfonisini.

S.de B. — Bütün bunlar piyano için mi düzenlenmiş parçalardı?

J.-P. S. — Evet. Böylece anneminkinden pek farklı olmayan bir müzik kültürü edinmiş oldum.

S.de B. — Kaç yaşınıza dek piyano çaldınız?

J.-P. S. — İki yıl önceye kadar piyano çaldım.

S.de B. — Arlette'in evinde mi?

J.-P. S. — Arlette'in evinde, evet.

S.de B. — Sizin çok çaldığınız bir sıra oldu: Bonaparte sokağında annenizin yanında iken. Yaldız boyalı kafesli küçük sıra şimdi bile gözlerimin önündedir. Oraya oturuyor ve çalışmaya koyulmazdan önce bazen bir saat kadar çalıyordunuz.

J.-P. S. — Yapardım.

S.de B. — Çoğunluk, diyelim saat üçten beşe kadar çalıyor, sonra saat beşte çalışmaya koyuluyordunuz. Başlangıçta, hani ben de çalmayı biraz biliyorken — ben hep çok, çok kötü çalmışımdır, ama bir aralık azıcık da olsa çalmayı becerebiliyordum — birlikte dört elle çalardık.

J.-P. S. — Biraz, evet.

S.de B. — Ama fazla da değil çünkü siz bana göre kıyaslanamayacak ölçüde iyi çalıyordunuz. Chopin'den ça-

lıyordunuz. Sonra da, annenizle birlikte oturmaz olduğunuzda, artık piyanonuz yoktu.

J.-P. S. — Devirleri ayırt etmek gerek. Demek oluyor ki annemin yanında, Saint-Etienne'de üvey babamın yanında onüç, ondört yaşlarıma dek piyano çaldım. Yatılı olarak bulunduğum Paris'e geldiğimde büyük baba ve büyük annemlerde çalıyordum. Artık pek de kullanılmayan bir piyano vardı. Büyük annem biraz çalıyordu; bazen piyanonun başına geçiyordu, yine de birkaç nota çalıyordu. Büyük babam çalmazdı. Böylece, liseden döndüğümde, cumratesi ve pazarları, piyano bir sevinç kaynağı oluyordu. Oturur çalardım. Ellerimi kullanmayı kendi kendime öğrenmiş oldum, bu demektir ki çalışım kötüdür, zaman hataları yaparım, ve hızlı bir geçiş bölümü söz konusu olur olmaz ellerim çeviklikte yetersiz kalır; ama Chopin'de, Bach'da iyi kötü kıvırıyorum.

S.de B. — Hiç de fena çalmazdınız, elbette virtüozca değil, ama fena da değil.

J.-P. S. — Yavaş yavaş oldu bu iş, çala çala. Annem beni biraz çalıştırdı, büyük annem de. Büyük annemin evinde bulundukça çaldıklarım şunlardı: Beethoven'in piyano ve keman sonatlarından piyanoda iki elle çalınan bir uyarlamasını halen anımsarım. Sonra Schubert'ten, biraz da Chopin'den. Bunları çalabilmek için biraz zamana gereksinimim oldu. Ama müzik gerçekten hoşuma gidiyordu.

S.de B. — Konsere gider miydiniz? Plaklarınız var mıydı?

J.-P. S. — Plağım yoktu. O devirde plaklar oldukça kötüydü, ayrıca ailemin plak dinleme geleneği yoktu. Fakat konsere giderdim, pazarları, bazen büyük annemle, bazen de büyük babamla. İyi anımsadığıma göre, Seine sokağında verilen meşhur «kızıl konserler» vardı. Büyük babamla gitmiştim oraya, konserin bölüm aralarında alkollü vişne satılan bir yerdi.

S.de B. — Klasik müzik miydi sunulan?

J.-P. S. — Klasik müzikti, evet. Müzisyenler de fena değildi. İyi çalarlardı. O sıralarda klasik müziğini de, demiştiniz.

J.-P. S. — Evet, ama şunu demek istiyorum, daha yeni olan müzik türlerini çok az tanıyordum; daha doğrusu hiç; bir parçacık Debussy'yi.

S.de B. — Birbirimizi tanıdıktan sonra, çok sık, hemen hemen her yıl Beethoven'in, Gavean salonundaki dört sesliler serisine giderdik.

J.-P. S. — Evet, en az iki kez orada bulunmuşuzdur.

S.de B. — Bize yabancı olan herhangi büyük bir müzisyenin olup olmadığını bilmek aklımıza çok takılırdı. Gerçekte ise, hiç bilmediğimiz müzisyenler vardı: Viyana ekolü müzisyenleri özellikle.

J.-P. S. — Ve Béla Bartok.

S.de B. — Béla Bartok'u Amerika'dayken keşfettiniz, sanırım.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Biraz sonra da, yahut aynı dönemde Leibowitz bize altonal müziği ilk kez biraz tanıttı.

J.-P. S. — Evet, savaş sonrası.

S.de B. — Savaş sonrası Bartok'u, Prokofiev'i keşfettik.

J.-P. S. — Evet; Prokofiev'e karşı hiçbir zaman fazla yakınlık duymadım.

S.de B. — Ben de; ama aslında dinlediğimiz ilk modern müzisyenlerden biridir.

J.-P. S. — Özellikle Bartok, sonra da atonal okulu keşfetmiştik.

S.de B. — Ben Bûcherie sokağında otururken, bir gramafon almıştım.

J.-P. S. — Kocaman bir gramafon.

S.de B. — Onu seçmeme yardım eden Vian'dı. O zamanlar 78 devirlik plaklar dinlenirdi daha, beş dakika süren plaklar. Pek çok şey dinledik. Monteverdi'den özellikle; sonraları uzunçalarlar çıktı ve ben bir başka gramafon aldım.

J.-P. S. — Güzel bir plak koleksiyonunuz da vardır.

S.de B. — Bunun üzerine ciddi biçimde Berg, Webern, v.b. gibi sanatçıları dinlemeye başladık. Sonra da daha modernleri. Biz diyorum, çünkü genellikle beraber dinliyorduk. Stockhausen ve ardından Xenakis'i ve sonra

da tüm büyük modernleri dinlemeye başladık. Müzik sizin için çok önemli bir olaydır. Nasıl oluyor da temelden ona eğilmediniz (ve bununla beraber bana atonal müziği, ve özellikle dodekafonizmi çok iyi bir biçimde açıkladınızdı), yani nasıl olur da müziği seven, anlayan, onun içinde yaşayan siz gerçekten müzik üzerinde yazma girişiminde hiç bulunmazsınız?

J.-P. S. — Düşünüyorum ki müzikten söz etmek bana düşmez. Edebiyatta benden hayli uzak şeylerden söz edebilirim, ama durum nasıl alınırsa alınsın yazan biriyim ben, bu benim mesleğimdir, sanatımdır, bu demektir ki bir edebi yapıt üzerinde herkesin önünde kendimle hesaplaşmaya hakkım vardır. Müziğe gelince, bunu yapmak müzisyenlere yahut müzikologlara düşer.

S.de B. — Ayrıca da müzikten söz etmek çok güç olsa gerek: hemen herkes ondan kötü bir biçimde söz etmektedir. Genellikle, müzik eleştirisi kadar sıkıcı olan bir şey yoktur. Leibowitz, **Les Temps Modernes**'de ondan fena söz etmiyordu. Massin'ler Mozart üstüne çok iyi bir kitap yazdılar.

J.-P. S. — Çok iyi, evet.

S.de B. — Ama genelde, yaklaşık bir şeydi, sanki müzik dilinin, kendisini yazıya dökmesi olanağı yokmuşcasına.

J.-P. S. — Müzik kendi kendisine bir dildir.

S.de B. — Kuramsal ilk ana bilgileri biliyor muydunuz?

J.-P. S. — Biraz öğrendim.

S.de B. — Solfej, armoni?

J.-P. S. — Evet, sekiz, dokuz yaşlarımdayken öğrenmiştim.

S.de B. — Pek başlangıç bilgileriydi öyleyse.

J.-P. S. — Evet. Ama daha sonra kontrpuan üzerine kuramcıların yapıtlarını okudum.

S.de B. — Peki bu durumda atonallzmi, dodekafonizmi doğru bir biçimde bunca iyi anlamış olmanızı nasıl açıklıyorsunuz? İsitmeye alışık bir kulağınız olduğundan mı? Çünkü ben bunlardan hiçbir şey anlamıyordum.

J.-P. S. — Ben o denli iyi mi anladım diyorsunuz?

S.de B. — Eh, herhalde, bana yığınla şeylerin açıklamasını yaptınız.

J.-P. S. — Başlangıç bilgilerini anladım, ama bunların sahip olduğu asıl anlama gelince, uzun zaman gerekti bana.

S.de B. — Yine soruma dönüyorum: taraflı müzik üzerine niçin makale yazdınız?

J.-P. S. — Madem müzik dinlemekteydim, bir taraf tutmalıydım; müzik üzerine birşeyler yazmak istedim, evet. Leibowitz de benden önsözü yazmamı isteyince, istediğini yapmayı gayet doğal buldum.

S.de B. — Bana dediniz ki: «Sanırım müzikten söz etmek bana düşmez, müzisyenlere düşer.» İyi ama, günün birinde resimden söz etmenin size düştüğünü niçin düşündünüz?

J.-P. S. — Çok daha sonraları geldi bu düşünce. Louvre'a ilk kez girdiğimde bazı tabloları tanımış oldum; onaltı yaşındaydım, Paris'teydim, büyük babam beni Louvre'a götürdü, biraz uzun ve sıkıcı açıklamalar yaparak bana tabloları gösterdi. Ama ne de olsa ilgim çekilmişti; lise birde, felsefe bölümünde tek başıma oraya gider oldum. Hatta oraya bir kızcağızı, Nizan'ın bir kuzinini bile götürdüm; kendisine tablolardan söz etmeyi bile becerdiğim bir küçük sarışındı. Sanırım sözlerim komikçeydi, ama onlardan söz etmeyi bilebiliyordum işte. Ne ki, arkamda, müzikte olduğu gibi resimde de sağlam değerlere sahip bir aile yoktu. Benim ailede resme aldırış edilmezdi.

S.de B. — Ya arkadaşlarınız? Özellikle Nizan, fakat bir ressam kardeşi olan Gruber de, ne durumdaydılar resim konusunda?

J.-P. S. — Gruber hiç söz etmezdi.

S.de B. — Nizan resme karşı pek oralı değildi.

J.-P. S. — Nizan da herhalde resmi benim gibi ele alıyordu. Yani onbeş yaşında daha resimden anlamazken, onaltısında Louvre'a gitti, tablolar gördü, ve anlamaya çalıştı onları. Fakat oraya birlikte pek gidemezdik ya da ender olarak. Ben tek başıma giderdim.

S.de B. — Ve galiba sadece klasik resim seyrediyor, modern resim sergilerine hiç gitmiyordunuz.

J.-P. S. — Hiç. Bir modern resmin varlığından haberdardım, fakat...

S.de B. — Nereye dek gidiyordunuz? Empresyonizme dek varıyordunuz tabiatıyla. Cézanne, Van Gogh.

J.-P. S. — Cézanne, Van Gogh, evet. Büyük babam bana Cézanne'dan söz etmiş olsa gerek.

S.de B. — Yavaş yavaş kendinizi geliştirdiniz, geziler yaptınız, yığınla şey gördünüz; bu konudaki eğitiminiz çoğunluk birlikte oldu.

J.-P. S. — Modern resmi bana keşfettiren siz oldunuz.

S.de B. — Onu ben de fazlaca tanımıyordum, ama işte Jacques'ın etkisiyle biraz Picasso'yu tanırdım, biraz Braque'ı...

J.-P. S. — Bense onları hiç tanımazdım, demek sizden öğrendim onları.

S.de B. — Bu konudaki eğitimimize İtalya, İspanya yardımcı oldu. Fernand Gérassi resme başlamaktaydı; Madrid'de tam tamına bizimle aynı düşüncede görünmüyordu; ona göre Bosch'u fazlaca severken Goya'yı yeterince sevmiyorduk. Oysa ben Bosch'u da pek severim, fakat Goya'yı gerçekten onu sevdiğimden çok severim. Gérassi düşünürdü ki bizim Goya'da anlamadığımız birşey vardı. Haksız değildi. Şu halde böylece, yavaş yavaş resme karşı daha bir önemle bağlandınız. Sürüyle sergilere. Picasso'lara, Klee'lere, v.b. gitmişizdir. Fakat ressam değilken resimden söz etmek, hem de bana sorarsanız gayet iyi bir şekilde söz etmek cesaretini nereden aldınız? Kimlerden söz ettiniz bir kez? Baştan sıralayalım bir. Wols'dan, Giacometti'den.

J.-P. S. — Calder'den de. Klee'den özel bir makalede değil de Giacometti ve Wols üzerine makaleler içerisinde. Tintoret'den.

S.de B. — Yine soruma dönüyorum: müzik bir labuyken nasıl oluyor da resim üzerine yazı yazmak size tümden normal ve kolay geliyor?

J.-P. S. — Sanıyorum ki müzik için bir müzikoloji kültürüne sahip olmak gerekiyordu. Kontrpuanı tanımak, yapıtların gerisinde yer alan her şeyi bilmek; müzikten söz

etmezden önce bunlar bilinmeliydi. Benim yaptığım gibi yapıtlardan zevk alınabilir, yararlanılabilir. Fakat bunların ne anlamlar taşıdığını bilmek için, benimkinden daha büyük bir kültüre sahip olmak gerekiyordu.

S.de B. — Pekalâ, resimden söz etme isteğini nasıl duydunuz?

J.-P. S. — Resim tarihi ile ilgisi olmayan bir resim deneyimim oldu; bana sanki açıklamasının yapılması zorunluymuş gibi gelen bir tablo gördüm. Colmar'daydı, o sırada ben...

S.de B. — Ha evet! En fazla sevdiğiniz tablolardan biridir o, Grünewald'den.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Öyle ya! Çok sevdiğiniz bir başka tablo vardı, Avignon Pieta'sı.

J.-P. S. — Onu da resim hakkında hiçbir şey bilmezden önce tanıdım, çünkü Louvre'da içinden geçtiğim bir salonda bulunuyordu; bu tabloyu görüyor ve çok seviyordum. Bu, tabii sizi tanımazdan bile önceydi.

S.de B. — Grünewald, siz gösterdiniz bana onu.

J.-P. S. — Ben de onun hakkında söylenebilecekleri Huysmans'ın bir kitabını okurken gördüm.

S.de B. — Huysmans Grünewald'den mi söz ediyordu?

J.-P. S. — Evet, uzun uzadıya, **A rebours** adlı yapıtında.

S.de B. — İlginç; çünkü müzikten söz etme arzusunu size verebilecek edebi yazı hiç bulmuş değildiniz.

J.-P. S. — Hiç.

S.de B. — Bir müzik yapıtından oldukça iyi söz eden bir tek kişi varsa, o da Proust'tur; ama o çok özneldir. Oysa, kanımca resim hakkında, müzik hakkında yazılanlardan çok daha iyi kitaplar yazılmıştır. Ha evet! demek Huysmans'ın kitabını okudunuz o sırada. Ve düşündünüz ki bir edebiyat adamı resimden de söz edebilir.

J.-P. S. — Evet, başarılıydı da söz etmekte, en azından o dönem için. Sorunları ortaya atıyor, tabloları betimliyordu. Grünewald'ın tablosunu tanımazdan bile önce Huysmans'ın Grünewald hakkındaki kitabını okumuş oldum

demek ki. Savaş sırasındaydı, tabiatıyla Alsace'a gidilemiyordu; ancak savaş sonrasıdır ki bu tabloyu tanımış oldum. Ben o arada Huysmans'ın Grünewald hakkındaki kitabını, sayfalar ve sayfalarca yazıyı okumuş oldum.

S.de B. — Peki ilk makale, resim üstüne yazdığınız ilk deneme hangisidir? Bazılarını az önce verdiniz, ama düzensiz olarak. İlki kimdir?

J.-P. S. — Calder olsa gerek.

S.de B. — Evet. Calder hakkındaki makaleniz 46, 47 yıllarında olmalı. Onu Calder'in Paris'teki bir sergisi dolayısıyle yazdınız. Calder, tam olarak resim demek değilse de pek önemli değil bu. Ondan sonra ilki hangisi oldu: Giacometti mi yoksa Wols mu?

J.-P. S. — Giacometti. Wols'dan çok önce Giacometti.

S.de B. — İlk önce yontuları üzerinde mi yoksa resimleri üzerinde mi yazdınız?

J.-P. S. — Önce yontuları üzerinde. Giacometti benim için uzun süre yalnızca bir yontucu oldu ve daha sonradır ki resmini de beğenmişimdir.

S.de B. — Zaten yarattıkları içinde en güzelleri kuşkusuz ki yontularıdır.

J.-P. S. — Kuşkusuz, ama onun çok sevdiğim tabloları da vardır.

S de B. — Giacometti ve siz dostunuz. Onunla çok konuşmalarınız olurdu, sonra onun yontuyu anlama biçiminde, algılama ve imgesel üzerine kendi kuramlarınızla uyuşan bir şeyler vardı.

J.-P. S. — Evet, anlaşırdık. Kendi yontusunu açıklamakla, bana yontuyu açıklamış olurdu. İşte böylece onun üzerine yazdım.

S de B. — Denebilirse, onun tarafından esinlendirilmiş oluyordunuz. Ama yine de tümden kişisel biçimde. Peki ya Tintoret? Raslantısal biçimde oldu bu, demiştiniz bana. Tamam ama, bir ressam üzerine kocaman bir kitap yazmak yine de...?

J -P S — Bu beni çekiyordu. Öte yandan Tintoret bana ilginç görünüyordu çünkü onun gelişmesi, çok önemli bir okul olan Floransa'dan, hem de Roma'dan bağımsız

olarak Venedik yoluyla meydana çıkmıştı. Floransa resmine göre benim çok daha fazla sevdiğim bir Venedik resmi vardı. Tintoret'nin kim olduğunu açıklama yoluyla Venedik resminin ne olduğunu açıklamak da olanaklıydı. Ayrıca Tintoret tabloda üç boyutu incelemiş birisi olarak görünüyordu. Buysa benim için yeni bir şeydi, çünkü bir tablo her şeye karşın düz bir yüzeydir, ve boyutlar imgeseldir. Ama Tintoret'nin oylumla, üç boyutlu oylumla uğraşmış olması, bunca direngenlik ve bunca güçle bunu yapması, beni Tintoret üzerine bir inceleme yapmaya yönlendiren işte bu olmuştur.

S.de B. — Bu söylediğinizden aklıma bir şey geliyor. Müzikten çok resim üzerinde yazmayı yeğ tutmanızın nedeni şu olamaz mı? Müzik gerçekten de kendi zamanının, kendi zamanındaki toplumun bir yansımasıdır, ama öylesine uzak, onca dolaylı, yakalanması öyle güç biçimde bir yansıması ki handiyse ondan bağımsızmış gibi görünmektedir; oysa resim sahici bir imge, toplumun neredeyse bir kendini görüntülemesidir. Nedenlerden birisi bu olamaz mı?

J.-P. S. — Tamam. Tintoret, her ne kadar Venedik'in resimlerini yapmasa da Venedik demektir.

S.de B. — Resim üzerine yazmanız belki biraz da bunun içindir.

J.-P. S. — Elbette. Müzik doğru yere oturtulması çok daha güç olan bir şeydir.

S.de B. — Güzel, bu konuda söylenecek ne görmektesiniz daha?

J.-P. S. — Bunlar benim için her zaman var olmuş, ve halen de var olmayı sürdüren şeylerdir, resim sanatı ve müzik sanatı. Resim artık elimden alınmış demektir, onu göremiyorum artık.

S.de B. — Evet. bir yıldır.

J.-P. S. — Müziğe gelince. aynı nedenlerden ötürü artık onu çalamıyorum. Fakat dinleyebilirim. Radyoyu, plakları.

S.de B. — Kültüre giren bir şey vardır ki — müzikten, yontudan azıcık söz etmiş bulunuyoruz — bu da gezilerdir. Çok gezi yaptınız. Gençliğinizde onun çok düşlerini kurdunuz, benimle, bensiz olarak çok yolculuklar ettiniz. Küçüklerinden, kolaylarından, yayan olarak, bisikletle, uçakla, v.b. Bana onlardan söz etmenizi isterdim.

J.-P. S. — Hayatım bir dizi serüven, ya da daha doğrusu: bir serüvendir. Böyle görüyordum ben onu. Serüven az çok her bir yerde geçiyordu, ama nadiren Paris'te, çünkü Paris'te karşınıza basında tüyleri, elinde yayıyla bir Kızıl derilinin çıkıverdiğini görmek nadirdir. Öyle olunca, serüven gereksinimi beni, gezileri Amerika'ya, Afrika'ya ve Asya'ya kadar vardırmaya zorluyordu. Bu yerler, serüven için yaratılmış olan anakaralardı. Avrupa anakarasına gelince, o bu konuda az şans tanımaktaydı. Bu durumda, Amerika'ya gideceğimi, orada gangsterlere karşı savaşacağımı, belâlardan sıyrılacağımı, bir çoğunun canına okuyacağımı düşlemeye başladım. Böyle nice düşler kurmuşumdur. Benzer biçimde, uçakla ya da yönetilebilen balonla benim güçlükle düşleyebildiğim ülkelere kadar uzanan kahramanlarıyla serüven romanları okuduğum sıralarda, kendimin de oralara gittiğini düşlerdim. Kendi yakınlarını viyen Siyahlara karşı, ya da sarı olmaktan suçlu olan Sarılara karşı silâhla kırım yapmaya gittiğimi düşlerdim.

S.de B. — O devirde ırkçıydınız demek ki?

J.-P. S. — Tam olarak bu değil, şöyle: adamlar sarıydılar ve de bana deniyordu ki bu sarılar en kötü kıyımları, iğrençlikleri, iskenceleri yapmışlardır: bu durumda ben de kendimi, Sarılara karşı, isteği dışında Cin'de bulunmakta olan Avrupalı bir genç kızın kahraman savunucusu olarak görüyordum. Serüven romanlarının bana getirdiği, ki bu yüzden onlara teşekkür borcluyumdur, tüm vervüzüne karşı duyulan bir tad duygusudur. Bir Fransız olduğumu çok az düşünürdüm; ara sıra düşünürdüm bunu, ama şunu da düşünürdüm ki ben tüm vervüzünün, kendisine ait olduğu demiyeceğim ama, üzerinde yaşantısının geçtiği, bana alışık bir yer olduğu bir in-

sandım. Bir zaman sonra kendimi Afrika'da veya Asya'da bulacak, diye düşünürdüm, bu yerleri eylemlerimle kendime mülk edinecektim. Demek ki, tüm yeryüzü düşüncesi, ki çok önemlidir bu, edebiyatın dünyadan sözetmek için yaratıldığı düşüncesine varıyordu biraz; dünya yeryüzünden daha genişse de, biraz da aynı şey demekti. İşte gezinin bana vereceği sadece bu mülklerime sahip çıkmam olacaktı. Buna «mülklerim» diyorum, çünkü o zamanki çocuk halime göre söylüyorum. Fakat bugün olsa onu böyle adlandırmazdım. Sonra düşünüyorum ki bunlar zaten tam olarak mülk filân olmayıp insanın o an bulunduğu yere olan bir ilintisidir, bu ilinti bir mülkiyet ilişkisi değil —yani gelir getirmeye, para kazanmaya, hazine bulmaya yaraması anlamında— fakat topraktan, doğadan hiç görmediğim ve orada bulunmamdan dolayı göreceğim, kendim için birtakım şeyleri çıkarttırmanın bir biçimi oluyordu, tabii bir taraftan da bu şeyler beni değiştirmiş olacaktı.

S.de B. — Kısacası, bir deneyim zenginleşmesi olacaktı.

J.-P. S. — Evet. Demek gezi düşüncesinin başlangıcı böyleydi, ve ondan sonra da, gücüne sahip bir gezgin oldum. Beni tanıdığınız sırada...

S.de B. — İstanbul'un en yoksul halk kesimlerine gitmek istiyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Fakat beni tanımazdan önce biraz yolculuk yapmış mıydınız?

J.-P. S. — Yabancı ülkeye hiç, eğer İsviçre'yi saymazsak. Oraya gidiyorduk, çünkü büyük anne ve babamla annem örneğin Montreux gibi bazı ılıca kentlerine gitmek zorundaydılar.

S.de B. — Fakat bu yolculuklar sizde bir gezi izlenimi uyandırmıyordu.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Yazlığa gitme izlenimi veriyordu bu size. Japonya'da bir görev isteme olayı da buna bağlı mıydı?

J.-P. S. — Gayet tabii! Japonya'daki bu görev açık-

tı, onu öneriyorlardı. Japonya'ya gitmek istemeyi öyle kendiliğimden çıkarmış değilim. Okul müdürüne Japonya'ya gitmeyi isteyecek ve Kyoto'da bir Japon okulundaki bir Fransızca öğretmenliği görevini üstlenecek bir öğrencinin seçilmesi görevi verilmişti. Adaylığımı koydum. Bu bana son derece normal geliyordu. Siz beni tanıdığınızda...

S.de B. — Evet, Japonya'da iki yıl geçirmeye gitmeniz için ayrılmamız sorunu çıkmıştı. Sizse oraya gidemeyince çok üzülmüştünüz.

J.-P. S. — Oraya Péron gitti, çünkü Fransızca öğretmek için bir dil öğretmenini yeğliyorlardı, ki bunu ben de biraz anlayışla karşılıyorum. Şu halde, yaptığım ilk yolculuk, birlikte İspanya'ya yaptığımız yolculuk oldu. Ve o zamanlar bu bende bir bayram sevinci yaratmıştı, yolculuklar başlıyor demekti...

S.de B. — O yolculuk Gérassi sayesindeydi. Çünkü biz, bu konuda Brötanya'ya gitmemizi salık veren Nizan'ın etkisi altında, alçak gönüllülüğü elden bırakmayarak oraya gitmeyi düşünüyorduk. Gérassi kalkıp bize: «Baksanıza, benim Madrid'deki evimde kalırsınız, çok kolaydır, haydı gelin, onca pahalı da değil, bir şeyler yapabiliriz» demişti. Bir sınır geçmek sizde ne gibi duygular uyandırdı?

J.-P. S. — Beni bir büyük gezgin havasına soktu. Madem bir sınırı geçmekteydim hepsini geçebilirdim, ve dolayısı ile büyük bir gezgin olmuştum. O sınırın adı nedir?

S.de B. — Figueras'tadır, sanıyorum, geçtiğimiz sınır. Tam bir sınır da denemez, ama trenden indiğimiz yer orasıdır.

J.-P. S. — İlk gümrük kolcularını da orada gördük ve bu bizi sanki büyüledi. Figueras'ta bulunmaktan öylesine memnunduk.

S.de B. — Ne diyorsunuz! Onu halen eşsiz bir akşam vakti olarak anımsarım, üstelik Figueras çok berbat bir yer olmasına, çevresi de hiç güzel olmamasına karşın — bu yıl oradan bir daha geçmiş bulunuyorum —. Küçük bir posada'ya (1) yerleştiğimizde çok mutluyduk. Yine de bu

(1) Posada, İspanya'da kır oteli, han, (Ç. N.)

sizin düşünü kurmuş olduğunuz bir yolculuk değildi hiç de. Çünkü bu, benimle beraber bir yolculuktu...

J.-P. S. — Yok canım! Çok iyiydi!

S.de B. — Fakat ummuş olduğunuz serüvensel yön hiç yoktu. Pek akıllı uslu bir yolculuk, kıt olanaklı bir genç üniversiteliler gezisiydi.

J.-P. S. — Serüvensel yön benim düşlerimdeydi, zaman geçtikçe attım gitti onu. İkinci yolculuktan başlayarak bitmişti. Sonra küçük kahramanlarımın nice parlak çarpışmalar vermiş olduğu Fas'a gittiğimde başıma bir şeyler geleceği düşüncesini tümden yitirmiştim. Ve gerçekten de hiçbir şey gelmedi başımıza.

S.de B. — Pekâlâ, sonuç...?

J.-P. S. — Gezme kentlerin ve doğa görüntülerinin keşfidir. Önce bunu vurgulayacağım. İnsanlar, gezi olayında yer alan insanlar sonradan geldi. Kendilerini tanımadığım insanlar. Fransa'dan, ayrıca da tanımadığım, ya da çok kötü tanıdığım Fransa'dan çıkmaktaydım. O dönemde Brötanya'yı tanımazdım.

S.de B. — Fransa hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyordunuz, ben de öyle.

J.-P. S. — Cote d'Azur'ü bilirdim.

S.de B. — Alsace'ı tanırdınız.

J.-P. S. — Evet, biraz. Saint-Raphael'i tanırdım.

S.de B. — O ilk yıllarda, İspanya'da, ardından İtalya'da bulunduk, daha sonra Fransa'da bir yolculuk yaptık ve sonra, İspanya'ya yaptığımız ikinci gezimizin sonunda İspanyol Fasına geçtik, oradan da Fas'a; bunlar bizim savaş öncesi yolculuklarımız. Aynı zamanda Yunanistan'a da gittik. Peki bu size ne verdi?

J.-P. S. — Önce, kültürel bir olguydu. Örneğin Atina'ya gittiğimde, ya da Roma'ya gittiğimde, buydu işte! Roma Néron'un ve Auguste'ün kentiyken Atina Sokrates'li, Alkibiades'li. Geziye kültürel işlevi yönüyle karar veriyorduk. İspanya'da dostumuz olan, bizi davet eden Gérassi vardı; bunun da ayrı bir önemi vardı. Fakat, yine de gezinin özünde yatan şey orada Sevil'in, Granada'nın oluşuydu, Elhamra Sarayı idi, bir boğa yarışıydı, v.b. buna

benzer yığınla şeydi. Sonra ben, lisede değilse de, sevdiğim yazarların bana söylemiş olduğu tüm şeyleri anlamak ve onları karşımda bulmak istiyordum. Barrès'i pek o denli sevmezdim, ama ne de olsa Toledo'dan, El Greco dan söz eden biriydi o. Barrès'i okumak, örneğin El Greco'ya değgin olarak bana ne vermişti, görmem gerekiyordu

S.de B. — Biraz karıştırıyorsunuz. Boğa yarışları. bir Yunan tapınağı ya da resim sanatı ile aynı şey değildir Bu, bir ülkenin içine, ülkenin insan kalabalığına kendin bırakma biçimiydi ve bu da önemliydi.

J.-P. S. — Boğa koşusu son derecede önemliydi.

S.de B. — Geziye çıkma biçiminde «modern» olmak gerektiği düşüncesine sahiptiniz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Demek istediğim, örneğin Guille Granada da, Elhamra'da kaldığında siz — haklı olarak — kentin aşağı bölümlerine de inmek gerektiğini düşünüyordunuz.

J.-P. S. — İnmek ve İspanyolları görmek.

S.de B. — O anın yaşantısını görmek. Ronda'da Guille'le olan tartışmaları anımsıyorum, yalnızca geçmiş, ölmüş şeyler, aristokrat sarayları görüyorduk, bu yüzden kentin içinde bulunduğunuz andaki yaşantısını göremediğiniz için sinirleniyordunuz. Oysa Barselona'da çok mutluydunuz, çünkü orada canlı bir kaynaşmanın içine girmiştik

J.-P. S. — Grev yapmakta olan İspanyol grevcilerin görmüştük. Evet Sevil'de general San Giorgio'nun hükümet darbesini anımsıyorum.

S.de B. — Pek uzun sürmemiş, hemen ertesi gün tutuklanmıştı.

J.-P. S. — Evet, fakat generali üstü açık bir arabada gördük. Belediye başkanı tarafından götürülüyordu...

S.de B. — İşte bu durum sizin serüven düşlerinize bir parça uygun düşüyordu.

J.-P. S. — A. evet. Serüvensel birşey vardı.

S.de B. — Bununla birlikte tehlikede olan bir şeyimiz yoktu.

J.-P. S. — Tehlikede olan bir şeyimiz yoktu. fakat o anda olaya iyice kendimizi kaptırmış bulunuyorduk. N

olursa olsun, insanlarla ilişki kurulmuştu.

S.de B. — Kalabalıkla birlikte koştuk. O kadın: «Bu ne aptallık, bu ne aptallık» diyerek kollarını uzatıp duruyordu. Yurdundan ayrılmanın sizin için bir anlamı var mıydı?

J.-P. S. — Boğa koşuları ve bunun gibi şeyler yalnızca kültürel olmakla kalmıyordu. Burada, sokaktaki basit bir raslantıdan, ya da sokakta tanık olabileceğim bir kazadan çok daha gizemli, çok daha güçlü olan bir şey vardı. Başka ülkede olma olayı ülkenin bir sürü görünümünün bir bileşkesini veriyordu. Aramak gerekiyordu, boğa koşusu üzerinde düşünmek ve anlamını bulmaya çalışmak gerekiyordu.

S.de B. — Sonra burada farklı tadlar verebilen bir yurttan ayrılma türü de vardı: yenilenler, içilenler.

J.-P. S. — Elbette. İtalya'daki İtalyan pastalarını anımsıyorum. Nice konuşmuştuk onlardan.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Hatta ben yazdım bile.

S.de B. — Evet, örneğin Cenova sarayları ve İtalyan pastalarının tadı ve renkleri arasında yakınlık kurduğunuzu anımsıyorum. Yine anımsıyorum ki Londra'nın ne olduğu konusunda bir sentez yapmaya çalışmıştınız. Elbette gayet alel acele biçimde... Fakat siz tümü yakalamaya çalışıyordunuz. Aramızda büyük farklar vardı. Ben hep görmek, her şeyi görmek istiyordum. Oysa siz gezilerin bir ice sindirme, örneğin hiçbir şey yapmaksızın bir meydanda dikilip piponuzu içmek demek de olduğunu düşünmektevdiniz. Ve aslında böyle yapmakla İspanya'yı, gidip iki kilise daha fazla görmek kadar iyi kavrayabileceğinizi düşünüyordunuz.

S.de B. — Kesinlikle öyle. Bu görüş açımı da koruyorum zaten.

S.de B. — Şimdilerde ben de az çok aynı fikirdeyim.

J.-P. S. — Evet gerçekten, Zocodover meydanı üzerinde pipo içmek, tam hosuma giden bir isti

S.de B. — Öte yandan, örneğin Floransa'da, sanki aklımı kaçırmıştım ben o sırada, asıl kötü gezen bendim.

Floransa'da öğle yemeğimizi yedikten sonra, saat ikiye doğru oluyordu bu, saat beşten önce yerinizden kıpırdamak istemiyordunuz. Almanca çalışıyordunuz, çünkü gelecek yıl Berlin'e gitmek istiyordunuz. Bense çekip gidiyor, kiliselerden üç beşini daha görmeye çalışıyor, biraz daha tablo, biraz daha başka şeyler diyerek durmak bilmiyordum. Sonunda, kültür amaçlı geziler dediğiniz geziler yapmaktan pek memnun kaldınız. Bu arada sözünü etmediğimiz bir boyut var: tüm bu gezilerde ne olursa olsun bir politik boyut vardı.

J.-P. S. — Al bu o sıralarda bulanıktı.

S.de B. — Çok bulanık; ama yine de o zamanki havaya duyarsız değildik.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — İspanya'ya yapılan gezi demek, Cumhuriyetçiler demekti, Cumhuriyetin iktidarı almasıydı. Buna karşılık İtalya gezisinin altındaki neden faşizmdi. Bir süre bulunmaya zorunlu kılındığınız, sonra da birlikte gittiğimiz Almanya nazizm demekti. Yunanistan ise, Metaxas'dı; bizse bunu pek algılamıyorduk, fakat yine de bunlar vardı bizim için.

J.-P. S. — Evet, vardı. Sokakların köşesinde kafasında hiç de bizimkilere benzer düşüncelerin düğümlenmediği, hattâ anlaşmazlıkta çok uzaklara dek varılabilecek bir vatandaşa rastlıyorduk. Bunu özellikle İtalya'da hissettim. Faşizmin varlığı gerçekten çok güçlüydü. Navona Alanında düş kurarak oturup kaldığımız bir geceyi anımsarım; siyahlar giyinmiş iki faşist başlarındaki polis şapkalarıyla çıkıp geldiler ve bize orada ne yaptığımızı sorduktan sonra derhal otelimize dönmemizi istediler. Her yerde, her sokak köşesinde faşistlere rasladık.

S.de B. — Ben de Venedik'te Alman gri gömleklilerine rasladığımızı anımsıyorum. Olay bizim için çok tatsız olmuştu. Tam da ertesi yıl sizin Almanya'ya gitmeyi düşünmekte olmanız tatsızlığı artırıyordu.

J.-P. S. — Evet, bu üç gri gömlekli gayet iyi gözlerimin önündedir. Metaxas'ı da hissetmedik değil, ama onun ne istediği pek iyi bilinmediğinden, biz de bu konuda az

bilgi edinebildiğimizden bizi fazla rahatsız etmiyordu.

S.de B. — Yine de Nauplie'de bir tutukevi görmüş olduğumuzu anımsıyorum ben. Bize şöyle söyleyen bir Yunanlı gördük: «Tüm Yunan komünistleri içerde toplanmıştır.» Büyük bir gururla söylüyordu bunu. Ve orası bir tutukeviydi, etrafı kaktüslerle çevriliydi. O devre ait en çarpıcı anılarınız hangileridir? İtalya'da örneğin, iki kez bulunduk.

J.-P. S. — İki kez, evet. İspanya'da da öyle.

S.de B. — İspanya bize daha canlı geldi.

J.-P. S. — Faşistler yüzünden İtalya, yitirilmiş, ya da bir zaman için askıya alınmış, geçmişin değerleriyle birlikte, sahteleşmişti, donmuştu. Ayrıca İtalyanlar iyi görünmüyorlardı. Faşizmin çevresinde toplanmış olduklarından kendilerine yakınlık duyulmuyor, onlar da bunun duyulmasına fırsat vermiyorlardı. Kent insanlarıyla olsun, köy insanlarıyla olsun fazla bir temas kurulamıyordu. Hep suçluların boyunlarına geçirilen o faşist halka vardı.

S.de B. — Bu ilk geziler üzerine aklınızda daha neler var?

J.-P. S. — Beni çılgına çevirliyorlardı sevinçten, bu açık. Bir yeni boyut ekliyorlardı. İnsan bir boyut daha kazandığı, bir dış boyut, bir yeryüzü boyutu kazandığı izlenimine kapılıyordu. Fransa bizi sıkan bir kabuk olmaya başlamıştı.

S.de B. — Evet, artık tartışmasız merkez olmaktan çıkmıştı. Yanılmıyorsam Fas gezisiyle de çok etkilendiniz.

J.-P. S. — Ha ona gelince, tam anlamıyla bir başka dünya, başka kültür kavramları, başka değerler demekti. Lyautey'den kalanlar vardı, ve sonra sultan... Bir de, genellikle, Fransız olarak bizlerin Fransızlarla işimiz vardı doğrusu. Kentin arap kesiminde kalamıyorduk.

S.de B. — Çok kopuktuk. Fakat Fas kentinde örneğin arap kesiminden bir uyumak için ayrılıyorduk.

J.-P. S. — Fas'ta hasta olmamış mıydım ben?

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Neden hastalanmıştım sahi?

S.de B. — Şöyle olmuştu, nefis bir yerli yemeği ye-

dirmişlerdi bize ve oradan: «İnsanın dört tabak, hatta altı tabak yiyivermesi olur şey değil, üstelik bunun ağırlık yapması, bizi yorması gerekirken hiçbir şey yapmadı» diyerek çıkmıştık; hatta şöyle söyleyerek tartışmasını bile yapmıştık: «Şarap içmediğimizden oldu, ekmek yemedik de ondan oldu»; bunun üzerine yatmak üzere odanıza döndünüz ve sizi üç gün yatağa mıhlayan bir karaciğer krizine yakalandınız, şöyle böyle üç gün.

J.-P. S. — Anımsıyorum.

S.de B. — Size eğlenceli gelen başka anılar da aklınıza geliyor mu?

J.-P. S. — Bost'la Yunanistan'a gezi yapmıştık, çok zevkli bir geziydi. Sık sık doğa içinde geceyi geçiriyorduk, örneğin Délos adasında olduğu gibi; bir de Yunan kukla oyununu gördüğümüz bir ada vardı.

S.de B. — Syra adasında demek istiyorsunuz galiba?

J.-P. S. — Syra'da. Sonra Yunan köylerinde de. Severek dışarda yatıyorduk.

S.de B. — Hal İki gecede bir, sanıyorum.

J.-P. S. — İki gecede bir, evet.

S.de B. — Çadırsız, hiçbir şeysiz. Hele özellikle, adını unuttuğum o çok güzel kentte, fresklerle süslü Bizans kiliselerinin bulunduğu İsparta yakınındaki çok güzel bir kentti o, Kiliselerden birinde yatmıştık; sabahleyin uyandığımızda çevremizi bir sürü köylü sarmıştı. İyi ama hep ben konuşuyorum, konuşması gereken sizsiniz.

J.-P. S. — Yok canım, beraber konuşuyoruz, o dönemi birlikte geçirdik. Bunlar anlatılacak olayların bulunmadığı gezilerdi kısacası. Yapılacak şeyleri sessizce yapıp geçiyorduk; dışarının insanlarını görüyorduk. Bunlar, Paris'ten çıkıldığı sırada insanda burjuvaca birşeyler yaptığı izlenimini uyandıran, fakat gidilen ükede bu duygunun azaldığı gezilerdi. Örneğin dışarıda yatıyordu insan.

S.de B. — Evet, çünkü paramız yoktu.

J.-P. S. — Ve adamlar bunu anlamakta gecikmiyorlardı, ve böylece kendimizi daha halka yakın bir konumda buluyorduk.

S.de B. — Ne ki dil bilmemek bizi çok yalıtılmış du-

ruma sokuyordu. Bir tek İspanya'da, bizi gezdiren, bize hikâyeler anlatan, bize kahvehaneleri gösteren, Valle Inclan'ı gösteren, o ülkeden olan birisi vardı aslında. İlk İspanya gezimiz böyle oldu.

J.-P. S. — Gérassi sayesinde. İtalya'da da işler iyi kötü yolunda gitti, ben İtalyancayı öğrenmeye başlamıştım.

S.de B. — Evet, işimizi görüyorduk. Fakat gerçek anlamda karşılıklı konuşmalar yapamıyorduk. Ne aydınlarla, ne siyaset adamlarıyla bir araya gelebiliyorduk; faşistlerden yalıtlanmış bulunuyorduk, tabiatıyla. Ya daha sonra gelen Amerika gezisi? O bambaşka bir şeydi.

J.-P. S. — Evet; eğer demem yerindeyse, bir üçüncü grup gezi oluyor bu. İlk grup — hiç gerçekleştiremediğim — serüven gezileri oluyor; kişisel konumumuzun bize getirdiği gezilerse kültürel gezilerdir ve biz bunlardan çokca yaptık: ve sonra 45 şi kovalıyan yıllarda oluşan tarihi olaylar nedeniyle yapmaya başladığımız geziler — asıl anlamıyla hiçbir zaman siyasal gezi olmayan — ama kısmen siyasal olan geziler. Yani herhangi bir bölgede ülkeyi siyasal planda anlamayı denediğimiz geziler.

S.de B. — Artık her şeyden kopuk basit turistler gibi olmayıp, o ülkenin insanlarıyla ilişkiler kurduğumuz yolculuklardı bunlar. İşte bu çok önemli bir şeydi. Şimdi şu Amerika gezisinden söz edelim.

J.-P.S. — Amerika denen ülkeyi pek çok düşünüp durmuştuk, çünkü... önce çocukken Nick Carter'ler, Buffalo Bill'ler beni belli bir Amerika'ya götürüyordu. Sonradan filmler bu Amerika'yı biraz daha tanıttılar; büyük modern dönemin romanlarını okuduk, yani Hemingway kadar Dos Passos'u da.

S.de B. — Bir de caz vardı. Bak ondan söz etmemiştik müziğe olan sevginizden konuşurken. Cazın da sizin için büyük önemi oldu.

J.-P. S. — Çok.

S.de B. — Bu, grup halinde yaptığınız ilk geziydi, otobüslerde görülen turist gruplarındaki gibi olmayıp bir gazeteci topluluğuyla beraberdi. Ayrıca da belirgin bir talimat, söylemek gerekirse, makale yazma talimatı üstlen-

dliğiniz ilk gezi oluyordu. Figaro gazetesine makale yazmanız gerekiyordu; geziye bir bakıma muhabir olarak çıkıyordunuz.

J.-P. S. — Evet, röportaj yapmaya alışık, pişmiş gazetecilerle birlikte gidiyordum. Yanımızda André Viollis de vardı.

S.de B. — Sonra bu sizin uçağa ilk binişiniz değil miydi?

J.-P. S. — Öyleydi, ilk kez biniyordum; bir asker tarafından yönetilen bir askeri uçağa bindim.

S.de B. — Bunun üzerinizdeki etkisi ne oldu peki? Korktunuz mu yoksa hiç korkmadınız mı?

J.-P. S. — Kalkışta hiç, inişte de.

S.de B. — Ya havadayken?

J.-P. S. — Havadayken biraz kaygılıydım, ama pek fazla da değil hani. Pek büyük bir şey oluşturmadı bende. Amerikalıların emrimize verdikleri ve bizi tüm Amerika içinde gezdiren uçak da bende öyle büyük korku uyandırmadı.

S.de B. — Peki o halde gezinizi bu şekilde yapmak ona ne gibi farklı boyutlar verdi?

J.-P. S. — Bu benim için kesin olarak farklıydı. Gezi dediğin trenle yapılırdı; insan bir ülkeden ötekine geçerdi. İçinde okyanusları aştığım bu cam kafes ise çok farklıydı; bildiğimiz sınır geçişlerinden bambaşka bir karaktere sahipti; hele Amerikan sınırındaki gümrükçülerin kıyıcılığı Avrupa sınırlarının çoğunda görülen serbestliğe hiç benzemiyordu.

S.de B. — Kıyıcı mıydı bu gümrükçüler.

J.-P. S. — Bayağı kıyıcıydılar. Özellikle polisi belirtmek isterim.

S.de B. — İyi ama sizin bir davetli grubu olmanız da durumu kolaylaştırmadı mı?

J.-P. S. — Hayır. Valizlerimize baktılar ve tüm olağan soruları sordular.

S.de B. — Bu yolculukta farklı olan neydi?

J.-P. S. — Önceden düzenlenmiş bir gezi olmasıydı. Sadece yedi kişilik bir küçük grup oluşturmamız anlamın-

da değildi düzenlenmişlik, savaş dairesine bağlı olan bir gezi olmasındandı aynı zamanda.

S.de B. — Amerika'nın savaş çabasını size göstermekti söz konusu olan.

J.-P. S. — Amerika'nın savaş çabası ise benim umurumda bile değildi. Benim görmek istediğim Amerika'nın kendisiydi.

S.de B. — Gayet tabii.

J.-P. S. — Ve ben onlara bütün Amerika'yı gösterdikleri için hayli teşekkürle doluydum, savaş çabası ise ikinci derecede kalıyordu.

S.de B. — Savaş çabası olarak size neler gösterdiler?

J.-P. S. — Örneğin bir silâh fabrikasını.

S.de B. — Şu halde bu, prensip olarak, yaşam içindeki bir ülkeyi, eylem halindeki bir ülkeyi gördüğünüz bir geziydi.

J.-P. S. — Prensip olarak öyle, çünkü Roosevelt'in T.V.A.'sını gördüğümde, bu televizyonu savaş açısından tanımanın özel bir önemi yoktu.

S.de B. — Evet, fakat ekonomik yönden bir tanımaydı bu. Öncekilerde olduğu gibi tablo da, anıt da, doğa görüntüsü de söz konusu değildi.

J.-P. S. — Daha sonra bizi New York'ta bir filrı salonuna götürdüler ve savaştan bu yana çevrilmiş ve bizim görmemiş olduğumuz büyük Amerikan filmlerini günlerce bize gösterdier. Bu da daha çok kültürel yönüydü.

S.de B. — Ayrıca çok heyecan verici olsa gerek.

J.-P. S. — Öyleydi.

S.de B. — New York'ta nerede kalıyordunuz?

J.-P. S. — Plaza'da.

S.de B. — Sizlere cok mu iyi davrandılar?

J.-P. S. — New York'a aksam geldik, aksamın onunda. O saatte bizi bekleyen voktu. Gümrüklerden geçerken bizi fazla didiklememenin daha iyi olacağını görevli kişilere söylevecek kimse yoktu orada. Bagajlarımızı geri verdiler ve bizi büyük bir bekleme salonunun bir köşesine verleştirdiler. Bu hava alanı o zamanlar Idlewild'da değildi.

S.de B. — Evet, biliyorum, alanın olduğu yer... La Guardia idi.

J.-P. S. — Salonda yedi kişiydik akşamın saat onunda, gece yarısı zaten pek de fazla olmayan bagajlarımızın — herkesin bir tek valizi vardı — yanına oturmuş bekleyip duruyorduk. En sonunda, grubun başı olduğunu elinden geldiğince belli etmemeye çalışan sorumlumuz: «Telefon edeyim.» dedi. Paris'te kendisine verilen bir telefon numarası vardı elinde. Telefon etti, kendisini büyük şamatayla, şaşkınlık içinde karşıladılar, çünkü katettiğimiz uzun yolu düşündüklerinden uçağı o akşam beklemiyorlardı.

S.de B. — Evet, oldukca belirsiz bir durumdu.

J.-P S. — Belirsizdi. Her neyse, biz o akşam varmıştık, pekâlâ bir başka gün de gelebilirdik. Bu yüzden bizi bekleyen hiç kimse yoktu. Derhal hava alanına arabalar yollayıp bizi New York'a getirdiler. Bu benim sade Amerika'yla değil, New York'la da ilk temasım oluyordu. Araba New York'un içinden geçerek götürüyordu bizi. Hava alanından çıkarken ve otele doğru yol alırken insanlarla dolu büyük caddelerden geçtik; akşamın on buçuğunda olağanüstü kalabalık vardı. Her yan ışıl ışıldı, ışıklandırılmış mağazalarla doluydu. Akşamları elektrikler biraz karartılmış oluvordu ama yanıyordu. Gecenin onbirinde içerisinde insanların çalıştığı açık, aydınlatılmış dükkânları gördükçe bulunduğumuz arabadaki şaşkınlığımı anımsıyorum. Bunlar kuaför dükkânlarıydı. Bu orada son derece doğal görünüyordu ve ben yol boyunca bunlardan yedi ya da sekiz tane gördüm. Gecenin saat onbirinde insanlar saçlarını yaptırıyor, traş oluyor, saçlarını yıkatıyorlardı. Bu kentte ayrıca bir tuhaflık var gibiydi çünkü özellikle gölgeler gözüme çarpıyordu. Altta dükkânlar görüyor, sonra üzerlerinde gölgeler, kocaman gölgeler görüyordum. Bunlar ertesi gün görecek olduğum gökdelenlerdi. Bir cumartesi günü varmıştık.

S.de B. — Otel size korkunç bir lüks içinde görünmedi mi?

J.-P. S. — Otel mi... Gördüğümüz ilk şey kendiliğin-

den açılıp kapanan bir kapıydı. Oradan beyaz saçları, dekolte giysileri, gece elbiseleriyle yığınla kadın çıkıyordu; smokinli beyler de. Bilmiyorum ne bayramı kutlanmıştı.

S.de B. — Her zaman kutlamalar vardır. Bunlar bayram değildir...

J.-P. S. — İnsanlar şu ya da bu nedenle toplanırlar, hem de akşam kıyafetleriyle. Bunları görünce sanki barışa kavuşmuş gibi oluyordum. Adamlar savaş içinde olduğumuzun farkında değil gibiydiler.

S.de B. — Biz hep gösterişsiz otellere gittiğimize göre, Plaza görülmemiş derecede şatafatlı gelmedi mi size?

J.-P. S. — Hayır. Yalnız ertesi sabah harika kahvaltı verdiler; Londra'daki tabiatıyla gösterişsiz, ama yine de çok iyi olan kahvaltılarımızı anımsıyordum.

S.de B. — Doğru, ama o sırada hâlâ büyük bir yoksulluk içinde olan Fransa'nın haline bakınca insana şaşkınlık vermiyor muydu?

J.-P. S. — Ben bunu sadece Amerika'nın savaştan uzakta olmasına, istilâya uğramamış olmasına bağlıyordum.

S.de B. — Doğru. Büyük bölümüyle bundandı. Oysa Fransa korkunç bir fakirlik içindeydi. Aynı sıralarda İspanya'ya ya da Portekiz'e gittiğimde insanı deli eden bir zenginlik izlenimi edindim. Bu durumda kim bilir New York'ta nasıl olmalıydı!

J.-P. S. — Evet. Fakat nedense bu beni öyle özel biçimde etkilemedi.

S.de B. — Giysilerinize ilişkin bir hikâye anlattınızdı bana.

J.-P. S. — Evet; hemen ertesi gün bizi davet eden dairenin ilgilileri özellikle ceket pantalon gibi öte beriler satın almamız için mağazaları dolaşmaya yolladılar. Ben çizgili bir pantalon aldım.

S.de B. — Bana da bir tayyör aldınız.

J.-P. S. — Evet. Ve üç günde, birer takım elbise sahibi olduk, onlarla döndük. Benim bir kanadyen takımım vardı.

S.de B. — Perişan birşey, evet. Cartier Bresson onun-

la resminizi çekmişti. Peki ertesi gün New York'la nasıl ilişkiye başladınız?

J.-P. S. — İlk önce Beşinci Cadde'ye gitmemiz için bizi serbest bıraktılar. Bunun bir pazar günü olduğunu anımsıyorum. Grubumdan arkadaşlarla orada gezdik.

S.de B. — Yedi kişi birlikte kalıyor değildiniz herhalde?

J.-P. S. — Hayır, fakat ilk gün hep beraber Beşinci Cadde'de gezmeye gidildi. Sabah sabah insanların bir kiliseye girdiklerini gördük, bu cadde herkesi pek heyecanlandırmıştı. Bununla beraber sonradan benim öteki caddelerden daha az hoşuma gider oldu: örneğin altıncı, yedinci; sonra Bowery, Üçüncü Cadde. Bu caddelerde kendi kendime gezinmeye başladım, oradaki her şey gibi bu da zor değildi! Tabii göklerde uçuyordum. Altmışıncı cadde ile ellinci arasında, yeni merkeze yakın bir yerlerdeydik.

S.de B. — Plaza'da, Central Park yakınındaydınız. Peki nerede karın doyuruyordunuz?

J.-P. S. — Çok sayıda öğle ve akşam yemeğine davet ediliyorduk?

S.de B. — Öteki gezilerinizle olan büyük farkı sanıyorum insanları görüyor olmanızdır.

J.-P. S. — Evet. Yalnızca ülkenin insanlarını değil: radyoyla uyarılar yapmak için tümü savaş dairesinden olan adamları da görüyorduk, örneğin. Fransa'ya, İngiltere'ye uyarılar yapıyorlardı.

S.de B. — Fransızlar da var mıydı?

J.-P. S. — Fransızlar vardı, evet. İngilizler de.

S.de B. — Fakat ne de olsa Amerikalılarla da karşılaşıyor olmalıydınız.

J.-P. S. — Evet, elbette.

S.de B. — Radyoda savaş işiyle uğraşan grubu orada mı tanıdınız?

J.-P. S. — Bu şekilde yığınla adam tanıdım. Amerikalıları ise çokluk bulundukları yerlerde tanıdım. Yani beni alıp bir yerlere götürüyorlardı, orada benimle konuşan Amerikalılar vardı. Molozlar, pislikler ortasında prefabrike evlerden oluşan bir köyde bir çırpıda yapılıver-

miş bir fabrikada bulunuşum şu an gözlerimin önündedir. Bu molozlar ve bu altı üstüne gelmiş toprak ortasında bir köy halinde bir araya getirilen bu prefabrike konutları görmek çok garip oluyordu.

S.de B. — Kaba taslak olarak, gördükleriniz nedir? Ne kadar zaman kaldınız? Üç ay mı, dört ay mı?

J.-P. S. — Üç dört ay, evet.

S.de B. — Özellikle New York'ta çok kaldınız değil mi?

J.-P. S. — A, hayır. Yolculuk gereği, başta sekiz gün, sonra da dönüş sırasında beş, altı gün New York'ta kalındı. New York'ta ondört gün kaldım. Dönüşü Washington'dan yaptım zaten. Ben ötekilerden daha sonra ayrıldım. Her birimizin cep harçlığı birbirinden farklı olduğundan hepimiz değişik tarihlerde dönüş yaptık; ben gezinin bitiminden sonra en az bir buçuk ay orada kaldım.

S.de B. — New York'ta mı?

J.-P. S. — New York'ta, evet.

S.de B. — Hollywood'a gittiniz mi?

J.-P. S. — Evet, hemen oraya gittim; Washington, T.V.A., oradan New-Orleans şeklinde bir yolculuk yapıldı. Miami yoktu. Miami'yi çok daha sonra tanıdım. New-Orleans'dan hep uçakla Amerika'yı katettik, Colorado boğazlarına vardık ve yukarıya tırmandık.

S.de B. — Chicago'yu da gördünüz mü?

J.-P. S. — Evet, tabii. Hollywood'a gittik, Hollywood'dan Chicago üzerinden aşağı indik. Chicago'dan Detroit'e uğradık, sanıyorum.

S.de B. — Evet, savaş çabasının rezil kentlerini size göstermiş olmaları gerekir.

J.-P. S. — Evet, Detroit'i gördüm, ondan sonra Detroit'ten New York'a döndük.

S.de B. — Peki orada çok Fransıza rasladınız mı? Breton'a rastladınız mı?

J.-P. S. — Evet, orada doğal olarak Fransızlardan tanıstıklarım oldu. Örneğin bir kez Lazareff'i, her halde bir kez de karısını görmüş olmalıyım.

S.de B. — Yahudi olduklarından olsun, işgal altında

kalmayı istemediklerinden olsun Amerika'ya gitmek için pek çok Fransız ayrılmıştı. André Breton gitmiş olanlardandı.

J.-P. S. — Gitmişti, evet. Tabiatıyla André Breton'la buluştum. Léger'yle de buluştum. Gidip ziyaret ettim. Çok naziktl. Kendisini birçok kez gördüm, beni armağan vermeden bırakmadı, yani sonraları uzun zaman sakladığım tablolarından birkaçını seçmeksizin ayrılamadım. Onları Amerika'da seçmiştim, o da onları bana daha sonra alıp getirdi.

S.de B. — Léger, Breton. Orada olanlardan Rirette Nizan da vardı.

J.-P. S. — Bir de Lévi-Strauss. Evet, Rirette Nizan'ı yeniden gördüm. Daha kimi? Breton'un çevresinde bazı kimseler vardı, Jacqueline Breton ve gelecekte kocası olacak olan David Hare. Kadın boşanacaktı.

S.de B. — Adam bir Amerikal ydı.

J.-P. S. — Büyük bir kariyere sahip olmadığı anlaşılan genç bir Amerikalı yontucuydu.

S.de B. — Duchamp da vardı.

J.-P. S. — Evet, fakat Duchamp sığınma isteyenlerden değildi.

S.de B. — Zaten çoktandır orada yaşıyordu.

J.-P. S. — Onunla kahvaltı ettim.

S.de B. — Aslen Amerikalı olanlardan kimleri tanıdınız?

J.-P. S. — Saint-Exupéry'nin karısı vardı. Sonra Calder'i de yakından tanıdım.

S.de B. — Yazarlardan tanıştığınız olmadı mı?

J.-P. S. — Yazarlardan Paris'te tanıdığım oldu. Dos Passos'la Paris'te tanıştım.

S.de B. — Richard Wright'ı orada mı tanıdınız?

J.-P. S. — Evet, onu ve karısını. Ayrıca Amerikalı eleştirmenleri de. Hemingway'den söz etmiyorum. Onu da Fransa'dan tanıyordum.

S.de B. — Ha sahi! Kendisini Kurtuluş günlerinde görmüştük. İngilizceyi bilmemek sizi fazla rahatsız etmiyor muydu?

J.-P. S. — Hayır, çünkü gördüklerim hep Fransızca konuşan Amerikalılardı; ötekiler beni dil bilmeyen biri olarak kendi haline bırakıyorlardı, gayet normal birşeydi. Aron'un dergisinde işgal altındaki Fransa hakkında bir makale yazmış olduğumdan, Amerika'ya sığınmış yabancıların oluşturduğu çevrelerde birazcık tanınmış bulunuyordum.

S.de B. — Aydan söz edeceğimizi söylemiştik.

J.-P. S. — Evet, çünkü ay doğumdan ölüme dek herkese eşlik eder. Sonra yaklaşık 50, 60 yıldır ortamın evrimine ve oradan da sonuçta kendi iç, hattâ dış devrimimize damgasını vurmuştur. Onu tanıdığımda, yani çok erken denecek bir sırada, bana bir gece güneşi gibi gelirdi. Uzaydaki bir daire, çok uzakta, güneşe benzeyen zayıf ama hep var olan bir ışık kaynağıydı; içerisinde, ya sırtında küfesiyle bir adam, yahut bir kafanın çizgileri, ne bileyim kısacası akla ne gelirse onu görüyordu insan. Daha bir teklifsizdi ve onun güneşten daha yakın olduğu, yeryüzüne daha sıkı bağlarla bağlı olduğu söyleniyor ve ona sanki sahibi olduğumuz bir mülk gözüyle bakılıyordu; gökyüzünde bize epeyce bağlı bir nesneydi.

S.de B. — Bir uydumuz olduğuna göre gerçekten öyledir de.

J.-P. S. — Elbette, ama bir kez deneyle bilmekteydik ki o hep oradaydı, bir dolunay vardı ve bu haliyle gökyüzünde dünyanın bir işareti yerine geçiyordu. Ben onu başlangıçta işte bu biçimde tanıdım. Geceleyin görüyordum onu ve benim için önemli bir şey olmakla birlikte ne olduğunu tastaman söyleyemiyordum. Gecenin ışığıydı, gece karanlığında içimize su serpen bir şey gibi ortaya çıkıyordu. Çocukluğumda geceden azıcık korkardım, o zaman ay beni yatıştırırdı; dışarıya, bahçeye çıkınca ay başımın üzerinde bulunuyorsa mutluluk duyardım. O zaman başıma bir kötülük gelemezdi. Çocukların yaptığı gibi çokluk onun konuştuğunu, bana bir şeyler anlattığını imgeler, onun da beni görmekte olduğunu kafamda canlandırırdım. Ger-

çekten de benim için gökyüzünde önemli bir şeyi temsil ediyordu. Ve anımsadığım bir şey de onun resmini çizdiğim, içerisine orada gördüğümü ileri sürdüğüm, ama çalı çırpı demeti taşıyan bir adam da, bir kafa resmi de olmayan şeyler yerleştirirdim. Bunlar, kendi buluşum olan, aslında hiç de görmediğim halde gördüğümü sandığım, ayın içinde yer alan yüzler ya da manzaralardı.

S.de B. — Peki biraz daha büyüdüğünüzde sizin için önemli olmayı sürdürdü mü?

J.-P. S. — Çok uzun süre, evet. Güneşi öyle pek de sevmiyordum, en azından her zaman değil, gözümü kamaştırıyordu. Gökyüzü güneşle ayın oturdukları bir geniş alandı.

S.de B. — Kitaplarınızda aydan söz ediyor musunuz? Herhalde **Nekrassov**'un hazırlık bölümünde söz ediyorsunuz; rıhtımda bir adamla bir kadın vardır, adam: «Bak, aya bak» der, kadın da: «Hiç de güzel değil, her gün gördüğümüz bir ay işte» der, adam ise: «Yuvarlak olduğu için güzel diye yanıtlar. Bundan başka romanlarınızda ay ışığı olup olmadığını anımsamıyorum.

J.-P. S. — Yanılmıyorsam **Le Mur**'de aydan biraz söz edilir. Ben ayı sanki kişisel bir şey gibi düşünürdüm; aslında ay benim için, açık ve sunulmuş olana, yani güneşe, karşıt olarak, gizli olan her şeyi temsil etmekteydi. Güneşin gece için yapılmış bir kopyası olduğu düşüncesindeydim.

S.de B. — Ondan özellikle söz etmeyi niçin istediniz?

J.-P. S. — Çünkü kendi kendime bir gün ay hakkında yazacağım demiştim. Doğal olarak sonraları ayın ne olduğunu, yani bir uydu demek olduğunu öğrendim; bunu bana okulda öğrettiler, bense onu kendi kişiliğime mal ettim, yerkürenin bir uydusu değil, benim uydumdu. Onu böyle hissediyordum. Sanki ayın bana bakmasıyla oluşup gelen düşüncelerin sahibiydim. Onu çok seviyordum, şiirselti, katıksız şiirdi. O aynı zamanda benden tümüyle ayrı, orada, dışarıdaydı; ve yine de aramızda bir bağ, aynı olan bir yazgı vardı. Orada duran bir göz ve bir kulak

gibiydi, bana söylevler veriyordu: ay üzerine söylevler yazmışımdır.

S.de B. — Niçin geçmiş zamanda konuşuyorsunuz?

J.-P. S. — Çünkü oraya gidileli beri bana getirdikleri daha azdır. Ayın anlattığım şekilde olması oraya gidildiği ana kadardır. Oraya gitme kararının verilmesi ve oraya gidilmesi beni ta derinden ilgilendirdi. Bana ay yolculukları hakkında bilgiler verildi. Hatta Napoli'de Armstrong'un yolculuğunu görmek için bir televizyon cihazı kiraladığımı anımsıyorum.

S.de B. — Aydaki ilk insanları görmek için.

J.-P. S. — Ne biçim yürüdüklerini, orada yaptıklarını görmek için, ayın nasıl olduğu, dünyanın aydan nasıl görüldüğü, tüm bunlar beni çok sarıyordu; yalnız bunlar aynı zamanda ayı bilimsel bir nesne haline dönüştürüyor ve ona o zamana dek sahip olduğu efsanevi karakterini yitirtiyordu.

S.de B. — Aya gidileceğini düşlemiş miydiniz?

J.-P. S. — Hayır. Jules Verne'nin ay hakkındaki romanlarını okuduğum gibi Wells'in **Les Premiers Hommes dans la Lune**'ünü (1) de okumuştum. Tüm bunları iyi bilirdim, ama bunlar bana söylence gibi, olanaksız gibi görünüyordu. Wells'in anlattığı oraya gidiş biçimleri hiç de bilimsel değildi.

S.de B. — Jules Verne'inkiler biraz daha bilimseldi... Cyrano de Bergerac'ın **Le Voyage dans la lune**'ü (2) de var.

J.-P. S. — Evet, fakat o...

S.de B. — Pek ilginç değildi; ama ne olursa olsun insanlar sık sık aya gitme düşü kurmuşlardır.

J.-P. S. — Ben kurmadım.

S.de B. — **Les Mots**'nun sonunda dile getirdiğiniz şu her insan değerce her insan kadardır düşüncesinden geçen

(1) Ayda ilk insanlar, (Ç. N.)

(2) Ayda yolculuk. (Ç. N.)

gün biraz söz etmiştik. Bu doğrulamanın sizce tam olarak ne anlama geldiğini bilmek isterdim. Yalnız, başlamazdan önce, sizde insanlar arasında eşitlik düşüncelerinin, ya da üstünlük, hiyerarşi düşüncelerinin nasıl oluştuğuna değinir misiniz? Bir yandan, gençken kendinizi bir dâhi olarak hissettiğinizi söylüyorsunuz, öte yandan ise bir bakıma insanların daima eşit olduklarını düşünmüş olduğunuzu. Çocukluğunuzdan gençliğinizden yola çıkarak önce bunu anlamamıza yardımcı olur musunuz?

J.-P. S. — Küçüklüğümde, sekiz yaşlarımda filân, ilk romanlarımı yazdığım çağlarda dedem bana prens gibi davranır ve beni biraz biraz küçük prensmişim gibi görürdü. Demek ki o sırada onun tarafından bir iç nitelikle, kapalı, öznel bir küçük prens niteliğiyle donatılmış bulunuyorum. Bu nitelemeyse aslında bende bulduğunu sandığı kendi öz iyiliği, gönül yüceliğiydi. Böylesi öznel bir prenslik gerçeğine sahip olan bir varlık eşitliğe doğru yönelmez, zira bir prens dediğiniz çevresindeki insanlara üstün olan bir varlıktır. Ama yine de bunun temelinde bir tür eşitlik yatmaktadır, çünkü düşünüyordum ki ben bir insanım; bu durumda tüm insanlar da prenstir. Durumu aşağı yukarı böyle görmekteydim. Kitleye gelince, o yarı - insanlardan , kusursuz biçimde yaratılmaları başarıya ulaşmamış insanlardan meydana geliyordu, hepsi etrafımda bulunan yaratıklardı. Fakat gözüme çarpan, benim tarafıma yönelen ve elbette prens olan başka tamam yaratılmış insanlar da vardı. Öyleyse, bir yanda prenslerin oluşturduğu bir tür eşitler dünyası ve bir de, bir güruh vardı. Bu bir eşitlik değildi elbet; ama yine de, birbirleriyle görüşüyorlardı, aralarında eşittiler, ne benden fazla, ne de daha az prenstiler. Bu prensler düşüncesinde bu haliyle bile bir eşitlik fikri, benim hep istemiş ve insanlar arasında yerleştiğini düşlemiş olduğum bir eşitlik fikri yatıyordu. Çünkü, sonuç olarak, erkek olsun kadın olsun ne zaman birileriyle güçlü ilişkiler kurmuş olsam her seferinde o kişinin de tam anlamıyla bana eşit olduğunu fark etmişimdir. Ve belki ben sözcükleri ondan daha iyi kullanabilmişsem, onun içine doğan şeyler tastamam benimkilerin

aynısı olmuştur; o kişi de olayları benimle aynı görüş açısından almıştır.

S. de B. — Biz yine çocukluğunuza dönelim. Lisedeyken, iyi öğrencilerle kötüler arasında yer alan bir takım aşama sıralanmaları yok muydu yani?

J.-P. S. — Böyle bir hiyerarşi oluşuyordu gerçekten. Ne ki hiyerarşide ben kârlı çıkmıyordum; çok iyi bir öğrenci olmayıp ortaların içindeydim, ya da ortanın azıcık üzerinde, bazen de altında, işte bu yüzden bu hiyerarşinin benden yana olmadığını düşünüyordum. Ve onu sanki beni ilgilendirmeyen bir şeymiş gibi görüyordum. Birinci olmanın, küçük Brun'den yahut küçük Malaquin'den önce olmanın, ya da sonra olmanın benim varlığımdan gerçek bir görüntü sunduğunu düşünmüyordum. Benim varlığım bu öznel, derin gerçekti, hakkında söylenebilecek tüm şeylerin de ötesinde olan ve sınıflandırılması olanak dışı olan gerçek. Aslında insanın sınıflandırılmazlığını ben o aralar söylemeye başlamıştım. Öznellik denilen şey, birinci ya da ikinci olma biçiminde ortaya çıkmayan bir şey, yani, tümel ve derin bir gerçektir; orada, insanın kendisinde, önünde olan, bir bakıma sonu gelmemiş bir gerçek; varlığın kendisidir, kişinin varlığıdır. İşte bunu, belki aynı derecede göze çarpmayan, aynı sağlamlıkta olmayan fakat derinlere inildiğinde aynı derecede gerçek olan bir başka varlığa bakarak sınıflamaya kalkışmak olur şey değildir. Bu bireyleri sınıflamak söz konusu değildir, onları insanı temsil eden tümeller olarak bırakmak söz konusudur.

S.de B. — Bir bakıma bu, tüm ötekilerden önce doğrulamış olduğunuz bilincin mutlak yanıdır.

J.-P. S. — Tamam. Bu mutlak yanı ben önce kendimde doğrulamaya başladım, onu bir küçük prens olarak doğrulamaya başladım, ama gerçekte bu bilinç anlamına, gördüğümün, okuduğumun, hissettiğimin bilinci anlamına geliyordu. Ayrıca da etrafımda yer alan eşyaya bağlı, aynı zamanda güçlükle iletilebilir bir derinliğe sahip olan, yani ben olan derin bilinç. Ve işte bu bilinç herhangi bir başkasından aşağı ya da üstün olamazdı. Ötekiler de böyleydi

ve genç olduğum, çocuk olduğum için bunu hissediyordum ben.

S.de B. — Bununla birlikte lise birde ve sonraki yıllarda Nizan'la beraber olduğunuz sıralarda kendinizi insanüstü kişiler gibi gördüğünüz gibi bana da kendinizin bir dâhi olduğu sezgisine sahip olduğunuzu söylemiştiniz. Peki ama bu deha ve insanüstülük düşüncesi eşitlik düşüncesiyle çelişkili değil midir?

J.-P. S. — Hayır, işin aslında benim için dâhi ve üstün insan demek kendilerini tüm insan gerçekleri içinde şunan varlıklar demekti sadece; rakamlara bakarak, hiyerarşiye bakarak kendini sınıflayan kitle ise, içinde sonradan üstün insanların çıkacağı ve kendilerini ötekilerden ayıracakları bir hamur oluyordu bana göre. Bu, aslında üstün insanlarca değil alt-insanlarca oluşturulan bir hamurdur ve gerçekten de toplumsal basamakları göz önünde tutar. Bu basamaklarsa nadiren insanın kendini amaçlar, çokluk insanın toplumsal niteliklerini, onun taşıdığı demir yolları müfettişi, kamu işleri müfettişi, öğretmen gibi niteliklerini amaçlar. Kısacası meslekler, insanların çevrelerini alan eşyalar, eylemler, tüm bunlar hiyerarşiden yakasını sıyıramaz. Ne ki eğer derine inilirse hiyerarşi kurmak olanak dışıdır. İşte bu yavaş yavaş benim kafama dank etti.

S.de B. — Ama Eğitim Enstitüsündeyken ne de olsa yarışmalar, listelerde ileride geride yerler, sıralar vardı.

J.-P. S. — Hayır, ne yarışma, ne yer vardı, yoktu kesinlikle böyle şey.

S.de B. — Okula giriste vardı örneğin.

J.-P. S. — Okula girmek için bir Okul sınavı vardı, orada alınan bir yer vardı, sonra da Okuldan çıkış vardı, bu da öğretmenlik sınavıydı.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Demek, belli bir yere konulduğunuz bir yarışma da vardı, fakat ikisi arasında hiçbir şey yoktu. Buraya dek öznellik düşüncesini size deha olarak ve hiyerarşi düşüncesini özel niteliklere bağlı sınıflama olarak göstermiş bulunuyorum. Eğitim Enstitüsünde şu iki sınıf-

lama vardı: sınıflama yokluğu anlamını taşıyan bir sınıflama; sınıflama yokluğu, sonsuz diye düşünülmüş olan ve deha ile karakterize olan saf bir öznellikti. Kendimi bir dâhi gibi görüyordum. Çok genç iken aklıma gelen bir düşünceydi bu; büyük yazar kardeşlerimin düşüncelerinden bana geçiyordu, eh ben kendim de yazar idım. Bir Balzac'ın, bir Bossuet'nin derecelerine benim de ulaşacağımı düşündüğümden sonuç bakımından dâhi dedikleri biri olacaktım. Şu halde Eğitim Enstitüsünde dâhiyane olan benim kendi öznelleştirmem vardı bir yanda ve öte yanda yaş bakımından oluşmuş kademeler vardı. Örneğin Enstitünün birinci sınıfındayken okula döndüğümde, tanımakta ve çok sevmekte olduğum arkadaşlarımdan beş altısı ile yurt binalarından birine giderdim; yanımızda aynı biçimde başka yurt binaları da vardı; sonra üst katta küçük genel oturma odaları ve bizim gibi yurt binalarında kalan, sayıları bizden daha az olan ikinci sınıf öğrencileri bulunuyordu; daha sonra tek tek küçük odacıklarda üçüncü sınıflar ve en sonunda da üst odalar. Tüm bunlar yılları göz önüne alarak yapılmış bir ayrımdı. Ve aslına bakarsanız, falanca alanda size öğretmen olarak bir paye verilmesine yol açacak bilgiler edinildiğine göre tüm bu ayrımlamaların bir anlamı vardı. Örneğin dört yıl boyunca ben felsefe öğrenimi yapmak için bilinmesi gerekli olanların özünü öğrenecektim, bir başkası Fransızca öğrenecekti. Kısacası, bize göre hiçbir açık anlam taşımayan, okul yıllarına göre bir ayrım vardı. Biz onların bizden üstün olduğunu düşünmüyorduk, yalnızca bir sınıflama işlemi görmüş bulunuyorlardı.

S.de B. — Evet, herkes hemen hemen matematiksel biçimde orada yerini alacağına göre bu eşitlik içindeki bir hiyerarşi oluyordu.

J.-P. S. — Kuşkusuz eşitlikler tastamam aynı değildi, çünkü her defasında verilen bilgiler daha çok ve girilen sınavlar daha kalabalık olmaktaydı. Fakat sonuçta yine de eşitliklerdi söz konusu olan: arkalarında sınav bulunmamakla birlikte dört yıllık okul çalışması için yola çıkmakta oldukları ölçüde aynı durumda olan birinci sınıf-

taki öğrenciler eşitti; sonra öteki sınıflarda eşitti, bu sınıflarda arkada bir sınav vardı, örneğin yıl içinde geçilmiş bir lisans sınavı, fakat sonuç bakımından onların da fazla olarak bilgileri, ünvanları vardı. Ama ne derseniz deyin bu aynı eşitlikti.

S.de B. — Bununla beraber arkadaşlarınız arasında ayrımlar yapıyordunuz; herkesin eninde sonunda yeterince değerli olduğu düşüncesinde değildiniz; bir Merleau-Ponti'ye özgü çok dışa açık, çok kucaklayıcı olan böyle bir tutumumuz yoktu hiç.

J.-P. S. — Hiç yoktu. Tersine, iyilerle kötüler arasında amansızca ayırım yapıyordum. Böylece kısa zamanda Nizan'la ben, biraz da Guille, o yıllar sert ve hoyrat davranışlı olan okulda bir tür terör havası estirmek isteyen Alain'in öğrencileri yanında yer aldık. Bunun, hiyerarşi ve dâhiyane öznellikle pek de bağdaşmadığını kabul ediyorum. Yine de bunun dâhiyane öznellikle bağıntılı olduğunu sanmaktayım. Bana öyle geliyor ki kibar alemine yapmış oldukları ziyaretlerden gece yarısına doğru smokinler içinde dönüp gelen oğlanlara su bombaları atmak için merdivenlerin yukarısına gizlenmekle bu ziyaretlerin, smokinin, seçkin tavırların, bu oğlanların özenle taranmış saçlarının kesinlikle dışlanan, değeri olmayan, hiçbir değer taşımayan şeyler olduğunu, bunları yapmamaları, bunlarla uğraşmamaları gerektiğini göstermek istiyorduk. Demek istiyorduk ki uğraşılması gereken dehanın iç pırıltısıdır, yoksa kesinlikle kibar bir akşam yemeğinde göz doldurmak değil.

S.de B. — Herkes gibi sizin de, iki düzlemde yaşadığınızı söyleyemez miyiz? İçersinde tüm bilincin mutlak anlamının kendini olumladığı bir tür metafizik düzlemle birlikte, aynı zamanda pratik, hatta toplumsal yönlü bir de ahlak düzlemi. Bu düzlem içerisinde yer alan bilincin mutlak anlamı, eğer bu bilinçle donanmış kişi kendine özgü ve karşısında savaşım verdiğiniz bir yaşama, düşünme biçimine sahipse, sizi ilgilendirmiyordu. Sorbon'da, genel olarak tüm kibar çevre hakkında, özellikle de Sorbonlular hakkında sizler, yani siz, Nizan, Maheu son derece aşağılayıcı

bir tavır takınmakla ünlüydünüz.

J.-P. S. — Çünkü Sorbon züppeleri tam adam denemeyecek varlıklardı bizim için.

S.de B. — Bazı insanların tam insan olmadıklarını kabul etmek çok ağır oluyor. Eşitlik düşüncesine de tamamen karşıt düşüyor.

J.-P. S. — Çok ağırdır ve ben sonradan bu düşünceden kendimi sıyırdım; fakat belli ki başlangıçta vardı bu; bana göre başlangıç durumu buydu, o insanlar beş para etmezdi ve belki bazıları adam olacaktı, ama içlerinden çok büyük kısmı hiçbir zaman adam olmayacaktı. Tabiatıyla bu durum onlara karşı dostluk duymamam, onlarla bağlaşıklığım, ilişkim olmaması gibi bir olguya yol açıyordu. Birbirimizi görürdük...

S.de B. — Onlarla aranızda hiyerarşik ilişkiler olduğunu söylüyorsunuz.

J.-P. S. — Onların yaptığı ya da benim yaptığım çalışmalar dolayısıyla ilişkilerim vardı. O anda biz sınıflandırılmış bulunuyorduk ve ben kendimi nesnel bir temele dayanmış olarak buluyordum. Yirmi beş kişiydik, ben beşinci, onuncu, birinci diye sınıflandırılmıştım, böylece bizi kıyaslayabiliyorlardı. Ne var ki bu, aklımca bir deha ürünü olup hiyerarşi planları içinde hiçbir şekilde birbiriyle kıyaslanamayan yazılar yazan varlığa, yani bana, hiç dokunmuyordu.

S.de B. — Geriye dostluklarınızın çok seçmeli olduğu kalıyor; yaşam boyu kurduğunuz dostluklar çok seçmeli olmuştur; oysa bir kimse için dostluk duymamak, onu itmek, aksine dostluk duyduğunuz ve kabullendiğiniz kişilere kıyasla bir eşitsizlik yaratmaktır.

J.-P. S. — Evet. Gerçekte de herkesin kendisinde, kendi gövdesinde, kendi kişiliğinde, bilincinde, kendisini bir dâhi değilse bile herhalde gerçek bir insan, insansal niteliklere sahip bir insan kılmak için gerekli her şeye sahip olduğunu düşünüyorum; fakat insanların çoğunluğu bu şeyleri istemezler, takılıp kalırlar, herhangi bir düzeyden öteye gitmezler; sonuç olarak da hemen her zaman takılıp kaldıkları düzeyden kendileri sorumludurlar. Şu halde ka-

nımca kuramsal olarak her insan öteki tüm insanlarla eşittir ve aralarında dostluk ilişkileri var olabilir. Fakat gerçekte ise söz konusu bu eşitlik yine insanların kendileri tarafından aptalca izlenimler, aptalca arayışlar, hırslar, aptalca hevesler adına bozulup dağıtılır; demek ki karşımızda, tutumlarını azıcık değiştirmeye razı olsalar eşit olabilecek insanlar var. Ama aslına bakılırsa da, bulundukları durum içerisinde karşı-insanlar gibi görülen ve kendilerini aşağı yukarı insanlık dışı denebilecek durumlarda insan kılmış kişilerdir bunlar.

S.de B. — Sizin berduşlar adını verdikleriniz özellikle.

J.-P. S. — Berduşlar açıkçası iyi olduklarını öteki insanlara kabul ettirmek için özgürlüklerini harcayan, oysa gerçekte bu eylemleri yüzünden kötü olan insanlardır. Bana insani niteliklerin tümüne sahipmiş gibi görünen bir insanı doğrusu gerçekten severim; bilinç, kendi kendini yargılama yeteneği, evet ya da hayır diyebilme gücü, irade, tüm bunlar bir insanda takdir ettiğim şeylerdir; ve bunlar özgürlüğe doğru yol alır. İşte o anda bir insan için dostluk duygularıyla dolabilirim ve çokluk da pek az tanıdığım insanlar için duyarım bu duyguları. Ama bir de bakarım büyük çoğunluk oradadır, yanımda duran, bir trende, metroda, bir lisede bulunan, doğruyu söylemek gerekirse kendilerine söyleyecek bir şeyimin olmadığı insanlardır bunlar. Hiyerarşi planında yerinizi alarak, bir öğrenciye, ya da bir öğretmene tanınan beşinci ya da onuncu yeri tartışabilirsiniz elbet.

S.de B. — Peki lisede öğretmenken yaş ilişkileri sizinle öğrencileriniz arasında eşitsizlik ilişkileri mi yarattı, yoksa tersine aranızda eşitlik ilişkileri mi kurulabildi?

J.-P. S. — Evet evet! Eşitlik ilişkileri gayet iyi kurulabildi. Lisede, özellikle Eğitim Enstitüsünde yaş ilişkisinin kolay bir hiyerarşiye olanak verdiği, fakat içimizden her biri için öznel açıdan, temel açıdan bir niteliğe kesinlikle uygun düşmediği söylenebilir. Bu, tam olarak insanları daima el altında bulunacak biçimde belli bir basamakta dizmek anlamına geliyor ve hiç de gerçeğe uygun düşmüyordu. Başka biçimde söylersek herkesin kendisine göre,

kendisi için doğru olan bir gerçeği vardı. Fakat kendini vermeyen, nasıl ise öylece kalan bir gerçekti bu. Ayrıca, aynı biçimde ortaya çıkartılmış başka sınıflamalarla uzlaşan büyük bir evrensel sınıflandırma da vardı. Bu sınıflandırma kişiye bir olay planı içinde, kişinin gerçeğinin tümden yok edildiği bir plan içindeki bir rütbeyi veren bir sınıflandırmaydı. İnsanın kendi gerçeğinin yok edildiği ve özellikle belli bir tipte eylem yapmağa yetenekli insanların bulunduğu bir toplum vardı. Bu insanların yaptıkları eylemse daha başından beri onlara kendilerini belirlemek üzere verilmiş olan bir eylem biçimiydi; fakat kendisini kendi kendine yakalayan öznellik yoktu, ulaşılması mümkün asıl gerçek yoktu. İster başkası tarafından, isterse bu öznelliğe, bu gerçeğe sahip olan tarafından varılabilecek asıl gerçekten, tüm bunlardan eser yoktu. Tüm bunlar dışarıda bırakılmış oluyordu.

S.de B. — İnsanlar arasındaki bu eşitlik duygusu yüzünden mi sizi onlardan ayrı bir yere koyabilecek herşeyi daima geri çevirdiniz? Dostlarınızın sizin bu geri çevirmelerinizin, hattâ genelde söylenişi ile onurlara karşı duyduğunuz tiksintinin çokluk farkında olduklarını söylemek istiyorum. Bu duygu yukarıda söylediklerinize az çok bağlı mıdır? Ve bu tiksintiyi tam olarak hangi koşullarda duydunuz?

J.-P. S. — Ona bağlıdır elbette; ama aynı zamanda, bana ait derin gerçeğin her türlü onurdan üstün olduğu düşüncesine de bağlıdır. Çünkü bu onurlar insanlar tarafından başkalarına verilir; lejyon donör ya da Nobel armağanı olsun, söz konusu onuru veren insanlar böyle bir onuru verme niteliğine sahip değildirler. Kant'a yahut Descartes'a, Goethe'ye şu anlama gelen bir armağan verme hakkına kim sahiptir anlayamam: şimdi siz bir sınıflandırmaya girmiş bulunmaktasınız; edebiyatı sınıflandırılmış bir gerçek haline dönüştürmüş bulunuyoruz, böylece siz bu edebiyatta falan derecede bir yere aitsiniz. Ben işte bunu yapma olanağım yadsıyorum, dahası sonuçta her onuru yadsıyorum.

S.de B. — Bu sözler sizin Nobel ödülünü geri çevir-

menizi açıklamakta. Fakat savaş sonrası ilk olarak lejyon donörü geri çevirmiştiniz.

J.-P. S. — Evet. Lejyon donör bana, yetersizliğe doğru uzanan ve aym diziden olan bir ödül gibi görünür; falan mühendisin lejyon donöre lâyık olmadığı ileri sürülecektir. Oysa aslında her ikisi de sahip oldukları değer göz önüne alınarak değil, yaptıkları bir işten ötürü yahut şeflerinin önerisi üzerine, ya da bunun gibi durumlar nedeniyle o değere lâyık görülmüşlerdir. Yani onların kendi gerçeklerine yanıt olacak hiçbir şey yoktur ortada. O gerçek, ölçülebilir birşey değildir.

S.de B. — «Yetersiz» sözcüğünü ağzınızdan kaçırdınız, şu halde ara sıra eşitlik kuramınızla birlikte yine de çok aristokratik nitelemeler, deyimler kullanmaktasınız.

J.-P. S. — Yo hayır, hiç değil, çünkü size daha önce söyledim; özgürlük, eşitlik başlangıçtadır, oysa eşitlik sonda olmalı, insanca bir gelişim, yani bir insan ilerleyişi kapsamında bulunmalıdır. Ne ki, insan derecelendirilmiş bir varlık da olabilir ve derecelendirilmiş olmak sıfatıyla aptal da olabilir veya derecelendirilmeyi kendi derin gerçeğine yeğ tutabilir. Bu düzeyde, hiyerarşi planında yerici sıfatları da hak edebilir. Anlıyorsunuz değil mi?

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Çevremizde bulunan insanların pek çoğunun bir lejyon donöre, bir Nobel ödülüne, buna benzer nice şeye, aslında bunların hiçbir dürüst anlamı yokken hâlâ gereğinden fazla duyarlı olduklarını düşünüyorum. Tüm bunlar derecelendirmede, gerçek olmayan, soyut olan ve bizden başkası olmayan bir varlık anlamını taşıyan bir varlığa verilmiş hem de niçin olduğunu anlamaksızın verilmiş bir rütbeden başka bir anlama gelmemektedir.

S.de B. — Bununla birlikte kabullendiğiniz ödüllendirmeler oldu. Bazı adamlarca örneğin. felsefi yapıtınızın değerinin, size bir Nobel armağanı kazandıracak biçimde ortaya konmasını kabul etmiyorsunuz da okuyucuların, halkın böyle bir değerbilirliğini kabul ediyor hattâ istiyorsunuz.

J.-P. S. — Evet, bu benim işimdir de ondan. Yazı ya-

zıyorum, bu demektir ki kendileri için yazdığım okuyucudan yazdığım şeyleri iyi bulmasını istemekteyim bir bakıma. Tabii yazdıklarımın her zaman iyi olduğunu sandığımı söylemek istemiyorum, ilgisi bile yok, benim dediğim eğer bir rastlantı olarak onlar iyi olabilmişlerse, okuyucum tarafından hemen böylece değerlendirilmiş olmalarını arzu ederim.

S.de B. — Çünkü sonuç olarak sizin yapıtınız sizin kendiniz demektir, ve yapıtınızın değeri anlaşılıyorsa siz de kendi gerçeğiniz içinde anlaşılıyorsunuz demektir.

J.-P. S. — İşte bunu demek istiyorum.

S.de B. — Öte taraftan sizi lejyon donör sahibi yapmak üzere dışarıdan gelecek niteleme sizin kendiniz demek değildir.

J.-P. S. — Hayır, soyut bir şeydir.

S.de B. — Lejyon donör olayının gelişimi nasıldı anımsıyor musunuz?

J.-P. S. — Şöyle oldu, 45'deydi, Paris'e yerleşmeye gelen Londra'lı adamlar...

S.de B. — Londra'lı adamlar diyorsunuz; De Gaulle'ü mü kastediyorsunuz?

J.-P. S. — De Gaulle'ü, evet. Bu adamlar bakanlar, bakanlık müsteşarları atayıp duruyorlardı, Malraux'nun bakan, arkadaşım Raymond Aron'un da müsteşar olduğu bir Kültür Bakanlığı vardı. Derken bu adamlar lejyon donör dağıtmaya başladılar. Bu durum, bir başka yerde söz etmiş olduğum arkadaşım Zuorro'nun (1) aklına benim isteğim dışında bana lejyon donör verdirtme fikrini getirdi, çünkü böylece benim zor durumda kalacağımı düşünmüştü.

S.de B. — Çünkü Zuorro'nun size oyun oynamayı sevdiğini söylemek gerekiyor.

J.-P. S. — Severdi bana oyun oynamayı. Gidip annemi görmüş, onunla koca bir saat geçirmiş ve sonunda onu razı etmiş, kadıncağızın bu konuda hiç bilgisi yoktu, lejyon donöre sahip bir babası, lejyon donör sahibi bir kocası vardı...

---

(1) Anılar'ımda ona Marco adını verdim, (Y. N.)

S.de B. — Bunu çok iyi birşey sanıyordu.

J.-P. S. — Oğlunun ona sahip olması gerektiğini düşünüyordu. Zuorro ona lejyon donör sahibi olmamı hatırım için kabul etmesini, bana bu ödülü vermenin sürpriz olacağını söylemiş. O da iyi niyetle kabul etmiş.

S.de B. — Yani bir kâğıt imzalamış.

J.-P. S. — Bir kâğıt imzalamış. Herşeye karşın bu bir hak-aktarımı olayıydı, çünkü kâğıdı imzalaması gereken bendim. Ne var ki ben durumu sonradan öğrendim. Böylece, günün birinde, bana telefon eden, bakanlıkta akrabası olan bir dostum bana şöyle demez mi: «Lejyon donör mü istediniz?» Hayretler içinde haykırmam üzerine: «Vallahi, isteseniz de istemeseniz de yakında alacaksınız.» Bunun üzerine telefona sarıldım, Raymond Aron'u buldum. Hemen kendisine: «Sevgili arkadaşım, bana lejyon donör vermek istiyorlar, buna engel olmalısın», dedim. Aron hayli üsteledi ve isteğimi çok tatsız buldu, ama neyse ki bu lejyon donörden yakamı sıyırmam için gerekeni de yaptı.

S.de B. — Genelinde hükümet bize karşı sıcaktı, Fransa direnişçilerini bir araya getirmeye çalışıyordu. Grup içinde bulunup da gerçekten bizim dostlarımız olan insanlar vardı ve sonuç bakımından — Camus gibi örneğin, ona da önerilmiştir aynı şey — biraz da direnişçi bir aydın olmanız sıfatıyla size bu ünvan öneriliyordu.

J.-P. S. — Kuşkusuz.

S.de B. — Onu kabullenmek için koşulların hemen hemen en iyi olduğu bir sıraydı. Fakat yine de...

J.-P. S. — Koşullar çok iyi de olsa bir uçurum vardı; geriye kala kala benim için düşünülemeyecek bir şey olan bir de madalya kabul etmek kalıyordu.

S.de B. — Çünkü bu lejyon donör denen nesne aynı zamanda bir burjuva hiyerarşisi biçiminde kurumlaşmaktaydı. Bu durumda onu kabullenmek sizin için bu burjuva toplumuyla bütünleşmek anlamına geliyordu.

J.-P. S. — Burjuva toplumu değildi ama hiyerarşiydi. S.S.C.B.'nde ya da sosyalist ülkelerde benzer hiyerarşiler vardır.

S.de B. — Kabul ettiğiniz bir hayli ödül var bununla

beraber. Nedenini bilmek de ilginç olmalı. Aklıma bir İtalyan ödülü geliyor...

J.-P. S. — Başkalarını kabul ettiğim de oldu. Önce 40 yılında bir popülist ödülünü kabul ettim. Tutarı fazla birşey değildi ve benim biraz daha iyi yaşamamı sağladı. Askere alınıyordum, bu paranın bir kısmını size verdim, birazını cephe için kendime alıkoydum ve de onun sayesinde durumumu biraz düzelttim. Bunda sanıyorum açıkça edepsizlik ettim, çünkü savaşın ödülün ya da ödülsüzlüğün tüm değerini ortadan kaldırdığını, eğer çarpışırken kalkıp da size bir ödül verirlerse bunun bir şaka olacağını, öyleyse benim de pekâlâ kabul edebileceğimi düşündüm. Aslına bakarsanız, popülist yazarlarla ortak hiçbir yanım olmadığına göre, popülist bir armağandan gocunacak bir durumum da yoktu. Ben de tuttum kabul ettim.

S.de B. — Evet, parayı utanmadan aldınız.

J.-P. S. — Utanmadan aldım.

S.de B. — Fakat bir kazanç sağlamadan ödül kabullendiğiniz durumlar da oldu.

J.-P. S. — İtalyan ödülü böyle oldu, onu alınamın nedeni İtalyan komünistleriyle aramın çok iyi olması, içlerinden bazılarının çok hoşuma gitmesidir, o sıralarda Fransız komünistleriyle aram iyi değildi. İtalyan komünistlerini ise çok seviyordum. O sırada bu küçük kutlamayı düzenlemiş bulunuyorlardı; işgal altında cesaret ve anlayışlarını kanıtlamış olan birine her yıl bir ödül vermek istiyorlardı, tutup bana verdiler. Bunun benim kuramımla bağdaşır hiçbir yanının olmadığı gayet açıktır.

S.de B. — Bu, işgalle ilişkili bir ödüldü demek?

J.-P. S. — Direnişle bağıntılı bir ödüldü. Aldım onu; ne var ki benim yaptığım direnişçiliği de Allah bilir... direnişçiydim, direnişçilerle görüşmüştüm, ama bu iş bana fazla birşeye mal olmuş değildi. Yine de verdiler onu bana. Sanıyorum, bu ödülü bir dönemin, bir hiyerarşinin sonucu olarak görmüyordum; işgal altındaki tutumumun o denli bilincindeydim ki, kalkıp da onu Almanlar tarafından tutsak edilip, işkenceye uğramış, tutukevinde can vermiş olanların durumlarıyla kıyas ettiğim yoktu; onların du-

rumlarıyla benimkinin kesinlikle ortak yönü yoktu. İnsan bir yazarsa ister istemez direnişçi de oluyordu, bunun da anlamı özellikle küçük gizli dergilere yazılar yazmak, buna benzer küçük eylemlerde bulunmaktan ibaretti. Ben bu işte, işgal sırasındaki bir tür aydın direnişinin İtalyanlarca teşekkürle karşılanmasından başka birşey görmüyordum. Beni ilgilendiren de buydu. Yani onlar, işgal altında biz yazarların, en azından benim tanımış olduğum yazarların böylesi bir karşı çıkışı ilk plana koymuş olmamıza önem vermekteydiler. Şu halde kendimi bu seçime ben olarak değil de, benim gibi seçilmiş olabilecek diğer yazarlardan biri olarak layık görüyordum. Birisi bu ödülü alacaktı, o da ben oluyordum; bu da bir anlamda Fransız aydın direnişini simgeleyen bir olaydı.

S.de B. — Kısaca söylersek, bu, eyleminize karşı size bir teşekkür sunan İtalyan komünistleriyle, savaş süresince aynı eylemi paylaştığınız yoldaşlarla, sizin de aynı biçimde kabullendiğiniz bir dostluk ilişkisi oluyordu. İşin bu yönüyle ortada hiyerarşilerle, onurlandırmalarla, ayrımlarla ilgili birşey yoktu.

J.-P. S. — Kesinlikle hayır.

S.de B. — Bu gerçek anlamda bir karşılıklı duygu ilişkisiydi sizinle onlar...

J.-P. S. — Para verdiler bana.

S.de B. — Siz de bunu bilmem hangi toplumsal eylemi desteklemek için verdiniz. Bundan sonra, size önerilen ve kabul etmeniz için yakınlarınız arasında bile çok ısrar edenlerin bulunduğu bir başka onur vardı: Collège de France'da öğretmen olmanız.

J.-P. S. — Evet. Buna gelince, niçin Collège de France'da öğretmen olacağımı bir türlü anlamıyordum. Felsefe kitapları yazmıştım, fakat felsefenin bir öğretim konusu olarak ele alınması ta XVIII. yüzyıldan bu yana uzanıp gelir. Geçmiş felsefe sistemleri söz konusu olduğunda, bir anlamda öğretimi yapılacak bir bilim dalıdır; fakat felsefi olarak yaşadığımız zamanı düşünecek olursak, bunun öğrencilere ders vermek yoluyla yapılacağını sanmıyorum. Öğrenciler bu derslerle bu konuda bilgi sahibi olabilirler,

ama bir öğretmenin tam anlamıyla gelişimini tamamlamamış, dolayısıyla değerini dosdoğru olarak kestiremeyeceği birşeyin öğretimini yapması için geçerli neden yoktur. Kısacası, filozof sıfatıyla Collège de France'a niçin gitmem gerektiğini anlamıyordum. Bu benim yapmakta olduğuma kesinlikle yabancı gibi geliyordu bana..

S.de B. — İnsanların uygun zamanlarında okuyup, üzerinde düşünecek zaman da ayırabilecekleri kitaplar yazmayı, bu konularda kendilerine büyük bir âlim edasıyla dersler yapmaktan daha değerli olduğunu düşünüyordunuz.

J.-P. S. — Çok doğru. Sonra o sırada çok da işim olduğunu söylemeliyim; tüm zamanımı alan kitaplar yazmaktaydım. Bildiğim izleniminde olduğum şeyler hakkında dersler hazırlamak için haftanın bir yığın saatini ayırmama yol açacağından bu ders verme işi benim çalışma zamanımı kısıtlayacak. dolayısıyla Collège de France'da ders vermek benim daha ileriye gitmeme hiç de yardımcı olmayacaktı. Merleau-Ponty bunu yapıyordu, çünkü o felsefenin biraz da öğretim sisteminin içinde bulunduğunu düşünürdü: niçin böyle düşündüğünü de anlamış değilimdir zaten. Kitaplarına üniversiteye özgü kitaplar denemez. ama aramızda sanırım bir fark vardı. bu da, onun üniversiteyi ta başından bu yana felsefe yapmanın bir aracı olarak kabul etmesiydi, ben bunu kabul etmiyordum.

S.de B. — Evet, ayrıca Merleau-Ponty bir de tez yazmıştı.

J.-P. S. — Bir tez yazmıştı.

S.de B. — Üniversiteye ait biri olarak bir kariyer yapmıştı. Burada pratik kaygıların rol oynadığını da söylemek gerekir; yazarlığa geçmiş birisi olarak, o anda diyelim çok para kazanmaktasınız, oysa Merleau-Ponty için hayatını kazanma yolunun üniversite kariyeri olduğu belliydi. Bu durumda orada çalışması onun için gayet önemliydi ve üstelik Collège de France'da bulunmak ona tam tersine zaman kazandırıyordu. Çünkü sadece Sorbon'da öğretmen olmuş olsaydı bile Collège de France'dakinden daha çok işi olacaktı. Sanıyorum bu, Collège de France'da bulunan pek çok insanın göz önünde tuttuğu bir noktadır. Fakat siz.

açıkçası, pratik ya da ekonomik nedene sahip olmadığınızdan bu sizin için yalnızca bir onur sorunu olacaktı.

J.-P. S. — Collège de France'da öğertmen olmayı bir onur saymıyordum.

S.de B. — Hiçbir zaman hiçbir şeyi onur saymadınız.

J.-P. S. — Gerçekten öyle. Kendimi bana sunulabilecek onurların üzerinde sayıyordum, çünkü soyuttular, hiçbir zaman beni ilgilendirmediler.

S.de B. — Sizdeki ötekini ilgilendiriyorlardı. Şimdi buradan, geri çevirmeleriniz içinde, zamanında en büyük skandal yaratanı, en tanınmışı, en çok yoruma uğrayanı olan Nobel ödülüne dönelim mi yine?

J.-P. S. — Nobel ödülü; onunla tam bir çelişki içinde olduğumu söylemeliyim, çünkü bu kurum yazarları sınıflamaktan ibarettir. XVI., XV. yüzyılda bu ödül var olsaydı Clément Marot'nun (1) Nobel ödülünü kazandığını, Kant'ın ise alamadığını, aslında alması gerekirken bir karışıklık yüzünden ya da jüri üyelerinden bazılarının bir eylemi sonucu ödülün ona verilmediğini; Victor Hugo'nun tabiatıyla onu kazandığını, v.b. öğrenecektik. İşte o anda edebiyat baştanbaşa derecelendirilmiş olacaktı; siz Collège de France'ın üyelerine sahip çıkacaktınız, başkaları Goncourt ödüllerine sahip olacak ve başkaları da başka ünvanlar alacaktı. Nobel ödül üher yıl bir ödül dağıtmaktan ibarettir. Bu ödül neye eşdeğerdir? 1974'de ödülü kazanmış bir yazar neyi göstermektedir? Onu daha önce almış insanlara, ya da almamış olmakla beraber kendisi gibi yazmakta olup, belki daha da iyi olanlara göre ne demeye gelmektedir? Nedir bu ödülün anlamı? Bana onu verdikleri yıl, ben meslekdaşlarım olan öteki yazarlardan daha üstündüm, ya da ertesi yıl bir başkası öyleydi demek olanaklı mıdır? Edebiyatı gerçekten böyle mi almak gerekir? Sanki bir tek yıl üstün olan, yahut uzun zamandır öyle olmakla birlikte üstün oldukları bu yıl kabul edilmiş insanlar varmış gibi? Saçmadır bu. Çok açıktır ki bir yazar, belli bir anda

(1) Clément Marot: Geleneksel edebi biçimlere sadık kalmış bir Ortaçağ Fransız şairi, 1496-1544.

ötekilerden üstün olan biri değildir. O, en iyi olanlarla eşit, en iyiye eşdeğerdir. Sonra «en iyi olanlar» lâfı da kötü bir deyiştir. Yazar gerçekten iyi kitaplar yazmış olanlara eşittir ve her zaman için böyledir. Bu yapıtı belki beş yıl önce, belki on yıl önce meydana getirmiştir. Size Nobel ödülünü vermeleri için küçük bir yenilik gerekir. Les Mots'yu yayınlamıştım; yapıtı geçerli buldular ve bir yıl sonra bana ödülü verdiler. Bu onlara göre benim yapıtıma yeni bir değer kazandırmaktı. İyi ama, bir önceki yıl, daha bu yapıtı yayınlamadığım sıralarda, benim çok daha az bir değere sahip olduğum sonucuna mı varmak gerekir? Saçma bir kavramdır bu; edebiyatı derecelendirme fikri, edebi düşünceye tümden aykırı olan, buna karşılık herşeyi kendisiyle bütünleştirmek isteyen bir burjuva toplumuna son derece uygun düşen bir fikirdir. Eğer yazarlar bir burjuva toplumunca bütünleştirilmeye uğramışlarsa, bu işlem hiyerarşi düzeni içinde yapılmış olacaktır, çünkü tüm toplumsal biçimlerin sunuluşu, gerçekten de böyle yapılmaktadır. Hiyerarşi insanların kişisel değerlerini yıkan birşeydir. Üstünde ya da altında olmak saçma şeydir. Ve benim Nobel ödülünü geri çevirmem de işte bu yüzdendir, çünkü hiçbir şekilde, örneğin Hemingway'e eşitmiş gibi alınmak istemiyordum. Hemingway'i çok seviyordum, onu kişisel olarak tanıyordum, onu görmek için kalkıp Küba'ya gitmiştim, fakat onun eşiti olma ya da ona göre herhangi bir derecede bulunma düşüncesi benim anlayışımdan çok uzaktadır. Benim safça hattâ aptalca bulduğum bir düşünce yatmaktadır bunda.

S.de B. — Gururunuz konusuna dönmek istiyorum. Gururlu olduğunuz, gayet açıktır ki konuşmalarımızın ortaya çıkarttığı bir olgudur; peki, siz gururunuzu nasıl tanımlamak isterdiniz?

J.-P. S. — Sanıyorum bu, Jean-Paul Sartre olarak, özel bir birey olarak benim kişiliğime yönelen bir gurur olmayıp, daha çok bütün insanların ortak yapısal özelliklerinde ortaya çıkan bir sorundur. Bir başı ve bir sonu olan

işler yapmaktan, eylem alanına girdiği ölçüde dünyanın bir kısmını değiştirmekten, yazmaktan, kitaplar yazmaktan — bunu herkes yapmasa da herkesin yaptığı birşey vardır — gururluyum. Kısacası, insansal işlevimdir beni gururlu kılan. Bu işlevimi herhangi bir işlevden üstün bulduğumdan değil de bunun bir işlev olmasındandır. Bu, bir eylem olarak kendini gösteren bilincin gururudur; kuşkusuz bu, öznellik olarak bilince de yöneliktir, ama bu olay, bu öznelliğin düşünceler, duygular üretmesi derecesinde olmaktadır.

Bu, bir insan olma, doğup da ölmeye tutsak bir varlık olma olgusudur, fakat bu insan doğumla ölüm arasında devinen, dünyanın geri kalan kısmından eylemi ve yine bir eylem demek olan düşüncesiyle, aynı zamanda eylemin dünyasına doğru açılan bir pencere olan duygularıyla kendini diğerlerinden ayıran bir varlıktır; işte, duyguları ne olursa olsun, düşünceleri ne olursa olsun bence bir insanın tüm bunlarla kendini belirlemesi gerekir; daha da açık söylemek gerekirse, öteki insanların da benim kadar gururlu olmamasına aklım ermez, çünkü gurur denen bu şey bana bilinçli hayatın, toplum halinde yaşamanın doğal, yapısal bir çizgisi gibi gelmektedir...

S.de B. — Gerçeğin gösterdiği ise öteki insanların genellikle onca gururlu olmadıkları biçimindedir; sizin öyle olabilmeniz nasıl oluyor?

J.-P. S. — Olayların büyük bir kısmında gururu engelleyen fakirlik ve baskıdır diye düşünüyorum.

S.de B. — Tüm insanlarda belli bir gurura sahip olma eğilimi olması gerekir demek olmuyor mu bu?...

J.-P. S. — Benim düşünceme göre öyle. Bu gurur hattâ düşünme ve devinmenin ta kendisine bağlıdır. Onunladır insansal gerçeğin açınlanması ve bu da, yapılıp da memnun ve mağrur olunulan işin bilinciyle birlikte gider. Herkeste rastlanması olası gururun da işte bu olduğunu sanıyorum.

S.de B. — Peki ama, niçin hiç de gururlu olmayan bunca insan var?

J.-P. S. — Az ya da çok dağılmış bir aile içerisinde, bir

fikaralık çemberinde yaşayan, eğitim görmeyen, toplumun kendisinden asıl anlamıyla insani davranış ve nitelikler beklediği düzeye erişememiş bir oğlan çocuğunu ele alınız; çocuk bu koşullar altında, onsekiz ya da ondokuz yaşına geldiğinde önemsiz, ağır ve az gelirli bir işte çalışmasına elveren bir duruma gelmiş olsun. Şimdi bu çocukcağız belki kaslarından dolayı gurur duyacaktır ama bu boş bir böbürlenmeden başka birşey değildir. Öz anlamda gurur sahibi değildir, çünkü sürekli olarak başkalaşmıştır, devamlı olarak, öteki insanlarla birlikte: «Şunu yaptım, bunu yapıyorum, konuşmaya hakkım var» diye konuşma olanağı bularak iş görme hakkına sahip olacağı bir alanın dışına itilegelmiştir, bunu yapma olanağı kendisine verilmemiştir.

S.de B. — Gurur bir sınıf ayrıcalığı mı oluyor yani?

J.-P. S. — Hayır! Bunu söylemiyorum; benim söylediğim gurur sahibi olma olanaklarının bugün için bir sınıfa, baskıcı sınıfa, yani burjuva sınıfına, öteki sınıf olan baskı altındaki sınıfa, yani proletarya sınıfına göre daha fazla verilmiş bulunduğudur; fakat kanımca gerçekte her insan bu gururla donanmış olabilir. Toplumsal koşullar bunu birtakım burjuvalar için, aşağılanan ve hakarete uğrayan proleterlere olduğundan daha kolay hale getirmiştir; bunun üzerine onlar da gururdan başka birşey edinirler, kendilerinde bir gurur gerekliği ortaya çıkar; sahip olmaları gereken bu gurur duygusundan boşta kalan yeri hisseder ve başkaldırarak insan olma gururuna sahip olmayı isterler. Yaptıkları eylemlerden ve sözlerinden gururlarını korudukları görülen proleterler, köylüler vardır. İşte devrimciler o adamlar arasından çıkacaktır. Onların beli bükük, bilinen deyimiyle boyunları eğriyse, bu istemeden yaptıkları birşeydir.

S.de B. — Ailenin büyük bir rolü olduğu, eğitimin bunda etkin olduğu inancında değil misiniz? Ezilen sınıf insanlarından da, eğer ailesel bakımdan şanslı olmuşlarsa, baskı ve sömürü altında bile gururlarını koruyanlar çıkacaktır; buna karşılık çok üstüne düşülmüş bir çocukluk döneminin büsbütün berbat ettiği burjuva zenginleri yok değildir. Bu ölçü içinde, gururlu olabilmenizi nasıl

açıklıyorsunuz?

J.-P. S. — Hiç de öyle olmadığı halde kendisini bir büyük adam sanan bir dedenin torunu olmam sonucu, durmadan zekâmdan söz açılan, üstelik bunda aşırıya kaçılan bir çocukluk dönemi geçirdim; kendimi bir küçük prens olarak düşünmeye kadar götürdüler beni. Yaşamakta olduğum bu küçük burjuva çatısı altında bir ayrıcalıklı kişi olup çıkmıştım. Dedemin torunu olmam sıfatıyla paha biçilmez bir nitelik sahibi gibi görülmüştüm. Bu durum, gurur hakkında dediklerime uygun düşmemektedir, zira paha biçilmez bir niteliğe sahip olduğumu düşünmemekte, sadece insani olanaklara sahip olduğumu düşünmekteyim; benim gurur duyduğum bendeki insani varlıktır, fakat bu da bir çocuk gururu olan ilk gururumdan kalmıştır bana.

S.de B. — Bir erkek olduğunuz için gurur duymaya özendirildiniz.

J.-P. S. — Evet. Sanıyorum dedemde bu da vardı, ama bir başka biçimde... kişisel nitelikler üzerine daha çok oturmuş, üniversiteye daha bir bağlı olarak, yani yumuşatılmış biçimde; ama kuşkusuz gurur sahibiydi.

S.de B. — Genet üzerine yazdığınızda onun bir sözünü onaylamış bulunuyordunuz: «Gurur sonradan gelir.» Bu söz geçerli midir, sizce?

J.-P. S. — Gurur daha sonradan gurur adını almış ve gurur olarak hissedilmiştir; sonra, yani, oniki yaşımdan sonra, aslında var olmakla birlikte bir isim taşımadığı bir ilk hayattan sonra.

S.de B. — Eğitim Enstitüsündeyken çok sevdiğiniz birşey olduğunu sanıyorum: bir arada bulunmaktı bu.

J.-P. S. — Evet. Sık sık bir araya gelirdik. Gruplar meydana çıkardı; birlikte sinemaya gidilir, birlikte yemeğe gidilirdi. Çoğu zaman öğle ve akşam yemeklerinin okulda bile yendiği olurdu. Fencilerle edebiyatçılar arasında masadan masaya konuşmalar yapılırdı.

S.de B. — Eğitim Enstitüsü yıllarının hayatınızın en mutlu yılları arasında sayıldığını sıkça söylemişsinizdir.

J.-P. S. — Evet, olağanüstü mutlu olmuşumdur.

S.de B. — Demek, erkekler arasında yaşamaktan çok büyük zevk duyuyordunuz? Gerçekten erkek erkeğeydiniz çünkü yatılı kalıyordunuz; dediğiniz gibi birlikte yemek yiyor, herşeyi birlikte yapıyordunuz, şu halde erkeklerin eşliği size gayet hoş geliyordu.

J.-P. S. — Evet, yine de kadınlarla ilişkilerim vardı.

S.de B. — Evet, biliyorum, Camille vardı, nişanlınız vardı.

J.-P. S. — Epey kimse vardı.

S.de B. — Bir başka ilişki biçimi olarak, Guille aracılığıyla Mme Morel vardı, tabii.

J.-P. S. — Fakat, genel olarak günler erkeklerle birlikte geçiyordu.

S.de B. — Ama, bu da sizin hoşunuza gidiyordu.

J.-P. S. — Unutmayın ki Guille, Maheu, Nizan ve ben, alay konusu olan bir grup oluşturuyorduk.

S.de B. — Evet, çünkü hoşunuza gitmeyen insanlara karşı gayet mesafeli duruyordunuz. Örneğin, Merleau-Ponty'yi alalım, onunla ilişkileriniz çok kötüydü.

J.-P. S. — Evet; ama yine de bir kezinde suratını dağıtmak isteyen oğlanlara karşı onu korudum.

S.de B. — Edepsiz şarkılar söylüyordunuz da, terbiyelilerden olduğu için araya mı girmek istemişti, neydi?

J.-P. S. — Dışarı çıktı, ardından birileri koştu, iki kişiydiler, nerdeyse suratını dağıtacaklardı çünkü çok kızmışlardı. Bunun üzerine ben de çıktım; Merleau-Ponty'ye karşı hafiften bir dostluk besliyordum; yanımda biri daha vardı; yanlarına vardık ve: haydi, suratını dağıtmayın, rahat bırakın da basıp gitsin, dedik. Bunun üzerine birşey yapmadılar ve çekip gittiler.

S.de B. — Çok mutlu olduğunuz, yine bir erkek topluluğu içinde yaşadığınız bir başka raslantı oldu hayatınızda; tutsaklar kampı.

J.-P. S. — Evet; daha az mutluydum.

S.de B. — Elbette, koşullar nedeniyle; fakat benim söylemek istediğim erkeklerle topluluk halinde yaşamak o anda canınızı sıkmadı. Tutsaklık halinin çekilmez yanı bu

değildi sizce, nesnel olarak tutsaklığın kendisi çekilmezdi; öte yandan erkeklerle bulunmak, kendinizi tanıtmak, onlarla çalışmak, bunlar hoşunuza gitti değil mi?

J.-P. S. — Hoşuma gitti.

S.de B. — Bu hoş işte, çünkü şimdi sonraki olayları tarih sırasıyla ele alırsak, erkeklerle dostluklarınızın hayli erder, en azından dikkatle seçilmiş olduğunu ve genelinde erkekler arasında yaşamayı pek de sevmediğinizi görürüz; daha belirgin söylemem gerekirse, askerlik görevinizi ele alalım...

J.-P. S. — Askerlikte, Saint-Cyr'de gördüğümüz derslerin yapıldığı zamanı kapsayan bir ilk bölüm, ardından meteoroloji derslerine ayrılan bir dönem yer alır. Aynı askeri sınıfı seçmiş olan Guille'le, eğitimcimiz olan Aron dışında öteki askerlerle az ilişkim vardı. Kendileriyle konuştuğum bir iki kişi daha yok değildi, ama az konuşurduk. Aslında gerçekten en iyi dostlarım eğitimciyle, eğitim gördüğümüz arkadaşlardı. Bunların dışında, sonraları Polovnia villasında iki adamla beraber kaldım, birisi bir Toulouse'lu, öteki bir papaz bozuntusu, bir papaz okulu öğrencisiydi. Ayakları korkunç kötü kokar, berbat yemekler yapar ve benimle zorunlu kalmadıkça ilişki kurmaktan kaçınırdı, çünkü ben Tanrı'ya inanmıyor ve bunu kendisinden gizlemiyordum.

S.de B. — O bakımdan, bir düşmanlık söz konusu muydu?

J.-P. S. — Yani bir şeyde terslik olur olmaz durum düşmanlığa dönüşüyordu; Toulouse'luyu da hiç sevmiyordum, hırsız ve düzenbaz biriydi, fakat onunla az alış verişim oluyordu; yemekle ilgili işlerde veya bir günlüğüne Tours kentinde dolaşmaya giderken katlanılabilirdi.

S.de B. — Ya öğretmenlik yaparken, o zaman zorunlu olarak tüm öğretmen kitlesiyle temas halindeydiniz.

J.-P. S. — Hayır, temas halinde değildim.

S.de B. — Şunu demek istiyorum, siz orada bulunuyordunuz ve çevrenizde öteki öğretmenler vardı; onlarla aranıza bütün bütüne bir mesafe koyar mıydınız? Ne de olsa dostluk gösterdiğiniz kimseler olmuştur! Le Havre'dan Bon-

nafé vardı galiba?

J.-P. S. — Bonnafé vardı, sonra İngilizce öğretmeniyle arkadaşlığımız odlu, ama Bonnafé'yle ben ona bir soytarı gözüyle bakıyorduk; La Nausée'de betimlediğim lokantada beraberce yiyorduk öğle yemeğini.

S.de B. — Niçin dost oldunuz Bonnafé'yle?

J.-P. S. — Çünkü yakışıklı çocuktu ve boksördü, budur asıl neden.

S.de B. — Le Havre'da öğretmen olduğunuz sırada onunla, kız arkadaşı siz ve ben birlikte birkaç günlük yayan geziye çıkacak denli arkadaşlığınız vardı.

J.-P. S. — Evet, o sıralarda severdim onu.

S.de B. — Bundan sonra, Laon'daki, Paris'teki değişik görevlerinizde meslekdaşlarınızla hiç dostluk ilişkileri kurmadınız mı?

J.-P. S. — Onur tablolarının dağıtıldığı toplantıya gittiğimde, eğer gitmiş isem — çünkü oraya gitmediğim için kaç kez sitem etmişlerdir — rastlardım onlara. Ama onlarla ilişkim olduğunu size söyleyemem. Bir dakika, evet Magnane ve Merle'le dostluğum vardı: iki yıl süresince Pasteur lisesinde bulundum, orada her ikisini de görürdüm.

S.de B. — Fakat Magnane'la dostluğunuz var mıydı? Onu görüyordunuz ama bunun önemi olmasa gerek?

J.-P. S. — Yine de onu Merle'den fazla görmekteydim, fakat bunun nedeni Merle'in kendi yaşantısına dalmış olması ve çok zamanının bulunmayışı idi, buna karşılık Magnane'ın daha fazla zamanı vardı.

S.de B. — Başkaca hangi ilişkileriniz oldu? Le Havre'da Bost ve Palle ile bulunuyordunuz. Boksu onlarla birlikte yapıyordunuz. Öğrencilerinizle ilişkilerinizden söz etmek hoş olacak.

J.-P. S. — Prensip olarak onları çok severdim ve Bonnafé bize boks dersi verme fikrini ortaya atınca onları spor salonuna ben çekip götürdüm. On ya da oniki kişiydik; öteki öğrenciler gülünç duruma düşme yahut ters bir darbe yeme korkusunun boks çalışmasına katılmıyorlardı. On kadarımız birbirimizin fazla canını acıtmadan boks yapıyorduk.

S.de B. — Pek sevdiğiniz başka öğrenciler de vardı: Morzadec, örneğin; genelinde öğrencileri meslekdaşlarınızdan daha mı fazla seviyordunuz?

J.-P. S. — Meslekdaşlarımla görüştüğüm yoktu, kendilerine bir günaydın diyor; sağlıkları, aileleri, karıları hakkında hatır soruyordum, ama hepsi orada kalıyordu. Kendileriyle aramda bir tatsızlık yoktu, ama birbirimizle görüşmüyorduk, onlar da benimle görüşmeye hevesli değildi. Hepsinin kendi yaşantısı vardı; aralarından bir ikisinin bana karşı belli belirsiz bir yakınlıkları da vardı tabii.

S.de B. — Her şeyden önce, öğrencilerinize karşı bir yakınlığınız vardı sizin? Neden?

J.-P. S. — Öncelikle.

S.de B. — Bunlar ne de olsa erkeklerle olan ilişkiler; fakat bir fark vardı arada, o da bunların genç insanlar olmasıydı, siz kendiniz de yaşlı değildiniz, ama yine de...

J.-P. S. — Le Havre'a geldiğimde küçük bir yaş farkı vardı...

S.de B. — Öğretmenlik sınavını yirmiüç yaşında verdiniz, askerlik görevinizi yaptınız, demek ki yirmialtı, yirmiyedi yaşlarındaydınız...

J.-P. S. — Onlarsa onsekiz, ondokuz yaşlarındaydılar. Çok severdim onları; sınıfın birincilerini pek o denli sevmezdim, en birinci olanları, buna karşılık düşünce üretenlere ilgi duyardım; çoğunlukla birinci olanlardan biraz farklıydılar, uç vermeye başlayan bir düşünüş alışkanlıkları vardı.

S.de B. — Niçin seviyordunuz onları? Daha bozulup katılaşmadıklarından mı, haklarının bilincine daha varamadıklarından mı, henüz mendebur herifler haline gelmemiş olduklarından mı?

J.-P. S. — Düşünce olarak, yaşayış biçimi olarak onlara çok yakındım; ailem olmadığından onlardan biraz daha serbesttim, fakat ne de olsa az-çok aynı durumdaydık. Gerçekten. Bost'la ve Palle'le beraberken, bana arkadaşlarımlaymışım, sanki biraz Guille ve Maheu'yle berabermişim duygusunu veren bir bağ vardı arada.

S.de B. — Söz etmediğimiz birisi daha var, kendisiyle tuhaf bir ilişkiniz olan Zuorro!

J.-P. S. — Ona karşı bir yalınlık duyardım, fiziğinden gelen bir yakınlık; bayağı güzel adamdı.

S.de B. — Çok güzeldi hattâ.

J.-P. S. — Hayli neşeli, alaycı, oldukça zekiydi.

S.de B. — Yalan söyleme hastasıydı.

J.-P. S. — Oğlanlarla seks ilişkisi vardı, benim de orada bulunduğum sıralarda Üniversite Yurdunda hakkında hikâyeler dolaşırdı. Onunla benim anlaşabildiğimiz söylenemez. O daha çok Guille'le anlaşırdı örneğin.

S.de B. — Evet, fakat yine de sıkça görüşürdünüz herhalde?

J.-P. S. — Evet, sık sık görüşürdük.

S.de B. — Buradan yine gençlere dönelim, gençleri niye severdiniz?

J.-P. S. — Sanıyorum gençlerde kendimi, daha yaşlılarda ya da kendi yaşımdakilerde bulduğumdan daha fazla buluyordum. Felsefeyle ilgilendikleri ölçüde, düşünceleri, yöntemsiz bir araştırma biçimleri vardı ki benim kendi düşüncelerimi, kendi gerçeklerimi araştırma biçimime uygun düşüyordu; sık sık şöyle dediğim olurdu: bu hafta üç kuram buldum. İşte onların da buna benzer birşeyleri vardı; sahip oldukları düşünme biçimi bir tür icat etmeydi, bu insanlar oluşturulmuş değildiler, kendi kendilerini oluşturmaktaydılar; ben de oluşturulmuş değildim ve bunu iyi hissediyordum. Hissediyordum ki değişmekteydim, ama onlarsa benim kendimde hissettiğim değişikliğin daha da öncesinde bulunuyorlardı, her neyse sonuçta onları biraz boks yapmaya zorlayarak, ve de günlük ilişkiler için zorlamayarak, kendilerini pek çok görmekteydim.

S.de B. — Zaman zaman gördüğünüz bir beden eğitimi öğretmeni de vardı.

J.-P. S. — Rasquin. Beni evinde karısıyla öğle yemeğine davet etti. Kadıncağız bana özenle yemek yapmıştı, ama ben pek sevmedim, çünkü istiridye vardı.

S.de B. — Niçin Rasquin de, ötekiler değil?

J.-P. S. — Oldukça yakışıklı, topuz gibi, fıkralar an-

latan, iri yarı bir adamdı; benim hoşuma giden, seks ve kavga hikâyeleriyle dolu erkek yaşantılarıydı.

S.de B. — Özetle, bu Bonnafé'lerin, Rasquin'lerin hoşunuza gitmesi adamların ukalâ olmamaları, sizinle aydın ilişkisi kurmaya çalışmamaları, bunun yerine canlı, güzel olmaları ve fıkralar anlatmalarıydı.

J.-P. S. — Her ikisi de spor yaparlardı; daha doğrusu Bonnafé boks yapardı.

S.de B. — Hem de latince öğretmeni olan Bonnafé ha?

J.-P. S. — Evet Lâtince, Fransızca, Yunanca; fakat Le Havre'ın benim dostluk ilişkilerimin merkezi olmadığını anlamak gerekir; Le Havre daydım ama gerçekte Guille'le, Maheu'yla, hani şu kadınla filân daha derin ilişkiler içindeydim, Nizan'la da, ama o sıralarda daha azca.

S.de B. — Aden'den dönüşünden sonra Nizan'la aranız çok soğumuştu, sonra evlendi, onu yine görüyor olsanız da görüşmeleriniz artık eskisi gibi içli dışlı değildi. Oysa Guille size karşı çok çok yakındı; dostlukta ise hayli kuşkucuydu: önceleri, her defasında beni de beraberinizde bulundurmanızdan alınmış ve bir iki kez sizi yalnız görmeyi ve Le Havre'da sizinle yalnız kalmayı istemişti.

J.-P. S. — Gerçekten de öyle.

S.de B. — Guille'in hep böyle biraz alıngan ve kıskanç yanı olmuştur.

J.-P. S. — Doğru; Maheu hiç böyle değildir, zaten o dostluklarda çok daha fazla mesafelidir. Ama ona varmak için her yolu deneyen biridir Maheu.

S.de B. — Amacına ulaştı.

J.-P. S. — Ulaştı. O da bunu istiyordu zaten.

S.de B. — Peki sonra?

J.-P. S. — La Nausée için çalışmaya başladım; ardından Berlin'e yola çıktım.

S.de B. — Orada da bir erkek grubunun içinde yaşadınız.

J.-P. S. — Evet, ama bir kadın da vardı.

S.de B. — Şu aylı kadın dediğiniz; fakat yaşantınızın geneli daha çok erkekler arasında bir yaşamdı.

J.-P. S. — Yalnız başına Berlin'de yapılan yürüyüşler,

ve de çalışmayla dolu bir yaşamdı bu.

S.de B. — Aslında bu Berlin arkadaşlarıyla fazla temasınız yok muydu?

J.-P. S. — Hayır; akşam yemeklerinde görüşüyorduk, öğle yemekleri serbestti, kendimize bir öğle yemeği ısmarlayacak denli paramız vardı; ama akşamları hep birlikte yiyorduk. Altı ya da yedi kişiydik.

S.de B. — Özellikle Susini ve Brunschwig'i mi görüyordunuz?

J.-P. S. — Evet, fakat başkaları da vardı. Bazıları daha sonradan üzerine tezler yazacakları bilmem hangi Alman ozanını incelemeye geliyorlardı.

S.de B. — Hoşnutsuzluk duyduklarınız oluyor muydu?

J.-P. S. — Adını şimdi anımsayamadığım bir öğretmen vardı. Gözlüklü, siyah bıyıklı koca bir oğlan. Size onu göstermiş olmalıyım.

S.de B. — Onu sevmiyor muydunuz?

J.-P. S. — Onu hiç sevmezdim. Sonra bir başkası da, küçük bir genç de vardı.

S.de B. — İyi de bu sevmediğiniz insanlarla ilişkileriniz nasıldı? Sataşmalı mı yoksa nazik mi?

J.-P. S. — Genellikle nazik, ama bazen ne de olsa sataşmalar olurdu; şu sözünü ettiğim kara bıyıklı öğretmenle ağız dalaşlarımız oldu; akşamları yemekte bayağı şiddetli dalaşmalarımız olurdu. Neyse, bu adamlarla hayli dürüst ilişkilerim olmuştur. Birbirimizi görür, birlikte sinemaya giderdik.

S.de B. — Epeyce sevdiğiniz biri daha vardı, sanıyorum, adı da Erhard mıydı neydi?

J.-P. S. — Hoş bir delikanlıydı.

S.de B. — Sizi görmeye geldiğimde bizi gece klüplerine götüren oydu. Onunla birlikte çıkar mıydınız?

J.-P. S. — Hayır; kimseyle çıkmazdım. Öğle yemeklerimi yemeye tek başıma Kurfürstendamm'da bir yere giderdim, o devirde orası oldukça şık bir mahalleydi. Oraya gidiyor, bir birahanede yahut da garın bir köşesinde öğle yemeğimi yiyordum... Öteki pansiyonerlerle ilişkilere aldırdığım yoktu.

S.de B. — Aylı kadınla olan maceranız sizi çok daha ilgilendirdi. Kadın o adamlardan daha mı önemliydi?

J.-P. S. — Evet, bu gayet açık.

S.de B. — Sonra, kitaplarınızı yayınlamaya başladınız. O sıralarda çok insan tanıdınız mı?

J.-P. S. — Savaş öncesi mi? Ha, evet, bir hayli.

S.de B. — Paulhan'ı, Brice Parain'i, Gaston Gallimard'ı, Claude Gallimard'ı tanıdınız, bunlar yayıncı olanlar.

J.-P. S. — Bunların dışında, yazarlar tanıdım; Gallimard yayınevinde bir öğle sonrası uğursuz bir toplantı anımsıyorum; savaş ilânından bir yıl önce bir kokteyldi, 1938 haziranıydı ve 1939 temmuz-ağustosunda herşey bitmiş sayılırdı, herkes birşeyin gelmekte olduğunu hissediyordu ve o gün hava hiç de neşeli değildi. Sadece bundan söz ediliyordu. Evet, işte o zamanlar Gallimard yayınevinden bazı kimseleri, yazarları tanımaktaydım.

S.de B. — Jouhandeau'ya rastladığınız gün de o gün müdür? «Cehennemde bulundunuz mu?» diye soran o değil midir?

J.-P. S. — Evet, odur.

S.de B. — Her neyse, bu tanışmalar fazla ileri gitmiyor, hiçbir zaman dostluklara dönüşmeden rastlantılar halinde kalıyordu.

J.-P. S. — Evet. Edebiyat yapan insanlarla sadece rastlaşmalarım olmuştur.

S.de B. — Gide'e rastladınız mı?

J.-P. S. — Evet, onunla tanıştım. Adrienne Monnier Gide'le beni davet ettiği bir akşam yemeği vermişti. bu yemeği şimdi pek anımsamıyorum. Fakat Gide'le ben birbirimizden sıkılmadık.

S.de B. — Yazarları görmekten hoşlanıyor muydunuz?

J.-P. S. — Adrienne Molnier yazarların fotoğraflarını çektirdiğinde pek eğlenceli bir tablo ortaya çıkmıştı. Benim bu biçimde tanıdığım bir yığın yazar olmuştur. Valery, örneğin; Valery'yi savaş sonrası yine gördüm Pont-Royal'ın barında. Birbirimize randevu verdik, ne konusacaktık şimdi aklımda değil, herhalde önemli şeyler değildi.

S.de B. — Neyse tüm bunlar eğlenceli ya da ilginç de-

nebilecek bir meraktan öteye geçmiyordu, hiçbir dostluk bağı kurmadınız mı?

J.-P. S. — Kurmadım.

S.de B. — Gerçeküstücüleri, Aragon'u olsun, ötekileri olsun tanımadınız mı?

J.-P. S. — Hayır, Aragon'u savaş sonrası tanımış olmalıyım.

S.de B. — İyi, biz de yine savaşa dönelim. Orada da bir erkek topluluğu içinde bulunuyordunuz. Meteorolojici meslekdaşlarınızla ilişkileriniz ne haldeydi?

J.-P. S. — Bir Yahudi olan Pieter'le iyi ilişkilerim vardı; 40 haziranında onun ne korkular geçirdiğini anımsarım.

S.de B. — Hepiniz tutuklandınız. O da tutuklandı mı?

J.-P. S. — Evet.

S de B. — Yahudi olduğunu anlamadılar mı?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Nasıl başardı bunu?

J.-P. S. — Niçin anlasınlardı? Nüfus kâğıdı yoktu ki.

S.de B. — Adı...

J.-P S. — Adını kullandı ama Yahudi olduğunu söylemedi.

S.de B. — Sanırım kendisini savaştan sonra görmüştük.

J.-P. S. — Savaş sırasında bile gördüm ben. Paçayı sıyırdı ve savaşmayı da başardı galiba.

S.de B. — Anladığıma göre onunla gayet iyi anlaşıyordunuz, öyle mi?

J.-P S. — Evet; onbaşıyla çok kötüydü aramız, Paris'li bir işçi olan Müller'le de oldukça iyi.

S.de B. — Başka askerler görmüş olmanız da gerekmez mi?

J.-P. S. — Evet, generalin Genel Karargâh'ından yazıcılar görüyordum, konuşuyorduk.

S.de B. — Genellikle size karşı yakınlık gösteriyorlar mıydı?

J.-P. S. — Pieter gösteriyordu, onbaşı Pierre ise hiç göstermezdi. İkimiz de öğretmendik. Pierre'in belli belirsiz hissettirdiğine göre bu bizi birbirimize yaklaştırmalıydı; bense buna aldırmıyordum. Benim için böyle bir bağ söz

konusu değildi, bu durumda adam memnun olmuyordu.

S.de B. — Tutsaklık deneyiminizden daha önce söz etmiş bulunuyorsunuz, ama belki anlatacak ufak tefek birşeyleriniz daha vardır?

J.-P. S. — Tutsak kampında Bénard'ı tanıdım; Le Havre'da otururdu, **Le Petit Havrais** (1) gazetesinin sahibinin kızıyla evlenmişti; savaştan önce bu gazetenin yazarıydı. Le Havre'da benim öğrencim olmuş olan karısını çok severdi.

S.de B. — Peki ama onunla dostluğunuzun nedeni ne?

J.-P. S. — Hoş bir adamdı! İyi konuşurdu ve kampta özellikle birtakım garip ilişkiler vardı Bunlar işle ilgili olduğu kadar kamptaki işbirlikçi subay ve erlere karşı direniş ilişkileriydi aynı zamanda. O bana yardımcı oluyor, yiyecek işleriyle gayet iyi uğraşıyordu. Onunla ve özellikle rahip Leroy adında bir papazla arkadaştım; kendilerine ayrılmış bir barakaları olan din adamlarıyla sürekli ilişki halindeydim.

S.de B. — Din adamları için bu seçim neden?

J.-P. S. — Çünkü aydındılar, bunun için direniş eylemine kabul etmişlerdi beni de, ötekileri de. Öyle olunca, eğer içinde bulunduğumuz koşullarda, aydın birisi rahiplerle anlaşabiliyorsa, rahipler onu kabulleniyorlardı. Kendisiyle iyi ilişkileri sürdürdüğüm bir rahip Perrin de vardı.

S.de B. — Ya ötekiler, aydın olmayanlar, onlarla da ilişkiniz vardı ne de olsa?

J.-P. S. — Evet, aynı barakada bulunduğumuza göre en sık ilişkiyi onlarla kurmak zorundaydım.

S.de B. — Onlar için duygularınız neydi peki?

J.-P. S. — Benim barakam sanatçıların barakasıydı; aralarında trompet çalanlar, Chomisse gibi pazarları tiyatro oynatanlar vardı; daha başkaları şarkıcı veya az çok içlerinden geldiği biçimde oynayan aktörlerdi.

S.de B. — Özetle, erkekler arasında bulunma olayı canınızı sıkmıyordu demek?

J.-P. S. — Sıkmıyordu.

---

(1) Küçük Le Havre'lı.

S.de B. — Küçümseme, tiksinti, yalnızlık, terkedilmişlik duyguları içinde yaşamıyor muydunuz?

J.-P. S. — Onların düşünmediği şeyleri düşündüğüm ölçüde terkedilmişlik duygusu vardı; fakat örneğin akşamları kendimi tümden onlara veriyordum: hikâyeler anlatıyor, barakanın ortasındaki bir masaya oturup konuşmaya başlıyordum, onlar da hoşlanıyorlardı. Onlara maskaralık yaparak, aklıma ne eserse onu anlatıyordum.

S.de B. — Yani onlarla aranızda bir iişki yaratmaya çalışıyor ve bunu da başarıyordunuz.

J.-P. S. — Evet, hem de çok iyi.

S.de B. — Kişisel olarak hoşlanmadığınız birkaç kişi olsa da, sanırım.

J.-P. S. — Evet, kişisel bakımdan bazıları pek hoşuma gitmiyordu.

S.de B. — Pekalâ ama birini seviyor ya da sevmiyor olmanızı yaratan şey neydi?

J.-P. S. — Kabaca söylersek oyunu oynamayan kişiyi sevmiyordum; insanlar arası ilişkilerde daima bir oyun vardır: örneğin bu tutsak kampında herkes için ötekilerle bir beraber oluş biçimi vardı, herkes birbirine güveniyor, birbirinden öğüt alıyordu, filan falan. İşte bu durumdan kendilerine çıkar sağlamak için yararlananlar, özellikle hoşuma gitmiyordu ve bunlar gerçek düşman olabilirlerdi. Chomisse örneğin, nereden çıkıp geldiği kestirilemeyen cinsten bir herifti; Gaumont-Palace sineması önündeki taksilerin kapılarını açtığını söylüyorlardı. Olmayacak birşey de değildi hani.

S.de B. — Fakat onu size sevimsiz kılan bu olmasa gerek?

J.-P. S. — Gerçeği söylemek istememesinden, geçmiş yaşantısı üzerinde kıtırlar atıp durmasından hoşlanmıyordum.

S.de B. — İkiyüzlülüğü sevmiyordunuz siz.

J.-P. S — İkiyüzlülüğü sevmiyordum. İşin aslı bu.

S.de B. —. Palavracıları da diyebiliriz...

J.-P. S. — Palavracılar canımı sıkmıyordu.

S.de B. — Örneğin Leroy'yı sevdiğinizi biliyorum. Çün-

kü o dürüst ve çok cesurdu, kamp değiştirmek, papaz olmasının avantajlarından yararlanmak istemedi, kalmayı yeğledi. Karakter sahibi olanları, direnenleri seviyordunuz.

Paris'e geri döndüğünüz zaman, savaş süresince doğmuş pekçok önemli dostluklar vardı. Sizin, aydınların direnme eylemiyle bağıntılarınız oldu. O dönemden tanıdıklarınız kimlerdir?

J.-P. S. — Adlarını unuttuğum kişiler!

S.de B. — Claude Morgan vardı.

J.-P. S. — Evet, Claude Morgan; az sonra da Claude Roy.

S.de B. — Ne iş yapardınız?

J.-P. S. — Bizler, küçük gazete yazarlarıydık, özellikle Les Lettres Françaises'in. (1)

S.de B. — Bu adamlara karşı, kamp tutsaklarıyla olduğu gibi bir dayanışma duyuyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet, epey.

S.de B. — Sanıyorum hakkında yazdığınız makaleden sonra Camus'yü tanıdınız. O dönem boyunca edindiğiniz dostluklar hangileri oldu?

J.-P. S. — Giacometti oldu, fakat çok kısa zaman sonra İsviçre'ye geçti ve savaştan sonra döndü.

S.de B. — Onu savaşın ilk yılları sırasında tanıdık.

J.-P. S. — Ve hemen ardından 42'de İsviçre'ye gitti.

S.de B. — Onunla ilişkileriniz savaş sırasında gerçek boyutlarıyla oluşmuş değil miydi?

J.-P. S. — Hayır, sonradan olduğu denli içli dışlı değildi.

S.de B. — Öyleyse, savaş sırasında kimleri tanıdınız?

J.-P. S. — Leiris'le karısını.

S.de B. — Nasıl tanıdınız onu? Les Lettres Françaises sayesinde, belki?

J.-P. S. — Direniş sayesinde. O esnada tüm kitaplarını okudum; kendisi için çok sade, çok büyük, çok güçlü bir dostluk duydum. Karısı ve kendisi bizi sık sık akşam yemeğine çağırırlardı; ondaki bilgi türü, örneğin sosyolog ola-

(1) Fransız Edebiyatı (Ç.N.)

rak bilgileri benimkilerle uyuşmazdı. Araştırmaları, ilgi alanları da benimkilerden farklıydı. Fakat bunlar bizim bu çiftten çok hoşlanmamıza engel değildi.

S.de B. — Hiç söz etmediğimiz, ama savaş öncesi ve savaş sırası yaşantınızda belli bir yere sahip olan biri var: Dullin.

J.-P. S. — Dullin mi, çok severdim onu.

S.de B. — Bir de Queneau var.

J.-P. S. — Queneau'yu ve karısını Leiris'in evinde tanıdık.

S.de B. — 43'e doğruydu, şu küçük kutlama toplantıları...

J.-P. S. — Bataille'ı, Leibowitz'i, Jacques Lemarchand'ı, tüm bir edebiyat dünyasını tanıdık o sıralarda. Bu edebiyat dünyası gazetelerde görünmüyordu, kitap üretmiyordu artık, çekingenliğini sürdürüyor, ama hâlâ bir araya geliyordu: örneğin Le Flore'da Picasso'ya rastlayabilirdiniz: Picasso'nun ve Leiris'in çevresinden insanlara rastlayabileceğiniz lokantalar vardı, Catalans adındaki lokanta örneğin.

S.de B. — Evet, ama biz gitmezdik oraya, bizim için çok pahalıydı.

J.-P. S. — Davetli olarak iki üç kez gittik ama.

S.de B. — Belki; sonra Picasso'nun Le désir attrapé par la queue'sünü (1) oynadık.

J.-P. S. — Bizi Picasso'nun dostlarına biraz daha yakından tanıtan da o oyundur.

S.de B. — Picasso'yla ne gibi ilişkileriniz oldu?

J.-P. S. — Hayli az, fakat yine de Kurtuluş'a değin gayet nazik ilişkilerdi: sonradan Komünist Partisi'ne kabul edildi ve de Güney Fransa'da yaşamaya başladı. Kendisini pek ender görür oldum. Picasso ile ilişkilerim çok yüzeyseldi: nezaket ilişkileri biçiminde, ama hep içtenlik taşıyan ilişkiler.

S.de B. — Daha yakın dostluk kurduğunuz insanlardan söz edelim. Camus bunlardan biri olmuştur.

---

(1) Kuyruktan yakalanan arzu. (Ç.N.)

J.-P .S. — Camus bunlardandı. 43'te rastladım ona, Mouches (1) oyununun halka ilk sunuluşunda gördüm, bana doğru geldi: «Ben Camus.» dedi.

S.de B. — Evet L'Etranger (2) üzerine bir eleştiri makalesi yazmıştınız. ama çok sıcak bir yazı.

J.-P. S. — Yazı, bu kitaba önem verdiğimi ortaya koymaktaydı açıkça.

S.de B. — Camus'yle ilişkilerinizden söz edebilir misiniz? Başlangıcı, sürmesi.

J.-P. S. — Başlangıcı eh, ama arkası, savaştan sonraki dönemi anlatmak çok karmaşık iş... Kanımca, bizim insanlarla aramızda, onun kurmayı düşlediği ilişkilere uygun düşmeyen tuhaf ilişkilerimiz vardı. Onunla da böyle oldu ve ilişkilerimiz insanlarla kurmaktan mutlu olacağımız biçimi alamadı.

S.de B. — Başlangıç için doğru değil; ben Camus'yle olan ilişkilerimizi çok seviyordum.

J.-P. S. — Başta değil; bir iki yıl boyunca oldukça iyiydi. Camus hoş insandı; son derece kaba, fakat çokçası gayet eğlendiriciydi; direniş eylemine candan katılmış, sonra Combat'yı (3) yönetmişti. Onu bizim için çekici kılan Cezayirli karakteriydi; Güney'in aksanını andıran bir aksanı vardı. Kökeni İspanyollar ve Cezayirlilerle ilişkilerine davanan bir İspanyol dost çevresine sahipti...

S.de B. — Özellikle de bizim ilişkilerimiz öyle yapmacık, ciddi, aydınca ilişkiler değildi: birlikte içer, yemekler yerdik...

J.-P. S. — Yalnız bunlarda bir şey vardı ki o da içtenlikten yoksun bulunmalarıydı; sohbette içtenlik yok denemezdi fakat derin değildi: hissediyorduk ki eğer iyice yaklaşırsak başımızı çarpacağımız bir şeyler vardı ve biz de oralara yanaşmazdık. Yalnız fazla ileri gitmemek gerektiğini bilirdik.

S.de B. — Yanında en çok eğlendiğimiz, varlığından

---

(1) Sinekler. (Ç.N.)
(2) Yabancı (Ç.N.)
3) Dövüş (Ç.N.)

en hoşnut olduğumuz oydu, pek sık görüşür, birbirimize ne hikâyeler anlatırdık.

J.-P. S. — Evet, onunla gerçek bir dostluğumuz vardı, gerçek ama yüzeysel bir dostluk. Herkes de üçümüzü varoluşçular diye adlandırarak bizi memnun ettiklerini sanırlardı, oysa bu Camus'yü çileden çıkarırdı. Gerçekten de varoluşçulukla ortak olan hiçbir şeyi yoktu.

S.de B. — Peki onunla ilişkileriniz nasıl gelişti. Huis Clos'yu (1) sahneye koymak ve Garcin rolünü oynamak istemişti, bu da 43'de birbirinize çok yakın olduğunuzu gösterir.

J.-P. S. — 44'de de öyleydik; Kurtuluş'tan az önce onun direniş grubuna katıldım; orada savaşın bu son döneminde direniş eyleminin neler yapabileceğini görüşmek üzere Camus'yle toplantılar yanan tanımadığım adamlara rastladım; bu insanlardan birçoğu sonraki haftalarda tutuklandılar, özellikle de Jacqueline Bernard adındaki bir genç kız.

S.de B. — Peşinden, Camus sizden Paris'in kurtulusu hakkında bir röportaj yapmanızı istedi, ardından da büyük kısmıyla Combat gazetesi adına Amerika'da bulundunuz.

J.-P. S. — Beni Combat için Amerika'dayken röportaj muhabiri olarak kaydetmiş olan Camus'dür.

S.de B. — Peki ne zaman tüm bunlar bozulmaya başladı? Merleau-Ponty ile yaptığı gürültülü tartışmayı anımsıyorum.

J.-P. S. — Evet, bu biraz aramızı bozdu. 46'da bir akşam Boris Vian'ın evine gelmiş. Gelişi sonradan ölen güzel bir kadınla birkaç gün geçirmesinden sonraya rastlıyormuş ve bu aşk hikâyesi, bu ayrılış nedeniyle de epey içine kapanık ve hırçınmış; herkese merhaba demiş ve sonra da orada bulunan Merleau-Ponty'ye karşı, Koestler ve bolsevizm hakkındaki makalesini bahane ederek saldırıya geçmiş.

S.de B. — Çünkü o sıralarda Merleau-Ponty komüniz-

(1) Kapalı Oturum (Ç.N.)

ne doğru epey meylediyordu.

J.-P. S. -- Suçlanan yazı benim Les Temps Modernes dergisinde çıkmıştı, böylece ben de Camus'ye karşı olmuş duruma düşüyordum. Camus o sırada bana kızmıyordu tabii, ama Merleau-Ponty'ye dayanamıyordu. Aslında Koestler'in tezinin taraftarı da değildi, ama öfkeliydi; ayrıca Koestler'den yana olması için kişisel nedenleri vardı.

S.de B. — Zaten sizinle ilişkileri de çok sağlıklı değildi: sizinle karşılaştığı zamanlar sık sık size karşı iyi duygularla dolu olduğunu söylüyor, ama uzaktan uzağa sizde ayıpladığı şeyler buluyordu; Amerika'da yaptığı bir turnede ise sizden epey hoş olmayan bir biçimde söz etmişti.

J.-P. S. — Evet, ikili bir tutumu vardı.

S.de B. — Dergide bizimle beraber olmayı kabul etmedi ve kendisinin çok genç olması ve sizin de daha tanınmış olmanızdan dolayı onu az çok sizin bir çırağınız gibi almalarına çok sinirleniyordu; çok kuşkucuydu onun için bunu hiç sevmiyordu. Peki bu halin bir dargınlığa kadar varması nasıl oldu?

J.-P. S. — Ona karşı en ufak bir kırgınlık duymadığım kişisel küçük bir olay meydana geldi, ama bu onu rahatsız etti.

S.de B. — Sizin de daha önce bir ilişkinizin olup bittiği bir hatun hikâyesi mi?

J.-P. S. — Biraz rahatsız edici bir durum yarattıydı bu iş. O kadıncağız kişisel nedenlerinden ötürü onunla ilişkisini kesince, tutup o da bana biraz kızmıştı; neyse karışık bir hikâye bu. Kendisinin de Casarès'le bir meselesi olmuş ve onunla darılmıştı. Onunla bozuşmuş ve bu bozuşma işinde bizi sırdaş kabul etmişti; onunla bir barda geçirdiğimiz bir akşamı anımsıyorum, o sıralarda bara çokça giderdik. Onunla yalnız bulunuyorduk ve Casarès'le yeni barışmıştı. Elinde Casarès'in mektupları vardı; bu eski mektupları göstererek şöyle diyordu: «Su işe bak! Onları yeniden bulup, okuyunca...» Fakat politika ayırıyordu bizi.

S.de B. — İşte bu da özel çerçevede bir tür içli dışlılık getiriyordu.

J.-P. S. — Evet, birlikte olduğumuz sürece de hep böyle oldu bu ilişki; hâttâ örnek mi istersiniz, Casarès'i yeniden bulmuş ve onu **Le Diable et le Bon Dieu** oyununun provasında oynarken görmeye gelmişti, anımsıyor musunuz?

S.de B. — Evet, sahiden. Bu politik anlaşmazlıklar nelerdi ve sonunda nasıl patlak verdi? R.D.R. ortaya çıktığında, o da var mıydı?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Peki öyleyse, kesin bozuşma nasıl oldu?

J.-P. S. — Kesin bozuşma **L'Homme révolté** (1) yapıtını yayınladığında oldu. **Les Temps Modernes**'de, fazlaca saldırıda bulunmadan yapıtın eleştirisini yapmayı üstlenecek birini aradım, ne ki öyle birini bulmak kolay olmadı. Jeanson o sırada orada değildi ve, **Les Temps Modernes**'in öteki üyelerinden hiç kimse işi üzerine almayı istemiyordu, çünkü ben ölçülü davranılmasını istiyordum, ama herkes kitaptan nefret ediyordu. Öyle oldu ki iki üç ay boyunca **Les Temps Modernes** dergisi **L'Homme révolté**'den söz açmadı. Derken Jeanson geziden döndü ve bana: «Ben yaparım» dedi. Öte yandan Jeanson'un tutumu da epeyce karmaşıktı: Kendileriyle **Les Temps Modernes**'e karşı denge oluşturacak bir dergi kurma olanağı olup olmadığını araştırmak üzere Camus gibi bazı yazarlarla temaslar yapmaya çalışıyordu. Yalnız onun düşündüğü dergi daha solda olacak, **Les Temps Modernes** düzeltimci bir dergi olduğuna göre, ötekisi devrimci olacaktı.

S.de B. — Bu işi Camus gibi devrimcilikle hiç ilişkisi olmayan biriyle yapmayı istemesi garip.

J.-P. S. — Bazı kimselerle konuşmuştu: Camus'ye de danışmış, ama anlaşılan olumlu birşey elde edememişti. Bunun üzerine, ola ki Camus'nün kendisiyle çalışmayı kabul etmemesinin acısını çıkartmak için makaleyi benim arzu etmediğim yönde yazmıştı: yani sert, kırıcı ve kitabın zayıflıklarını göstererek, ki bu hiç de zor değildi aslında.

S.de B. — Özellikle kitabın felsefi fakirliğini göster-

(1) Başkaldıran adam (Ç.N.)

mişti. Bu da zor değildi.

J.-P. S. — Ben burada değildim, gezideydim, sanıyorum İtalya'daydım.

S.de B. — Ne olursa olsun, bir yazar arkadaşınızın makalesine sansür koyacak değildiniz ya.

J.-P. S. — Hayır; fakat Merleau-Ponty bu makaleden çok telâşa kapılmıştı ve dergide çıkmasını benim hoş karşılamayacağımı düşünüyordu — Paris'te bulunan tek sorumlu oydu —; Jeanson'a fikir değiştirtmek istiyordu, aralarında bayağı zorlu bir tartışma geçmiş, ama yazının çıkmasına göz yummaktan başka birşey yapamamış. Ve makale çıktı, fakat özel koşullar altında. Onlar da şöyleydi: Jeanson yayından önce makalesini Camus'ye — kabul ettiği tek ödün buydu — göstererek onaylayıp onaylamadığını soracaktı. Camus küplere binmiş ve hemen bir makale de o döşenmişti. Makalede bana «Sayın Yönetmen» diye hitap etmekteydi ki komik birşeydi, çünkü birbirimize karşı senli benli olmasak da gayet serbestçe konuşurduk, aramızda Sayın diye birşey yoktu. Bunun üzerine, ben de yüzüme çaldığı imalara yanıt vermek için bir yazı yazdım. Camus makalesinde, sanki Jeanson'un makalesini ben yazmışım gibi, onun tüm görüşlerini bana mal ediyordu. Benim yanıtım da oldukça sert oldu ve ilişkilerimiz orada kaldı; onun güttüğü politika bana tümden yabancı olmasına karşın, bir örnek olarak Cezayir savaşı sırasındaki tutumunu verebilirim, kendisine karşı iyi duygularımı hep korumuşumdur.

S.de B. — O tutumu daha sonradır. O zamanlar artık bir kişiliği de temsil ediyordu, önemli biri olmaktaydı, şan ve şerefin hem de saf bir biçimde biraz kafasına vurduğu çok neseli ve çok hoş genç yazardan çok farklı bir hale gelmekteydi. Neyse. Gelelim Merleau-Ponty'ye, Koestler'e; onlarla ilişkileriniz nasıldı?

J.-P. S. — Ne biriyle ne ötekiyle derinlemesine ilişkilerim oldu. Merleau-Ponty konusu kolay, kendisine karşı çok saygı duyardım ve ölümünde yazdığım makalede tamamen içtendim, fakat beraberliği kolay olan biri değildi.

S.de B. — En azından beraber olmaktan sizin sevineceğiniz birisi değildi; sanıyorum onunla bir kez bile bir-

likte yemek yemedik ya da birlikte bir kadehçik birşey içmedik. Bizim şölenlerimize hiçbr zaman katılmadı, özel yaşantımıza asla girmedi.

J.-P. S. — Bunu da saklamıyordu zaten.

S.de B. — Kendisine Saint-Tropez'de tamamen tesadüf eseri rastlayışımız dışında; ama doğrusu hep böyle olağanüstü durumlar gerekiyordu.

J.-P. S. — Konuşma sırasında pek iyi anlaşamazdık.

S.de B. — Koestler'e geçelim mi öyleyse? O daha bir âlemdi.

J.-P. S. — Onu Pont-Royal'de tanıdık, kendi kendini tanıttı. Yerinden kalktı ve: «Ben Koestler'im» dedi.

S.de B. — **Le Testament** espagnol'ü (1) çok seviyordunuz.

J.-P. S. — Evet. Kendisine çok candan merhaba dedik. Birlikte biraz oturduk ve, daha sonra sık ilişkilerimiz olduysa da, antikomünizm konusu yüzünden neredeyse hemen canımızı sıkmaya başladı. Bunun da nedeni bizlerin komünistlerle yaman bir dostluk içinde olmamız değildi, sadece Koestler'in komünist düşmanlığının bize pek geçersiz görünmesindendi. Vaktiyle komünist olmuş sonra ayrılmıştı; neden olduğunu hiçbir zaman doğru dürüst söylemiyordu. Birtakım kuramsal nedenler gösteriyor, gel gör ki bu kuramsal nedenler, kuramsal olaylara değil de pratik olaylara bağlı bulunuyordu. İyi ama nelere? Orasını kimse bilmiyordu, en azından ben ve siz. Bıkıp usanmadan komünizme karşı oluşundan söz ediyordu; İtalya'ya bir röportaj yapmaya gitmiş ve oradan İtalyan komünist hareketinden çok korkmuş olarak dönmüştü. Ne ki, antikomünizmine getirdiği kanıtlamalar tüm basında adım başına rastlanan kanıtlamalardı.

S.de B. — Ayrıca onda bizi sinirlendiren birşey daha vardı, o da bilimselciliğiydi.

J.-P. S. — Onun bilimselciliği bizi çok sinirlendiriyordu, çünkü adamın bildikleri az buçuk birşeylerdi, üstelik halka yaymak amacıyla yaptığı kitaplarda çok sıradan bilgiler kullanıyordu.

(1) İspanyol vasiyeti. (Ç.N.)

S.de B. — Sonra bir de gençlere karşı ilgrenmesi vardı. Bir keresinde bir akşam beraberliğinin çok tatsızlaştığını anımsıyorum, nedeni Bost da oraya gelmişti bizimle. Son derece hoşnutsuz olmuştu. Neyse, tüm bunlar çok önemli olmayan ilişkilerdir, buna karşılık kendilerine karşı oldukça sıcak biçimde bağlandığınız iki kişi oldu, bunlar da Giacometti ve Genet'dir. Sanıyorum bunlar savaştan sonra kendilerine daha bir candan bağlandığınız kişiler oldu. Niçin?

J.-P. S. — Şunun için, ikisinde de ortak bir şey vardı her halde; ikisi de olağanüstü iyiydiler, biri yontuda, resimde, ötekiyse edebiyatta; hiç kuşkusuz bu açıdan benim tanıdığım en önemli insanlardandılar. Giacometti'yle genellikle haftada bir kez akşam yemeklerinde görüşürdük. 45, 46'larda biraz rastgele yerlerdeki lokantalarda yerdik akşam yemeklerini. Doğallıkla hemen herşeyden konuşulurdu. O yontularından söz ederdi, söylemek istediklerini çok iyi anlamazdım, siz de öyle zaten.

S.de B. — Onun hakkında makaleler yazmaya başladığınıza göre sonunda onu anlamış olmalısınız.

J.-P. S. — Evet, çok yıllar sonra. Bir yontucunun algılamasının ne olduğunu açıklamaya uğraşır, yontularından konuşur, çok kalın, çok ağır olan ilk yontusundan, daha sonraları yaptığı ve halen de yapmakta olduğu ince uzun yontulara gelene dek yapmış olduğu aşamaları betimlerdi; her zaman anlayamazdık ama anlattıkları bana çok önemli ve çok ilginç görünürdü. Sonra zaten rasgele başka şeylerden de konuşurduk, tanıdıklarından, aşklarından.

S.de B. — Yaşamından çok söz açar, yığınla hikâyeler anlatır üstelik çok eğlenceli bir biçimde yapardı bunu.

J.-P. S. — Karısı Annette'i çok severdik, hep yanında olurdu.

S.de B. — Eh, hani insanın. Giacometti'yle sizin hiçbir zaman teke tek görüşmemiş olduğunuzu söyleyesi geliyor.

J.-P. S. — İnanır mısınız, işin doğrusu da öyle, hiçbir zaman! Hep Annette ve siz vahut eğer Annette yoksa en azından siz olurdunuz. Giacometti'yle Annette'i sizsiz bir

kez görmüşümdür, o zaman da siz gezideydiniz.

S.de B. — Görüyor musunuz, şu şimdiyedek söz etmediğimiz çok hoş birşey: savaş çıkışından itibaren erkeklerle kurduğunuz bütün bu dostlukları benimle paylaşıyordunuz. Ne Camus'yü, ne Leiris'i, ne de Giacometti'yi teke tek hemen hiç görmediniz mi?

J.-P. S. — Gördüm, Camus'yü; onu tek olarak gördüğümü anımsıyorum, çünkü annemin evinden çıkıyor ve Les Deux-Magots'ya (1) iniyordum. Onu sabahları Les deux-Magots'da görürdüm, birinci yıl hayli sıkça; sizse Louisiane Otelinde kalıyordunuz, sizi daha sonra görüyordum.

S.de B. — Evet, tamam da, bu arkadaşlarınızdan hiçbirine: ikimiz bir akşam yemek yiyelim, diyerek onlardan bir randevu almıyordunuz. Tabii bunun nedeni de sadece böyle bir yemekte bana boşvermiş olmamak değil de, vaktiyle Nizan ya da Guille'le olduğu gibi teke tek bir dostluğa pek o denli önem vermemekte olmanızdır.

J.-P. S. — Evet, benim için öylesi dostluk söz konusu değildi.

S.de B. — Ya Genet'yle?

J.-P. S. — Onunla ilişkiler önceden kestirilemezdi. Örneğin ona burada rastladığımı anımsarım.

S.de B. — Burada, Roma'da mı?

J.-P. S. — Burada, Roma'da genç bir eşcinselle birlikte.

S.de B. — Peki Genet ile ilişkileriniz nasıl başladı?

J.-P. S. — O sırada Cocteau'yu tanıyordum, o ise Genet'yi çok seviyordu. Cocteau ile ilişkilerimiz nedenini hiçbir zaman bilemediğim bir nedenle iyi bitmemişti, ama öldüğü yıl bitmiş bulunuyordu; neyse, ölümünden üç hafta önce ya da bir ay önce birlikte öğle yemeği yemiştik. Her halde, Genet'nin, Cocteau'yla olan bu ilişkilerimizin yeterince dengeli olmamasında kesin katkısı oldu.

S.de B. — Fakat Genet'yle çok daha fazla kaynaşmıştınız; Cocteau'yla öyle hiç olmadınız.

J.-P. S. — Genet'yle çok daha fazla elbet: Cocteau'yla gerçek kaynaşmamız olmadı. Onu görmeye giderdim yahut

(1) İki Kirli Çıkın, ünlü bir Paris kahvesi, (Ç. N.)

onunla akşam yemeği yerdim, zekiydi.

S.de B. — Zekiydi, pırıl pırıldı, çok nazikti; sizinle yarışma duygusuna kapılmayan ender insanlardandı. **Huis clos**'yu çok güçlü olarak desteklemişti. Iyi, gelelim yine Genet'ye, ne diyorsunuz?

J.-P. S. — Cocteau hiçbir bayağılığı olmayan biriydi, dostluk duygusuna sahipti; birini sevince — öyle görünür ki belli bir dönem beni çok sevdi — çok sıcak olurdu; çok tatlı dikkatleri vardı; fakat Genet'yle ilişkileri benim Genet'yle olan ilişkilerimle çelişmekteydi çünkü o Genet'de yardım edilmesi gereken göze çarpıcı bir kişilik görüyordu, oysa ben Genet'nin kendi kendisine gayet iyi yardım etmekte olduğunu, bir Cocteau'nun yardımına gereksinimi olmadığını, Genet'yle Cocteau'nun ilişkilerinde küçük bir kurnazlık bulunduğunu düşünmekteydim. Genet işlerini tek başına çözümlese herşey çok daha iyi gidecekti. Böylece Genet konusundaki tutumlarımız gayet farklıydı; ben onu yalnız olmaya, kendim nasılsam öylesine yalnız olmaya özendiriyordum; elbette bununla herkesten kopuk olmayı kastetmiyorum, sadece edebiyata girmede bir isim babası aramamayı kastediyorum. Oysa Cocteau ona gönüllü olarak isim babalığı yapmak istiyordu. Genet Flore'da benimle karşılaştığı sırada beni kitaplarımdan biraz tanımaktaydı. Flore'daydım, bir ara boksörü andıran ufak tefek bir delikanlının yaklaştığını gördüm.

S.de B. — Ben de sizinleydim zaten.

J.-P. S. — «Hafif siklet», hattâ «tüy siklet» bir boksör ve de o sırada aklı fikri kitaplarında ve onları tanıtmakta olan bir genç yazar.

S.de B. — O sırada **Notre-Dame-des-Fleurs**'ü (1) çoktan okumuştuk ve kitabı çok beğeniyorduk.

J.-P. S. — Çok seviyorduk; onunla konuşmamız gayet hoş geçti hem de pek özel bir konuşma olmasına karşın: şöyle ki, belli bir çokluk ilginç, ama zaman zaman edebiyattan söz edilmesi ve konuşmacının da kendine özgü görüşlere sahip olması nedeniyle biraz yorucuydu...

---

(1) **Fleurs Meryem Ana Katedrali**, Genet'nin kitabının adı, (Ç.N.)

S.de B. — O zamanlar, daha sonradan tümden bıraktığı hafif bir ukalâlığı vardı; yalnız bunlar, Giacometti'yle olduğu gibi herşeyi konu alan günlük ilişkiler türünden değildi.

J.-P. S. — Değildi ama tatlı ilişkilerdi, gidip birlikte akşam yemeğine otururduk, hattâ sizin evde bile yemeğe geldi. O sıralarda yapmayı alışkanlık haline getirdiğiniz şu yemeklerinizden birini yapmıştınız.

S.de B. — Bu demektir ki savaşın sonundaydık...

J.-P. S. — Genet'yi ben savaşın sonunda tanımışımdır.

S.de B. — 43'e doğru mu?

J.-P. S. — 43'e doğru. Ya da, belki 44'de, İşgalin son aylarında. Çoğu kez yaşantısı üzerinde fıkralar anlatıyor, çoğunluk güzel delikanlılardan oluşan küçük dostlarıyla beni tanıştırıyordu. Oğlanların, eşcinsellik eylemlerinin acısını çıkartmak istermişcesine azıcık emredici bir sertlik taşıyan bir havaları olurdu. Bizimle erkek eşcinselliğinden konuşmaktan hoşlanırdı, çünkü bizlerin bu konuda hiçbirşey bilmediğimizi, ayrıca yaptığı açıklamaları anlayışla karşılayacak denli açık fikirli olduğumuzu bilirdi.

S.de B. — Genet hakkında bir kitap yazma fikri size nasıl geldi?

J.-P. S. — Kitaplarını Gallimard yayınevinde yayınlatıyordu. O dönemde benimle çok iyiydi, bana kendisi için bir önsöz yazmamı önerdi.

S.de B. — Ha, anladım! O sizden bir önsöz istedi ve bu önsöz de sizin elinizde bir kitap oluverdi. Peki o nasıl karşıladı bu kitabı?

J.-P. S. — Çok şaşılası bir biçimde; ilk önce fazla ilgilenmedi, biraz benimle konuştu, ufak tefek şeyler anlattı; yazdıklarımı tamamlayınca kitabın müsveddesini kendisine verdim, okumuş ve bir gece kalkıp şöminelerden birine yaklaşıp müsveddeyi ateşe atmayı düşünmüş. Hattâ sanıyorum bazı yaprakları atmış bile ama sonradan tutup geri almış. Bu onu tiksindiriyordu, çünkü kendisinin benim betimlediğim gibi olduğunu hissediyordu, ama kendinden tiksinmiyordu, yalnız...

S.de B. — Yalnız kendi hakkında bir kitap yazılmış

olması onu tiksindiriyordu; bu, ölüm anıtı gibi birşeydi.

J.-P. S. — Fikirleri tartışmıyordu; söylediğim şeylerin topluca doğru olduklarını düşünüyor, hatta bazen bunca doğru olmalarından şaşkınlığa düşüyordu; ama aynı zamanda kitaplarını süzgeçten geçirip, inceleyerek bu kitabı yapmış olmam onu rahatsız ediyordu; her şeyden çok da kendini bir ozan saymakta olması; kendini «ozan», beniyse «filozof» olarak alıyordu. Açıkça söylenmemiş olsa da bu ayrımı çok kullanıyor, ozan üzerine birtakım şeyler söylüyor, sonra kalkıp filozof üzerine yine birtakım şeyler söylüyordu. Öyle ki bunlar toparlansın, düzenlensin ve bir kitap oluşsun. Gel gelelim aynı zamanda kitaba büyük kuşkuyla bakıyordu. Bana gelince, bunun en kötü kitaplarımdan biri olduğunu hiç sanmıyorum.

S.de B. — Hayır, hattâ çok iyi bir kitaptır. Peki kitaptan sonra ilişkileriniz ne hale geldi? Olaydan etkilendi mi?

J.-P. S. — Ortaya çıkan gerçek ilişkilerin azalması oldu. Olaydan sonra, birbirimizle ayaküstü Gallimard Yayınevinde rastlaşır olduk. Oraya ya bir kitabın müsveddesini bırakmaya, ya para istemeğe gittiğinde birkaç dakika birlikte oluyor, ertesi ya da daha ertesi gün için randevulaşıyorduk. Fakat o sıralarda olup biten iki şeyi belirtmek gerek: az ya da çok onun yüzünden kendini öldürmüş olan Abdullah'a çok önem veriyordu ve Genet, işte o sıralarda bir daha yazmamaya karar verdi. Ve gerçekten de bu ölümden beri fazla birşey yazmadı denebilir. Ayrıca, artık Paris'te oturmuyordu; kendisine yeniden rastlamam aradan altı ay ya da bir yıl geçtikten sonradır.

S.de B. — Son bir şey: Sözünü ettiğimiz tüm dostluklar nasıl sona erdi? Savaş öncesi dostluklardan, Guille'den, Nizan'dan, Maheu'den, falan söz ettik.

J.-P. S. — Guille'le bitti gitti, çünkü hayatı onu alıp biraz savurdu. Onun için çok değerli olan, çok da iyi anlaşmakta olduğumuz karısını yitirdi. Bir başkasıyla evlendi ama onu tanımak lütfunu bizden esirgedi. Yavaş yavaş bizim yaşantımızdan kendini çekti.

S.de B. — Daha 1950'den beri sizinle artık çok iyi de-

ğildi: çok tutucu, çok burjuva, çok geçmişciydi ve insan bu kafadan olunca bizim aramızda tutunamıyordu, bu yüzden görüşmelerimiz yürümedi. Bu tamam, ya Maheu?

J.-P. S. — Maheu ile, arkadaşlarımızdan biri olan, korumakta olduğumuz bir Çek'in başına gelen bir olaydan ötürü bozuşmuştum, derken... anlatması karışık.

S.de B. — Özellikle ilişkilerde inişler çıkışlar olduğunu, gölgelenmeler bulunduğunu söylemek gerekiyor; arada görüşmeden geçen yıllar oldu, sonra az da olsa görüşmeler başladı. Ya Zuorro?

J.-P. S. — Cezayir'de bir otomobil kazasında öldü.

S.de B. — Biraz karanlık koşullar altında.

J.-P. S. — Bu kesin birşey değil, bu konuda hiçbir şey bilinmiyor.

S.de B. — Aron'la ise savaştan hemen sonra politik nedenlerle ilişkiyi kestiniz.

J.-P. S. — Hemen değil, oldukça çabuk biçimde; politik nedenlerle, daha da öze değgin nedenlerle: bu da, onunla benim yalnızca insanlar dünyasını değil aynı zamanda filozoflar dünyasını görüş biçimlerimizin baştanbaşa farklı durumda bulunmasıydı.

S.de B. — Güzel. Alalım Leiris'i, onu hâlâ severiz, fakat kendisini pek az görebiliyoruz artık; Queneau'ya gelince, anlamını bir türlü kavrayamadığımız acayip bir bozuşma oldu onunla.

J.-P. S. — Ama kesin bir bozuşma.

S.de B. — Ne yapalım, edinmiş olduğunuz tüm bu dostlar arasında gençken edindikleriniz denli, örneğin Nizan'a ya da Guille'ye olduğunca önem verdiğimiz kimse yok.

J.-P. S. — Kuşkusuz öyle.

S.de B. — Belki en yakın olanı Giacometti'ydi; onunla hiç dargınlık olmadı.

J.-P. S. — Hiçbir zaman dargınlık olmadı ama soğukluklar girdi araya.

S.de B. — Les Mots'da anlatmış olduğunuz bir olay nedeniyle. Üstelik olay da gerçek olduğunu zannettiği şey değildi tamamen.

J.-P. S. — Giacometti olayında herşey şu en son za-

manlara dek gayet iyi gelmişti. Ne var ki şu hikâye yüzünden son aylarda benimle dargındı nerdeyse.

S.de B. — Dostluklarınızdan çoğu dargınlıkla sona ermiş bulunuyor; Camus'yle dostluğunuz tam bir dargınlık oldu, Queneau'yla da, Aron'la, Guille'le de öyle.

J.-P. S. — Maheu'yle de bir dargınlık olayı vardır.

S.de B. — Tamamen son zamanlarda. Niçin bunlar böyle oldu?

J.-P. S. — Darılmanın bana dokunan bir yanı yoktur. Birşey ölmüş demektir, hepsi bu.

S.de B. — Bunun niçin size dokunan bir yanı olmadığını bana açıklayabilir misiniz?

J.-P. S. — Sanıyorum arkadaşlarımdan en yakın olanlar arasındaki bazı insanlara karşı bile derin dostluk duymadım. Guille'le aynı dünyaların insanları değildik; benimkine oranla çok daha burjuvaca bir yaşam biçimi vardı. Filozof değildi ve bunun da bir anlamı vardı. O zamanki deyişimle kendisine kuramlarımı açıklıyorum, yanıt veriyordu vermeye, ama bunlar onun ilgisini çekmiyordu.

S.de B. — Fakat dostluğunuzu açmaza sokan hiç de bu değildir.

J.-P. S. — Yine de budur biraz! Bunlar sonadek yinelenip duran, biriken şeylerdir. Tutup bize söylemeden evlenmişse örneğin, bu, benim onda belli bir görüntümün olmasındandır.

S.de B. — Kendisi hakkında sizin sahip olduğunuz görüntünün görüntüsü vardı onda. Sevmediği de buydu işte. Üstelik ondaki o görüntü gerçek de değildi. Peki siz «derin bir dostluğum yoktu» demekle ne anlatmak istiyorsunuz? Kiminle derin bir dostluk duygusuna sahip oldunuz?

J.-P. S. — Kadınlarla. Nizan'la, evet. Evlenmesine değin ve hattâ ondan biraz öteye dek. Sizi tanıdığımda, sürekli olarak bizi ayırmış olan Aden'de oturmasına karsın, Nizan için hayli derin bir dostluk besliyordum hâlâ.

S.de B. — Sizi tanıdığımda Guille için de büyük bir dostluk besliyordunuz; bana öyle gelir ki eğer o sıralarda sizin Guille'le aranızı açan birşey olsaydı bu size acı verirdi.

J.-P. S. — Kuşkusuz. Fakat kişilerle kendim arasında genellikle derin ve duygusal öğeler yoktu.

S.de B. — Aranızda olanın daha çok belli bir entellektüel anlaşma olduğunu ve eğer bu anlaşma Aron'la olduğu üzere siyasal nedenlerden ötürü olsun, başka nedenlerden olsun bir gün sona ererse, o zaman herşeyin yıkıldığını söylemek istiyorsunuz.

J.-P. S. — Evet, tamam.

S.de B. — Bazı bölümlerin aşılmasını sağlayan şu duygu bağı kalmıyordu o zaman...

J.-P. S. — Çok doğru.

S.de B. — Bununla beraber, aranızda çıkan oldukça şiddetli anlaşmazlıkların kısa zamanda aşılıp çözümlendiği durumlar da olmuştur, örneğin Bost'la. Cau'nun tarafını tuttuğu için bir sürtüşme çıkmıştı.

J.-P. S. — Bir sürtüşme çıktı. Ben de onu o akşam sizin kapının dışına koydum ve sonra da onunla çıkıp yakındaki bir kahvede birlikte bir kadeh attık. Bu tartışma onca önemli değil. Zaten insanlarla şiddetli kavgam az olmuştur. Dargınlıklar daha çok ilişkilerdeki bir gevşeklikten çıkmıştır.

S de B. — Sizinle dargın kalmamak için Bost'un yapmayacağı yoktu; sizinle anlaşmazlığa düştüğünde dargın kalmamak için çok şey yapan birisi daha oldu: O da Lanzmann'dır. Buna karşılık birçok insan işleri oluruna bırakıvermiştir, belki de sizin aldırmazlığınızı hissettiklerinden.

J.-P. S. — Çünkü onların kendileri aldırmazdı.

S.de B. — Siz öyle olduğunuz için onlar öyleydi.

J.-P. S. — Pek sık bozuştuğum olmuştur, fakat bunun nedensiz olduğunu sanmıyorum; karşımda beni bozuşmaya iten biri vardı; bunun üzerine çokluk ilişkilerde bir uzaklaşma, ama daima da mesafe oluşuyordu!

S de B. — Örneğin Aron ve Camus'nün sizi bu mesafeyi almaya götürdükleri açık.

J.-P. S. — Camus bir kopma mektubu kaleme aldı.

S de B. — Size Sayın Yönetmen diye hitap ettikten sonra, elbette.

J.-P. S. — Aron'la olup bitenler, baştanbaşa bir Gaul-

lizm sorunu olup, radyodaki bir karşılıklı konuşmada patlak verdi. Siyasal durum üzerinde taıtışmak için radyoda her hafta bir saatimiz vardı ve biz bu konuşmalarda De Gaulle'e karşı çok sert davrandık. Gaullistler de bana yüz yüze yanıt vermek istediler, özellikle Bénouville ve de adını unuttuğum bir başkası. Bunun üzerine radyoya gittim; diyaloğun başlamasından önce birbirimizle karşılaşmamak zorundaydık. Aron geldi, benim görüşümden yana çıkacağı kanısında olduğumdan da, aramızda hakemlik yapması için onu seçmiş olduğumu sanıyorum; Aron beni görmezlikten geldi; ötekilere katıldı. Ötekileri görmesine aklım yatıyordu, fakat beni çiğnemesine hayır. İşte o andan sonra Aron'un siyasal planda bana karşı olduğunu iyice anladım. Bana karşı Gaullistlerle birlik olmasını bir kopma olarak değerlendirdim. Benim darılmalarımın ortaya çıkmasında daima önemli bir neden olagelmiştir, fakat sonuç bakımından darılma kararını veren hep ben olmuşumdur. Aron'u alalım, kendisini Londra dönüşünden beri görürdüm, ama yavaş yavaş hissediyorduk ki hiç de bizden yana değildi. Sonuncu deney radyodaki o olaydı, ama epey bir zamandır yaptığımız konuşmalarda onunla hiç aynı görüşü paylaşmıyorduk. Bir ayrılma kaçınılmazdı. Bu ayrılma da bir dargınlık biçiminde oldu. Les **Temps Modernes** kadrosunda değildi, örneğin, bizimle orada çalışmıyordu.

S.de B. — İşin başında orada çalışmıştı. Fakat biliyor musunuz konunun burasında hiç konuşmamış olduğumuz bir şeye varıyoruz; insanlarla ilişkileriniz arasında Les **Temps Modernes** takımıyla olanlar vardır.

J.-P. S. — Bu takım hali hazırdaki en iyi arkadaşlarımı oluşturur.

S.de B. — Bugünkü takım. Fakat yeni başlandığında.

J.-P. S. — Başlangıçta benim belli bir tanınmışlığa sahip olmamdan dolayı oraya gelmiş olan, az tanıdığım insanlar vardı.

S.de B. — Ama daha sonraları direniş eylemi boyunca bağlar oluştu.

J.-P. S. — Aron vardı, bir Gaullist vardı...

S.de B. — Ollivier, Leiris, siz ve ben vardık...

J.-P. S. — Camus takıma katılmayı reddetmişti. Bunu çok anlayışla karşılarım. Ortak eylemli bir gruba ait olmak zorunda değildi.

S.de B. — Doğrusu çok da tuhaftı ve sonunda çok geçmeden kopuş meydana çıktı. Fakat daha sonraları bir ara çok kalabalıklaştık, sizin odanızda toplanıyorduk.

J.-P. S. — Ya! Daha sonra, yalnızca yönetmenler değildi ki toplananlar, derginin her sayısında yazı yazanlardan ya da her sayının metin seçicilerinden oluşan tüm takım bir araya gelirdi.

S.de B. — Peki, bu toplantıları nasıl algılıyordunuz?

J.-P. S. — Şunun ya da bunun üzerine, derginin filânca bölümü hakkında görüşlerini açıklamaya gelen sevimli insanların oluşturduğu çok serbest bir şey olarak.

S.de B. — Bu takım çalışmasının sizi eğlendirdiğini sanıyorum.

J.-P. S. — Evet, eğlendirirdi beni.

S.de B. — Les Temps Modernes'in şimdiki takımıyla ilişkilerinizden biraz söz eder misiniz?

J.-P. S. — Les Temps Modernes'in şimdiki takımı, çoğunluğu Les Temps Modernes'de ta ilk andan beri yer almış olan insanlardan oluşmaktadır. Bost, Pouillon daha baştan beri oradaydılar. Lanzmann sonradan geldi, benim odamda yaptığımız pazar toplantıları döneminde.

S.de B. — 52'de geldi. Ya Horst?

J.-P. S. — Horst, daha baştan beri vardı.

S.de B. — Ardından, o sırada bir ayrılma olayı çıktı — bu bir dargınlık değildi —, Pingaud ve Pontalis'in ayrılmaları. Neden ayrıldı onlar?

J.-P. S. — Psikanaliz üzerinde anlaşmazlığımız vardı. Bu hep de hayli yakıcı bir konu olmuştur.

S.de B. — Bugün psikanalizin birçok şevini kabul etmekteyiz, fakat psikanalistlerin bugünkü çalışma biçimlerini ve psikanaliz uyguladıkları kişi üzerindeki bir tür baskıyı hoş görmüyoruz. Nedenlerden birisi bu oldu: ama arka planda bir başka şey de vardı, siz onlarınkinden çok daha köktenci bir tutuma sahiptiniz.

J.-P. S. — Pontalis ve ve Pingaud yönünden kuşkusuz;

L'Homme au magnétophone (1) hakkındaki metinin yayını anında anlaşmazlığa düştük.

S.de B. — Fakat Horst'un Üniversite hakkında yazdığı ve kendi yönlerinden yeniden ele almayı istemedikleri, pek fazla köktenci buldukları başyazılar da rol oynadı.

J.-P. S. — Evet; Herhalde Pontalis bu dergiye kendini uydurabilmiş değildi. Çok daha burjuvaydı, politikada ise çok daha burjuvaca olan bir kuramı destekliyordu. Köktenci olarak sahip olduklarının, psikanalizde ve bu konuda yaptığı incelemede geçerli olduğunu düşünüyordu. Öte yandan Pingaud siyasal yönden karşıt biriydi.

S.de B. — Bir zamanlar sağdaydı. Bontang'la beraber size karşı bir kitap yazmıştı. Sonra sola geçti ama ne de olsa geçmişinden onda birşeyler vardı. Ama biz yine takımın tümüne yönelecek olursak, şöyle demiştiniz: Bunlar benim en iyi dostlarımdır; bunu açabilir misiniz?

J.P. S. — Bir kez, ta bilmediğim bir zamandan beri tanıdığım Bost var; otuz yıldan çok daha fazla, nerdeyse kırk yıldır. Öylesine eski dostlardır onlar.

S.de B. — Eski dostlardır, fakat hepsi de sizden en az on yıl daha gençtirler. İçinde yaşadığımız şu saatte, bu durum biraz dengeye kavuşmuştur, fakat başlangıçta arada büyücek bir yaş farkı vardı. Bost öğrenciniz oldu: Horst olmadı, ama yapıtınız üzerinde cok kafa yormuş biri olarak bir anlamda sizin çırağınız olduğu söylenebilir; Lanzmann da bir eski öğrenci değildir.

J.-P. S. — Ama yaş bakımından olabilecek durumdadır.

S.de B. — Onların tümüyle ilişkileriniz üzerine söyleyeceğiniz birşey var mı?

J.-P. S. — Siyasetin oynadığı bir rol...

S.de B. — Genelinde, bizlerin tümü içinde büyük bir politik görüş benzerliği vardır.

J.-P. S. — Şimdilerde benim Maocularla çok daha fazla bağlantım olması dışında, doğaldır Pouillon ve Bost'un Maocu olduğundan söz edilemez.

S.de B. — Yine şu gruba dönecek olursak, sizi onlara

---

(1) Teypteki Adam, (Ç.N.)

bağlayan şey nedir? Uzun bir geçmişi var mıdır?

J.-P. S. — Uzun bir geçmişi vardır, öyle güçlü coşkularla kendini göstermeyen, ama benim onlara güvenmeme, onların da bana güvenmelerine yol açan gerçek bir dostluk vardır. Birbirimize karşı gerçek duygular sahibiyizdir; Pontalis ve Pingaud'nun ayrılmalarından sonra grubun oldukça bağdaşık yapıda olduğu düşüncesindeyim.

S.de B — Evet, çok bağdaşık; elbette şunun ya da bunun hakkında tartışmalar olur, fakat genelinde, bir karar almak gerektiğinde belki bir duraksama olması doğaldır: Olaylar olumlu mu kullanılacaktır? Çekimser mi kalınacaktır? Nedir ki, bunlar sizinle benim aramda bile yer alabilecek uyuşmazlıklardır, hiç temele ilişkin şeyler değildirdir. Şu halde bir geçmiş, çok yakın bir siyasal zemin vardır.

J.-P. S. — Gerçek olan birşey varsa o da onları çok sevmemdir.

S.de B. — Bir kültür benzerliği söz konusudur...

J.-P. S. — Aramızda eğleniriz de...

S.de B. — Sonra felsefi uyumluluklar da vardır işin içinde: Horst ve Pouillon sizin düşünce sisteminizi çok çok iyi bilirler; yalnızca politik yönden değil aynı zamanda kültür ve felsefe yönünden de gerçekten benzer görüşler vardır. Neyse, çarşamba günleri yapılan **Les Temps Modernes** toplantılarında bulunmaktan hoşlanır mısınız?

J.-P. S. — Evet, oradakileri yine görmekten zevk alırım, çok hoş bir duygudur. Her zaman orada bulunamıyorum zaten.

S.de B. — Özetle, buradaki ilişki hayatınızın tümünde insanlarla kurmuş olduğunuz ilişkiden daha sıcak bir ilişki olmaktadır sizin için. Bu da, hiç kuşkusuz başka bazı insanlarla siyasal açıdan daha yakın olmamanız demek değildir. Yalnız, Maocularla aramızda büyük bir fark oluşturan bir yaş sorunu var.

J.-P. S. — Evet, fakat ben gençleri yaşlılara hep yeğlemişimdir. Gerçi söz konusu durumda yeğlemek diye bir şey yoktur, fakat ben otuz yaşına basmamış Maocu bir sorumlulyla konuşurken, elli ya da altmış yaşlarındaki biriyle olduğundan daha rahatımdır. Neyse, Maocular deyip duru-

yorum, onlarla nasıl tanıştığım bilinmektedir ve bundan yine söz edeceğiz.

S.de B. — Burada ben olaya bir dostluk planında yaklaşıyorum, insanlarla uyumlu ilişkiler planından söz ediyorum.

J.-P. S. — Maocuların çoğunluğu bana karşı dostluk beslemezler, ben de onlar karşı beslemem, birlikte çalışırız, birşeyler yapmak için görüşür, birlikte karar veririz; kendisine gerçek bir dostluk duyduğum biri var, o da haftada bir ya da iki kez beni gören Victor'dur. Günün siyasal durumunu tartışır, yapılacak şeyler üzerinde kararlar alırız. Ben onu özellikle yaptığını bana anlatırken dinlerim. G.P.'nin sorumlusuydu; fakat Fransa'da Maocu parti nerdeyse kaybolmuştur, Victor da şimdi yalnızdır. Tartışır benimle — Gavi'yle birlikte yapılmış olan kitabı gördünüz.

S.de B. — Ama onunla baş başa olarak da görüşüyorsunuz.

J.-P. S. — Onu haftada bir ya da iki kez görüyorum; hoşuma gidiyor, çok seviyorum; herkesin ondan hoşlanmadığını biliyorum; zeki buluyorum onu, kendisiyle siyasal olduğu kadar kültürel ilişkilerim de var, çünkü benimkiyle ilintili olan gerçek bir kültüre de sahip; öte yandan, ilerde sözünü edeceğim çok sayıda siyasal görüş noktalarında kendisini onaylamaktayım; oldukça güzel olan birşey de, yirmi dokuz yaşlarında bir insanla bu ilişkilere sahip olmak.

S.de B. — İşte benim de size sormak istediğim soru budur: Niçin gençlere ayrıcalıklı davranıyorsunuz? Gençlerden nefret eden insanlar var, örneğin Koestler bunlardandır, Merleau-Ponty de onları fazlaca sevmezdi. Size gelince, siz neden gençler hakkında, tam aksine, deyim yerindeyse olumlu bir önyargıya sahipsiniz? Gençlerden niçin hoşlanıyorsunuz?

J.-P. S. — Çünkü pekçok noktada onlar kendilerine ait düşüncelere kavuşmuş, onların yaşamları tam olarak biçimlenmiş değildir; bu durumda onlarla, her birisi oldukça bulanık bir görüşe sahip olup da, bu iki görüşü birbirine yaklaştırmaya uğraşan iki kisi gibi tartışılır; oysa yaşlılarla durum tümden farklıdır. Onların katı bir görüşleri

vardır, benimkisi de öyledir; o zaman konuşmamızda her ikimiz de bunu bilir, bunu göz önünde tutar ve bir bağdaştırma umudu taşımaksızın bizi ayıran noktayı bir kenara koyarak tartışırız.

S.de B. — Horst gayet zekidir, hem de siyasal bakımdan size çok yakındır: Ama ne oluyor! siz Victor'la başbaşa bir görüşmeyi, Horst'la görüşmeye çok daha yeğ tutuyorsunuz. Neden?

J.-P. S. — Horst kendi kendisine oluşturduğu ve çok zekice olan bir düşünce sistemine sahiptir ve işte bu duruma gelmiş olarak benimle konuşur. Bense, benim sevdiğimse, katılaşmış bir düşünceye sahip olunmamasıdır. Herhangi bir noktada benden daha az yetişmiş, daha az bilgilenmiş, daha az düşünmüş insanlarla konuştuğum zaman onlara yardımcı olabilirim; öte taraftan onların da kendilerine göre benden daha çok bildikleri noktalar vardır; Victor için bunu irdelersek, açıktır, onun benden daha iyi bildiği birşey vardır: o da bir parti savaşımı, bir partinin yönetimidir. Tüm bunlar benim için hayli yabancı şeylerdir; buna karşılık ona kendi yargımı söyleyebileceğim başka görüş noktaları vardır; daha sonra o, bu yargıyı kendince çözümleyip üzerinde düşündükten sonra kabullenir ve onu kendi parti anlayışıyla bütünleştirir; örneğin Victor ve Gavi'yle konuşmalarımızda, ben bazı fikirler verdim, özellikle serbest militan fikrini, serbest insanlar arasında tartışmanın nasıl olduğunu gösterdim. Yani, sözgelimi, bu tür bir serbestiye sahip olmayan komünist militandan değişik bir şeyi.

S.de B. — Başka deyişle, siz henüz tamamen açık durumda bulunan genç insanlarla konuştuğunuz zaman, düşündükleri sizinkilere yakın bile olsa biçimlenmiş durumdaki olgun insanlarla konuştuğumuz zamandan daha etkin, daha yararlı olduğunuz izlenimine mi sahipsiniz? Çünkü gençlerle birlikteyken bu size bir gençleşme izlenimi mi vermektedir?

J.-P. S. — Hayır; kendimi yaşlı hissetmiyorum, kendimi otuzbeş yaşımda olduğumdan daha farklı hissetmiyorum.

S.de B. — İlginç, üzerine yeniden dönmemizi gerektirecek birşey, bu sizin yaş duygunuz.

J.-P. S. — Kendimi hiçbir zaman yaşlı hissetmedim. Sonra benim fiziğim klâsik bir ihtiyarınki olmadığından — beyaz bir sakalım, beyaz bir bıyığım yoktur, ne sakalım ne bıyığım var — eh kendimi otuzbeş yaşımda gibi görürüm hâlâ.

S.de B. — Demek, gençlerle konuşmak sizi gençleştirmiyor; bunda benden farklısınız, çünkü ben yaşımın duygusuna sahibim ve genç kadınlarla konuşmak da beni gençleştirir. Geçen gün bana insanlarla ilişkilerinizin çözümlenmesinde yeterince uzağa gitmemiş olduğunuzu düşündüğünüzü söylediniz. Bu konuda ne eklemek isterdiniz?

J.-P. S. — Önce, içlerinden birçoğunun bana sırlarını döktüklerini söylemek isterim — hali hazırda en iyi dostlarım olanlar bunu yapmadı — Yani ben bu insanlara herbirimizde az çok gizli olarak bulunan şeylerin açıklanması gereken biri gibi görünüyordum ve bu beni boğuyordu. Katlanıyordum, öyle gerekiyordu, çünkü böylelikle onlar üzerinde bir etkim oluyordu, onların sırlarını bilen birisiydim, ama bunu sevmiyordum.

S.de B. — Ama nerede, kim? Biraz belirtin. Eğitim Enstitüsünde size gizli iç dökmelerde bulunuluyor muydu?

J.-P. S. — Evet, fakat orada durum farklıydı, kartlar masaya açılıyordu ve ben de kendiminkileri koyuyordum ortaya. Fakat savaş sırasında Alsace'da arkadaş olduğum birini, bana itiraflarda bulunan bir askeri düşünüyorum da; ondan bana yönelen ilişkiler demin söylediğim gibiydi: içini dökme.

S.de B. — Ne hakkında peki? Karısı hakkında mı, hayatı hakkında mı?

J.-P. S. — Öyle. Karısı yoktu, ama bir kadını vardı. Ondan söz ediyordu. Bu adam için onun hayatını bilmemin ve sonradan anımsamam gereken şeyleri anlattığı kişi olmamın yarattığı dokunaklı bağ, bunlar bana dayanılmaz gibi geliyordu.

S.de B. — Neden? Beni alırsanız, hayatımda birçok gizli

itiraflar yapılmıştır bana, bunlar bana eğlenceli bile geliyordu.

J.-P. S. — Çünkü bu hal ilişkilerin konumunu değiştirir, artık bunlar aynı ilişkiler olmaktan çıkar. Bir insan tarafından tutulmuşsunuzdur, öğütler vermek zorundasınızdır, size olup biteni anlatırlar, sizi tanık gösterirler, itirafları alan kişiye karşı bir tür saygıları vardır ve ben sonuçta olmayı arzu etmediğim o şeyi, yani üstat ile öğrencileri, olup çıkıyordum. Oysa bana itiraflarda bulunulmasını sevmiyordum ben. Onları aramıyordum; bana itirafta bulunduklarında onları dinlemekten kaçınamıyordum, ama onları yeniden dinlemek istemiyordum.

S.de B. — Size içlerini açan, sizden öğütler bekleyen eski öğrenciler, sahiden sık sık başınıza gelen bir olaydı.

J.-P. S. — O kadarla kalsa yine iyi; bana pek çok itiraflar yapılmıştır.

S.de B. — Başka deyişle kendisine gelinip öğütler alınan, kendisine itiraflarda bulunulan bir cins «üstat» olup çıkmak mıydı, bu muydu sizi boğan?

J.-P. S. — Bu beni boğuyordu, ayrıca bu bana meşru da gelmiyordu.

S.de B. — Niçin? Çünkü böyle yapıldığında kendinizi yaşlı mı hissediyordunuz? Yaşlı hissediyor da böyle olmayı mı sevmiyordunuz? Ya da böyle davranılınca karşınızdakiyle aynı kefeye konulmamış mı oluyordunuz?

J.-P. S. — Bu, onların beni aynı kefeye koymaması anlamına geliyordu, oysa sonuçta kimse kimseye öğüt veremez. Tamam, eğer bana karşı siz yahut size karşı ben söz konusu isek gayet doğaldır, öğüt verilebilir; Bost'a, Victor'a öğüt verebilirim. Aramızdaki içtenlik nedeniyle; ama ilke olarak, bu yapılamaz, çünkü veriler eksiktir, çünkü itirafları yapan kişide de eksiktir aslında. Birşeyler anlatır ve anlattığı bu şeyler yardımıyla gercek durumunun ne olduğunu ve o duruma uygun düşecek öğütü bulmak gerekmektedir.

S.de B. — Bu gayet doğru: yani, kişi genellikle kendisine belirli bir nasihatı verdirtmeğe çalışmaktadır; her zaman değil, ama genel olarak. Güzel, insanlarla sizin iliş-

kilerinizi aksatan şeylerden biri bu mudur?

J.-P. S. — Kuşkusuz.

S.de B. — Öte yandan, eğer size kadınlar itiraflarda bulunuyorsa bu sizi rahatsız etmiyor muydu?

J.-P. S. — Onlar hiç rahatsız etmezlerdi. Bu kez, tersine, bunu ben istiyordum.

S.de B. — Ha, burada erkeklik kompleksi işe karışıyor: çünkü kadın doğal olarak daha zayıf olan ve erkeğe dayanması gereken bir varlıktır da ondan mı?

J.-P. S. — Bu erkeklik kompleksi midir değil midir bilmem, çünkü ben tam tersine erkeklerin pekçoğunun kadınların söylediklerini dinlemediklerini düşünüyordum.

S.de B. — Bana sorarsanız, erkeklerin itiraflarını böyle tiksintiyle reddedip de kadınlarınkini kabul etmek, sanırım erkek üstünlüğü kompleksinin bir şeklidir.

J.-P. S. — Erkeklerinkini reddetmiyordum, yalnızca hoşuma gitmiyordu. Sonra, ilişkiler farklıydı, bu konudan yine söz edeceğiz.

S.de B. — Tamam, o halde erkeklerin itirafları sizin hoşunuza gitmemekteydi, yalnızca itirafları değil, hattâ, sanırım çok kişisel olan bütün ilişkilerinden hoşlanmamaktaydınız, gerçi Giacometti çok kişisel hikâyeler anlatıyordu ama... bunlar itiraf değildi.

J.-P. S. — İtiraf değildiler: bana kişisel şeyler anlatılabilir, bunda hiçbir fenalık görmüyorum, hattâ aksine. Giacometti, kendine özgü çeşitli nedenlerle, biraz biçimsiz, biraz çirkin olan bir kadın arayarak geneleve gidişini anlattığı zaman, bu gayet eğlenceli oluyordu.

S.de B. — Erkeklerle ilişkilerinizden söz etmeyi sürdürün. Şimdi şu var: itiraf reddi.

J.-P. S. — Buna karşılık, insanlar bir taraftan ilişkilerin eşitliğe dayalı olduğunu düşünüp söylerken, bir taraftan da kendilerini kayıracak bir kişi olarak bana başvurduklarını gösterir bir tavır içinde bulunmaları, işte burası, açıkçası doğru olmayan birşeydir.

S.de B. — Nasıl oluyor bu?

J.-P. S. — Bir an geliyor adamlar tutup şöyle diyorlardı: Şunu mu yapayım, bunu mu yapayım? Ben de bu-

nun üzerine tutup öğütler veriyordum.

S.de B. — Birbiriyle çelişen iki şey söylüyorsunuz. Öğüt vermekten nefret ettiğinizi söylüyorsunuz, sonra da sizden öğüt istenmesini sevdiğinizi söylüyorsunuz.

J.-P. S. — Hayır, ben sadece beni bir danışman haline getiren küçük fiskeyi vuruvermeyi seviyordum. Çelişkili değil bu. Böyleydi işte, başkasıyla ilişki acayip bir karışımdır. Aslında, başkasıyla ilişki benim için her zaman söz konusu oldu, ama soyut olarak; beni gözleyen başkasına ait bir bilinç altında yaşarım. Tabii bu bilinç pekâlâ Tanrı olabileceği gibi, ne bileyim, Bost'ta olabilir; bu, benden başka olan, benim gibi oluşmuş ve beni gören biridir. Ben bunu böyle düşünüyorum.

S.de B. — Peki insanlarla ilişkilerinizle bunun ne ilgisi var?

J.-P. S. — Onların tümü bu bilincin görünümleridir.

S.de B. — Tanıklarıdır, yargıçlarıdır mı demek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Biraz yargıçları! Ama çok iyi niyetli yargıçlar.

S.de B. — İyi niyetli yargıçlar diyorsunuz, bununla beraber düşmanlarınız, karşıtlarınız oldu.

J.-P. S. — Bu önemli değil ki. İnsanlar benimle iyi olduklarında, onlar aracılığıyla bana bakmakta olan, daha genel anlamdaki bu bir tür bilincin onlardan bana yansıyıp durduğunu görürüm.

S.de B. — Peki bu tanıkların olması sizi rahatsız mı etmekte yoksa memnun mu?

J.-P. S. — Daha çok. hoş oluyor tabii! Çünkü eğer bu beni rahatsız etseydi yalnız olmak isterdim, oysa böylesi bir yalnızlık saçmadır.

S.de B. — Bu da var, bunun üzerinde daha fazla durmak gerekir, çünkü insanlarla ilişkilerinizde, daima bir parça mesafeli, biraz aldırmaz oldunuz; yine de hiçbir zaman insanlardan kaçan bir yabanl. bir yaşlı baykuş olmadınız, her zaman toplum içinde doluca yaşadınız; yazı yazdığınız zamanlar dışında çok toplumcul oldunuz. Tabii burada ne tür bir toplumculluktan söz ettiğimi belirtmek gerekecek;

kibar toplumculluğu hiçbir zaman sevmediniz!

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Savaştan hemen sonra gelen dönemde Gallimard kokteyllerine giderdiniz, eğlencelliydi, ama ne olursa olsun hiç kibar alemine öykünmediniz.

J.-P. S. — Hayatımda üç kez kentte verilen büyük davetlerde akşam yemeğine gitmişimdir. Ben lokantada yemek yedim ve kahvede yaşadım. Buna karşılık beni davet eden biraz ünlü kişilerin evinde akşam yemeğine gittiğim de oldu: topu topu üç kez.

S.de B. — Gençlerle olan ilişkilerden söz ettik; sizden yaşlı olanlarla da ilişkileriniz oldu mu? Bunlar size ne veriyordu?

J.-P. S. — Hiçbir şey. Evet, benden yaşlılarla ilişkilerim oldu, pek az da olsa: Paulhan, Gide, pek az gördüğüm Jouhandeau, ki kuşkusuz bunu artık anımsamaz bile.

S.de B. — Yenilerde rastladınız kendisine.

J.-P. S. — Evet, ama lâf olsun diye. Evet bu olmuştur; benden daha yaşlı olan insanlarla ilişkiler yani. Ben onlarla biraz silik bir tutum takınıyor, onları dinliyordum; benimle istedikleri gibi konuşuyorlardı, yalnız bunlar kesinlikle nezaket ilişkileri olup fazla bir anlam taşımıyorlardı. Benden yaşlı oldukları için benden daha bilge olduklarını düşünmüyordum: tamamen benim gibiydiler. Bana anlatacakları neyse anlatıyorlar, ben de kendilerine aynı biçimde anlatıyordum. 46'da, bir adres istemeye gelen bir Hollandalı'dan söz eden Gide'i anımsıyorum, örneğin... Adam evli biriymiş, kendinde eşcinselliğe karşı eğilimler olduğunu keşfetmiş ve bir adres istemeye gelmişmiş. O anı anımsıyorum: Gide oradaydı, bana bundan söz ediyordu. Adamın geliş amacının başka birşey olduğu belli iken, öğütlerden filân söz ederek benim yaptığım hataya karşın Gide'in bana bir erkek eşcinsel gözüyle baktığı söylenebilirdi.

S.de B. — Ona şöyle demiştiniz: «Sizden öğüt almaya mı gelmiş?». Gide ise: «Hayır! adres istemeye.» Bir anlamda, ergin bir erkeğin, Genet'nin deyimiyle, bir parça «sizin

berbat kokunuz» olduğu da söylenemez mi?

J.-P. S. — İsterseniz söylenebilir, ben bunu sevmem. Ben bunu hiç sevmem ve de beni böyle nitelemelerini istemem. Artık bir ergin de değilim, üçüncü yaş döneminde bulunuyorum, gerçi hâlen erkekliğe sahibim ama gayet zayıf.

S.de B. — Evet, bunu belirginleştirin, çünkü eğlenceli doğrusu.

J.-P. S. — Ergin erkek, bu bende bir tiksinti uyandırır; benim sevdiğim delikanlıdır, şu anlamda ki delikanlının genç kadından tamamen farklı olmaması ölçüsünde; bu, benim péderast (1) olduğumu göstermez, fakat olay şu ki, özellikle şimdilerde, kılıklarıyla, konuşma biçimleriyle davranışlarıyla genç adamla genç kız o denli farklı değildirler; benim için de hiçbir zaman o denli farklı olmuş değillerdir.

S.de B. — Gerçekten kişisel ilintileriniz, dostluklarınız söz konusu olduğunda ergin erkek: bu Genet'dir, bu Giacometti'dir, v.b. derken olduğu biçimde görünmez. Böyle değil de, genelde bir erkek olarak görünür, eğer ona bu biçimde rastlarsanız...

J.-P. S. — Ergin erkektir bu.

S.de B. — İşte sizin olmayı istemediğiniz budur.

J.-P. S. — Benim olmak istemediğimdir. Evet. Bu kesin.

S.de B. — Niçin? Benim ağzımdan çıkan bu küçük deyim bile size küçük bir tiksinme gülümsemesi yaptırdı.

J.-P. S. — Çünkü bu, iki cinsi tiksinç ve gülünç bir biçimde ayırt eder. Erkek, butları arasında kücük bir borusu olan bir insandır, ben onu böyle görüyorum: eh o zaman ona karsıt olarak ileri sürülmesi gereken ergin dişi ortaya çıkacaktır; böylece bir yanda dişisi bir yanda erkeğiyle birazcık ilkel bir cinselliktir bu; genellikle daha

(1) Pêdêraste, fransızca sözcük, bir erkekle genç bir delikanlı arasındaki eşcinsel etkinliklerde bulunma alışkanlığı demek olan «pêdêrastie»'ye kendini kaptıran kişiyi anlatır, (Ç. N.)

sonra oraya eklenen şeyler de olur. Bu ise hayli önemli birşeydir.

S.de B. — Sanırım ergin sözcüğü de var.

J.-P. S. — Ergin sözcüğü de var, kişinin öğrenimini yapmış olduğunu, bir yetişkin için uygun olan mesleğin kazanılmış bulunduğunu, kendine özgü düşünceler edindiğini, tüm hayatı boyunca koruyacağı fikirler oluşturmuş bulunduğunu anlatır bu sözcük. Bu fikirleri korumak da onura aittir.

S.de B. — Evet, gerçekten öyle, üretmek, kapatmak, sınırlamak, v.b. O gidişe uygun başka şey de var zaten. Erkekler ve kadınlar, genel olarak alırsak, insan türü bakımından benimkinin aksi olan ikili bir tutumunuz var, belki işte bunun için onu böylesine meraka değer buluyorum. Yani biri gelip sizinle konuştuğunda gayet açıksınızdır; diyelim Coupole'de biri gelip size birşey sordu; ben domuzumdur insanları hep başımdan savmak isterim; ama siz, çok güleryüzle karşılarsınız, kolayca bir randevu verirsiniz, zamanınızı kolayca ayırırsınız, yüce gönüllüsünüzdür, açıksınızdır. Velâkin kendiniz bir sokakta birşey soracak olsanız, aman yarabbim; eğer ben kalkıp da size: gidip bilgi isteyeceğim, Napoli'de kaybolduk, filânca sokak nerededir, gidip sorayım; dersem bundan hoşlanmazsınız, suratınız asılır. Niçin güler yüzlü karşılama ve aynı zamanda da bu handiyse kindar reddetme tavrı?

J.-P. S. — Birinci halde, bana birşey sormaya gelenler, bana bir görüş açısı sergilemeye gelenler, benim zamanımı isteyenler, insanlardır. Edinilecek bilgiye gelince bunu onlar bana vermektedirler; bana dinlemek düşer; bu hal birinci halin tamamen tersidir. Ben soramam, soran benimdir başka bir kimseye filân sokağın nerede olduğunu...

S.de B. — Her neyse, birine bir sokağın adını sormak yahut birinden ufacık bir hizmet istemek, kendisini bir karşılık düzlemine oturtmaktan başka nedir ki; olsa olsa karşınızdakini eşitiniz gibi, sizin gibi olan herhangi bir kimse olarak almaktır. Hiç de bir dilenci gibi kalkıp dilenmeye gitmek değildir. Birinden bir bilgi istemek söz konusu

olduğunda bile bu çekingenliği, red tavrını takınmanız niçin?

J.-P. S. — Kuşkusuz bu bir başkasının öznelliğine başvurmaktır ve yanıtı benim için belirleyicidir: eğer o sola gitmemi söylüyorsa bana, sola gideceğim, sağa gitmemi söylerse, sağa gideceğim ve bu da en aza indirmekten hoşlandığım birşey demek olan başkasının öznellığiyle temastır.

S.de B. — Bir başka kişinin sorduğunuza vereceği yanıt pek az özneldir. Size, yolunuzu bulmak için baktığınız bir kent planı gibi yanıt verecektir aşağı yukarı.

J.-P. S. — Tam da öyle denemez. Sorduğunuz kişi kendi kendine, al bakalım, işte adamın biri şunu soruyor diyecektir, sonra neredeydi orası tam olarak anımsamıyorum, ama boşver... Böylece, bir soru sormakla karşıdaki insanın öznel psikolojisi ortaya çıkartılmış olunur. Onunla öznel bir ilişki kurulmuş olunur.

S.de B. — Kendinizi ona bağımlı bir duruma sokmuş olursunuz mu demek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet, bir bakıma, ayrıca ve özellikle başka birinin öznelliği hiç de hoşuma gitmez. Ne dediğini iyi bilen ve benim hoşlandığım birkaç kişininkinin dışında. Ancak böylesi kişilerle olan öznellik bir anlam taşır.

S.de B. — Fakat, yine de, kendinizin herhangi biri, herhangi bir insana eşdeğerde biri, v.b. olduğunu söylediğinizde bu, insanlarla olan ilişkilerinizde bir çeşit yarı saydamlık, geçirgenlik içinde yaşadığınızı da içermektedir. Öyle ki eğer sizden bir yardım istenmisse onu tutar siz yaparsınız, eğer sizin bir yardım istemeniz gerekiyorsa, tutar bu yardımı istersiniz. Hayatta olup biten şeyleri bu biçimde yaşayan insanlar da vardır zaten.

J.-P. S. — Kesinlikle öyle ve onlar haklıdır! Olması gereken de öyledir. Eskiden, bende bu bir çekingenlik biçimindeydi, sonra sonra bir alışkanlık haline geldi: şimdiyse artık öyle bile değilim.

S.de B. — Size küçücük bir hizmette bulunulabileceği, örneğin bir garsonun size birşey getirmek için iki kez rahatsız olacağı düşüncesinde, kaldı ki bu onun işidir, yine de bir çeşit katılık vardır; bunda sanki sizin insanlığa kar-

şı o eski garezinizin kalıntısına benzeyen katı bir yön var.

J.-P. S. — Gerçekten de, birinden birşey istemektense kendi başımın çaresine bakmayı daima yeğlerim — üstelik pratik biri olmadığım gibi, becerikli de değilimdir. — Kendime yardım ettirmeyi sevmem. Yardım düşüncesi bana tamamiyle dayanılmaz gelir.

S.de B. — Ne tür yardım?

J.-P. S. — Ne tür olursa olsun. Daha doğrusu, az ya da kötü olarak tanıdığım insanlardan gelecek yardım. Hayatımda fazla yardım istememişimdir.

S.de B. — Hayır; fakat örneğin, geçen gün paramı kaybetmiştim (1), döviz bozduracak zamanım yoktu; pek doğal olarak otelin yöneticisine durumu anlattım ve adam bana iki yüz bin liret borç verdi; size: otelin yöneticisinden iki yüz bin liret borç alacağımı söylemiş olsaydım — kaldı ki biz eski müşterileriz, bizim için bunu rahatlıkla gözden çıkarabilirler, ertesi günü onu geri vereceğimizi bilirler — eminim ki bana şöyle diyecektiniz: «A, olmaz, canımı sıkar bu iş!»

J.-P. S. — Hayır, o kadar da değil. Belki on ya da onbeş yıl önce bunu derdim; oysa şimdi söylemezdim onu size, hattâ bunu yapmanızı bile salık verirdim.

S.de B. — Bununla beraber insanlara karşı genellikle sizde bulunan bu katılığı biraz açıklamanızı isterdim. Hiç durmadan ondan bundan yardım isteyip durmayı, insanlara asılmayı arzu etmemenizi gayet iyi anlıyorum. fakat bu denli iğrenme neden? Bunun kökeni çocukluk dönemine dek gider mi?

J.-P. S. — Evet; o zamanlar başkalarından fazlaca isteniyordu, deniyordu ki: onlar isimizi görebilirler, bunu onlardan istemek gerek, bunu yaparlar, v.b. Oysa benim izlenimim, daha çok onlardan bu hizmeti istemenin onların hiç de hosuna gitmediği yolundaydı; kuşkusuz bende de başkasından bir bilgi istemekle onun canını sıktığım düşüncesi yatmakta. Bana benzediğini söylediğiniz birini anımsarım...

---

(1) Roma'da çantamı kapmışlardı.

S.de B. — Michaux'dan M. Plume.

J.-P. S. — M. Plume başkalarının varlığından sürekli olarak sinirli, rahatsız biri. Kuşkusuz bende ondan birşeyler var.

S.de B. — Evet. Bu yüzdendir ki sizin bu haliniz benim aklıma M. Plume'ü getirdi: kimse pencereyi açmanıza engel olmazken sıkıntıdan boğulma hali. Michaux'lu M. Plume de işte aynen öyleydi.

J.-P. S. — Evet. İnsanların düşman olduklarını düşünüyordum.

S.de B. — Düşman ama kime?

J.-P. S. — Birşey istersem bana.

S.de B. — Şu halde genelinde insanlara mı düşmandılar?

J.-P. S. — Başkalarına, bilmiyorum, çünkü kendilerine özgü bir isteme biçimleri vardı.

S.de B. — Size neden olsun, bilmedikleri bir gelip geçen olarak?

J.-P. S. — Çünkü bu benim kendi görüntüme bağlı olan birşeydi; fizik olarak insanların hoşuna gitmediğimi düşünüyordum. Belki de çirkin olma duygumun sığındığı yerdi orası; çünkü var olduğu halde fazla üzerinde durmadığım bir duyguydu bu.

S.de B. — Hiç de, Roma sokağının yerini sorduğunuz hamile bir kadını kaçırtacak çirkinlikte değilsiniz ki siz.

J.-P. S. — Hayır, bunu hiç düşünmedim. Fakat insan çirkinse Roma sokağının nerede olduğunu sormanın, bunu sormaya gittiğiniz kimseyi hoş olmayan bir görüntüye katlanma zorunluğunu yüklemek olduğunu düşünebilir.

S.de B. — Bu çocukça birşey olsa gerek: çünkü abartmamak gerekir: siz erkeklerin pek çoğundan daha çirkin değilsiniz.

J.-P. S. — Çirkinim, çünkü şaşıyım.

S.de B. — Onlar da o denli güzel değil ya.

J.-P. S. — Hayır, güzel değil erkekler.

S.de B. — Ama, gerçekten bunca basit birşey için...

J.-P. S. — Fakat bunun önemi olmalı. Başka birinin asıl öge, benimse ikincil öge olduğum gençlik çağından kal-

ma başkasıyla benim aramdaki bir bağıntı olma gerektir bu.

S.de B. — İnsan çok gençken hep böyledir bu. Yeter ki o durumda tam tersine olarak herşeyi tam bir saldırganlığa dönüştürmesin.

J.-P. S. — Benim almadığım bir tavırdı o. Evet, yeni bir öğrenci olarak bir sınıfta ilk kez derse başlamayı sevmiyordum; ne bunu, ne de oradaki oğlanları seviyordum. Daha sonra birbirimizi tanıyorduk, herşey de yoluna giriyordu, ama önceleri bunlar benim için düşmanlık besleyen insanlardı.

S.de B. — Yani, bir gruba yanaştığınızda, peşin peşine bir düşmanlık olduğu izlenimini taşıyordunuz. Askerlik hizmetine başladığınız sırada hissettiğiniz duygu da bu muydu? Saint-Syr'i söylemek istiyorum, çünkü daha sonradan pek az kişi kaldınızdı.

J.-P. S. — Evet, kuşkusuz.

S.de B. — Eğitim Enstitüsüne geldiğinizde değil ama, çünkü orada çoktan tanımakta olduğunuz...

J.-P. S. — Hayır; bazılarını tanıyordum, ama genelinde bir düşmanlık vardı. Normal olarak bana bakmakta olan ve sokakta karşılaştığım kişi düşmandır.

S.de B. — Genel bir tutumu açıklamak bakımından bunlar çok önemli şeylerdir. Bisiklet kazası geçirdiğim ve yüzüne bakılmayacak denli korkunç olduğum sırada bir dükkâna girdiğimi, satıcıyla konuştuğumu ve kendi kendime şöyle dediğimi anımsıyorum: «Aman Tanrım! İnsanın kendini çirkin hissetmesi ne büyük bir noksanlık olmalı!»; hoşa giden bir genç kadın olduğunu hissetmek nice güzel bir duygudur. Kendimin pek ahım şahım güzel olduğuna inanmıyordum, otuz yaşlarındaydım, insanlara karşı ilişkim peşin olup, kaba anlamıyla bir çekicilik ilişkisiydi; bir parça ekmek alacaktım, bir yerdeki varlığımın insanlar için hoş olduğunu düşünmektevdim. Dükkandan çıktıktan sonra kendime söyle söyleniyordum: Tanrım insanın biçimi çok ince, betimlenmesinin yapılmasının bile çok güç olacağı bir biçimde değişmeli; insanın suratının bozulması ilişkilerinin değişimi ömür boyunca olup gitmeli.

J.-P. S. — Evet. Yalnız, kabul ediyorum ki, o sırada siz benim normal halimde olduğumdan daha da çirkindiniz.

S.de B. — Tabii; fakat benim söylemek istediğim o değil; zaten insanlarla ilişkilerin bugünkü yaşlanmış halimdeki biçimleriyle otuz yaşımda olduğum zamanki biçimlerinin aynı olduğunu düşünmüyorum tabii.

J.-P. S. — Bu açık. Ben kendimi hiçbir zaman görülmesi hoş biri olarak hissetmedim.

S.de B. — Demek istediğim, başkasına bakarak insanın kendini derisinin içinde iyi hissetmesiydi bir tür.

J.-P. S. — İşte bu benim hiç tanımadığım bir şeydir.

S.de B. — Siz onu kuşkusuz, güzellik yoksunluğundan çok daha başka nedenler yüzünden tanımamış bulunuyorsunuz, çünkü bir kez çirkin değildiniz...

J.-P. S. — Evet, çirkindim; fakat bu beni çok rahatsız etmese gerekti.

S.de B. — Bu, hiç kuşku yok çocukluk, yeni yetmelik zamanının kompleksleridir; «suratsız aptal»: kız size bunu deyince, herhalde bundan çok etkilenmiş olmanız gerekir.

J.-P. S. — Evet, sonra bunun annemin yeniden evlenmesiyle ve La Rochelle'deki yaşantımla da ilgisi var.

S.de B. — Yine söylüyorum, bu karşıtlık ilginçtir, yani katılığınız ve aynı zamanda da bir kucak açma, bir nezaket, bir sıcaklık ne zaman ki birileri...

J.-P. S. — Ne zaman ki birisi gelip birşey sormak için bana başvurur hemen yok oluverir.

S.de B. — Evet, çünkü o zaman siz kabul edilmişsinizdir. Bugünkü konuşmamızda şimdiki zaman kullandık; fakat ilginç olan şimdiki zaman kullanmamız değildir; ilginç olan, kırk yaşınıza, elli yaşınıza bastığınız bir sırada bu karşıtlığın gayet çarpıcı olmasıydı. Ondan sizde hâlen birşeyler kalmışsa da bu durumu aşmış bulunmaktasınız. Bunlar betimlenmesi gerekli davranışlardır çünkü çok daha genç olduğunuz sıralarda beni etkilemişlerdi.

S.de B. — Kadınlarla ilişkilerinizden söz edelim; ne

söylemek istersiniz bu konuda?

J.-P. S. — Daha çocukluğumdan beri kadınlar düşte olsun, gerçekte olsun benim yönümden büyük dışa vurumların, komedinin, baştan çıkmanın konuları olmuşlardır; altı yedi yaşımdan başlayarak, hep söylendiği gibi benim de nişanlılarım vardı. Vichy'de dört ya da beş tane; Arcachon'da bir sonraki yıl ölen, tüberkülozlu bir küçük kızı çok sevmiştim; altı yaşındaydım, ağaçtan, boyalı küçük bir kayık içinde, elimde kürekle resmimin çekildiği çağdı; çok sevimli olmasına karşın sonradan ölen bu minicik kıza hoşlanacağı bir şeyler yapardım. Tekerlekli koltuğunun yanına otururdum; o yatmış haldeydi, veremliydi.

S.de B. — Öldüğünde acı çektiniz mi? Üzerinizde iz bıraktı mı?

J.-P. S. — Anımsamıyorum. Anımsadığım, ona dizeler yazmış olduğum ve bu münasebetle bazılarını mektuplar içinde dedeme yolladığımdır; bunlar kesinlikle anlaşılması olanaksız dizelerdi.

S.de B. — Çocuk dizeleri.

J.-P. S. — Altı yaşındaki bir çocuğun, ritimsiz dizeleri; neyse birşeyler yazıyordum işte. Tabii bundan başka dört bir yanda küçük kızlar yok değildi. Onlarla az ilişkim vardı, fakat hep bir sevgi ilişkileri düşüncesiyle yine de.

S.de B. — Peki bu düşünceyi size veren nedir? Okumalarınızdan çıkarttığınız birşey miydi?

J.-P. S. — Kuşkusuz. Bununla beraber beş yaşıma ait bir anım var, yalnız açıktır ki bu pekçok erkek çocuğunun da belleğindeki bir anıdır: anne babamla büyük anne ve babam İsviçre'de gölün kıyısındaki küçük bir kızla bırakıp gitmişlerdi. Ben de odada onunla yalnızdım, pencereden gölü seyrediyorduk, derken doktorculuk oynadık; ben doktordum o da hasta, ona bir lavman veriyordum, o da küçük külotunu indiriyor, daha sonra da tüm üzerindekiler külotu izliyordu, hattâ bir aletim bile vardı; sanıyorum bu, benim küçüklüğümde kendi kendime lavman yapmakta kullandığım bir kanüldü. Bu küçük boruyla ona bir lavman yaptım. Bu benim beş yaşlarımdan kalma bir cinsel anımdır.

S.de B. — Küçük kız bundan zevk alıyor muydu, onu eğlendiriyor muydu bu?

J.-P. S. — En azından yapmama izin veriyordu. Ve sanırım bu onu eğlendiriyordu da. Aşağı yukarı dokuz yaşıma doğru palavracılıktan, kız tavlayıcılıktan ibaret ilişkiler kurdum; kızlar nasıl baştan çıkarılır bildiğimi yoktu, ama kitaplarda iyi bir kadın avcısı olunabileceğini okumuştum; bunun yıldızlardan söz etmekle, küçük bir kızın vücudunu ya da omuzlarını kollarıyla sarmakla, ona büyülü sözlerle dünyanın güzelliğini açıklamakla yapıldığını düşünüyordum. Daha sonraysa Paris'te, içlerine ellerimi sokup durduğum bir sürü küçük kişilerden oluşan elle oynatılan kuklalarım vardı. Onları Luxembourg parkına getiriyor, ellerimi bu oyuncak kukla kişilerin içine sokuyor, bir sandalyenin arkasında yerimi alıp bu kişilerimi oynattığım bir sahne imgeliyordum. Seyircilerim küçük kızlardı, öğleden sonraları oraya gelen çevredeki minik kızlar. Doğaldır ki şunun ya da ötekinin üzerinde karar kılan bir seçimim olurdu. Tüm bunlar dokuz yaşıma dek bile sürmedi, belki belki yedime, sekizime dek. Ardından, su götürmez biçimde çirkin olduğum olayının gelmesinden ve artık kimseyi ilgilendirmeyişimden mi desem? Her neyse, sekiz yaşlarıma doğru ve birkaç yıl boyunca sokaklarda ya da parklardaki kızlarla hiç mi hiç ilişkim olmadı. Zaten de o dönemlerde, yani on, oniki yaşlara doğru böylesi ilişkiler anne babalar için daha bir kuşkuyla karşılanmağa başlar, küçük dramlar, küçük patırtılar meydana gelebilir: belki nedeni budur. Öte yandan, annemin ve anne annemin çevresinde, annem yaşında genç kadınlar bulunuyordu. Bunlar çokluk ya dedemin öğrencileri, ya da dostlarıydılar ve benim onlarla bir çeşit ilişkim olurdu.

S.de B. — Anneniz yaşındaki kadınların size çekici göründüklerini mi söylemek istiyorsunuz? Aralarından bazıları mı?

J.-P. S. — Evet; yalnız benden yirmi yaş fazla olan kadınlarla nişanlılık devresi ilişkilerine benzer ilişkiler içinde olduğumu imgeleyemezdim. Beni okşarlardı. Benim

ilk cinsel istek duygularım özellikle kadınlarla gelişme gösterdi.

S.de B. — Küçük kızlardan daha çok yaşlıca kadınlarla yani?

J.-P. S. — Evet. Küçük kızları da seviyordum elbet, zamanına uygun seçilmiş birlikte vakit geçirdiğim gerçek arkadaşlar, ama aramızda fazlaca bir cinsel istek söz konusu değildi; biçimleri yoktu, oysa kadınların biçimleri beni çok gençken ilgilendirdi, göğüsleri ve kalçaları özellikle. Beni mıncıklıyorlardı ve ben de bundan hoşlanıyordum. Bana birbiriyle çelişik iki anı bırakmış olan bir genç kızı anımsarım: bu kez onsekiz yaşında güzel ve güçlü kuvvetli bir kızdı, bu nedenle de benim küçük karı koca oyunlarım için çok fazla yaşlıydı; bununla birlikte aramızda bir koca ve karı ilişkisi vardı. Ola ki bu küçük oyunu, iyiliğinden, nezaketinden ötürü kabullenmişti; onu güzel buluyordum ve kendisine hayli tutkundum, o sırada yedi yaşımdaydım, o ise onsekiz. Alsace'daydık.

S.de B. — Biraz daha yaşınız büyüdüğünde, on, oniki yaşınıza girdiğinizde ne oldu peki?

J.-P. S. — Hiçbir şey. Onbir yaşımadek Henri-IV lisesindeydim. Yalnızca annemin arkadaşlarını görüyordum ve pek az da küçük kız. Derken onbir yaşımda La Rochelle'e gittik; üvey babamın ilişkileri ve hayat karşısındaki tavrı küçük kızlarla benim ilişki kurmamı olanaksızlaştırıyordu. Benim yaşımdayken erkek çocuklarıyla ilişkilerim olması gerektiğini düşünüyordu. Arkadaşlarım, benim lise arkadaşlarım olmalıydılar. Kendileri de sadece valiyi, belediye başkanını, mühendisleri ve bunun gibi insanları tanımaktaydılar, ve de ne istir, bu adamların küçük kızları yoktu; bu yüzden, La Rochelle'de tam anlamıyla canıma okunmustu. Sadece annemin iki ya da üç arkadaşına karşı belirsiz duygularım oldu, ama bu da birşey sayılmazdı. Anneme karşı da doğal olarak oldukça cinsel bir duygum vardı. Onüç ondört yaşlarımda bir kulak iltihabı rahatsızlığı geçirip ameliyat oldum, bir klinik odasında üç hafta boyunca yattım. Annem benim yanıma, benimkine dikey durumda bir yatak koydurttu; akşamları ben uykuya dalınca,

soyunuyor ve olasıdır hemen hemen çıplak görünüyordu; onu soyunuk görmek için, kirpiklerimin arasından seyretmek üzere gözlerimi yarı kapatıp uyanık kalıyordum; ayrıca arkadaşlarım da onu beğeniyor olmalıydılar çünkü ara sıra hoşlarına giden dişi şeylerin ya da kişilerin adını söylediklerinde annemi de listeye alıyorlardı. La Rochelle'de küçük Lisette Joirisse'le bir deneyimim oldu; bu, tekneler için gereçler satan birinin güzel küçük kızıydı; La Rochelle'in rıhtımında, iç rıhtım üzerinde gezinirdi, onu çok güzel bulurdum; güzel olduğunu o da biliyordu çünkü bir sürü oğlan peşinden koşuyordu; arkadaşlarıma Lisette Joirisse'le buluşmayı arzu ettiğimi söyledim, bunun kolay olduğu, kent meydanında ona yanaşmamın yeteceği yanıtını verdiler; gerçekten de kendisine yanaşmış konuşan bir sürü oğlanla oradaydı; ben de arkadaşlarımla meydanın öteki başındaydım. Ne yapmam gerektiğini pek bilmiyordum, sonra anlaşılan ona da çıtlatmışlardı durumu; yanındakilerle durdukça benden işe yarar birşey çıkaramayacağını anlamıştı; bisikletine atladığı gibi gezi yolları boyunca gitmeğe koyuldu, ben de kendisini izledim. Tabii hiçbir sonuç çıkmadı; ne ki sonraki gün ona doğru yeniden yanaştığımı görünce bana döndü ve arkadaşlarımın yanında: «Koca sapkalı, gözlüklü budala» dedi. Bu sözler beni öfkeyle karışık umutsuzluğa düşürdü; daha sonra iki üç kez onu gördüm; bir kezinde yunanca kompozisyonda birinci olmamı istemediği anlaşılan bir arkadaş kızın saat onbirde beni beklediğini söyledi bana. Yunanca kompozisyon yazılısı saat sekizden onikiyedek sürüyordu. Bu durumda kompozisyonu onbire çeyrek kala vermek gerekiyordu ki ben de öyle yaptım ve not sıralamasında acınacak bir yere düştüm. Söylemeye gerek yok ki saptanan yerde beni kimsecikler beklemiyordu. Ayrıca bir başka kez de onu dalgakıran üzerinde gördüm, dalgakırandan kuma atlıyordu. Tutup aptalca yanına yanaştım, ama tek kelime etmeyi beceremeden öylece durdum. Orada olduğumu farketmekle birlikte acaba aptalca birşeyler söyleyip söylemeyeceğimi düşünerek oyununu sürdürdü.

S.de B. — Bu genç kızla karşılıklı olarak birşeyler, bir

gezinti, bir konuşma, bir oyun geçmedi mi hiç aranızda?

J.-P. S. — Hiçbir şey geçmedi.

S.de B. — Onunla hiçbir ilişkiniz olmadı demek?

J.-P. S. — Olmadı.

S.de B. — La Rochelle'de kur yaptığınız başka kızlar olmadı mı?

J.-P. S. — İki arkadaşla birlikte bir sinemadaki yer gösterici kadının kızına kur yapıyorduk; kızla tanıştık, ama o, benden çok daha fazla, oldukça yakışıklı çocuklar olan Pelletier ile Boutiller'e yüz veriyordu; ama ne de olsa üçümüzle birlikte buluşuyordu; ileri gidilmiyordu, konuşuyor, evinedek kendisine eşlik ediyorduk, hepsi o kadar. Ben de öteki ikisi gibi konuşuyordum onunla; sinemaya gidiyorduk ve annesi orada çalıştığından gelip yanımıza oturuyor, bizimle konuşuyordu. Anımsadığım kadarıyla güzeldi; ama işin sonu gelmedi. Kadın avcılığı konusunda olasıdır ki başarılı değildim. Sanırım bunlar onbeş yaşıma basanadek, yani Paris'teki Henri-IV lisesine gitmek üzere La Rochelle'den ayrılanadek benim başıma gelen kadınla ilgili tek tük olaylardır. Dedem olgunluk sınavımı orada vermem için ısrar etmişti; bu sınavı pekâlâ La Rochelle'de de verebilirdim, fakat o, bu değişikliğin bana iyi geleceğini düşünüyordu. Gerçekten Paris'te ilk yıl yatılı olduğumdan bu bende olağanüstü değişim yarattı ve ben La Rochelle'de kalsaydım almamın söz konusu bile olmayacağı iftihar ödülünü kazandım.

S.de B. — Kadınlar sorununa dönelim, Paris'te durum nasıl oldu?

J.-P. S. — Paris'te bende bulanık bir eşcinsellik eğilimi belirdi; yatakhanelerde oğlanların külotlarını indirmeyi deniyordum.

S.de B. — Çok hafif bir eğilimdi.

J.-P. S. — Ama vardı. Louvre'a Nizan'ın sözüm ona bir kuzinini götürdüğüm o yıl mıydı acaba? Pek güzel değildi ve sanırım o da beni pek cekici bulmuyordu.

S.de B. — Fakat kafanızda bir şema vardı, o da genç bir erkeğin kadınlarla birtakım ilişkilerinin olması gerektiğiydi, bu kafanızda iyice yer etmiş birşeydi.

J.-P. S. — Ha evet; kaldı ki daha sonraları bir yazar olarak, bu çağlarımda bir çok kadınla aşk ilişkileri, tutkular, v.b. sahibi olmalıydım. Bunlar bana büyük yazarlar üzerine yazılmış kitaplardan geliyordu.

S.de B. — Peki arkadaşlarınızda da, Nizan'da örneğin, aynı şema var mıydı ve bu şemaya uyuyorlar mıydı?

J.-P. S. — Aynen vardı. Genç oldukları için de az çok ona uyuyorlardı.

S.de B. — Ama pek zengin değillerdi, neyse önemli olan bu düşünceye sahip olmalarıydı.

J.-P. S. — Mme Cnade'e aşıktılar örneğin, az dalga geçmediğimiz bir arkadaşın annesiydi bu kadın. Lise sonda bu konuda önemli hikâyelerin başımızdan geçtiğini sanmıyorum.

S.de B. — Ya sonra?

J.-P. S. — Felsefe bölümünde de öyle.

S.de B. — Peki bir kadınla ilk kez ne zaman yattınız?

J.-P. S. — Ondan sonraki yıl. Louis-Le-Grand lisesindeydim; ikinci olgunluk sınavına Henri-IV'de girmiştim, orada felsefe öğretmeni olarak bulunan Alain'le çalışan çok güzel bir yardımcı kadın öğretmen vardı ama niçin bilmem beni Henri-IV'den aldılar; tutup ciddi, sıkıcı bir yardımcı kadın öğretmenin bulunduğu Louis-le-Grand'a koydular, orada kaldım ve Enstitü'ye oradan başladım. Biraz karışık bir hikâye olacak: önce, Thiviers'den gelen, bir doktorun karısı olan bir kadınla oldu bu iş; bir gün nedendir hiç anlayamadım bu kadın liseye gelip beni aradı; kendisine yatılı olduğumu söylemiştim o da «çok yazık!» demişti, ama «perşembe günleri, pazar günleri dışarı çıkmıyor muydum?» Çıktığımı söyledim bunun üzerine sonraki perşembe için öğleden sonra ikiye bana randevu verdi. Kabul ettim, pek iyi anlamamıştım: anladığım benimle fiziksel ilişki içinde bulunma arzusunda olduğuydu, ama niçin olduğunu pek anlamamıştım çünkü hoşuna gittiğime dair bir izlenimim yoktu.

S.de B. — Peki daha önce ona Thiviers'de rastladığınızda da aranızda geçen birşeyler olmamış mıydı?

J.-P. S. — Hiçbir şey.

S.de B. — Uzun süre kendisiyle görüşmüş müydünüz?

J.-P. S. — Hayır. Onun liseye geldiğini görerek son derece şaşırmıştım, kafasından ne geçtiğini size açıklayamam. O randevuya gittim, bana birlikte yatabileceğimizi ima etti.

S.de B. — Kaç yaşındaydı?

J.-P. S. — Otuz yaşında. Bense onsekizindeydim. Çok güzel olmadığından büyük bir heyecan duymaksızın onunla yattım; neyse o denli de kötü değildi, pek ağzıma yüzüme bulaştırmadan becerdim, o da memnun göründü.

S.de B. — Sonra yine geldi mi?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Öyleyse belki de pek o denli memnun değildi. Size bir başka randevu vermedi mi?

J.-P. S .— Hayır, ertesi gün oturduğu kente dönüyordu. Bu demektir ki kendisini yaptırmak için gelip lisede beni aramıştı.

S.de B. — Ondan sonra kendisinden hiç haber almadınız mı?

J.-P. S. — Belki de benim bulunduğum yeri bilmiyordu. Ben bu işten tam olarak hiçbirşey anlamış değilim, başımdan geçtiği gibi anlattım. Yine o yıl ya da sonraki, perşembe günleri okuldan çıktığımda Luxembourg parkında Henri-IV'den arkadaşlarla buluşuyordum. Kızlarla görüşüyorlardı, Saint-Michel mahallesinin kızları ve özellikle Henri-IV lisesinin kapı bekçisinin kızıyla. Bu kızlarla buluşuyor. birlikte çıkıyorlar — ben yatılıydım —. biraz mıncıklıyorlardı. Sonra kızların hemen hepsi odalarda randevu veriyor ve yatıyorlardı: kisisel olarak ben de. belleğimde güzel olduğu izlenimi bırakan bir kızla yattım, onsekiz yaşlarında olmalıydı; kolayca yatıyordu.

S.de B. — Onunla bir bağlantınız oldu mu yoksa onunla da bir kezcik mi oldu?

J.-P. S. — Bir kez, fakat öteki oğlanlarla da durum aynıydı. Öncesinde de sonrasında da bana karşı çok iyi davrandı, demek hayal kırıklığına uğramış değildi. Kendisine veremediğim birşey arıyor değildi. Halinden memnundu.

S.de B. — Sizin için olduğu kadar arkadaşlarınız için de bu şeyler niçin daha fazla uzamıyordu?

J.-P. S. — Çünkü bu kızlar için aynı zamanda bir küçümseme vardı bizde.

S.de B. — Niçin?

J.-P. S. — Bir genç kızın bu biçimde kendini vermemesi gerektiğini düşünüyorduk.

S.de B. — Ha öyle mi! Çünkü cinsel bir ahlâkınız da vardı demek! İşte bu çok hoş doğrusu!

J.-P. S. — Yani annelerimizin arkadaşlarının kızlarıyla, buluştuğumuz kızları kıyaslıyorduk, o zaman, burjuva kızlarının bakire olduklarını anlıyorduk tabiatıyla. Onlarla belli belirsiz flörtlerimiz olsa da bu iş dudaklara kondurulan bir öpücükten öteye gitmiyordu, eğer orayadek giderse üstelik! Oysa ötekiler, eğer durum uygun düşerse, işi yatmayadek vardırıyorlardı.

S.de B. — Tam bir küçük burjuva olmak sıfatıyla bunu ayıplıyordunuz desenize?

J.-P. S. — Evet; tam olarak ayıplıyor da değildik, ama...

S.de B. — Kızlardan yararlanmaktan memnundunuz ve aynı zamanda «İnsan metresiyle evlenmez» diye bir düşünce taşıyordunuz. Evlenmenin o sıralarda sizlerden çok uzakta olması da caba, ama bunun ne önemi var, size göre bir kız bunu yapmamalıdır. Çekimserliği elden bırakmayan da sizdiniz, siz ve arkadaşlarınız demek istiyorum: bu kadıncağızlarla bir bağıntı istemiyordunuz değil mi?

J.-P. S. — Bu da var, evet.

S.de B. — Kolayca, serbestçe yatan kızların az çok orospu oldukları biçimindeki bu aptalca düşünceyi ne zaman bıraktınız?

J.-P. S. — Ha onu, çok çabuk tabii; kadınlarla biraz yatmaya başladıktan hemen sonra bu şeyi, bu olayı böyle almaz oldum; sadece o devirde, ben daha liseyi bitirmemişken öyleydi.

S.de B. — Camille'le, nişanlınızla ve Sorbonne'un birkaç öğrencisiyle olan ilişkileri iyi biliyorum ve biraz başka birşey olan bizim kendi hikâyemiz başladı.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Fakat kadınlarla ilişkilerinizi anlamak için bizim ilişkimizin varlığını gözden ırak tutmamak gerekir. Bir başka kez ondan söz edeceğiz. Benim size sormak istediğim — birbirimizle tanışır tanışmaz hemen sizin bana poligam olduğunuzu, bir tek kadınla bir tek yaşantıyla kendinizi sınırlamak düşüncesini taşımadığınızı söylediğinizi de, ki bu da gayet doğaldı, gerçekten de kadınlarla bir sürü yaşantılarınız olmuştu, gözönünde tutarak — ne diyordum, evet sizden öğrenmek istediğim şudur: bu yaşantılar sırasında kadınlarda sizi özellikle çeken nedir?

J.-P. S. — Herhangi birşey!

S.de B. — Nasıl oluyor bu?

J.-P. S. — Kadınlardan bekleyebileceğim niteliklere, en ciddi niteliklere sahiptiniz siz bana göre. Bu nedenle, örneğin güzel olmaktan başka birşeyleri olmayan öteki kadıncağızlarla ilişkilerim bitiyordu. Ortaya çıkan durum şu oluyordu: kadınlara verebileceğimden daha çoğunu siz almış olduğunuzdan, ötekilere daha azı kalmış oluyor ve onlar da kendiliklerinden daha az bağlı kalmış oluyorlardı. Kabaca söylüyorum, çünkü yine de hayli bağlı kalmayı sürdürenler olmuştur. Fakat genelinde değildi bu.

S.de B. — Ne de olsa «herhangi birşey» biçimindeki yanıtınız tuhaf. Hani nerdeyse bir kadın yolunuza çıkar çıkmaz onunla hemen bir özel yaşantı kurmaya hazır olduğunuz söylenebilecek.

J.-P. S. — Aman Tanrım...

S.de B. — Doğru değil bu elbet, çünkü bazen kadınların üstünüze düştüğü oldu, ama onları başınızdan savdınız. Yolunuza çıkıp da bir özel yaşantıya geçmediğiniz az buz kadın olmamıştır.

J.-P. S. — Benim için bir çeşit model yerine geçen bir havli düşler, aşk düşleri kurmuştum: bir tanesi bir sarışındı ve gerçek yaşantımda ona benzeyenlerin bazen karşıma çıktıkları olmuştur. Hicbir zaman öyle çok önemli ilişkiler içinde değil ama. Yine de o çehre halen kafamda bir yerdedir; güzel bir sarışındı bu; bir küçük kız elbisesi giymişti; ben biraz daha yaşlıydım ve Luxembourg parkın-

daki havuzun kıyısında çember çeviriyorduk.

S.de B. — Bu gerçekten başınızdan geçmiş bir hikâye mi yoksa sizin düşlediğiniz bir hikâye mi?

J.-P. S. — Hayır, bu... ben bunu düşlerdim.

S.de B. — Bak sen! çocuksu sevgiler üzerinde düşleriniz oluyordu yani.

J.-P. S. — Hayır, bu çocuksu sevgiler aşkı temsil etmekteydi; yalnız ben çıplak bacaklıydım, sarışınımsa bir minik kız elbisesi giymişti, ama bu böyle benim o zamanki, yani yirmi yaşımın olaylarını temsil etmekteydi. Anlıyor musunuz? Yirmi yaşımda olarak, simgesel bir biçim altında, beynimin bir bölümünde küçük bir kızla birlikte düşler kurmaktaydım.

S.de B. — Küçük bir kız ve siz kendiniz de küçük bir oğlandınız.

J.-P. S. — Gerçekte her ikimiz de daha büyüktük ve çember oyunu da cinsel ilişkileri temsil ediyordu, olasılıkla diyorum çünkü çember ve çubuk bana tipik birer simge gibi geliyor. Zaten düşlerken ben de onları öyle hissediyordum. Bu benim yirmi yaşlarıma doğru kurduğum bir düştür. Sonra, bu düşte birincillik diye birşey yoktu, erkek kadına üstün olan hiçbir şeye sahip değildi, erkek üstünlüğü kompleksi yoktu. Son günlerde erkeklerin, çok derin biçimde, maşist (1) olduklarını düşünmüşümdür kuşkusuz, fakat bu onların erki elde tutmak istedikleri anlamına gelmez; kendilerini kadınlardan üstün olarak düşünmektedirler, fakat bunu erkeğin ve kadının eşitliği düşüncesiyle karıştırırlar, çok ilginçtir bu.

S.de B. — Bu kendilerine bağlı olan birşeydir.

J.-P. S. — Eh, çokluk. Tanıdığımız erkeklerin çoğunluğu böyledir. Bu, bundan çıkan sonucun maşist olmadığı anlamına gelmez, ne ki karşılıklı konuşmalarda ve yaşa-

(1) Fransızca'ya kadın hakları eylemleriyle çok yeni girmiş bir kelime olan bu machisme kelimesi, Meksika dilinde erkek (fr: mâle) anlamındaki macho kelimesinden türetilmiş olup, erkeğin eğemen oluşu, erkek üstünlüğü kompleksi, kazaklık anlamına gelmektedir. (Ç. N.)

dığımız hayatta eşitlik yanlısı sözler ederler. Farkında olmaksızın maşist şeyler söyleyebilirler, ayrıca da cinsler arası ilişkilerin eşitlik yanlısı tanımlarında biraz uygulama vardır daima. Fakat bu, maşizmin erkeklerin, en azından bizim kendileriyle görüştüklerimizin onunla övündükleri şirşey olmamasına engel değildir. Başka çevrelere de bakmak gerekecektir besbelli.

S.de B. — Yine size dönecek olursak, kadınlarda sizi özellikle çeken nedir ve siz, kendiniz hangi ölçüde eşitçiydiniz? Hangi ölçüde diyelim bir emperyalist, yahut koruyucu role sahiptiniz kadınlar konusunda?

J.-P. S. — Sanıyorum çok koruyucu, dolayısıyla emperyalist oldum. Zaten siz de bana bu yüzden, kendiniz konusunda olmamakla birlikte, sizin dışınızda gördüğüm kadınlar konusunda çok defa sitemde bulundunuz. Her zaman da değil tabii, zira, ilişkili olduğum kadınlar içinde en dikkate değer olanıyla eşitliğe dayanan ilişkilerim vardı ve zaten başka türlü kurulmuş ilişkilere o da izin vermezdi. Biz yine benim kadınlarda o zamanlar beklediğim şeye dönelim. Bunun, herşeyden önce bir duygululuk havası olduğunu sanıyorum. Tam anlamında bir cinsellik değil de, cinsel bir art plana oturmuş olan bir duygululuk.

S.de B. — Örneğin Berlin'de bir ilişki olayınız oldu. «Aylı kadın» dediğiniz bir kadınla. Onda hoşunuza giden ne buluyordunuz?

J.-P. S. — Ben de anlamış değilim.

S.de B. — Çok güzel değildi, pek zeki de değil.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Bu kadındaki artık biraz yitmiş bir taraf değil miydi sizi çeken?

J.-P. S. — Yitmiş bir taraf vardı... benim mahallemin komşusu olan bir mahallenin argo tarafıydı bu yitik şey. Ondaki bizim Montparnasse'ın argosu değildi tam tamına. Quartier latin'in komşusu mahallelerin bir argosu vardı. Bu durumu bana. aslında bizim düşüncemize göre daha az gelişmiş bir düşünce olmakla beraber, yine de aynı düzenden bir düşünce izlenimi veriyordu. Bu da tümden yanlıştı, ama bu benim kafama bir kez yer etmiş bir fikirdi.

Biraz özel bir haldi. Evet, sanırım genel biçimde maşist biri olmalıyım, çünkü maşistlerden oluşan bir ailede yetişmiş bulunuyordum. Dedem maşistti.

S.de B. — Uygarlık maşistti.

J.-P. S. — Fakat bu kadınlarla benim ilişkilerime egemen olan şey maşizm değildi. Besbelli herkesin bir rolü vardı ve benim rolüm de daha etken bir rol, daha akılcı bir roldü; kadının rolü duygulanma yetisinin rolüydü. Bu gayet klâsik bir şeydir; ama ben bu duygulanma yetisinin pratiğe ve aklın kullanımına göre daha alt düzeyde olduğunu düşünüyordum. Bunlar değişik durumlardı. Bunun anlamı, kadının, aklı bir erkek kadar iyi kullanmağa yetenekli olmaması bir kadının mühendis ya da filozof olamaması değildir. Bunun anlamı sadece onun çoğu zaman dokunaklı, bazen de cinsel değerlere sahip bulunduğudur; işte benim kendime doğru çektiğim kadındaki bu kümeydi, çünkü bir kadınla böylesi ilişkiler içinde olmak demek onun dokunaklılığından kısmen etkilenmek demektir. Onu hissettirmeye, yeniden hissetmeye çalışmak benim için o dokunaklılığa sahip olmaktı ve ben kendime bu dokunaklılığı vermekteydim.

S.de B. — Bir başka deyişle kadınlardan sizi sevmelerini istiyordunuz.

J.-P. S. — Evet. Bu duyarlılığın bana ait birşey haline gelmesi için beni sevmeleri gerekiyordu. Kendilerini bana verdiklerinde yüzlerinde, yüzlerinin aldığı tavırda bu duyarlılığı görüyor ve yüzleri üzerinde onu bulmakla kendim de ondan kapmış gibi oluyordum. Uygulama bakımından, kendim de bazen notlarımda, bazen kitaplarımda, duyarlılığın ve zekânın birbirinden ayrı olmadığı, duyarlılığın zekâyı ürettiğini ya da daha doğrusu onun zekânın kendisi de olduğunu ve sonuçta kuramsal sorunlarla uğraşan akılcı bir adamın bir soyut varlık olduğunu söylemişimdir — ve hâlen de böyle düşünüyorum. — İnsanda bir duyarlılık bulunduğunu ve çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki uğrasın bu duyarlılığı soyut, kavranabilir ve araştırıcı kılmak olduğunu düşünüyordum. O biçimde ki bu uğraş sonunda bu duyarlılığı yavaş yavaş deneysel konumlu sc-

runlar üzerinde çalışan bir adam aklı, bir zekâ haline getirsin.

S.de B. — Bu duyarlılığın kadınlarda aklın yararına doğru yönlenmediğini söylemek istiyorsunuz.

J.-P. S. — Evet, kadınlar lise öğretmeni ya da mühendis, v.b. olduklarında bu duyarlılığın o yöne döndüğü oluyordu bazen. Erkeklerle aynı şeyleri yapmağa kesinlikle yetenekliydiler, fakat bir tür eğilim, önce kendilerine verilen eğitim, sonra da içlerinden hissettikleri onlara duygululuk veriyordu herşeyden önce. Öte yandan, toplumca yaratılıp onun tarafından korunan kadın tipinden genellikle fazla yükseğe çıkmadıklarından, maddesel ilişkiler, toplumsal ilişkiler nedeniyle duyarlılıklarını el değmemiş biçimde koruyorlardı demek ki. Bu duyarlılık başkasının zekâsını içermekteydi. Şimdi, entellektüel açıdan kadınlarla ilişkilerimi mi soruyorsunuz? Onlara düşündüğüm şeyleri söylüyordum; çokluk kötü anlaşılıyordum, ama aynı zamanda düşüncemi zenginleştiren bir duyarlılık aracılığıyla anlaşılıyordum.

S.de B. — Evet. Örnekler verebilir miydiniz? Bunlar size ne biçim zenginleşmeler getirdi?

J.-P. S. — Belirli haller, somut haller üzerinde bir zenginleşme; entellektüel bir plan üzerinde söylediğimin dokunaklı yorumları.

S.de B. — Genelinde, yine de kendinize iliski icine girdiğiniz tüm kadınlardan daha zeki gözüyle bakıyordunuz.

J.-P. S. — Daha zeki, evet. Fakat ben zekâya duyarlılığın belli bir gelişimi olarak bakmaktaydım ve kadınların, toplumsal durumların izin vermemesi yüzünden benim bulunduğum düzeye dek gelmediklerini sanıyordum. Onların duyarlılığı ile benimki arasında başlangıçtan gelen ilişkinin aslında aynı olduğunu düşünüyordum.

S.de B. — Yine de kadınlara göre az çok egemen olduğunuzu söylüyordunuz.

J.-P. S. — Evet, çünkü benim görüş açım basitti. Egemenlik cocukluktan geliyordu. Dedem anne anneme egemendi. Üvey babam annem üzerinde egemendi.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Ve ben bunu bir çeşit soyut yapı olarak alıkoydum...

S.de B. — Sonra tüm kitaplarda ve çokça esinlendiğiniz tüm ünlü adamların başından geçenlerde kahraman olan kişi hep erkek oluyordu.

J.-P. S. — Kuşkusuz. Bunun içindir ki Tolstoy'un durumu benim ilgimi çekiyordu. İçersinde skandal bulunan durumlardan biriydi. Orada erkek erkini kötüye kullanıyordu. Her halde, söylemek istediğim orada bir tipin, bir şemanın var olmasıydı. Ama sonuç olarak bunun eğitimden gelen birşey olduğunu da düşünmekteydim. Daha sonraları, otuzbeş, kırk yaşlarıma vardığımda düşündüğümse, zekâ ile duyarlılığın birey gelişmesinde belli bir an olduğunu bulur. Altı yaşında, beş yaşında iken zeki ve duyarlı olunmaz; içli bir duyarlılık, zihinsel bir duyarlılık sahibi olunur. Ama bu ileri gitmez. Sonra, duyarlılık oldukça güçlü bir biçimde insanda kalabilir ve zekâ gelişmesini sürdürebilir yahut da sadece ve sadece zekâ gelişebilir ve duyarlılık silik kalabilir. Zekâyı doğuran odur, fakat kendisi onun altında silik olarak kalır. O şekilde ki bir şema, toplumsal bir simge olan bu egemenlik, onu kurmaya çabalayan benim yönümden kesinlikle haklılık kazanmış değildi. Kendim daha zeki olduğumdan kadın erkek çifti içinde baskın olmam gerektiğini düşünüyor değildim. Bunun böyle olması daha çok uygulamadaydı, çünkü, benimle ilişki kurmuş olan kadınları arayan ben olduğumdan bu baskıyı kurma eğilimini ben taşımaktaydım. Dolayısıyla da kadınları yönetmek bana düşüyordu. Bu ilişkilerin sahibi bendim. Onları da ben yönlendirmeliydim. Aslında beni ilgilendiren zekâmın çeliğine bir duyarlılık içinde su vermekti.

S.de B. — Kadınların özgül davranışlarını kendinize mal ediyordunuz...

J.-P. S. — Kadınların özgül davranışlarını, o sıralarda bunları kendilerine nasıl sunuyorlarsa o biçimde kendime mal ediyordum.

S.de B. — Hem de çokluk zaten bulundukları biçimde.

Çirkin bir kadının sizi çektiği hiç olmadı mı?

J.-P. S. — Gerçekten çirkin ve tamamen çirkin bir kadını söylüyorsanız hayır hiçbir zaman.

S.de B. — Hattâ şunu diyebiliriz: kendilerine yakınlık duyup bağlandığınız tüm kadınlar ya apaçık güzel ya da en azından çok tatlı ve çekicilikle dolu kadınlardı.

J.-P. S. — Evet; bir kadının benimle ilişkilerinde güzel olmasına dikkat ediyordum; çünkü bu, benim duyarlılığımı geliştirmemin bir biçimiydi. Güzellik, çekicilik, v b. bunlar mantığa vurulamayan değerlerdi. Yahut diyelim ki bunlara bir yorum, mantıksal bir açıklama getirilebildiği ölçüde mantıksal oldukları ileri sürülebilir. Fakat bir kişide var olan çekicilik sevildiğinde, mantık dışı birşey sevilmiş olur. Velev daha derin düzeydeki bir çekicilik, kavramlar ve fikirlerle açıklanabilir bile olsa.

S.de B. — Kadınların, asıl anlamda dişlce diyebileceğimiz niteliklerden başka nedenlerden ötürü sizi çektikleri durumlar olmadı mı: yalnızca çekicilik ve dişilikten fazla bir şeyin, karakter gücünün, entellektüel ve ahlâksal bir şeyin çektiği durumlar? Aklıma iki kişi geliyor, biri kendisiyle bu tür kadın erkek olaylarına girmediğiniz ama çok sevıştiğiniz, sizin çok sevmiş olduğunuz Christina'dır. Öteki ise biraz önce adını anmış olduğunuzdur.

J.-P. S. — Evet; Christina'nın karakter gücünü takdir ederdim. Eğer öyle bir karaktere sahip bulunmasaydı Christina'yı anlayamıyacaktım. Aynı zamanda bu hal beni biraz şaşırtıyordu. Ama bu ikincil bir nitelikti. Birincil nitelik onun kendisiydi. vücuduydu, bir seks nesnesi olarak vücudu değil, ama, benim kadınla ilişkilerimin temelini oluşturan şu tanımlanamaz, çözümlenemez dokunaklılığı ortaya koyan vücudu ve yüzü.

S.de B. — Kadınlarla ilişkilerinizin bir parça Pygmalion (1) yönü de var mıydı?

---

(1) Pygmalion: Kıbrıs'ın efsanevi yontucusu; kendi yapıtı olan Galatée yontusuna tutuldu ve Afrodit'ten ona can vermesini rica etti, sonra da canlanan Galatée ile evlendi. (Ç. N.)

J.-P. S. — Bu, sizin bir Pygmalion yön demekle neyi kastettiğinize bağlı.

S.de B. — Bir kadını biraz biçimlendirmek, ona olanları göstermek, aşama yaptırmak, kavramları öğretmek.

J.-P. S. — Elbette bunlar vardı. Bu da geçici bir üstünlüğü akla getiriyordu. Bu sadece bir evreydi, bunun ardından bu kadın ötekilerle ya da tek başına gelişmeyi sürdürüyordu. Benim yaptığım onun belli bir evreye geçmesini sağlamaktı. Tabii bu durumda, asıl seks ilişkileri bu geçişin ve onun aşamasının bir iyilik bilirliği oluyordu. Kuşkusuz bu ilişkiler çokcası buydu.

S.de B. — Peki bu sizi hangi yönden ilgilendiriyordu, bu Pygmalion rolü?

J.-P. S. — Gelişmesine yardımcı olabildikleri kimselere karşı herkesin sahip olduğu rol olsa gerekti.

S.de B. — Evet, bu gayet doğru bir şeydir. Fakat yine de bu sizi şimdi söyler göründüğünüz denli ahlâksal ve diyalektik olmayan bir biçimde kendine çekiyordu. Bu, sizin için çok daha duygusal bir şeydi. Gerçek bir zevkti.

J.-P. S. — Evet, eğer sonraki hafta, anlamış olduğum şeyleri tekrar bulursam ve o da bunlarda daha da ilerlemiş duruma gelmişse bundan hoşlanırdım.

S.de B. — Bütün kadınlarla bu şekilde olmuş değildir.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — İçlerinde her çeşit bilgisel olgunlaşmaya lümden ayak direyenler vardır.

J.-P. S. — Kesinkes... Kadınlarla seks ilişkileri zorunluydu, çünkü klâsik ilişkiler bir yerde bunu getiriyordu. Fakat ben buna onca önem vermiyordum. Üstelik, doğru konuşmak gerekirse, bu seks işlevi, oksamalar kadar ilgimi çekmiyordu. Başka deyişle, ben kadınlarla birlesen biri olmaktan çok kadınla yatarak onu doyuma ulaştıran biriydim. Bu ise, benimle ilintiliydi, ayrıca da kadınları görüş biçimimle. Bununla demek istediğim, bir çok erkeğin kadınları algılama biçiminde benden daha ilerde olduklarıdır. Bir anlamda da geridedirler, bir başka anlamda daha ilerde olmaları gibi, çünkü cinsellikten yola çıkarlar, cinsellik ise «birlikte yatma»'dan ibarettir.

S.de B. — Peki siz buna ilerde mi olmak yoksa geride mi olmak adını veriyorsunuz?

J.-P. S. — İlerde olmak. Bu durumun ortaya koyduğu sonuçlara bakarsak ilerde. Başka söyleyişle benim için asıl ve duygulu ilişkide öpmem, okşamam, dudaklarımı bir vücut üzerinde gezdirmem söz konusudur. Fakat asıl cinsel eylemi — o da söz konusudur ve ben onu da yapıyordum, hattâ sık sık yapıyordum — bir tür aldırmazlıkla yapıyordum.

S.de B. — Bu cinsel aldırmazlık, kendisiyle konuşulan kadınlar dolayısıyle var olan bir şey, ama bir de sizin kendi vücudunuzla olan bir ilişki söz konusu... Sizde niçin hep şu bir çeşit cinsel soğukluğun olduğunu, hem de kadınları olağanüstü severken, anlamayı denemek isterdim. Sizi hiçbir zaman çiğ arzu sarmış olamaz...

J.-P. S. — Hiçbir zaman.

S.de B. — Daha çok «romansı» bir arzu olmalıydı. Kadın sizin için Stendhal'ce bir anlamda daima «romansı» olmuştur.

J.-P. S. — Evet. Kaçınılmaz biçimde romansı. Erkeğin, duygusallığının bir kısmını yitirmek ve sonradan zekâsını geliştirmek için kendini ayarladığı ölçüde, ötekisininin yani kadının duygusallığını istemeye yöneltilmiş olduğu söylenebilir neredeyse. Yani, kendi duygusallığının bir kadın duygusallığı haline gelmesi için duygusal olan kadınlara sahip olmaya yönelmiştir.

S.de B. — Başka deyişle. kendinizde duygusal bakımdan bir tamamlanmamışlık hissediyordunuz.

J.-P. S. — Evet. Normal bir yaşantının kadınla kesintisiz bir ilişki içerdiğini düşünmekteydim. Bir erkek kendi kendisini. hem ne yaptığıyla, ne olduğuyla hem de beraberindeki kadınla tanımlardı.

S.de B. — Kadınlarla yaptığınız entellektüel konuşmaların duygulu bir tabam olduğundan onlarla, erkeklerle sahip olmadığınız değiş tokuslar yapabiliyordunuz.

J.-P. S. — Evet, onlarla duygusal bir tabanı vardı konuşmaların.

S.de B. — Romansı bir şey. Dikkatimi çekmiştir — ay-

rıca bu zaten pek klâsikleşmiş olup, hattâ mitlerle ilgili birşeydir, ama aynı zamanda da bir gerçektir — yaptığımız yahut sizin yaptığınız hemen her gezide, sizin için o ülkenin bir bakıma cisimleşmesi olarak ortaya çıkmış bir kadın olmuştur.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Hani belirtmek gerekirse, Amerika'da M. Brezilya'da Christina, ötekiler. oldu.

J.-P. S. — Bu, kısmen kolunuza bir kadın takıştırmalarından çok, ülkenin güzelliklerini size öğretmesi için yanınıza bir kadın vermeleri olayından kaynaklanıyor.

S.de B. — Yeterli bir açıklama değil. Rusya'da önce bir adam verdiler size ve besbelli ki o kez adamla dostluk bağları kurulamamıştı.

J.-P. S. — Onu hemen reddetmekle ise başlamıştım... Ama gerçekten geziler ve gezilerdeki kadınlar benim için önemli olagelmiştir.

S.de B. — Bu iş sadece cinsel birşey değildir; ziyaret edilen ülkeyi en iyi canlandıracak kişilerin çoğu kez kadınlar olduğu doğrudur. Hele de üstün nitelikte iseler erkeklerden daha ilginçtirler.

J.-P. S. — Çünkü duyarlılığa sahiptirler.

S.de B. — Duyarlılıkları vardır, ayrıca da toplumun gözünde azıcık kenarda kalmışlardır ama yine de onu iyi bilirler; eğer zekiyseler toplumun içersinde yerlerini almış olan erkeklerden çok daha ilginç bir görüşe sahiptirler. Öte yandan nesnel biçimde sizin, gerçekten çekicilik taşıyan kadınlara yönelmiş olmanız olayı da ortada. Gerçekten öyle olduklarına ben de tanık olmuşumdur çünkü bir başka yönde olmakla birlikte ben de onlara ilgi duymuştum.

J.-P. S. — Evet, öyleyse bir kadın tüm bir ülkeyi temsil ettiğinde sevilecek pek çok şey ortaya koyar. Kadınlar ülkenin biraz ikinci plânında yaşadıklarında daima daha zengindirler. Christina açlık üçgenini temsil etmekteydi. Bir ülkeye karşı başkaldırmak ise o kişinin ülkeyi temsil edemeyeceği anlamına hiç gelmez. Ülke de temsil edilir, ayaklanılır da.

S.de B. — Tüm bunlar üzerinde biraz daha düşlemeler yapın.

J.-P. S. — Sahip olduğum tüm kadınları bugün anımsamaya çalıştığımda kendilerini hep giyinik olarak anımsarım, hiçbir zaman çıplak değil; hem de onları çıplak görmekten çoğu zaman büyük bir zevk almış olmama karşın. Hayır, onları giyinik görüyorum, bana öyle geliyor ki sanki çıplaklık özel, çok içli dışlı bir ilişkiydi, fakat... oraya gelmek için evreler geçirmek gerekiyor.

S.de B. — Sanki giyinik olunca kişi daha gerçekmiş gibi oluyordu...

J.-P. S. — Giyinik olduğunda, evet daha gerçek değil, hayır öyle denemez, ama daha toplumsal, daha yanma varılabilir gibi oluyordu diyebiliriz; sanki çıplaklığa ancak hem fiziksel hem ahlâksal bir yığın soyunmalarla varılabiliyordu. Bu noktada ben de birçok kadın düşkünü gibiydim. Her halde, onlarla bir olayda, bir dünyada yaşıyordum; bu ise benim asıl dünyada yaşamama engel oluyordu, bu sizdiniz.

S.de B. — Nasıl?

J.-P. S. — Dünya, onu ben sizinle yaşıyordum.

S.de B. — Evet, anlıyorum. Bu dünyanın bağrındaki dünyalarda yaşıyordunuz.

J.-P. S. — Bu dünyanın bağrındaki dünyalar. Bu öteki ilişkilerin küçüklüğünü oluşturan da, tabii kişilerin karakterinden ve nesnel olan herşeyden başkaca, işte buydu. Peşinen önü tıkalıydı bunun.

S.de B. — Çünkü bize özgü ilişkilerimiz vardı. Başka soru: kıskanç oldunuz mu, hangi hallerde ve nasıl? Kıskançlık nevdi sizin için?

J.-P. S. — Aslında, bir kadınla olan bir ilişkide bir başka erkeğin bulunması benim için pek fark etmiyordu. Önemli olan benim birincisi olmamdı; ama içinde benim de yer almış bulunacağım bir üçlü düsünüp de oraya benden daha iyi yerleşmiş bir başka erkeğin bulunduğunu göz önüne getirmek dayanamadığım bir durumdu.

S.de B. — Bu durum başınıza geldi mi?

J.-P. S. — Böyle şey hiç bilinir mi?

S.de B. — Ama sizin böyle birşey hissettiğiniz oldu mu? Olga'yla gayet açık bir kıskanma durumu oldu. Hani şu, Zuorro'nun hoşuna gitmeye başladığı sıralarda. Fakat sizin Olga'ya olan bağlarınız hiç de sahip olucu ilişkiler değildi, ne cinseldi ne de sahip olucu nitelikteydi; ama ne olursa olsun olayların patlak vermesinin nedeni buydu ve sonunda da ilişkiyi kopmaya dek götürdü; onun kalbinde birinci kişi olmak istiyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — «Aylı kadın»'ın bir kocası vardı. Oysa bu, sizin umurunuzda bile değildi.

J.-P. S. — Tamamen. Çünkü adam en azından kadının vicdanında altta bir yerdeydi. Sanıyorum benim maşizmim daha çok da, kadının evrenini daha küçük olarak değerlendirme biçimimde yatmaktaydı, ama benim tanıdığım kadınlarda böyle değildi.

S.de B. — Pygmalion yönünüz bir kadını azımsamayı, kendinize alıkoymayı, onu hangi planda olursa olsun size aşağı gösterebilecek bir halde tutmayı hiç istemediğinizi çok iyi göstermekte.

J.-P. S. — Bunları hiç istemedim.

S.de B. — Tersine kadınları daima ileri götürmeyi, okumalarını, tartışmalarını sağlamayı istediniz.

J.-P. S. — Çok zeki bir erkekle aynı düzeye ulaşmaları gerektiği, erkeklerle kadınlar arasında entellektüel ya da ahlâksal hiçbir fark olmadığı düşüncesinden hareket ederek böyle yapmışımdır.

S.de B. — Hem, diyelim daha aşağı bir evrede olsunlar, herhalde bu onlara, özellikle kendilerine hiçbir aşağılık vermemekteydi. Biliyorum bunu, biliyorum ki hiçbir kadını aşağı olarak hiçbir zaman düşünmediniz.

J.-P. S. — Hiçbir zaman.

S.de B. — Kadın ilişkileriniz genellikle nasıl bitiyordu? Siz mi bırakırdınız, yoksa onlar mı koparlardı, ya da durumlar mı bunu getirirdi?

J.-P. S. — Bazen biri, bazen öteki, bazen de durumlar.

S.de B. — Bu kadınlardan bazılarının başınıza dert açtığı da oldu mu hiç?

J.-P. S. — Dert mi, evet. Bir sürü karışık hikâyeleri olduğu için Evelyne (1) bir süre yazmaz olduğu sırada.

S.de B. — Ya da M. gelip Paris'e yerleşmek istediği ve titizlenmeye başladığı sıralarda. Verilebilecek olandan fazla isteyen kadınların açtığı dert vardır ve siz de bunu hayli sıkça tanıdınız. Tabii bu iş genellikle kopmalarla sona erer. Sonra bir de yeterince vermeyen kadınlar vardır.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bu hal genellikle ilişkilerinizin başlangıcında başınıza gelir. Olga başınıza dertler açmıştı.

J.-P. S. — Olga mı, evet.

S.de B. — Başlarda Evelyne'le de başınız derde girdi.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Sizi en dertli gördüğüm gün ise, bir yandan Olga için öte yandan Evelyne için, şu dediğim yönde dertlendiğiniz gündü. Üstelik bir başka yönden de, bu kez aksi yönde olmak üzere, yine başınız dertteydi. Bu kez sizden fazla isteniyordu, o da besgelli M'yle olan durumdu.

J.-P. S. — Evet, M'den çok canım yanmıştı.

S.de B. — Bu olay, ani bir kopuş yaptığınız biricik durumlardan biridir belki de.

J.-P. S. — Evet. Bir tek günde.

S.de B. — Tutup kadına, tamam, bu iş biter, yürümesi de olanaksız, dediniz, çünkü bir tırmanış söz konusuydu.

J.-P. S. — Evet. Tuhaftır, çünkü ona çok önem vermiştim ve ilişkimiz bu şekilde kesildi gitti.

S.de B. — Ona çok önem vermiştiniz, beni tek korkutan da o oldu zaten. Beni korkuttu çünkü düşmanca bir hali vardı. Evelyne'e de çok büyük önem verdiniz. Fakat Evelyne'le benim dostça ilişkilerimiz vardı; onu gerçekten çok severdim, onunla durumumuz hiç aynı şey değildi. Kendisine vermediğiniz şeyler istemiş olabilir, sizi öyle gizliden gizliye olmayacak biçimde görmeyi istemiş olabilir. Ama bunları hiç de bana karşı olarak yapmıyordu.

J.-P. S. — A, hayır, kesinlikle değil tabii. Hayatıma

---

(1) Lanzmann'ın kızkardesi olan Evelyne'in tiyatrodaki adı Evelyne Rey'di. Sartre'ın birçok oyunlarında oynamıştır.

yeniden baktığımda kadınların bana çok şey getirmiş olduklarını düşünüyorum. Kadınlar olmasaydı ulaştığım noktaya ulaşmamış olurdum, önce de siz.

S.de B. — Benden konuşmayalım.

J.-P. S. — Öyle olsun. Ötekilerden bana ülkeleri açılayanlar oldu. M'yi alalım, o bile bana Amerika'yı verdi. Bana çok şey vermiştir. Amerika'da kalettiğim yollar onun çevresinde birbiriyle kesişirler.

S.de B. — Genellikle seçtiğiniz kadınlar zekiydiler, hattâ bazıları, örneğin L., Christina ve Evelyne gibiler çok zekiydiler.

J.-P. S. — Evet. Evet, genellikle zekiydiler. Bu, benim onların zeki olmalarını istememden değildi, fakat duyarlılıklarında hemencecik, duyarlılıktan daha fazla bir şey kendini gösteriyordu, bu da zekâydı. İşte o zaman kadınlarla saatlerce konuşabiliyordum.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Erkeklerle siyaset ya da bu cinsten birşey üzerinde söylenecek olanlar söylenip bitince benim içimden susup kalmak geliyordu. Bana sorarsan bir erkeğin bir gün boyunca iki saatlik bir beraberliği, hem kendisini ertesi gün de görmemek koşuluyla çoktan yeter de artar bile. Oysa bir kadınla bu görüşme bütün gün sürebileceği gibi ertesi gün de yeniden başlıyabilir.

S.de B. — Evet, nedeni de kadının, bu içli dışlılık, duygu aracılığıyla varlığının bu yarı sahipliği temeli üzerine size kendini vermesindendir. Kadınlar tarafından sepetlendiğiniz de oldu mu ara sıra? Kendileriyle bazı ilişkiler içinde olmayı isteyip de olamadığınız kadınlar var mıdır?

J.-P. S. — Evet, herkes gibi.

S.de B. — Olga vardı.

J.-P. S. — A evet.

S.de B. — Fakat bu o denli karışık bir durumdu ki!

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Hoşunuza giden, kendilerine az çok kur da yaptığınız halde ilişki kuramadığınız kadınlar, hattâ bunların cinsel olması da gerekmez, iyice yerleşmiş duygusal

ilişkiler de olabilir, böyle kadınlar oldu mu?

J.-P. S. — Pek o denli olmadı.

S.de B. — Sonra duygusal yönü bulunmayan, daha doğrusu romansı olmayan, iyi arkadaşlık ilişkileriniz de oldu yaşantınızda. Mme Morel ile böyleydi herhalde.

J.-P. S. — Mme Morel'le evet.

S.de B. — Bu kadının aranızdaki ilişkilere bir nitelik kazandırması olayında kuşkusuz birşeyler vardı. Verdiği nitelik Guille'e karşı dostluğunuzda olmayan birşeydi.

J.-P. S. — Kuşkusuz.

S.de B. — Soru belki biraz aptalca ama söyler misiniz: Guille'i mi yoksa Mme Morel'i mi yeğ tutuyordunuz

J.-P. S. — Farklı şeylerdi. Mme Morel başlarda, birşeyler öğreteyim diye oğlunu bana emanet etmiş olan bir tapir (1) annesiydi ve tabiatıyla bana karşı tapir annesi ilişkileri içinde bulunuyordu. Bu ilişkiler sonradan git gide daha içli dışlı hale dönüşmüşse de başlangıç olarak benimle ilişkileri tapir annesi ilişkileriydi. Anımsarsanız Guille'le de aynı ilişkilere sahipti ama durum yine de farklıydı. Çünkü benim şimdi çalıştırmakta olduğum tapir, kendisini daha önceki yıllarda çalıştırmış olan Guille'in evreninden çıkmıştı.

S.de B. — Guille Mme Movel'le sizin hicbir zaman olmadığınız denli ileri gitmis duygusal ilişkilere sahipti. Her neyse Guille'in beraberliğini mi yoksa Mme Morel'inkini mi yeğliyordunuz? İkiniz dostluğu ilerlettikten sonra bir tapirin annesi olmaktan çıkmadı mı?

J.-P. S. — Bu soruyu kendime hiçbir zaman sormadım.

S.de B. — Guille'le vine de daha ivi anlastığınızı sanıyorum. Cünkü, evet Mme Morel tatlıydı, kendisini çok sevivordunuz fakat pek fazla bakımdan pek fazla mesafe vardı arada, sanıyorum.

J.-P. S. — Sanıyorum öyle. Tamamen doğru bu; eğer

---

(1) Bu hayvanın ismi fransızca öğrenci argosunda bir «öğretmenden özel dersler alan öğrenciyi» anlatmada kullanılmaktadır. (Ç. N.)

Guille'den fazla Mme Morel'i görmeyi canımın istediği anlar olmuşsa, ben soruyu hiçbir zaman bu biçimde düşünmemişimdir. Mme Morel'le sahip olabileceğim ilişki tipini pek çıkartamıyordum. Duygusal yön tıkalıydı işin içinde Guille olduğuna göre, ayrıca Mme Morel bana göre biraz fazlaca yaşlıydı da. Bir kadınla yalnızca arkadaşlık yönünün olmasıysa benim hoşuma gitmiyordu. Zaten böylesi ilişkimin olmadığını da söylesem yeridir.

S.de B. — Mme Morel'le hemen hemen hiç başbaşa geçmiş iki saatiniz olmadı mı?

J.-P. S. — Oo! olmaz olur mu, olmuştur tabii, ama sık sık değil.

S.de B. — Genelde, ben de araya girdiğimde, sizin çokcası üçlü ya da dörtlü ilişkileriniz oluyordu desenize.

J.-P. S. — Herhalde, bu benim sahip olduğum tek kadın dosttur.

S.de B. — Sanırım, evet.

S.de B. — Son kez kadınlarla aranızdaki ilişkilerden söz etmiştik, bu da sizi biraz cinsellikten söz etmeye götürmüştü, cinsellik ise bizi, daha genel bir biçimde vücudunuzla sizin aranızdaki ilişkiden söz etmeye götürmekte... Bedenle ilişkileriniz üzerine neler söylemek istersiniz? Bir kez ufak tefek olma olayı, sonra sıkça size çirkin olduğumuzun söylenmesi, bu gibi şeyler vücudunuzla ilişkilerinizde önemli oldu mu?

J.-P. S. — Elbette önemli olmuştur, hem de çok, fakat bunlar soyut gerçekler, bir başkası tarafından söylenmiş olup da bu yüzden, örneğin öğretmenin matematik hakkında öğrettiği gerçeklerin soyut karakterini gösteren gerçekler olarak önemli olmuştur. Fakat bu benim için bir açınlama olmuş değildir. «Ufak tefek»'lik kavramını alalım örneğin: Küçük boylu olduğumu ben de biliyordum tabii; böyle olduğumu söylüyorlardı, «küçüğüm» diye çağırıyorlardı ve ta başından beri annemin yahut dedemin boyuyla benimkisi arasında bir fark olduğunu görüyordum. Fakat, işin aslında, bunu görmem küçük olma olayının ne

olduğu hakkında bana somut bir sezgi vermemekteydi. Uzunca boylu bir kişiye göre beni daha küçük kılan perspektif farkını, etrafı uzun kişilerden daha başka görmekte olduğumun ayrımındaydım — çünkü herkes gibi benim de gözlerim vardı. — Uzun boylu kişilerin uzun olduklarını, arkadaşlarımın da bana göre az ya da çok uzun olduklarını biliyordum. Görüyordum tüm bunları, görüyordum ama sanki pratik bir olay gibi, kendi benliğimde sözsüz, tanımsız olan birşey olarak. Gerçek şudur ki kendimi herhangi bir kimse kadar büyük görüyordum. Anlatması çok güç. Fakat algıladığım farklılıklar — bir çehreyi görebilmek için yukarıya havaya doğru bakıyor, benden uzun olan birine yanıt vermek için daha yüksek sesle konuşuyordum, yani harcanan güç farkı az uz değildi — sadece bir devinim, bir gruplaşma, bir yönelme sistemine aitti, yoksa bunlar benim kendimin ve konuştuğum kişinin bir nitelenmesi eylemine ait değildi. Gerçekte ben kendimi de karşımdaki kadar büyük görmekteydim. Doğaldır ki onun kollarında olabilir, küçümen birşey olabilirdim. Ne ki o anda söz konusu olan şey bir sevecenlik ilişkisiydi. Ben altı yaşımdayken dedem beni kollarına aldığında ortadaki olay benim ondan küçük olduğumu kanıtlayan bir ilişki değildi. Bu bir anlamda bende olmayan bir kavramdı. Ya da soyut kalmakta devam eden, ama her günkü yaşantının algılamalarında kavrayamadığım bir kavramdı ve bu böylece sürdü gitti. Yaşıtım olan oğlanlarla bir araya gelme olanağım doğduğu zaman benim için önemli olan onları kendime oranla tanımlamam yönünden yaş durumumdu. Onlar da benimle yaşıttılar, demek ki onlar büyüklerden değildiler, tabii buradaki büyük sözü «bir büyük insan» anlamında olmak koşuluyla. Büyük kişi fiziksel boyutlar yardımıyla nitelendiğinde kötü bir biçimde nitelenmiş oluyordu, onu daha iyi bir biçimde bir tavır, giysiler, bir koku, bir sorumluluk, bir konuşma edası olarak tanımlamak yerindeydi, kısaca fiziksel olmaktan çok psişik birşeydi. Böylece sonuç olarak, bir anlamda boyutlarımı yok sayarak, öylece kalakaldım. Biri tutar da büyük mü ufak mı olduğumu soracak olursa küçük olduğumu söylüyordum, ama

bu yanıt hayatım için belirgin bir tanımlama olmuyordu. Bu dahi daha sonraları yavaş yavaş ve kötü biçimde farkına vardığım bir şeydir.

S.de B. — Ama örneğin kadınlarla ilişkilerinizi alacak olursak, bir kadınla bir çift meydana getirdiğiniz zaman eğer o sizden çok fazla uzun boyluysa bu sizde bir rahatsızlık doğurmaz mıydı?

J.-P. S. — Bu nadiren başıma geldi. Genellikle böylesi bir durum beni biraz rahatsız ediyordu, evet. Başkasının bana komik biriymişim gibi baktığını, upuzun bir kızın yahut en azından daha uzun boylu bir kızın sevgilisi olduğumu düşünürdüm. Fakat şehevi yönden, bundan gayet hoşlanıyordum.

S.de B. — Ya çirkinlik konusunda?

J.-P. S. — Çirkinliğimin farkına vardıran kadınlar olmuştur; on yaşımdan bu yana çirkin olduğum söylenirdi bana, fakat çirkinliğimi bir aynada kestiremiyordum tam olarak. Aynada kendimi iki biçimde görüyordum. Herkes için geçerli olduğunu söyleyebileceğim bir biçimde yan bir takım belirtiler kümesi olarak; saçlarımı traş ettirip ettirmemem, yıkanıp yıkanmamam, kravatımı değiştirip değiştirmemem, v.b. gerekiyor mu gerekmiyor mu diye anlamak istediğim zamanlar orada kendime bakışım. Bu bakmamda gördüklerim bir takım işaretlerin oluşturduğu bir kümeydi. Saçlarımın çok mu uzun, yüzümün lekeli ya da kirli mi olduğunu görüyordum, fakat sonuç olarak bireysel varlığımı bu yüzde yakalayamıyordum. Geride hep aklımda kalan birşey varsa bu da şaşı bakan bir gözdü. Bu, işte bu görüntü geriye kalıyor ve sonradan hemen gördüğüm de bu oluyordu. Tabii bu da beni, aynada kendimin öteki biçimde temsiline, aynada kendimi bir bataklık gibi görmeme götürüyordu. Soyut işaretlerden somuta geçtiğim anda yüzümü bir başka biçimde görüyordum; somut biçimim bir tür bataklıktı. Açık seçik bir insan yüzü halinde belirginlik kazanmayan, fazla anlamlı olmayan çizgiler görüyordum. Böyle görmemin nedeni kısmen sası bakan gözüm, kısmen de kısa zamanda oluşuveren kırışıklıklardı. Kısacası aynada uçaktan görülen bir çeşit peyzaj gibi görüyordum ken-

dimi. Tarlalar halinde sıralanmaktan fazla bir anlam taşımayan arazi parçalarıyla donanmış bir peyzaj. Zaman zaman tarlalar gözden yitiyor, yükseliyorsunuzdur, artık bitki filân kalmaz, tepeler ya da dağlar vardır. Kısaca, artık bu görünen biçim, bir insan yüzünden geriye kalan bir tutamak, komşularıma bakınca çıplak gözle görebildiğim halde aynaya baktıkça orada görmediğim bir çehreydi. Bunların kısmen fizyonomi oyunları olduğunu düşünüyorum, çünkü bu görüntüyü kendim tarafından yaratılmış olarak yakalıyor, onu yaratmak için yüz kaslarının kasıldığını görüyordum. Oysa öteki insanların fizyonomi oyunlarını basbayağı yüz çizgileri, kırışıklıklar, birazcık değişen yüzey parçaları gibi görüyor, gerilen kaslar gibi hiç görmüyordum. Su iki yüzgörüntüsü ardıcıl olmaksızın, bağıntılı olmaksızın karşıma çıkmaktaydı: bana bir çehre veren, ama gazetelerde gördüğümüz gibi şöyle dört çizgiyle biçimlendirilivere cek bir evrensel yüz görünümü: bir de, bir cehre olmanın berisinde iri bir tarımsal et parçası, yani yüz biçimine sokmak için havlice bir algılama cabası gösterilmesi gereken bir özel yüz görünümü. Bunlar benim kendimi iki görme biçimimdi. Tarımsal et parcasını gördüğümde, öteki insanların gördükleri yüzü görememekten ötürü üzüntüye kapılırdım. Öte yandan genel çizgileri gördüğümdeyse doğaldır ki bu görüntü de benim yüzümü temsil etmemiş oluyordu. Birinden ötekine geçişi oluşturacak açıktan açığa çehre denebilecek bir bağlantı görüntüsü benim için eksik kalıyordu — sanırım bir bakıma herkes için eksik kaldığı gibi. —

S.de B. — Çirkin olduğunuzu size kadınların öğretmiş olduğunu bana söylemekle sözlerinize başlamış bulunuyordunuz.

J.-P. S. — Bunu kadınlardan değil, bana bunu söylemiş olan kimbilir kimden öğrenmiştim. On yaşımdayken bana bu söylendiğinde, bunun üzerinde pek durmayan arkadaşlarım yönünden hiçbir önemli sonuç ortaya koymuyordu. Fakat ne zaman bunu bana kadınlar söylemişlerdir, ne zaman içlerinden biri apaçık biçimde bana bunu demiştir, kuşkusuz...

S.de B. — Geçen gün sözünü ettiğiniz, «şu koca budala» diyen söylemiş olmalı.

J.-P. S. — Evet, «koca budala» sözü.

S.de B. — Peki, bu bir yana, size çirkin olduğunuzu çok kadın söyledi mi?

J.-P. S. — Camille bunu bana açıkça ve sık sık söylerdi.

S.de B. — Fakat bir yandan da bu sözleri bir ayartma aracı olarak kullanaraktan yapıyordu bunu, çünkü size cenaze töreninde rastladığında kendisi üzerinde göründüğünüzün tersine hainee bir etki bıraktığınızı söylüyordu; çirkinliğiniz ona güçlü bir çirkinlik gibi görünüyordu.

J.-P. S. — Evet, çirkin yön başlangıçta bir rol oynamış olmalı.

S.de B. — Neyse, bu çirkinlik kadınlar yanında başarılı olmanıza engel olmadı ya.

J.-P. S. — Çünkü daha sonra bunun onunla ilişkisinin az olduğunu öğrendim.

S.de B. — Bir adamın, basbayağı çirkin olmakla birlikte çok da çekici olabileceği herkesin bildiği birşeydir zaten, ayrıca çirkin olan birçok büyük kadın avcılarının adları söylenir sizin de bunu biliyor olmanız gerekir. Dük De Richelieu ya da başka birçokları.

J.-P. S. — Evet, evet, tabii.

S.de B. — Bu yüzdendir, çirkinliğiniz sizde bir tür çekingenlik yaratmamış olmalı?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Bir dereceye kadar olsun bir güzelliği olan, hattâ olanak varsa güzel olan kadınlarla çıkmaya dikkat ettiğinizi söylüyordunuz bana.

J.-P. S. — Evet, çünkü çirkin bir adam, yanında da çirkin bir kadın olursa sonuç gerçekten biraz fazlaca... biraz fazlaca göze batıcı olur. Bu durumda bir çeşit denge arıyordum, ben çirkinliği temsil ederken yanımdaki kadın da güzelliği değilse bile hiç olmazsa sevimliliği yahut canayakınlığı temsil etmeli.

S.de B. — Yaşamınız süresince kendinizi, genel anlamda «vücudundan memnun» dedikleri biçimde gövdenizin içinde rahat hissettiniz mi yoksa hissetmediniz mi, hangi

biçimde ya da hangi ölçüde?

J.-P. S. — Çokcası kötü. Sonuç bakımından vücudun öznel yönden kavranmasından söz ediyorsunuz.

S.de B. — Evet, tamam.

J.-P. S. — Kendilerini fiziksel olarak iyi hissetmelerinden duydukları sevinci dile getiren yığınla arkadaş görüyorum. Fiziksel yönden ama, kayaklar üzerinde ya da yüzerken, v.b. Tüm buna benzer şeyler benim için hiç de fazla var olmamış şeylerdir. Kayak yaptığımda özellikle düşmekten korkup dururdum. Benim sahip olduğum beden duygusu buydu işte. Denge sürekli bir tehditi temsil ediyor, yüzme yorgunluk nedeniyle beni korkutup duruyordu.

S.de B. — Sizin yüzmeyi çok sevdiğinizi sanırdım.

J.-P. S. — Yüzmeyi severdim. Fakat sevmek demek bedeni yönünden hoşnut duygulara sahip olmak demek değildir. Yüzmek öyle pek rahat ve hoş değildir. Yüzme olayında, benim bedenimde olmayan sürüyle şey vardı; dalgalar üzerindeki güneş, su akıntıları, dalgaların asıl kendileri, sıcaklık, nem, bunların tümü benim sevdiğim şeylerdi. Suyu seviyordum ben, ama bedenin asıl kendisi, kaba deyişle azıcık hoş olan yahut hiç de hoş olmayan bir takım duyumlara daha fazla konu olmaktaydı. Öte yandan, genel anlamda, örneğin sizinle yürümekteyken benim hissettiğim yorgunluktu. Herşeyden önce, gelip sizin üzerinize çökecek birşey, hoşnutsuz bir izlenim bırakan bir önyorgunluk, ondan sonra da yorgunluğun kendisiydi bu.

S.de B. — Evet, bunu konuşmuştuk. Benim açımdan yorgunluk, sonuç olarak alınınca, haddinden fazla uzatılmadığı her an için durdurabileceğim, çantamı bırakabileceğim, oturabileceğim ölçülerde pekâlâ hoş olan bir haldi. Oysa sizin için, size göre yorgunluk hoşnutsuzluk veren bir şeydi.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Zaten de, çoğu kez, ya küçük şişmeler yahut yaralarla kendini göstermekten geri durmuyordu. Kimi zamansa sivilceler, çıbanlar çıkıyordu; vücudunuzda pek iyi çalışmayan ve kuşkusuz onunla aranızın pek de iyi olmadı-

ğını gösteren bir sürü şey vardı. Ama yine de çok iyi bir sağlığınız vardı.

J.-P. S. — Çok iyi bir sağlığım vardı ve sanırım normlara göre iyi bir vücudum olduğunu hissetmem gerekirdi. Şimdi bile, bir zamanların bilinen deyimiyle «senestezik» (1) yani içsel duygumun hoşnutlukla dolu olduğunu söyleyemem. Çok noşnutsuz değil, ama hoş da değil. Kendimi iyi hissetmiyorum.

S.de B. — «Kendini bırakma» adını verdiğiniz şeyden daima nefret etmenizin nedenlerinden biri bu mudur? İnsanın vücudunu, diyelim çimler üzerine, kum üzerine bırakmasını söylemek istiyorum. Hattâ, tam tersini anlatmak istiyorum; Martiques'de Bost'la keskin sırtlı taş bloklar üstüne pek rahatsız bir biçimde oturuşunuzu anımsıyorum; bedeninizde daima pek rahatsız biçimde yerleşmiş haldeydiniz.

J.-P. S. — Evet, bu nokta daha karmaşıktır ve bizi Pardayan'a götürecektir.

S.de B. — Pek hoş olmayan senesteziden, ilk soruya dönecek olursak siz bunu neye yoruyorsunuz? Çocukluğunuza bağlı nedenler görüyor musunuz? Bu, kendini vücuduna bırakmanın manen reddedilişi gibi bir şey olmasın? Yoksa bu, annenizde yahut başka insanlarda görmüş olduğunuz biçimde bir kendini bırakmanın sizde daima çok hoşnutsuzluk yaratmış olması olayına bağlı bir çeşit büzülme midir? — işte ben de bu nedenledir ki kendini bırakmadan söz etmekteydim. —

J.-P. S. — Evet, sanırım. Sanırım olunması gereken şey düşüncesi vardı ve bu düşünce kendini bırakmayı içermiyordu. Daha genel biçimde, bedenimin temelde özünden eylem halinde olduğunu düşünüyordum. Bu yüzden içe katlanma, içsel duyuların tümü, bu şeylerin hepsi, hepsi göz önüne alınmamalı, bunların topu benim bilincimin dışına atılmalıydı. Göz önüne alınması gereken, yaptığım eylem-

(1) Fr. cénesthésie; iç organlarımıza, ısısal duruma, solunuma, dolaşıma ait içsel duygularımızın topuna verilen isim, (Ç. N.)

di, yürüme eylemi ya da bir nesne alma eylemi. Çocukken, çok kısa sürede, duyum ve edilgenlik tarafını göz ardı ederek vücudumu bir eylem merkezi gibi algıladığımı sanıyorum. Bu edilgenlik doğaldır ki varlığını sürdürüyordu, benim yaptığım onu yalnızca biraz geriye itmekti. Fakat bu kez, benim bakımımdan nesnel, gerçek, yapılmış bir eylem durumunda olanı vurgulamaktaydım: kovalara kum doldurmak ve bununla bir şato, bir ev yapmak gibi. Ama, her halde benim dikkate aldığım şey eylemdi. Vücudumun bazı ögelerini hissediş biçiminde, örneğin ellerimi alalım, hep eylem vardı, ellerimde hissettiğim eylemdi. Tabiatıyla, saptamayı yerli yerince yapmak gerekir, bir el yaşayan birşeydir, ama onu eyleme uğrayan birşey gibi hissetmek de olanaklıdır. Bir kumaşın sertliğini ya da bir nesnenin katılığını alan birşey gibi. Ama benim için bu tamamen ikinci plâna atılıveriyor ve ben özellikle eylemde bulunmayı istiyordum.

S.de B. — Pardayan'dan söz ettiniz. Ne demek istiyordunuz?

J.-P. S. — Açıkca demek istediğim şudur, imgesel vücutlar vardır, bunlar vücudumuz üzerindeki algılamda vücudumuzu kuşatırlar. Benim imgesel vücudum güçlü bir savaşçı önderin, şu sözünü ettiğim Pardayan'ın, yani bir serüven romanı kahramanının vücuduydu. Bu, ne olduğunu artık onu kendime kazandırdığımda ya da her halde onu geliştirdiğimde anladığım bir şeydi. Tabii bu duygu daha ben küçükken oluyordu, annemin piyano çalıp da benim Pardayancılık oynadığım sıralarda. Bunu Les Mots'da anlatmışımdır.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Kendimi Ortaçağda Fransa kralı hizmetindeki Alman atlılarının kudretli bir yiğidi gibi görüyordum, zira üzerime saldıran düşman sürülerini gebertmem söz konusuydu. Tabii, hiçbir zaman yitirmediğim bu duyuşun kaynağında bir bakıma ufak boyumun acısını çıkarmak yatıyordu. Ama daha önce de dediğim gibi boyumun ufaklığını ben yalnızca soyut bir biçimde hissediyordum. Öyle ki, bu acısını çıkarma duygusu da ilk başlarda soyut durumday-

dı. Sonradan, Michel Strogoff ya da Pardayan adındaki bu kişiye ve sonuç bakımından benden başkası olmayan tüm buna benzer öteki adamlara dönüştü. Tabii bu hal imgeselde olan birşey, ama aynı zamanda gerçekte de, şöyle ki: ben ellerimdeki etkenliğe olduğundan daha fazla değer yükleneğe başlıyordum; vücudumda daha bir güç, daha bir kudret kuruntuluyordum; eğer bir kayayı itelemekteysem eylemim imgelemimde, gerçekte olduğundan daha güçlüydü, tabii kaya da daha ağır.

S.de B. — Fakat bu güçlü vücut bilinci daha önce açıkladığınız şu durumunuzla biraz çelişkiye düşüyor: ister yürümekteyken, ister yüzerken, ister bisiklete binerken olsun hemencecik bir yorgunluk korkusuna kapılıyordunuz. Kendinizi bir tür dev, bir tür çam yarması savaşçı gibi hissediyorsanız fiziksel işlevlere büyük bir güvenle yanaşmanız gerekirdi.

J.-P. S. — Belli bir güvenim yok değildi. Ama burada söz konusu olanlar gerçeklerin ta kendisiydi: yorgunluk, yeryüzüne ilişkin herbir öge, yerle, toprakla, insanın kendisine gövdesini hissettiren güçlüklerle olan bağ, ki bu bağ o zamanlar ikinci plânda bulunmaktadır; insan bir yerde vücudunun bittiğini, yorulduğunu, v.b. hisseder; bu gerçeğin katılığıydı. Dünya benim için size olduğundan çok daha çetindi. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz?

S.de B. — Hayır; alabildiğince güçlü kuvvetli, bir sürü kahramanca işler yapmaya gücü yeten bu vücutla, sizin çekingenliğiniz arasındaki bağı pek iyi anlamıyorum; çünkü yüzerken bile yorulmaktan korktuğunuzu söylüyorsunuz.

J.-P. S. — Yorulmaktan korkmuyordum, yoruluyordum. Hissedeceğim ve hoşuma gidecek olan bir eylem olsun diye suya atlıyordum. O zaman da, devindiği için yorulan vücudun yorgunluğundan başka birşey olmayan ön-yorgunluk başlıyordu. Ama işte bu yorgunluğu ben bir tür yadsıyor ya da onu dibe doğru geri yolluyordum. Derken yorgunluk daha baskın olunca bu kez yadsımayı bırakıyordum.

S.de B. — Peki tüm bu şimdi bana söylediklerinizle geçen gün cinselliğiniz üzerinde ortaya koymağa çalıştığımız ilişkiler arasında hangi bağıntıları görüyorsunuz?

J.-P. S. — Dolu bir cinselliğin iki katlı bir ilişkiyi içerdiğini söyleyerek başlamak gerekir. Herbir insan, bir cinsel eylemde — bunu gayet genelde alıyorum, asıl cinsel eylemden değil, ama tüm onun çevresindeki şeylerden söz ediyorum — herbir kişi hem alıcıdır hem de başkasınca alınandır; bu eylemde yer alanların herbiri aynı anda, örneğin, kendisini kollarıyla sarmakta olan birini kendisi de kollarıyla sarmaktadır.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Bu durumda, herbirinde bir yanda alma izlenimi, az önce sözünü ettiğim, kocaman devir eylemi dediğim izlenim, öte yanda alınma izlenimi bulunmaktadır. Bir insanın etini, örneğin bir omuzu, çıplak bir omuzu okşamak için yaptığınız devinimde bir eylemde bulunmaktasınızdır. Benim için o zamanlar önemli olan ve her zaman da önemini sürdürmüş olan, etken taraftı, yani elimin konumu ve elbette etin duyumuydu, fakat bu duyumu doğurtan kişi olarak bunu duyuyor olmamdı. Bu duyumu, elimi koltuk altında, kolun üzerinde, kalça üzerinde gezdirerek yaratıyordum. Önemli olan, kavradığıyla yani karşıdaki vücudun dışsal, nesnel yönüyle benim eylemimdi. Egemen olanın, okşamakta olan elin etken sevecenliği olduğunu söylemek gerekir; ama karşılıklılık benim en az hissettiğim bir şeydi; öteki kişinin de benim vücudumu hissetmekten aynı biçimde zevk alabilmesi benim için önemli değildi. Örneğin ben bir kimsenin vücut vücuda, karın karına, göğüs göğüse kolları arasındaysam, kendimi özgürce karşımdaki eti kavramış olarak hissediyor, ama öteki kişinin benim vücudumu kavrayışını hissetmiyordum.

S.de B. — Kendinizi edilgenlik biçiminde hiç hissetmiyordunuz.

J.-P. S. — Hiç; okşanan bir nesne olarak da yine hiç; bu durumda iki kişi arasındaki ilişkiler zorunlu olarak değişmiş bile bulunuyordu. Kişinin olabileceğiyle benim karşımda verebileceği arasında bir kopukluk vardı, çünkü bu kopukluk bende vardı. Böylece, eğer uygunca bir seks havasına sokulmuşsam çabucak; kolayca geriliyordum; sıkça aşk yapıyordum, fakat fazla bir zevk almaksızın. İşin so-

nunda yalnızca ufak bir zevk, ama hayli zayıf. Vücudun tümüyle dokunumda olmak, vücudu okşamak, kısacası ellerle, bacaklarla etkin olmak, kişiye dokunmak asıl anlamda aşk yapmaktan daha çok yeğlediğim bir şeydi. Aşk yapma, bana sanki zorunlu gibi geliyordu ve bu yüzdendir ki bir kadınla ilişkilerimde bunun böyle sona ermesi gerekli oluyordu... Fakat bu durum öteki kişinin, kitaplarda okuduğumuzun, bana söylenilenin bende yarattığı yansımadan gelmekteydi. Bana ait, benim içimden gelen arzum değildi. Bana kalsa ben bir yatakta çıplak olarak, çıplak bir kadınla, asıl cinsel eylemde bulunmaksızın, onu okşayarak, öperek pek âlâ kalabilirdim.

S.de B. — Peki bu tür soğukluğu neye bağlıyorsunuz? Ayrıca sanıyorum ki bu durum erkeklerin söylemedikleri denli sık olan bir haldir, çünkü bu konuda onlar pek sıkı ağızlıdırlar, bundan söz etmeyi sevmezler, onları rahatsız eder bu. Bunu böylece dedikten sonra, sanırım her özel durumun nedenleri vardır. Bu, kendini bırakma yoksunluğuna, vücudun bir çeşit büzülmesine de bağlı olabilir mi? Çünkü öyle erkekler var ki çok gençken orgazm anında nerdeyse, ayılıp bayılır, gerçekten alt üst ve perişan olurlar.

J.-P. S. — Hayır, ben hiçbir zaman orgazmda ne de başka herhangi bir aşk uygulamasında bilincimi yitirme tehlikesiyle karşılaşmadım.

S.de B. — Siz bunu neye bağlıyorsunuz?

J.-P. S. — Tamamen, aşk yapma eylemindeki orgazmın öznel ve edilgen kısmının, yatma eylemini meydana getiren nesnel ve etken kısım önünde yokolmasına.

S.de B. — Öyleyse soru daha genel sorulmalı. Asıl anlamdaki cinsel zevki reddetmeye değin varan, vücudun tüm edilgenliğini, kendi vücudunun yararlanımını bu tür dışlamayı neye bağlıyorsunuz? (belki ta çocukluğa değin geriye dönerek, bilmiyorum)

J.-P. S. — Buna bir dışlama denir mi bilmiyorum.

S.de B. — Ben bunun kafa düzeyinde olup bittiğini söylemiyorum ki, vücuda ilişkindir, hattâ vücudun kendisidir, ama niçin? Belki de bunun bilmediğiniz şeylere bağlı olduğunu söyleyeceksiniz bana burada.

J.-P. S. — Evet, sanırım bilmiyorum.

S.de B. — Memeden kesilme sorunlarına, gerçekten tamamiyle çocukluğa ait sorunlara bağlı olabilir.

J.-P. S. — Olanaklıdır.

S.de B. — İyi ama, çocukluk yaşantınızın bilinçli döneminde bunu açıklayacak bir şeyler görmüyor musunuz?

J.-P. S. — Hiçbir şey.

S.de B. — Bununla beraber bazen bana söylediğinize göre, kendini bırakmanın bağlı olduğu...

J.-P. S. — Ha, evet! küçücükken bile bu bende korku uyandırırdı, bırakma denilen şey. Ta başlangıcından bu yana hemen o anda oluşuveren bir şey vardı. Annemin beni bırakması hoşuma gitmezdi. Hem de zavallıcık evinde pek nadir bulunmasına karşın.

S.de B. — Bu eğilimi **La Chambre**'daki (1) Mme Darbida'da genişlettiniz.

J.-P. S. — Evet, öyle.

S.de B. — Bunu hiç mi hiç sevmiyordunuz.

J.-P. S. — Hayır, kesinlikle hiç.

S.de B. — Bu da vücudun, olumsallığın bir duygusuna mı bağlıydı?

J.-P. S. — Evet, bu da olumsallıktı.

S.de B. — Ancak etkinlik yardımıyla kendimizi kurtarabileceğimiz olumsallık.

J.-P. S. — Sonra sonuç bakımından etkinlik benim için insan olma olayıydı. Erkek olsun kadın olsun insan etkin bir varlıktır. Bu yüzden de daima geleceğe doğru çekiştirir, oysa bırakma yaşanılan andır ya da geçmişe doğru çekiştirir. İşte bu çelişki beni etkinliği, yani geleceği, geçmişe yeğ tutmaya götürüyordu.

S.de B. — Tutkalımsı ya da yapışkan şeye karşı ve, tam tersi olmakla birlikte, sizdeki çok güçlü söküp alma kavramlarına olan tiksintinize bağlı değil mi bu?

J.-P. S. — Kuşkusuz. Yapışkan ve tutkalımsı, bunlar olumsallıktır, bunların hepsi o anın öznelidir. Ayrıca sökme, geleceğe doğrudur. Şu sandalı anımsamak gerek. Hol-

(1) **Oda**, (Ç. N.)

landa'daki Utrecht kentinde bir psikolog gördüm...

S.de B. — Anımsıyorum. Size birçok resimler gösterdi — çok hızla giden bir sandal, yürüyerek giden bir adam, hızlı bir tren — ve sizin için hızı en iyi simgeleyen resmin hangisi olduğunu sordu. Sudan kendini söküp atmakta olduğu için tekneyi seçtiniz.

J.-P. S. — Su olumsalı temsil etmekteydi. Tekne katı, oluşmuş, sağlamdı.

S.de B. — Ve sökülme fikri vardı. Bu sizdeki, pek az ilgi duyduğunuz dirimsel değerler diye adlandırılabilecek tüm değerlere karşı var olan red duygusuna bağlı, sanıyorum. Doğanın değerleri. Doğurganlık gibi tüm benzer dirimsel değerler. Bunlar sizi pek az ilgilendirir.

J.-P. S. — Pek az.

S.de B. — Hayvanları hiçbir zaman sevmediniz.

J.-P. S. — Sevdim biraz, köpekleri ve kedileri.

S.de B. — Çok değil.

J.-P. S. — Hayvanlar, benim için felsefi bir sorundur bu. Özünde.

S.de B. — Öğrencilerinizle ne zaman boks yapıyordunuz?

J.-P. S. — Etkinlikti bu, boks benim için pekâlâ hoş ve uğraşılabilir bir şeydi, çünkü boks karşılaşmaları görmüştüm ve boksörü baştan başa bir etkinlik gibi görüyordum.

S.de B. — Sonra sizin beden eğitimi, daha doğrusu kültür fizik yaptığınız bir dönem de oldu.

J.-P. S. — Zayıflamak için yapıyordum onu. Pek de hoşuma gittiği yoktu. Sabahları yirmi dakika, yarım saat kadarcık. Ama o bile canıma okuyordu.

S.de B. — Vücut görünümünüz üzerinde yine de belli bir kaygınız vardı.

J.-P. S. — Evet. Hayatımda çok zaman, bir küçük şişko değil de bir küçük cılız olduğum izlenimini vermek için zayıflamayı denedim. Şişmanlık bana kendini bırakmayla, olumsallıkla ilgiliymiş gibi gelen birşey oluyordu da ondan zaten.

S.de B. — Zayıflamak için rejim yapmaya dek de vardırıyor muydunuz işi?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Hayır mı?

J.-P. S. — Ara sıra bana: «onu yememek gerek» dendiğinde bir zaman o şeyden yemiyor, sonra yeniden onu yemeye başlıyordum, çünkü çok özel, biraz önce söylediklerimin tümüne ters düşen yemek zevklerim vardır.

S.de B. — Örneğin?

J.-P. S. — Sosisler, sucuklar, salamlar.

S.de B. — Şarküteri cinsinden ne varsa.

J.-P. S. — Ne varsa; hayatımda bu cins şeylerden pek çok yemişimdir.

S.de B. — Neden ki, Alsas kökenli oluşunuzdan mı?

J.-P. S. — Öyle olsa gerek, besbelli bu merak oradan gelme; ama bu açıklama yeterli mi? Orası da ayrı bir soru.

S.de B. — Fakat yemek yemek hoşunuza giden bir etkinlikti galiba?

J.-P. S. — A tabii, çok hem de! Zaten görece olarak fazla yemek yemişimdir. Genellikle ağır şeyler... şu benim imgesel Pardayan vücuduma uygun düşmeyen cinsten, çünkü benim yağlanmama bu ağır şeyler neden oluyordu. Bu durum, pek az yemesi gereken kahraman Pardayan'a çok uzaktı, hattâ tersti.

S.de B. — Ya içme? İçmeden hoşlanmadığınız da hiç söylenemez.

J.-P. S. — İçmeyi de pek sevmişimdir, ama işin bu yönü çok karmaşıktır; vücutla bir ilişkisi yoktur.

S.de B. — Vücutla ha?

J.-P. S. — Bir dakika, doğru, ilişkisi var, ama o kadar da değil. Ben onu öyle anlamıyorum. Elbette fikirler için, içmekle çıkacak fikirlerin güzelliği için içmiyordum, ama yine de belli bir imgeleme biçimi için.

S.de B. — Nasıl bir imgeleme biçiminden söz ediyorsunuz?

J.-P. S. — Öznellik, belli bir biçimde icat edici oluyor. Gerçi ipe sapa gelmez şeyler icat eder, ama bu ipe sapa gelmez gevezelikler icadı sırasında insanın hoşuna gider.

S.de B. — Şunu da belirtmek gerekir ki siz hiçbir za-

man tek başına içen birisi olmadınız.

J.-P. S. — Hiçbir zaman.

S.de B. — Arkadaşlar arasında içmeyi seviyordunuz, öyle insanlarla ki...

J.-P. S. — Sizinle.

S.de B. — Evet, ama bazen benim hoşgörebileceğimin ötesinde içmeyi seviyordunuz. Çünkü bana öyle geliyordu ki bazen bu sizi sersemletiyordu. Buna karşılık, çok hoş olduğunuz bir derecesi vardı, çok şiirsel ve çok hoş olan bir içme noktası. Özellikle şu bizim şölenlerde ya da hani şu savaştan sonraki bizim için aynı zamanda bir boşalma da olan âlemlerde çok eğlenceli oluyordunuz.

J.-P. S. — Evet, psikolojik bir boşalmaydı bu. İşgal sırasında herkes bombok durumdaydı.

S.de B. — Arkadaşlarla içmek, örneğin Camus'yle, ne kadar eğlenceliydi. Alkolde bir tad olduğunu, çünkü bir çeşit riziko olduğunu söylerdiniz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Hafifçe de olsa yıkıcıydı.

J.-P. S. — Ama bu, bu durum çabucak geçip gidiyordu. Bir parça öte yana geçer geçmez insanda yıkıntı başgösteriyor ve riziko bir gerçeğe dönüyordu.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — O biçimdeki haliyle yıkım seviliyordu. Belli belirsiz sorgusal olan ve sonra da parçalara ayrılıp giden bulanık fikirler sahibi olmak seviliyordu.

S.de B. — Hiç uyuşturucu madde kullanmadınız; hiçbir zaman ne esrar ne afyon ne başka birşey aldınız. Sadece bir meskalin (1) denemeniz oldu, ama o da psikolojik inceleme amacına yönelikti. Fakat bir ara, yapmak zorunda olduğunuz büyük bir çalışmaya girdiğiniz bir sırada haddinden fazla uyarıcı kullanıyordunuz.

J.-P. S. — Yirmi yıl boyunca bunları haddinden fazla kullandım.

---

(1) Mescalline, peyotl adı da verilen, yutulması görsel hayaller meydana getiren, Meksika'da yetişen bir cins kaktüs bitkisinden elde edilen bir tür esrar. (Ç. N.)

S.de B. — Özellikle la Raison dialectique yılları boyunca. Ortedrin kullandınız, sonra çeşitli şeyler; ve koridran.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Peki, neydi sizin bu çok güçlü ilâçlarla olan ilişkiniz?

J.-P. S. — İşin ilginç yanı edebiyat üzerine yazdığımda ben bu ilişkiyi istemiyordum. Onu felsefe uğraşlarıma saklıyordum. Bu nedenledir ki Critique de la raison dialectique yapıtın plân yönünden, kompozisyon yönünden, berraklık yönünden bir baş yapıt değildir.

S.de B. — İkisi arasındaki bu ayrım nereden geliyor?

J.-P. S. — Deyimlerin seçilmesindeki, onların yan yana getirilerek bir tümce yapılmasındaki biçimde, kısacası üslupta ve bir de bir romandaki duyguları çözümleme biçiminde kesinlikle normal olunmalıdır diye düşündüm. Ama felsefede niçin bunun tersi olmalıydı?

S.de B. — Bunun nedeni orada yazdığınızdan daha hızlı düşünüyor olmanız değil midir?

J.-P. S. — Sanıyorum öyledir.

S.de B. — Öte yandan, deyimlerde bir seçim söz konusu değildi. Dört nala yazdığınızı anımsarım. Fakat bunda bir zorunluluk var mıydı yoksa gücünüzü aşarak gittiğinizi hissetmekten bir tür sapık zevk mi alıyordunuz? Zaten de bu gidiş 58'de hayli ciddi bir bunalıma yol açtı.

J.-P. S. — Bir parça, bir sapık zevk vardı. Bunun bir yerlerde çöküntü yapacağı, ama bunun ne zaman olacağının bilinmemesini içeren bir duyguydu. Bu işte ileri gidiyordum, bir tek koridran pastili değil, tutup her kezinde on adet alıyordum.

S.de B. — Hattâ dilinizin tamamiyle peltekleştiğini ve bir aralık nerdeyse yarı yarıya sağır olma noktasına vardığınızı biliyorum.

J.-P. S. — Bir tüp ortedrin bana bir gün yetiyordu.

S.de B. — Evet, oldukça korkutucuydu bu. Kafanızda yer eden bir düşünce vardı, o da tam kullanım düşüncesiydi; buna göre her dakikanın işe yaraması, beyin dediğimiz vücut bölümü de dahil vücudun gücünün sınırına dek

kullanılması gerekmekteydi.

J.-P. S. — Kafamda — tabiatıyla birbirinden iyice ayrılmış, çözümlenmiş, akılcı denilebilecek bir biçimde kotarılmış olmamakla beraber —, evet kafamda kâğıda dökmekte olduğum düşüncelerin yer aldığını düşünüyordum. İşte yapılacak tek şey onları birbirinden ayırmak, bu düşünceleri bir sürü çekmeceleri dolduracak olan kâğıtlara dökmekti. Oysa kafamdayken onlar çözümlemesi yapılmamış bir bütün oluşturmaktaydılar. Bu durumda, benim için felsefede yazmak, sonuç bakımından düşüncelerimin çözümlenmesinin yapmaya kalıyordu ve bir tüp koridranın anlamı ise şu şu düşüncelerin önümüzdeki iki günde çözümlemeye kavuşturulmasıydı.

S.de B. — Hayatınızda siz de hastalıklar geçirmiş olmalısınız ne de olsa?

J.-P. S. — Evet, çocukluk döneminde gözümden çektim. Çok daha sonraları ise bir kulak tozu iltihabından. 945 yılında kabakulak oldum.

S.de B. — Bazen epey şiddetli griplere yakalandınız; bir kez sizi bir ay yataktan çıkartmayan bir bağırsak gribi geçirdiniz. Çok büyük, rezalet diş ağrıları çektiniz. Bana hastalıkla, yorgunlukla ve acıyla olan ilişkilerden söz edesiniz isterdim. Tüm bu şeylerde epey garipliklerniz vardı. Kimileri var nazlanırlar, kimileri var nazlanmazlar; kimi adamlar en ufacık bir belirtiyi ciddiye alır, kimileri tersine hiç kulak asmazlar. Bir kısmı da hastalığı homurdana homurdana çekerler.

J.-P. S. — Bilmiyorum. Yalnız siz söyleyebilirsiniz benim bu ayrımda nasıl olduğumu...

S.de B. — İlk dikkatimi çeken sizin acıyı yarı yadsıma durumunuzdu. Rouen'da böbrek sancınız tuttuğunda daha gençtiniz, yirmibeş, yirmialtı yaşınızdaydınız. Gerçekten acı duymadığınızı söyleyerek doktorları çok şaşırtmıştınız. Oysa değil acı çekmemek, acıdan kusmuştunuz resmen. Ne ki, sizin fikrinizce acı daima acı yokluğudur, herzaman için bir tür acı çukuru vardır, bu hiçbir zaman tam tamına doldurulmaz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — O zaman acıyı bir çeşit stoisizmle (1) beraber alıyor ve hattâ acı niye daha da fazla olmuyor diye adeta şaşıyordunuz.

J.-P. S. — Evet, ama hiçbir zaman orta dereceden fazla acım olmadı.

S.de B. — Ne diyorsunuz, korkunç diş ağrılarınız oldu. Bir kezini anımsıyorum, o zamanlar sekreteriniz olan Cau şöyle diyerek bana telefon etti: «Bağıracak, bağırmak üzere». Çünkü masanızın başına geçmiştiniz ve tiksinç bir şekilde ızdırap çekiyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Tabii derhal dişçiye gitmiştik. Yine korkunç bir başka diş ağrısı anısı var kafamda, o da İtalya'da olmuş ve siz onu yogayla bastırmaya kalkışmıştınız. Onu yalıtmak yeter, deyip duruyordunuz; size göre durum şöyleydi: acı orada duruyor, ama acıdan başka birşey yok ve o da vücudun geri kalan kısmına yayılmıyor.

J.-P. S. — Sahiden, acının öznellikte eritilerek nerdeyse yokedilebileceği düşüncesine sahiptim. Aslında kendimin kendimle olan öznel ilişkisi pek de hoş değildi çünkü acıyla olan acısal karakterinin, katılksız öznellikte eritilerek ortadan kaldırılabileceği düşüncesindeydim.

S.de B. — Demek istediğiniz, bedensel varlığınızın zaten siz onu acıda erittiğiniz için size hoş gelmemesi gerektiğidir. Peki hastalık halindeki durumunuz boyun eğmişce mi, sabırsız mı, yoksa yatakta kalacağınız ve yorgun da olduğunuz için biraz dinlenecek olmanızdan ötürü için için memnun oluş biçiminde miydi? Ya da. aksine, yatakta kalmak zorunluluğunun verdiği kızgınlık mı?

J.-P. S. — Hepsinden vardı. Hastalığın evresine bağlıydı.

S.de B. — Hasta olmaktan ötürü bir çeşit zevk duyduğunuz oldu mu bazen?

J.-P. S. — Evet, kuşkusuz; eğer o sıralarda fazlaca ça-

---

(1) Stoicisme = Stoa felsefesi, stoacılık: Zenon'un kuramı. kısaca servet. sağlık, acı, vb. tüm dış etkenlere duyarsız kalarak sadece akılda yoğunlaşmaktır, (Ç. N.)

lışmış idiysem o benim için bir dinlenme yerine geçiyordu. Hastayken artık çalışmıyordum ve kendimi dipten doruğa etkinlik olarak değil, tersine... dipten doruğa olumsallık olarak hissediyordum.

S.de B. — O zaman hastalık size bir alibi (2), bir haklılık kazandırıyordu.

J.-P. S. — Evet. Bir haklılık getiriyordu. Bu bana benim artık ben olmamam için bir neden sağlıyordu. Başıma gelen benim dışımdan gelmiş olup beni, hani hoşuma da giden bir olumsal yapışkanlık içine atıyordu. Tabiatıyla etkinliği ancak bir ölçüye kadar, çoğu kez hastalığın o gerçekten şiddetli dönemi gelene dek sürdürüyordum. Bu da, biraz yazmaya çalışmak ya da daha sonra yazmak üzere bir takım şeyleri akılda tutmak şeklinde oluyordu. Ne var ki bu çabanın ürünleri zaten hep gayet berbat şeyler oluyordu.

S.de B. — Kabakulak olduğunuz dönemde net olmayan bir günce tutmaya giriştiğinizi anımsıyorum. Yine de tümden kendinizi bıraktığınız anlar olmuyor değildi.

J.-P. S. — Evet.

S. de B. — Özetle hastalık durumu bir çeşit kendinizi bırakmaya razı olduğunuz tek durumdu... Hayatta hiçbir zaman rahatlığa dönük tutumlara girmediniz. Örneğin hiçbir zaman yatakta okumazsınız. Bu, akşam yatarken ya da sabahları benim bayıldığım birşey. Yahut da, eğer kendimi yatağa atmıyorsam, okumak için herhalde divanıma uzanmaya can atarım.

J.-P. S. — Hiçbir zaman; ben masamın başına geçerim.

S.de B. — Okurken, hattâ koltuğunuzda bile oturmazsınız.

J.-P. S. — Genellikle, hayır.

S.de B. — Şimdi şurada benimle konuşmak için bir koltukta oturuyorsunuz. Fakat, okumaktayken dimdik arkalı-

(2) Alibi, uluslararası hukuk dilinde, sanığın suç anında suçun işlendiği yerden başka yerde olduğunu ispatlayarak suçsuzluğunu kanıtlamasıdır. (Ç. N.)

ğı olan, sert bir iskemle üzerindesinizdir.

J.-P. S. — Evet. Bu koltukta oturmayı bir çeşit oluruna bırakma gibi görüyorum biraz. Bulvar Raspail, 222 numaradayken hiçbir zaman bu koltukta olmazdım. Benim oturmadığım, konuklar için konmuş sandalyeler, koltuklar vardı.

S.de B. — Bunu nerdeyse ahlâki bir davranış olarak alıyorsunuz. Vücudunuzun imgesinin sizde nasıl oluştuğunu ve bu imgenin vücudunuz hakkındaki ilk algılamalarınız üzerine hangi ölçüde gelip yerleştiğini birazcık daha iyi açıklamanızı isteyeceğim.

J.-P. S. — İmgenin kaynağını mı soruyorsunuz? Belirgin bir olay var: bu da, yedi, sekiz yaşlarıma doğru annem piyano çalarken benim de maskaralık yapmamdır; annemin müzik uğraşı sırasında benim yaptığım şeyse imgesel düşlere karşı savaşan imgesel bir şövalyenin mimiklerini taklit etmekti; bu imgesel kişi aynı zamanda kendimdim, yani bir rol oynamaktaydım ama bu rol bana hakkıyla verilmişti. Takındığım bu kişilik benim kendimin, kendi imgesel vücudumun kendimdeki görüntüsünün kaynağını oluşturursa gerektir; az daha üste çıkınca, tam okumaya başladığım sıralarda yatağımda düşler kuruyor ve uykuya dalmazdan önce alevler içindeki evlerden genç kızları kurtaran bir kişiyi imgeliyordum; bu kişi yetişkin çağdaki biriydi; ben daima yetişkin bir imgesel vücuda, hem de bu vücudun sahibi, alevler içindeki evlere tırmanıp sırtına yüklediği genç kızları kurtardığına göre gücü kuvveti epey yerinde bir imgesel vücuda sahip olmuşumdur. Şu halde, ta ilk baştan beri, daha okumayı bile bilmezken, ama bana anlatılan hikâyelerden çıkarttığıma göre kendimi, derdi bir genç kızın ya da bir çocuğun kurtarılması olan, ötekilerden üstün olup da küçüklere, zayıflara eğilmiş olan güçlü kuvvetli bir kahraman rolüne sokmaktaydım. Nereden geliyordu bu bana? Bilmiyorum, sanırım pek çok insan gençliklerinde bu cins düşler kurmuşlardır. Lâkin, bunun bende tüm yaşantım boyunca sürmesi, işte fazla olan budur...

S.de B. — Çünkü bu, tüm hayatınızca sürüp gitti demek? Bir zaman sonra delikanlılık dönemine girdiniz, bu

cins romansı düşlemeleri de tabii bırakıverdiniz! bu imgesel vücuttan ne kaldı geriye? Ya daha daha sonraları, olgunluk dönemine vardığınızda?

J.-P. S. — Valla, önce vücut çalıştırmaları yapmağa karşı bir merak kaldığını söyleyebilirim; Enstitü'ye girer girmez, boks yapmak üzere cimnastik salonlarına koştuk. Paralı boks dersleri veren bir cimnastik salonunu şimdi bile anımsıyorum, kaç kez bu salona bakmaya, ücretleri sormaya gitmişizdir, ama bize hep fazlaca pahalı geliyordu.

S.de B. — İyi ya, boks yapma istemi imgesel bir vücutla ne bakımdan ilgiliydi?

J.-P. S. — Bu şekilde, artık bende olmayan, yitirmiş bulunduğum bir gücü yeniden bulmak istiyordum; ben bu gücü amatör boksör olarak geliştirecektim, bu benim gerçek vücudumun, yani ashında imgesel olan şu eski vücudumun geri dönüşü olacaktı; sonunda da bu iş, Le Havre'da öğretmenliğe başlayıp da öğrencilerle boks yapmaya başladığımda gerçekleşmiş oldu; açıktır, bu biraz imgesel oluyordu, ben gerçek bir boksör değildim; döğüş sırasında imgesel varlığın artık geçerli olmadığı gerçek bir çalışma vardı; ama döğüş öncesinde ip atlarken, ya da döğüş sonunda Bonnafé bana döğüşme biçimimiz hakkında dikkat edilecek noktaları açıklarken ben yeniden imgesel varlığıma bürünüyordum.

S.de B. — Peki, doğruyu söyleyin bakalım, döğüşü sık sık kazanır mıydınız yoksa yenilir miydiniz?

J.-P. S. — Gerçekte hiçbir zaman ne yenen ne de yenilen olurdu, iki raund boks yapıyor sonra bırakıyorduk, bunlar herşeyden önce sonuçsuz karşılaşmalardı. Ağırlıklara, boylara fazla aldırmadan ölçüler alınıyordu; 1,75 m. boyunda olan Bost'un, 1,60 m. gelen benimle aynı ölçümde yer aldığını anımsıyorum. O «orta» siklette ya da belki «hafif»'de yer alırken, ben «tüy» siklette bulunuyordum.

S.de B. — Pekâlâ, hayatta boks dışında başkalarına göre kendinizi daha güçlü hissediyor muydunuz? Otuz, kırk yaşlarınızdayken demek istiyorum.

J.-P. S. — Mantık çerçevesinde düşünerek neysem kendimi öyle alıyordum; ama herhangi bir kimseyle döğüşe-

bilip, onu yenen biri imgesi de kafamdan sık sık şöyle gelip geçen bir imgeydi tabii.

S.de B. — Peki bunu ne zamanadek korudunuz?

J.-P. S. — Bilmiyorum, ama ona iki kez baş vurduğumu anımsarım. İlk kez, 1937-1938'lere doğru Laon lisesinde şöyle oldu: Öğretmenler odasındaydım; hemen hemen ben yaşlarda bir öğretmen tören toplantısına katılmadığım için bana bazı anımsatmalarda bulunması gerektiğini düşünmüş olmalıydı, derken bilmiyorum nasıl oldu bir ara adama vuruvermişim. Bir çeyrek saat boyunca odanın etrafında dört dönerek boğaz boğaza geldik. Sonunda bir üçüncü öğretmen geldi de dövüşü durdurduk.

S.de B. — Bu birinci olay, ya öteki nedir?

J.-P .S. — Öteki, tutsak olduğum zamana rastlıyordu; kampta boksörler, profesyonel antrenörler vardı ve pazar günleri eğlence kabilinden boks maçları düzenliyorlardı. Tutup genç ve çok nazik bir matbaa dizgicisiyle benim aramda, ama özel olarak, bir dövüş düzenlemişlerdi. İki raund oldu: ilkinde açıkça ben üstündüm, ama ikincide, yıllardır boks yapmamış olduğumdan o bana üstün geldi. Sonuç beraberlik oldu. Bunun benim için hayal kırıklığı yaratan yönü şuydu ki Pardayan için beraberlik diye bir şey yoktu.

S.de B. — Yıl 41'e geliyordu. Nice zaman sürdü şu Pardayan imgesi?

J.-P. S. — Yavaş yavaş edebiyata geçti; oradaki kahramanlarım daima boylu boslu olmuşlardır: Mathieu ve, herşeyden önce, Roquentin. Roquentin kitabın sonunda bir Korsikalıyla döğüşür ve üstün gelir; söylemek gereksiz, bunlar Pardayanlardan olmayan, fiziksel yönden normal olan, fakat yine de uzunca boylu adamlardı, oysa ben ufak tefektim; onlar beni temsil ediyorlardı; onlar benim ta kendimdiler ve bununla beraber onlarla temsil edilen ben uzunca boylu ve güçlüydüm. Psikolojik olarak bu ikisinin birlikte gidip gitmeyeceğini düşünmek, işte bu benim hiç tınmadığım bir şeydi.

S.de B. — Bu edebiyattı; ama ben yine aynı noktaya dönüyorum, hayatınızda o imge nasıl gözden yitti? Seksen yaşınızadek pekâlâ süremez miydi? Yaşadığımız şu anda ken-

dinizi artık boylu boslu olarak hissetmiyor musunuz?

J.-P. S. — Hayır, ama kendimi ufak da hissetmiyorum. Geriye kalan, aslına bakarsanız, boyca bir eşitliktir. Orta ya da büyük boylular arasında kalmış bir küçük adam değilim, ötekilerin eşitiyim. Örneğin, **Temps Modernes** toplantılarında, kendim kısa boylu biri olarak, karşıma orta ya da uzun boylu genç adamlar çıktığı izlenimine kapılmıyorum. Hepimizin eşit olduğu izlenimini taşıyorum. Pouillon da ancak benim kadar boylu. Onu boyca kendime eşit görmekteyim.

S.de B. — Ya peki yaşınız kendiniz üzerine sahip bulunduğunuz imgeye girmekte midir? Bir zamanlar girmişliği oldu mu ve şimdi giriyor mu?

J.-P. S. — Genç olduğum sırada girdi; genç olduğumu bilmekteydim, anımsarım, askerliğimi yaparken bir nöbetçi kulübesinde nöbet tutuyordum; bilmiyorum nedendir, o gece gayet güçlü biçimde genç olduğumu, yirmiüç yaşımda bulunduğumu hissettim (ertelemeler yüzünden askerlik hizmetimi çok geç yapmaktaydım). Gençliğimi hissetmekten birden içimden bir sevinç, bir tad duygusu kopup geldi. Bugün, elbet bu farklı bir şeydir ama kendimi yaşlı hissetmemekteyim, kendimi o çağımdan daha yaşlı hissetmiyorum. Hep düşünmüş olduğum, **La Nausée**'de betimini biraz yaptığım birşey var, o da deneyimler olmadıkça ihtiyarlama da olmaz düşüncesidir. Bunun açıklaması da şudur: ağır ağır bir karakteri oluşturan yavaş bir olaylar, deneyimler birikimi; bu, XIX. yüzyılın sonunun ve ampirizmin yani deneyciliğin mitlerinden biridir. Bunun cidden var olduğunu düşünmüyorum; benim arkamda tutup da hikmetler, bir takım fomüller, varolma biçimleri haline dönüştürebileceğim bir yaşantı, bir deneyim yoktur. Bu durumda, deneyim sahibi olduğumu da düşünmediğime göre, vücudumun iyi gitmesi ölçüsünde, nerdeyse yetmiş yaşımda iken otuz yaşımda olduğumun aynısıyımdır.

S.de B. — Ama vücudunuz otuz yaşınızda olduğunuz zamanki kadar da iyi çalışmıyor olsa gerek?

J.-P. S. — O kadar iyi çalışmıyor.

S.de B. — Örneğin yürümekte biraz güçlüğünüz var.

J.-P. S. — Evet, biraz da görmekte sıkıntım.

S.de B. — İlaçlar kullanmak zorundasınız.

J.-P. S. — Evet, ama kendimi buna çabuk uydurdum; örneğin, artık pek az görüyorum ama bu beni rahatsız etmiyor, başımın çaresine bakıyorum; sizin yüzünüzü artık iyi görmüyorum, hattâ şu anda hiç görmüyorum: bu benim gönlümü karartmıyor; ben onu başka durumlar içinde başka bir biçimde görmekteyim; iyi-kötü kendimi yönetmeyi beceriyorum; eşyaların temsil ettiği biçimi, benden nice mesafede bulunduklarını kaba taslak görüyorum, yönümü saptamama yetiyor bu. Şu anda içinde bulunduğum durumda kendimi kötü hissetmiyorum ve durumumun normal olmadığını bilmekten onca da acı duymuyorum.

S.de B. — Bunun genç birinin başına gelebileceğini de unutmayın. Bunun cesur ve iyimser olan, hayatı kendilerine verildiği gibi alan bazı insanlarda raslanan bir karakter çizgisi olduğunu sanıyorum; nasıl ki Pouillon'a göre kendinizi ufak hissetmiyorsanız, aynı biçimde yaşlı da hissetmiyor musunuz?

J.-P. S. — Valla doğrusu hayır; onlarla kendimi tastamam aynı düzeyde hissediyorum; onlar benim bilmediğim birtakım şeyleri biliyorlar, ama ben de onların bilmediği başka şeyleri biliyorum. Elbette artık otuz yaşlarımda olmadığımın farkındayım. Kendimi elli yaşlarda bir yere oturttum. Bu, şu demek oluyor, evinin merdivenini inen, sokakta yürüyen, insanları görüp selâmlayan bu kişi elli yaşlarında bir adamdır. Gerçekte kendimi yirmi yaş gençleştirmiş oluyorum.

S.de B. — Geçen gün doktor size genç olduğunuzu söylediğinde bunun hoşunuza gittiğini söylediniz bana, ne dersiniz?

J.-P. S. — Evet, bu bana söylendiğinde, her zaman hoşuma gitmiştir; zaten pek öyle sıkca da söylendiği olmaz, fakat o gün doktor benim tavırlarımdan pek açık bir biçimde şaşkınlığa düştü. Üstelik işte onun bu şaşkınlığı, arkadan söylediği tümceden daha fazla hoşuma gitti benim. Bana hoşnutluk veren bir başka şey daha varsa o da ak

saçlı olmayışımdır. Bu, benim belirgin bir saç rengim var demek değil tabii...

S.de B. — Yanaklarınıza uzanan perçemler beyaz, sonra iyi traş olmadığınız zamanlar sakalınızın kılları da beyaz. Fakat madem bu konuda duyarlısınız, daha özenli olmanız, sizi yaşlı gösteren ne varsa onları daha iyi traş etmeniz gerekir; saçlarınızın rengi sahiden de gri, beyaz değil.

J.-P. S. — Bu garip işte; biraz önce size söylediklerime göre gerçekten vücuduma daha fazla özen göstermem, örneğin daha uygun bir biçimde traş olmam gerekirken bunu yapmıyorum. İmgesel kişi bir gerçek destek gereksinimindedir, öyle olunca bu berikisi de elden geldiğince genç olmalıdır. Burada bir çelişki var.

S.de B. — Evet, imgesel kişi kuşkusuz incedir, çeviktir, oysa gerçek kişinin bir küçük göbeği var. Ama zayıflamak için pek birşey yaptığınız filân da yok.

J.-P. S. — Hayır. Ara sıra, dört beş ay bir şeyler yapıyorum...

S.de B. — Birazcık dikkat ediyorsunuz, evet. Öyle pek fazla da şişman değilsiniz ama yine de, eğer imgeleminize uygun düşen bir sıklık merakınız varsa elbette daha ince olmalısınız.

J.-P. S. — Kuşkusuz.

S.de B. — İmgesel görüntü sizi halen doyuruyor ve gerçek vücudunuza olan merakınızı uzaklaştırıyor mu?

J.-P. S. — Evet; şu içinde bulunduğumuz süreçte, ara sıra imgesel görüntüden halen birşeylerin kaldığını sanıyorum; artık bir Pardayan değildir bu, ama imgelemde kalıp giden bir şey: çekici fiziksel bir kişi. İnsanın vücudunu görmediği, yüzünü bile değil, sadece elleri, ayakları gibi çok az şeyini gördüğü düşüncesinden yola çıkmak gerekir; zaten benim imgesel kişimin de üç boyutu yoktu; elleri ve gözleri vardı hepsi o kadar. Bacakları benimkilerden çok daha uzundu tabii, elleri de çok daha güçlüydü, ama benim gördüklerim, daha doğrusu gözümde biçimlendirdiklerim onun elleriydi. Şimdi artık tüm bunlar yok ol-

muş durumdadır. Artık ne güçlü olduğumu ne de uzun boylu olduğumu düşünüyorum.

S.de B. — Geçenlerde gerçek vücudunuzla daha çok, hayli kötü ilişkiler içinde bulunmuş olduğunuzu söylüyordunuz. İmgesel vücutla olan ilişkiler bu güçlüğü hangi ölçüde örtmekteydi? Ya da hangi ölçüde bu ilişki gerçek vücudunuzla olan kötü ilişkilerin tamamen dışında kalmaktaydı?

J.-P. S. — Dışında kalmaktaydı. Senestezik duyumların benim için hoşnutsuz olmasına yol açan fiziksel taraf olduğu gibi duruyordu, ama şunu iyi anlamak gerekiyor: bu, benim vücudumun maddesiydi, ama o benim imgeme eşdeğerdeki bir şeyle aşılmış bulunuyordu; o benim imgem değildi ama ona eşdeğerdeydi. Kendimi özellikle etkin hissediyordum ki bu da özelde kadınlarla cinsel ilişkilerimi açıklar; etkindim ve beni de asıl anlamdaki cinsel eyleme götüren etkinlikti; bu konuda sadece şöyle böyle bir arzu duyuyordum, ama bir çiftte sahip olunması gerekli şey etkinliktir; sanıyorum ki kadınla eşitlik anlayışını bir parça aşındıran nedenlerden birisi budur. Oysa ki gerçekte kadınlar ve erkekler olarak bizim eşit olduğumuzu düşünüp dururum. Fakat birleşmedeki fiziksel pozisyon ve benim orada ortaya koyduğum hiç de gerekli olmayan, benim biraz da sapıkça olan kendi duyarlılığıma yanıt oluşturan etkinlik, işte bu erkek etkinliğiydi.

S.de B. — Niçin sapıkca diyorsunuz?

J.-P. S. — Çünkü cinsel birleşme anında kusursuz fiziksel duygunun etkinlik duygusu olduğunu sanmıyorum. Bu, daha karmaşık olmalı; bu, etkinlik ve hem de duyarlılıktır; edilgenlikle etkinlik iki kişinin her birinde olmalıdır. Öteki beni okşadığı ana göre edilgen olmalıyımdır, benim onu okşadığım ölçüde etkin olmalıyımdır.

S.de B. — Evet, tamamen aynı düşüncedeyim; oysa sizde gelişmiş olarak bulunan yalnızca bir etkin taraf vardı. Bu ise sizi kendi kendinize sahip olmaya ama aynı zamanda da bir tür soğukluğa götürüyordu.

J.-P. S. — Hemen hemen de azıcık bir sadizme. Çünkü kişi verilmiş bulunuyordu ve ben de o değildim. Ben o

değil miydim? Oydum, fakat verilmiş olan, o anda benim için hiçbir şey değildi, çünkü ben etkinliktim.

S.de B. — Kendinizin katıksız etkinlik ve ötekinin katıksız edilgenlik olduğu ölçüde bunun yarı sadik birşey olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet. Çünkü sadizmi temsil eden, edilgenliğe karşıt olan etkinliktir de.

S.de B. — Çünkü normallik, gerçek bir karşılılık olacak iken öteki, eşya durumuna sokulmuş bulunmaktadır.

J.-P. S. — Çok doğru.

S.de B. — Sizde bu edilgenliğin reddedilmesi olayının niçin olduğunu açıklayabilir misiniz? Vücudunuzda yaşamış olduğunuz şu red olayını?

J.-P. S. — Düşünen, kalemimle çalışıp yazan biri olduğum sürece gerçek anlamıyla edilgenliği reddetmedim. İnsanlarla etkilendim, benim anlamadığımı onların anlamakta olduklarını düşündüm: benim işimde bir edilgenlik ögesi vardır.

S.de B. — Evet, fakat ben vücut düzeyinde konuşuyorum. Anne tarafından, dede tarafından fazlaca nazlandırıldınız, pohpohlandınız, kucaklandınız da bunlara karşı mı katılaşıp kaldınız?

J.-P. S. — Olanaklıdır, zaten bunu **Les Mots**'da kaydetmişimdir. Evet, böyle bir şeyler oldu. Kendimi sevilen minik, tatlı bir oğlan çocuğundan başka bir şey gibi hissediyordum: böylesi bir çocuk, benim olmak istediğime hiç uygun düşmüyordu. Yetişkinler güzel değildiler, yakışıklı bir adam olan dedem bir yana tabii. M. Simoneau örneğin, ya da filânca başkası gerçekten çirkindiler. Gelecekte kendimin de biraz onlar gibi olacağını düşlüyordum. İşte o zaman, gayet çirkin olan bir adam vardı ve o bendim, sonra son derece sevimli bir minik oğlan çocuğu vardı ve aynı biçimde o da bendim, fakat daha az gurur duyduğum, daha az memnun olduğum bir ben.

S.de B. — Acaba etkinlik elverişsiz biçimde ortaya çıkmış bir komplekse, yani çirkinliğe karşı bir tepki olmuş olamaz mı?

J.-P. S. — Sanmıyorum, çünkü ben çirkinliğimin farkı-

na ancak oniki yaşımda bana «büyük şapkalı koca budala» diyen küçük kız olayıyla vardım. Budur bana çirkinliğimi öğreten. Daha önce, hayır.

S.de B. — Ama sizde de bu katıksız etkin tutum daha öncesinde var mıydı? Kendinizi daha fazla bırakıyor değil miydiniz?

J.-P. S. — Tüm çocuklar gibi kendimi annemin okşamalarına bırakıyordum, ama artık etkindim: küçük kızları ayartmak için oyuncak kukla oynattığımı anımsayınız; imgesel bir etkinlikti bu, ama bir etkinlikti.

S.de B. — Evet, ama tüm çocuklar az ya da çok etkindirler; edilgenliğini hepten geriye itmeksizin de etkin olunabilir.

J.-P. S. — İşte burada sizi yanıtlamakta güçsüz kalıyorum: yaşadığım o zamanlar uzaklarda, gerilerde kaldı artık.

S.de B. — Yahut da La Rochelle'deki yıllar, zorbalığın öğrenilmesi, annenizin yeniden evlenmesi, tüm bunlar sizi aşırı bir davranışa götürmüş olamaz mı? Belli bir dönemde okşanmaktan yoksun kalmış olamaz mısınız? Pekçok varsayımlar var: bu sevgi belirtileri çok aşırı oldukları ve sizi çok sevilen bir eşya haline getirdikleri için ondan tiksinti duymuş da olamaz mısınız? Ya da oniki yaşınıza doğru bir tür ani yoksunlukla karşılaşmış olmak? O sıralarda pek fazla içini dökme yoksunluğu çekmiş olmalısınız.

J.-P. S. — Vardı bu, ama yeterince iyi çalışmadığımdan dolayı kendimi bir tokatlama isteği de vardı.

S.de B. — Bu size acı yönünden büyük bir katılık verdi, çünkü acı size nerdeyse normal senestezi gibi geliyordu. Bu size, görenlerin hiç gözünden kaçmayan bir kendini bırakmayı red duygusu da verdi; gayet sert sandalyeler üzerinde oturarak çalışmak, v.b. Hep böyle mi oldunuz?

J.-P. S. — Evet, daima; etkinliğin kendini koyverme yokluğunu içerdiğini düşündüm hep. Tabiatıyla kendini bırakma yokluğu demek, senestezi yokluğu demektir, ama bir ölçüde imgeselin yokluğu da demektir; imgesel kahraman bir bakıma, insanın kendini bırakmasını haklı kılmaktadır, çünkü o imgeselde bunu tamamiyle reddetmektedir;

öyle olunca insan gerçeğin içine kendini bırakabilir; fakat aynı zamanda, bu kahramanı ben icat ettiğimden kendini bırakmaya doğru kaymayı ona yasaklamanın gerektiğini düşünüyordum ve kendim de onun gibi yapıyordum.

S.de B. — Ben başta olmak üzere birçok kimsenin gözüne çarpan şöyle bir çizgi vardır: sizin davranışınızda, sizin jestlerinizde her zaman için çok canlı, çok ivedi, çok girişimci birşey olmuştur; hattâ örneğin yürüyüşünüzde ve yürürken omuzlarınızı biraz kımıldatmanızda, kollarınızı biraz oynatmanızda bile vardır bu hal. Elli, ellibeş yaşlarınıza doğru bu hal hattâ bir sinirlilik haline geldi: örneğin bir kezinde, Roma'da bir lokantada bulunduğumuz sırada Sylvie bizi tanıdı; kendisi karşıdaki bir otelde bulunuyordu, penceredeydi; bizi gördüğü yoktu ama öylesine telâşla koşuşturup duran ayakları görünce kendi kendine «bu garanti Sartre'dır» demiş. Ayaklarınız çok sinirliydi. Aynı biçimde dirseklerinizde de öyle bir telâş vardı ki hiç durmamacasına kımıldadıklarından koltuklarımın kollarını aşındırıyordunuz. Bu da elli, ellibeş yaşlarında olduğunuz sıralardaydı.

J.-P. S. — Gerçekten de bir on yıl kadar biraz sinirli oldum; o da geçti.

S.de B. — Çok aşırı koridran kullanmaktan oluyordu, sanıyorum.

J.-P. S. — Olabilir.

S.de B. — Şimdi geçti çünkü artık kahve de koridran da almıyorsunuz, çok fazla uyarıcı ilâç alıyordunuz... öyle ki sonunda bir bunalıma yol açtı.

J.-P. S. — Dikkat ediyor musunuz, koridrana olan güven imgeselin bir parça sürdürülmesiydi; sabahleyin on tane koridran alıp da çalıştığım sırada içinde bulunduğum durum vücudumun tam bir kendini bırakması oluyordu; kendimi, kalemimin devinimleri, imgelemlerim ve oluşup giden düşüncelerim aracılığıyla yakalıyordum; Pardayan olarak bildiğim şu etkin yaratıktım, her şeye boşveren...

S.de B. — Kendini yıkıma götürmekte olan ve sizin kendisine karşı dalma nerdeyse saldırgan bir tutum takındığınız gerçek vücut. Kendinizi yıkıma götürdüğünüzü gerçek-

ten de düşünmemekteydiniz, ama aslında kaç kez ve bir hayli kendinizi harap etmiştiniz; allahtan çok iyi bir temeliniz vardı da olağanüstü biçimde toparlandınız, fakat doğrusu nice kez kendinizi harap ettiniz. Buna dışsal bir tanık olarak da, çabuklukta, etkinlikte kusursuz derecede dengeli bir vücuda sahip olduğunuz bir dönem yaşadığınız gösterilebilir; beceriksizdiniz, evet ama bu başka şey, ama doğrusu sizin sokakta yürüyüşünüzü görmek başlıbaşına bir zevkti örneğin; hızlı, olumlu birşeydi, neşeliydi. Bir yandan içten içe derinizde hayli rahatsız iken, vücudunuz bir neşelilik izlenimi yaratıyordu.

J.-P. S. — Çünkü etkindi.

S.de B. — Çünkü her zaman çok neşeliydiniz. Her zaman gayet neşeli bir mizacınız olmuştur. Bu sizin davranışlarınızda, jestlerinizde kendini belli ediyordu. Canlıydınız, neşeliydiniz. Bir parça bozuk olduğunuz bir dönem oldu, o zaman da son derece sinirliydiniz, hem de örneğin benim çalışma salonunun kadife döşemesini eskitecek denli, oraya ek bir parça koymak zorunda kaldım, oradaki tepinmelerinizden dolayı kumaş kaplamanın iplikleri o denli ortaya çıkmıştı çünkü. Ya koltuklar, üzerlerindeki dirsek darbelerinden dolayı onları da yeniden kaplatıyordum.

J.-P. S. — Evet, son derece sinirli devinimlerim vardı; ama unutmayın ki bu koridran bana, kendimin kendime tamamen bir yapışması izlenimi vermekteydi. Senestezi nerdeyse yitiyordu, öte yandan tam da yazmakta olduğum anda hattâ, kafamın içinde oluşturup durduğum düşünceler vardı ve tüm bunlarla birlikte yazı olayı vardı.

S.de B. — Evet, ama ben bir tek koridrandan söz etmiyorum; ben tüm hepsinden söz ediyorum; bunlardan almadığınız günlerde bile bunları kullanıyor olmanız artık kırk, elli yaşlarınızın dengesi sayılamayacak bir hal yaratıyordu sizde. Bu büyük sinirlilik hali ellibeş, altmışbeş arasıydı ve ondan sonra değişti, çünkü size tansiyonunuzu düşürmek için ilâçlar, ağrı kesiciler verdiler; şimdi çok daha sakin bir vücudunuz var. Konuşmadığımız birşey daha var ki o da uyku. Uykuyla aranız nasıldır?

J.-P. S. — Kusursuz. Otuz yaşımadek hiçbir uyku ilâ-

cına gereksinim duymadan uyuyordum, başımı yastığa koyar koymaz ertesi sabahadek uyuyordum.

S.de B. — Sizi tanıdığımda garip alışkanlıklarınız vardı yine de?

J.-P. S. — Evet, gözlerimin üzerine gözbağı ve kulaklarıma da ses geçirmez tıkaçlar yerleştiriyordum. Ama bu çok iyi bir uyku oluyordu; sonraları savaşın peşi sıra uyumak için kaşeler alıyordum; zaten bu kaşeler sabahın sekizinden, dokuzundan başlayarak yazmak için yuttuğum uyarıcı haplara karşı bir denge olarak zorunluydu. Uzun süre Belladenal almışımdır. Akşamları, bir de pek fazla tansiyonum olduğunda bundan dört ya da beş kaşe alırdım.

S.de B. — 1958'de sizi nöbetin kıyısına getiren bir tansiyon yükselmesine uğradınızsa da nöbete yakalanmadınız.

J.-P. S. — Öyle oldu. Bunun üzerinedir ki uyumak için o sırada bana kaşeler verdiler; artık koridran almıyordum tabiatıyla, ama uyumak için bu kaşelerden alıyordum. Değişik şeyler olmalarına karşın sık sık Belladenala dönüyordum. Halen uyku ilâçları alırım fakat önceye göre çok daha az olarak. Şimdi kullandığım uyku ilâcı olan Mogadondan sadece bir tek kaşe alıyorum, oysa bir zamanlar dört beş kaşe alırdım.

S.de B. — Üstelik bilmem ki bu iş şimdi basit bir alışkanlıktan başka birşey midir?

J.-P. S. — Fakat eğer hiçbir şey almazsam, kendimi o denli rahat hissetmiyorum.

S.de B. — Çünkü iyi uyuyamayacağınızı kuruyorsunuz da ondan. Bu psişik birşeydir. Bana kalırsa yine aynı derecede iyi uyuyabilirsiniz; neyse pek önemli değil. Şu halde dertsiz ve çok iyi bir uykunuz var demektir.

J.-P. S. — Tabiatıyla bir kaşe aldığım andan sonra, gece yarımda uykuya dalar, sabah saat sekiz ya da dokuzda uyanırım. Kısaca uykuyla bir derdim yok.

S.de B. — Peki ara sıra düş görür müsünüz?

J.-P. S. — Hayır. Bir zamanlar görürdüm; halen de uyandığımda kafamın içinde tüm bir kaynaşma vardır, fakat bunun ne biçimi, ne adı vardır. Yaklaşık otuz yaşımdan bu yana gördüğüm düşlerin anısını tüm yitirdim.

S.de B. — Sahiden de tüm yaşantımızda, sanırım bana bir tek olsun düş anlatmadınız. Herkes gibi siz de düş görüyordunuz fakat uyanınca düşlerinizi yitirdiğinizi ve düş görmediğiniz izlenimine kapıldığınızı sanıyorum.

J.-P. S. — Anne ve babamın yanında çalıştığı sırada kendisinin çukurlara düştüğünü imgeleyen bir hizmetçi kızı bir akıl hastanesine götürmelerinden bir kaç gün sonra delilik üzerine düşler, karabasanlar görmüş olduğumu halen anımsıyorum; kızcağız sokakta, önünde çukurlar görüyor, birden içine düşüyor ve ağlıyor, krizler geçiriyordu. Annemle babam kendisini bir doktora göstermişler, o da hastaneye götürülmesine izin vermişti. Ben bu çözüme şiddetle karşı gelmiştim, ama karşımdakiler anne babamdı, yapabildiğim tek şey onlara düşüncemi aktarmaktı; bu olaydan benim de benliğimin derinliğinde bir çeşit karışıklık kalmıştı ve o gece düşler görmüştüm; o zamanlar gördüğüm düşleri az çok halen anımsıyorum.

S.de B. — Hangi döneme doğruydu?

J.-P. S. — Paris'te oluyor, savaştan önceydi annemlerle birlikte oturmaktayken.

S.de B. — Öyleyse bu çok eski bir anı. Başkaca düşler de anımsıyor musunuz?

J.-P. S. — Hayır, ama çok düş görmekte olduğumu biliyorum.

S.de B. — Onları anımsamak sizi ilgilendirmedi mi?

J.-P. S. — Bunu yaptım bile. Düş gördüğüm sırada düşler hakkında **L'Imaginaire**'de yazdım biliyorsunuz. Eninde sonunda uyku dediğin yine de var olmayan birşeydir. Yahut da olaysız olarak varolan birşey. Akşam sizden ayrılıp da yatmak için merdiveni tırmanırken bir savaş alanına gitmekte değilimdir, bunu bilirim, gideceğim yer tümel bir yokoluştur... Sindirim işlevlerim de çok iyidir.

S.de B. — Evet, sizi hiç deniz tutmamıştır.

J.-P. S. — Hiç, üstelik az da gemi yolculuğu yapmamışımdır.

S.de B. — Kafayı çektiğinizde bile hiç hasta olmadınız; olsa olsa ya başınıza ya da devinim aygıtınıza vuru-

yordu, fakat karaciğere ya da sindirim aygıtına hiçbir zaman.

J.-P. S. — Bir kez kusmuşumdur; bir ödül dağıtım gününün arifesiydi. Önce kumsalda öğrencilerle akşam yemeğini yemiş, ardından o akşamı genelevde kapatmış, ama zaten orada da bir tüketim yapmamıştım.

S.de B. — Bir başka kez daha kusmuştunuz, o da Japonya'da çiğ balık yediğinizde olmuştu; ilk anda durumu çok çok iyi idare ettiniz ama odanıza girer girmez hasta oldunuz. Oradaki bu olay bir mide bozukluğu değil de psişik bir durumdu.

J.-P. S. — Bana ne olduğunu anlayamamıştım.

S.de B. — Kişiliğinizin psikozomatik (1) yönünden yine söz etmek gerekecek. Çünkü genelinde siz son derece kendinize sahip, çok düşünceli, çok bilinçlisiniz; ama öyle halleriniz de var ki, o sırada vücudunuz, daha siz ne olduğunu bile anlıyamadan, tepkide bulunuyor, örneğin şu az önce dediğiniz durum. Tüm akşam yemeği boyunca çok nazik oldunuz, benim midemi bulandıran yemekleri tabak tabak yediniz, otele dönüldü, ateşiniz var sandınız, kusmaya gittiniz ve orada bunun yalnızca bir bulantı olduğunu, ama tüm ziyafet süresince kendi üzerinizde yapmış olduğunuz çabaya karşı psikozomatik bir tepki anlamına gelen bir bulantı olduğunu anladınız.

S.de B. — Üzerinde pek az konuştuğumuz bir konudan söz edelim: gıdalarla ilişkileriniz. Bunun hakkında söyleyecek birşeyleriniz var mı?

J.-P. S. — İşin aslında ben oldukça az birşeyler yemekle yetinmeyi severim. Dokunmadığım şeyler vardır, örneğin domates. Ömrümde yemedim desem yeridir. Domatesi öyle pek fena bulduğumdan ve tadının o denli içimi bulandırmasından değil. Fakat fazla hoşuma gitmiyor, bunun üzerine ben de ondan yememek kararı aldım ve ge-

(1) Fr. psychosomatique: aynı anda hem zihni hem vücudu ilgilendiren. (Ç. N.)

nellikle çevremde bu kararıma saygı gösterilir.

S.de B. — Böylesi bir tiksintinin nereden geldiğini biliyor musunuz?

J.-P. S. — Bilmem gerekirdi, çünkü sanırım her gıda bir simgedir. Bir yandan bir gıdadır ve bu anlamda simgesel değildir; besleyen birşeydir, yenilmektedir. Ama tadı ve sahip olduğu dış görünüş insanda imgeler yaratır ve bir nesneyi simgeler. Bu, gıdasına göre değişen ama gıdanın kendisiyle simgeleşen bir nesnedir. **L'Etre et le néant**'da bazı tadları, herhalde nesnelerin bazı imgesel görünüşlerini çözümlemeye çalıştım.

S.de B. — Domates bir yana en büyük tiksintileriniz hangileridir?

J.-P. S. — Deniz böcekleri, istiridye, kabuklu deniz hayvanları.

S.de B. — Kabuklu hayvanlarda ve deniz böceklerinde sizi bunca tiksindiren nedir?

J.-P. S. — Sanıyorum — herhalde deniz böcekleri için — bu daha çok onların, suda değil de hava içinde yaşayan böceklerle olan benzeşimleri ve ilişkileri olmalı. Böceklerin beni rahatsız eden şu bir garip yaşam düzeyleri, şu anlaşılmaz bilinçleri vardır ya. Hele bizim her günkü yaşantımızda, onları sahne dışına atan, bizim evrenimizden tümden çok uzak — hemen hemen tümden yok denilebilecek — bir görünümde olmaları. Bir deniz böceği yerken, bir başka dünyadan birşeyler yemekteyimdir ben. O beyaz et bizim için yapılmış değildir, o bir başka evrenden çalınmıştır.

S.de B. — Bitkisel şeyler yediğinizde de onları bir başka evrenden çalıyorsunuzdur...

J.-P. S. — Bitkiselleri de pek sevmem.

S.de B. — Burada büyük bir fark varsa, o da bitkilerde bilinç olmamasıdır. Öyle geliyor ki böcekte rahatsız edici olan şey, onun bir taraftan başka bir evrene aitken aynı zamanda da bir bilinçle donanmış olmasıdır.

J.-P. S. — Tüm görünen odur ki bitkisel yaratıkta bu yoktur. Onun pişirilmesi demek bilinçsiz bir nesnenin yine bilinçsiz olan bir başka nesneye dönüşümüdür. Ayrıca da

bu, o şeyin insan dünyası tarafından ele alınışıdır. Bir bitkisel varlık, eğer pişirilirse bir püre ya da pişmiş bir salata olmak üzere artık bitki olmaktan çıkar. Çiğ halidir onu bizden uzaklaştıran.

S.de B. — Fakat kabuklu deniz yaratıklarında deniz böceklerindeki o böceksi yön bulunmuyor. Öyleyse onları niçin sevmiyorsunuz?

J.-P. S. — O, bir nesne içine gömülmüş olan ve oradan söküp çıkartmak zorunda olduğumuz bir gıdadır. Beni özellikle tiksindiren de işte bu söküp çıkartma kavramıdır. Hayvanın etinin kabukla o denli sıkı sıkıya kapatılmış olması ve onu oradan tamamen koprtmak yerine, söküp çıkartmak için aletler kullanma gereği duyulması yok mu? Demek ki bu biraz minerale çeken birşeydir. Sahiden de bu, kabuk kısmını mineralin, bağış kısmını da içerde bulunan şu bir damlacık etin oluşturduğu bir mineral bağışıdır.

S.de B. — Asıl bu etin niteliğinde sizi tiksindiren bir şey yok mudur? Acaba bu, sizin yumurta akı, yapışkanlar ve sizde tiksinti uyandıran bu basit hayat biçimleri üzerindeki tüm düşündüklerinize bağlı birşey değil midir?

J.-P. S. — Elbette. Deniz hayvanı kabuğuna karşı maddesel tiksintinin kaynağı kuşkusuz budur. Bu varolmanın nerdeyse bitkisel bir biçimidir. Bu, doğmakta olan organik madde yahut da bunun, organik madde diye şu biraz tiksinç lenf etinden, bu etin tuhaf renginden, etteki koca çukurdan başka hiçbirşeye sahip olmamasıdır. Bütün bu şeyler bize deniz yaratığının kabuğunda sunulmuştur.

S.de B. — Başka tiksintileriniz var mı?

J.-P. S. — Dediğim gibi anlamadığım bir tanesi var ki o da domatestir. Bu da aslında gerçekten bir tiksinti olmaktan daha çok kendime koyduğum bir yasaktır. Nezaketen yahut raslantısal olarak ondan yediğim her kez pek onca da tiksinti duymuyorum. Onun gıdaya verdiği şu küçük asitliği sevmiyorum.

S.de B. — Sizi tiksindirmeyen şeyler arasında söz gelimi hiç yemediklerlniz var mıdır?

J.-P. S. — Meyveler. Çünkü şekerli birşey yemek ca-

nım isteyince, insanlar tarafından yapılmış bir şeyi, bir pastayı, bir turtayı yeğlerim. Bunlarda görünüş, bir araya getiriliş, hattâ tad insan tarafından istenmiş ve üzerinde düşünülmüştür. Oysa meyvenin rasgele bir tadı vardır; bir ağaç üzerinde bulunur, otlar arasında yerde bulunur. Benim için değildir, benden gelmemektedir, ondan bir gıda yapan benimdir. Buna karşılık pastanın muntazam bir biçimi vardır, örneğin çukulata ya da kahveyle yapılmış bir şimşek çizgisi gibi; pastacılar tarafından fırınlarda, v.b. yapılmıştır. Şu halde tamamen insansal bir nesnedir.

S.de B. — Başka deyişle, meyveler fazla doğal oluyor.

J.-P. S. — Evet, gıdanın insanlar tarafından yapılan bir çalışmayla ortaya çıkması gerekir. Ekmek böyledir. Ekmeğin insanlarla bir ilişki olduğunu düşünmüşümdür hep.

S.de B. — Eti sever misiniz?

J.-P. S. — Hayır. Uzun zaman yedim onu, şimdiyse daha az yiyorum, onu pek sevmiyorum. Bir ara, güzel bir parça romstek, bir şatobriand, jigo (1) yemeye dadandım, sonra da bu durum bana hayvanın bir parçasını yemekte olduğumu fazlaca düşündürttüğünden biraz vaz geçtim.

S.de B. — Öyleyse neyi seviyorsunuz?

J.-P. S. — Etlerden bazılarını, sebzeleri, yumurtayı. Şarküteri ürünlerini çok sevmiştim ama şimdi daha az seviyorum. İnsanlar eti tamamen yeni şeyler, örneğin bir kalın ya da ince domuz sucuğu, bir sosis yapmak üzere değiştiriyorlar gibi geliyordu bana. Tüm bunlar sadece insanlar sayesinde var olan şeylerdi. Hayvanın kanı belli bir biçimde alınmış, belli birtakım işlemlere uğratılmış, pişirme işlemi de yine insanlarca bulunmuş ve gayet belli bir biçimde yapılmış oluyordu. Önüme çıkan şu salam minik sicimlerle boğumlanmış, ona benim için çekici bir renk verilmişti.

S.de B. — Başka deyişle, şarküteri ürünlerini sevmeni-

(1) Fransız mutfağına özgü bazı et yemeği isimleri: rumsteak (sığır budunun en üst kısmı), chateaubriand ya da chateaubriant (garnitürlü sığır filetosu ızgarası), gigot (koyun, vb. hayvanların budundan yapılan et yemeği), (Ç. N.)

zin nedeni etin orada kızıl bir et parçasında olduğu denli göze çarpıcı olmaması mıydı?

J.-P. S. — Benim gözümde artık o et olmaktan çıkmıştı. Kızıl et, pişmiş bile olsa halen ettir. Aynı direngenliktedir, akan bir kan vardır, ondan yiyebileceğimize oranla fazla büyük olan, aynı bir sürüme, aynı bir niceliğe sahiptir. Bir salam, bir domuz sucuğu hiç de böyle değildir. Beyaz benekli parçacıkları ve pembe, yuvarlak etli kısmıyla başka birşeydir o.

S.de B. — Kısacası, siz çiğ yiyeceklere karşı açıkca pişmişlerden yana mı oluyorsunuz?

J.-P. S. — Kesin olarak öyle. Kuşkusuz badem ve ceviz yiyebilirim, hem de bunlar dilimi acıtsalar bile. Ananas da yerim, çünkü ananas pişmiş birşeye benziyor. Onu burada konserve halinde tanımıştım, sonra onu ilk defa çiğ olarak yiyince, yani Güney Amerika'da, sanki pişmiş büyücek bir nesne gördüğümü sandım.

S.de B. — Gıda konusunda ekleyecek birşeyiniz var mı?

J.-P. S. — Hayır, fazla birşey yok.

S.de B. — Parayla ilişkileriniz hakkında bana neler söyleyeceksiniz?

J.-P. S. — Sanırım olayın özü — buna **Les Mots**'da işaret etmiş bulunuyorsam da, ona yine bir dönmek gerekiyor — gençliğimin geç dönemlerinedek başkalarının yanında oturmuş olmamdır. Bu dönemde hep bana verilen ama bana ait olmayan parayla yaşadım. Dedemin bize verdiği para, annemin ve benim geçimimizi sağlayan para; annem bana bunun benim param olmadığının açıklamasını yapıyordu. Derken yeniden evlendi ve bu kez üvey babamın parası dedeminkinden de daha az benimkisi sayılır oldu. Annem bana bu paradan veriyordu ama bunun bana ait bulunmadığını, üvey babam tarafından bana verilmiş olduğunu hissettiriyordu. Bu böylece benim Eğitim Enstitüsüne girişimedek sürdü. Annemin yahut üvey babamın parası orada daha ender hale geldi çünkü Eğitim Enstitüsün-

den para alıyordum ve ayrıca da tapirlerim vardı. Demek ilk paramı orada kazanmış oluyordum, fakat ondokuz yaşımadek para bana dışardan geliyordu ve de ben üvey babamı fazla sevmediğimden, bu şeyi, paranın bana dışardan gelmesi olayını, onun bir başkasından gelmesi halinde hissedeceğimden daha fazla hissetmişimdir. Şunu da belirtmeliyim ki çok iyi yaşamaktaydık; üvey babam La Rochelle'de Deniz Şantiyeleri Müdürüydü, yabana atılmayacak denli para kazanıyordu, dolayısıyla çok iyi yaşıyorduk. Benimse zaten az birşeye gereksinimim vardı, lisedeydim, günü gününe biraz para veriliyordu bana; ama ne olursa olsun kendimi parasız hissettiğim bir gerçektir, başkalarınca verilmiş olan bir parayla bakımımın sağlandığını hissediyordum ve o anda da kendisine sahip olmadığım sürece para benim için daha çok ideal bir değer kazanıyordu: bir pastaya, sinemadaki bir yere karşılık değiştirilebilinen bir para veriyorlardı, fakat bu değiş tokuş olayı bana bağımlı kalmıyordu. Para, üvey babanın bana verdiği, bir çeşit istediğim bir nesneyi alma izni gibi oluyordu, bundan fazla birşey değildi. Bununla sanki bana şöyle demiş oluyordu: bu paralarla kendine bir pasta ya da kremalı bir kurabiye alabilirsin. Bu ise, bu kremalı kurabiyeyi sana ben veriyorum, oluyordu. Paranın asıl değeri gözümden kaçıyordu. Para denen bu nesneye de hayli düşmandım zaten; ondan daha az istiyordum anlamında değil, tabii, tam tersine şu izin sorunundan yakamı sıyırmak istiyordum. Kendimin olan para sahibi olmak istiyordum. İşte böylecedir ki onikinci yılına doğru La Rochelle'de annemin çantasından para almaya giriştim.

S.de B. — Size para verilmesi sizi kızdırdığı için parayı aldınız.

J.-P. S. — İşte bu!

S.de B. — İlk paranızı kazandığınızda bu sizde nasıl birşey uyandırdı?

J.-P. S. — Eğitim Enstitüsündeydim; orada bile para kazanmanın ne demek olduğunu pek iyi anlamış değildim. Bize okuldan verilen bir paraydı cebimizdeki, küçük bir aylık; biz de onu Okul'dan pek uzakta olmayan barlarda

kahve içmeğe harcıyorduk; zaten de masrafımızı gidermeye pek yettiği yoktu, çünkü okulun bir felâket olan yemeklerinden nefret ediyor ve bu paranın çoğunu yemeğe yatırıyorduk. Bu, öyle bir haldeydi ki Okul'da bir başka alışkanlık meydana gelmişti: bu da, lise son sınıf ya da felsefe bölümü öğrencilerine, bazen de genellikle dersleri izlemekte güçsüz kalıp da bizim yardımımıza gereksinim duyan lise iki ya da bir öğrencilerine ders verme olayıydı.

S.de B. — Bu kez, Okul'dan alınmış para durumu yoktu. O zaman bir işle, bir kazanç arasındaki ilişkiyi kurabildiniz mi bari?

J.-P. S. — Evet, bu paranın bana öğrencilerimle yaptığım çalışma karşılığı verilmiş olduğunu biliyordum, fakat bu para ile bu çalışma arasındaki ilişkiyi pek iyi göremiyordum. Görevsel bilincim çok fazlaydı; genellikle felsefe öğretmeniydim, ama bazan daha özel görevler de yükleniyordum; hattâ müzik öğretmeni bile oldum. Hissettiğime gelince, kolay bir küçük iş yaptığım biçiminde düşünüyordum, bu da ay sonunda elime bir ay boyunca öğlen ve akşam yemeklerini Okul'da yememek olanağı sağlayacak bir tutar geçmesine olanak veriyordu.

S.de B. — Bu dönemler boyunca para sıkıntısı çektiğiniz oldu mu?

J.-P. S. — Evet, tabii, ama önemli ölçüde değil. Tapirlerden hayli para alıyordum. Ders ücretleri Okul'ca belirlenmiş bir tarife üzerinden ödeniyordu; bu belirleme timsahla (1) yani Okul'un genel gözetmeniyle ortaklaşa olarak öğrenciler tarafından yapılıyordu ve alınan para tutarları değişmezdi.

S.de B. — Bana öyle gelir ki para yoksunluğuna uğradığınız bazı durumlar oldu: Camille'i görmeye Toulouse'a geziler yapmak istediğiniz sırada.

J.-P. S. — Evet, Eğitim Enstitüsünün tüm öğrencileri gibi pek az param vardı. Anımsarım bir kezinde Toulouse'a

(1) Fransızcası caïman olan, bir tür Orta ve Güney Amerika timsahının adı olan bu kelime, öğrenci argosunda okulun genel disiplin baş yardımcısı demektir, (Ç. N.)

gidiş dönüş biletiyle, yolda yiyeceğim birşeylerin parasını neredeyse kuruş kuruş bütün arkadaşlarımdan borç olarak toparladım. Ceplerim koca madeni paralarla dolu olarak yola çıktım. Evet oldukça fakir bir yaşantı sürülüyordu: parasız geçen aylar olurdu, tapir mapir de olmazdı; borç alınır, sonra geri verilirdi.

S.de B. — Parasal hırslarınız var mıydı? Daha sonraları sahip olacağınız para için bir çeşit plânlama yapıyor muydunuz?

J.-P. S. — Hayır, hiç yapmıyordum. Sonradan edineceğim parayı düşündüğüm yoktu. Hiçbir zaman. Yazar olmayı düşündüğüm zamanlarda dikkate değer yapıtlar yaratacağımı düşünüyordum, fakat bana şöyle ya da böyle bir tutar getirecekler diye hiç düşünmüyordum. Adeta para benim için var olmayan birşeydi. Alıyor ve harcıyordum. Elimde nice varsa ben de oncasını rahatça harcıyordum, çünkü bunlar sanki bana verilen kâğıt parçalarıydı ve ben de onları bir ortak sandığa geri yatırıyordum. Eğitim Enstitüsünden arkadaşlarıma yardım ediyor, az da para vermiyordum.

S.de B. — Biliyorum; ben sizi Eğitim Enstitüsünde tanıdığımda sizin gayet eli açık olduğunuz biçiminde bir ününüz vardı. Ve özellikle de bir kadını çıkarttığınızda onu pek şatafatlı biçimde çıkartmakla, ya da arkadaşlarla çıktığınızda iyi lokantalara gitmekle, sonunda tüm elinizdeki avunuzdakini sarfetmekle ünlüydünüz.

J.-P. S. — Sahiden yaptığım da buydu, ama bu yaptığım bana bir cömertlik olayı gibi görünmüyordu; bize verilen şu acayip nesneleri kullanıyor ve onların yerine birşeylere sahip oluyorduk. Tabiatıyle bu nesnelerin alım değeri komşu arkadaşlaradek uzanıyordu. Paramı rahatlıkla veriyordum, çünkü onu kazandığım izlenimine sahip değildim ve benim için işaretlerden başka hiçbir şey temsil etmiyorlardı. Besbelli, çokca nesneye sahip olmak için bu işaretlerden çok sayıda sahip olmak gerekiyordu, ama durumu idare edebiliyorduk.

S.de B. — Başkalarının parasını alır mıydınız?

J.-P. S. — Hayır, ama bunun nedeni sadece verecek kimsenin bulunmamasıydı.

S.de B. — Bunu yapacak olanları ayıplamayacağınızı mı söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Hayır. Çünkü para bana yaşamın dışında gibi görünüyordu. Yaşamın parayla oluşmadığını düşünüyordum; bununla beraber tüm yaptığımı para sayesinde yapıyordum; tiyatroya olsun, sinemaya ya da tatile olsun, gittiğim her yere daima parayla gidebiliyordum. Bir kenara koyuyordum, sevdiğim ve yapmakta olduğum şeyler olduğunu anlıyordum, fakat bunun öğrencilerime ders vererek belli bir para birikimi yapmış olmamdan geldiğini fark etmiyordum.

S.de B. — Ama bu umursamazlığın arka planında, ne de olsa bir devlet memuru olmanızın ve geleceğinizin kuşkusuz alçak gönüllü koşullarda ama gayet güvenli bir biçimde sağlama bağlanmış bulunmasından doğan bir güven yatmıyor muydu? Maddesel geleceğiniz konusunda hiç tasanız olmadı mı?

J.-P. S. — Hayır, hiçbir zaman; kendime bu soruyu sormuyordum bile. Bu da bir bakıma daha da güvenli olmak demekti. Benim için günü gününe öğrencilerin verdiği ve benim hoşuma giden nesneler için harcayıverdiğim para vardı; daha sonraları Devlet'in yaptığım derslerim için bana verdiği para elime geçecek ve ben onu da aynı biçimde harcayacaktım. Yaşantıyı, her ay yeniden üreyen ve giyinim, barınım, v.b. gibi bazı koşullarda harcanması gereken bir belli para ile yürütülürmüş gibi görmüyordum. Bunu böyle görmüyordum ben. Para sahibi olmak gerektiğini ve bir mesleğin para getiren birşey olduğunu görüyordum; benim yaşantım tanıdığım öğretmenlerinkinin aynısı olacak, sonra da bana kuşkusuz fazladan para getirecek olan kitaplarım olacaktı.

S.de B. — Fakat, bir anlamda parayı sadece para olarak hiç kimse istemez; herkes onu daima onunla satınalabileceği şeyler için ister. Gelecek üzerine düşleriniz, gezilere çıkmayı çok düşlediğinize göre, gezi özlemlerinizle, bu gezileri yapmak, düşlediğiniz bu serüven yaşantılarına sa-

hip olmak için yeterli paraya sahip olamayacağınızı bilmeniz arasında bir uyumsuzluk olmadı mı hiç?

J.-P. S. — Serüven yaşantıları daha soyuttu. Ama gezileri söylüyorsanız, evet. Hollanda'nın savaştan önce benim için çok pahalı olduğunu biliyorum. Uzun zaman geçmeden Hollanda'ya bir yolculuk yapamayacağımı biliyordum.

S.de B. — Ben Eğitim Enstitüsünden, çok genç olduğunuz zamanlardan söz ediyorum.

J.-P. S. — Hayır, bu kendini o şekilde ortaya koymuyordu. Büyük gereksinimlerim yoktu: bir kahvede içtiğim bir bardak bira ya da şarapla haftada gittiğim iki üç sinemaydı hepsi hepsi.

S.de B. — Peki örneğin kendi kendinize şöyle söylediğiniz olmuyor muydu: vay canına be, Amerika'ya gitmek için hiçbir zaman yeterince param olmayacak!

J.-P. S. — Amerika'ya gitmemin güç olacağını düşünüyordum tabii; ama bu uzakta birşeydi, benim o günkü arzum değildi bu.

S.de B. — Peki başkalarının parasını nasıl düşünmekteydiniz? Demek istediğim, çok zengin insanlar gördüğünüzde, çok fakir insanlar gördüğünüzde buna karşı tepki duyuyor muydunuz, bu gözlem, bu sorun var mıydı sizin için?

J.-P. S. — Çok zengin olan adamları çokca görüyordum. Öğrenci velilerinin bazıları zengindiler. Fakat çok fakir insanların olduğunu da biliyordum ve bunu bir toplumsal yakışıksızlık olarak görmekteydim. Toplumsal sınıfların yoksulluğunun ortadan kaldırılması için siyasal bir çalışmanın gerekli olduğunu bana anlatan bir toplumsal bozukluk; gördüğünüz gibi oldukça bulanık düşüncelerim vardı, ama herneyse...

S.de B. — İyi ama paranın bir çöpçü, bir temizlikçi kadın için çok büyük birşeyi temsil edebildiğinin bilincinde olmuyor muydunuz?

J.-P. S. — Olmaz mıyım, ispatı da ben onlara, bu adamlara elimdeki paradan birşeyler veriyordum. Fakat bu bir çelişkiydi: benim için hiçbirşey olan bu para onlar için çok şeydi. Anlamaya çalışmıyordum, bunun böyle olduğunu gö-

rüyordum. Başka deyişle, şu biçim çok soyut bir para bilincine sahiptim: hoşuma giden nesneleri edinmeme olanak veren bir madeni para ya da kâğıt parçasıydı, ama ben onunla yaşıyor değildim. Anlamaya çalışmanın gerektiği nokta da budur: Eğitim Enstitüsünde yaşıyordum, parasını ödemediğim yatağım vardı. Metelik harcamadan öğlen, akşam yemeklerim hazırdı. Öyle ki, yaşantım, sözcüğün en basit anlamında, en maddesel anlamda ailem de olmayan, beni tanıyan insanlar da olmayan birşey tarafından sağlanmış, Devlet'çe sağlanmış bulunuyordu. Tüm geri kalan şey, benim için hayatım demek olan herşey, yani kahvehaneler, lokantalar, sinemalar, v.b., bunları ben kendi kendime sağlıyordum. Ve bunları kendi kendime bir yalancı-iş sayesinde sağlıyordum, çünkü tapirlerimle geçirdiğim saatleri ben bir oyun olarak görüyordum. Genellikle, alıklaşmış bir çocuğun karşısına geçiyor, dediklerimi bir saat boyunca yarı anlar yarı anlamaz halde dinleyen bu oğlanı dersin sonunda bırakıp, çekip gidiyordum; ondan sonra bunun bana örneğin yirmi frank kazanç getiren bir çenebazlık olduğuydu.

S.de B. — Pekâlâ daha sonra, öğretmenlik yapmaya başladığınızda?

J.-P. S. — Ha, işte bu arada birşey oldu, büyük annem öldü ve benim gibi bir çocuk için hayli önemli sayılacak bir mirasa kondum.

S.de B. — Sanıyorum bu o zamanın parasıyla 80.000 frank olup şimdinin parasıyla hemen hemen bir milyon (1) ederdi.

J.-P. S. — İşte o parayı, o zaman bir güzel harcıyordum, örneğin sizinle; geziler yaptık ya.

S.de B. — Evet, geziler çokluk büyük kısmıyla bu para ile finanse edildi.

J.-P. S. — İşte görüyor musunuz: o sıralarda bile para bir gerçek değildi benim için. Fakir bir aile içindeki bir çocuğun pek iyi kavrayacağı bir gerçek. O çocuk iki frank-

(1) Eski frank, (Yazarın notu); 1959'da 100 eski frankın yerine geçen 1 yeni frank tedavüle kondu, (Ç. N.)

lık bir madeni paranın ne olup ne olmadığını pek güzel bilir. Bense onu bildiğimi söyleyemem. Bana istediğim şeyleri alma olanağı veren para benim ellerime geliveriyordu. Ara sıra param bitiyor benim de alabildiğim birşey olmuyordu o zaman, ya da borç alıyordum — nasıl ödeyeceğimi bilmeden — ama ödeyeceğimi de biliyordum, çünkü sonraki yıl nasıl olsa öğrencilerim olacaktı.

S.de B. — Evet, birbirimizle tanıştığımız zaman olanaklarınızın biraz üzerinde yaşamanız gerekti; o zaman Mme Morel'den borç alıyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Mme Morel'in zengin olması gibi bir güvenceniz vardı; dostlarınız arasında gerçekten zengin olan tek kimseydi o. Kendisinden pek o denli sık borç almıyordunuz ama yine de oluyordu. Bu da bir güvence sayılırdı.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Biraz zorlukla karşılanan ay sonları anımsıyorum, çünkü bütçeleri denk tutmuyorduk; borç emniyet sandığına bilmem kimden bana miras kalmış bir broşu rehin koyuyordum; yahut da borç emniyet sandığına yazı makinasını koyan Colette Audry'den borç alıyorduk; çok sık olarak ay sonlarında para darlığına düşüyorduk. Ama bu bizi zorlamıyordu.

J.-P. S. — Ne de olsa iki aylığımız vardı. Onları bir araya koyduk muydu evlenmemiş ya da çalışmayan bir kadınla evli bir öğretmenin kazancından biraz fazla bir tutar ediyordu. Maaş bakımından yeni başlayanların derecesinde olduğumuzdan elimize geçen para çok azdı.

S.de B. — Fakat geçimimizi çıkartıyorduk hele bizim yaşam biçimimize uygun geçimi.

J.-P. S. — Le Havre'deki ilk görevim sırasında pek az para harcayarak geçiniyordum.

S.de B. — Peki o zaman tapirlere ders verirken olduğu zamanlardan daha fazla paranızı kazandığınız izlenimi taşıyor muydunuz?

J.-P. S. — İşin aslına bakarsanız ben hiçbir zaman paramı kazandığım izlenimini edinmedim. İşimi yapıyordum,

bu yaşam demekti. Sonra da her ay başında bana para veriyorlardı.

S.de B. — Yine de katlandığınız bazı zorunluluklar vardı. Örneğin Le Havre'da oturmaya zorunluydunuz; derken Laon'da oturmak zorunda kaldınız; pekâlâ da arzu edeceğiniz üzere, Paris'te oturamıyordunuz.

J.-P. S. — Evet, fakat benim görevim Paris'e yakınlığı göz önünde bulundurularak seçilmiş bulunuyordu; bu ufacık bir zorunluluktu sadece, yani trene biniveriyordum. Trene binmeyi de ayrıca seviyordum. Le Havre'dan Paris'e dek tren. Fransa'da büyük gürültü koparan polis romanlarını ve Mavianne gazetesini okuyordum; hoş bir yolculuktu ve de size Rouen'da kavuşuyordum.

S.de B. — Peki hemen o anda paradan yoksun olmanın acısını hissettiğiniz oldu mu bazı bazı? Borç almanın sizi benden çok daha fazla rahatsız ettiğini biliyorum örneğin. Bir büyük kavgamız oldu: Paris'te pek sık indiğimiz bir otel vardı, ertesi gün Aron'u öğlen yemeğine çağırmanız gerekiyordu ve paranız yoktu. Yalnız olsanız boş verir, «ben de yemek yemiyorum» der geçerdiniz, ama o kez Aron'u davet etmeniz gerekiyordu, bunun üzerine ben şöyle demiştim: «Gayet basit bir çözüm var: yirmi dört saatliğine şu otelciden size borç para vermesini istesenize.» Tabii gerçekten tartışmaya başlamıştık, çünkü ben: «Bunun ne önemi var? Evet, adam pisin biri, ee ne yapalım yani; hiç olmazsa bir işe yaramış olur» diyordum fakat siz boyuna: «Hayır, bana bir yardımda bulunmuş olmanın bilincine sahip olmasını istemiyorum» diyordunuz.

J.-P. S. — Doğru, bana yardım etmiş olmasını istemiyordum.

S.de B. — Sizinle tartıştığını ve size: «Allahtan ki devlet memurusunuz, yoksa başka şey olamazdınız çünkü parayla o denli çekingen ilişkileriniz var ki» demiştim. Gayet eliaçıktınız, bu tartışma götürmez, ama paranın yetmeyeceğini, paranızın olmayacağını düşünür düşünmez, hemen o anda gayet pısırık oluveriyordunuz.

J.-P. S. — Doğrudur. Para için sık sık kaygulandığım olmuştur: üç ay sonra filânca şeyi yapmak için gerekli pa-

rayı nasıl sağlayabilirim? Onu sağlayabilme yolunu düşünürdüm, ama sağladığım parayla, onunla aldığım şeyler arasında bir bakıma bir tür kopukluk vardı. Bu paranın satın almak için yapılmış olduğunu ve öte taraftan onun bir çalışma karşılığında sağlanmış olduğunu görmüyordum. Bu cins şeyi elbette biliyordum ama şu anda bir duygudan söz ediyorum. Ben iki şeyin ortak koşulu içersinde yaşadığım duygusuna sahip değildim: para kazanırken, gerekli eşyaları satın alarak harcama yaparken.

S.de B. — Ya daha sonradan?

J.-P. S. — Hayır hiçbir zaman bu iki şeyin ortaklığını kavrayamadım. Bu benim mesleğimin kaygan karakterinden kaynaklanıyor; bazen çok iyi para getiriyor, fakat verimi pek az, meğer ki çok değişik, kültürel bir karakter taşımakta olsun. Bu durumda ben, öğretmenliğimin kültürel işlevini olsun, yaratım nesnesi yani kitabı olsun parayla ilişkisi olmayan kendi kendimin bir ürünü olarak görüyordum. Eğer kitaplarım için alıcılar oluyorduysa, bu da iyiydi ayrıca. Fakat ben kitaplarımın hiç değilse bir süre için satmadıklarını pekâlâ aklımdan geçirebilecek durumdaydım. İlk yazma düşüncemde, hayatta kalacağım süre içersinde başka dillere çevrilmemeyi göze aldığımı biliyorum. Tüm bir süre boyunca, edebiyatın ne olduğunu anlamazdan önce az okuyucusu olan bir yazar olmayı göz önünde tutuyordum. Küçük kitaplıklar için, Mallarmé cinsinden birisi olarak kalacak bir yazar olabilir ve sonuçta yazdıklarımdan fazlaca bir para elime geçmeyebilirdi.

S.de B. — Bir mülâkatta belli ettiğiniz ve parayla yazarlık ilişkinizin arasını bozması gereken birşey var; orada belirttiğinize göre kazanç ve sağlanan çalışma ters orantılı oluyordu. **La Critique de la raison dialectique** size büyük bir çalışmaya maloldu ama size pek az birşey getirdi kazanç olarak, buna karşılık bazen yazdığınız bir oyun, alalım **Kean**'ı örneğin, pek kısa zamanda öyle bir durum ortaya koydu ki, birdenbire oyun oynandıkça oynandı ve size bundan çok para kaldı.

J.-P. S. — Evet, doğru söylüyorsunuz.

S.de B. — Sizin sık sık altını çizdiğiniz bir şeydir bu: yazma işinde hemen hemen ters bir orantı vardır.

J.-P. S. — Tamamen de değil, ama eh, evet, öyledir. Nedir ki, bu hal kuşkusuz bana paranın ne olduğunu öğretmiş değildir.

S.de B. — Dış koşullardan doğan birşey de var, çünkü, örneğin aniden piyeslerinizden birinin filânca ülkede oynayacağını öğreniverirsiniz ve üstelik çok uzun zaman oynanacaktır, o zaman bu size hiç de fena para getirmeyecektir, yahut yapıtlarınızdan birinden yapılacak bir senaryo söz konusudur.

J.-P. S. — Özetle, çok uzun bir süre, hemen hemen tüm hayatım boyunca para denen şeyin ne olduğunu bilmiş değilimdir; zaten tutumumda garip çelişkiler vardı. Param olduğunda hesapsızca harcıyordum. Fakat öte yandan, harcayabileceğimden çok daha yüksek tutarda paraya sahip olmayı istiyordum. Örneğin tatile giderken gerekenden çok daha fazlasını yanıma alıyordum. Cagnes'a gittiğimizi düşünelim, orada bir otelde iki odamız var ve bizi tanıyorlar; ödeme zamanı gelince cebimden yığınla banknot çekip çıkartıyordum. Bunun milleti güldürdüğünü biliyorum ve aynı zamanda bu hal öteki kadını öfkelendiriyordu.

S.de B. — Evet, parayla köylüce diyesim gelen bir ilişkiniz vardı. Yani hiçbir zaman bir çek defteriniz yoktu, ne var ne yok üzerinizde olurdu; ceplerinize tıkıştırdığınız banknotlar halinde kullanıma hazır parayı taşıyor ve gerçekten de bin frank ödemek için yüz bin franklık ya da ona yakın tutardaki bir para tomarını cebinizden çekiyordunuz. Saymadan harcıyordunuz, ama her zaman için ve belki şu son zamanlarda şimdiyedek olduğundan da çok fazla, saymadan harcayamama korkusu, saymak zorunda kalma korkusu taşıdınız.

J.-P. S. — Örneğin bugün için, beş yıllık geçim param var sanıyorum, ondan ötesi yok. Hem basbayağı böyle bu. Yaklaşık beş milyonum, milyon diyorsam eski frank olarak tabii, şimdiki değerle elli bin frank edecek bir param var. Kendime uygun bir yaşam biçimi bulmam gerekecek.

S.de B. — Bu güvensizlikten bayağı da tasalısınız, çün-

kü şu hesaplamaya zorunlu kalabileceğiniz düşüncesi sizi rahatsız etmekte.

J.-P. S. — Evet, çünkü çok para kazandım.

S.de B. — Çok büyük tutarda parayı da dağıttınız.

J.-P. S. — Az vermedim. Zaten bakımlarım sağladığım insanlar var. Şu anda altı ya da yedi kişiye bakıyorum.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Baştan ayağa. Bu durumda, tabiatıyla, bu beni bağlıyor. Para kaybetmemem gerek, çünkü kaybedecek olursam bunlar artık dağıtamıyacağım paralar olacaktır... İşte bu biçim altındadır benim kaygım.

S.de B. — Her zaman için, hattâ daha genç ve başkalarına göre daha serbest olduğunuz zamanlarda bile hesaplamamanıza elverecek denli para sahibi olmamak korkusu taşıdınız. Bu durum neredeyse bir çelişki çıkarıyordu ortaya: paraya karşı büyük ilgisizliğiniz, büyük cömertliğiniz ve peşinden bir çeşit hani ekşilik demiyeceğim ama, çünkü hiçbir zaman başkalarına surat etmeye kalkışmazdınız. fakat bir çeşit korku. Hem de bu, bugün dahi sürgittir; kalkar da size: bir ayakkabı almanız gerek dersem, cevabınız hazırdır: ayakkabı alacak param yok. Kendiniz konusunda hani neredeyse bir cimrilikten söz edilebilir. Başkaları için daima eliaçık olurken, kendiniz için birşey söz konusu olunca hemen bir tepki: a! yok canım, artık fazla param yok benim. Para üzerine, başkalarıyla ilişkileriniz üzerine size sormuş olduğum sorulara bağlı olmak kaydıyla bir başka soru: neden bunca büyük bahşişler veriyorsunuz? Çünkü gerçekte yalnızca cömert olmakla kalmayıp bazen aşırı oluşundan ötürü gülünç kaçan bahşişler veriyorsunuz.

J.-P. S. — Bilmiyorum. Daima büyük bahşişler vermişimdir, işte ben de bu yüzden bilmiyorum. Size bugün için açıklamalar yapabilirim, fakat yirmi yaşımdayken de büyük bahşişler verdiğimi biliyorum. Doğallıkla şimdiye göre daha küçüktüler, çünkü daha az param vardı. fakat arkadaşlarımın bana gülmesine yol açardı. Demek bu eski bir alışkanlık.

S.de B. — Acaba bu, insanlarla aranıza belli bir mesafe koymak için de olabilir mi?

J.-P. S. — Değişik nedenler var. Bu, bir taraftan garsonlarla araya bir mesafe koymak iken bir taraftan da onların geçimlerine yardım etmek olsa gerek. Bu bir veriş biçimidir; herkesin benim gibi yaptığını düşünmüyordum, ama isterdim ki bu yapılsın ve kahve garsonları, örneğin yaşamları için gerekli olanı kazanabilsinler. O dönemde kahve garsonlarıyla çok kötü ilişkilerim vardı...

S.de B. — Ben de işte bu yüzden bunu, belki de bir cömertlik olarak ama aynı zamanda bir mesafe olarak değerlendireceğim.

J.-P. S. — Olabilir.

S.de B. — Bunun ikili bir görünümü var. Herşeye karşın bu garsonlar size hizmette bulunmuşlardır, isterse bu masanıza bir bardak koymaktan ibaret olsun. Geçen gün, parasını ödemiş de olsanız size hizmette bulunulmasından nefret ettiğinizi söylediniz, şu halde onlara haddinden fazla ödeme yapmalısınız ki sonunda onlara karşı sizde şu izlenim oluşmasın, sanki...

J.-P. S. — Onlara ben borçlu kalmışım gibi. Elbette, bu da vardı işin içinde. İspanya'dayken bahşiş verme yasağı olduğu sıralar bayağı şaşırdığımı ve rahatsız olduğumu biliyorum. Biliyordum ki bu yasak yerindeydi, kabul ediyordum. Ne ki bir yandan da garsonun bana bir hizmette bulunduğunu, kendisine borçlu olduğumu bilmekteydim; ona para verirken, bu onunla aramda, şimdi artık varolmayan, belli bir ilişki yaratıyordu. Orada bu duygumu benim elimden almış oluyorlardı. Bu özgür bir adamdı ve bana bir hizmette bulunuyordu, kendisine verilen bir bahşişle değil, yenilip içilenin ücretiyle ödenmekteydi.

S.de B. — Evet servis dahildi.

J.-P. S. — Daha gerçek birşeye varılıyordu. Bunu hissediyordum, fakat fazladan birşeyler verememek beni rahatsız ediyordu. Bu cömertlik sık sık gittiğim bir kahvede bir mesafe yaratmaz gerçekte. Şöyle derler: şu kucak dolusu bahşiş veren kaçık geldi, böyle düşünürler ama bana hizmet etmekten de hoşlanırlar.

S.de B. — Evet, gayet tabii. Yalnız, herhangi bir kimse olmak istediğinizi, öyle olduğunuzu açıkça belirttiğinizi ele alırsak, bu çok büyük bahşiş verme tutumu kendinizi herhangi bir kimseden ayırmanın bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sizi rahatsız etmiyor mu?

J.-P. S. — Hayır, çünkü yaşamın böyle olması gerektiği izlenimi var bende. Saçmalıyorum tabii, çünkü gerçekte yaşamın böyle olması hiç de gerekmez.

S.de B. — Bir taksi şoförüne çok yüklü bir bahşiş verdiğinizde onu bir daha hiç görmeyeceğinizi pekâlâ bilirsiniz.

J.-P. S. — İlişkiler yine de gerçektir. Şunu demek istiyorum, o anda bu taksi şoförü ile benim aramdaki ilişkileri ben böyle görürüm. O son derece memnun kalmıştır, çünkü iyi bir bahşiş almıştır ve kendisine para vermekle sevgisini belli etmiş olan bana karşı da bir an benzeri bir sevgi duymuştur. Şu içinde yaşadığımız günlerde benim yaptığım gibi yaparak, zengin olanın daha çok vermesi yoluyla eşitliğin sağlanacağı bir çeşit ekonomik yasaya işlerlik kazandırma isteği de yatıyordu kuşkusuz benim davranışımda.

S.de B. — Birçok kişiye baktığınızı söylüyorsunuz. Ama genelde, bunlar daha çok kadınlar yahut bazen de gençler oluyor. Baktığınız kişiler adına bunu rahatsız edici bulmuyor musunuz? Siz olsanız, yirmi yaşınızdayken, başkaları tarafından bakılmak ister miydiniz?

J.-P. S. — Hayır. Hayır diyor, onu düşünüyorum; bakın para benim için kazanılandan ve verilenden o denli başka birşeydi, o denli daha soyuttu ki birkaç yıl başkasınca geçindirilmeyi kabullenebilme düşüncesi beni yaralamıyor.

S.de B. — Şunu da unutmayın ki birkaç yıl geçindirilmek duruma bağlı birşeydir. Eğer gerçekten bir yapıt yaratmak için gereksinim duyuluyorsa... Az çok erkek kardeşi tarafından geçimi sağlandığı için kimse Van Gogh'u kınamamıştır. Çünkü resim yapıyordu, çünkü kabullenmesi için sahiden nedenleri vardı ve eğer olumlu birsey yapmak içinse bu kabulleniş, eğer, örneğin öğrenim giderleri-

nin ödenmesine göz yuman bir öğrenci söz konusuysa ben de sizi tümden onaylıyorum. Fakat böylesi bir yaşantının içine kendilerini yerleştiriveren insanlara ne demeli... Hani gerekirse sizin de, benim yapacak olduğum gibi, şöyle diyen birine ses çıkartmayacağınızı imgeleyebiliyorum: pek âlâ, oldu, beş yıllık öğrenim giderlerinizi karşılıyoruz, öğreniminizi tamamlıyorsunuz, hepsi bu kadar. Bir insan saygısı, onur sorunu yüzünden tüm bir geleceği berbat etmek gerekmez. İyi ama şu durum insanlarla olan ilişkilerinizi yanlış temele oturtmaz mı?

J.-P. S. — Sık sık kendimce hayır diye yanıtlamışımdır. Hayır, çünkü onlar böyledirler. Paraya gereksinimleri var. Onların para bulma olanaklarının olmadığını görüp dururken, onlara tek kuruş vermeksizin kendileriyle görüşmek ve onlara dostluk beslemek, eh işte bu sahte bir incelik olur bence. Para edinememeleri belki kendi hatalarıdır, ne önemi var. Eğer kendilerine para vermesem açlıktan ağızları açık öleceklerdir belki. Bana kalırsa bir dostluk, gerçekte her zaman söylenildiğinden çok daha fazla anlamı taşır. Belirtmediğim birşey var ki o da, yirmi, yirmibeş, otuz yaşlarımda, savaşa kadarki dönemlerde bende bulunan o gayet önemsiz para anlayışı, sonuç olarak, hayatımın savaştan sonraki geri kalan kısmında tümden yalanlanmış bulunmaktadır. Çok param oldu; bizim daha önce incelediğimiz dönem, özellikle savaş öncesidir; sonradan çok param oldu.

S.de B. — Peki, çok paranız olması sizde neler yarattı?

J.-P. S. — Acayip birşeydi. O durumda da, bu beni ilgilendirmiyordu. Yapıt beni ilgilendiriyordu, ama ona ödenen ücret beni ilgilendirmiyordu. Bu konuda **Situations**'da bir şey yazmışımdır, şöyle: bir kitapla, bir kitabı elde etmek için çalışılan zaman ve para arasında nice az ilişki vardır. Zamanı yalnızca saatler bakımından değil, ayrıca içersine girilen atmosfer olarak anlıyorum: yazma sona erdiği zamanlarda olduğu kadar, yazılmakta olduğu sıralarda arkadaşları görmeye gittiğinizde de, her an onu düşünürsünüz. Tüm zaman boyunca kitap düşünülür. Bu, ken-

dı kendisine yeten birşeydir, sonra bitip de yayınlandı mıydı, herşey kendiliğinden gider. Fakat ben para kazanmak için yayınlamıyordum, çabalarım hakkında, çalışmam hakkında ne düşünüldüğünü bilmek için yayınlıyordum. Bu kez şaşırıp kalıyordum, bana ilgisiz birşey gibi geliyordu bu. Aynı biçimde dış ülkelerden para aldığımda, bunu getiren artık kitap olmuyordu. Kitap bir Fransız tarafından fransızca olarak yazılmış bulunuyordu. Burada, şunu anlayabiliyordum, eğer kitap beş bin kişi tarafından, yüz bin kişi tarafından okunmuşsa getirdiği tutarlar farklı oluyordu; ve lâkin iki yıl sonra Roma'dan, Londra'dan ya da Tokyo'dan, iyi olduğundan emin bile bulunmadığım bir çeviri için tutup bana para versinler, işte bunu hiç mi hiç anlamıyordum. O andaki para alma olayı acayiptir: artık bir anlamda bir yazar gibi değil de, bir sabun parçası gibi görünür insan.

S.de B. — Bir ticari mal gibi, evet. Fakat benim demek istediğim şöyle birşeydi: savaştan sonra gerçekten çok paranız olduğunda, bu size vicdani bir rahatsızlık vermedi mi? Ben örneğin, bunun bana belli anda vicdani huzursuzluk verdiğini biliyorum; kendime biraz pahalıca olan ilk elbisemi satın aldığımda: bu benim ilk ayrıcalığım... demiştim.

J.-P. S. — A! anımsıyorum.

S.de B. — Bu para sorununa cepheden bakmak ve bu parayı insancıl amacı içeren bir biçimde kullanmak, daha doğrusu bir planlamaya bağlamak gerekir diye düşünüyordum. Oysa aynı zamanda çok iyi farkındaydım ki ne birimiz ne ötekimiz, hele hele siz hiç, bu cins bir planlamaya gelecek kişiler değildik.

J.-P. S. — Kuşkusuz değildik. Zaten planlama işi her yıl aynı tutarı almadığımız için de güçleşmiş bulunuyordu. Kitap çıkarttığımız yıl, çok para alabiliyorduk. Ondan sonraki yıl, eğer birkaç makale çıkmışsa fazla birşey geçmiyordu elimize. Fakat bir önceki yıl ise bizi iki yıl idare edecek denli kazanmış oluyorduk.

S.de B. — Fakat zaman zaman sizin minik düşleriniz

olurdu. Tutar şöyle derdiniz örneğin: evet, her yıl gereksinim içindeki öğrenciler için şu kadar parayı bir köşeye ayırmak gerek...

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Şu kadar parayı şuna, bu kadar parayı buna ayırmak gerekecek. Oysa ki, gerçekte çok yardımlar yapmış bulunuyorsunuz, ama yardımlarınız kimin şansı varsa o yaşadı biçiminde oldu biraz.

J.-P. S. — Evet, nasıl gelirse öyle.

S.de B. — Nasıl gelirse öyle, sizden nasıl istenirse öyle.

J.-P. S. — Örneğin, eğer öğrenciler için bir sandık kurulsaydı, bir taraftan bu sandığı doldurmamız gerekirken, öte yandan aynı istekler ve rasladıkça bizden para isteyen kişilerin isteklerine uyma zorunlulukları olacaktı diye düşünüyorum... Demek ki öyle yapmamız durumun bizim kaldıramayacağımız bir hale gelmesi dışında fazla birşey değiştirmiş olmayacaktı.

S.de B. — Devam edin.

J.-P. S. — Olayların da gösterdiği üzere, demek ki, hayatımın bu ikinci bölümünde, 45'den başlıyarak bu yıladek, çok para elime geçti. Yabana atılmayacak kadarını sağa sola verdim. Ama kendim için de korkunç kısmını harcadım. Aslına bakılırsa o da başkaları için elimden çıktı, mı diyeceksiniz?

S.de B. — Evet, kesinlikle. Kendimiz için ayırdığımız tek lüksümüz, kişisel olarak...

J.-P. S. — Yaptığımız gezileri söyleyeceksiniz.

S.de B. — Gezilerdir. Hattâ burada bile pek öyle abartmaya gerek yok. Pek çok geziler bize parasız sunuldu: Küba'ya, Bahia'ya...

J.-P. S. — Mısır'a...

S.de B. — Japonya'ya. Bunlar para harcamadığımız geziler. En çok masraf ettiğimiz yolculuk ise, örneğin Roma' daki tatildir.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Ve üstelik de delidolu bir biçimde yaşadığımız yok. Gayet uygun bir biçimde sürüyoruz ömrümüzü,

iyi bir otele, iyi lokantalara gidiyoruz, ama hiç de öyle büyük bir lüks içinde yaşıyor değiliz. Paris'te yaşamak için çok para harcamıyoruz. Paranızla hiçbir zaman yapmadığınız birşey var: borsada spekülasyona hiç girmediniz.

J.-P. S. — Hiçbir zaman. Dahası, spekülasyon sözü bile fazla geliyor. Ben paramla bir yatırıma bile katılmış değilimdir.

S.de B. — Hiçbir zaman.

J.-P. S. — Neyim varsa onu sonraki iki, üç ayda ya da giren ayda harcarım.

S.de B. — Bazen Gallimard Yayınevinde bir ya da iki yıl boyunca sürünen epey önemli tutarlarda paranız olmuştur.

J.-P. S. — Çünkü onları harcama olanağım yoktu.

S.de B. — Öyle, çünkü onu hemencecik harcamıyordunuz. Fakat hiçbir zaman gelir getirmesi için onu kullanmadınız.

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Hisse senetleri satın almada, ticari işlemler yapmada.

J.-P. S. — Hiçbir zaman.

S.de B. — Para sizin için hiçbir zaman para kazanmanın bir yolu olmadı.

J.-P. S. — Onu yapmak bana aşağılık gibi görünürdü. Ama yine de bu hal insanların, yapabilenlerin bir yaşama biçimleridir.

S.de B. — Burada, gerçekten bu halin size, bana da olduğu gibi — ben de aynı hayat çizgisini izlemekteyim —, aşağılık gibi görünmesini derinleştirmek gerekir. Öyle yapmakla kapitalist olma duygusundan kurtulmuş oluyoruz güya, oysa, mademki yazılanları okuyanlar, tiyatroya gidenler, bizi satın alanlar, bizi yaşatanlar insanlardır, kazanç herşeye karşın başkalarından sağlanmaktadır.

J.-P. S. — Kesinkes. İnsanlar çıkan son kitabı, dolayısıyla çıktığında bizimkini okumaktadırlar. Bunun nedeni arzu ettiğimiz asıl okuyucu kitlesine sahip olmayışımızdır.

S.de B. — Evet, elbette.

J.-P. S. — Ben, daha geniş, belirgin biçimde daha az

burjuva olan, daha az zengin olan bir okuyucu kitlesi, proleterlerden ve tam küçük burjuvalardan oluşan bir kitle isterdim; ne ki benim sahip olduğum okuyucu kitlesi kelimenin asıl anlamıyla bir burjuva okuyucu kitlesidir. Burada çoğu kez derinden canımı sıkan bir güçlük vardır.

S.de B. — Felsefenizi biraz bilen tüm insanlar özgürlük kavramının yapıtınız içersinde hangi rolü oynadığını bilirler; fakat bu özgürlük düşüncesini kendinizde nasıl oluşturduğunuzu ve ona vermiş olduğunuz önemi nasıl verdiğinizi daha kişisel bir biçimde bana söylemenizi isterdim.

J.-P. S. — Çocukluğumdan beri kendimi hep özgür hissettim. Özgürlük düşüncesi bende gelişti, başlangıçta onu öylece aldığımızda, bulunduğu herkeste sahip olduğu sisli ve çelişik görünümleri yitirdi ve daha karmaşık bir yapı kazandı. Bu düşünce bir yandan da belirginleşti; ne olursa olsun, yaşadığım sürece olduğu üzere, derin bir özgürlük duygusuyla öleceğim. Çocukluğumda, kendi ben'lerinden söz eden — ben şunu istiyorum, ben şöyleyim — tüm kişilerin özgür olduklarını, yahut kendilerini özgür hissettiklerini söyleyebileceğimiz anlamda, ben de özgürdüm. Bu dediğim durumda, kişilerin gerçek biçimde özgür oldukları anlamı yoktur, sadece kendilerinin özgür olduğuna inanmaktadırlar. «Ben» kavramı gerçek bir nesne haline gelir — ben...'im, siz...'siniz — ve aynı zamanda da bir özgürlük kaynağı. İşte daha baştan beri hissedilen ve bir gerçeği temsil eden çelişki budur. Ben kavramı, her anın kendi asıl güçleriyle geliştiği bilinçli yaşamın bir biçimidir de aynı zamanda. Fakat aynı eğilimlerin komşu hallerdeki sürekli geri dönüşleri de hep yeniden felsefemde ben'den, bazı durumlarda kendi görünümlerimize eşlik eden bir yarı-nesne çıkararak bunu ortaya koymaya çalıştım.

S.de B. — **La Transcendance de l'ego**'da (1) açıkladığınız bu mudur?

J.-P. S. — Evet; bu çelişkinin ta kendisi benim için

(1) **Ego**'nun **Yüceliği**, (ego, latince: ben), (Ç. N.)

özgürlüğün ilk kaynağıydı. Beni asıl ilgilendiren, üzerinde pek birşey düşünmediğim yarı-nesne ben'im değildi o denli, beni asıl ilgilendiren, yaşanmış deneyim adı verilen düzeyde rastlanılan kendi kendimizin yine kendimizce yaratılışının bir atmosferiydi daha çok. Her saniyede bir yandan, içersinde bulunulan odaya ya da kente ait olan eşyaların bilinci, sonra da bu eşyaların görülüş, değerlendiriliş biçimleri vardır. Bu sonuncu biçim eşyayla birlikte verilmeyen, insanın kendinden gelen, fakat önceden belirlenmiş olmaksızın gelen bir biçimdir; hemen o an içinde verilmiştir; nazik bir karakteri vardır, ortaya çıkar ve gözden yitebilir. Özgürlüğün kendini onaylaması işte bu düzeydedir. Özgürlüğün kendisi de son toplamda bu bilincin asıl hali, hiçbir şeyle verilemez olduğu için kendi kendini kavramasının biçimidir; bir önceki an yardımıyla belirlenmiş değildir; o anla kuşkusuz ilintilidir fakat oldukça serbest bir biçimde. İşte o bilinçtir ki, daha başlangıçtan beri bana özgürlük olarak görünmüştür. Dedemin yanında yaşıyordum; ben özgür olduğuma göre, kuşkusuz onun da öyle olduğunu düşünüyordum: fakat onun özgürlüğünü pek iyi kavrayamıyordum, çünkü bu özgürlük özellikle özdeyişler, sözcük oyunları, şiirler yoluyla kendini ortaya koyuyordu — bu da bana özgürlüğü doğru dürüst anlatmıyormuş gibi gelliyordu.

S.de B. — Bu özgürlük duygusuna ta çocukluktan beri sahip olduğunuzu mu söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet. Kendimi daima özgür hissettim, bilinç hali denilen şeyin yardımıyla.

S.de B. — Sizde bu özgürlük izleniminin doğmasında yetiştirilme biçiminizin katkısı olmuş mudur?

J.-P. S. — Evet; bu özgürlük kavramının herkeste rastlanan birşey olduğunu sanıyorum fakat kişinin yetiştirilme biçimine göre ona değişik önemler verilir. Benimle ilişik durumsa — ki bundan **Les Mots**'da söz etmiş bulunuyorum —, bana Schweitzer ailesinin ortaya koyduğu, henüz ne olduğu pek belli olmayan ama gösterdiği tüm belirtilerin ötesine geçen genç bir prens gibi davranılıyor olmasıydı. Genç prens olma niteliğimle özgürdüm, o sıralarda gördü-

ğüm bütün insanlara oranla özgürdüm. Özgürlüğümden kaynaklanan bir üstünlük duygusuna sahiptim. Tüm insanların özgür olduklarını anlamam üzerine sonraları yitirdiğim bir üstünlük duygusu. Fakat o sıralarda bu değerlendirmem belirsiz durumdaydı. Özgürlük **bendim** ve de öteki insanların bunu benim gibi hissetmedikleri izlenimindeydim.

S.de B. — Ama çok güçlü bir bağımlılık duygunuz da yok muydu aynı zamanda? Yapacaklarınızı, tatilde gideceğiniz yerleri, v.b. seçiyorlardı. Tüm bunlar sonuçta başkaları tarafından seçilmiş bulunuyordu.

J.-P. S. — Evet, fakat ben ona fazla önem vermiyordum. Bu bana normal görünüyordu; bir sandalyeye otururmuşum, nefes alırmışım, uyurmuşum gibi boyun eğiyordum. Özgürlüğüm küçük kapsamlı seçimlerle kendini ortaya koyuyordu, örneğin yemekte bir yemeği ya da ötekini seçmek gibi; çıkıp dolaşmak ya da bir mağazaya girmek bana yetiyordu. Özgürlüğümün kanıtının bunda olduğunu düşünüyordum; o dönemde özgürlük özellikle bir hal, bir duyguydu, bir bilinç haliydi hattâ, içersinden ara sıra bir kararın yükseldiği bir bilinç hali: bir eşya satın almak ya da annemden istemek. Annem-babam ve onların bana dayattığı zorunluluklar dünyanın yasalarını temsil ediyordu ve eğer insan bu yasalar içinde, yaptıklarını bilerek yaparsa bu yasalara karşı özgürdür.

S.de B. — Kendinizin oyuncak yerine geçtiğini hiç hissetmiyor muydunuz? Özgür bir istençin sizinkine karşı çıktığını hissetmiyor muydunuz?

J.-P. S. — Onu daha sonra hissettim. Bu, benim La Rochelle'de niyetleri kötü olan taşra öğrencilerinin bir Parisli karşısındaki tepkileriyle karşılaştığımda fark ettiğim birşey oldu. Bunlar koca oğlanlardı, bense kısa boyluydum ve bana eziyet etmek için birlik oldular. Fakat ilkokulun beşinci sınıfının sonunadek, yani onbir yaşımadek bunu hiç hissetmedim. Bunların dışındakiler bana yardım etmekten geri kalmıyor, olaydan sıyrılmama çalışıyor, bana öğüt veriyorlardı; beni güç durumlara sokmuyorlardı. Belki sadece bir iki kez yapmışlardır, o da metafizik bir

yanı olan korkunç öfkelere atmıştı beni. Fakat ben daha çok üzerine titrenilen bir çocuktum. Küçüklüğümde üzerimde baskı hissetmedim, aksine beni geliştirmeye dönük zekice bir sevecenlik hissettim. Ve kendi yaşıtımdaki oğlanlara rasladığım zamandır ki insanların arasındaki ilişkilerin büyük kısmını oluşturan bu düşmanlığı da tanımaya başladım.

S.de B. — Bu eziyetleri çektiğinizde, bu özgürlük izlenimini korudunuz mu?

J.-P. S. — Evet. Fakat daha da fazla içe dönükleşti. Belli bir süre yapılan eziyetlere karşı durmaya kalkıştım. Bunu da, ya dövüşerek, fakat bunun sonuçları öngörülemez ya da doğrusu fazlaca öngörülebilir, — fakat benim için öngörülemez — oluyordu, ya da öteki oğlanları birtakım tasarılara sürükleyerek yapıyordum. Fakat kuşkusuz sürekli olarak engeller görüyordum. Bununla beraber ötekiler ile benim aramda dostluk da vardı. Bana eziyet etmek onların bana karşı tek davranış biçimleri değildi; benimle konuşuyorlardı, benim arkadaşım oluyor, benimle geziyorlardı. Arkadaşlarımın grubunun bir üyesiydim ve bu açıdan özgür olduğumu hissediyordum. Beni daha da çok üzen ise, tabiatıyla gizli nedeni üvey babamın varlığına dayanmakla birlikte, o sıralarda annemle sürtüşmeye başlamam oluyordu. Burada yalnızca anneme değil fakat özgürlük düşüncesine de bağlı olan birşeyin eksikliğini duyuyordum. Önceki yıllar annemin yaşantısında ayrıcalıklı bir rolüm vardı ve tabiatıyla bu rol elimden alınmış oluyordu, çünkü annemle yaşayan ve baş role sahip olan bu adam çıkmıştı piyasaya. Önceleri anneme göre bir prenstim, şimdiyse ikinci derecede bir prens oluyordum.

S.de B. — Şöylesi deneyimlerden yola çıkarak özgürlük duygusu sizde nasıl evrimleşti: arkadaşlar, üvey babanız ve ondan sonra Paris'e gelmeniz?

J.-P. S. — O dönemde kendimi özgür hissettiğimi ama kendi kendime «özgürüm» demediğimi söylemiştim. Bu açık seçik bir adı olmayan ya da çeşitli adlar verilebilen bir duyguydu. Özgürlük sözcüğünü ya da en azından onun felsefi anlamını ben Paris'te Henri-IV Lisesindeki ikinci yı-

limda, yani felsefe bölümündeyken öğrendim. Özgürlüğe kendimi kaptırmam ve onun büyük savunucusu olmam işte o sıradadır. Nizan'a gelince, aynı döneme doğru o da materyalizme doğru yönelmişti ve bu yöneliş onu daha sonraları komünist partisine girmeye götürdü. Ondan sonraki yıl, Louis-le-Grand Lisesinde, Enstitü ilk hazırlık sınıfındaydım. Ben yarım yatılı kalıyordum ve teneffüsler boyunca bir balkon boyunca geziniyor, özgürlük üzerinde, tarihi maddecilik üzerinde Nizan'la tartışıyorduk. Birbirimize fikren karşıydık, o akılcı ve somut kanıtlara dayanıyor, ben insanın bir tür kavramını savunuyordum. Kanıt ileri sürmeden betimlediğim bir insan kavramı. Zaten hiçbir sonuca ulaştığımız da yoktu. Tartışıp duruyor, ikimizden hiçbiri kazanamıyor, konuşmalar boşlukta kalıyordu. Tarihi maddeciliğe gönül vermiş olan Nizan bir gün bana özgürlüğünün bir kanıtını verdi; tuttu bir iş yaptı, dayanaklarını da ereklerini de bilemediğimden geçmişle ilintilerini bulamadığım bir iş. Günlerden bir gün, cumadan pazartesi öğle sonunadek adam liseden yok oldu. Dönüp geldiğinde kendisine nereye gittiğini sordum. Kendini sünnet ettirmeye gittiğini söyledi. Ben o anda donakaldım. Nizan katoliktl, dini bütün bir katolik annenin oğluydu ve ben olayın nedenlerini anlamıyordum. Kendisine sordum, ama o fazla açıklamada bulunmadan böylesinin daha temiz olacağı yanıtını verdi. Olay bana nedensiz görünüyordu. Sünnet olmaya karar vermişti — madem ondan yana çıkan hiçbir neden yoktu, bu da aptalca bir karardı. — Gidip bir doktorla görüşmüş, adam onu sünnet etmiş, o da penisinin ucunda bir sargı beziyle bir otelde iki üç gün kalmıştı.

S.de B. — O sırada özgürlüğü bir bakıma temelsiz nedensiz bir eylemde bulunmakla özümlüyordunuz desenize?

J.-P. S. — Büyük kısmıyla. Bununla beraber, Gide'in **Les Faux-Monnayeurs**'de (1) tanımladığı ve betimlediği kadarıyla temelsiz eylem beni çekmiyordu. Ben bu kitabı okurken, benim anladığım biçimde orada özgürlüğe rastla-

(1) Kalpazanlar, (Ç. N.)

mıyordum. Bununla birlikte Nizan'ın sünneti gerçekte kuşkusuz benden sakladığı nedenlere dayanıyor da olsa benim gözümde pekâlâ temelsiz bir eylemdi.

S.de B. — Sizin özgürlük anlayışınız, aslında stoacı özgürlüktü: bize bağlı olmayanın önemi yoktur ve bize bağlı olan özgürlüktür; o halde her durumda, her koşulda özgürdür insan.

J.-P. S. — Kuşku yok oydu, bununla beraber gelen bir eylem de her zaman için özgür bir eylem değildi. Hele ki bende her an için özgürlüğünün duygusu varken... Özgürlük ve bilinç benim için aynıydı. Görmek ve özgür olmak, aynıydı. Çünkü bu verilmiş birşey değildi; onu yaşayaraktan onun gerçeğini yaratıyordum ben. Fakat benim tüm eylemlerim özgür değildi.

S.de B. — Bunun size son derece tepkici tavırlar takındırma tehlikesi yok muydu? Eğer herkes özgürse, ne âlâ, kimseyle uğraşmaya gerek kalmaz artık ve herkesin tek yapacağı da kendi yaşamını kurmaktır; dolayısıyla da insan kendi iç yaşantısıyla kendini sınırlayabilir. Bunun böylesi bir sonuçlanmaya varmamış olması nasıl olmaktadır?

J.-P. S. — Böylesi bir sonuçlanmaya hiçbir zaman varmadı. Bu düşüncenin daha sonradan benim insanlarla, tinlerle, kendimle olan ilişkilerimde karşılaştığı güçlükler benim onu belirginleştirmeme ve ona bir başka anlam vermeme yol açmıştır; özgürlüğün engellere uğradığını anladım ve işte o zaman olumsallık bana özgürlüğe karşıt olarak göründü. Hem de, bir önceki anla sıkı sıkıya gereksinimi duyulmayan şeylerin bir çeşit özgürlüğü olarak.

S.de B. — Fakat insanların katlandıkları zorunlulukların bilincine sahip değil miydiniz?

J.-P. S. — Belli bir anda, hayır.

S.de B. — Sahiden **L'Etre et le néant**'ı yazmaktayken bunu sizinle tartışmıştık. Her durumda özgür olunabileceğini söylüyordunuz. Buna inanmaktan ne zaman vaz geçtiniz?

J.-P. S .— Oldukça erken. Özgürlük üzerine önce bir kuram vardır: İnsan özgürdür, yapacağını daima seçer; baş-

kası karşısında özgürdür, başkası da sizin karşınızda özgürdür: bu kurama çok basit felsefe kitaplarında raslanır ve ben de onu özgürlüğümü rahat bir biçimde tanımlamak için aklımda tutmuştum ama benim gerçekten söylemek istediğime yetmiyordu. Benim söylemek istediğim insanın kendisinden sorumlu olduğuydu, hattâ eylemler kendisinin dışındaki birşey tarafından dürtüklenmiş bile olsa... Her eylem bir takım alışkanlıkları, benimsenmiş düşünceleri, simgeleri beraberinde getirir ve öte yandan bizim en derin yerimizden çıkıp gelen ve bizim ilk özgürlüğümüzle ilişkili birşey taşır.

S.de B. — Buradan, özgürlüğün siyasal ve toplumsal sorununa dönmek gerekirse, gayet bireysel, gayet idealist bir kuramdan, toplumsal ve siyasal bir savaşıma katılmak gerektiği düşüncesine nasıl geçtiniz?

J.-P. S. — Bu düşünceye çok daha sonraları vardım. Unutmayın ki 1937-1938 yıllarınadek o zamanlar «yalnız adam» adını verdiğim şeye büyük bir önem veriyordum. Yani, insan temelde özgür olduğundan, öteki insanların dışında yaşadığı ölçüde özgürdür ve başına gelecek şeyleri özgürlüğünden yola çıkarak oluşturur.

S.de B. — Evet; ama bu, hattâ o dönemde bile sizin toplumsal sorunlarla çok ilgilenmenize ve en azından düşünce plânında güçlü bir biçimde taraf tutmanıza engel olmuyordu. Niçin örneğin Franko'ya karşı ve Halk Cephesinin de yanında güçlü biçimde yer alıyordunuz?

J.-P. S. — Çünkü özgür insanın, insanın yanında, yani olduğu gibi görünen insanın yanında, kendisini yokedip yerine ister yaratmış oldukları bir imgeyi, yani faşist insanın imgesini, ya da hattâ sosyalist insanın imgesini geçirmek isteyenlerin karşısında yer alan kişi olduğunu düşünüyordum. Bana göre özgür insan bu sistematik biçimlendirmelerle çelişiyordu.

S.de B. — Yanıtınız bana fazlaca idealist gibi geliyor. Faşistler insana sadece faşist adamın imgesini vermek istemiyorlar. Onu tutukevine atmak, ona işkence etmek, onu bazı şeyler yapmaya zorunlu kılmak da istiyorlar.

J.-P. S. — Bu kaçınılmaz olan, kendiliğinden gelecek

birşeydir. Fakat ben o zamanlar düşündüğümü söylemekteyim. Örneğin benim için korkunç birşey olan işkenceyi alalım, bu bana faşistlerin insanları faşist kuramdan kaynaklanan ilkelere boyun eğmiş faşist insanlar haline getirmeye zorlama isteklerinin bir sonucu gibi görünmekteydi.

S.de B. — Bu kuram niçin sizi tiksindiriyordu?

J.-P. S. — Çünkü özgürlüğü yadsıyordu. Bana göre tek başına karar vermesi — belki ötekilerle ilintili olarak — ama yalnız başına, karar vermesi gereken insan, faşizmde kendi üzerinde yer alan insanların egemenliği altındaydı. Ben derecelendirmelerden her zaman nefret etmişimdir. Bu yüzden bugünkü bazı antihiyerarşik kavramlarda bir özgürlük anlamı görmekteyim. Özgürlüğe göre hiyerarşi diye birşey olmamalıdır. Özgürlüğün üstünde hiçbirşey yoktur, şu halde tek başıma karar veririm, kararlarımı kimse zorlayamaz.

S.de B. — Bu sizin sosyalizmle ilişkinizi de tanımlıyor muydu sonunda?

J.-P. S. — Evet. Sosyalizm beni hayli doyuran fakat bana göre gerçek sorunları ortaya atmayan bir kuramdı. Örneğin, sosyalizmde bir insanın ne olup ne olmadığı sorunu. Gereksinimlerin karşılanmasına karşı insan doğasının tümden maddeci bir kavramını kabullenmek gerekiyordu. İşte beni sıkan da buydu savaştan önce, sosyalizme değgin olarak. Aklı başında bir sosyalist olmak için materyalist olmak gerekiyordu. Ben öyle değildim, özgürlük yüzündendi bu. Bu özgürlüğü maddesel hale getirme yolu bulamadığım sürece — ki hayatımın sonraki otuz yılı boyunca yaptım bunu — sosyalizmde beni tiksindiren birşey oldu. Bu da ortaklaşacılık ilkeleri yararına kişinin erimesiydi. Bazı bazı özgürlük sözcüğünü kullanıyorlarsa da bu metafizikle hiç ilişkisi olmayan grup sözcüğüydü. Savaş ve Direniş sırasında işte düşüncelerim böyleydi. O sırada kendimden memnundum. Tutsaklığım süresince, akşam odamda konuşkan adam, hoşa giden bir fıkracı gibi oluyordum. Saat sekizbuçuğa doğru ışıklar sönüyordu. Küçük kutular içine mumları koyuyorduk, ben de hikâyeler anlatıyordum.

Bu sırada ötekilerin tümü kerevetlerine uzanmış olmalarına karşın tek elbiseli ve oturuk durumda ben olurdum. Bir çeşit kişisel önem kazanmıştım. Etrafı eğlendiren, ilgiyle dinlenen adamdım.

S.de B. — Bunun özgürlükle ne ilgisi var?

J.-P. S. — Dinleyen, gülen, duygulanan insanları birlik haline getiren ben oluyordum. Bu, biraraya getirmeyle oluşmuş bir birlikti ve ben bu öteki birliği, toplumsal birliği yaratan birlik oluyordum. Özgürlüğümü bu birliğe bağlamış oluyordum. Kendimi, kendi özgürlüğümden çıkarak bir çeşit küçük toplum yaratır gibi görüyordum.

S.de B. — İlk kez olarak toplumsal anlamda belli bir etkililiğin izlenimine sahip oldunuz. Bir direnişçi grubu kurmaya çalıştığınız sırada bunun adını «Sosyalizm ve Özgürlük» koydunuz. Bu ikisinin birbiriyle uyum sağlayacağını düşünmeye başlıyordunuz demek?

J.-P. S. — Evet. Bununla beraber iki kavramın da farkındaydım. Acaba sosyalizm özgürlüğü içine alabilir mi diye soruyordum kendime.

S.de B. — Ondan sonra özgürlükten ne anladığınızı tanımlamak için otuz yıl mı gerekti?

J.-P. S. — **L'Etre et le néant**'da ve **Critique de la raison dialectique**'de buna çok yer verdim.

S.de B. — **Saint Genet**'de de. Bu kitapta çarpıcı olan içersinde insana tanınmış bir gramlık özgürlüğün olmayışıdır nerdeyse. Bireyin oluşumuna, onun tüm koşullamşına aşırı bir önem vermektesiniz. Yalnızca Genet'den değil bir yığın insandan söz ediyorsunuz ve de içlerinden bir teki bile özgür bir varlık gibi görünmemekte.

J.-P. S. — Amma da yaptınız, şu eşcinsel çocuk, dövülen, ırzına geçilen ve genç oğlancıların eline düşen, çevresindeki dayıların elinde oyuncak olan kişi bir gün yazar Jean Genet olmaktadır. Orada öyle bir bölüm var ki neredeyse özgürlüğün yapıtıdır. Özgürlük, Jean Genet'nin, yani eşcinsel ve mutsuz çocuğun, büyük yazar, kendi seçimiyle oğlancı olan ve mutlu değilse de, en azından kendinden emin olan Jean Genet haline dönüşümüdür. Bu dönüşüm pekâlâ meydana gelmemiş olabilirdi. Jean Genet'

nin dönüşümü özgürlüğünün kullanımıdır. Özgürlük dünyanın anlamını, ona bir başka değer vererek değiştirmiştir. Bu ters yüz olmanın nedeni, başka hiçbir şey değil, işte bu özgürlüktür, bu dönüşümü yapan da kendi kendini seçen özgürlüğün ta kendisidir.

S.de B. — Özgürlüğü, bazı anlarda olanaklı olan, insanın kendi kendinin bir keşfi gibi tanımlar gibisiniz âdeta. Bu özgür seçimlerin — ya da daha doğrusu bu keşiflerin — rol oynadığını sandığınız hayatınızda yer alan dönemler hangileridir?

J.-P. S. — Sanıyorum bunlardan epey önemlice olan biri şudur: Henri-IV Lisesinin son sınıfına başlamak üzere tatil dönüşü La Rochelle'i terkettiğim dönem. O dönemde artık hiç eziyet görmüyordum. Hatta bana bir onur görevi bile verildi.

S.de B. — Evet; fakat Henri-IV Lisesine gitmeye karar veren siz değildiniz ki, arkadaşlarınız tarafından artık eziyet görmemeye de öyle.

J.-P. S. — Henri-IV Lisesine gitmeye karar veren ben değildim, fakat arkadaşlarımın artık bana eziyet etmemelerine karar veren belli bir ölçüde ben oldum. Artık onu yapmadılar çünkü ben artık eziyet edilebilir birisi değildim, değişmiş bulunuyordum.

S.de B. — Bir tavır mı seçmiştiniz?

J.-P. S. — Evet, kendimi olumlamıştım ve karşımda, bu olumlamayı onlar da bir taraftan kendilerini olumladıkları için kabul eden öteki oğlanları buldum. Lise sonum, felsefe yılım ve ilk Enstitü hazırlık yıllarım benim için gayet hoş yıllar oldu. Kendimi tamamen kabul edilmiş hissettim.

S.de B. — O anlar, bir seçimin, özgür birşeyin olduğunu geriye bakarak hissettiğiniz anlarındandır hayatınızın. Bunun gibi başkaları da oldu mu?

J.-P. S. — Evet. Eğitim Enstitüsü bir zirve noktası dönemi oldu. Özgürlüğün kendisiydi. Eylemlerimin özgürlüğü hattâ okulun yönetmeliğiyle verilmişti bana. Geceyarısına kadar dışarı çıkılabiliyordu. Saat yirmidörtten sonra kapılar kapanıyordu. Yurdun bir oturma biriminde üç ya

da dört kişi kalıyorduk, sonraları iki kişi kalmaya başladık, en sonra da Nizan'ın Aden'e gitmesi sonunda ben tek başıma oturdum birimde. Öğlen yemeği okulda ya da yakındaki küçük bir birahanede yeniyordu. Kızlarla ya da çevredeki oğlanlarla buluşulan bir başka meyhanede saatler geçirirdik. Her akşam çıkardık. Yurt birimlerinde gayet sakin olarak çalışılırdı. Haftada iki kez ailemin evine öğle yemeğine gider, sonra Okula dönerdim. Ailemle ilişkilerim gayet yumuşamıştı.

S.de B. — Bazı seçimlerin hayatınızın yazgısına biçim verdiği izlenimine kapıldığınız oldu mu?

J.-P. S. — Etkili dönemlerden biri savaş oldu.

S.de B. — Fakat söz etmediğiniz birşey var: hayatınızı yönlendiren yazma olayı değil midir?

J.-P. S. — Bu olay sekiz yaşımdan beri onu yönlendirmiştir.

S.de B. — Evet, fakat onu özel bir biçimde ele aldığınız bir dönem olmadı mı? Sekiz yaşınızda, bir çocuktu yazan. Bir yerde durabilirdi.

J.-P. S. — Değiştiği oldu ve her kezinde bir başka biçimde yeniden başladı.

S.de B. — Fakat bu, her zaman kalan, kökten bir seçim oldu.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — İçinde yaşadığınızda kendinizi özgür hissetmediğiniz, fakat geriye doğru baktığınızda size önemli seçimler gibi gelen dönemlere bakalım yine.

J.-P. S. — Savaş, ayrılış. Her tür savaşa karşıydım, fakat yine de şu başımıza geleni yaşamamız gerekiyordu. Kendimde, gereği halinde askersel bir eylemle de kendini ortaya koyabilecek olan bir nazizme karşı çıkma düşüncesi oluşturmuştum. Bu, bana cephe arkadaşlarımla iletişim yapma olanağı verdi.

S.de B. — Bunun hangi bakımdan önemli olduğunu düşünüyorsunuz?

J.-P. S. — Çünkü bu, yabancı ülkelere yapılan birkaç geziyle kesintiye uğrayan bir öğretmen yaşantısı değildi: geniş bir toplumsal ortama dalmıştım.

S.de B. — Oraya dalmayı seçen siz değildiniz. Askere alındınız.

J.-P. S. — Onu ben seçmedim, ama şöyle ya da böyle tepki göstermek gerekti. Herkes bu savaşı yaşama biçimini — ayağını trene attığı andan başlayarak — seçmiş oldu. Bu çok önemlidir. Ben bu savaştaki rolümü daima üstlenmek istedim. Benim rolüm balonlar atmaktan başka birşey değildi. Göğe kırmızı bir balon atma olayıyla bizi saran tüm bu görünmeyen savaş arasındaki ilişkiyi görmek için insanın kendi üzerinde işlemesi gerekiyordu. Sonra, genellikle değişik nedenlerle savaşa karşı olan arkadaşlarımla ilişkilerim vardı. Sizinle ve öteki kişilerle ilişkilerim.

S.de B. — İçten içe bir başka seçim yapabilecek olduğunuzu mu söylemek istiyorsunuz? Örneğin barışçıl bir seçim?

J.-P. S. — Evet, herhangi bir seçim yapmakta özgürdüm.

S.de B. — Ya da hattâ işbirlikçi, nazi yanlısı bir seçim.

J.-P. S. — Hayır, o kadar değil, çünkü nazilere karşıydım.

S.de B. — Ama barışçıllık sizde, ona yanaşma arzusu uyandırabilirdi. Bu konuda tartışmıştık. Ben Alain biçimi bir barışçıllık eylemine sizden fazla yakındım; eğer faşizm başa geçseydi neler olacağını çok iyi anlamıştınız. Seçiminiz tutumlarınızın tümünü özetliyordu.

J.-P. S. — Bu seçim daha sonraları benim daha uzağa gitmeme olanak verdi: tutsaklıktan kurtulup gelince Dayanışma ve daha sonra sosyalizme kadar gidiş. Tüm bunlar bu ilk seçimden geldi. Bunun tam anlamıyla temel önemde olduğunu sanıyorum. Arkadaşlarım ve ben 40 harbinin insanlarıyız. Beş yıllık savaş, tutsaklık, bizi yenenlerle birlikte yaşam benim için temel önemde şeyler oldu. Bizi yenmiş ve üstelik bizi tanımayan, fransızca bilmeyen basit bir askerden başka birşey olmayan bir Almanın yanıbaşında yaşama olayı, benim önce tutsak olarak, ardından tutsak bir ülkede özgür insan olarak başımdan geçen bir deneydir. Yetkililere direnmenin ne olduğunu daha iyi anlamaya başladım. Savaştan önce direnmiyordum; üzerim-

de hakları olan yetkilileri, yani hükümeti, yönetimi biraz kınıyordum. Fakat tutsaklıkta bulunduğum andan itibaren bu yetkililer, naziler yahut bazı hallerde petencilerdi (1). Öyle olunca, siz de ben de, hem bunları hem öteki leri kınıyor ve elden geldiği ölçüde bize verdikleri emirlere karşı duruyorduk. Örneğin serbest bölgeye geçme hakkımız yoktu oysa biz oraya iki kez geçtik. Bazı mahallelere bazı saatlerde geçme hakkımız yoktu...

S.de B. — Özet olarak siz o andan başlayarak mı bir iç özgürlüğün varlığıyla, bütün insanlar için özgürlük istemini bağdaştırmaya çalıştınız? O andan başlayarak mı sizin özgürlüğünüz başkalarınınkiyle karşılaştı?

J.-P. S. — Evet. İşgal edilmiş bölgede nazilerin tutsağıydık. Benim özgürlüğüm herşeye karşın çok ezikti, çünkü dilediğimce her yönde anlatım bulamıyordu; özellikle yazdığım romanlar nazilerin Fransa'dan ayrılmaları halinde bir anlam bulacaklardı, ancak bu koşulla basılabilirlerdi. Hattâ, düşünülürse, ancak nazilerin kaybolmalarıyla basılabilecek yapıtlar yazmak için harcadığım emek bile ilginç şeydir. Direniş — seçmiş olduğum «Sosyalizm ve Özgürlük» adının da açıkca gösterdiği üzere — benim, sosyalizme doğru eğilimli olduğum ama özgürlüğün orada yerinin olup olmadığını bilmediğim düşüncesini beraberinde taşıyordu.

S.de B. — Bir bireşim fikriniz vardı.

J.-P. S. — Evet, tabii. Bir umut olarak ve sonunda da bir inan olarak, ama sonunda.

S.de B. — Geriye doğru bakıldığında size önemli gelen öteki seçim anları hangileridir?

J.-P. S. — Macaristan olayından sonra kopan, 1952-1956 lara doğru komünistlerle olan ilişkilerim. Bu beni hükümete karşı olmakla beraber toplum içinde iyice oturmuş olan siyaset adamlarıyla ilişkiler tasarlamaya götürdü.

---

(1) Fr. pétainistes: Almanya'nın Fransa'yı işgali sırasında, Vichy'de kurulan işbirlikci hükümetin başı, 1945'do idama mahkûm olan, cezası ömür boyu hapse çevrilen Mareşal Pétain yanlıları. (Ç. N.)

S.de B. — Sizce bireysel özgürlükten toplumsal özgürlük düşüncesine geçiş nasıl oldu?

J.-P. S. — Sanırım bu önemli. O sıralarda **L'Etre et le néant** üzerinde çalışmaktaydım. 1943'e doğruydu. **L'Etre et le néant** özgürlük üzerine bir yapıttı. O dönemde, eski stoacılar gibi, hattâ ölüme götürebilecek son derece can yakıcı bir durumda bile daima özgür olunduğuna inanıyordum. Bu noktada çok değişmişimdir. Gerçekten özgür olunamayan durumlar olduğunu düşünüyorum. Bu düşüncemi **Le Diable et le Bon Dieu**'de açıkladım... Heinrich adındaki rahip hiçbir zaman özgür olmamış bir adamdır, çünkü bir Kilise adamıdır ve aynı zamanda, dinsel mesleki yetişimiyle kesinlikle bağdaşmayan bir halk ilişkisi vardır. Halk ve Kilise birbirlerine karşıt dil kullanırlar; rahibin kendisi bu iki gücün birbirlerine karşı durdukları bir alan halindedir ve o hiçbir zaman özgür olamaz. Ölecektir çünkü kendini hiçbir zaman olumlayamamıştır. Bu değişim 1942-1943'e doğru, hattâ az daha sonra ortaya çıktı; insan her zaman özgürdür biçimindeki Stoacı düşünceden — ki benim için çok önemli bir bilgiydi çünkü, içersinde kendimi artık özgür hissedemeyeceğim gerçekten ağır durumları hiç tanımadığımdan, ben kendimi daima özgür hissetmiştim — daha sonra edindiğim, özgürlüğün zincirlendiği durumlar olduğu düşüncesine geçtim. Bu durumlar başkasının özgürlüğünden gelmektedir. Başka deyişle, bir özgürlük bir başka ya da birçok başka özgürlüklerce zincirlenmiştir. buydu aslında her zaman düşünmüş olduğum.

S.de B. — Direnme düşüncesi de önünde sonunda daima olanaklı bir çıkış, yani ölüm vardır, demek olmuyor muydu?

J.-P. S. — Kuşkusuz. Bu düşünce de vardı bunda. Bir intiharla değil de ölümle son bulacak ve yok edilenin, kişinin ta kendisi olması ölçüsünde meyvelerini verecek bir eylemle hayatına son verme düşüncesi, Direnişte göz önünde bulundurulan ve benim beğendiğim bir düşünceydi. Şunun insan canlısının kusursuz bir sonu olduğu düşüncesindeydim: özgür istenciyle ölmek: böylesi hastalıklar, ihtiyarlama, hatta bunama yahut herhalde, ölümden çok da-

ha önce özgürlüklerin uçup gidişine tanık olan zihinsel yetilerin çöküşü gibi durumların yol açacağı bir yavaş sondan çok daha kusursuz bir sondu. Tümel bir özgeçiyi, boyun eğilmiş bir özgeçiyi, dolayısıyla özü özgürlük olan bir canlının özgürlüğünü sınırlamayan bir özgeçi düşüncesini yeğ tutuyordum. Ve işte bu nedenledir ki her durumda kendimin özgür olduğuna inanmaktaydım; bundan sonra da, Heinrich olayında özgür olunamayacak bir sürü durumlar olduğunu gösterdim.

S.de B. — İnsan bütün koşullarda özgürdür düşüncesinden, ölümün özgürlük için bir çıkış olmayıp aksine özgürlüğü ortadan kaldıran bir çıkış olduğu düşüncesine nasıl geçtiniz?

J.-P. S. — Özgürlüğün, ölebilmekten de oluştuğu düşüncesini koruyorum. Yani eğer yarın herhangi bir tehdit özgürlüğümün üzerine çökerse, ölüm onu kurtarmakta bir yoldur.

S.de B. — Nice insan ölme isteği taşımaz. Üretim zincirinde çalışmakta olan bir işçi kendini özgür hissetmez, fakat ölümü seçerek kendine özgürlük sağlayacak da değildir.

J.-P. S. — Hayır, kendini özgür hissetmemektedir. Kendine kalan özgürlüğe hiçbir değer vermez. Siyasette herşeyi bunca karmaşık hale getiren de işte insanlarda özgürlükleri hakkındaki bu karışıklıktır.

S.de B. — Kişisel sorununuza dönersek, özgürlüğünüzün kendi kendine yettiği düşüncesinden, sizin özgür olmanız için başkalarının da öyle olması gerektiği düşüncesine nasıl geçtiniz? En sonunda varıp dayandığınız bu değil mi?

J.-P. S. — Evet. Öteki insanlar da özgür olmadıkça bir insanın özgür olması kabul edilir, akıl alır şey değildir. Eğer özgürlük başkalarına çok görülüp verilmezse, o bir özgürlük olmaktan çıkar. Eğer insanlar başkasının özgürlüğüne saygı duymazlarsa, kendilerinde bir an uç vermiş olan özgürlük hemen o anda kendini yok etmiştir.

S.de B. — Güzel de, bir anlayıştan ötekine nasıl geçtiniz?

J.-P. S. — Sanıyorum sosyalist bir politikaya geçmemle aynı zamanda oldu. Sosyalizmin özgürlüğü doğuruyor olmasından değil; tersine, bildiğimiz biçimleriyle sosyalizm onu vermeyi reddeder; dayanışma, kendisi de gereksinimden doğan bir dayanışma üzerine kurmuştur temellerini. Örneğin, işçi sınıfının sınıf bilinci özgür bir bilinç değildir. Öteki sınıf, burjuva sınıfı tarafından ezilen, zor altına alınan bir sınıfın bilincidir. Demek ki özgür olarak ortaya çıkmaz. Umutsuz bir durumun ürünü olarak ortaya çıkar. Şimdi yitirmiş olduğum defterler, büyük defterler üzerine işlediğim çok sayıda not yazılarında özgürlük üzerine düşüncelerimi dökmüştüm. Yığınla ahlâki, felsefi, siyasi değerlendirmeler vardı. İşte o sıradadır, benim özgürlüğü yeni bir bakış açısından inceleyişim. Özgürlüğün, bazı koşullarda kendi kendini yok edebileceğini ve insanları birbirlerine bağlayan özelliğini o yazı çalışmaları sırasında kavradım. Bağlayıcılığı şu anlamdaydı ki, özgür olmak için herbir kimse öteki herkesin özgürlüğünün gereksinimindeydi. Bu, 1945-1950'lere doğruydu.

S.de B. — Özgürlük üzerine bugün ne düşünüyorsunuz? Kendi özgürlüğünüz ve genel olarak özgürlük üzerine.

J.-P. S. — Kendi özgürlüğüm konusunda değişmedim. Özgür olduğumu düşünüyorum. Bazı konumlarda birçokları gibi ben de başkalaştım. Savaş sırasında baskıya uğradım. Tutsak oldum; tutsakken özgür değildim. Bununla birlikte tutsak olma biçimimi belli bir özgürlükle beraber yaşadım. Bilmiyorum niçin, fakat tüm başıma gelenlerden kendimin aşağı yukarı sorumlu olduğumu düşünürüm. Sorumlu demekle, doğallıkla, belirli durumlarda sorumlu demek istiyorum. Fakat, tümü bakımından yaptığım herşeydeki etkinliğimi kabulleniyor ve bir dış nedenle sürüklenip, yazgılandığımı düşünmüyorum.

S.de B. — Bunlar size ait olan için söz konusudur, çünkü siz zorunluluklara uğramadınız, siz ayrıcalıklısınız ve şu halde hayatınızı aşağı yukarı nasıl isterseniz öyle kullanabilirsiniz. Fakat fabrikada çalışma zincirindeki işçiden söz ederken, «onlar kendilerini özgür hissetmezler»

dediniz. Kendilerini özgür hissetmediklerini mi yoksa özgür olmadıklarını mı düşünmektesiniz?

J.-P. S. — Size söyledim bunu: onları yaşam ve yazgı yönünden belirlenmiş duruma sokan başka insanların onlar üzerindeki işlevidir. Bu işlev zorunlulukları, ödevleri, onları aldatan sözüm ona sözleşmeleri alıp getiren bir işlevdir. Tek kelimeyle, içersinde düşünme ve devinme özgürlüğünün gürültüye getirildiği bir tutsaklık yani. Halen de kalmıştır içlerinde bu duygu, aksi halde niçin ayaklanacaklardır? Fakat bu özgürlük ortaklaşa gösterilerle, bir zorunluluk altında her gün yapılan ve yine yapılan eylemlerle, bilgi eksikliği yüzünden kendi kendince düşünülemeyen ama öğretilen kavramlarla maskelenir. Ayrıca özgürlük bazen onlara, örneğin 1968'de olduğu gibi, kendi adından başka adlar altında görünür; fakat, kendi kendilerinden ve toplumdan sorumlu olacakları bir Devlet bulmak üzere, kendilerine baskı yapanların tümünü yere sermek; oyunun dışına atmak ya da belki öldürmek istedikleri zaman asıl istedikleri şey özgürlüktür. Sanırım 1968 yılı onların özgürlüğün bilincine vardıkları, ama sonradan onu yitirdikleri bir an olmuştur. Fakat bu an önemli ve güzel, gerçekdışı ve gerçek oldu. Bu öyle bir eylemdi ki, onunla teknisyenler, işçiler, zinde güçler, kollektif bir özgürlüğün, tüm bireysel özgürlüklerin bir araya gelmesinden daha başka birşey olduğunun bilincine vardılar. 1968'in anlamı bu oldu işte. Ve işte o zaman herkes kendi özgürlüğünü ve ait olduğu grubun özgürlüğünü bir güzel kavramış oldu sanıyorum. Bu cins anlar Tarihte sıkça ortaya çıkmıştır. Komün (1) bu cinstendi.

S.de B. — Özgürlükle olan kendi ilişkileriniz üzerine ekleyecek birşey görüyor musunuz?

J.-P. S. — Yineliyorum, bu, var olmayan, ağır ağır oluşan ve bende her zaman için var olmaya hazır olagelmiş ve benden ancak ölümümle ayrılacak olan birşeydir. Ve ben tüm ötekilerin benimi gibi olduklarını düşünüyorum, ne ki bu özgürlüğün onlara görünmesindeki bilinç ve

(1) 1871 Paris Komünü, (Ç. N.)

berraklık derecesi koşullara göre, onların kökenlerine, gelişmelerine, bilgilerine göre değişik olmaktadır. Benim özgürlük düşüncem, benim tarihle aramdaki ilişkinin değiştirdiği birşeydir; tarih içinde bulunuyordum, istesem de istemesem de birtakım toplumsal değişimlere doğru, bu değişimlere karşı konumum ne olursa olsun, nasılsa oluşacak olan toplumsal değişimlere doğru sürüklenmişimdir; işte ben öğreneceğimi o sırada öğrenmiş oldum, yani sağlıklı ve bazen korkunç bir alçak gönüllülüğü. Bundan başkaca, ki sözünü edeceğim bu öğreni halen bende durmaktadır, bir insan hayatının özünün, bu demektir ki benimkinin de, birbirlerine karşıt düşen şöylesi deyimler arasındaki ilişkiler demek olduğunu öğrenmiş bulunuyorum: varlık ve yokluk; var olmak ve oluşmak; özgürlük düşüncesi ve benim özgürlüğüme karşıt düşen dış dünyanınkisi. Özgürlük ve durum.

S.de B. — Özgürlüğünüzün tarihin ve dünyanın baskısına zıt olduğunun bilincine vardınız.

J.-P. S. — Öyle, benim özgürlüğümün utkuya ulaşması için tarih ve dünya üzerinde devinmek ve insanın tarih ve dünyayla değişik bir ilişkisini elde etmek gerekiyordu. Çıkış noktası da bu oldu. İlkönce, yani harpten önce bireysel bir çeşit özgürlük tanıdım yahut hiç değilse tanıdığımı zannettim; bu hayli zaman sürdü, değişik biçimler aldı, ama, bütününde kendini açıklamaya ve dış güçlere karşı utkuya ulaşmaya çabalayan bir bireyin özgürlüğüydü. Savaş sırasında bana kesinlikle özgürlüğe karşıt gibi görünen birşey öğrendim: bir kez, savaşmaya gitme zorunluluğu, bu zorunluluğun varlığını tanıdım, böyle bir zorunluluğun nedenini, hem de tamamen nazizme karşı olan biri olarak, doğru dürüst bir türlü kavrayamıyordum; niçin milyonlarca insanın ölümüne dirimine bir biçimde karşı karşıya gelmeleri gerektiğini hiç anlamıyordum; savaşmak için hazır hale sokulduğumda ilk kez şu çelişkimi kavramış oldum: savaşta yer almakta özgür olmak istemim ve, gerçekten ve özgürce istememiş olduğum halde ölümedek bana kendini kabul ettiren savaşta yer alma zorunluluğu. Ardından, direnişin özgürlüğü düşüncesi dikildi karşıma. Bu dü-

şünce beni zorba bir toplumun gücüne, ona karşı çıkan bireylerin özgürlüğüyle karşı koymaya götürdü. Bu bireylerin utkuya ulaşmak zorunda olduklarını, çünkü özgür olduklarını ve ne istediklerini serbestçe gördüklerini kavramaktaydım. Kurtuluşta, bu bireylerin ortaya koydukları güçlerin de nazi güçleriyle aynı doğaya sahip olduklarını hissettim; aynı amaçlara sahip oldukları, milyonlarca Yahudiyi, milyonlarca Rusu katletmek gibi yöntemler kullandıkları için değil tabii, fakat kollektif güç, emirlere uyma, bunlar hep aynı türdendi. Ayrıca da, Fransa'ya gelen Amerikan ordusu çoklarına, bu arada bana da, bir zorbalık gibi görünmüştür.

Derken efendim golist oluverdik; ben değil, fakat ben ötekilerin hissettiği birşeyi hissediyordum, bir güce, bir Fransız devlet gücüne, sonuç bakımından De Gaulle'ünkü gibi bir erkin yasallığına sahip olmak gereğini. Ben bunu düşünmemekteydim, fakat bu görüşün gücünü hissetmekteydim. Bunun üzerine o sırada, Kurtuluştan hemen sonra, çok güçlü, Fransa'da savaştan önce hiçbir zaman olmadığı denli güçlü, Fransızların üçte birini içeren bir komünist partisi ortaya çıktı. Yine o sırada bizi yöneten güçler karşısında bir konuma girmek gereksinim haline gelmişti. Kişisel olarak ben onların dışında kalıyordum, başka nedenler yüzünden Merleau-Ponty'nin de yaptığı gibi; **Les Temps Modernes** dergisini kurmuştum; orada soldaydık, ama komünist değildik.

S.de B. — Dergiyi biraz da siyasal savaşımda belirgin biçimde yerinizi almak için mi kurdunuz?

J.-P. S. — Tam öyle değil; daha çok güncel hayatın olduğu kadar kollektif hayatın da olaylarının bütün konumlarındaki önemini vurgulamak için: siyaset hayatının, diplomasi hayatının, ekonomik hayatın; her olayın farklı tortu tabakaları oluşturduğunu, bu tortulardan her birinin olayın bir başka anlamı olduğunu, daha doğrusu sadece filânca tortu tabakası için geçerli bir özellik yüzünden tabakadan tabakaya değişikmiş gibi görünen, aynı anlamı olduğunu göstermekti söz konusu olan; ana düşünce, toplumda herşeyin pekçok küçük yüzleriyle göründüğünü ve

bu yüzlerin tümünün de kendilerine uygun biçimde ama tamamen olayın genel anlamı demek olan bir anlamı dile getirdiklerini vurgulamaktı. Bu anlam, tortu katlarının her düzeyinde, bu katmanları derinlemesine doğru oluşturmuş olan baştanbaşa değişik ve az ya da çok gelişmiş biçimler altında karşımıza çıkmaktadır.

S.de B. — Ama tüm bunlarda çok tutarlılık varmış gibi geliyor bana; az önce çelişkiden söz ettiniz; oysa, o zamandan bu yana bir edebiyat adamı yaşantısı sürmektesiniz, edebiyatınız bir kendini tanımlama biçimi buldu, taraflı bir edebiyat olarak yerini aldı; bu eğilimi temsil etmekte olan **Les Temps Modernes**'i yönetiyorsunuz, bunlar bende tutarlı birşey izlenimi bırakmakta; niçin çelişkiden söz ettiniz az önce ve savaştan bu yana yaşantınızın belli bir çelişki içinde geçtiğini söylediniz?

J.-P. S. — Çünkü bir insanın yaşantısında tutarlılık istenen birşeydir, fakat o yalnızca teze veya antiteze uygulanır; tez, kendinde ufak tefek çelişkiler olsa bile yeğlenen durumuyla aşağı yukarı tutarlı olan bir düşünceler, töreler kümesidir; aynı biçimde antitezde de bir tutarlılık olması gerekir. Her ikisi de, yani tez de antitez de yekdiğerine karşıtlığıyla açıklanır. Hal böyle olunca, ben tutup size orada tez denilebilecek şeyi sergiledim: antitezi açıklamak da size kalıyor. Hayatımın ilk kısmında, henüz biraz sisli bir biçimde benim gözlediğim özgürlüğümün dünyaya karşı zıtlığıdır. Sonra, savaş ve savaş sonrası bu zıtlığın bir gelişiminden başka birşey olmamıştır. Bizim direniş eylemimize **«Sosyalizm ve Özgürlük»** adını seçtiğimde dikkate almak istediğim de budur işte. Her kimsenin kendisine ait ilkelere göre geliştiği düzenli bir kollektivite düşüncesi bir yanda; bir özgürlüğün yani her kimsenin ve hepimizin serbest bir gelişim düşüncesi, öte yanda, işte bunlar o dönemde bana birbiriyle çelişen düşünceler gibi geliyordu — halen de bunlar herbiri kendi tarafında varlıklarını sürdürmektedirler—, öte yandan, savaştan sonra keşfettiğimse, benim çelişkimle bu dünyanın çelişkisinin kişinin özgürlük düşüncesinde, onun tam bir gelişimi düşüncesinde yattığıydı. Söz konusu bu düşüncede yer alan

kişinin tam bir gelişimiyle, kendisinin ait olduğu bir kollektivitenin tam gelişimi, ilk anda ikisi birbiriyle sanki çelişikmiş gibi göründükleri için karşı karşıya getirilmektedirler. Bir yurttaşın gelişiminde zorunlu biçimde toplumun tam gelişimini içeren bir başlama bölümü bulunacaktır diye birşey yoktur; işte benim durumumun, yani benim savaş sonrasındaki açık seçik durumumla, savaş öncesindeki karanlık durumumun açıklanması bu düzeyde yapılabilecektir; yani benim özgürlüğümün başkalarının özgürlüğüyle içiçe olduğu böyle açıklığa kavuşacaktır. Kendimi, ancak ötekiler de öyleyseler özgür hissedebilirim. Özgürlüğüm başkasının özgürlüğünü de içermekte olup sınırlanabilirliği olmayan bir kavramdır. Öte yandan, kurumların varlığını yani bir Devlet, kanunlar, kısaca bireye kendilerini dayatan ve onu istediğini yapmakta hiçbir biçimde serbest bırakmayan bir sınırlamalar kümesi olduğunu bilmekteyim. Burada görüyorum işte ben çelişkiyi, çünkü olması gereken, toplumsal dünyanın bazı biçimlere sahip olması, benim özgürlüğümün ise bütün olmasıdır. Bu, İşgal sırasında da kendini göstermiş bulunmaktadır; direniş eylemi gizli çalışma, yahut özel görevler gibi önemli ve sıkı sıkıya uyulacak kurallar içermekteydi. ne ki bu eylemin asıl anlamı özgür olması gereken bir başka toplum kurmaktı; bu yüzden, birey özgürlüğünün ideali, uğrunda savaşım verdiği özgür toplum oluyordu.

S.de B. — Bu çelişkiyi en yoğun biçimde yaşadığınız anlar hangileri oldu? Ve, bu durumlara ne biçim bir çözüm getirdiniz?

J.-P. S. — Bunlar zorunlu olarak yalnızca geçici çözümler oldu. Önce, Rousset ile, Libération'un başyazarı Altmann gibi adamlarla bir R.D.R., yani Devrimci Demokratik Toparlanış (1) ortaya çıktı...

S.de B. — O dönemin Libération'unun...

J.-P. S. — O dönemin Libération'unun, yani o zaman radikal-sosyalist olup da sonradan komünist sempatizanı, komünist ve ardından yeniden komünist sempatizanı olan

(1) Fr. : Rassemblement Démocratique Révolutionnaire, (Ç.N.)

bir gazete. Bu eylem, komünist partisinden ayrı kalmayı, fakat devrim yoluyla sosyalizmi gerçekleştirme çabası yüzünden devrimci bir eylem olmak istiyordu. Tüm bunlar pek iri lâflar olup hiçbir anlam taşımadıkları söylenebilir. Bir kez, reform/devrim sorunu kendini hemen gösterir: söz konusu olan hangi devrimdir? Yalnızca reformları desteklemeyi ve yenilerini yapmayı isteyen bir devrim mi? eğer buysa o zaman karşısına çıkılması gereken şöyle birşey söz konusudur: bu savaş öncesinin düzeltimci sosyalizmidir. Bu değilse, gerçek bir devrimci eylem mi söz konusudur? Bana öyle geliyor, ki, bu eğilimde birtakım kişiler varsa da, R.D.R.'in aldığı önlemler devrimci yönde olmaktan çok reformcu yöndeydi; bunun nedeni de özellikle eski bir troçkist olan Rousset'nin, hiç durmayan çenesinden başkaca, devrimci yönde kesinlikle hiçbir şeyinin olmamasıydı. Öte yandan, bana gelince, ben kişisel ve kararlı olarak R.D.R.'ye girmekten çok oraya başkalarınca çekilmiştim. Bir kez de oraya adımımı atınca bana orada önemli bir yer ayırmak istediler, ben de buna adaydım; fakat Rousset ve ben birbirimizin hayli önemli ölçüde karşısındaydık. Rousset'nin reformculuğa doğru yöneldiğini, Amerikan işçi sendikalarına yanaşarak R.D.R. için fonlar sağlamak istediğini görmekteydim. Böyle birşey, Fransız grubunu bizim sendikalarımızdan ve önümüze koyduğumuz sol siyasetten onca farklı olan büyük Amerikan sendikalarının mali bağımlılığı altına sokmak demek olduğundan bana kesinlikle çılgınlık gibi geliyordu. Ben Rousset'nin bu eğilimine karşı çıkıyordum.

Çelişki, üç beş kuruş toparladıkları bir Amerika gezisinin peşinden Rousset'nin (ve özellikle Altmann'ın), Amerikalıları da davet ettiği, Fransa'da R.D.R.'yle ilgilenebilecek insanlara yönelik bir çeşit kongre düzenlemesiyle patlak verdi.

S.de B. — Bunları daha önce anlattınız; beni ilgilendiren, bir an için size bir çözüm gibi görünenin geçerli olmadığını görebilmektir.

J.-P. S. — Geçerli değildi çünkü pek kısa zamanda ortaya çıktı; bu, devrimci değil reformcu bir eylemdir ve

seçilen biçim olanaklı değildir. O sıralarda, komünist partisinin yanıbaşında, daha başka bir devrimci güç yaratmak olanaklı değildi. Komünist partisine karşı çıkan bir özgürlük düşüncesi vardı, bir de devrim, yani kitle eylemi, bu ikisi arasında, bu devrimin özgürlük fikrini reddetmesi ölçüsünde bir çelişki vardı. Daha sonraları, bir yığın ikircimlerden sonra, bir başka çelişki anı oldu: Ridgway operasyonu sırası; Ridgway (1) Paris'e geldi, kendisine karşı komünistler bir gösteri yaptılar, şiddetli bir gösteriydi ve birkaç saat sonra da, arabasındaki koltukta iki güvercin olduğu halde geçip giden Duclos (2), bunların haberci güvercinler olduğu bahanesiyle tutuklandı. Bu, komünistleri savunmak üzere benim bir makale yazmama neden olan gülünç bir suçlamaydı; bu makale **Les Temps Modernes**'de birçok sayılar halinde yayınlandı ve partinin benim hakkımdaki görüşünde bir değişikliğe yol açtı.

S.de B. — Bu makaleyi yazmaya karar vermeniz nasıl oldu?

J.-P. S. — İlginçtir, beni buna götüren, yani Duclos'nun tutuklanmasını çok ciddi bir biçimde değerlendirmeye götüren **Le Coup du 2 décembre** (3) adlı kitabıyla Henri Guillemin oldu. Kitap, III. Napolyon'un erke geçişini onaylamış olan kişilerin günlüklerinden, özel notlarından, kitaplarından yapılan alıntılara yer vermekteydi ve III. Napolyon'un erke gelişi hakkındaydı.

S.de B. — Bunun üzerine, doğal olarak komünist partisine girmeksizin onu destekleme kararına vardınız.

J.-P. S. — **Les Communistes et la paix**'yi partiyle hiç-

(1) Matthew Ridgway: 1951-1952 yıllarında B.M.'in Kore'deki güçlerine komuta eden Amerikan generali.

(2) Jacques Duclos: Fransız Komünist Partisi yöneticilerinden ve partinin bugünkü sekreteri Marchais'den önceki başı olan Fransız siyaset adamı. (Ç. N.)

(3) 2 Aralık Darbesi, III. Napolyon'un, 1848'de Anayasa üzerine yemin etmesine karşın 1851'in 2 aralığında kralcı ve cumhuriyetçileri tutuklatarak Meclisi kapatması ve İmparatorluğu kurma girişimi. (Ç. N.)

bir ilintim olmaksızın, hattâ belki onun düşmanı olarak, Duclos'yu tutuklamanın utanç verici olduğunu söylemek için yazdım. Derken makaleler yavaş yavaş, o günün Fransız kuruluşlarına karşı komünist partisinin bir çeşit yarı -övgüsüne, hattâ övgüsüne dönüştü; ve öyle bir sonuç doğdu ki parti tuttu, Henri Martin'in tutuklanmasını protesto eden aydınlar arasına katılıp katılmayacağımı sormak üzere Claude Roy'la bir başkasını bana yolladı — Claude Roy'nın, komünist olmayan aydınlarla konuşabilecek bir kişi olması nedeniyle. — Ben de kabul ettim; bu aydınların toplantılarına katıldım; Henri Martin'in salıverilmesini isteyen, bir çeşit yorum halinde hazırlayacağım çeşitli makaleleri içerecek bir kitap yazmayı önerdim. Yazdım da, adı: **L'affaire Henri Martin** (1) olan kitap yayınlandı; yazık ki kitap, yayın zorlukları nedeniyle Henri Martin'in bırakılmasından onbeş gün sonra çıktı, ama olay şudur ki o anda Martin salıverilmiş durumdaydı.

S.de B. — Sonra barış kongresine katıldınız.

J.-P. S. — O sıralarda komünist partisinin bana olan tavrı değişmişti, benim de komünist partisine olan tavrım tabii; bağlaşık hale gelmiştik. Soldan başkaca geriye kalan yoktu artık; sosyalistler sağın yanındaydılar, komünist partisine karşı savaşıyorlar ve ona yazı ya da sözle saldırıyorlardı; ayakta kalan tek sol, bana göründüğü kadarıyla, komünist partisine bağlı olan bir soldu; **Les Temps Modernes**, derin görüş ayrılıklarına karşın partiye yararlı bir siyaset yapmak için komünist partisiyle bağdaşmıştı.

S.de B. — Bunun, sizin çelişkilerinizde bir çözüm temsil etmesi nasıl oluyor?

J.-P. S. — Bu temelde bir çözüm değildi; pek o denli uzun zaman da sürmedi, fakat bir grup düşüncesi uğruna özgürlüğe boşverdiğim kısa süreli dönemler hayatımda birçok kez yer almıştır.

S.de B. — O dönemde komünist partisinin sosyalizme doğru bir aşama olduğunu düşünüyor muydunuz?

J.-P. S. — Öyle, amaçlarımızın aynı olduğunu düşün-

---

(1) **Henri Martin Olayı**, (Ç. N.)

müyordum fakat onlarla birlikte yürümek kolaydı.

S.de B. — Peki bu ne zamanadek sürdü?

J.-P. S. — Bu 52'den 56'yadek sürdü...

S.de B. — S.S.C.B.'ne gidişiniz 54'dedir; onlarla daha da iyi oldunuzdu.

J.-P. S. — Evet, ama S.S.C.B.'de gördüklerim pek içimi açmadı. Söylemeğe gerek yok gösterilebilecek olanı gösterdiler bana, yine de aklımın takıldığı birçok şey oldu.

S.de B. — Fakat **Libération**'da çok övgülü bir yazı dizisi kaleme aldınız.

J.-P. S. — Onu Cau kaleme almıştı.

S.ed B. — Çok yorgundunuz, bunu söylemek gerekir.

J.-P. S. — Kendisine bir takım yöneltici bilgiler verip, sizinle birlikte tatile çıkmıştım.

S.de B. — Dinlenmeniz için, evet. Sonra bir başka barış kongresi; benim de size eşitlik ettiğim Helsinki oldu; 1955'deydi bu.

J.-P. S. — Evet, dikkatimizi Cezayir durumu üzerine çeken Cezayirlilerle tanışmıştık.

S.de B. — Sahi öyle oldu; sonra da sizin komünist partisiyle bağları kopardığınız 56 geldi.

J.-P. S. — Gerçek anlamıyla bir daha hiçbir zaman ortadan kalkmayan bir kopuş; yeniden S.S.C.B.'ne döndüğüm 62 yılından başlayarak belli bir biçimde ortadan kalktı.

S.de B. — 62'de oraya birlikte yeniden gitmiştik, hattâ iki kez; sonra 63, 64, 65'de.

J.-P. S. — Bununla beraber komünistlerle aram o denli iyi değildi.

S.de B. — Fakat orada koyu Stalin karşıtları arasında dostlarımız vardı. O sıralarda sizin için önemli olan bir başka taraf tutma olayı meydana geldi; Cezayir savaşına karşı yerinizi aldınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bu savaş süresince önemli etkinliklerde bulundunuz. Bundan sonra, 68 yılının ardından «Maocularla» ilişkileriniz oldu. Bireysel özgürlük isteminizi, disiplin-

ler, yönergeler öngören bir kollektif eylemle barıştırma noktasına nasıl geldiniz?

J.-P. S. — Şu ya da bu biçimde siyaset içine girip de bir eylem yaptığım zaman özgürlük düşüncesini asla bırakmış değilimdir; tersine, eylemde olduğum zamanlarda kendimi özgür hissederim. Hiçbir zaman bir partiye ait olmadım. Bir zaman için bir partiye sempati duyabilmişimdir — bugün için, Fransa'nın yaşadığı şu süreçte dağılmaya başlamakla beraber o denli ölmüş de sayılamayan «Mao» eğilimine sempati duyuyorum — ve bunun yanında daha da kalıcı sempatilerim olmuştur. Demek ki, ait olmaksızın birtakım gruplarla ilinti kurmuşumdur. Benden eylemlerde bulunmamı istemişlerdir: evet ya da hayır diye yanıtlamakta özgürdüm ve sonra kabul da etsem, red de etsem bunu yaparken kendüni hep özgür hissediyordum. Söz gelimi Cezayir savaşı boyunca benim takındığım tavrı ele alalım. Parti ve bizler tamtamına aynı şeyleri istemediğimiz için partiden uzaklaştığım bir sıraydı. Parti Cezayir'in bağımsızlığını göz önüne alıyor ama bunu başkaları arasında yeni bir olanak gibi görüyordu, bizse F.L.N. (1) ile birlikte bu bağımsızlığı derhal istiyorduk. O.A.S.'a karşı bir grup oluşturmayı denemek üzere biraz biraz buluşmalar yaptık; bunlar da zaten bir sonuca ulaşamadı, çünkü komünistler bizim çabamızı baltalamak istediler. Ben, sömürgeciliği her zaman için katıksız bir hırsızlık, bir ülkenin kabaca ele geçirilmesi ve bir ülkenin bir başkası tarafından kesinlikle hoşgörülemeyecek bir biçimde sömürülmesi olarak gördüm: tüm sömürgeci Devletlerin er ya da geç sömürgelerinden kendilerini sıyırmaları gerektiğini düşünüyordum. Cezayir savaşı beni Fransız hükümetine karşı kesinlikle Cezayirlilerle aynı düşüncede bulmaktaydı; her ne kadar birçok Fransız, Fransız Cezayiri'nin bırakılmamasından yanaysa da ben bilerek hükümet sözcüğünü kullanıyorum; Fransızlarla

(1) F. L. N. Front de Libération Nationale: Ulusal Kurtuluş Cephesi. Cezayir Kurtuluş Harbini yürüten örgütün adı. (Ç. N.)

sürekli savaşımlar ve de Cezayir'in kurtuluşundan yana olanlarla bağlar, dostlukların yakınlaşması sürüp gidiyordu. Hattâ ben daha da ileri gidiyor, Jeanson aracılığıyla F.L.N.'yle ilintiye geçiyordum; onların gizli gazetelerinde yazı bile yazdım. Bunu anlatıyorsam bu işte özgürlüğün nice etkin olduğunu belirtmek içindir yalnızca. Açıktır, bu özgürlük bana onaltı yaşımda sömürgeciliği insanlıkdışı bir hoyratlık olarak, maddesel çıkarlar uğruna insanları bir kırıp geçirme eylemi olarak düşündürten temel bir özgürlüktü. Beni insan olarak oluşturan özgürlük, sömürgeciliği bir iğrençlik olarak oluşturuyordu; beni insan gibi oluştururken başka insanları kırıp geçiriyordu ve işte bu yüzdendir ki kendimi insan gibi oluşturmak benim sömürgeciliğe karşı başkaldırmam demekti. Onaltı yaşıma doğru düşünmüş olduğum şeyi belki derinleştirmişimdir, ama onu Cezayir savaşının sonunadek ve halen şimdi bile düşünmüşümdür. 1960'da Brezilya'ya gittim. Rio'da bulunduğum sırada Paris'teki arkadaşlarımdan bir telefon geldi, bana Jeanson davasının tarihini, arkadaşlarının ve onunla işbirliği yapmış olan kadınların duruşmasını haber veren ve, bana önerdikleri tarihte geri dönemeyeceğime göre mahkemede okunmak üzere tanıklıkta bulunmamı isteyen bir telefondu. Bu tanıklığı tabiatıyla onlara yazdırmama olanak yoktu, telefon çok kötüydü, kötü işitiyordum, onlar da beni kötü duyabiliyorlardı; arkadaşlarıma, tanıklığın yönelmesini istediğim birkaç öz noktayı yeniden söylemekle yetiniyordum; bu noktaları onlar da biliyorlardı zaten. Gerekli olanı ortaya koyacaklarından emindim; bu tanıklığı kaleme almayı onlara bıraktım: sonradan onu okuduğumda kusursuz bir doğrulukta buldum.

S.de B. — 60'dan önce de birçok makale yazdınız.

J.-P. S. — E gayet tabii! Cezayir savaşına, işkencelere karşı makaleler yazdım.

S.de B. — Onları nerede yazdınız?

J.-P. S. — Les Temps Modernes'de, L'Express'te ve bir de Jeanson'un az çok gizli olan küçük gazetesi Vérité'de.

S.de B. — Başkaca şeyler de oldu mu?

J.-P. S. — Brezilya'da, Cezayir temsilcisi beni görmek istedi; kendisini görmeye gittim, Cezayirlilerden yana propaganda üzerinde birlikte konuştuk; tam görüş birliği içindeydik. Bundan başka Sao Paulo'da Cezayir savaşı konusunda bir konferans verdim. Gerçek bir deprem dalgası gibi insan selinin aktığı, insanların. özellikle üniversite öğrencilerinin koşuştuğu bu konferansı anımsarım; kapıları zorladılar ve salonu tıka basa doldurdular. Cezayir savaşı konusunda, F.L.N.'ninki de sayılabilecek düşüncelerimi ortaya koydum; bir Fransız bana yanıt vermek istedi, salonun tümü Cezayirlilerden yana olduğundan bu bayağı cesaret isteyen bir iştİ; kendisini ıslıkladılar, konuşmada çok büyük güçlüğe uğradı ve kendisine yanıt verdim; ortalıktan yok oldu ve oturum Cezayirliler için bir gösteriye dönüştü. Tüm bunlarda kendimi tümden özgür hissediyordum; pekâlâ Cezayir savaşı üzerine bir konferans vermeyi reddedip, bir edebi konu alabilirdim. Fakat özgürlüğü tehlikeye sokan güncel ve belli olayları betimlemek istiyordum; içimin ta derinliklerinde bu konferansı yapmakta özgürdüm ve aynı zamanda bu konferansın konusu da «Cezayir halkının özgürlüğü»'ydü. İşte bu düzeyde, özgürlüğün, özgürlüğümün amaç olarak görülen özgürlükle bağlantısını ve özgürlüğün, onu sansüre uğratabilecek herşeye karşı yani öteki insanların eylemine karşı kullanılmasını yeniden görmekteyim. Öyleyse Cezayir halkının özgürlüğünü en yüce ve kesin bir erk ve savaşı da insanların kendi özgürlüklerine kavuşmalarını engellemek için bir çaba olarak sunmaktı söz konusu olan.

S.de B. — Madem böylesi olayları verdiniz burada, unuttuğunuz ve sizden tanıklığınızın istenmesinin haklılığını gösteren bir tanesini de söyleyelim: **Manifeste des 121** (1); bu çok önemli bir olay oldu. Bu manifestoyu imzaladık diye Fransa'ya dönüşümüzde bizi hapse atmakla tehdit ediyorlardı; Jeanson davası büyük kısmıyla bu manifesto etrafında dönüyordu.

J.-P. S. — Evet; sonra o sıralarda Cezayir Savaşından

---

(1) 121'lerin Manifestosu, (Ç. N.)

yana olup Champs-Elysées caddesinde yaptıkları geçitlerde «Sartre'a ölüm!» diye haykıran insanlar da vardı. Fransız hükümeti, Manifestonun öteki yüz yirmi imzacısı gibi beni, imza attığım için, adalet önüne çıkarmak istiyordu. Bu dahi arka planda olan birşeydi ve orada da ben özgürdüm. Hiçbir zaman hiçbir Cezayir yanlısı örgüte girmişliğim yoktu ama hepsiyle sempatik bağlarım vardı ve hepsi beni aralarına kabul ediyorlardı. Benim göstermek istediğim, fazla bir önem taşımayan bu küçük olayın, Cezayirlilerin davasını halka yaymak için Brezilya'daki eylemlerin tümünün, nasıl olup benim özgürlüğümden çıkıp geldiğidir; kimse tarafından koşullandırılmadığımı, kendi öz kuramlarıma, kendi siyasal inancıma dayanarak işlevde bulunduğumu ve tümüyle bunda yer aldığımı göstermektir. Daha sonra Küba'ya gittik. İspanya yoluyla döndük. Sınırdan geçerken sonunda bizi içeri bırakmaya razı olan ama dönüşümüzü Paris'e bildirmeyi de ihmal etmeyen gümrük yetkilileriyle tartışmalar çıktı. Bazı arkadaşlar uçakla dönmemizi istiyorlardı, çünkü, eğer bir tutuklama olacaksa bunun herkesin önünde olmasını istiyorlardı; fakat kışkırtıcı davranmanın yararsız olacağına ve Paris'e sakin bir biçimde, resmen ama kendi aramızda kalarak dönmenin daha yerinde olacağına karar vermiştik. Arkadaşlar, Pouillon, Lanzmann ve Bost bizi almaya Barselona'ya kadar gelmişlerdi. Paris'e kadar da bizimle geldiler, orada komiserler ifadelerimizi almaya başladılar ve sekiz gün sonra sorgu yargıcının karşısına çıkacağımızı öğrendik; bir gün zavallı yargıç hastalanıverdi, bunu gazetelerden öğrendik, derken sekiz gün sonra yine hastalandı ve bu maskaralık da böylece son buldu; ondan sonra da **Manifeste des 121**'ün imzacıları olarak suçlandığımızı bir daha hiç işitmedik. Yüzlerce olaydan yalnızca birinden söz açıyorum. Bununla da, özgürlüğün, yeri geldiğinde, Cezayirlilerin Fransızlarla, ya da Fransızların Cezayirlilerle olan ilişkilerini bana keşfettirdiğini vurgulamak istiyorum: bir baskıdan başka birşey olmayan ilişkiler; ben zorunlu olarak, bana göre her insan varlığının temelini oluşturan özgürlük adına bu baskıya karşıydım ve böyle olduğum için de onun her ortaya

çıkışında özgürlük için yapabildiğim gibi eylemde bulunmak zorundaydım; kullandığım araçlar savunulan davalara ve gerekli ilintilere bağlıydı, bunlarınsa özgür bir olumlamayla artık hiçbir işi yoktu; bununla beraber ben onları kullandığımda özgürlük yoluyla girmişlerdi; özgürlüğü yeryüzünde olumlamak için gerekliydiler.

S.de B. — Doğu'nun yazarları ve aydınlarıyla belli bir çalışma yapmaya kalkışmayı göze almanızın nedeni de özgürlük eğiliminiz midir? 62-66 yılları boyunca S.S.C.B.'ne yaptığınız şu gezilerin liberal aydınların kendilerini liberalleştirmelerine yardım etmeye çalışmak gibi bir anlamı mı vardı?

J.-P. S. — Liberal rezil bir sözcüktür.

S.de B. — Neyse, onlar böyle adlandırıyorlardı kendilerini. Bu muydu amaç?

J.-P .S. — Evet. Karşılıklı konuşmalarla onların dünya hakkındaki, hali hazırdaki güçler hakkındaki, yapılacak eylem hakkındaki bakış açılarını acaba biraz değiştirmek olanaklı mıdır görmek istiyordum, fakat Rusya'ya özellikle benim gibi düşünen insanlarla buluşmak için gidiyordum: yani daha önce bu çalışmayı kendi kendilerince yapmış olan aydınlarla. İki ya da üç.

S.de B. — S.S.C.B.'ne gitmeyi 66'da Sinlavski ve Daniel davaları ortaya çıkınca bıraktınız. Liberaller denen aydınların savundukları davanın az ya da çok yitirildiğini düşünüyordunuz. Fakat çok daha kesin tavır almaya götüren bir olay meydana geldi, bu da Çekoslovakyanın istilâsıdır.

J.-P. S. — Evet. Daha önce de Macaristan'ın işgali olmuştu.

S.de B. — Ki bu sizin, komünistlerden ayrılmanıza yol açmıştı. Yine de 62'ye doğru yeniden S.S.C.B.'yle biraz biraz yakınlaşmanız oldu az önce söylediğimiz gibi. Oysa o zamanki olay kesin oldu. Çekoslovakya olayı döneminde, konumlarınız nasıl belirgin hale geldi?

J.-P. S. — Çekoslovakya'ya müdahale bana özellikle dayanılamaz gibi göründü, çünkü S.S.C.B.'nin sosyalist ülkeler, Sovyet etekleri adı verilen ülkeler karşısındaki tav-

rını açık seçik göstermekteydi. Rejimlerin değişmesine gerekirse askersel yollarla engel olmak söz konusuydu. Çekoslovak dostlarım tarafından, çarçabuk sona eren ilginç bir evrede çağrıldım: Sovyet birlikleri orada olduğundan, Çekoslovaklar özellikle Prag'da entellektüel bir direniş örgütlemekteydiler; bu kentte aynı anda benim iki piyesim oynanıyordu: **Les Mouches** ve **Les Mains sales**, belli ki antisovyetik niyetlerle sahneleniyorlardı. Ben iki oyuna da gittim; düşüncemi gizlemeden seyircilere Sovyet saldırısından söz ettim; televizyonda da biraz daha yumuşak deyimler kullanarak konuştum. Kısacası, orada bulunan ama görülmeyen düşmana karşı savaşımda kendilerine yardım etmem için benden yararlandılar. Orada birkaç gün kalıp Çek ve Slovak aydınlarıyla görüştüm; kendileriyle konuştum, hepsi de bu saldırıdan son derece üzgündüler ve savaşım için kararlıydılar. Tabii neşesiz, fakat sorunun kolayca çözümlenmeyeceği, Çek halkının, kuşkusuz eylemlerini sürdürecekleri anlaşılan Sovyet baskıcılarına karşı başlattıkları bir savaşımın söz konusu olduğu kanısıyla ayrıldım oradan. Az sonra da sorun hakkında bir makale, Liehm'in bir kitabına bir başlangıç yazısı yazdım.

S.de B. — Evet, olay üzerine tanıksal açıklamaları bir araya getiren bir kitaptı...

J.-P. S. — Hepsi müdahaleye karşı olan tanınmış Çekoslovak aydınlarının pekçoğunun tanıksal açıklamaları.

S.de B. — Peki Çekoslovakya'dan sonraki etkinliğiniz hangisi oldu? 68 Mayıs olaylarıyla bir ilişkiniz oldu mu?

J.-P. S. — Evet, ama gecikmeli olarak. **Les Temps Modernes**'de üniversite sorunlarına biraz eğilmiştik; özellikle öğretim üyeliği dersleri, uzmanlık dersleri üzerinde tartışmıştık. Kravetz'in makaleleri çıkmıştı; derken tüm Fransızlar gibi 68 Mayıs olaylarına şaşkınlıkla tanık olduk. O dönemdeki gençler tarafından pek o kadar kötü gözle görülmedim.

S.de B. — Radio-Luxembourg'a öğrencileri tutan bir demeç verdiniz, hatta onlar bunu küçük bildiriler halinde basıp Quartier Latin'de dağıttılar.

J.-P. S. — Öyle oldu gerçekten. Sonra, Mayıs 68'de

benden istemeleri üzerine Sorbonne'un büyük salonunda konuştum; gittim oraya, dolu bir salonda konuşmamı yaptım. Sorbonne öğrenciler tarafından işgal altında garip bir durumda olduğundan doğrusu ilginçti. Ardından Üniversite Öğrenci Yurdunda da konuşma yaptım. Kısacası, Mayıs 68 ile belli bir temasım oldu. Daha sonradan bu iş biraz daha bulandı; ertesi gün bir gösteri yapsınlar mı yoksa yapmasınlar mı, diye belirli bir noktada tartışmakta olan öğrenci arkadaşlarca Sorbonne'da yine bir konuşma yapmaya çağrıldığımı anımsıyorum. Sorun beni ilgilendirmezdi, ben yalnız genel bir plân üzerinde konuşabilirdim: bu yüzden kürsüye: «Kısa olsun, Sartre» diyen bir kâğıt koymuşlardı. Bu demekti ki benim onlara söyleyeceklerimi dinlemeye özel bir ilgileri yoktu, uzun zamandır artık öğrencilikle ilgim olmadığından, öğretmen de olmadığımdan gerçekte de onlara diyeceğim birşey yoktu; hiçbir resmi nitelikle konuşamazdım. Yine de biraz konuştum, kürsüye çıktığımda epey alkışlandığım halde indiğimde daha az alkış geldi, çünkü bu onların beklediği değildi. Onların beklediği, «Şu, şu nedenlerden dolayı bir gösteri yapmak gerekir, onu şu koşullarda yapmak gereklidir, v.b.» diye konuşan insanlardı. Bu öğrenci olaylarında daha sonra, 70'de, **La Cause du peuple**'ün (1) birbiri peşinden müdürlüğünü yapan Le Bris ve Le Dantec birbirlerini hapse attırıp da, kendilerini tanımadığım, üstelik daha bir gün önce **La Cause du Peuple**'de bana saldıran Maocular, benim **La Cause du peuple**'ü yönetmemi istedikleri zaman bir rolüm olmuştur.

S.de B. — Bu, o sıralarda Proletaryacı Sol'du.

J.-P. S. — Evet; Proletaryacı Sol, kendisini Pierre Victor diye adlandıran kişice yönetilen Mao'cu parti; burada da benim yönümden özgür bir eylem söz konusudur, hiçbir şey bunu kabule beni zorlamıyordu, hele de Maocuların benden hiç de hoşlanmadıkları düşünülürse; aynı biçimde hiçbir şey de beni reddetmeye zorlamıyordu, zira söz konusu olan Mayıs 68 ve daha sonrasında eylemde bulunmuş olan şu devrimci soldu. Ama sorun ortaya atılır

(1) **Halkın Davası**, (Ç. N.)

atılmaz kabul ettim; gazetenin yönetmeni olmayı kabul ettim. Beni kabul etmeye götüren nedenleri ancak şöyle böyle kavrayabiliyordum; beni buna iten, tüm bu nedenlerin bir çeşit birleşik halde üst üste yığılımıydı. Bir sabah, bilmiyorum hangisi, benimle tartışmak üzere bir Maocu çıkıp geldi; evet dedim, kabul ettiğimi, şimdiden başlayarak gazeteyi yöneteceğimi söyledim. Sonra öğlen yemeği için Victor ve birkaç başkasının beni bekledikleri Coupole'e gittim. Onu orada tanıdım; yanındaki arkadaşlarına birlikte geçen öğle sonrasından çok memnun olduğunu açıkladı.

S.de B. — Onlarla hangi ilişkiler içinde bulundunuz peki?

J.-P. S. — Kendilerinin eğilimleri ve ilkeleri hakkında açık seçik bir düşüncenin sahibi olmadığımdan onlara bir çeşit ödünç isim-vericiliği yapmayı kabul etmiştim; yönetmeyi düşünmediğim gibi onlar da benden bunu istiyor değillerdi, benim düşündüğüm onlara sadece adımı vermek ve kendilerine bir parça rahatlık sağlayıp gazete olarak, bir grup olarak silinip gitmelerini engellemek için, eğer gerek kalırsa onlarla birlikte eylemde bulunmaktı. Ayrıca işleri biraz daha karmaşık hale getiren şeyse bir süre sonra Le Bris ve Le Dantec davaları açıldı, ben de oraya **La Cause du peuple**'ün üçüncü yönetmeni olarak tanıklıkta bulunmaya gittim ve onlarla olan dayanışmamı belirttim; o gün İçişleri bakanının bir kararıyla Proleterci sol ortadan kalktı. Bu parti yasaklandı. Aynı anda Le Bris ve Le Dantec oldukça önemli hapis cezalarına çarptırıldılar: az zaman sonra Geismar'ın kendisi de aranmaya başlandı; saklanıyordu, fakat sonunda buldular ve yargıladılar; aynı biçimde onun için de tanıklık yapmaya gittim. Benimle ilgili yönüne gelince, beni rahatsız etmiyorlardı, tutuklamıyorlardı, benim gerçekten **La Cause du peuple**'ün yönetmeni olduğuma inanmıyorlardı; bir anlamda doğruydu da bu, orada yazılanlarla hiçbir ilişkim yoktu; fakat herkes, gazetenin yöneticilerinin peşpeşe tutuklanmalarını engellemek üzere yönetmen olduğumu bilmekteydi. Benden genç ve Maoculardan olan bir yönetmen de nasıl olsa tutuklanacaktı; bana bunu yapmadılar çünkü bunun

fazlaca gürültü koparacağını düşünüyorlardı. **La Cause du peuple**, yayınlandığına ve ben yönetmeni olduğuma göre bir anlamda resmi, fakat öte yandan yasaklanmış olarak garip bir yaşam sürdü böylece. **La Cause du peuple**'ü satanlar ele geçirilince kendileri tutuklanıyor ve birkaç haftalık hapis cezası veriliyordu; basımevinde pek az sayısını ele geçirdiler, çünkü bir gün önceden gazete büyük miktarlarda, kamyonlarla yola çıkartılarak taşrada ve Paris'te dağıtılıyordu. Biz iki ayrı eylem olarak Général-Leclerc caddesiyle Poissonière bulvarında dağıttık; ben tutuklu götürme arabasına bindirilmiş ve herkesin gözü önünde alıkonulmuştum. Bu eylemler gazeteyi çıkartan Maocuların birbirlerine yaklaşmalarını sağlıyordu. Benimle görüşüp konuşmayı istemeye başlıyorlardı; Victor'un, Geismar'ın ve daha başkalarının filânca durum, filânca tavır hakkında benimle tartıştıkları toplantılarımız vardı ve sonunda, bu ilk evre boyunca gerçek anlamıyla yönetmen olmamakla beraber Proleterci Sol'un ilgisini hissetmeye başlıyordum; bunda militanların bir çeşit özgürlüğünü keşfetmeğe de başladım. Bu özgürlük toplumsal ve siyasal planda beni etkiledi; militanlık çalışmalarında özgür militanlar düşüncesine yer verme olanağını gördüm. Bu ilk anda bir çelişki gibi gelebilir. Tabii bu hal kuşkusuz bir komünist militanın hali değildir. Söylediğim gibi, zaten parçalanmış olmasına karşın bir başka biçim altında var olmayı sürdüren Proletarya Solu'na hiçbir zaman ait olmaksızın Maocuların bazı konumlarına yavaş yavaş yaklaştım; Victor'la gittikçe daha inceden inceye ve daha sık olarak tartışmalarım oldu; Proletarya Solu'nun benim için taşıyabileceği önemi kavradım; **La Cause du peuple**'ün sayılarının kendilerini ve makaleleri onları kaleme alanlarla tartışmaya başladım; sonunda da, gazetede çalışan çeşitli kişileri biraraya getirerek bir iki sayıyı kendim yönettim; sorumlular karşı çıkmıyorlardı, bunun nasıl bir sonuç vereceğini görmek istiyorlardı; söylemeye gerek yok ki Maocu düşüncelerin yönetimini ele almaktaydım, fakat onların bana... çekici görünmeleri ölçüsünde. Böylece iki sayı yönettikten sonra, kapakta adımı bırakmakla beraber kendimi

çektim; sonunda da **La Cause du peuple** yitip gitti. Fakat halen varlığını sürdüren ve, Mao adı artık fazla bir anlam taşımasa da, benim kendimi de temsilcilerinden biri olarak gördüğüm Maocu anlayış yitmedi. Gavi, Victor ve ben düşüncelerimizi yayınladığımız kitapta biraz açıkladık: **On a raison de se révolter** (1). 70'den 73'edek benim Proletarya Solu'nun siyasetine geçişim de işte böyle oldu.

S.de B. — Ya sonra? Bir başka gazeteniz olmadı mı?

J.-P. S. — **Libération**! (2) Bir Maocu gazete olmayan fakat Maocular ve solun öteki grupları tarafından çıkartılan **Libération**'un yönetmeni olmam normal görülüyordu. Bunu bana önerdiler çünkü **La Cause du peuple**'ün yönetmenliğini yapmıştım; ben de kabul ettim, çünkü asıl anlamda sol, aşırı sol bir gazeteye sahip olarak her olay hakkında düşündüklerimizi orada yazıya dökmek, bu tür çalışmalar gerçek bir ileri adım olabilir diye düşündüm. Orada da bir ödünç isim verici olmaktan çok yönetmen oldum. İlk anda yönetmenlik rolü belirtilmemişti; ne ki hasta oldum ve bu da benim **Libération**'da gerçek anlamda bir rol oynamamı engelledi. Artık bugün yönetmen değilim, çünkü hastalık yüzünden istifa etmek zorunda kaldım, ama gazetenin yönetim kararlarını alan yeni yönetim komitesinin içersindeyim. Bildiğiniz gibi halen yorgunum, ne yazabiliyor ne de okuyabiliyorum; belki bir anlamda halen yazabiliyorum, fakat yazdığımı okuyamıyorum; ama ne de olsa birtakım yöntemler düşüncelerimi tanıtmama olanak veriyor. Yine burada özgürlük daima öz olmuştur, seçimlerimin mantıksal nedeni olmuştur. Öte yandan yeni **Libération** yaz boyunca yeni bir yapıya kavuşturuldu; bu yeni **Libération** bu kez herhalde iyi bir çıkış yapacaktır.

S.de B. — Bu konuşmalarda, siyasetle olan ilişkilerinizden olağanüstü çok söz etmeye yatkın gibi görünüyorsu-

(1) Ayaklanmağa hakkımız vardır, (Ç. N.)
(2) Kurtuluş, (Ç. N.)

nuz. Victor ve Gavi'yle yaptığınız söyleşilerinizde bu konuda söz ettiğiniz halde burada benimle yine ondan söz etmeye özen gösteriyorsunuz. Peki niçin? Oysa siz herşeyin önünde bir yazar, bir filozofsunuz.

J.-P. S. — Çünkü siyasal yaşam benim sakınamadığım, içersine batırıldığım bir şeyi temsil etmiştir. Ben siyaset adamı olmadım, fakat bir sürü siyasal olaya siyasal tepkiler gösterdim; öyle ki siyaset adamının koşulu, geniş anlamda yani siyasete bulaşmış, siyaseti içine çekmiş insan anlamında beni karakterize eden birşeydir. Maocular örneğin, Victor'la benim dostluğumu bir hayli zaman sadece politik bir ilişki olarak gördüler.

S.de B. — Maocuların görüş açıları evrensel ve ölümsüz bir görüş açısı değildir. Gelecek kuşaklar sizi bir siyaset adamı olarak değil, fakat asıl, hemen hemen tüm aydınlar gibi, bir taraftan da bazı siyasal tavırlar almış bir yazar, bir filozof olarak göz önünde tutacaktır. Hayatınızın siyasal boyutuna bu özel önemi niçin veriyorsunuz?

J.-P. S. — Yirmi yaşımdayken apolitik bir insandım — ki bir başkası gibi belki bu da bir politik tavırdır —, bir sosyalist-komünist olarak ve insanlar için belli bir siyasal yazgı düşünerek bu işi bitiriyorum. Bana öyle gelir ki apolitizmden asıl anlamda politizme geçmek başlı başına bir hayat demektir. Bu benim hayatımın pekçok zamanını almıştır, R.D.R. eylemi, komünistlerle ilişkilerim, Maocularla ilişkilerim ve tüm böylesi şeyler geldi geçti. Tüm bunlar bir küme meydana getirir.

S.de B. — Pekâlâ, siyasal özgeçmişinize bir daha döner misiniz?

J.-P. S. — Bir siyaset sahibi olmamanın ne olduğunu, bunun nereden kaynaklandığını, sizi tanıdığım zamanlar benim niçin apolitik olduğumu ve sonra siyasetin bir kimsenin çevresini nasıl sarıverip de şu ya da bu biçimde ona kendini kabul ettirdiğini açıklamak gerekir. Bunlar bana çok önemli görünüyor.

S.de B. — İyi ya, onlardan söz edelim.

J.-P. S. — Pekâlâ, şimdi! benim çocukluğumda siyaset herkese ait bir etkinlikti; herkes birtakım ödevleri ye-

rine getirmek, örneğin oyunu kullanmak zorundaydı, ve efendim, herkes oyunu kullanmakla ülke İkinci İmparatorluk devleti ya da bir monarşi değil de bir cumhuriyet oluveriyordu sanki.

S.de B. — Yaşadığınız aile ocağında, büyük anne babanızın yanındayken politik bir atmosfer bulunduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet, dedem III. Cumhuriyet'in ilkelerini kabul ediyordu. Oyunu merkez için kullanıyordu, sanıyorum; kime oy verdiğinden söz açmıyordu. Bunu insanın kendine saklaması gerektiğini düşünürdü. Kime oy verileceği umurunda bile olmayan karısından, o konuda birşeyden anlamayan kızından ve o konuda bilgi sahibi olmak için fazla küçük olan benden oluşan bu aile içinde dedemin bu tutumu komikti elbet; her ne halse, bu konuda mesafeyi koruyordu adamcağız. Ona bu oy veren insanın sırrı, oy vermekle yerine getirdiği siyasi erkti. Poincaré'ye oy vereceğini yine de çıtlatmıştı bize.

S.de B. — Küçüklüğünüzde siyasetten söz ediliyordu diyelim mi?

J.-P. S. — Eh! çok az ama. Bir parçacık sadece.

S.de B. — Sanıyorum işin içine giren milliyetçilik sorunları da vardı.

J.-P. S. — Evet. L'Alsace sorunu, savaş.

S.de B. — Demek çocukluğunuzda bir vatandaş boyutu kazanmış oldunuz.

J.-P. S. — Evet; dedemin gözünde Alsace önemli bir noktaydı. Almanlar tarafından ele geçirilmişti. Bu durumda ben okul kitaplarında yer alan bir siyasal düşünce edinmiş oldum. Tabiatıyla bu düşünce de I. Dünya savaşına dek böylece kaldı bende. Savaşta kötü Almanlarla çarpışan kahraman küçük Fransızlar, yiğit Birinci Dünya Savaşı erleri vardı; bunlar okullarda öğretilen basit yurtseverlik duyguları olmakla birlikte benim bunlara inancım büyüktü. Hattâ o sırada, Paris'te orta bire giderken, kahramanı olan erin Alman veliahtını tutsak aldığı bir serüven romanı bile yazmıştım. Veliahtan daha güçlüydü ve döğüşteki ra-

hatlığına kahkahalar atan bir alay askerin önünde onu yeniyordu.

S.de B. — Demek, kendinizi bir yurttaş olarak hissediyordunuz. Yani bir yurttaşlık yönü söz konusuydu. Zaten dedenizin yazdığı yurtseverlik piyeslerinde rol aldınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Piyeslerden birinde «Elveda, elveda sevgili Alsace'ımız» ya da bunun gibi birşey diyordunuz.

J.-P. S. — Doğru, Tatil sırasında, otel arkadaşlarıyla oynuyorduk oyunu. Savaşın sonucuydu bunlar, savaştan önceyse ailemdeki burjuva, cumhuriyetçi havadan kaynaklanıyordu. Böylece bende kısa zamanda, bir insanın hayatında şöyle bir akış olacağına dair bir düşünce oluştu: başlarda siyasal yönü yoktur insanın, fakat sonradan, ellilere doğru siyasete girilir, örneğin Dreyfus olayı sırasında siyaset yapmış olan Zola gibi.

S.de B. — Peki bu düşünce size nereden geliyordu?

J.-P. S. — Kendimi yazarların hayatının kimliğiyle özdeşleştirmemden geliyordu. Bir yazarın, hayatı anlatılırken, bu hayat önce bir gençlik dönemiyle, yapıtların oluşturulduğu bir orta dönemle ve bir yazar olarak siyasete girip, ülkenin işlerine müdahale ettiği daha geç bir dönemle sunulmaktaydı.

S.de B. — Fakat bütün yazarların özgeçmişi böyle değildir. Niceleri var ki siyasete hiç yanaşmamışlardır. Niçin sizi böylesi bir özgeçmiş kendine çekti? Bu tür bir özgeçmiş neden size örneğin Stendhal'ınkinden daha iyi bir örnek gibi göründü? Oysa, bu anlamda hiç politika yapmamış olan Stendhal'i çok da severdiniz.

J.-P. S. — Aslına bakarsanız başka biçimde o da siyaset yapmıştır.

S.de B. — Ama hiç de sizin söylediğiniz anlamda değil. Sizi özellikle etkileyen özgeçmişler neden bu tip özgeçmişler oluyor?

J.-P. S. — Bana sözü edilen yazarların nerdeyse hepsi siyaset yapmıştı.

S.de B. — Evet; fakat olaylar bizi, hiçbir zaman onlar tarafından etkilenebilir olduğumuzdan daha fazla et-

kileyemez; o halde eğer siz bu cins özgeçmişle etkilenmiş ve kendinizinkini onlarla özdeşleştirmişseniz bu demektir ki sizde onları kendiniz için örnek almaya iten birşey vardı.

J.-P. S. — Evet. Politika denen şeyde de yazma olayının yer aldığını biliyordum; bu iş yalnızca seçimler yahut savaşlarla yapılmıyordu, o da kendini yazıyordu; taşlamalardan ya da belli bir siyasal olayın tartışmalarından oluşan yazılar vardı; bu, benim için adeta edebiyatın bir önemsiz yönüydü. Dolayısıyla hayatımın sonuna doğru, edebiyat yapma olanağım o denli kalmadığında ona yanaşacağımı düşünmekteydim. Her halde hayatımı — özellikle hayatımı, pek o kadar yapıtlarımı değil, yapıtlarımı pek o denli düşündüğüm yoktu —, evet hayatımı şöyle görmekteydim: önünde sonunda siyasete varıp dayanacaktım. Gide bile öyle yaptı; son döneminde S.S.C.B.'ne gitti, Çad'a gitti ve savaş sonrası siyasetle bir sürü bağları oldu.

S.de B. — Evet, ağzımızdan ilginç bir sözcük çıktı. Siyasal yazılar yazmayı kastederek bu bana bir önemsiz yön gibi görünüyordu, dediniz. Yani bunun, artık söyleyecek hemen hemen hiçbir şeyi kalmadığında, bir yazara kalan son birşey olduğunu mu düşünmekteydiniz? Yoksa tam tersine bunun, yazara çok daha geniş bir okuyucu kitlesi sağlayan ve onun yazıdan eyleme geçmesine olanak veren bir çeşit saygınlık kazanma olanağı mı olduğunu düşünmekteydiniz?

J.-. S. — Düşünmekteydim ki yazar o döneminde yaşlanıyor, o denli eylemde bulunamıyordu. Gençlere öğütler verebilir, özellikle bir olayda taraf tutabilirdi. Dreyfus olayı örneğin ya da kendini adasına süren ve İkinci İmparatorluğu mahkûm eden Victor Hugo. Gerçekte dediğinizin her iklsi de vardı. Siyaseti aynı zamanda yazarın uğraşlarından önemsiz bir yön olarak alıyordum. Bu, bir büyük şiir ya da roman değerini taşımayan bir yapıt olabilirdi. Fakat bu ona ait birşeydi. Siyasetin yazılı yanı yazara ait olmalıydı. Ayrıca, öte yandan, madem bu, yaşlanan yazara aitti, onun saygınlık kazanmasıydı da. Daha önceleri yaptıklarından daha az birşeydi hem ve hem de onun saygınlığıydı.

S.de B. — Hem bir gözden düşme hem bir saygınlık kazanma.

J.-P. S. — Hem bir düşüş hem bir saygınlık. Bunu ben hayli uzun süre, olgunluk çağınadek yaşadım.

S.de B. — Çocukluk döneminizdeydik daha. Paris'e geldiğinizde, Eğitim Enstitüsüne girdiğinizde, siyasal bakımdan hayli taraflı durumda olan Nizan'la ve ötekilerle bağlaştığınızda...

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Kendinizin de, son derece az da olsa, öyle olduğunu düşünüyor muydunuz ve öyle olanları ne biçimde görmekteydiniz?

J.-P. S. — Hayır, öyle değildim. Bir bakıma buna gülüyordum. Tabii bunun, onların başlıca görevleri olan Eğitim Enstitüsündeki çalışmalarının dışında kalan bir iş olduğunu düşünüyordum. Öte yandan, kendimi, onlarla birlikte tartışmalara katılmaya, onların amaçlarını tanımlamaya yetenekli görmediğimden onlara hayranlık da duyuyordum; fakat beni ilgilendirmiyordu bu. Örneğin Eğitim Enstitüsü'ndeki arkadaşlarımın çoğunu çeken sosyalizm bende hiçbir etki uyandırmıyordu.

S.de B. — Aron, örneğin.

J.-P. S. — Aron başlangıçta sosyalistti. Uzun zaman sürmedi bu. Tüm bu insanlar kafalarında sosyalizm denen bu şeyle, yani belli bir toplum biçimiyle uğraşmaktaydılar. Ben karşı değildim, ama yanında da değildim. Kapitalizmden yana değildim ama tam tamına karşı da değildim. Sonuç olarak, toplumla daima az çok aynı ilişkilere sahip olunabileceğini düşünüyordum. Onları biraz değiştirebilenler Devlet adamlarıyla kurumlardı, fakat insan bütün bu kurumlara göre kendi kendisini ayarlayabilirdi. Kurumlar üzerinde etkinlikte bulunabileceğimi düşünemiyordum. O zaman da benim gerçekten siyasete girmem, bir partiye kaydolmam, bu partinin seçimlerde kazanması gerekecekti. Bense böyle şeyleri aklımdan bile geçirmiyordum.

S.d B. — Sizi tanıdığımda, sizde karşı gelme estetiği adını verdiğiniz birşey vardı. Dünyanın çok büyük kısmıyla nefret uyandırıcı olması, bu yeryüzünde burjuvazinin

bulunması, orada... kısaca tiksinilen bir dünya olmasını iyi birşey olarak düşünüyordunuz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Sonra yazarın rolünün de işte bu dünyayı açığa vurarak ondan nefret ederek, ama onu pek de değiştirmeyi istemeksizin onun karşısında yer almak olduğunu düşünüyordunuz. Eğer değiştirilmiş olsaydı, eğer ondan hoşlanılabileceği bir hale gelmiş olsaydı ondan artık aynı biçimde nefret edilemeyecekti. Sizin bu halinizde nerdeyse estetik bir tavır vardı. Bununla beraber toplumun içinde bulunduğu durum hakkında bazı kanılarınız da vardı.

J.-P. S. — Duyduğum ilk tepkilerimden birinin, ki on beş yaşıma doğruydu, sömürgeler hakkında olduğunu anımsıyorum. Sömürgeleri Devletin alçakça bir elkoyması gibi görüyordum. Savaşlar, haksız savaşlar bundan çıkıyordu, bunun içinde başka insanların gidip yerleştikleri bir ülkenin ele geçirilmesi ve o ülke insanlarının köleleştirilmesi vardı. Bu yüzden bu etkinliğin kesinlikle onur kırıcı olduğunu anlıyordum.

S.de B. — Hangi nedenle? Bu düşünceyi size ilham eden ortamınız değildi.

J.-P. S. — Tabii ki hayır. Ben ona biraz, herhalde okumalarla ulaştım; La Rochelle'de, ondört yaşımdayken böyle şeyler oğlanların umurunda değildi.

S.de B. — Öyleyse? Kaldı ki Beyazların uygarlık taşıyıcı rolü üzerine baştanbaşa bir söylence vardır. Sonra siz, kültüre çok önem veren birliydiniz. Bu durumda o mitolojilere kendinizi kaptırmış olmalı değil miydiniz?

J.-P. S. — Ama yapmadım işte.

S.de B. — Neden ama? Nedenini bulmaya çalışsanıza.

J.-P. S. — Biz lise sonda, Enstitüye hazırlığın ilk yılıyla, hazırlık sınıfındayken efsanevi bir kişi vardı, bu da felsefe öğretmeni olan, öğrencilerle sömürgelere karşı konuşup onları inandıran Félicien Challaye'ydi. Tabii ben hemencecik, pek o derli candan olmasa da doğal olarak sömürgeciliğe karşı olan Nizan aracılığıyla bu kişinin haberini aldım. Nizan'ı ilgilendiren ulusal sorunlardı.

S.de B. — Daha o zamandan, gencecikken, bir ırkın,

bir kültürün, bir uygarlığın bir ötekisi üzerinde üstünlüğü kavramından kesinlikle yoksun olduğunuzu görmek bayağı ilginç.

J.-P. S. — Kesinlikle yoktu.

S.de B. — Ama önemli bu. İçinde yetiştirildiğiniz seçkin ortam, edindiğiniz kültür nasıl oluyor da sizin üzerinizde hiç değilse belli bir biçimde izler bırakmıyor?

J.-P. S. — Bende önceliği olan gerçekten eşitlik düşüncesiydi. İnsanların benim eşitim olduklarını düşünüyordum. Sanıyorum bu da, biçimsel olarak bunu dile getiren dedemden geliyordu. Demokrasi onun için tümü eşit insanlar demekti. Bunun üzerine bende ani ve kendiliğinden bir algılam olarak aslında eşitimiz olduğu halde bir insana sanki kendimizden daha önemsizmiş gibi davranmaktaki haksızlığı yansıtan bir görüntü oluştu. Bu olguyu hattâ şu biçimde anımsıyorum: ondört yaşıma basar basmaz örnek olarak kendi kendime hep Cezayir'i almışımdır. Ve bu, çok daha sonraları ne zaman ki Cezayir'i düşünmüşümdür, ne zaman onunla savaşa girmişizdir hep içimde taşıdığım bir duygu olmuştur.

S.de B. — Bu sizin suçlanan ilk siyasal tepkiniz olmuştur. Önemlidir. Ya peki işçilerin sömürülmesi, onu da hayli gençken hissettiniz mi?

J.-P. S. — İşte bunu söylemesi biraz güç. Şimdi pek iyi anımsamıyorum. Üvey babam La Rochelle'deki deniz şantiyelerinin bir fabrikasında müdürdü. Birçok işçiyi yönetmek durumundaydı. Onların bu durumunu nasıl yorumladığımı doğrusu şimdi pek de anımsamıyorum. Herhalde işçilere madenciler gibi, yani yirmi yaşının altında bulunan adamlar gibi davranan üvey babamın yarattığı görüntü aracılığıyla algılıyordum kısmen.

S.de B. — Evet, onları çocuk gibi görüyordu.

J.-P. S. — Çocuk gibi. Sonra sonra komünizmle çok yaralandı, tüm hayatının çelişkisini temsil ediyordu komünizm. 39 savaşından önce hiçbir zaman sosyalist bir toplumdan yana olmadım.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Dahası, şu garip savaş sırasında cep defte-

rlme toplumun sosyalist olmaması gerektiğini not etmiştim.

S.de B. — Olursa yaşanılır olmaktan çıkacağını düşünmekteydiniz.

J.-P. S. — Evet. S.S.C.B. üzerine yapılan betimlemelere göre bu ülkede yaşayamayacağımı düşünmekteydim.

S.de B. — Ama öte yandan, bu burjuva toplumu içinde de rahat değildiniz?

J.-P. S. — Hayır. Bu yüzdendir, ben de mitik toplumlar icat ediyordum: içersinde yaşanabilecek iyi toplumlar. Bu, benim siyasetimin anlamı demek olan gerçek-dışılıktan başka birşey değildi ve ben siyasete de işte böyle girdim.

S.de B. — Bir an için henüz oraya girmediğiniz dönemde kalalım. Ne olursa olsun toplumun sınıflara bölünmesine karşı tepki duyuyordunuz. İspanya'da hani şu kadın ve Guille'lerle birlikte gezintiler yaptığımız sırada, çok iyi anımsıyorum, onları en çok kızdıran, örneğin sizin Ronda'da tiksintiyle «tüm bunlar aristokratların yaşadığı yapılar» demenizdi. Müthiş öfkeliydiniz. Bunlar sizi sinirlendiriyordu.

J.-P. S. — Çok gizemlidir bu. Elbette ki emekçilerin zorlandığı hayata çok karşıydım, bunun acılı olduğu yargısındaydım ve elbette onlardan yanaydım. Fakat herşeye karşın, kuşkusuz fabrika müdürünün üvey oğlu olmamdan gelen bir çeşit güvensizliği de üstümde taşımaktaydım.

S.de B. — Çok genç olduğunuz sıralarda demek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet, ondört yaşımdayken.

S.de B. — Londra'dayken işsizlik sorunlarına karşı çok büyük ilgi gösterdiğinizi anımsıyorum; gidip işsizlerin oturduğu mahalleleri görmek istiyordunuz; ben daha çok müzelere gitmeyi istiyordum; sizin çok daha fazla toplumsal bir boyutunuz vardı.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Hazırlık sınıfına, hazırlık öncesi sınıfına, Eğitim Enstitüsüne geldiğinizde siyasal kanıları olan arka-

daşlarınız vardı; kendileriyle arkadaşlık yaptığınız tüm kişiler az çok soldaydılar. Yine az çok solda olan, o zamanlar kelimenin sahip olabileceği ölçüde köktenci olan Alain'in öğrencilerinden söz ettiniz. Nizan soldaydı, sizin öteki arkadaşlarınız da öyle.

J.-P. S. — Hepsi soldaydı. Bunlar ya sosyalisttiler ya da komünist. O dönemde komünist olmak çok daha büyük cesaret işiydi.

S.de B. — Fakat, Eğitim Enstitüsünde oldukça güçlü bir sağ eğilimi de vardı ve siz de buna son derece düşmandınız.

J.-P. S. — Evet, son derece düşmandım.

S.de B. — Niçin? Bunun da, hattâ aynı zamanda ahlâka göre basbayağı bir tavır olduğunu sanıyorum.

J.-P. S. — Evet; ahlâk konusunda ben apaçık soldaydım. Örneğin apaçık hıristiyanlığa karşıydım. Oniki yaşımdayken Tanrı'nın olmadığına karar verdiğimi biliyorsunuz ve ondan sonra hiç değişmedim; bu beni bir dinin ne olduğunu yeniden gözden geçirmeye götürüyordu; lise öğretiminin dinler üzerindeki, antik dinler, katoliklik ve protestanlık hakkındaki bilgileri, beni dinin bir ülkeden ötekine değişen ve Tanrı'yla hiçbir ilişkisi olmayan br kurallar, emirler, töreler kümesi olarak görmeye götürüyordu; Tanrı yoktu. Sonuç olarak, dindar biri değildim, inan sahibi değildim ve inan sahiplerinin tüm iyimser eğilimleri, tüm bu şeyler beni iğrendiriyordu. Yanıldıklarını düşünüyordum.

S.de B. — İlk olarak ahlâksal yönden en büyük özgürlükten yanaydınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bir de söz özgürlüğünden?

J.-P. S. — Bir de söz.

S.de B. — Metafizik ya da dinsel kanılarınızın, töreler ya da ahlâk hakkındaki düşüncelerinizin tümü bir çeşit sol bireycilik gibi tanımlanabilir miydi?

J.-P. S. — Öyle tanımlanabilirdi. Bu bir sol bireycilikti. Benim için o zamanlar birey, daha sonraları olduğundan çok daha fazla önemliydi. Bir bireyciler dünyasında yaşa-

maktaydım zaten; dedem bireyciydi ve ben de bireyciliğe dönük huylar edinmiştin, Nizan bireyciydi...

S.de B. — Evet, ne denli kayıt olsa da Nizan... O komünist partisine ne zaman kaydolmuştu?

J.-P. S. — İki kez kaydoldu. Enstitü hazırlık sınıfındayken ve, ondan sonra da az çok sağa geri döndü; derken Okulun ikinci yılında gidip yeniden kaydoldu.

S.de B. — Kendisi gibi yapasınız diye size baskıda bulunmayı denemedi mi?

J.-P. S. — Hayır, hiçbir biçimde.

S.de B. — Peki ya öteki arkadaşlarınız, örneğin sosyalistler, onlar da sizi kendi saflarına çekmeye çalışmıyorlar mıydı?

J.-P. S. — Hayır. Eğer ben kendilerine sorarsam yaptıklarını ve hissettiklerini bana açıklıyorlardı; kendilerine katılıp katılmamakta serbesttim; beni daha çok günün birinde sosyalizme doğru kayabilecek birisi gibi değerlendiriyorlardı ama beni zorlamak onlara düşmüyordu.

S.de B. — Marx'ı ilk kez ne zaman okudunuz?

J.-P. S. — Okulun üçüncü yılında. Üçüncü ve dördüncüde.

S.de B. — Peki üzerinizde ne etki yaptı?

J.-P. S. — Gayet mantıklı bulduğum bir sosyalist kuram etkisi. Size onu anladığımı zannettiğimi söyledim, oysa ondan birşey anlamıyordum: bunların o sırada sahip olduğu anlamı kavramıyordum. Sözcükler mi, onları anlıyordum; düşünceler mi, onları da anlıyordum: fakat onların günümüz dünyasına uygulanışını, artık-değer kavramının güncel bir anlama sahip olmasını, bunları anlamıyordum işte.

S.de B. — Bunların, bu şeylerin size çarpıcı gelmediğini mi söylüyorsunuz?

J.-P. S. — Gelmedi. Okumak fırsatı bulduğum ilk sosyalist sistem değildi bu...

S.de B. — Evet, yalnız ötekiler ütopiktiler. Buradaysa gerçeğin bir çözümlenmesi söz konusuydu.

J.-P. S. — Evet, fakat ütopya olanı ütopya olmayan-

dan ayırmak için henüz yeterli bilgi birikimim eksik geliyordu.

S.de B. — Şu halde bunlar sizde sarsıcı bir etki yapmadı. Ben de, Marx'ı çok kötü anladım, fakat yine de onsekiz ya da ondokuz yaşımdayken şu artık-değer kavramı bende bir şok yarattı. Sömürüyü, haksızlığı gerçekten anlamış oldum: zenginlerin, fakirlerin, sömürülenlerin, v.b. olduğunu gördüğümden bunları sadece bulanık bir biçimde daha önce de hissediyordum. Marx'ı okumakla bunun nasıl sistemleştirilmiş olduğunu gördüm. Bu beni çok etkiledi.

J.-P. S. — Ben de anlamıştım, ama ben hissetmemiştim. Bunun önemli olduğunu, okumakta olduğum metinlerin ilginçliğini fark ediyordum. Fakat şok yaratmadı. Çünkü o sıralarda okunacak çok fazla şey vardı.

S.de B. — Her türden, çok sayıda felsefi şok olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — İlk siyasal katılım anılarınız hangileridir, Ve...

J.-P. S. — Bu çok bulanık. 39'a kadar hayatımı yaşama biçimim siyasal yönden çok bulanık.

S.de B. — Yine de bir takım siyasal coşku anlarınız olsa gerek?

J.-P. S. — Evet, Doumergue'den sonra.

S.de B. — İtalya'ya ilk kez gelişinizde çok hoşnutsuz bir siyasal geriliminiz oldu ve Berlin'e gidişinizde, ki felsefe öğrenimi amacıyla gittiğinizden sizin için çok önemliydi, sokaklarda S.A.'ların varlığından yine de son derece tedirgin olmuştunuz.

J.-P. S. — Evet, nazizme karşıydım ve faşistlerden nefret ediyordum. Sienne'de yürüyüş halinde bir grup faşisti başlarında siyah gömlekli, kocaman kof bir herifle gördüğümü anımsıyorum, tüylerim diken diken olmuştu.

S.de B. — Ardından sizi duygulandıran İspanyol savaşı çıktı.

J.-P. S. — Bizi duygulandıran: sizi de duygulandırmış-

tı. Gérassi savaşta yer aldı, bu da bizi aynı davaya bağladı.

S.de B. — Bu durum ise Mme Morel ve Guille'le bizim aramızdaki ilk bozuşmalardan biri oldu; bir İspanyol ve bir cumhuriyetçi olarak Gérassi'nin döğüşmeye gitmesini çok güzel buluyorduk. İyi çarpışmasını bilmese bile. Guille'le o kadın ise «karısını ve çocuğunu düşünmesi gerekirdi» diyorlardı. Bu sağa dönük bir tepkiydi; cumhuriyet taraftarlarıydı onlar elbet ama Cumhuriyetin işçilere karşı çok önleyici liberal bir demokrasi olması ölçüsündeydi bu. Ne zaman ki işler biraz daha kızışıp ileri gitti onlar bundan hiç hoşlanmadılar. Bize gelince, Blum'un İspanya'ya silah vermemesine çok kızıyorduk. Oysa İtalya ve Almanya, özellikle İtalya bol miktarda veriyordu. Biz müdahele edilmesinden yanaydık.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Sonra Halk Cephesi oldu.

J.-P. S. — Evet, Halk Cephesi. O yıllarda bir acayip durum ortaya çıktı. İnsan Halk Cephesi denen bu siyasi oluşumla işbirliği yaptığı değil de onun yanında yürüdüğü izlenimini taşıyordu.

S.de B. — Dediklerinizi biraz daha iyi açıklayın.

J.-P. S. — Halk Cephesi vardı, sonra da ona az ya da çok bağlanmış insanlar vardı. Biz onlardan değildik. Biz Halk Cephesinin başarmasından çok memnun olanlardandık. Duygusal olarak bu gruplarla bağlaşıktık ama onlar için hiçbir şey yapmıyorduk. Daha çok seyirciydik.

S.de B. — Bir şey bizi Guille'den ve o kadından ayırdı: İşçiler grev yapmaya başlayınca Guille şöyle demeye başladı: olmaz, bu Blum'un işini baltalayacaktır. Blum'u, düzeni sürdürdüğü ölçüde kabul edebiliyordu, gel gelelim işçilerin kararları ele almalarına hiç yanaşmıyordu. Oysa biz çok aşırı, çok köktenci, çok «erk sovyetlere»'ciydik. Fabrikaların işçilerin eline geçmesi, işçi konseyleri, bunların hepsi bize çok iyi görünüyordu. Kuramsal olarak, olabildiğince aşırıydık.

J.-P. S. — Evet, aşırılık yanlılarındandık, ama hiçbir şey yaptığımız yoktu... Başkalarıysa, Colette Audry gibiler

örneğin sol siyasete kendilerini vermişlerdi; fazla birşey yapmıyorlardı, çünkü hiç kimse fazla birşey yapamazdı, ama eylem içindeydiler, bizse değildik.

S.de B. — O sırada siz hiç kimseydiniz, adınızın hiçbir ağırlığı yoktu, hiçbir partiden değildiniz, hiçbirinden de olmak istemiyordunuz, kişisel yönden ise henüz **La Nausée**'yi yayınlamamıştınız. Demek hiç kimseydiniz. Zaten taraflı durumdaki aydınların yüksekten atıp tutmaları, böylesi şeyler bizim için eğlence konusu oluyordu. Ama ne olursa olsun siz olayları olağanüstü bir ilgiyle izlemekteydiniz. Guille'le, Aron'la, Colette Audry'yle yapılan konuşmalar çokluk siyasaldı, siz hiçbir zaman kendi fildişi kulesine kapanıp, böyle şeyleri önemsemeyen tiplerden olmadınız.

J.-P. S. — Hiçbir zaman olmadım. Olup bitenler son derecede önemliydi, hergünkü yaşantının içinden şeylerdi, bunlar benim kendi başıma gelmiş şeylerdi.

S.de B. — 38'de ortay çıkan, ardından Münih'te patlak veren savaş tehlikesine karşı nasıl tepki gösterdiniz?

J.-P. S. — Ben Çekoslovakya'nın direnmesini isteyenlerdendim; şu halde Çekoslovakya'nın kendine bağlaşık güçler tarafından kendi yazgısına bırakılmasına karşıydım. Fakat yine de Münih'ten sonra bir çeşit rahatlama duydum, görülüyordu ki savaş uzaklaşıyordu. Bununla birlikte, kötümserdik biz siz ve ben yani ve, savaşın yakın olduğunu düşünüyorduk.

S.de B. — Ben sizden fazla rahattım, çok daha fazla ödlek olduğumdan savaştan çok daha fazla korkuyordum. Aramızda tartışmalar da çıktı ve ben orada Alain'in barışçıl kanıtlarını ortaya sürüyordum: Hitler denen adamın, Landes bölgesindeki çobanın umurunda bile olmadığını söylüyordum, sizse bana bunun hiç de doğru olmadığını, onun da umursamazlık edemeyeceğini, eğer Hitler kazanacak olursa o zaman bunun kendisini bak nasıl da ilgilendireceğini, sonra kendinizin de. Nizan'ın gözlerinin çay kaşığıyla oyulmasını, elyazması müsveddelerinizi yakmak zorunda bırakılmayı hiç istemediğinizi söylüyordunuz. Hattâ Münih olayı sırasında mı desem bilmiyorum, fakat her halde ondan

sonraki yıl çok güçlü bir biçimde savaştan yanaydınız; Hitler'in kazanmasına olanak verilemeyeceğini, kolları kavuşturup beklenemeyeceğini ve onun kazanmasına seyirci kalınamayacağını düşünüyordunuz. Örneğin Alain'in birçok öğrencisinin düştüğü, benim de düşmeye biraz hazır olduğum barışçılığa, doğallıkla da sorumsuzluğa düşmekten sizi alıkoyan neydi?

J.-P. S. — Sanırım bunun nedeni benim siyasetimin olmamasıydı. Bir savaş ilânı reddedilir ya da kabul edilirse, eğer döğüşmeye, yahut direnmeye ve döğüşmemeye karar veren insanlar arasında olunursa siyaset yapılıyor demektir; çünkü o zaman çizilmiş bir devinim çizgisi vardır. Benimse çizilmiş bir çizgim yoktu. Hitler'e daha erke geçtiği ilk andan beri derin bir düşmanlık besliyordum; yahudilere karşı tutumu bana hoşgörülebilir gibi gelmiyordu. Komşu bir Devlet'in başı olarak öyle belirsiz bir süre kalacağını düşünemiyordum; bu yüzden Dantzig olayı (1) patlak verdiğinde, hattâ daha da erken, yani o yılın mart ayında Hitler'e karşı bulunuyordum. Münih'ten sonra, duyduğum rahatlamanın Hitler'in uyguladığı bir siyasete sonu gelmezcesine bağlanışı içerdiğinin farkında olmadan ben de herkesin duyduğu rahatlamayı duydum. Rahatlama reddedilesi bir tavırdır. Ben bu tavrı uzun zaman almadım. Onu kendimle çelişkili olarak aldım: belli bir biçimde Münih'e karşıydım, fakat Münih'in (2) meydana gelmesinden de rahatlık duymuştum. Savaş bir zaman için geriye çekiliyordu. Derken, aynı yıl içinde Polonya Hitler'in projelerinin merkez noktası haline gelivermedi. Zaten, daha sonradan öğrendiğimize ve J. Fest'in Hitler hakkındaki kitabını okuduğumuz şu sırada öğrendiğimize

(1) Danzig ya da Dantzig, Gdansk'ın almanca adı, Danzig koridorunun Almanlarca işgali. 1939'da II. Dünya Savaşının başlamasına neden oldu, (Ç. N.)

(2) Münih Konferansı : 1938'de İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan devlet başkanları arasında yapıldı ve Südetler bölgesini Çekoslovakya'nın III. Reich'a bırakması kararıyla sonuçlandı. Fakat bu sonuç Almanya'yı yayılmacı siyasetinde cesaretlendirmekten başka işe yaramadı, (Ç. N.)

göre Hitler'in kendisi de savaş yapmakta tam olarak kararlı değildi; tam olarak ne zaman olacağını bilmemekteydi. Derken, Polonya'ya karşı eylemini yaptığında İngiltere'yi, dolayısıyla da Fransa'yı savaşın dışında tutacağı kanısındaydı. Öte yandan, bizlerse, Polonya bunalımına ve Hitler'in bu ülkeyi kendisininkine katma girişimine direnmek gerektiği kanısındaydık, çünkü bunsuz herşey yitirilmişti.

S.de B. — Ne adına? Ahlâk adına mı bu böyle oluyordu, bir haksızlıktı da ondan mıydı?...

J.-P. S. — Benim beslediğim sosyalist değil de, cumhuriyetçi olan bulanık bir siyasal anlayış adına. Dedem olsa o da benim gibi durumu protestoyla karşılardı. Protesto ederdi çünkü bu bir lekeleme, bir saldırıydı.

S.de B. — Bu aslında ahlâksal bir tavır mıydı yoksa daha çok siyasal mıydı? Eğer Hitler hakim olursa dünyanın yazgısının ne olacağını sezinler gibi olan siyasal bir tavır mıydı?

J.-P. S. — Tamam öyleydi. Hitler'in gücü her geçen gün büyümekteydi ve eğer böyle gitmesine izin verilseydi sonunda dünyanın efendisi olacaktı. Dünyanın değilse de, en azından Avrupa'nın. İşte dayanılamayan buydu. Ve beni ona karşı ayaklanmaya götürense, basit şeylerdi, tüm Fransızlarda bulunan özgürlük duygusuydu, belli bir siyasal özgürlüktü. Her ne kadar o dönemde hiç oy kullanmamışsam da (oy vermediğimi unutmamak gerek. Savaşın bitiminden önce oy kullanmadım) bu duyguya sahiptim. İşte o durumda önemi kavranan bizim cumhuriyetimizdi çünkü, diye düşünülüyordu, oy kullanmada ortaya çıkan insanların özgürlüğüdür.

S.de B. — Siz oy kullanmadığınıza göre ona niçin önem veriyordunuz?

J.-P. S. — Başkalarının oy kullanmaları önemliydi benim için. Eğer o an yapmam benim için önemli görünseydi oyumu kullanabileceğimi düşünüyordum. Yasak yoktu. Sadece ben ilgi duymuyordum o işe. Ayrıca iki savaş ara-

sında yasamada bulunan meclisler bana gülünç görünüyordu.

S.de B. — Fakat yine de bu meclislerin varlıklarını sürdürmelerini önemsiyordunuz?

J.-P. S. — O dönemde onların sürmeleri gerektiğini düşünüyordum. Anayasa'ya karşı hiçbir sözüm yoktu. Ortada olan, benim keşfettiğim siyasal dünyanın gülünç bir dünya olduğuydu.

S.de B. — Gülünç bir dünya, hem de bir sınıf dünyası. Hükümetlerin ayrıcalıklı sınıfları savunduğu bir dünya.

J.-P. S. — Ben bu durumun, seçimler yapılıyor ve meclisler var diye göz yumulası bir hak olarak kesinlikle verilmemiş olduğunu düşünüyordum. Gerçekten halkın istemlerine yanıt veren seçimlerin tasarlanabileceğini düşünüyordum. Bildiğiniz üzere ben sınıf savaşını düşünmüyorduım. Sınıf savaşını ancak savaş sırasında ve sonrasında anladım.

S.de B. — Bir parçacık anlıyordunuz, çünkü Halk Cephesi kurulduğunda, bunun emekçilerin utkusu olmasından çok memnunduk ve grevcilere para veriyorduk.

J.-P. S. — Evet. Fakat ben bunu iki sınıfı, burjuva sınıfıyla proletaryayı karşı karşıya getiren ve de onları zorunlu olarak, tarihsel olarak karşı karşıya getiren bir eylem gibi görmüyordum.

S.de B. — Sınıf savaşının bilincinde olmadığınızı söylemekle biraz acele ediyorsunuz.

J.-P. S. — Ben bir burjuva çevresinden, bundan dolayı da sınıf savaşından söz edildiğini bile duymamış olan bir çevreden geliyordum. Annem, hatta dedem bunun ne demek olduğunu bilmezlerdi. Bu yüzdendir ki ben de komşumu proleter de, burjuva da olsa, kendim gibi bir insan olarak görüyordum. Sonraları bana onca önemli görünmüş olan bu ayrımları hiç dikkate almıyordum.

S.de B. — Bununla beraber, genelde burjuvaziden tiksintl duyuyordunuz.

J.-P. S. — Tiksiniyordum. Fakat burjuvaziden sınıf olarak tiksinmiyordum. 1920'lerde ya da 1930'larda burjuva olduklarını düşünen insanlar kendilerini bir sınıf olarak

düşünmüyorlardı. Kendilerini seçkin bir zümre olarak düşünmekteydiler ve ben seçkin burjuvadan, burjuva ahlâkından tiksinti duymaktaydım. Fakat ben onları bir sınıf, herşeye sahip olan ve halkı ezen bir sınıf olarak görmüyordum; onları birtakım nitelikler sayesinde bir çeşit seçkince gerçeğe ulaşmış ve ötekiler üzerinde egemenlik kurmuş olan insanlar olarak görüyordum. Sınıf düşüncesi bizde daha oluşmamıştı; sizde de oluşmamıştı zaten.

S.de B. — Bunu çok doğru bulduğumu söyleyemeyeceğim. İspanya savaşının, bir sınıflar savaşımı olduğunu örneğin çok iyi bilmekteydik.

J.-P. S. — Evet, biliyorduk bunu. Bu sözcükler bize yabancı değildi. Komünist biri olarak Nizan komünistlerden söz ediyordu. Fakat, işin özünde kavram olarak onu özümlemiş değildik. Ben sınıfların savaşımıyla savaş boyunca ve ondan sonra uğraşmaya başlamışımdır.

S.de B. — Yine de, Jaurès'in **Histoire de la Révolution française**'ini (1) okurken...

J.-P. S. — O daha sonraydı. 37, 38'deydi o.

S.de B. — O sırada, Devrim'i sınıf savaşımının deyimleriyle anlıyorduk pekâlâ.

J.-P. S. — Evet, fakat o sırada proletarya yoktu. Devrim, burjuvazinin zaferiydi. Farklıydı bu. Bu nedenledir ki okullarımızda bunca şatafatlı biçimde öğretilmekteydi.

S.de B. — Ben eğer Jaurès'in yazdığı **Tarih**'inden bahsediyorsam, nedeni onun, toplumdaki temel şeyleri kökten değiştirmeye kadar vardırmayarak halk denilen kesimleri burjuvazinin zaferi dışında bırakan burjuva kesim üzerinde gayet ısrarla durmasındandır. Sanıyorum bir parçacık abartıyor, basite indirgiyorsunuz, ne dersiniz?

J.-P. S. — Sınıf savaşımını biliyordum, fakat bu benim kullanmadığım bir bilgiydi. Ben tarihsel bir olayı sınıfların karşı karşıya gelişi diye yorumlamıyordum.

S.de B. — Ne de olsa, Lissagary'nin **Histoire de la Commune**'ünü (2) okurken bir sınıf savaşımının söz konusu ol-

(1) Fransız İhtilâli'nin Tarihi, (Ç. N.)
(2) Komün'ün Tarihi, (Ç. N.)

duğunu iyice bilmekteydik.

J.-P. S. — Biliyorduk, fakat bu bazı hallerde geçerli, bazılarında geçersiz görünen bir yorumlamaydı. Tarih, elbette ki sadece sınıf savaşımından oluşan birşey haline getirilemez. Yunan-Roma tarihinin ya da Eski Rejim (3) döneminin savaş halinde bulunan sınıflarla açıklanacağını düşünmemekteydiniz.

S.de B. — Tarihsel olaylarda gerçekten hangi noktayadek yalnızca sınıf savaşımlarını görmek gerektiğini daha hâlen bilmiyoruz. Arap-İsrail savaşı örneğin, bambaşka birşey.

S.de B. — Ben de onu söyleyecektim. Sonra, sınıf savaşımı 45'den sonradır ki bize temel öge gibi görünmüştür; savaş sırasında ve 45'den sonra; o zaman onu tarihsel olayların öz nedeni olarak değerlendiriyorduk, fakat başka nedenler de vardı tabii.

J.-P. S. — Kullanmamakla beraber bildiğiniz belli bir sınıflar savaşımı kavramından, sizin için dünyanın bir temel açıklaması haline gelen bir sınıflar savaşımı kavramına nasıl geçtiniz?

J.-P. S. — Herşey savaşın başlamasından sonra değişti; benimle aynı alayda bulundukları için benimle ilintili olan öteki insanlarla temasa geçtiğimde, onların dünyayı nasıl göz önüne aldıklarını gördüğümde, ki bu iki varsayım halinde, yani Hitler'in yeneceği, Hitler'in yenileceği biçimindeki iki varsayım halinde ortaya konmaktaydı, değişti bende o kavram; bütün Fransızlar gibi üç aylık, bilemedin altı aylık bir savaşa katılmak üzere yola çıkmış olan ben tarihsel olmanın, kollektif olaylarla her an kendi oluşumunu kararlaştıran tarihe ait bir parça olmanın ne demek olduğunu düşünmeye koyuldum. Bu beni, tarihin bizim herbirimiz için ne olduğunun bilincine eriştirdi; herbir insan tarihti. Kuşkusuz bu savaş maskaralığıdır, yani karşımda hemen hemen kımıldamayan iki ordunun bulunmasıdır benim gözlerimi açan.

S.de B.— Bunun nasıl olup size sınıf savaşımının an-

(3) Fransa'da 1789'den önce var olan hükümet, Ç. N.)

lamını getirdiğini anlayamıyorum.

J.-P. S. — Sınıf savaşını değil: tarih.

S.de B. — A evet! tarih.

J.-P. S. — Şöyle ki, 39'dan başlayarak artık kendi kendime ait değildim. O zamanadek tam anlamıyla özgür bir birey yaşantısı sürüyorum sanıyordum; giysilerimi, yiyeceklerimi istediğimce seçiyor, birşeyler yazıyordum: öyleyse kendimce bir toplum içindeki özgür bir adamdım ve bu yaşantının Hitler'in ve karşımızda yerlerini alan Hitler ordularının varlığıyla baştanbaşa koşullanmış bulunduğunu görmüyordum; sonradan anladım bunu ve romanımda (**Chemins de la liberté**'nin ilk cildiyle ikincinin birazı) onu bir parça anlatmaya çalıştım. Demek ki, ben orada bana pek de kötü giden asker giysilerimle benimkinin aynısı giysileri giymiş olan öteki kişilerin ortasındaydım şimdi; ailesel olmayan, arkadaşlıktan da gelmeyen gel gelelim çok da önemli olan bir bağlantımız vardı. Bize dışardan dağıtılmış rollere sahiptik. Ben havaya meteoroloji balonları salıyor ve onlara dürbünle bakıyordum. Onları kullanacağımı aklımdan bile geçirmezken askerlik hizmetim sırasında bana bunları atmasını, bakmasını öğretmişlerdi. Ve işte ben orada bu mesleği yapmak için, benim gibi aynı mesleği yapan, onu yaparken bana yardım eden, kendilerine yardımcı olduğum, tanımadığım öteki insanlar arasında bulunuyor ve hep birlikte balonlarının bulutlar arasında uzaklara doğru gidişini seyrediyorduk. Hem de nasıl mı, bizim gibi insanların bulunduğu, bizimkisine benzer işleri yapan Alman ordusundan birkaç kilometre mesafedeki bir yerde bulunarak. Orada, ötede bir saldırı hazırlayan başka insanlar vardı. Orada kesinkes tarihsel bir olay geçiyordu. Kendimi aniden, bana oynayacağım belli ve aptalca bir rol verilmiş bulunan bir insan kitlesi içinde buluveriyordum. Bu rolü benim gibi asker gibi giyinmiş başka insanların karşısında oynuyordum ve onlar da bizim yaptıklarımızı bozma ve sonunda da, saldırma rolünü üzerlerine almışlardı.

İkinci ve daha da önemli bilince erme olayı, bozgun ve tutsaklık dönemim oldu. Belli bir andan itibaren, ar-

kadaşlarımla beraber başka siperlere doğru geri çekildim; kamyonla bir kente vardık; —oraya yerleşildi; ora halkının evlerinde geceliyorduk; karşımızdakiler çok değişken bir zihniyetleri olan Alsaslılardı. Almanlardan yana olan ve bizim karşımıza geçip cermenleri tutan kuramları savunan bir Alsas köylüsü anımdadır; orada geceyi geçiriyor, çıkıp gidiyor ama Alman ordusundan yakayı sıyırıp sıyıramıyacağımızı bilmiyorduk. O yerde üç, dört gün kaldık. Almanlar yaklaştı. Bir akşam, topun on kilometre uzaklıkta bir köye ateşe başladığını işittik. Düz yol üzerinde top oldukça iyi görülmekteydi ve biz Almanların ertesi gün gündüz vaktı buraya ulaşacaklarını biliyorduk. Ve işte orada da bu duygu çok güçlü bir biçimde kendini gösterdi, tarihsel bir biçimde hissettim o olup bitenleri. Bunlar minicik boyutta, hiçbir ders kitabına girmeyecek, savaş tarihi üzerindeki hiçbir yapıtta yer almayacak olaylardı; küçücük bir köy bombalar altındaydı; sırası gelince nasibini alacak olan bir ötekisi bekliyordu. Almanların kendileriyle meşgul olmasını bekleyen köşeye sıkışmış insanlar vardı. Yatmaya gittim; subaylarımız bizi bırakıp gitmişlerdi, önde bir beyaz bayrakla ormanda gezinip duruyorlardı ve değişik saatlerde olmakla birlikte onlar da bizler gibi tutsak edildiler. Biz erler ve erbaşlar kendi aramızda kaldık, yatıp uyuduk ve ertesi sabah insan sesleri, silâh patlamaları ve çığlıklar işittik; ben çarçabuk giyindim, tutsak edilmek üzere olduğum anlamına geldiğini biliyordum tüm bunların; dışarı çıktım; meydanda bulunan köylülerin evinde yatmıştım; çıktım ve o anda bende oluşuveren o acayip sinema izlenimini, bir sinema sahnesi çevirdiğim ve bunun gerçek olmadığının izlenimini hiç unutmuyorum. İçersinde, anlaşılan bir gün önce gelmiş olan direnişçilerin bulunduğu kuşku götürmeyen kiliseye gülle yağdıran bir top vardı; onlar besbelli bizim köyden kişiler değildi, çünkü bizim direnişte bulunmayı filân düşündüğümüz yoktu, zaten olanaklarımız da yoktu. Almanların tüfekleri altında bulunduğum yerden onların olduğu yere doğru alanı geçtim; beni itip, Almanya'ya doğru gitmekte olan sonu gelmez bir genç adam sürüsü içine attılar. Bunu **La Mort**

dans l'âme'da (1) anlatmışımdır, ama tabii Brunet'nin başından geçmiş gibi. Yola koyulduk, bize ne yapacaklarını pek bildiğimiz yoktu. Sekiz on gün sonra bizi serbest bırakacaklarını umanlar vardı. Kesin olay bakımından, o gün 21 haziran, benim doğum günüm ve ayrıca ateşkes günüydü. Ateşkese birkaç saat kala tutsak edilmiştik. Bir jandarma kışlasına götürdüler bizi ve işte orada da tarihsel gerçeğin ne olduğunu öğrendim. Çeşitli tehlikelere açık bir ulus içinde yaşayan biri olduğumu ve bu birinin de bu tehlikelere açık olduğunu anladım. Oradaki insanlar arasında bir çeşit birlik vardı; bir bozgun düşüncesi, bir tutsak olma düşüncesi o sırada tüm geri kalan şeylerden çok daha önemli görünüyordu. Daha önceki yıllarda öğrenmiş, yazmış olduğum şeyler artık bana geçerliymiş, hatta bir içeriği varmış gibi gelmiyordu. Orada bulunmak, yiyecek verdiklerinde — ki zaten çok enderdi — yemek gerekiyordu; bunca tutukluya gerekli gıda öngörülmemiş olduğundan nice günler hiçbir şey yenmezdi. Bu kışlada döşeme üzerinde uyuyorduk.

S.de B. — Baccarat'daydı, oradaydı değil mi?

J.-P. S. — Evet. Çeşitli salonların döşemelerinde. Ben bir sürü asker arkadaşla birlikte tavanarasındaydım, yerde yatıyorduk; birçok komşum gibi iki, üç gün boyunca, açlıktan biraz kaçırmıştım; millet sayıklıyordu, çünkü yiyecek hiçbir şey yoktu, oradaydık, yere uzanıp kalmıştık; saatler boyu sayıklama, saatler boyu soğukkanlılık vardı, herkese göre değişiyordu. Almanlar tarafından yönetilmiyorduk, onlar bizi oraya tıkmışlardı, derken güzel bir gün bize ekmek parçaları verdiler ve biz biraz daha iyileşmeye başladık. Ve sonunda da trene binip Almanya'ya gittik. Bu bir darbe oldu çünkü daha hayal meyal de olsa bir iyimserlik vardı. Ben bulunduğumuz yerde, yani Fransa'da kalmaya devam edeceğimizi ve Almanlar da iyice yerleştikten sonra günün birinde bizi koyvereceklerini ve evlerimize göndereceklerini düşünüyordum. Onlarınsa böyle birşeye kesinlikle niyetleri yoktu, çünkü Trèves tepele-

(1) **Gönülde Ölüm**, (Ç. N.)

rının üstündeki bir tutsak kampına gittik; kampın öte yanında bir karayolu ve yolun da ötesinde bir Alman kışlası vardı. İçimizden çoğu bu Alman kışlasında çalışmaya başladı. Ben hiçbir şey yapmadan tutsak olarak kaldım. Birşey yapmıyor, tutsaklara bakıyor, papazlarla bir gazeteciyle dostluğu ilerletiyordum.

S.de B. — Bundan geçen gün söz etmiştik. Ama benim bilmek istediğim şudur: tüm bunlar sizin, sınıf savaşımını keşfetmenize ne ölçüde katkıda bulundu? Bunlar size savaşın tarihsel bir boyutunu keşfettirdi diyelim, tamam.

J.-P. S. — Bir dakika.

S.de B. — Peki.

J.-P. S .— Almanya'da ben mart ayınadek kaldım. Ve orada, garip bir biçimde, ama beni etkileyen bir biçimde sınıfları, dizileri, bir kısmı bir grupta, ötekiler bir başka grupta olan insanları tanıdım; kendilerini tutsak olarak tutan bir ordunun beslediği bir yenilmişler toplumuydu bu. Ama yine de toplum tümüyle oradaydı. Subay yoktu, bizler basit erlerdik; ben ikinci derecedendim ve kötü niyetli emirlere itaat etmeyi, bir düşman ordusunun ne demek olduğunu kafama yerleştirmeyi öğrenmiş bulunuyordum: herkes gibi benim de Almanlarla, ister onların emirlerini yerine getirmek, ister bazen onların ahmakça ve kibirli konuşmalarını işitmek dolayısıyla ilişkilerim vardı; orada kendimi bir sivil olarak saydırıp da serbest bırakıldığım ana değin kaldım. Trenle beni Drancy'ye kadar götürüp zırhlı muhafız birliklerinin dev kışlalarına soktular. bunlar gökdelenlerdi. Üç dört kadar vardı ve savaş tutsaklarıyla doluydular; onbeş gün sonra serbest bırakıldım.

S.de B. — Daha o sıralarda, içinde: «siyasetle uğraşacağım» diye yazdığınız mektuplar yolladınızdı bana. Bunu yazdığınızda anlamı ne oluyordu bunların?

J.-P. S. — Şu oluyordu ki bir anlamda toplumsal bir dünya keşfetmiştim ve kendimin toplum tarafından, hiç olmazsa belli bir görüş açısıyla yoğrulmuş olduğumu keşfetmiştim: fakat kendi kültürümde ve hem de gereksinimlerimden bazılarıyla kendi yaşam biçimim içinde yoğrulmuş bulunuyordum. Tutsak kampı ise beni, bir anlamda

bir kez daha yeniden oluşuma uğratmıştı. Bir kitle olarak yaşanıyor, her dakika insan birbirine değiyordu ve Paris'te ilk kez serbest bırakıldığımda bir kahvede insanları aralarında onca mesafeyle görmenin beni şaşırttığını yazdığımı anımsıyorum. Bu bana sanki yer israfı gibi geliyordu. Şu halde Fransa'ya öteki Fransızların bunun farkında olmadıkları düşüncesiyle dönüyordum; bazıları bunun farkında oluyordu, cepheden dönenler ve serbest bırakılanlar, fakat onlara direniş yönünde karar verdirecek insanlar yoktu. İşte Paris'e dönüş anında yapılası görünen ilk iş buydu, bir direniş grubu yaratmak; usul usul insanların çoğunu direniş yönünde kazanmayı denemek ve böylece Almanları kovacak bir şiddet eylemi yaratmak. Onların koğulabileceklerini kesin bir biçimde düşünüyor değildim, ama yüz üzerinden seksen şans vardı — hep iyimserdim — koğulmaları için. Geriye onların yengi kazanmaları için yüz üzerinden yirmi şans kalmaktaydı. Böyle bile olsa direnmenin gereğine inanıyordum, çünkü sonunda şöyle ya da böyle, onlar da usanacaktı. Bir taraftan topraklar kazanırken aynı zamanda da topraklar yitiren Roma İmparatorluğu gibi.

S.de B. — Ama herhalde gelişi güzel bir direniş öngörmüyordunuz? Eyleminizin adı Sosyalizm ve Özgürlüktü. Sizde sosyalist tarafla direnişçi taraf arasındaki ilişki nasıldı? Sağ direnişçilerle temasa geçtiniz. Sol direnişçilerle de temasa geçtiniz ya da geçirttiniz. Size göre direnişle sosyalizm ilişkisi hangi yere oturuyordu?

J.-P. S. — Faşizm önce bir antikomünizm olarak kendini ortaya atıyordu, bunun sonucu olarak direnişçiliği getiren düşüncelerden biri komünist olmaktı. Ya da en azından sosyalist. Yani nasyonal-sosyalizmin konumuna kesinkes karşıt bir konum almak. Nazilere karşı çıkabilmenin en iyi yolu sosyalist bir toplum istemi üzerinde ısrarla durmak oluyordu. İşte bu durumda, biz de, kurucularından sayılabileceğim, ki siz de öylesiniz, bu eylemi yaratmış olduk.

S.de B. — Direniş dönemindeki komünizmle ilişkileri-

nizden söz edin. Alman-Sovyet antlaşması ve Nizan'ın tepkisi, bunlar size çok dokundu.

J.-P. S. — Nizan komünist partisinden çıkmıştı; savaş sırasında, benim tutsak düşmem ve kendisinin öldürülmesinden önce bana bir mektup yazdı, artık komünist olmadığını ve bu sorunlar üzerinde düşünmekte olduğunu anlatan bir mektup. Belirgin bir siyasal konuma girmezden önce iyice bir düşünme durumunda bulunuyordu. Alman - Sovyet antlaşması insanların çoğu gibi bizim için de bir şaşkınlık yaratmıştı.

S.de B. — Niçin kişisel bir eylem yarattınız da, hemencecik komünistlerle çalışmadınız?

J.-P. S. — Bunu önerdim. Komünist partisine bağlı arkadaşlar aracılığıyla bu öneriyi yaptırttım, ama cevap şu oldu: Sartre, direniş rengi altında Fransızlar arasında nazi propagandası yapmak üzere Almanlarca Fransa'ya geri yollanmıştır. Hiçbir biçimde Sartre'la işbirliğine taraftar değiliz.

S.de B. — Komünistlerin size karşı bu düşmanca tavrı nedendi?

J.-P. S. — Bilmiyorum. Savaştan önce kendileriyle beraber olmamışlarla bağlaşmak istemiyorlardı... Kendilerinin de dediklerine göre benim bir hain olmadığımı gayet iyi biliyorlardı, fakat benim kendileriyle yürüyüp yürüyemeyeceğimi bilmiyorlardı. Bunu da iki yıl sonra gayet iyi öğrendiler.

S.de B. — Şu halde, yurda döndünüz, komünistler sizinle yürümek istemediler ve siz de bir eylem örgütü kurdunuz.

J.-P. S. — Sosyalizm ve Özgürlük örgütünü kurduk. Adı benim tarafımdan seçilmişti, çünkü ben özgürlüğün var olacağı bir sosyalizm istiyordum. O sırada sosyalist olmuştum. Sosyalist olmuştum, çünkü bir yandan tutsaklık yaşantımız sonuçta acıklı bir sosyalizmdi, öte yandan bu, kollektif bir yaşantı, bir ortak çıkarlılar topluluğuydu; para pulun hak getirdiği, gıdanın dağıtıldığı, yenen tarafın bir sürü zorunluluklar dayattığı bir topluluk; demek ki bu ortaklığa dayanan bir yaşantıydı, ve ortakça kalmakla bir-

likte tutsakça olmayan böylesi bir yaşantı bayağı mutluluk verebilecekti. Yine de, ortak yemek masalarının kurulduğu, v.b. cinsten bir sosyalizm değildi düşündüğüm ve tabii sizinkisi de.

S.de B. — Tabiatıyla değildi.

J.-P. S. — Zaten sosyalizm düşüncesi sizde de yer etmeye başlamıştı.

S.de B. — Bilmem. Ben bu konuda hep epeyce bulanık olmuşumdur. Yine de sosyalizm düşüncesinin bende hayli etkin olduğunu söyleyebilirim. İşgal sırasında bu düşüncenin benim çok hoşuma giden, kıtlıkta bir eşitlik yanı vardı. Ve olumlu, yapıcı nedenlere sahip gerçek bir sosyalizmin sahiden çok iyi olacağını düşünüyordum. Ama biz, sizin atılımınız üzerinde duralım. Demek, sosyalizmin yaşanabilir olduğu düşüncesiyle dönmüştünüz.

J.-P. S. — Evet. Fakat henüz kanılarım çok yerleşmiş değildi. Anımsarım, savaş sonrası için tüm bir Anayasa hazırlamıştım.

S.de B. — Bu Anayasayı yapmanızı sizden kim istedi?

J.-P. S. — Şimdi anımsamıyorum. Galiba De Gaulle Cezayir'deyken olmuştu.

S.de B. — Üzerinde durduğum, sizden bir Anayasa taslağı hazırlamanızı istemiş olmalarıdır.

J.-P. S. — Öyle. Böylece iki nüsha ortaya çıktı: bir tanesi De Gaulle'e yollandı. Bilmem nerede kaybolmuş olan ötekisiyse sonradan Kanapa tarafından bulundu.

S.de B. — Kanapa sizin eski öğrencilerinizden biriydi. Komünist olmuş muydu?

J.-P. S. — Evet, elbette. Demek ki, bu Anayasa taslağıyla bende sosyalizme bir yaklaşım biçimi oluştu, bu düşüncenin tutarlı birşey olması ve anlamını iyice kavramam için üzerinde biraz çalışma yaptım.

S.de B. — İçinde neler bulunduğunu, nasıl bir yönelimde olduğunu biraz anımsıyor musunuz?

J.-P. S. — Yahudiler hakkında büyük bir kısım vardı.

S.de B. — Bak bunu anımsıyorum, çünkü tartışmıştık; zaten haklı olan da sizdiniz; ben, Yahudilerin bütün yurttaşların sahip olduğu haklara, ama ne çoğuna ne azı-

na sahip kimseler olarak ele alınmasını düşünüyordum; sizse, onlara tanınan çok belirgin hakların olmasına önem vermekteydiniz: kendi dillerini konuşmaları, kendi dinlerine, kendi kültürlerine sahip olmaları, v.b.

J.-P. S. — Evet. Bunlar bana savaş öncesinden geliyordu. **La Nausée**'yi yazdığımda, sonradan kendisinden sık sık söz edilen Mendel adlı bir Yahudi gördüm. Benimle konuştu ve beni inandırdı. Ben Yahudilerin de hıristiyanlar gibi yurttaşlar olmasını istiyordum, ama o beni yahudi olayının özgüllüğüne ve Yahudilere özel haklar verilmesi gerektiğine inandırdı. Buradan, benim yine sosyalizme dönmem olayına geçersek, komünistlerin bana yapmış oldukları — şaşırtıcı olmakla birlikte partinin evriminden kaynaklanan — öneriyi bana kabul ettirten ögelerden biri de kuşkusuz budur işte. Trèves'de tutukluyken tanımış olduğum Billet adında bir komünist aracılığıyla yapılan öneriyi.

S.de B. — A evet, anımsıyorum. Görmüştüm onu.

J.-P. S. — Komünistti. Komünistlere bağlı bir direniş örgütü oluşturma yolundaydı. Tuttu bana da oraya girmeyi önerdi. Bir yıldır, artık kesinlikle hiçbir şey yapmıyordum; bizim grubumuz dağılıp gitmişti.

S.de B. — Böylece komünistler size sırt çevirip, sizin bir dönek olduğunuz söylentisini yayarak sizinle çalışmayı reddettikten sonra, sizinle çalışmaya karar vermiş oluyorlar en sonunda. Nasıl oldu peki bu?

J.-P. S. — Bilmiyorum; bir gün bana şöyle diyen tutukluluk arkadaşlarımdan birine rastladım: Niçin bizimle direniş yapmıyorsun, niçin sanat ve edebiyatla uğraşan bizden bir gruba katılmıyorsun? Çok şaşırmıştım doğrusu, benim de buna can atacağımı söyledim ve gerçekten de bir giriş randevusu kararlaştırdık, bir kaç gün sonra da ben C.N.E.'den, yani Yazarlar Ulusal Komitesi'nden (1) biriydim. Bu C.N.E. değişik kişileri içermekteydi; Claude Morgan, Leiris, Camus, Debû-Bridel, ve başka birçokları vardı.

S.de B. — Peki ne yapıyordunuz?

---

(1) Fr. : Comité National des Ecrivains. (Ç. N.)

J.-P. S. — Bu komiteye girdim. Elbette birşeyler olmuştu, bir değişim...

S.de B. — Komite içinde komünist filân yoktu anlaşılan, Leiris'ten söz ettiğinize göre.

J.-P. S. — Hayır. Leiris yahut Debû-Bridel kesinlikle komünist değillerdi. Ama yeni üye kaydı konusunda komünist parti yönetimlerinde sanıyorum bir değişiklik meydana geldi. Şöyle birşey konuşulmuş olmalı: yeni üyeler konusunda daha açık görünmek gerekir. Her ne olursa olsun, olay şuydu ki 43'de ben C.N.E. üyesi oldum ve onlarla birlikte yazılarda, gizli bildirilerde, asıl da **Les Lettres françaises**'de, örneğin Drieu la Rochelle'e karşı bir makale yayınlayarak onlarla birlikte çalıştım; sonra sonra da, yani Kurtuluş sıralarında bizlere yani aktörlere ve bize herkesin ortak kullandığı bir tabancayla elde silâh Comédie-Française'de nöbet tutma görevi verilmişti. Böylece bazen birimiz bazen öbürlerimiz Comédie-Française'e yerleştik; bir ara Comédie-Française'in müdürü rolünü oynadım. Müdüriyet odasında kalıyordum, hayli rahatsız biçimde yerde yatarak bir gece geçirdim. Ertesi günü de Barrault'nun içeri girmesine izin vermedim. Girmemesini söyledim. Sonra Paris'in Kurtuluş günü sokak savaşları oldu, Comédie-Française'de ufak çatışmalar meydana geldi; bir barikat yapıldı, Comédie-Française sokağında, tutsak Alman erlerinden oluşan bir birliğin başındaki sorumluyu görmüş olduğumu halen anımsarım. Birliği Sayıştay tarafına götürmekteydi. Bir gece de Salacrou'yla birlikte orada yatmak zorunda kaldım. Aynı odada yatıyorduk. Neyse, biraz devinimli günlerdi yani.

S.de B. — Ya savaştan sonra, siyasal tavrınız ne oldu?

J.-P. S. — Savaştan sonra **Les Lettres Françaises**'in ilk resmi sayıları De Gaulle'ün gelişiyle birlikte çıktı ve ben ilk sayıda, İşgal üzerine, Direniş'in çarpışmaları üzerine bir makale yayınladım.

S.de B. — **Les Lettres Françaises**'de mi yazı yazmaya başladınız?

J.-P. S. — Evet. O makaleyi yazdım, en azından. Başka da yazdığımı anımsamıyorum. Daha baştan beri, res-

mi bir parti olarak komünistlerin ortaya çıkışından başlayarak artık bu yürümez oldu. Açıktır, komünistler benim tanınmış bir yazar olmamı kabullenmiyorlardı. Bu, aniden olmuştu; İngiltere'den ya da Amerika'dan dönen insanlar beni tanınmış bir yazar olarak görüyorlardı. Eh, ben de Amerika'dan dönüyordum zaten; Amerika'ya **Combat** gazetesince yollanmıştım; Amerikalılar Fransız gazetecileri istemişlerdi.

S.de B. — Evet: **Le Figaro** ve **Combat** gazetesince.

J.-P. S. — Derken döndüm ve kendimi **Les Lettres Françaises**'in, komünist partisinin, **Les Lettres Françaises** yazarlarının karşısında buldum.

S.de B. — **Action**'un da.

J.-P. S. — **Action**'un da, evet. **Action** komünist taraflısı, bir süre Ponge ve Hervé tarafından yönetilmiş bir haftalık yayındı. Ben **Action**'da da yazdım tabii.

S.de B. — Siz yalnızca tanınmış bir yazar değildiniz. 45'den başlayarak birçok insanı ve birçok aydını seferber eden ve komünist olmayan bir dergiyi de kendiniz kurmuş bulunuyordunuz. Bu yüzden sol yazarlar için komünizmden başka bir olanağı temsil ediyordunuz. Onlara göre kendinizi nasıl hissediyordunuz?

J.-P. S. — Eh, işte! ben komünizmi onların gördüğü biçimde görmüyordum, onların düşündüğü biçimde yani Sovyetler biçiminde düşünmüyordum, ama insanlığın kaderinin belli bir komünizm uygulamasında olduğunu düşünüyordum.

S.de B. — Peki bu konuda bir diyalog olabileceğini düşünüyor muydunuz? Onların verdiği isimle, sonuç olarak, bir yedek ideoloji önermenizden müthiş öfkeliydiler ve sağın tüm hakaretlerini sizin hesabınıza yeniden ele alıyorlardı. Bunu nasıl hissettiniz?

J.-P. S. — Birçok görüş açıları var. Komünistlerle benim ilişkilerimin kişisel bakış açısı var: Bana karşı iğrenç davrandıklarını gördüm ve onlarla dövüştüm. Ve ancak daha sonraları değiştim.

S.de B. — Evet, 52'de.

J.-P. S. — Böylece, bireyler olarak demek komünistle-

re hayli düşmandım. Onların da bana karşı hiçbir iyi duygusu yoktu. Onlarda yönergeler vardı, hiçbir türden hiçbir duygu değil. Claude Roy'daki belli belirsiz bir cana yakın ilgi dışında.

S.de B. — Benim bilmek istediğim, bu siyasal uyuşmazlıkların nasıl bir önemi olduğudur; sonra, R.D.R. için ne ölçüde derinlemesine bir taraflılık içine girmiştiniz ve hangi ölçüde biraz kuşkucu kalmaktaydınız?

J.-P. S. — Kuşkucuydum. Derinlemesine taraflılık içinde değildim.

S.de B. — Peki **Les Mains sales** kitabınız yüzünden komünistler sizi çamura buladıklarında durumunuz ne oldu?

J.-P. S. — Ha o! Bana normal geliyordu. R.D.R.'ye karşıydılar ve bu da onların saldırı biçimiydi.

S.de B. — Bunun size normal gelmesi, demek, oyunun içeriği nedeniyle değil de, herhalde sonradan size karşı takınmak zorunda oldukları siyasal tavır yüzünden oluyordu?

J.-P. S. — Öyle. Bu benim hiç hoşuma gitmiyordu hele de aralarında Marguerite Duras gibi o sıralarda komünist olup, **Les Lettres françaises**'de, sanıyorum, kalleşçe bir makale yazmış olan, çok sevdiğimiz insanlar vardı. Anımsıyor musunuz?

S.de B. — Genelinde tüm komünistlerin size karşı olageldiklerini anımsıyorum. Öyleyse siyasal bakımdan kendinizi koyduğunuz yer neresi olmaktaydı? Çünkü, eğer R.D.R.'ye karşı fazla güveniniz yok idiyse, öte yandan komünist partisine katılmayı da hiç istemiyor ve ne pahasına olursa olsun sempatizan olarak kalmak istiyordunuz, öyle değil mi? Sizde alınganlık yok: ben olsam, eğer biri kıçıma tekmeyi sallamışsa, arkama bile bakmam.

J.-P. S. — Haa bir dakika! bir konum sahibi değildim ben. O sıralarda, 50'lere doğru, olup bitenler savaş tehditi terimleriyle değerlendiriliyordu. Sovyetler tarafından iyi bir gözle görülmüyordum ve eğer o sıralarda düşünüldüğü gibi Avrupa'yı istila edecek olurlarsa oradan gitmeyi istemiyordum. Fransa'da kalmak istiyordum. Bu böyle

olunca, ben kimden yana olmalıydım, bunu hiç bilmiyordum.

S.de B. — Hayatınızın bu boyutunun sizin için ne önemi vardı? Ne olursa olsun, yazılarınız temel olarak kalıyordu.

J.-P. S. — Evet, önemli olan benim yazılarımdı.

S.de B. — Taraflı edebiyat yapan biri olarak, adlandırmanın, belirlemenin dünyayı değiştirmek olduğunu keşfetmiş biri olarak, sonuç bakımından, yazar niteliğiyle bireysel eyleminizin ağırlığı olacağını, bir geleceğe sahip bulunduğunu düşünüyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet. Düşünüyordum.

S.de B. — Sanırım hakkınız da vardı zaten.

J.-P. S. — Bunu düşünüyordum. Her zaman düşünmüşümdür.

S.de B. — Öyleyse neden R.D.R. gibi siyasal bir eylemle bağlaşık olmaya önem veriyordunuz?

J.-P. S. — Önem vermiyordum. Fakat bana bunu önermeleri üzerine kabul ettim. R.D.R.'nin komünizmle bağlaşık bir eylem olacağını umuyordum. Ama yine de biraz İtalya'da Nenni'nin sosyalizminin temsil ettiği bir eylem gibi.

S.de B. — Fransız komünistleri böylesini istemiyorlardı. İtalyan komünistleri çok daha bağdaşımcıydılar, Nenni'nin sosyalist partisiyle yani bir sol sosyalist partiyle bir bağlaşıklığı kabul edebildiler.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Demek, düşünce bu oluyordu. Fakat Fransa'da bu olanaklı değildi. Şöyle başka birşey oldu: elinize yönetim çalışma yasasını, yani içindeki hükümlere göre insanların basit yönetsel bir önlem bahanesiyle enterne edilebileceklerinin yazılı olduğu Sovyet yasasını ele geçirdiğinizde tutup yayınladınız.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Pekâlâ o sırada ne düşündünüz? Oradaki kampları, bunların gerçekten de var olduğunu ve önemli sayıda sürgün bulunduğunu öğrendiğiniz zaman nasıl düşündünüz?

J.-P. S. — Bunun kabul edilemez bir rejim olduğu kanısına vardım.

S.de B. — Evet. Bu konuda Merleau-Ponty ile bir makale de yazdınız.

J.-P. S. — Onu yazan Merleau-Ponty'dir.

S.de B. — Sonra, her ikiniz imzaladınız. Bunca sayıda toplama kampına yollanan ve kurşuna dizilen insanın olduğu bir ülkeye sosyalist bir ülke adı verilemez diyordunuz. Özetle, R.D.R.'den kopmanızdan başlayarak büyük bir siyasal yalnızlık içinde yaşamış oluyorsunuz?

J.-P. S. — Tam bir yalnızlık.

S.de B. — Bir daha siyaset yapmadığınızı söyleyebiliriz.

J.-P. S. — Aşağı yukarı bir daha yapmadım, dur bakayım... 68'e kadar.

S.de B. — Bir dakika. 52'de komünistlere yaklaştınız. R.D.R.'den kopuşunuzla şu yakınlaşma arasındaki dönemi anımsıyor musunuz?

J.-P. S. — Kitap yazıyordum ve bu tüm zamanımı almaktaydı.

S.de B. — Peki, bundan böyle hiçbir siyasal örgütle bağlaşık olmamak belli bir eksiklik, bir boşluk yaratmıyor muydu gözünüzde?

J.-P. S. — Hayır. Daha, gerçek anlamıyla politize değildim, siyaset baş önemde gibi görünmüyordu bana. Bunun, siyasetin insana ait boyutlardan biri olduğunu yazıyordum. Fakat, işin aslında, o benim bir boyutum değildi pek de. Aslında öyleydi, benim de bir boyutumdu, gel gelelim ben bunu bilmiyordum. Bunu ben komünistlerle bağlaştığım andan başlayarak, yani dört yıl daha sonra farkettim. O yıllar boyunca bir çeşit siyasal estetikçilik vardı bende. Amerika uzun yıllar benim için Nick Carter'in ve Buffalo Bill'in zamanından kalma bir düş ülkesi olmuştu; sonra da içinde yaşamayı seveceğim bir ülke olmuştu; bazı taraflarıyla beni çekmiş, bazı taraflarıyla itmiş olan bir ülke. Kısacası, S.S.C.B.'yle çıkacak bir savaşta yıkıma uğramasını hoş karşılayabileceğim bir ülke değildi. Ayrıca, kendini hâlen sosyalizmin ülkesi olarak ortaya koyan S.S.C.B.'nin yıkımının da korkunç birşey olacağını düşünür-

düm. Şu halde, bir Rus-Amerikan savaşını iki katlı bir felâket olarak görüyordum. Hayli uzun süre de, ne yapmak gerektiğini pek bilmeden öylece kaldım. Bir savaş çıkarsa, elbette ayrılıp gitmemek, Fransa'da kalmak gerekirdi; bir sosyalizm için direniş yapmak gerekiyordu, yoksa Amerikalılar için değil, diye düşünüyordum, öyleyse gizli bir direnişçi olmak gerekiyordu.

S.de B. — Buradan Çin Hindi savaşına gelelim.

J.-P. S. — Çin Hindi savaşını Les Temps Modernes'de ilk mahkûm edenlerden olduk biz; Vietnamlılarla bağıntımız vardı, hele çok iyi tanıdığım birisiyle: Van Chi. Bize bilgi getiriyordu.

S.de B. — Bir filozof değildi, ama bir siyasetçiydi.

J.-P. S. — Ama öğretmendi de.

S.de B. — Bizi zaman zaman bir Vietnam lokantasında öğle yemeğine davet ederdi. Fakat, Les Temps Modernes' de yazılan makaleler dışında fazla da eylem yapma olanağı yoktu.

J.-P. S. — Gerçekten öyleydi. Les Temps Modernes' in bir sayısını Çin Hindi özel sayısı olarak çıkartmıştık, Van Chi de Çin Hindi metinleri getirerek bize yardımcı olmuştu.

S.de B. — Evet. Bu savaş bizim siyasal hayatımızın ufkunda önemli bir boyut halindeydi.

J.-P. S. — Kısaca, komünistlerle aynı konuma sahiptik.

S.de B. — O bağlamda, evet, çok yakındık.

S.de B. — Dünkü konuşmamızda, altını yeterince çizmediğiniz bir şey olduğunu söylüyordunuz, o da sosyalizmle özgürlük arasında kurmayı hep istemiş olduğunuz ilişkiydi.

J.-P. S. — Evet; sosyalizm pekçok insan için daha büyük bir özgürlük, önce bir ekonomik özgürlük, sonra bir kültürel özgürlük, hergünkü işlerimizde bir özgürlük, daha büyük eylemlerimizde bir özgürlük anlamına geliyor; insanlar kendi kendilerinin özgür olmasını isterler, yani is-

terler ki bir toplum tarafından koşullanmayıp, kendi oluşumlarını kendileri, kendi öz yeğleyişlerine göre yaratsınlar. Ne ki, gerçekte, örneğin marksistlerce bize sunulduğu haliyle sosyalizm bu kavramı, içinde taşımamaktadır. Bu, Marx'ta vardı, komünizmin uzak aşamasını göz önüne aldığında toplumun özgür insanlardan oluşacağını imgeliyordu. Göz önüne aldığı özgürlük tam tamına benim göz önüne aldığım özgürlük değildi, fakat bunlar yine de birbirlerine benzemekteydi. Yalnız marksistler Fransa'da özgürlük kavramına artık kesinlikle hiçbir yer tanımıyorlar. Onlar için önemli olan, oluşturacakları toplum tipidir, ne var ki bu toplumun yapısında, kişiler makinalar gibi yer alır; bu sosyalizm birtakım değerleri tanır, örneğin adaleti, yani kişinin verdiğiyle aldığı arasında bir çeşit eşitliği, fakat sosyalizm sayesindeki oluşum süresince, özgür bir insan var olabilir — onun sayesinde oluşum demekle çok sonra gelecek bir dönemi kastetmiyorum, sosyalizmin kurallarını adım adım aşarken, demek istiyorum —, işte bu Rusların hiç akıl etmedikleri bir düşünce. S.S.C.B. sosyalizminin — eğer buna da halen bir sosyalizm denirse — bir kişiye, seçmiş olduğu yönde gelişme olanağı verdiği kuşkuludur. İşte benim, 40, 41'deki o zavallı küçük grubumuza Sosyalizm ve Özgürlük adını vermekle söylemek istediğim buydu. Sosyalizmden yola çıkarak gerçekleştirmek güçse de, benim siyasal eğilimim işte bu bağlaşım, yani sosyalizm-özgürlük bağlaşımıydı. Buydu benim siyasal eğilimim ve bunu hiç değiştirmedim. Ve bugün bile Gavi ve Victor'la konuşmalarımızda savunmaya çalıştığım şey sosyalizm ve özgürlüktür.

S.de B. — Evet, yalnız bunlar şimdiye ilişkin şeyler. Dün konuştuklarımıza dönersek, komünist partisi, R.D.R.'nin oluşturulması, yalnızlık, komünist partisine bir dönüş yapma, v.b. noktalar arasında sizi sallantıda bırakan, bu sosyalizm ve özgürlüğü bağlaştırma isteminiz olmaktadır. 62'ye kadarki siyasal yaşamınızın tüm zamansal tarihini baştan almaya gerek yok, çünkü onu ben, kısmen sizin kaleme aldırdığınız biçimde **La Force des choses**'da yazmış bulunuyorum. Fakat benim bilmek istediğim, diyelim Ceza-

yir savaşının sonunadek sizin izlediğiniz çizgi hakkındaki düşündüğünüzdür.

J.-P. S. — Bakın! İzlemiş olduğum çizgi, onun güç olması, çetin olması, çoğu kez azınlıkta kalmam, hatta yalnız, bütün bunlar tamam, ama benim her zaman istemiş olduğum buydu: sosyalizm ve özgürlük. Özgürlüğe ben daha uzun bir zamandır inanmaktaydım ve daha önceden **L'Etre et le néant**'da ondan söz etmiştim, kitabın ana konusuydu o. Çocukluğumdan şu anadek, elbette ki genel akımları da izleyerek özgür yaşadığım izlenimini taşıyorum. Özgür yaşadım ve sonuçta kendini sosyalizm ve özgürlüğün hep bağlaştığı aynı düşünceyle birlikte buluyorum.

S.de B. — Hep bu uyuşumu düşlediniz, ona hiçbir zaman rastlamadınız. Bazen ona rastladığınız sanısına kapıldınız mı? Küba'da belki?

J.-P. S. — Küba, evet. Birbiriyle çelişen çeşitli eğilimler vardı, fakat o sıralarda, ben oradayken Castro gerçek kültür ilkelerine sahip değildi, belli bir kültürü kabul ettirmek istemiyordu. Daha sonra, değişti.

S.de B. — 60'daydı, yani erkin ele geçirilmesinden az sonra.

J.-P. S. — O dönemde sosyalizmden söz açılmasını bile istemiyordu. Fransadaki makalelerimde kendisinden söz ederken sosyalizmden söz etmememi benden istemişti.

S.de B. — Kastroculuktan söz ediliyordu, aslında.

J.-P. S. — Gerçekte bu, henüz yapılmamış bir devrimdi. Onlara hep şu soruyu sorduğumu anımsıyorum: eğer önümüze terör çıkarsa ne yapacaksınız?

S.de B. — Ve gerçekten, daha sonra bir çeşit terörle karşılaştılar.

J.-P. S. — Onu daha önceden kendileri de görüyor, soruyu kendi kendilerine soruyorlardı, fakat bana yanıt vermiyorlardı ya da terörün olmayacağı yanıtını veriyorlardı.

S.de B. — Soruma dönüyorum: hissetmiş, düşünmüş olduğunuzu anımsadığınız şeyin ne olduğunu bana söyleyebilir misiniz? Yürüyüp geldiğiniz bu çizgi bugün için size

ne anlatıyor? Çok hata yaptığınızı düşünüyor musunuz? Yapmış olduğunuzdan başka şey yapamayacak olduğunuzu? Daima doğru davrandığınızı? Sözün kısası bu şeyleri nasıl görmektesiniz?

J.-P. S. — Açıktır, yığınla hata yaptım. Ama ilke hatası değil: yöntem hataları, belli bir olay dolayısıyla açıklamış olabileceğim görüşlerdeki hatalar. Fakat ilke olarak geçmişimi onaylıyorum. Geçmişimi baştanbaşa onaylamaktayım. Beni şimdi ulaştığım yere götürmesi gerektiğini düşünüyor ve vardığım bu yerden geçmişime iyi bir gözle bakıyorum.

S.de B. — İşlediğinizi sandığınız hatalar hangileridir?

J.-P. S. — Yapabileceğim çağda iken bazı insanların yanında vargüçle, gerçek anlamıyla yer almamış olmak.

S.de B. — Savaştan önce mi demek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Önce ve sonra.

S.de B. — Kimin yanında yer almak isterdiniz?

J.-P. S. — Komünist olmayan bir marksist sol vardı yine de.

S.de B. — Ona yaklaşmak için elinizden gelen herşeyi yapmış bulunuyorsunuz.

J.-P. S. — Belki de herşeyi değil. Komünistlerin solunda, resmi komünizme itiraz eden, bir sürü noktada bazen haklı da olan komünistler vardı; onları tanımak için hiçbir şey yapmadım. 66 yılınadek komünist partisinin solunda olan herşeye boş verdim.

Siyasetin sosyalistlerle komünistlerden söz etmekten başlayıp, onlardan söz etmekle bitmesi gerekir sanıyordum. Sonra, etrafımdaki tüm insanlar gibi ben de 39 savaşı öncesinin eski Halk Cephesi eyleminden etkilenmiştim. Kiminle gerçekten bağlaşmak gerektiğini sonraları buldum: genç solcularla.

S.de B. — Öte yandan doğallıkla üzerinde karara varmanız gereken konular olmuştur; geriye baktığınızda kendinizi kutladığınız seçimler nelerdir? Sanıyorum, Cezayir savaşı sırasındaki tavrınızdan örneğin hoşnutsunuzdur.

J.-P. S. — Evet; alınması gereken tavır o tavırdı sanıyorum.

S.de B. — O konuda, Cezayir'in bağımsızlığı için savaşma isteminizde komünistleri aştınız, onlara göre çok daha ileri gittiniz.

J.-P. S. — Evet. Onlar özgürlük olanağı isterlerken, ben Cezayirlilerle birlikte asıl anlamıyla özgürlük istiyordum. Komünistlerin bu sakınımlılığını da hiç anlamam zaten.

S.de B. — Komünistlerde daha da ağır şeyler vardı: tam yetki için oy kullanmışlardı.

J.-P. S. — Evet, komünistlerin tutumunu anlamam vesselâm. Bu da benim sık sık dediğimin, onların devrim mevrim istemediklerinin göstergesidir.

S.de B. — Elbette. Onlar güçlü kuvvetli, dolayısıyla Fransızların hoşuna gidecek bir parti sahibi olmak istediklerinden o dönemde milliyetçi olmak zorundaydılar; kendileri hakkında, sömürgeleri yok pahasına bırakmaya hazır oldukları biçiminde sözler söylenmesini istemiyorlardı.

J.-P. S. — Ama milliyetçi olmak sömürgeci olmak anlamına gelmez.

S.de B. — O dönemde...

J.-P. S. — Milliyetçi olmak içinde doğulan, içinde yaşanılan ülkeye karşı güçlü bağlara sahip olmak demektir, yoksa o ülkenin herhangi bir siyasetini: örneğin sömürgecilik siyasetini kabul etmek anlamına değil.

S.de B .— Onların tutumunun demagojik olduğuna inanmıyor musunuz? Kendilerine antifranse (1) denebilmesini istemiyorlardı.

J.-P. S. — Evet, bu kesin.

S.de B. — Şu Cezayir savaşı süresince kendileriyle bazen işbirliğinde bulunduk; beraberce hazırladığımız yığınla bildiri anımsarım; sonra da O.A.S.'ye karşı komünistlerin de girdiği bir çeşit cephe kurulması sorunu çıkınca, tutup şöyle diyordunuz: onlarla beraber birşey yapılamaz, onlarsız da birşey yapılamaz. Bu ortak savaşın girişimlerini nasıl anımsıyorsunuz?

---

(1) Fr. antifrançais. Fransız devletine, ülkesine, kısaca fransızlara karşı anlamında bir sıfat (Ç. N.)

J.-P. S. — Oldukça iyi yürüdüğü bir dönem oldu...

S.de B. — Peki onlarla hiçbir zaman dostluk ilişkileriniz olmadı mı?

J.-P. S. — Hiçbir zaman.

S.de B. — **Mort sans sépulture**'ün çıkışından sonra Ehrenbourg size direnişçilerden sizin söz etliğiniz biçimde söz etmenin ayıp olduğunu söylemişti. **Les Mains sales**'den sonraysa ruhunuzu bir tabak mercimeğe sattığınızı söyleyenlerden biri oydu. Derken bir de baktık, büyük bir gülücükle yine Ehrenbourg'un yanındasınız. 55'de Helsinki'de sizinle Ehrenbourg'u gördüğümde yüzünüzde yine o büyük gülücük vardı; Ehrenbourg'un ölümünedek onunla aranız çok iyi olmuştur. Bu nasıl olur? Rahatsızlık duymuyor muydunuz onun...

J.-P. S. — Bu beni rahatsız etmiyordu, bana karşı yakınlık gösteren kendisidir. İkinci kez gidişimde beni büyük bir sıcaklıkla Moskova'da karşıladı, sonra karısı ve kızkardeşleriyle oturduğu daçaya gittim. Kendisini görmeye giderken ben kendim de — daha önce bir toplantıda birbirimizle belki görüşmüştük, ama alt tarafı sadece bir el sıkışarak —, evet Ehrenbourg'u görmekten ben de memnundum; onunla benim aramda buzları çözen birşey vardı, öyle ki bir arada olmaktan daima hoşnut olduğumuz izlenimindeydik. Ehrenbourg'u çok sevmişimdir zaten.

S.de B. — Fakat, tüm olarak bakarsak, komünist partisinin, hem de siz onlarla gerçekten insanca, kişisel, dostça, güvenli ilişkilere sahip olamazken, tutup sizi kullanmaya kalkması — örneğin Henri Martin hakkındaki kitap —, rahatsız edici birşey değil miydi?

J.-P. S. — Doğru, son derece rahatsız ediciydi: hattâ ilişkileri olanaksız kılıyordu, ben de işte bu yüzdendir ki onlardan tamamen koptum ve iyi de yaptım. Buna karşılık tanımış olduğum Maocularda çarpıcı olan onların insanlara adam gibi davranmalarıdır.

S.de B. — Peki, **Les Temps Modernes**'de kendiniz çalışma kamplarının varlığını açıkladıktan sonra, S.S.C.B.'nin öldükten sonra dirilen, şu halde kanlı ve hatalarla dolu bir devlet olmakla beraber yine de bunun sosyalizm olduğu-

nu söyleyerek niçin **Le Fantome de Stalin**'i (1) yazdınız?

J.-P. S. — Orada yanılıyordum, işte. Aslında artık bu sosyalizm değildi. Sosyalizm Sovyetlerin erki almalarından sonra yitmişti; o sıralarda bir gelişme şansına sahipti ama Stalin'le, hattâ daha önceden Lenin'in son yıllarıyle birlikte bu durum değişti.

S.de B. — Komünist partisinin devrimci olduğunu artık düşünmüyordunuz, ama proletaryanın çıkarlarını yine onun savunduğunu düşünüyordunuz. Sanıyorum sizin için önemli olan buydu.

J.-P. S. — Evet, kuşkusuz. Fakat o zamandan buyana, grevlerin, sendika siyasetinin, C.G.T.'nin (2), partiye bağlı işçilerin siyasetinin çok defa açığa vurulan olağanüstü hatalar ortaya koyduğunu gördüm.

Gördüğüm komünistler hakkında, kendilerini görmüş olduğum durumlar içersinde nasıl yargılara vardığımı açıklamak isterim. Sanki üzerlerine oturtulmuş bir maske vardı; gülümsüyorlar, konuşuyorlar, kendilerine sorduğum sorulara yanıt veriyorlardı, ne ki, gerçekte yanıtları verenler kendileri değildi, «kendileri» yitiyor, adamlar ilkeleri hep bilinen, bu ilkeler adına **L'Humanité**'nin verecek olduğu yanıtı veren bir kişi olup çıkıveriyorlardı.

S.de B. — Programlanmış bir elektronik beyin gibi.

J.-P. S. — Onlarla benim aramda, birlikte çözümlenmesi gereken sorunun o andaki ivedi dayanışması dışında hiçbir zaman dayanışma olmamıştır.

S.de B. — Ama yine de onlarla beraberliği sürdürüyordunuz ya?

J.-P. S. — Çünkü başkaca siyasal ilişkilere geçebileceğim adam yoktu. Sonra, gerçekte onların da kişisel bir yaşantıları yok değildi, kendi aralarında maskelerinden az çok sıyrıldıkları anlar vardı, velâkin bu aralarındaydı.

---

(1) Stalin'in hayaleti, (Ç. N.)

(2) Fransızca, Confédération Générale du Travail (Genel İş Konfederasyonu) adlı büyük İşçi örgütünün kısa yazılışı. (Ç. N.)

Dışarının adamlarıyla ilişkileri bu cins kardeşliği götürmüyordu.

S.de B. — Aralarından bazılarına yaklaştığınız bir sıra olmadı mı hiç? Bazıları Budapeşte olayından sonra az çok sizinkine benzer konumlar almışlar ve hemencecik de ya partiden kovulmuşlar ya da partiye karşı daha bir mesafeli hale gelmişlerdi, örneğin bunlarla?

J.-P. S. — 57'ye doğru, aslında yine partiden başka bir şeyi yönlendirmek anlamına gelmese de, sözüm ona onu yönlendirmenin başka bir biçimini deneyen Vigier, Victor Leduc ve daha bir haylileri vardı ve, gerçekten de, «Fac»'da benimle aynı yönde çalıştılar; Cezayir savaşı hakkında benimle aynı konumdaydılar.

S.de B. — Oldukça hoş bir biçimde kendisinin komünist partisi için birazcık da bir Çin vazosu olduğunu söyleyen Vercors'un izlenimine siz de kapıldınız mı?

J.-P. S. — Tam değil; benim söz ettiğim durum Vercors'la aynı dönemde değildi.

S.de B. — Ayrıca zaten Vercors sizden daha uysaldı, daha bir vazoydu.

J.-P. S. — Toplantılarda rastlardım ona, genellikle partininkisi olan bir görüş sergilemek için söz alır, sonra da susardı. Fakat bana gelince, beni yığın üzerinde çalıştırırlardı. Üzerinde birlikte karara varılacak bir eylem söz konusuydu diyelim, herkesin hemen hemen saptanmış bir rolü olduğu, benim de konuşma yapmam gereken bir miting düzenlenirdi, eh bu da gayet doğaldır, benim komünistlere serzenişim bu değil. Ben onlara, her türlü öznelliği reddetmeleri, insan insana olan her türlü ilişkiyi yoksamaları yüzünden kızıyorum.

S.de B. — Komünistlerle çalışmayı denemekle zamanınızı yitirdiğinizi düşünüyor musunuz?

J.-P. S. — Hayır, boşa giden zaman değildi bu. Bana bir komünistin ne olduğunu öğretti. Daha sonra, kuşkusuz komünistlerle pek dost olmayan Maocularla bağlaştığım zaman, komünist partisiyle ilişki konusunda benimle aynı düşünceleri paylaştıklarından onlarla kendimi tam bir rahatlık içinde buldum.

S.de B. — Eğer komünistlerle tüm bu çalışma denemelerini yapmamış olsaydınız, eğer edebiyat ve felsefeye daha çok zaman ayırmış olsaydınız, eğer siyasete değgin olarak çok geride bir yerde kalsaydınız, bunlar Maocularla olan bugünkü ilişkilerinizde birşeyleri değiştirmiş olur muydu?

J.-P. S. — Evet. Çünkü siyaset aracılığıyladır ki Maoculara ulaşmış bulunuyorum; 68 olayları üzerinde düşünerek, taraf olmak zorunluluğunu hissederek Maocuların yanında yer almış bulunuyorum, fakat bunlar da bes-belli İşgal'deki, Kurtuluş'taki taraflı çalışmaların ürünleriydi; bugün onların yanında yer alan kimse apolitik biri değildir, bunu onlar da anlamaktadırlar. Hayır, siyasetle uğraşmamış biri olsaydım, şu yaşımda Maocularla beraber olacağıma inanmıyorum; siyaset yapmamayı sürdürürdüm. Bir politik eylem içinde çalışırken zorunlu olarak gidiş gelişler, pek çok yitik zamanlar olacaktır. Peki, yitik zaman dediğimiz nedir? Yitik zaman vardır, ama bir de insanlarla bir tanışma içine girildiği, onları mesafeli tutmanın öğrenildiği, ya da tersine onlarla birşeyin iyi yürüdüğünün anlaşıldığı zaman vardır.

S.de B. — Şimdi ileriye dönük siyasal bakışlarınız ne durumdadır?

J.-P. S. — Bir ihtiyarım şimdi; altmış dokuz yaşımdayken, şu gün girişebileceğim her şeyin bir sonuca ulaşacağını düşünmüyorum.

S.de B. — Nasıl yani?

J.-P. S. — Nasıl olacak, içersinde bulunacağım bir eylem, açık seçik bir biçim alana ve belli bir sona erişenedek ben yitip gideceğim; hep başlangıç noktalarında kalacağım demektir, meğer ki buna da şükür deyip, bozgunlara uğramayayım; başlayan bir eylemde şu an için başlangıçlardayım, daha geniş, daha güçlü birşey göreceğim yok: Komünist partisine girmek istemeyen ve bununla birlikte birşeyler yapmak isteyen ögeler var, bir koca insan yığını var.

S.de B. — Komünist partisinin kendini gençleştirece-

ğine ve değişeceğine dair bir umut yok mu? Yoksa bunun tümüyle gözden çıktığını mı sanıyorsunuz?

J.-P. S. — Bu herhalde olağanüstü güç. Tüm yetişkinlerde, hemen hepsinde daha şimdiden maske var, daha şimdiden beyinlerde elektronik sistem kurulmuş durumda; böyle olunca, eğer gençler değişirlerse, belki herşey daha iyiye gider, ama ben düşünemiyorum.

S.de B. — Acaba gençler komünist partisine yeni bir kan verecekler mi, yoksa aksine onların kanı da donacak mı, bunu bilmek kalıyor geriye.

J.-P. S. — İşte bu kadar.

S.de B. — Bugün önemli bir konudan, sizin zamanla olan ilişkinizden söz edelim istiyorum. Soruları nasıl sıralasam pek bilemiyorum, sanırım en iyisi zamanla ilişkilerinizde size önemli gelen şeyler nelerse onlardan kendi kendinize söz etmeniz.

J.-P. S. — Bu çok güç, çünkü nesnel zaman var, öznel zaman var. Saat 8,55'de kalkacak bir treni beklediğim zaman var, bir de çalışmakta olduğum sırada bendeki bir zaman var. Çok güç bu. İkisinden de söz etmeye çalışacağım ama gerçek anlamda felsefi bir temele dayanmadan.

Sanıyorum ki sekiz, dokuz yaşımadek zamanım az bölünmüştü. Öznel büyük bir zaman vardı, ara sıra onu bölüveren dış nesnelerle birlikteydi — gerçekten nesnel olan nesnelerle. — On yaşıma doğru — ve göreceğiniz gibi çok uzun zaman için — zamanımda gayet kesin bir bölünme oldu: lisede her yıl dokuz çalışma ayıyla, üç tatil ayına bölünüyordu.

S.de B. — Nesnel bir bölünme adımı verdiğiniz bu mu oluyor?

J.-P. S. — Nesnel ama öznel olarak yaşanmış bir bölünme. Kaynak bakımından nesneldi: lisenin dokuz çalışma ayı bana kabul ettirilen birşeydi; üç aylık tatili ise ben öznel olarak yaşıyordum; bir divitle her sabah liseden içeri girmek ile, kentten uzak bir yerlerde tepeme dikilen

güneşle beraber kalkmak aynı şey sayılamazdı. Bu durum şu zaman denen şeyden beklediklerimde değişikliklere yol açıyordu. İlk dokuz ayda birtakım tekdüzelikler bekliyordum: notların verildiği ödevler, birinci ya da sonuncu olabileceğim kompozisyonlar, bana yaptırılan ve benim de evde, ailemin salonunda oturup yaptığım çalışmaların tümü. Bunun peşinden üç ay boyunca mucize bekliyordum, yani lisenin günlük yaşamıyla benzeşik olmayan, bana köyde, yabancı bir ülkede, tatil yerlerinde görünecek olan, ilk dokuz ayın güncelliğiyle hiç ilgisi bulunmayan, ama yakalayabildiğim anda kaçırdığım ve çok da güzel olan, bir tuhaf gerçeği temsil edecek birşey. Tatil deyince aklıma gelen buydu, yani kır ve deniz ve, kırla, denizle temas halinde olduğum bu zamanın içinde, mucizevi şeyler görünüyordu; bu da denizin ya da kırın varlığından başkası değildi zaten. Uzakta suyun yüzünde görünen bir gemi mucizevi bir öge olabiliyordu; ormanlardaki bir ufacık akar su dahi mucizevi olabiliyordu. Bu, hiçbir zaman daha iyi tanımlamadığım fakat dünyanın geri kalan kısmından bir dilim gibi kesilen başka cins bir gerçekti. Hiçbir şeyin şaşırtmadığı güncelliğin gerçeği vardı, bir de tersine bazı şeylerin şaşırtabildiği ve sizi zenginleştirdiği tatil gerçeği vardı. Eğitim Enstitüsüne kadar, hattâ orada bile zamanı işte böyle yaşadım. Sonra, askerliğimi yaptım. Bir kez tecil edildikten sonra bu görevi yirmi dört yaşında meteoroloji sınıfında yaptım. Tours kenti yakınlarında küçük bir evde bulunuyordum. Orada higrometri üzerine, hava durumu üzerine not bilgiler alıyor, biraz radyoculuk öğreniyor, mors alfabesinden anlar hale geliyor ve değişik yörelerin meteorolojik durumları hakkında bilgiler ediniyordum. Ara sıra, evin yanındaki bir kulübede depo edilmiş olan araçlarla geceleri ısıyı, havanın nemlilik durumunu, v.b. ölçmeye gidiyordum. Sözün kısası, gayet düzenli bir yaşantım vardı ve artık o sırada üç aylık tatil ve dokuz aylık çalışma biçimindeki bölünme yoktu. Askerlik hizmetim bitince öğretmen oldum ve dokuz ay-üç ay biçimindeki ritmi, bu kez artık öğrenci olarak değil de, bir bakıma aynı anlama gelen, öğretmen niteliğiyle yeniden

buldum. Dokuz ay süresince dersler hazırlıyor ve yapıyordum; öte yandan önemli yer tutan kendi özel yaşantım vardı, çünkü haftada yalnız onbeş onaltı saat dersim ve bir o kadar da hazırlığım olduğuna göre göreve ayrılan zamanım demek haftada otuz iki, otuz üç saat ediyordu; edebi çalışmalara saatlerce zaman ayırıyordum. Ayrıca, sizinle Rouen'da geçirdiğim gündüzler oluyordu ve dersimiz olmadığı günlerde ikimiz birlikte bir iki gün geçirmek üzere Paris'e gidiyorduk. Düzenli bir yaşantım vardı ve öznel zaman bunda önemli rol alıyordu: Le Havre'dayken özellikle yaptığım düşünmek, hissetmek, felsefi düşünceler geliştirmekti; ya da **La Nausée** üzerinde çalışıyordum. Paris'te, Rouen'da yapılacak şeyler, toplantılar, görülecek dostlar vardı. Le Havre öznelliği temsil etmekteydi — yalnızca onu değil, elbette, ama büyük kısmıyla —; gelecek onun öz boyutunu meydana getirmekteydi. Öznel zamanım geleceğe doğru yönelmiş bulunuyordu. Çalışma içinde yaşamaktaydım ve sonunda bir yapıt ortaya koymak için çalışıyordum. Yapıt açıkça gelecek idi. Le Havre'daki yıllarımın sonunadek **La Nausée** üzerinde çalıştım ve bu da, felsefe dersi vermekte olduğum lise zamanım yahut dostlarımla ya da sizinle geçirdiğim zamanım kadar kalıcı, o denli duragan ve bir bakıma yine o denli nesnel olan bir bağı temsil etmekteydi.

Tatil süresince Fransa'dan çıkıyordum. İkimiz birlikte hemen her yere, İspanya'ya, İtalya'ya, Yunanistan'a gezmeye gidiyorduk ve bu da bir kenara ayrılmış zamandı. İspanya ya da Yunanistan'ı yalnız o aylarda görmeyi imgeleyebiliyordum. İşte o zaman mucizevi dediğim yine ortaya çıkıyordu, çünkü bilmediğim bir şeyi görmeye gidiyordum: bir Yunan köylüsü, bir Yunan görüntüsü, gözlerimle keşfettiğim Akropol. Hep aynı şeyi okuttuğum lisenin dokuz ayından açık seçik bölünen tatil mucizesinin ta kendisiydi bu. Hep yeni olan ve bir yıldan ötekinedek asla sindirilemeyen bu üç ay benim için keşfin zamanıydı.

Bu böylece savaşa kadar sürdü. Savaş süresince ve tutsaklıktan dönüşümedek zamanımın bu eski bölümlenmesini hiç mi hiç bilmedim; herşey, hiç değilse uğraşlarıma iliş-

kin olarak, her zaman aynıydı. Bir asker kış olduğu kadar yazın da aynı şeyleri yapar. Meteorologdum ve de bir meteorolog yaşantısı sürmekteydim. Ardından, günlerin birbiri peşinden benzer biçimde akıp gittiği bir askeri tutsak kampında bulundum. Sonra da kaçıp Fransa'ya döndüm ve o zaman eskisinin aynısı olan zamanın bölümlerini yeniden karşımda buldum: yani dokuz ay Paris'teki Pastör lisesinde, üç ay da tatilde — genel olarak serbest bölgede, Alman işgalinin dışında kaldığı için yabancı ülke sayılan, hattâ gizli iş yapan sınır geçiriciler sayesinde geçildiğine bakılırsa gerçek yabancı ülkeden daha da yabancı sayılan serbest bölgede. — Savaş sonunda Almanlar gidince liseden kendimi çektim; daha sonra istifayla noktalanan bir izin aldım ve sadece yazar oldum, yalnız kitaplarımın getirdiği parayla yaşadım. Bununla birlikte yıl, dokuz ay-üç ay halinde bölünmüş durumdaydı ve sonunda da tüm hayatımda öylece kaldı. Şimdi bile üç ay tatil yaparım. Hep aynı yerlere giderim; bu yüzden mucize daha kısıtlı, daha fazla beklemlidir. Tatillerde Roma'ya giderim. Fakat bu dönem boyunca yaşantı çok daha esnektir, çok daha serbesttir, sizinle herşeyden konuşurum, birlikte dolaşırız. Şu halde bu farklı bir zamandır bir bakıma, fakat İtalya'yı oldukça iyi tanıdığımdan ve bir kez gördüğümü yeniden görmek hiçbir zaman ilgimi çekmediğinden bana büyük bir yenilik getirmeyen bir zaman. Fakat zamanın bölünmesi olayı sürmektedir bende. Sanki derslerim varmış gibi ekimde döner, sanki derslerim sona ermiş gibi temmuzda buradan giderim. Dokuz ay-üç ay ritminin sekiz yaşımdan şimdi bulunduğum altmış dokuz yaşımadek sürüp geldiği söylenebilir. Bu benim yıllarımın bölünüm tipidir. Edebi çalışmamın gerçek zamanı Paris'teki dokuz aydır; genellikle üç aylık tatil sırasında da çalışmayı sürdürürüm, ama daha az çalışırım ve dünya etrafımda, önceden saptanmış bir düzen içinde olmaksızın kendiliğinden açılıp gider. Dokuz aylık dönemde önceden saptanmış bir düzen vardır; yazdığım kitaba bağlıdır bu. Tatil sırasında bulunduğum yere çok daha bağlıyımdır. Orada öznel zamanı yeniden bulurum. Sevdiğim ve benim her zaman asıl oturma yerim olagelmiş

olan Paris'ten öznel bir biçimde etkilenmişimdir. Ya da, farklı bir zaman olan, bana başka insanlarca verilen Brezilya'nın. Japonya'nın zamanıyla etkilenmişimdir. Bu yerlerde ülkenin insanlarının bana gerekli olduğunu söyledikleri gezintilere, ziyaretlere veririm kendimi sık sık. Bu, acayip, zaman zaman dikkate değer deneyimlerin süsleyip karmaşıklaştırdığı bir zamandır. Benim dünya deneyimimin zamanı o üç aydır. Tatil sırasında akan dakikaları yakalamanın değişik biçimleri vardır. Yıl boyunca günler birbirini kovalar. Sade, uyuduğum gecelerle kesintiye uğrarlar; fakat gerçekte birbirlerine bağlıdırlar, geceler bir dinlenme getirir yalnız. Sonra anılarımda, dokuz ayın günleri ağır ağır birbirlerinin içine doğru kayıp girmekte ve sonunda bir tek gün haline dönüşmektedir. Dokuz ay da ertesi yıl bir tek gündüz haline gelir. Böylece benim zamanım dalma bölünüp durmuştur ve bu haliyle, yirmi günlük tatili olan —o da varsa eğer— ve kendisi için yılın geri kalan kısmındaki her günde aynı çalışmanın yer aldığı bir işçinin zamanına benzemez.

S.de B. — Yine de, yaşantınız —en azından savaştan bu yana— hiç de dediğiniz denli yöntemli ve düzgün değildir. Dokuz aylarınızı .Paris'te geçirmediğiniz dönemler oldu: Amerika'da dört ay geçirdiğiniz bir yıl. Onu kovalayan yıl, tatil denebilen zamana raslamayan sıralarda Amerika'ya döndünüz. Küba'ya gittiğinizde şubat ayındaydık. 1950'de aynı biçimde Cezayir'e, sonra nisana doğru Kara Afrika'ya bir gezi yaptık. Ve o yıl yaz ayları süresince bizim uzun tatilimiz olmadı. Zaman ritmi sizin dediğinizden biraz daha yumuşak, biraz daha düzensizdir. Ayrıca, Paskalya tatilinizde de bir yerlere gideriz.

J.-P. S. — Gayet tabii. Fakat bu daima dokuz ay-üç ay çerçevesi içinde kalır. Dokuz aylarda öngörülemeyen şeyler olabilir ama ben dokuz ay-üç ay bölünümünü korurum. Eğer yıl içersinde bir gezi yapacak olursam bu gezi bir yaz tatili gezisi anlamını taşımaktan uzaktır.

S.de B. — Dokuz ayın belleğinizde bir tek gün halinde yoğunlaştığını söylüyorsunuz. Bununla beraber Paris'

teki yaşantınız oldukça kesintili. Ayrıca da bir programa bağlanmış durumdadır.

J -P. S. — Gün gün programlanmış olup her günün programı da aynıdır: Sekiz buçuğa doğru kalkarım. Dokuz buçukta çalışmaya oturur, bir buçuğadek çalışırım. Misafirim olduğu gün çalışmayı yarım bırakırım. Sonra öğle yemeği için genellikle Coupole'e giderim. Saat üçe doğru yemek bitmiştir ve üçten beşe kadar arkadaşlarımla görüşürüm. Saat beşte, dokuza kadar. çalışmak üzere evimde bulunurum. Hiç değilse, kör olduğum — ya en azından gayet az görüyor ve ne okuyup ne yazabiliyorum artık — şu son yıllaradek bu böyleydi. Şimdi bile masama geçer, sandalyemde fazla birşeyler yazmaksızın saatlerce oturur kalırım. Bu sırada bazen notlar alırım, ama yazdıklarımı okuyamam, onları siz okursunuz bana. Saat dokuzda sizinle ya da başka biriyle — genelde sizinle — akşam yemeğine çıkarım. Birkaç zamandır akşam yemeğini sizde yiyoruz. Eskiden lokantaya giderdik ama şimdilerde bir parça et yemeğinden ya da onun gibi birşeyden oluşan yemeğimizi sizde yiyor ve akşamın kalan zamanını sohbet ederek ve müzik dinleyerek geçiriyoruz. Gece onikide yatıyorum. Günler işte böyle geçiyor. Böyle söylüyorsam da, biraz değişik günler de olur. Sizi bir gün daha uzun süre görebilirim, ama sonraki günler daha az.

S.de B. — Kahvaltıyı hep aynı kişiyle yapmaz, akşam saatlerinizi hep aynı kişiyle geçirmezsiniz; ama zamanınız gayet programlıdır: pazartesi filânca kişi, salı falanca ötekisi, çarşamba bir başkası, v.b. Şu halde haftanın programı hemen hemen değişimsizdir. Bu önemli, çünkü dokuz ay -üç ay bölümlemeniz bir yana, ayrıntı yönünden gün gün ve hafta içindeki akış olarak gayet programlı bir yaşantıya sahipsiniz. Bu çok düzenli bir yaşantıdır. Niçin böyle programlanmıştır?

J.-P. S. — Bilmiyorum. Yalnız unutmamak gerek ki bu program özellikle bir biçimdir; içerikler sadece bana bağlıdır. Örneğin öğleden sonraları çalışmak için üç saat ayırıyorsam da, her günkü çalışma aynı değildir.

S.de B — Doğallıkla öyledir. Randevulara gelince, sizi

görmek isteyen ve ne zaman göreceklerini öğrenmek isteyen kişiler oluyor. Her seferinde bir randevu saptamak zorunda kalsanız çok karışık ve güç olacaktı. İnsanlar size bu yönden artık hiç güvenemez olacaklardı. Sanırım başkalarıyla ilişkilerinizin sabitliğine kendinizi biraz fazlaca kapıp koyuvermişsiniz, dolayısıyla da görmeniz gereken kişinin saatlerini hiçbir zaman değiştiremezsiniz. Herkes biraz böyledir, ama yine de benim insanlarla ilişkilerim daha yumuşaktır. Sizde bu tam bir ayak bağı oluyor.

J.-P. S. — Evet, ama bu ayakbağında bağlayıcı öge buluşmalar için saptanan saattir. İçerik değişkendir.

S.de B. — Doğru; bazen tüm bir akşamı konuşarak geçiririz, bazen ben size birşeyler okurum, bazen de müzik dinleriz.

J.-P. S. — Kendileriyle hep birbirinin aynı saatler geçirdiğim kişiler vardır.

S.de B. — Öznel zamana dönelim. Zamanın size pek uzun, pek kısa göründüğü olmadı mı?

J.-P. S. — Çoğunlukla fazla uzun, bazen de fazla kısa.

S.de B. — Bu, sıkça canınızın sıkıldığı anlamına mı geliyor?

J.-P. S. — Tam olarak öyle denemez, ama sanıyorum olup bitenler daha da birbirine yakın sürelerde meydana gelebilirdi. İnsanların yaşantısı daha az yinelemeler içerirdi. Öyle olmaması beni sıkmıyor. Aynı kişilerce söylenmiş aynı şeyleri görmek beni eğlendirir. Hayır, can sıkıntısı değil bu. Ama zamanın çoğunlukla fazla uzun olmasıdır. Bazen çok kısadır. Yani verilen zaman yapılmak istenen işi hazırlamaya ve yapıp bitirmeye yetmez. Ya o işe karşı çıkan insanlar yüzünden, ya da raslanan güçlükler yüzünden yetmez. Bu nedenledir ki geçirmekte olduğum, hoşuma da giden bir zaman parçası saat onda bitmek zorundadır, çünkü ben de çalışmak zorundayımdır. Bu durumda o çok kısa olmuştur. Zaman hiçbir zaman tam tamına gerektiği kadar değildir, yani belirli bir şey için, fazlasız ya da eksiksiz olarak, tastamam uygun gelen şey değildir zaman.

S.de B. — Bir aralık «saate karşı yarış»'dan çok söz

ederdiniz. Flaubert yapıtınız yahut ondan daha önceki Critique de la raison dialectiquc kitabınız gibi büyük çalışmalar üzerinde olduğunuz sıralardı bu. Onları bitirmek için zamanın yetmediği ve nerdeyse sinir bunalımı geçirircesine saate karşı savaşmak gerektiği izlenimindeydiniz. Koridran kullanmanızın açıklaması da budur zaten

J.-P. S. — Flaubert için çok daha az; en çok Critique de la raison dialectique için. Zaten sonunda da bitirmedim onu. Yayınlanmayan ve bitirilmeden kalan ve bitirilseydi ikinci bir cilt oluşturacak olan uzun bir bölümünü alıkoydum. Zaten benim zamanla olan ilişkilerimin ayırdedici niteliklerinden biri bitirmeden bıraktığım bir sürü yapıttır: kendi romanım, L'Etre et le néant, Critique de la raison dialectique, Flaubert, v.b. Korkunç olanı onların bitmemiş olmaları değildir, çünkü onlarla ilgilenen onları tamamlayabilir ya da benzeri şeyler üretebilir. Fakat şu bir gerçektir ki bende, bir anda oracıkta kesmeye ve üzerinde çalışmakta olduğum kitabı tamamlamamaya karar verdiren — biçimsiz bir karardır bu tabii — bir çeşit afallama ve değişim olmuştur genellikle. Bu ise ilginçtir, zira bende kendim için tamamen klâsik ve sakin bir görüntü vardı; kitapları biraz dedemin yazdığı kitaplar gibi, okuma kitapları gibi görüveriyordum; başından başlar, sonunda bitirirdim. Basmakalıptılar. On yaşımadek, yazacağım tüm yapıtların bir başlangıcı, bir de sonu olacağını, kalıplara sıkı sıkıya uyarak yazılmış olacaklarını, söylenecek herşeyi içereceklerini düşünürdüm. Sonra yetmiş yaşımda tüm arkamda kalanlara bakınca bitirilmemiş durumda bir yığın yapıt gözüme çarpıyor.

S.de B — Bunun nedeni, tasarılarınızın engin bir geleceği kucaklaması değil midir? Siz, geçen zamanla birlikte bu geleceği yaşamaktayken başka şeyler sizin özenlerinize sunulmakta, sizin ilginizi çekmekte ve sizin uğraş alanınıza girdiğinden siz de öteki tasarıyı bir yana bırakmaktasınız.

J.-P. S. — Sanıyorum öyle. Benim roman yürümediyse bunun nedeninin, savaş sırasında Paris'teki Direniş hareketinden meydana gelen son cildinin, IV. Cumhuriyet Fran-

sa'sındaki siyasal hayatla artık aynı çerçeveye giremez hale gelmesi olduğu apaçıktır. 1950'de bir yandan siyasal yönlü bir yaşantı sürdürürken, öte yandan da 1942-1943'lerde sürdüğümüz yaşantıyı imgeyle yeniden bulmayı deneyemezdim. Bunda bir tarihçinin aşabileceği ama bir romancının aşamayacağı bir güçlük vardı.

S.de B. — Öteki bitmemiş yapıtlar için de durumun biraz aynı olduğunu düşünüyorum; tasarı pek uzun bir dönemi kapsıyor ve siz o tasarıyı kurarken, sonradan rastlayacağınız ve artık o anın ivedi sorunu olarak sonunda da baskın çıkan birtakım belli istekleri göz önüne almamış oluyordunuz.

J.-P. S. — **Critique de la raison dialectique** ve **L'İdiot de la famille** (1) kısmen aynı dönemde yazıldılar; **L'Idiot de la famille** baş kısımlarında ve **Critique de la raison dialectique** son bölümlerinde kaldılar: o dönemde ikisi birbirine biraz zarar verdi.

S.de B. — Zamanın hiçbir zaman tamamı tamamına oturmadığını ya fazla uzun ya fazla kısa geldiğini söylediniz. Pekâlâ yine de gevşeyip rahatladığınız anlar, zamanla olan ilişkilerinizde gerginliğin yer almadığı başıboş dolaşma ya da etrafı seyretme, ıvır zıvırla uğraşma anlarınız olmadı mı?

J.-P. S. — Böylesi anlar çok olmuştur; hergün biraz olur. Masanın başındayken ve yazmaktayken gerginimdir. Bu bir gerginlik anıdır, bana karşı direngendir. Yapmak istediğim çalışmayı üç saatin sonunda yapamayacağımı hissederim. Ayrıca, benim öteki kalan zamanımdaki denli kollektif, aynı derecede toplumsal olmakla beraber, özel yaşantı adını vereceğim saatlerim vardır. Sizinle olduğumda yapacağımız belirgin şeylerin bulunduğu haller olabilir ve o sürede zaman yine gergin bir durum alır. Fakat dünkü gibi bir akşamda, bizi sıkıştıran hiçbirşey yoktu ve zaman öylesine kendiliğinden akıp gidiyordu.

S.de B. — Evet; zamana karşı da, bedeninizle ilişkilerinizde olduğunuz denli gergin olduğunuz izlenimini vermemek gerekir. Bedenin kendini bırakmasını kabul etme-

mektesiniz, ama kendinizi zamana, süreçe bırakıvermek yapmayı çok iyi bildiğiniz birşeydir.

J.-P. S. — Evet çok iyi.

S.de B. — Hatta benden de fazla diyeceğim. Gezilerde ben hep herşeyi görme, her tarafa koşuşturmaya can atarken siz sakin kalmayı, görüntü ve düşüncelere dalıp gitmeyi, koşuşturmamayı daha çok sevmekteydiniz. Pipo içiyor olmanız olayı da zamanınızı fazla doldurmadan onu zenginleştirmenin bir yoluydu belki.

J.-P. S. — Evet, pipo içmek için, bir yere, örneğin bir kahve masasına kurulmak ondan sonra da onu tüttüre tüttüre çevresindekileri seyretmek gerek. Pipo bir devinimsizlik ögesidir. Sigara içmemden bu yana, durum farklı. Tatilim sırasında, yılın dokuz ayındakinden fazla «acelesiz olmak» istediğim kuşku götürmez. Üstelik dokuz aylar boyunca da aceiesiz olmayı istediğim özel yaşam saatlerim vardı. Şuna buna bakıyor, gördüklerimden, çevremdeki eşyalardan, gelip geçen insanlardan söz ediyordum.

S.de B. — Hayatınızda benden daha çok çalışmış olmanıza karşın, hiçbir şey yapmadan durmak konusunda her zaman benden daha yetkin olduğunuza inanıyorum.

J.-P. S. — Evet, özellikle şimdi. Dün sabah, fazla bir şey görmeden, şu koltukta üç saat kaldım; artık hiç görmüyorum. Grev olduğundan müzik dinlemiyordum ve orada öylece düşünerek, düşleyerek, pek sevmediğim geçmişimde fazlaca gerilere uzanmadan oturup kaldım. Geçmişimi sevmemem onun bir başkasımnkinden daha çirkin olmasından değil de onun bir geçmiş olmasından ileri gelmekte. Benim için geçmiş denen şey 1924'de ne yaptığımın sorulması üzerine Eğitim Enstitüsünde olduğumu anlatabilmem ölçüsünde var olan birşeydir. Fakat gençliğimden, çocukluğumdan, olgunluk çağıma ait sahnelerin yeniden doğabilecekleri ve doğmadıkları ölçüde var olan birşey değildir geçmişim. Siz böyle değilsiniz.

S.de B. — Hayır, hiç öyle değilim. Yapmış olduğunuz filânca geziyi hiç kendi kendinize anlattığınız olmaz mı sizin?

J.-P. S. — Hiçbir zaman. Şöyle gelgeç anılarım var-

dır. Örneğin bir Cordes anım vardır; yokuş yukarı tırmanan sokaklardaki duvarlar boyunca küçük hezaren çiçeği kümeleri canlanıverir gözlerimde bazen. Bilmiyorum neden; ama Cordes'dan bir sokak zihnime gelip takılabilir.

S.de B. — Şimdide yaşamaktayken eşyalar ve olaylar aklınıza bulanık anılar getirirler mi? Şimdiki zaman geçmişle kuşatılmış mıdır?

J.-P. S. — Hayır, her zaman yenidir. Yaşamın deneyiminin var olmadığını **La Nausée**'de ileri sürmüş olmamın nedeni budur.

S.de B. — Benim asıl düşündüğüm o değil. Benim aklıma takılan, geçmişin şimdiki zaman üzerinde ürettiği ve şimdiki zamana daha da şiirsel bir boyut kazandıran şu birbiri üzerine yığılan kalıntılardır. Karlı bir manzara bana sizinle kayak yapmış olduğumuz bir kar manzarasını çağrıştıracak ve o manzara bundan ötürü daha bir değer kazanacaktır. Biçilmiş bir ot kokusu bana anında Limousin' in çayırlarını anımsatacaktır.

J.-P. S. — Evet, elbette. Kokular başka kokulara götürebilir. Ama bizi bir kayak manzarasına alıp götüren kar manzarası — yani başka dönemde aynısı bir manzara içinde geçmiş şeylerden oluşan bir kümeye götüren manzara — bu olmaz. Geçmiş yaşantım kendini bana yalnızca seyirsel bir biçim altında anımsatır, yoksa şimdinin anılarının yerine oturuvererekten değil. Elbette ki her an bende de anılar vardır, onlar bende beni geçmişe alıp götürüveren belli şeyler gibi değil de, şimdiki zamanda eriyip yiten anlar gibidir. O bir geçmiştir, ama şimdiki zamana dökülen geçmiştir.

S.de B. — Örneğin, sabahleyin terasınızdan Roma'ya baktığınız zaman, gördüğünüz Roma daha önce nice kez görmüş olduğunuz Roma'dır, ama siz onu o an yakalarsınız.

J.-P. S. — Evet, daima. Geçmişimi şimdinin boynuna asıyam. O kendisi oraya asılır kuşku yok.

S.de B. — Evet çünkü dünyanın nesneleri, açıkladığınız gibi, orada kuşanmış bulunduğumuz tüm değerler sa-

yesinde yaratılmıştır; yoksa öyle zaman içinde yerini alan birşeymişcesine doğrudan verilmemiştir.

J.-P. S. — Küçüklüğümde benim bir başka zamanım daha vardı: o da, onbeş yaşımdan buyana, ölümümedek hayatımın zamanıydı. Fakat yine de şan ve deha düşüncelerinin beni ilgilendirmekte olduğu otuz, kırk yaşlarımadek zamanı ikiye bölmekteydim: sonu belirsiz bir gerçek yaşantı zamanı, sonra sonsuzcasına daha büyük olan bir başka zaman, yapıtlarımın insanlar üzerinde etkin olacağı ölümümden sonraki zaman.

S.de B. — Gerçek zaman ne de olsa ölümle bitmekteydi öyle mi?

J.-P. S. — Evet; bir anlamda bitmiyordu da. Hayat bitmiyordu. Gerçekleştirilemeyen bir yığın tasarı ortasında ölüm geliyordu. Fakat ölümümden sonra, kitaplarım biçiminde yaşamayı sürdürürdüm, kitaplarımda bulurlardı beni, ölümsüz bir hayattı bu. Bir bedene ve bir bilince gereksinim duyulmayan, buna karşılık dış dünyaya koşut olarak değişen olayların, herşeye anlamlar bulmanın bir yana bırakıldığı gerçek hayat.

S.de B. — Hayatınızdaki farklı evrelerin bilincine varmış mıydınız?

J.-P. S. — Evet ve hayır. Onları iyi yakalayamıyordum; örneğin ondört yaşımdayken tutup bir on satır yazmışsam bunun dâhiyane olduğu izlenimini taşıyordum. Bunlar gerçekten önemsiz tümcelerdi ama ben onları dâhiyane buluyordum. Bu aynı zamanda kendimi yetişkin gibi görmenin bir yoluydu. Yazdığım zaman, yaşıma bakmadan kendimi yetişkin insan gibi görmekteydim. Onaltı yaşıma vardığımda ancak anladım yaptıklarımın müsvedde olduğunu. Her kezinde, kesin biçimli ve okurlarımın hoşuna gidecek birşey yazdığımı düşünürdüm.

S.de B. — Çıraklık diye birşeyi hiç akıl etmediniz mi?

J.-P. S. — Sonradan akıl ettim. Ama başlarda, hayır. Çıraklık romanın kendisinde yapılmaktaydı. **La Nausée** gerçek bir çıraklık oldu. Anlatmayı, bir anlatıdaki düşünceleri biçimlendirmeyi öğrenmem gerekiyordu. Bu da bir başka şeydeki gibi bir çıraklıktı.

S.de B. — Sizin için çok önemli olmuş bir fikir var: gelişim düşüncesi.

J.-P. S. — Elbette. İlk yapıtlarımın sonradan gelecekleri altında olacağını düşünürdüm. Düşünürdüm ki en büyük yapıtım elli yaşıma doğru yaratılacak ve ben ondan sonra öleceğim. Bu gelişim düşüncesi bana kuşkusuz gelişimin öğretildiği derslerden ve gelişime inancı olan dedemden geliyordu.

S.de B. — Aynı zamanda, sizin gelecek hakkındaki seçiminizden de. Yarının bugünden daha iyi olacağını düşünüyordunuz. Sizde hep var olagelen bu gelişim düşüncesini deneyimi reddedişinizle nasıl bağdaştırıyorsunuz?

J.-P. S. — Biçimde gelişme üzerinde duruyordum. Söz konusu olan daha iyi yazmayı öğrenmek, kendime bir üslup kazandırmak, belli bir programı izleyen kitaplar oluşturmak, belli bir programı izleyen kitaplar oluşturmaktı. Ama bu bir bilgi gelişimi değildi.

S.de B. — Oysa, bence gelişim düşüncesi felsefede gitgide daha zengin bir bilgiyi, gitgide daha derin bir düşünü içerir.

J.-P. S. — Evet, ama ben gerçekten böyle düşünmemekteydim.

S.de B. — Sizi zenginleştirecek olanın geçmiş olduğunu düşünmemekteydiniz. Giderek daha fazla oturacak bir biçimin varlığını, bunun da geçerli birşey olan geleceğe yönelik bir devinim olduğunu düşünmekteydiniz.

J.-P. S. — Temelinde Compte'un formülüne inanmaktaydım: «Gelişim gizli bir düzenin olgunlaşıp açığa çıkmasıdır»: bu bana doğru görünüyordu.

S.de B. — Bu gayet iyimser bir görüş biçimi olup bunun yanında, örneğin Fitzgerald gibi, hayatın bir ufalanma girişimi olduğunu, her hayatın bir bozgun, bir düşüş olduğunu düşünen nice insanın tavrı da vardır.

J.-P. S. — Bunu da düşünürdüm. Hayat içinde düşünürdüm onu. Başlamış olan ve bir yere varması gereken şeyler durup kalıyorlardı. Bir başarısızlıkla noktalanıyordu şu halde.

S.de B. — Başarısızlık düşüncesi bir ufalanma, bir ay-

rışma düşüncesiyle aynı olan bir düşünce değildir.

J.-P. S. — Ben onu hiçbir zaman düşünmedim. Ben bir hayatın ölümedek bir gelişim olduğunu, bir gelişim olması gerektiğini düşünmüşümdür hep.

S.de B. — Şimdi ne düşünüyorsunuz bu konuda?

J.-P. S. — Aynı şeyi. Gelişim ölümden önce belli bir anda durur, çünkü insan yorulmuştur, bunama noktasına varılmıştır ya da özel dertlerle haşır neşirdir. Fakat hukuken daha uzun zaman yürümek zorundadır. Elli yaşında olmak otuzunda olmaktan daha iyidir. Doğallıkla gelişimde kesintiler olabilir, insan yürümeğe başladığı yöne birden sırt çevirebilir.

S.de B. — Öte yandan, bir gelişim ya da gerileme gözüyle bakmanın olanaklı bulunmadığı yapıtlar vardır, çünkü bunlar bir bütündür. **La Nausée**'nin **Les Mots** kadar iyi olmadığını söyleme olanağı yoktur. Buna karşılık, **Critique de la raison dialectique**'in **L'Etre et le néant**'a göre bir gelişim içinde olduğu ve **Flaubert**'in de **Critique de la raison dialectique**'e göre bir gelişime sahip olduğu söylenebilir, çünkü bunlar bazı noktalarda daha ileri gitmişlerdir. Ama sanat yapıtı denenler için bu olanaksızdır, çünkü eğer bir yapıt tamamlanmışsa, tamam demektir.

J.-P. S. — Konu açılmışken, örneğin Van Gogh'un Hollanda'da yaptığı resimlerle son tabloları arasındaki gelişimler çok büyüktür.

S.de B. — Ressamlar için pek sık olan durum, son yapıtlarının büyük farkla en iyileri olduğudur, çünkü yazında olduğundan çok daha karmaşık bir mesleki ustalık söz konusudur.

J.-P. S. — Benim için hattâ yaşanılan an bile gelişimdir. Bu an şimdiki zamandır ve arkasında horlanan, küçük görülen, yadsınan zavallı geçmişi bırakarak geleceğe doğru taşar; benim çok kolaylıkla haksızlıkları ya da yanlışları kabul etmeme yol açan da budur, çünkü bunlar bir başkasından gelmektedir.

S.de B. — Yaşantınızda, hem çalışmanızda hem sevgilerinizde çok direngen oldunuz, fakat aynı zamanda geçmişinizle derin bir dayanışmanız yok. Bununla birlikte bu-

gün karşımızdaki yine yirmi yaş Sartre'ıdır.

J.-P. S. — Geçmişle dayanışmalı olmak ya da olmamak ikincildir. Yapılacak iş hep aynıdır. Geçmiş bir bakıma şimdiyi zenginleştirir ve hem de onun tarafından değişime uğratılır. Ama bu hiçbir zaman benim sorunum olmadı.

S.de B. — Bilmek isterdim: farklı çağlarınıza göre yaşınızla ilişkileriniz nasıl oldu?

J.-P. S. — Hiçbir ilişki. Hangi yaşta olursa olsun.

S.de B. — Hayır; çocuk olduğunuzda, çocuk olduğunuzu pekâlâ hissediyordunuz.

J.-P. S. — Evet, ama onüç ondört yaşıma girer girmez çocuk olduğumu bana hissettirmekten sakınılıyordu; bir delikanlıya uygulanan özel yasakları uyguladıkları için kendimin bir genç adam olduğunu düşünmeye başladım.

J.-P. S. — Yasaklar demekle neyi kastediyorsunuz?

S.de B. — Tam bir özgürlük yoktu, anne babaya bağımlı olunuyordu, karşı çıkmalar, izin vermemelerle karşılaştım; Eğitim Enstitüsündeyken ve ondan sonraları tam tamına özgür olmaya başladım, evet şöyle diyebiliyordum: yirmi yaşımdayım, yirmibeş yaşımdayım ve bunlar bir yaşın verdiği çok kesin bazı erklere eşdeğerde bulunuyordu.

S.de B. — Sonsuzcasına açık bir gelecekle olan bir ilişkiyi hissetmiyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet, iyi bilmediğim bir olaya bulaştığımı hissediyordum, fakat bu benim için bir yaşı temsil etmiyordu: çalışmaya girişmem gerekiyordu, birşeyler yapmam gerekiyordu.

S.de B. — Benim demek istediğim şu: o sırada daha herşey önünüzdeydi.

J.-P. S. — Evet, fakat bunu yaşla ilgili gibi düşünmüyordum; yazması bizim iki yılımızı, üç yılımızı alacak olan ve daha ilk satırını yazmakta olduğumuz bir kitabın başlangıcı gibiydi. Biraz zaman alacak ya da hatta hepten sürecek bir işlemdi bu. İhtiyarlık düşüncesi, yani damar tıkanıklığı, iyi görmeyen gözler, v.b. yaşlanıldığında başa gelen her türlü dertler bana hiç dokunmuyordu.

S.de B. — Böyle olması doğal. Peki kendinizi olumlu

bir gençlikte hissetmiyor muydunuz, sizinle aynı yaştan arkadaşlarla çıkmıyor muydunuz? Size göre başka bir sınıfa ait olan kırk-elli yaşındaki insanlarla bir ilişkiniz bulunmamakta mıydı?

J.-P. S. — Öyle ama onlardan biri olacağımı hiçbir zaman düşünmüyordum ki.

S.de B. — Öyleyse sizde, ben gencim diye bir izlenim yoktu?

J.-P. S. — Hayır, bu benim en az hissettiğim olgulardan biridir; tabiatıyla onu hiç de hissetmez değildim, fakat hani üstü çizilmişcesine. Azıcık bir gençlik izlenimim vardı elbet, ama üstü kapalı bir biçimde. Kendimi hiçbir zaman çok genç hissetmemişimdir.

S.de B. — Bir yaşınız olduğunu hissettiğiniz bir an olmuş mudur?

J.-P. S. — Hayır, tam değil. Şu son yıllarda...

S.de B. — Hayır: ben şu son yıllardan öncesini soruyorum. Artık olgun çağa girmekte olduğunuzu hissettiğiniz bir sıra olmadı mı?

J.-P. S. — Hayır.

S.de B. — Bununla beraber, bana sorarsanız, eğer şu sinir bunalımlarına yakalanmışsanız, şu sizi kovalayan istakozları görüyor idiyseniz, v.b., bunların nedeni kendinizi olgun insan yaşantısına yerleştirmiş olmanızdandır; en azından Anılarımda yazdıklarım bunlar oldu ve siz de beni yalanlamadınız: yirmialtı, yirmiyedi yaşlarındaydınız ve de hayatınızın örülmüş bulunduğu izlenimine sahip olmaya başlıyordunuz.

J.-P. S. — Evet, fakat bu bir yaş sorunu değildi. Kendimi genç hissediyordum.

S.de B. — Bir bakıma öyleydiniz.

J.-P. S. — Sahibi olduğum yaşantıyla beni bekleyen yani varolma içine yerleşmiş öğretmen yaşantısı arasındaki büyük ayrımı yapan da oydu zaten. Ve yazmak tüm bunların üstünde süzülüyor gibiydi biraz. Ama, o dönemde yaşamın anlamına sahip olduğum, onu canlı bir gerçek haline getirecek bir yığın şeyle, ilişkilerle, meslekle, dostlukla onun arasında ortaklık kurduğum söylenemez; hayır

bunlar benim kafamın üstünden aşıyordu.

S.de B. — Ama ne de olsa Bost'la, Palle'la, Olga'yla ilişkileriniz vardı, sizden açıkça daha genç olan insanların karşısında olduğunuzu hissetmiyor muydunuz?

J.-P. S. — Evet, biraz, Olga için değil ama, çünkü o kadınlarla ilişkidir ve başka birşeydir; ama Bost için, Palle için diyorsanız, evet. Bununla birlikte Bost, Palle ve benim aramızdaki içtenlikte yaşı aşan birşey vardı: aynı zamanda arkadaşımdılar da. Onlara sorsanız aynı şeyi söyleyeceklerdir, benim yaşımı hiçbir zaman hissetmemişlerdir.

S.de B. — Evet, yaş olayı, kendiniz de söylüyorsunuz ya, bir kavranamaz şeydir, insan kendi yaşını kendisi bir türlü kavrayamaz; gözümüz önünde yeralan birşey değildir; iyi ama ya otuz ya kırk yaşında bulunmak, ya ellisine ya altmışına merdiven dayamak gelecekle, geçmişle, bir yığın şeyle farklı farklı ilişkiler ortaya koymaz mı? Farkı oluşturan bunlar değil midir?

J.-P. S. — Bir gelecek söz konusu olduğu sürece, yaş hep aynıydı. Otuz yaşında bir gelecek vardı, elli yaşında da bir gelecek vardı. Ellide, otuzda olduğundan belki biraz daha çetrefildi, bunun yargısına varmak bana düşmüyordu. Ama altmışbeş, altmışaltı yaştan sonra artık gelecek yoktur. Elbette çok yakın gelecek, öndeki beş yıl vardır; fakat ben söyleyeceğim herşeyi hemen hemen söylemiştim; kabaca, artık fazla yazmayacağımı, bir on yıl sonra bu işin bitmiş olacağını biliyordum. Dedemin üzücü olan ihtiyarlığını anımsıyordum; seksenbeş yaşına vardığında bitmişti, canlı cenazeydi, hâlen neden yaşar anlaşılır değildi; bana gelince, kaç kez öylesi bir ihtiyarlık istemediğimi düşündüm; buna karşılık, başka zaman, alçak gönüllü olmak ve sahip olacağım ömrün sonunadek yaşamak ve bana söyleneceği an da yitmek gerektiğini düşünüyordum.

S.de B. — Yaşla ilişkiler konusunda yalnızca gelecekle olan ilişkiden söz ediyorsunuz, peki geçmişle olan ilişkiler de değişmedi mi? Herhangi bir kazanç — yazmış bir kimse olarak — arkanızda kalan birşeye sahip olduğunuz anlarınız da olmadı mı? Bir başka yaşta bulunmanın sizi hoş-

nut edeceği anlar olmadı mı? Alalım bir otuzbeş yaşınızda, kırk yaşınızda olmayı?

J.-P. S. — Bunu anımsamıyorum. Hiçbir zaman deneyime inanmadım, bunu **La Nausée**'de söyledim. Otuzbeş yaşımdayken olgun bir insanmışım gibi yapan bir çocuktum. Hiçbir zaman deneyim sahibi olmadım, arkamda oluşmuş, beni ileriye doğru itekleyen birşey, hayır.

S.de B. — Fakat deneyimleriniz yoksa, anılarınız var ya?

J.-P. S. — Çok, çok az, bildiğiniz gibi; şu gün sizinle konuşmaktayken bir kısmını anımsıyorum, onların gerisini getirebiliyorum; ama bunun nedeni geçmiş üzerinde çalışıyor olmamız.

S.de B. — Özetle hiçbir zaman anılarınızın zevkine varmadınız mı?

J.-P. S. — Hayır; ne zaman ki geçmişten söz edilir anılar o zaman gelir aklıma; o da artık biraz bayağılaşmış biçimde, dörtte üç de yeniden kurgulanmış olarak; yalnız başıma düşünürken düşüncelerimin yönü, anılarıma doğru kaymaz.

S.de B. — Yine de bir kazanç sahibisiniz; örneğin ben size tutup Brezilya'dan ya da Havana'dan söz etsem, bu yerler hakkında gözünüzde canlanan oralara hiç gitmemiş bulunmanız halinde gözünüzde canlanacaklardan daha başkadır.

J.-P. S. — Evet, fakat Brezilya ya da Havana'yla ilişkilerimde, benim onları düşünmeye yöneltilebilmem şimdi olup biten şeyler nedeniyledir.

S.de B. — Özetle demek istiyorsunuz ki onüç yaşınızdan bugünedek varlığınızı, gelecekle ve şimdiki zamanla hiç değişik ilişkiniz olmadan sürdürdünüz? Peki geçmişle de tastamam aynı şey mi oldu hep?

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Bunun mümkün olmadığını sanıyorum.

J.-P. S. — Tam anlamıyla değil, ama yine de aşağı-yukarı böyle.

S.de B. — Tümden anormal olan bu durumu neye yoruyorsunuz? Genellikle insanlar yirmi yaşlarında oldukları-

ni fark eder ve bundan az çok memnun olurlar; daha başkaları elli yaşlarına gelmişlerdir; insanların herhangi bir yaşa geldiklerini düşündükleri anlar vardır; ben örneğin, açıktır ki yaşadım ve yaşlandım, bu kuşkusuz. Sizde öyle olmamasını nasıl açıklıyorsunuz?

J.-P. S. — Bilmiyorum. Ama bunun böyle olduğunu biliyorum. Kendimi, genç bir adama sunulan olanaklarla çevrili bir genç adam gibi hissetmekteyim. Güçlerimin azaldığını, otuz yaşımda olduğum gibi olmadığımı, ki gerçeğin böyle olduğu da açıktır, düşünmekten nefret ederim.

S.de B. — Bunu, belli bir yaşı geçen herkes düşünmek zorundadır ve bunu düşünmekten nefret eder.

J.-P. S. — Örneğin, yetmiş yaşımda, altmışdokuz yaşıma girmiş olma olayını kafamdan geçirmem bende hoşnutsuzluk yaratır; daha ilk kez zaman zaman yaşımı düşünür oldum: altmışdokuz yaşımdayım, yani bitmiş durumdayım, ama bu, hiç kuşku yok vücudumun durumu, dolayısıyla yaşımın getirdiği şeylerle ortaya çıkan birşeydir, fakat bu şeyi ben yaş olayına bağlıymış gibi düşünmüyorum: bunu gözlerimin kötü görmesine, artık yazmıyor olmama bağlıyorum; artık yazamıyorum, okuyamıyorum, çünkü görmüyorum; tüm bunlar yaşla ilintilidir...

S.de B. — Siz bunu elli yaşında kazaya uğramış bir insan gibi mi, yoksa daha çok, yetmiş yaşında, yaşı vücuduna yansıyan biri gibi mi hissediyorsunuz?

J.-P. S. — Daha fazla böyle.

S.de B. — Şu ara bir yaşınız olduğunu hissediyorsunuz demek?

J.-P. S. — Ara sıra. Dün düşündüm bunu; geçen hafta da ya da onbeş gün önce. Kuşkusuz bu, zaman zaman düşündüğüm maddesel bir gerçek, fakat herşeye karşın genelinde kendimi genç hissetmem sürüyor.

S.de B. — Zaman dışı yani bir bakıma?

J.-P. S. — Evet, ya da genç olarak. Belki daha çok kafamda kendimin genç olduğumu söylemek gerekir; belki de ben gençliğimi hissettim ve herhalde onu alıkoydum.

S.de B. — Öyleyse, şu genelde hiçbir zaman yaşa sa-

hip olmama biçimindeki hayli ilginç olayı nasıl açıklıyorsunuz? Hep şimdi içinde, geleceğe doğru uzanan bir şimdide yaşıyor olmanızla mı? Eyleme uzanan bir şimdide yaşıyor olmanızla mı?

J.-P. S. — Evet; olasılıkla benim öyle, kendi estetik değerleri, kendi duygusal değerleri için kendi başlarına ele alınıveren geçmişin anlarına başvuracak fazla boş zamanım olmadı; böyle şeyler için fazla zamanım olmadı benim.

S.de B. — Ya da bunun nedeni tümel bir narsisizm yokluğu olamaz mı? Gerçekten de, neredeyse kendi kendinizle ilişkiniz, neredeyse kendi imgenizle ilişkiniz yok sizin.

J.-P. S. — Kuşkusuz, geçmişin anıları benim imgeme bağlı değildir; bakın, işte şu an çok güçlü biçimde kalmış bir anı aklıma geliyor: meskalin aldığım günün anısıdır bu. Trenle dönüp gelmiştim, siz yanımdaydınız ve vagonun penceresinden sarkan bir maymun vardı; bunu işte, çok iyi görüyorum. Sizi görüyorum ve cama doğru başaşağı sarkan maymunu görüyorum.

S.de B. — Sizin de anılarınız var, **Les Mots** bunu kanıtlıyor; ve şurada onlardan söz ettikçe anılar çıkıp çıkıp geldiler; ama benim demem şu ki siz, kendi durumunuza, dünya içindeki kendi konumunuza, kendi kendinizin bir imgesine değil de, genelinde, dünyaya doğru yönelmiş bir bilince sahip bulunmaktasınız.

J.-P. S. — Tamam.

S.de B. — Sizi bir başkasına göre daha az yaş kavramına sahip kılan da belki budur.

J.-P. S. — Öznel olarak, elbette. Başkalarıyla aynı dönemleri katediyorum ve onlara uyuyorum, ben de benzer ya da farklıyım, ama öngörülebilir sınırlar içinde; sonra şu da var, ben bir başka biçimde düşünürüm, ben sanki değişmeyecekmişim gibi düşünürüm.

S.de B. — Bu da sizin ölüme karşı büyük kayıtsızlığınıza bağlı değil mi? **Les Mots**'da bir ara çocukluğunuzda ölümden çok korktuğunuzu söylediğiniz bir yer var. Fakat daha sonraları bu, kaygularınız içinde hiçbir zaman hiçbir

rol oynamadı sanıyorum, öyle değil mi? Şimdi kırk yaşımdayım diye, bir düşünceniz olmadı...

J.-P. S. — Hiçbir zaman. On yaşımdan beri, ama nesnel olarak, bende herhangi bir çalkantı yaratmaksızın, düşünürüm onu; daha iki ya da üç gün önce onu düşünüyordum: günümüzde bir insan ömrünün sona erdiği yaşa ulaşmış bulunuyorum. Yetmiş yaş, sanıyorum ki Fransızlar için bu...

S.de B. — Hayır, sizin gibi ayrıcalıklı bir Fransız seksen, seksenbeş yaşınadek yaşayabilir; ama ne de olsa bu oldukça sınırlı bir süre, kişisel olarak onu ben de düşünmekteyim; artık, yirmi yıl sonra şunu yapacağım, yirmi yıl sonra şuraya gideceğim, deme yürekliliğini gösteremeyiz. Ama siz, sizin için bu sınıra, bu tür bir duvara çarpmak farketmiyor mu acaba?

J.-P. S. — Yavaş yavaş bir yaş oluşuyor, bu sınırın oluşturduğu bir yaş. Yoksa, kendi yönümden, keyfim yerindeyse kendimi halen otuz yıl önceki gibi hissederim. Lâkin, onbeş yıla kadar seksen beş yaşımda olacağımı bilirim. Eğer daha yaşıyorsam.

S.de B. — Bu dışardan gelen bir bilmedir. Bu, sizin belki elli kez açıkladığınız birşeydir; ego bilinçte değildir, öyleyse bilinç hep sonsuzadek hazır, taze ve aynı durumdadır; peki ya başkalarıyla olan ilişkilerinizde? Başkaları size artık bir yaşa geldiğinizi hissettirmiyorlar mı?

J.-P. S. — Benim gözümde onlar da fazla yaşlanmıyorlar. Bakın bakalım Les Temps Modernes'deki bizim çocuklara: Bost'u, Poullon'u daha önce nasılsalar hep öyle düşünüyorum.

S.de B. — Onların yaşlandıklarını görmüyor musunuz?

J.-P. S. — Hayır, onlarda kendilerine felsefe okutmakta olduğum ya da kendilerine felsefe okutmuş olduğum delikanlılar görüyorum ben.

S.de B. — Ya gençlerle ilişkilerinizde? Örneğin Victor' la ilişkinizde size dokunan şeylerden biri, ona bazı şeyler öğretebilmeniz, ona yardımda bulunabilmenizdir; iş böyle olunca, en azından bir deneyim sorunu, yaşın ender yararlarına bağlı olan birşey var demektir.

J.-P. S. — Evet, bunun ne demek olduğunu görmek gerek. Bugün, şeyleri deneyimle değil de daha çok benim sahip olduğum yaşla göz önüne almak söz konusudur. Evet, Victor'u görmekten hoşlanıyorum, fakat onunla ben bir süre sonra kişi kişiye bir konuşmaya dalıyoruz; bir ihtiyarı görmeye gelen bir genç adam değildir o; tartışırız, önümüze çıkan herhangi siyasal yahut başka gerçek üzerinde iki görüş noktamız vardır; o sırada o da benimle aynı yaştadır.

S.de B. — Evet, anlıyorum bunu. Bir yaş duygusunun bulunmayışını belki açıklayacak olan, zamanla ilişki hakkında söylenecek başka şeyler var. Bir kez, sizde her zaman var olan şu şimdiyi geçmişe daima yeğleme anlayışınız. Şunu demek istiyorum, bir kadeh viski içseniz, «Ooo! bu kadehteki viski harika, dünkünden daha iyi» dersiniz. Genelde, hep şimdiye karşı bir yeğleme var.

J.-P. S. — Şimdi somut ve gerçektir. Ama dün daha az nettir, ve yarını ise daha düşünmemekteyim. Benim için şimdinin geçmişe göre bir yeğlenmesi söz konusudur. Geçmişi yeğleyen insanlar vardır, çünkü ona estetik bir değer ya da kültürel bir değer vermektelerdir. Ben bunu yapmam. Şimdiki zaman geçmişe doğru yol alırken ölmektedir. Yaşantıya girme değerini yitirmiştir artık. Oraya yani geçmişe aittir, ben kendisine baş vurabilirim, fakat benim onda yaşamakta olduğum ölçüde her an verilmiş olan ve onda artık yaşamaz olduğumda yitiriverdiği şu niteliğe artık sahip değildir.

S.de B. — Dostlarınızla kopmalarınız da kuşkusuz bu nedenle sizin için bu denli kolay oluyordu?

J.-P. S. — Evet; onlarsız yeni bir yaşantıya başlıyordum.

S.de B. — Çünkü bir şey geçmişe dönüşür dönüşmez sizin için gerçekten ortadan kalkıyor muydu?

J.-P. S. — Evet. Sonra bana kalan ve yaşantıda yer alan dostların hep aynı şimdiye dönüp durmamaları için, yeni bir şimdiye sahip olmaları gerekir; bana, bir ya da iki önceki gün, aynı dertler, aynı düşünceler, aynı söyle-

me biçimleriyle kendilerini göstermemeleri gerekir; bir değişim olması gerekir.

S.de B. — Evet, çünkü zamanla olan ilişkilerinizin bu tanımlamalarına bakılırsa sizin yeni serüvenlere atılmak için kolaylıkla geçmişini bırakıveren çok dönek bir adam olduğunuz düşünülebilir; oysa durum hiç de bu değildir; siz gayet direngen birisiniz; biz kırkbeş yıl beraber yaşadık, Bost'la olduğu gibi çok çok uzun zamandır süren arkadaşlıklarınız var; **Les Temps Modernes**'in öteki üyeleriyle de uzun dostluklarınız oldu. Bir yandan bu direngenlik, bağlılık, öte yandan ise şimdide yaşama, bu karışımın açıklamasını nasıl yapabiliyorsunuz?

J.-P. S. — İşte asıl sorun burada, şimdinin yaşantısı bu direnimlerden oluşmaktadır; şimdinin yaşantısı bilmem neyin, bilmem hangi yeni bir kişinin peşinde koşmak değil, ötekilere gerçekten sahip oldukları o anın bir çeşit boyutunu vererek onlarla birlikte yaşamaktır. Alalım sizi örneğin, ben sizi hiçbir zaman geçmişte düşünmemişimdir, sizi hep şimdide düşünmüşümdür; o zaman, bu şimdiyi önceki geçmişe bağlayacak biçimde kendim ayarlıyordum.

S.de B. — Ya çalışmanızla olan lişkilerinizde? Orada da aynı şey miydi? Yaratmakta olduğunuz son yapıtın en iyisi olduğunu hep düşünür müydünüz? Yoksa daha eskiye ait yapıtlar için de sevecen duygularınız var mıydı?

J.-P. S. — Daha eski yapıtlarım için sevecen duygular beslerdim. **La Nausée** örneğin. Ben çalışmalarımı tarihli gibi görürdüm. Çevresel durum yüzünden belli bir dönemde anlam kazanan yapıtlardı, ne daha önce, ne daha sonra.

S.de B. — Peki, entellektüel bakımdan daha çok yol aldığınız izlenimine, bir gelişme izlenimine sahip misiniz? Yoksa bazı yapıtlarınız size o denli tamam görünür ki, sanki siz artık onu isteseniz de aşamazsınız gibi mi geliyordu?

J.-P. S. — Bir gelişim olduğu izlenimindeydim; **Les Mots**'nun **La Nausée**'den üstün olduğunu söyletemezsiniz bana; fakat herşeye karşın, ilerlemek yine de daha fazla değer birikimiyle olmaktaydı çünkü önceki yapıtlardan yararlanmaktaydım.

S.de B. — Edebi yapıtlarla, felsefi yapıtlar arasında za-

ten ayrım yapmak gerekmez mi — bu bizi yapıtlarınızdan yine söz etmeye götürmekte —: çünkü size **Les Mots**, **La Nausée**'den daha üstündür dedirtülemez, fakat **Critique de la raison dialectique**'in **L'Etre et le Néant**'dan üstün olduğunu içtenlikle söyleyeceksinizdir ve bu da açık bir gerçektir.

J.-P. S. — Sanırım bu doğru, yalnız onu severek söyleyemiyeceğim, çünkü bir bakıma geçmiş yapıtlarım onları yazdığım anda onlardan duyduğum memnuniyeti taşırlar üzerlerinde. **Critique de la raison dialectique**'i **L'Etre et le néant**'dan üstün olarak gerçekten düşünebilmek bana güç gelir.

S.de B. — Onun daha ileri bir noktaya varmadığını mı söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Hayır, onu demiyorum, varmıştır daha ileri bir yere.

S.de B. — Daha çok sayıdaki sorunu çözümleyen, toplum üzerine daha doğru bir betim getiren bir yapıttır. Ne ki, **L'Etre et le néant** olmasaydı o da olamazdı, sanırım işte bu da bir olgudur.

J.-P. S. — Felsefede olsun, kişisel yaşantımda olsun, ben hep geleceğe karşı şimdiyi — yani yaşanmakta olan, dopdolu olan anı — ve onun gelecek zamanın niteliklerini içermesini sağladım, oysa geçmiş — şimdi, gelecek geçmiş, üçlüsü içinde — şimdiye göre hep gerçek eylemden yoksun durumda kaldı; ama yine de bir bakıma geçmiş gelecekten daha önemlidir; bize birşeyler getirmektedir o.

S.de B. — Aşmakta olduğumuz durumu tanımlar, bunu sık sık söylersiniz siz: şimdi, geçmişin bir geleceğe doğru yeniden ele alınmasıdır. Fakat sizi geçmişin yeniden ele alınmasından fazla geleceğe doğru yapılan devinim ilgilendirdi — tabii kişisel olarak sonuçta —.

J.-P. S. — Benim hayatımın, yazmaktan başka birşey olmayan asıl anlamına bir bakarsanız göreceğiniz şey ne ola gerek! Bunun, yazı yazmadığım bir geçmişe dönüşen bir şimdiden yola çıkmaktan, bu yolun sonunda yazı yazmakta olduğum,içersinde oluşmakta olup da gelecek içersinde tamamlanacak bir yapıtın yer aldığı bir şimdiye ulaşmaktan

başka birşey olmadığını görürsünüz. Yazı yazma anı, geleceği ve şimdiyi, geleceğe göre belirlenmiş bir şimdiyi içeren bir andır. Bir romanın bir bölümü yazılır, 11. bölümden sonra ve 13. bölümden önce gelen 12. bölüm yazılır, şu halde zaman geleceğin şimdiye bir çağrısı gibi ortaya çıkmaktadır.

S.de B. — Peki ama yaşantınızda şimdinin gerçekten kendisi için yaşanmış olduğu anlar olmuş mudur, şimdilerde var mıdır? Yalnızca bir tasarı, bir uygulama, bir çalışma olarak değil de bir çeşit seyir, bir çeşit zevkle yararlanma olarak?

J.-P. S. — Evet, halen var; sabahleyin, burada (1) örneğin, uyanıp da siz daha buraya gelmemişken, gidip terastaki koltuğuma oturduğum gökyüzüne baktığım zaman olur bu.

S.de B. — Hayatınızda böylesi çok anlar oldu mu?

J.-P. S. — Az sayılmaz. Onları ötekilerden daha üstün olarak, daha ilginç olarak görmüşümdür.

S.de B. — Bunun nedeni, çok etkin ve çok çalışmış bir insan olmanız ama yine de bu kendini bırakma, hemen içinde bulunduğunuz dakikaya dalıverme anlarınızın da bulunması mıdır?

J.-P. S. — Evet, böyle anlar çok olmuştur.

S.de B. — Peki özellikle hangi içerikle?

J.-P. S. — Hoş bir içerikle.

S.de B. — Evet, ama benim sormak istediğim, sizi böyle içinde yaşadığınız dakikaya dalıverme durumuna sokan şeyin ne olduğudur.

J.-P. S. — Herhangi birşey. Güzel bir sabah güneşi: o zaman, o gök altındaki şeylere bakmaya koyulurum; kusursuz bir hoşnutluk anı vardır: herşey orada, şu gökyüzünün, şu gördüğüm gökyüzünün altındadır; o an ben sadece buyumdur, sabah semasına bakmakta olan biri.

S.de B. — Müzik de — müziği nice seversiniz — size biraz aynı hali verir mi bazı bazı?

J.-P. S. — Evet, eğer onu çalan ben değilsem. Bir kon-

(1) Roma'da.

serde ya da bir plâğı dinlerken bu tür izlenimlere kapıldığım olur. Bunlar, bir anlamda mutlulukla ilişkilerdir. Tam mutluluk değildir, çünkü bunlar kaybolacak anlardır, fakat bunlar mutluluğu yaratan ögelerdir.

S.de B. — Gelecek bir uygulama olduğu ölçüde siz gelecekte yaşamaktasınız; ama onu aynı zamanda bir çeşit neşeli önceleme gibi de yaşar mısınız? Örneğin Amerika'daki geziniz için yola çıkmak üzereyken?

J.-P. S. — Evet, kendimi Amerika'da görüyordum.

S.de B. — Hem de bunu çok güçlü biçimde düşünmekteydiniz.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Gerekli hazırlıkları yapmakta olduğunuz tüm bir süre Amerika'ya varmıştınız bile. Böylesi anlarınız sık sık olur mu? Çok güçlü biçimde arzu ettiğiniz, imgelediğiniz, derinden derine dileyip beklediğiniz şeyler var mıdır?

J.-P. S. — Elbette.

S.de B. — Peki, daha sonradan bu düşlenen, imgelenen gelecekle, şimdi arasında bir karşılaştırma olabildiği ölçüde, şu düş kırıklığı adını verdiğimiz duyguya karşı duyarlı olur musunuz? Yoksa aksine yaşamın gerçeği size imgelediğinizden daha çoğunu verir mi?

J.-P. S. — Yaşamın gerçeği bana daha çoğunu ve başka birşeyi verir; genellikle daha çoğunu, çünkü bu, içersinde her nesnenin bitmemiş kısımlar içerdiği bir şimdiki zamandır ve herşey yeni bir şimdiki zamanda bulunabilir, yani imgeleyebildiğinizden daha çoğu; benim imgeleyebildiklerim yönler, nitelikler, sınırlar idi, ama gerçek nesneler değildiler, sonra, herşeye karşın gerçek imgelenemeyeceğinden, hayatın gerçeği beklentiden başka birşeydi; Nick Carter'in New York'u, New York'a vardığımda keşfettiğim kent değildir.

S.de B. — Beklediklerinin karşılarına çıkmasıyla boyuna düş kırıklığına uğrayan şu insanlardan değilsiniz siz öyleyse?

J.-P. S. — New York beni düş kırıklığına uğratmadı aksine, hayır; imgelediğimin gerçekleşecek olanla aynı olma-

yacağını biliyorum. Gerçekten de bir düş kırıklığının tasarlanabileceği durum da odur. Ayrıca belki bazı küçük düş kırıklıklarım olmuştur ama kaybolup gitmişlerdir.

S.de B. — Öykünüz **Le Soleil de minuit** bir anlamda bir düş kırıklığının hikâyesidir.

J.-P. S. — Evet küçük kız büyülü bir biçimde geceyarısı güneşini imgeliyordu ve gerçek nesnenin önüne vardığında ise düş kırıklığına uğruyordu.

S.de B. — Peki böyle birşeyin sizin yaşıntınızda başınızdan geçmesi çok mu enderdir?

J.-P. S. — Zaten öykünün kendisi bu düş kırıldığını bir yanılgı olarak vermekteydi: küçük kızın düş kırıklığını kullanarak o beyaz gecenin güzel birşey olduğunu hissettirmeliydim.

S.de B. — Hayatınızda esefleriniz oldu mu? Kendi kendinize: Ah, şunu yapmalıydım, şunu kaçırdım, şunda zaman yitirdim, dediğiniz oldu mu?

J.-P. S. — Pek o kadar değil; eğer ivedi bir şeyse, evet, eğer hayatımın bir bölümünü bağlayan bir kararsa, ki o durumda ivedi demektir, ve bu kararı da hemen ertesi gün almak gerekiyorsa esef edebileceğim bir durum doğabilir. Bir karar, öyle kolay birşey değildir; eğer alacağım, bütün ayrıntılarıyla icat edeceğim böyle bir kararsa esef duyabilirim.

S.de B. — Bir kez karara varınca da mı?

J.-P. S. — Evet, çünkü herşeyi göz önüne almamışımdır.

S.de B. — Eğer fazlaca hızlı karar vermek zorundaysanız kötü karara varma durumuyla karşılaşabileceğinizi mi söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Hayır kötü bir karar demiyorum, ama kusurlu bir karar.

S.de B. — Örneğin hangi halde bu başınıza geldi?

J.-P. S. — Size verebileceğim belli bir örnek yok.

S.de B. — İnsanın hayatında kararlara vardığı ender hallerde, ki bunlar onca çok değildir, sizin memnun olduğunuz izlenimindeyim; Almanya'ya gitme, daha ilk çeyrek yıl programından sonra Le Havre'a gitme, ailenizin dileğine uymayarak Lyon'da bir hazırlık sınıfı kabul etme ye-

rine Laon'da bir görev alma gibi kararlar: tüm bu kararlar sizi memnun etti mi?

J.-P. S. — Ettiler.

S.de B. — Bildiğim kadarıyla esef duyduğunuz zamanlarsa insanların birşeyi size çok gördükleri zamanlardır. Örneğin Japonya'ya gitmemiş olmaya esef etmişsinizdir.

J.P. S. — Evet. Ona çok fazla esef etmedim. Benden daha fazla esef edecek olan insanlar vardır. Fakat genellikle hayatta çok fazla esefim olmamıştır. Birkaç tane olmuştur; başlayıp da hiçbir zaman tamamlamadığım, hiçbir zaman yayımlamadığım kitaplarım vardır.

S.de B. — Evet, ama esefiniz onca fazla olmasa gerek, çünkü besbelli siz onları yazmayıp başka şey yapmayı yeğliyordunuz.

S.de B. — Çok genel bir biçimde hayatınızın tümünü nasıl görmekte olduğunuzu size sormak isterdim.

J.-P. S. — Herkesin hayatını o kişiye bitişik ve onu çeviren bir nesne gibi görmüşümdür dalma. Genel bir biçimde yalnız kendi yaşantımı değil, fakat herkesin hayatını aşağı yukarı şöyle gördüğümü söyleyebilirim: çok zayıf. pamuk ipliğiyle bağlı bir ilk çıkış — bu, bilgilerin ve ilk deneyimlerin kazanılması sırasında ağır ağır genişler; yirmi otuz yaşlaradek deneyimler, serüvenler, bir yığın duygularla büyüyerek hep genişler —. Sonra, insanlara göre değişebilen, kısmen insanların kendilerinden, kısmen vücutlarından, kısmen de koşullardan çıkıp gelen bir çağdan başlayarak yaşam kapanışına doğru döner. Ölüm, nasıl ki doğum açılış idiyse, onun son kapanışıdır. Fakat bana öyle görünür ki bu kapanış anı evrensele doğru sürekli bir genişlemeye eşlik eder. Aslında ölüme doğru yol almakta olan elli ya da altmış yaşındaki bir adam, başkasıyla, toplumla gitgide daha geniş olan bir çok ilişkiyi de aynı zamanda öğrenir ve yaşar. Toplumsalı öğrenir, başkalarının hayatı üzerinde, kendi öz hayatı üzerinde düşünmeyi öğrenir. Kendini zenginleştirir, bununla beraber onun altından kalkamaz ölür. Oluşan bir biçim onu tükenişine doğru götü-

rür ve aynı zamanda birey tümel kavramlar olan, evrensele doğru giden bilgi ya da tasarımlar kazanır. Belli herhangi bir toplum, onun ayakta kalması ya da tersine bir başka toplumun yaratılması için uğraşır. Ama istediği o toplumun ortaya çıkması belki onun ölümünden sonra olacaktır; herhalde gelişimi ölümünden sonra olacaktır; aynı şekilde yaşamının son bölümünde kendini verdiği girişimler de, eğer ölümünden sonra koğuşturulursa, eğer örneğin kurduğu dükkânı çocuklarına bırakabilmişse, başarıya ulaşacak, yok eğer bu girişimler ölümünden önce bitmişse — örneğin işletme batmış ve çocuklarına hiçbir şey bırakmamışsa — o zaman amaca ulaşmadan yitecektir. Başka söyleyişle, ölümün ötesinde bulunan ve ölümü bireyin hayatında, birey yokolduktan sonra da süren hayatında, neredeyse bir kaza haline getiren bir gelecek vardır. İnsanların birçoğu için bu geçerli değildir: örneğin, vaktiyle işçi olup ya da benzeri çok alt mesleklerde çalışmış olup düşkünler yurtlarında kalan ihtiyarların artık gelecek diye bir şeyleri yoktur. Şimdide yaşar onlar, bir anın hemen peşinden gelen anın dışında gelecekleri olmadan yaşamları ölüme doğru yaklaşır.

S.de B. — Sanıyorum ki sizin yaptığınız betimleme gerçekten de, besbelli sizin kendinize ve bir kısım ayrıcalıklıya ve özellikle yaşantı için bir ilgi duymayı sürdüren aydınlara uygulanası bir betimlemedir; oysa ki, hâttâ bırakın düşkünler yurtlarını, çok geniş bir yaşlı insanlar çoğunluğu bir kez emekliye ayrıldılar mı, kendilerini meslekleriden ve dünyanın bütününden kopuvermiş gibi bulurlar; ihtiyarlığın sizin sözünü ettiğiniz türden bir genişleme olması nadirdir. Fakat söz konusu ettiğimiz siz olduğunuzdan, sizin şuracıkta dediklerinizi çok ilginç olarak burada bırakmak istiyorum; ve istiyorum ki hayatın sizin için bir genişleme olarak sürüp gittiği izlenimine kişisel olarak ne ölçüde sahip olduğunuzu bana biraz açıklayasınız. Hangi andan başlayarak kendinizi bu açıdan hayatınızın zirve noktasına yerleştiriyorsunuz? Dünyayla, insanlarla, tanıdıklarla en üst düzeyde ilişkilerinizin bulunduğu an olarak demek istiyorum.

J.-P. S. — Gerçek anlamda ve artık ben olmazdan sonra da bitmeyecek en çok ilişkimin kırkbeş ile altmış yaşlar arasında olduğunu sanıyorum.

S.de B. — Yaşantınızın altmış yaşınızadek genişlemekten ve zenginleşmekten geri kalmadığını mı düşünüyorsunuz kısaca?

J.-P. S. — Aşağı yukarı. Felsefi eserleri yazmam o dönemde oldu. Fakat hep benim ölümüme bağlı olmayan bir geleceğe sahip olarak. Uzun zaman inanıp da sonra artık inanmaz olduğum şu ölümsüzlük kavramı vardı. Herhalde, bir yazarın ölümünden sonra da okunmasının süreceği, onun için kalıcı bir düşünce olsa gerek. İşte onun geleceği de budur. Nice zaman okunmayı sürdürecektir? Elli yıl mı? Yüz mü, beşyüz mü? Bu yazarlara bağlıdır. Ben bir elli yıla güvenebilirim herhalde. Nadiren okunmuşum, çok okunmuşum fark etmez, ama elli yıl boyunca yine benim kitaplarım var olacak, nasıl ki André Gide'in kitapları gençler için halen vardır — git gide az sayıda da olsa —, yani ölümünden elli, hatta daha fazla yıl sonra.

S.de B. — Altmış yıldır bir genişlemeyle aynı zamanda bir daralma olduğunu mu düşünmektesiniz? Bu iki devinimi ayrıntıda nasıl görüyorsunuz?

J.-P. S. — Daralmayı alalım: sürebilecek olduğum bir başka yaşantıyı betimlemekle, bir roman yazmak beni artık ilgilendirmeyebilirdi. Mathieu'nün, Antoine Roguentin'in (1), benim kendi öz yaşantımda bana göre daha derinde bulunanı dile getiren, benimkine yakın ama benimkinden başka olan yaşantıları vardı. Bunları yazamayacaktım artık. Çokcası bir öykü yazmayı düşünürüm, ama hiçbir zaman yapmam. Bu demektir ki benim mesleğimde dâhi, yokedilen, kesilen, bölünen ögeler, hayatın tüm romantik bir yönü, boş olan ama boş olarak değer kazandırılan umutlar vardır. Tüm bu taraf, gelecekle ilişki, umutla ilişki, işte tüm bunlar son buldu. Sonra ayrıca tümden evrensel olan var — XX. yüzyılda hayatımın anlamı —, ben onu kendi kendime temsil etmeye çalışıyorum; bu beni XX. yüzyıldan

(1) Sartre'ın iki romanının kahramanları, (Ç. N.)

uzaklaştırıyor. XX. yüzyıla ait yaşantılar XX. yüzyılda yargılanabilecek, yerlerine oturtulabilecektir. Bunlar ve şöylesi daha binlerce şey var: ekonomi bilgileri, aynı zamanda benim yaşantıma da giren, şöyle ya da böyle onu değiştiren — ve bu yüzden de onunla birlikte mahvolma tehlikesiyle karşı karşıya olan — insan bilgileri. Bunlar tüm yaşantılar üzerinde etkili olan, bu açıdan evrenseli temsil eden yasalardır da. Bu yasalar XX. yüzyılla ve XXII. yüzyılla değişeceklerdir. Fakat bizi anlamaya yardım edeceklerdir. Tüm bunlar benim hissettiğim, kısmen yakaladığım, ister gelecekte, ister şimdiki zamanımdan sonrada imgelediğim bir evrensel çizgidir. Bu bilgiler kümesi durağandır, benim kafamdadır çünkü ben burada, XX. yüzyıldayımdır, fakat olgusal olarak kafamdadırlar çünkü bunlar vardır da ondan; bunlar geceleyin çarptığımız bir kayayı keşfetmemiz gibi keşfedilmesi gerekli yasalardır.

S.de B. — Altmış yaşınızdan beri öğrendiğinizi mi söylemek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Bir yaşımdan beri.

S.de B. — Tamam, ama ben size altmış yaşınızdan bu yana genişlemeyle ne kastettiğinizi sormuştum.

J.-P. S. — Bilgi kazanmayı sürdürüyorum, elbet. Ama edindiğim bilgiler kitaplarda oldukları kadar kafamdadırlar da, çünkü ben onları geliştiririm, onları bende olan öteki bilgilerle bağlamaya çalışırım. Evrenseldirler, yani yalnızca sonsuza varan durumlara uygulanmakla kalmaz ayrıca zamanı da aşarlar; bir gelecekleri vardır, başka koşullarda sonraki yüzyılda karşımıza çıkacaklardır. İşte bu yönleriyle bile bir tür bana geleceklerini vermektedirler. Bu geleceği herhalde biçimsel bir durumda vermektedirler. Edinmiş olduğum ve beni tanıtlayan bilgiler aynı zamanda geleceğe aittir ve beni tanıtlayacaklardır da. Böylece, bilincimi yitirmiş de bulunsam ben varım ve var olacağım.

S.de B. — Bu bilgilerin neler olduğunu belirginleştirebilir misiniz?

J.-P. S. — Güç iştir bu, çünkü tüm bilgiler söz konusudur. Örneğin Victor ve Gavi'yle ortaklaşa yazdığım son küçük kitap bundan başka bir şey değildir. Orada şimdiden

söz edilir, ama gelecekten, devrimci gelecekten, onu oluşturacak koşullardan da söz edilir.

S.de B. — Başka anlatımla şimdiyedek sahip olmuş bulunduğunuz bir dünya görüşünden, dünyayı anlama düşüncesinden daha geniş, daha geçerli olanına sahip olduğunuz izleniminde misiniz?

J.-P. S. — Evet, ama bunun altmış yaşında başladığını söylemek gerekir. Her türlü zamandan başlar, durmadan genişler.

S.de B. — Daralma da, öyleyse, bazı tasarıların daralması olmalı, örneğin artık roman yazmamak gibi.

J.-P. S. — Evet, beni yorduğu için artık büyük gezilere çıkmamak gibi. Aslında bu, ihtiyarlığın ve herkes için kaçınılmaz olan hastalığın daraltımıdır. Ölüme doğru bu ağır ilerleyiş, bana ölümün ötesinde bir gelecek yaratan evrensel bilgi kümesi altında sadece nokta nokta bir çizgi gibi verilmektedir. O zaman, yaşantımı sona doğru bir dizi paralel ve düz çizgi biçiminde betimleyeceğim; bunlar da benim bilgilerim, eylemlerim, bağlantılarım olacak ve bu da geleceğin şimdiki zaman olduğu, beni şimdiki zaman kadar tanıtlayan bir evreni temsil edecektir açıkça. Sonra bunun altında, her an olup biteni ve benim sonumun dışında fazla geleceği olmayanı nokta nokta olarak göstereceğim, bunlar da: her anın bu gerçek yaşantısı, iç organlarımı değiştirebilecek hastalıklar, tüm hayatımda eksik kalan bilgilerin, bugün daha da tehlikeli olabileceği, v.b. Bu benim ölümümün ta kendisidir, ama ben onu nokta nokta halinde çiziyorum. Daha üstüne de, geleceği zorunlu olarak sürükleyen bu bilgiler ve bu eylemleri yerleştiriyorum.

S.de B. — Ne demek istediğinizi anlıyorum. Fakat yaşantınızı şimdi bir başka açıdan ele alalım. Ona, benim kendiminkine **Tout compte fait**'nin baş tarafını yazarken bakmaya çalıştığım gibi bakmanızı isterdim. Yani yaşantınızda şans olarak, raslantı olarak, özgürlük anı olarak, bu özgürlüğe engel olarak neler oldu? Ve tabii önce — öyle olduğuna benim gerçekten inandığım biçimde, sizin varlığınızın tümünden, yaptığınızdan, olduğunuz kişi olmaktan dolayı memnunluk duyduğunuzu var sayarsak — size oldu-

ğunuz kişi olma şansını veren şeylerin neler olduğunu düşünebilmektesiniz?

J.-P. S. — En büyük şansımı, yadsınmaz bir biçimde üniversiter bir ailede doğmuş olmamda, yani çalışma, tatil, güncel yaşantı hakkında belli anlayışları olan, bana yazmak için iyi bir çıkış noktası sağlayabilen bir tür entellektüel aileye sahip olmamda aramak gerekir gibi geliyor bana. Açıktır, daha etrafıma bakmayı öğrenir öğrenmez ailemin koşulunu ve dolayısiyla benimkini, öteki birçok toplumsal koşul arasından biri gibi değil de toplumsal koşulun ta kendisi olarak aldım. Yaşamak demek toplumsal yaşamak; toplumsal yaşamak demek dedem ve anneannem ya da annem gibi yaşamaktı. Bu bakımdan, **Les Mots**'da da betimlediğim üzere, daha baştan özellikle kitaplar üzerinde çalışan, öğrencileri olan bir dedenin evinde yaşamış olmak gerçekten çok önemli oldu. Eğer bir babam olsaydı, tabii çok göze görünür, çok dakik bir mesleği olacaktı. Ben doğduğumda dedem emekli olmuş, ya da olmak üzereydi. Kendisinin bir okulu vardı. Yüksek Toplumsal İncelemeler okulunda bir almanca dersi verirdi. Bir mesleği vardı demek ki, ama bu meslek uzaktı artık. Enstitü'de yapılan kutlama eğlenceleriyle tanışıyordum. Kısacası, onun çalışma hayatından sadece dinlenme anlarını ve öğrencilerini akşam yemeğine çağırdığında işinin öğrencilerle ilişkisini tanımaktaydım.

S.de B. — Hayatını kazanmak için gerekli bir mesleğin bilincine varmama olayının sizin için nasıl bir önemi oldu?

J.-P. S — Büyük oldu, çünkü bu olay yapılan işle, onu yapmak için alınan para arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırıyordu. Bu kutlamalı yaşantı, dedemin öğrencileriyle arasındaki arkadaşlık ilişkilerine benzer ilişkilerin oluşturduğu yaşantıyla, onun ay sonunda aldığı para arasındaki bağıntıyı görmüyordum. Tabii bunun sonucu olarak, yaptığımla kazandığım arasındaki ilişkiyi, hatta öğretmenken bile, hiçbir zaman iyi bir biçimde görmemişimdir. Yazdığım kitaplarla, her yılın sonunda yayıncımdan aldığım para arasındaki ilişkiyi de hiçbir zaman açık seçim görmemişimdir.

S.de B. — Öyleyse öğretmenliği bir çeşit serbest seçim, fakat sizin için istenmiş olana uyan bir seçim olarak değerlendirebiliriz. Çocuklukta ya da gençlikte bu özgürlüğün daha tek başına gibi ortaya çıktığı anlar görüyor musunuz? Hayatınızın tüm bu ilk bölümünde tamamen kişisel girişkenliklerde bulunduğunuz izlenimine sahip oldunuz mu?

J.-P. S. — Bunu söylemek güç.

S.de B. — Yazma olayında, örneğin.

J.-P. S. — Yazma olayı belki pek o denli de kişisel olmadı sekiz yaşımdayken. **Les Mots**'da dediğim üzere, özellikle, daha önce yazılmış metinleri kopya ettim, yeniden uydurdum. Yine de benden gelen birşey vardı. Bu kitapları yazan olmak istiyordum. Orta ikiden sonra üvey babam ve annemle La Rochelle'e gittim ve orada, hiçbirşey benim yazma seçimime uygun düşmüyordu. Paris'te, benimle aynı seçimi yapmış küçük arkadaşlarım vardı; La Rochelle'de yazar olmayı isteyen tek kişi yoktu aralarında.

S.de B. — Ama orada yine de yazıyordunuz, değil mi?

J.-P. S. — Yine de yazıyordum, yapıtlarım için, kendilerine birkaç sayfa okuduğum ve tabii beni güzelce alaya alan küçük arkadaşlarımdan başka okuyucu kitlesi bulamasam da.

S.de B. — Ya evde, size cesaret veren olmuyor muydu?

J.-P. S. — Kesinlikle hayır.

S.de B. — Özetle, yazmak sizin için bir tür yalnızlık ve özgürlük öğrenimiydi.

J.-P. S — Orta üçte yine yazdım; lise bir ve ikide çok daha az ve belki de hiç. Yazarlık yapan kimseyi komşularınca okunmayan, tanınmayan bir bahtsız gibi görüyordum. Ün ona ancak ölümünden sonra geliyordu. Arkadaşlarımın olası ya da gerçek düşmanlıklarını hissede hissede yazıyordum. O dönemde demek yazarı zavallı bir lânetli şeytan gibi görmekteydim. Romantiklik yaptım.

S.de B. — Ölüm hakkında çok kısa deyişle gayet sakin bir görüşünüz var.

J.-P. S. — Ölümün yaklaşması ne de olsa bir dizi yok-

sunluk biçiminde kendini gösteriyor. Örneğin, bildiğiniz gibi yaman bir içkiciydim, hayatımı renklendiren birşey de, hani öznel nedenler yüzünden bile olsa sıkıntıda olduğum zamanlar geceyi bol bol içerek kapatmaktı. Bu, yokoldu. Yokoldu, çünkü doktorlar onu yasakladı. Onlara kafam kızmıyor da değil, ama dediklerine göre yine de uyuyorum. Şu halde, herşeyin elimden alınmasından önceki, tabli bu ölüm olacaktır, şeyler gibi yoksunluklar vardır. Hem, ihtiyarlığın kendini göstermesinden başka birşey olmayan şu dağılma olgusu var ortada. Yani, bir tek insan oluşturması gereken bir ben sentezi fikrine gayet açık seçik sahip olmak yerine, bir sürü etkinlik içinde, ufak tefek şeyler içinde bir dağılmadır gidiyor. Sentez başlamıştır ama hiçbir zaman tamamlanmamıştır. Ben tüm bunları hissetmekteyim, öyleyse on yıl öncesinden daha az rahat bir haldeyim. Fakat ölüm konusuna değinirsek, belli bir anda ortaya çıkacak benim de beklediğim ciddi bir şey olarak bende korku uyandırmıyor, bana doğal görünüyor. Doğallığı, kültürel hayatımla terslik içinde olmasında. Ne de olsa doğaya dönüş ve benim de doğa olduğumun bir olumlamasıdır. Öte yandan, şu yeni görüş açısıyla bile, yıllar yılı haşır neşir olduğum ölümsüzlük yanlışlığıyla bile, hayatımdan anımsadığım kadarıyla bana geçerli birşeymiş gibi görünmektedir. Bu bir tür ölüm öncesi görüş açısıdır, tam olarak ölümün görüş açısı değil ama ölümden önceki bir görüş açısıdır. Şimdiyedek yapmış olduklarımdan hiçbirşeye karşı esef duymuyorum. En büyük hatalarım bile bana bağlıdırlar beni bağlarlar, ben onlardan çoğu kez başka yıkımlarla sıyrılmışımdır.

S.de B. — Gerçi bu başka bir konu ama yaptığınız en büyük yanlışlıklar olarak neleri düşündüğünüzü bilmek benim için ilginç olurdu.

J.-P. S. — Haa bakın! şu an için pek öyle özellikle anımsadığım yok. Ama sanırım olmuştur.

S.de B. — Hatalar diyelim, herhalde hatalar yapıldığı kesindir.

J.-P. S. — Hatalar, evet. Kısacası, bunun yıkılmakta olan bir yaşam olduğunu söyleyebilirim. Bu bakımdan, in-

san hayatı, başladığı biçimde bitiş noktası diyebileceğimiz bir nokta ile sona ermez. Daha çok bu...

S.de B. — Liyme liyme olur gider.

J.-P. S. — Kendi kendine dağılır, liyme liyme olur. Bu durumda eğer ben bu liymeleşmeyi bir yana bırakırsam — bundan da yakınıyor değilim çünkü bu herkesin yazgısıdır — otuzla altmış arasında kendimi kendi ellerimde tuttuğum, daha başlama noktasında ne isem ondan çok da farklı olmadığım bir dönemin olduğunu düşünmekteyim. Bu dönemde bir süreklilik olmuştur diyebilirim hattâ; bu dönemde özgürlüğümü, uygun biçimde olmak koşuluyla, ne istiyorsam onun için kullandım; bu dönemde birtakım düşüncelerin yayılmasına emek verdim, yardım edebildim; bu dönemde istediğimi yaptım, yani: yazdım, bu benim yaşantımın özü oldu. Yedi sekiz yaşımdan bu yana istemiş olduğum şeyde başarıya ulaştım. Hangi ölçüde başarıya ulaştım onda? Bunu bilemem, ama istediğimi yaptım, dinlenen, okunan yapıtlar verdim. Bundan dolayı öleceğim an, birçok insan gibi şöyle diyerek ölmeyeceğim: «Ah be! şu hayatı yeniden yaşayabilseydim, onu başka türlü yaşardım, elden gitti, boşa harcadım ömrümü!» Hayır. Kendimi tümüyle kabul ediyorum ve kendimi apaçık bir biçimde olmak istediğim gibi hissediyorum. Hattâ, bir gerçekti, geçmişe, çocukluğuma yahut gençliğime geri döndüğümde, yaptığımdan daha azını istemiş olduğumu görürüm. Başka bir ün anlayışım vardı, onu küçük bir okuyucu kitlesi için, bir elit tabaka için imgeliyordum ben, oysa nerdeyse herkese ulaşmış bulunuyorum. Bu nedenle öleceğim zaman, doyumlu öleceğim. On yıl sonra değil de o gün ölmekten hoşnutsuz olarak belki, ama doyumlu olarak. Ayrıca ölüm şu anadek hiçbir zaman yaşantım üzerinde ağırlığını hissettirmedi ve olasıdır ki bundan böyle de hissettirmeyecek. Bu bölümü de böylece bitirmek istiyorum.

S.de B. — Evet, ama benim sormak istediğim bir soru daha var: Ölümden sonra hayata dönüş, ruh, bizdeki ruhsal bir ilke, örneğin hıristiyanların düşündükleri cinsten bir hayata dönüş düşüncesi aklınızdan bir an için olsun şöyle bir gelip geçmedi mi hiç?

S.de B. — Bu öğretmenlik mesleği özgür bir seçim mi olmuştur, yoksa ailece öne sürülen birşey mi? Çünkü konuşmamızın burasında tam da özgürlükten, seçimden, v.b. söz etmemiz gerek.

J.-P. S. — Bu hayli karışık. Sanıyorum, dedeme göre benim öğretmen olmam gerekliğinden daha doğal birşey yoktu. Büyük oğlu öğretmen değil mühendis olmuştu; ama küçük oğlu öğretmen olmuştu, halen de öyleydi; ona göre benim gibi bunca yetenekli bir çocuğun, kendisi gibi öğretmen olması doğaldı. Ama kabul etmek gerekir ki, eğer benim başka kesin bir mesleki yönelimim olsaydı — örneğin yüksek mühendis ya da Deniz Kuvvetleri mühendisi — onu seçmekte beni serbest bırakırdı. Fakat ben öğretmen olma yöneliminde kendimi serbest bıraktım, çünkü bu aydın kesiminde, kendilerinden biri olmayı kurduğum romancıların, yazarların kökünü, kaynağını görüyordum. Öğretmenlik mesleğinin insan hayatı hakkında önemli bilgiler verdiğini ve kitabın yazılmak için önemli bilgiler gerektirdiğini düşünüyordum. Öğretmen olması ve öğrencilerininkini düzelmesi sırasında kendisi için bir üslup oluşturan Edebiyat öğretmeniyle, bu öğretmenin böylelikle incelemiş olduğu üslubu, kendine ölümsüzlük sağlayacak bir kitap yaratmak için kullanması arasında bir ilişki görüyordum.

S.de B. — Şu halde sizi öğretmenliğe iten bu ailesel oluşumlarla kendi isteminiz arasındaki bir uyuşum olduğunu söyleyebiliriz?

J.-P. S. — Evet, eğer buna bir uyuşum adı verilebilirse, çünkü insan çöpçü ve yazar olabilir. Öğretmen olma olayıyla yazma olayı arasında ancak ikincil derecede ilişki vardır. Ama ben o uyuşumu seçtim. Yeni dünyayı dedemin mesleği aracılığıyla ve kendi öz yazma istemim aracılığıyla gördüm. «Yazacaksın» diyen dedem olduğuna göre bunlar birbiriyle bağlaşık oldu. Zaten de yalan söylüyordu, çünkü yazmam umurunda değildi, öğretmen olmamı istiyordu. Ama ben bunu çok ciddiye alıyordum ve sonuç olarak, kuşkusuz tüm öğretmenlerden üstün olan benim öğretmen dedem sanki kendisi yazmışmış gibi bunu bana söylüyordu.

J.-P. S. — Sanırım geçmiştir, ama daha çok nerdeyse doğal bir olgu gibi. Ta bilincin yapısından gelen, artık hayatta olmayacağım bir anı imgelemenin bana verdiği sızı. Bilinçte imgelenen tüm gelecek yine bilince götürür. Bilincin artık olmadığı bir anı imgelemek olanaksızdır, ama imgelemek olayı yalnız şimdideki bilinci değil, gelecektekini de içerir. Bu nedenledir ki ölümü düşünmedeki güçlüklerden biri, bence, işte bu bir bilinçten sıyrılabilme olanaksızlığıdır. Örneğin, ben kendi cenaze törenimi imgeliyorsam kendi cenazemi imgeleyen ben kendimimdir; sokağın köşesine gizlenmişimdir yani ve tabutumun götürülüşünü seyretmekteyim. Şu halde, gençliğimde on beş yaşımdayken buna benzer daima var olacak bu hayatı tasarlamak yönünde bulanık bir eğilimim olmuştur, çünkü gayet basit anlatımla, geleceği imgelediğimde, onu görmek için kendimi de onun içinde imgeliyordum, ne ki tüm bunlar pek birşey sayılmaz. İşin aslında, bir tanrı-tanımaz olarak ölümden sonra hiçbirşeyin olmadığına inanmışımdır, meğer ki bir yarı-hayatta kalış gibi gördüğüm ölümsüzlük olsun.

S.de B. — Tanrı-tanımazlığınızın sizde nasıl doğduğunu ve geliştiğini bilmek isterdim.

J.-P. S. — **Les Mots**'da açıkladığım gibi sekiz, dokuz yaşlarıma doğru Tanrı'yla aramda gerçekten bir kulluk ya da anlayış ilişkisi değil de iyi komşuluk ilişkileri vardı yalnızca. Kendisi oradaydı, güya evi ateşe verdiğim gün olduğu üzere zaman zaman kendini gösteriyordu.

S.de B. — O da nesi, evi ateşe mi verdiniz?

J.-P. S. — **Les Mots**'da kibrit kutularını nasıl elime alıp durduğumu, nasıl ateşe verdiğimi, ama zaten ufak çapta birşeydi, anlattım. Tanrı ara sıra sahiden de bana bakıyordu; bir bakışın beni sarıp sarmaladığını betimlerdim. Ama yine de tüm bunlar, sisli bir biçimde, din dersiyle, aslında yanlış olan, bu içe doğuşun ders halinde sunulmasıyla fazla da ilişkili olmaksızın bende olan izlenimlerdi. Derken, oniki yaşlarımda olduğum sıralarda, ailemin biraz kent dışındaki bir yerde bir villa kiralamış oldukları La Rochelle'de güzel bir gün, sabah vakti, kız lisesine giden komşularım üç Brezilyalı kızla, küçük Machado'larla birlikte

tramvaya binmek için kendilerini bekliyordum. Hazır olmalarını bekleyerek, topu topu birkaç dakikacık evlerinin önünde geziniyordum ki bu düşünce birden kafama saplanıverdi. Nereden geldi, nasıl o an beni yakaladı bilmiyorum; birden kendi kendime şöyle dedim: Tanrı yok be! Kuşkusuz daha önce, Tanrı konusunda yeni düşünceler edinmiş olmalıydım ve sorunu kendime göre çözümlemeye başlamış olmalıydım. Ama, her ne hal ise işte o gün küçük bir içe doğuş biçiminde, bunu çok iyi anımsıyorum, kendi kendime «Tanrı yoktur» dedim. Bunda çarpıcı olan, benim bunu onbir yaşımda düşünmüş olmamdır ve o gün bu gündür ben bu soruyu kendime bir daha sormadım, yani altmış yıl boyunca.

S.de B. — Bu sezginin doğuşundan önce hangi çalışmayı yaptığınızı az daha belirgin olarak ortaya koyamaz mısınız?

J.-P. S. — Kesinlikle hayır. Öyle ki, oniki yaşımdayken, bunu hiçbir öncelikli düşünce içinde olmaksızın bir besbellilik şeklinde bana görünüveren bir gerçek diye değerlendirdiğimi çok iyi anımsıyorum. Bu, elbette bir yanılgıydı, ama olup bitenleri benim kendi gözümde canlandırışım hep böyle olagelmiştir: birdenbire çıkıp geliveren bir düşünce, ortaya çıkıveren ve hayatımı belirleyen bir sezgi. Sanıyorum küçük bayan Machado'lar kapıda göründüğü an kafama da çakan bir düşünce. Sonra ertesi gün ya da daha ertesi gün onu kuşkusuz yeniden düşünmüş ve Tanrı'nın olmadığını açıkça söyleyip durmuşumdur.

S.de B. — Peki, bu açınlamanın sizin için bazı sonuçları oldu mu?

J.-P. S. — O anda ve çok da belirleyici değil; davranışım başka ilkelere, başka isteklere bağlıydı; özellikle arkadaşlarımla ilişkiler kurmak istiyordum. Sonra, kız lisesinde kendisiyle buluşmak istediğim bir kız da vardı. Katolik dinine bağlılığım yoktu, daha önceleri kiliseye de gitmiyordum. sonra da gitmedim. Bu bakımdan olayın o andaki yaşantımla belli hiçbir ilişkisi olmuş değildir. Tanrı yok diye yakındığımı ve şaşırdığımı anımsamam. Bana anlatılanları ve insanların inandığı bu şeyleri bir şaka gibi alıyordum ve

ben bunların yanılgı olduğunu anlamıştım. Tabiatıyla tanrı-tanımazlardan haberim yoktu çünkü benim ailem yerli yerince, anıyla şanıyla inançlı bir aileydi.

S.de B. — Peki, saygı duyduğunuz, pekâlâ sevmekte olduğunuz ailenizle bunca önemli bir noktada çelişkide olmak sizi rahatsız etmiyor muydu?

J.-P. S. — Valla, pek etmiyordu. Yine **Les Mots**'da, ailemin düşünceleriyle büyük çelişki içinde olan bir yığın küçük kişisel düşünceyi kendi kendime çoktan nasıl oluşturmuş bulunduğumu açıklamaya çalıştım. Biraz sırf kendim için düşünüyordum. Gerçek ise, bana gerçek olarak görünendi. Dedemin başkalarının düşünceleri, anlayışları olduğunu söylediği birşeye oldukça az inanıyordum. İnsanın kendi öz düşüncesini kendi kendine bulması gerektiğini düşünüyordum; o da bana aynı şeyi söylüyordu zaten, fakat benim anladığım derinlik ölçüsünde kavramıyordu bu düşünceyi.

S.de B. — Ya büyüyüp de Paris'e geldiğinizde, değişti mi o zaman tanrı-tanımazlığınız, hiç sarsıntıya uğradığı ya da aksine güçlendiği oldu mu?

J.-P. S. — Bir bakıma güçlendi tabii. Özellikle idealist bir tanrı-tanımazlıktan maddeci bir tanrı-tanımazlığa geçtiğimi sanıyorum ve bu da Nizan'la yaptığım konuşmalardan sonra oldu özellikle. İdealist tanrı-tanımazlığı açıklaması güç. Ama ben «Tanrı yoktur» dediğim zaman, sanki dünyada yer alan bir düşünceden sıyrılmış gibi olmuş ve onun yerine tüm düşüncelerimin çerçevesi içine zihinsel bir yokluk, bir yitirilmiş düşünce getirip koymuştum. Tabii sonuçta bu, sokakla, ağaçlarla, üzerinde insanların oturduğu bankla ancak pek az bir dolaysız ilişki ortaya koymuş oluyordu. Bu, dünyanın bir parçasına dokunmaksızın yitip giden bireşimli bir büyük düşünceydi. Derken Nizan'la konuşmalarım, kişisel akıl yürütmelerim beni yavaş yavaş bir başka şeye, dünya üzerine bir başka düşünceye vardırdı. Bu yeni düşünce eskisi gibi yitip gitmesi, beni içersinde Tanrı'yı göreceğim bir cennetle ilintili kılan birşey olmayıp tek gerçek olan bir düşünceydi. Tanrı'nın yokluğu her yerde okunmalıydı. Herşey yalnızdı ve özel-

likle insan yalnızdı. Bir mutlak gibi yalnızdı. İnsan dediğin bir garip şeydir. Bu bana yavaş yavaş göründü. Bir kez, bu, dünyada yitip gitmiş ve bunun sonucu her yandan sanki tutuklanıp dünya içine kapatılmışcasına dünyayla çevrilmiş bir yaratıktı. Ayrıca, bu dünyayı bireşimleyebilen ve kendisi dünyamn karşısında ve dışında bulunmakla beraber onu kendi nesnesi gibi görebilen bir yaratıktı da. İşte bu dışarılık ve içerilik ilintisidir insanı oluşturan. Anlıyor musunuz demek istediğimi?

S.de B. — Evet, gayet iyi anlıyorum.

J.-P. S. — İşte bunu kendime kanıtlamak için birkaç yılımı harcadım. Açıktır onu sadece bir içinde gibi yahut sadece bir dışında gibi alıvermek çok daha kolaydır. Her ikisinin de var olmasının ve bunların birbiriyle çelişmesinin zorluğudur onun derin ve birincil çelişkisi. O halde ben orada, örneğin Tours kentinde bir kahvenin masasında oturmuş iken ve Tours'un dışında değilken, ama aynı zamanda, yine Tours'da kalarak, kıpırdamadan, fakat sadece oradaki varlığımla tanımlanan bir nesne olmayı da reddederek, dünyayı bir bireşim gibi görebiliyordum, yani beni çeviren ve benim görmekte olduğum nesnelerin tüneli olarak, başka nesnelerin de ötesinde Heidegger'in dediği gibi ufukları görebiliyordum. Kısacası, dünyayı bu ufukların, nesnelerle de oluşturulmuş bulunan bir bütünü olarak kavrayabiliyordum.

S.de B. — Felsefe bölümünde, ilk ve asıl Enstitü hazırlık sınıflarında ve Eğitim Enstitüsü'nde öğretmen çıkana değin felsefe öğrenimlerinizin tanrı-tanımazlığınızla bir ilişkisi oldu mu? Bunlar onu güçlendirdi mi, ya da en azından bunlar o konuda kanıtlar sağladı mı?

J.-P. S. — İlk Enstitü hazırlık sınıfında, hâttâ asıl hazırlık sınıfında da felsefe okumaya karar verdim. Ama o sıralarda ben Tanrı'mn olmayışı konusunda kesinlikle kanı sahibiydim zaten: benim asıl istediğim, benim nesnel varlığımın farkına vardıracak bir felsefeydi, buradaki «benim» sözü insanın anlamında, yani benimkisi kadar sizin nesnenizin, insanoğlunun nesnesinin, anlamında alınmıştır elbet. Yani insanın dünya içindeki ve dışındaki kendine ait öz varlığı, tabii Tanrı'sız dünyada olmak üzere. Ben bunun

yeni bir girişim olduğunu da sanıyordum zaten, çünkü Tanrı-tanımazların çalışmalarından pek haberim yoktu. Zaten az felsefe yapmışlardır onlar, tüm büyük filozoflar az çok dinsel inanç sahibidir. Bu farklı dönemler için farklı anlamlara gelmekte. Spinoza'nın Tanrıya inancı Descartes'ın ya da Kant'ınkiyle aynı değildir. Fakat bana öyle geliyordu ki büyük bir Tanrı-tanımaz, ama gerçekten Tanrı-tanımaz felsefenin, felsefe alanında yeri boştu. Ve işte bu yönde çalışmaya çaba göstermek gerekiyordu şimdi.

S.de B. — Yani insanın bir felsefesini yapmak istiyordunuz, kısacası.

J.-P. S. — Evet, maddesel bir dünyada insanın bir felsefesini yapmak.

S.de B. — Tanrı-tanımaz olmayan arkadaşlarınız — tabii yine gençlik çağlarınızda kalmak istersek — evet bu tür arkadaşlarınız oldu mu? Onlarla ilişkileriniz nasıldı? Bu durum sizi rahatsız ediyor muydu, onları ediyor muydu?

J.-P. S. — Rahatsız etmek uygun sözcük olmuyor. Tatlı bir çocuk olan ve çok sevdiğim Laroutis'le aramız çok çok iyiydi, bilmiyorum şimdi ne oldu kendisine. E tabiatıyla bu konu araya bir mesafe sokuyordu. Aynı şeylerden söz ederdik ama tümden aynı biçimde konuşmadığımızı gayet iyi hissederdik. Laroutis'in bir kadeh birşey içmesi şaşılası denli benimkisine benzerdi, ama yine de aynısı değildi.

S.de B. — Bu arkadaşlar arasında sizi Tanrı'nın varlığına kandırmaya, dinsel inanca çekmeye demiyorum, sadece bunu kanıtlamaya çalışanlar oldu mu?

J.-P. S. — Hayır, hiçbir zaman. Ne olursa olsun, gördüklerimin dinsiz mi, hıristiyan mı olduklarını ben ya bilmiyordum, yahut da eğer biliyorsam, bunlar ağzı son derece sıkı kimselerdi, çünkü Eğitim Enstitüsünden olmaları nedeniyle entellektüel kişilerdi. Bu durumda karşılarındaki insanların doğru dürüst bir inancı olmadığını yahut az inançlı olduğunu yahut inanmadığını ve herkesin kendine göre başının çaresine bakması gerektiğini; kendilerine gelince, kendilerinin sadece orada bulunmak ve herhangi bir bilinci incitebilecek birşey yapmamak, birşey söylememek

zorunda olduklarını düşünürlerdi. Öyle ki beni hep kendi halime bırakmışlardır.

S.de B. — Çok içten bir biçimde hıristiyanlarla tanıştığınız bir sıra oldu, tutsak kampında olduğunuz sıralar. En iyi dostunuz bir papazdı hâttâ.

J.-P. S. — Evet, aslında büyük ölçüde papazlarla görüşüyordum orada. O sırada, o kampta, rastladığım tek aydınları bu papazlar oluşturmaktaydı. Hepsi değil, ama her halde dostum cizvit Feller ve o günlerden beri de zaten dinsel görevden ayrılıp evlenen papaz...

S.de B. — Rahip Leroy?

J.-P. S. — Rahip Leroy. Aydın olarak, her zaman benim düşündüğümü olmasa da benimle aynı şeyler üzerinde düşünen insanlar orada sadece onlardı, öyle ya aynı şeyler üzerinde kafa yormak bile ortak bir bağ oluyordu. Öyle ki, Rahip Leroy'yla ya da rahip Perrin'le yahut da cizvit Feller'le, tutsak köylülerle yapabildiğimden çok daha iyi konuşuyordum.

S.de B. — Peki sizin dinsizliğiniz onları rahatsız etmiyor muydu?

J.-P. S. — Göründüğü kadarıyla hayır. Rahip Leroy gayet içtenlikle eğer cennette bana da bir yer vermeyi çok görürlerse kendisinin de oradan bir yer almayı kabul etmeyeceğini söylemekten kendini alamamıştı. Fakat besbelli bu yerin bana çok görülmeyeceğini veya ömrüm içinde ya da ölümümden sonra Tanrı'yı tanımayı öğreneceğimi düşünüyordu. Şu halde o bunu aramızda uzaklaşıp gidecek bir sınır gibi alıyordu. Sonunda yitecek bir ayrım.

S.de B. — Peki, **L'Etre et le néant**'ı yazdığınızda bir inanç özlemiyle mi yoksa felsefi yönden Tanrı'ya inançsızlığınızın haklılığı ortaya çıktığı için mi yaptınız bunu?

J.-P. S. — Evet, elbette, inanmazlığımın doğruluğunu göstermek gerekiyordu; ben Tanrı'nın «kendisi için kendi kendinde» var olması gerektiğini, yani bir sonsuz kendisi-için'i barındıran bir sonsuz kendi-kendine'liği ve, bu «kendisi için kendi-kendinde» kavramının da kendi başına çelişkili olduğunu ve Tanrı'nın varlığına bir kanıt teşkil edemeyeceğini göstermeyi denedim.

S.de B. — Aksine Tanrı'nın var olmayışına bir kanıttı.

J.-P. S. — Tanrının var olmayışına bir kanıt getiriyordu.

S.de B. — Evet.

J.-P. S. — Tüm bunlar, Tanrı kavramı etrafında dönmekteydi. Bu, benim ta küçükken Tanrı'nın varlığını reddedişimin aslında gerçek nedenleri olmayan nedenlerinin L'Etre et le néant'da bir sergilenmesiydi. Gerçek nedenler, Tanrı'nın varlığının olanaksız oluşunun falanca filanca nedenleri üzerindeki tezlerden çok daha doğrudan ve çocukcaydı — çünkü oniki yaşındaydım.

S.de B. — Bir yerlerde Tanrı-tanımazlığın uzun nefesli bir çalışma olduğunu ve sizin bunu sonunadek götürdüğünüzü söylemekte azıcık zorluk çekilebileceğini söylemiştiniz. Bununla tam olarak ne demek istiyordunuz?

J.-P. S. — Tammen, idealist Tanrı-tanımazlıktan maddeci Tanrı-tanımazlığa geçişin güç olduğunu. Uzun bir çalışmayı gerektirir bu. Size idealist Tanrı-tanımazlıkla ne anladığımı söylemiştim ben. Bu bir düşüncenin, reddedilen, üzeri çizilen bir düşüncenin, ama bir düşüncenin, Tanrı düşüncesinin yoklanışıdır. Maddeci Tanrı-tanımazlık evrenin Tanrı'sız görülüşüdür, eh kuşkusuz bu iş, bu bir düşüncenin yoklanışından varlık hakkındaki bu yeni kavrama geçiş elbette uzun soluklu bir iştir. Söz konusu olan varlık, şeylerin içinde bırakılan, şeylerin dışına, onları seyreden ve onların varlığını sürdürten tanrısal bir bilincin içersine atılmayan bir varlıktır.

S.de B. — Tanrı'ya inanılmasa bile dünyayı bir görme biçimi vardır demek istiyorsunuz...

J.-P. S. — Tanrı'ya inanılmasa bile, bizde yer eden ve dünyayı bize ilâhi görünüşlerle gördürten Tanrı düşüncesinin ögeleri vardır.

S.de B. — Ne örneğin?

J.-P. S. — Bu insanına göre değişir.

S.de B. — Sizin için diyorum ben?

J.-P. S. — Ben, kendimi yeryüzünde görünüveren bir toz parçası gibi değil de, beklenen, oluşumuna meydan verilen, biçimi önceden düşlenen bir varlık gibi hissederim.

Sözün kısası, yalnızca bir yaratıcıdan gelebilirmiş gibi olan bir varlık olarak ve işte beni yaratmış olabilecek böyle bir yaratıcı eli düşünmek beni Tanrı'ya götürür. Doğaldır ki, kendimi düşündüğüm her zaman bulup çıkardığım açık ve belirgin bir düşünce değildir bu: benim öteki birçok düşüncemle çelişir; ama bulanık halde oradadır. Ve de ne zaman kendimi düşünsem çoğunlukla başka türlü düşünememekten ötürü biraz böyle düşünürüm. Çünkü her bir insandaki bilinç kendi oluş biçimini haklı çıkartır ve o derece derece oluşmuş ya da bir dizi raslantıdan yapılmışcasına kendini ortaya koyan bir bilinç olmayıp, tersine aralıksız biçimde orada yer alan, biçimlendirilmemiş, yaratılmamış, sadece tümden ve sürekli olarak oradaymış gibi görünen bir gerçektir. Zaten bilinç de, dünyanın bilincidir, bundan dolayı bilinç mi yoksa dünya mı demek yerindedir pek bilinemez ve dolayısıyla insan kendini yeniden gerçeğin içinde bulur.

S.de B. — Dünyada raslantısal olarak bulunmama izlenimini bir yana bırakırsak, Tanrı'nın izleri başka alanlarda, örneğin ahlâk alanı gibi, var mı?

J.-P. S. — Evet; ahlâksal alanda Tanrı'nın varlığından bir tek şey alıkoydum ki o da mutlak kavramlar olarak İyilik ve Kötülüktür. Tanrı-tanımazlığın bilinen yaygın sonucu İyiliğin ve Kötülüğün yokoluşudur, bu bir göreceliktir, örneğin ahlâk ölçütlerinin gözönüne alınmasında, bunların veryüzünde gözönüne alındıkları noktalara göre değişebilir olmasıdır.

S.de B. — Ya da, öyleyse Dostoyevski'nin şu sözü: «Eğer Tanrı yoksa, herşeye yol açıktır.» Siz de bunu düşünüyor değil misiniz?

J.-P. S. — Bir anlamda onun ne demek istediğini anlıyorum, ve de bu soyut olarak doğrudur, ama öteki anlamda insanı öldürmenin kötü olduğunu anlıyorum. Doğrudan doğruya, kesinlikle kötü, bir başka insan için kötü, bir kartal ya da aslan için kötü değil kuşkusuz, ama bir insan için kötü. Doğrusunu isterseniz ahlâkın ya da insanın ahlâksal etkinliğinin görece içinde bir mutlak olduğunu düşünüyorum. Tümden insan olduğunu söyleyemeyeceğimiz

ama dünyanın içindeki sorunlarıyla dünyadaki insan olan görece oluş vardır. Sonra, bu sorunlar konusunda öteki insanlara değgin olarak aldığı kararın kendisi olan mutlak vardır, şu halde bu mutlak kendi kendine sorduğu soruların görece oldukları ölçüde, onun kendisinden doğan bir mutlaktır. O zaman mutlakı ben, her zaman yapılanın tersine olarak, görecenin bir ürünü gibi değerlendiriyorum. Bu da zaten az önce sözetmiş olduğum «dışta-içte» kavramlarına bağlıdır.

S.de B. — Kendi İyinizi ve kendi Kötünüzü, İyilik adını verdiğinizi, Kötülük adını verdiğinizi, kaba taslak nasıl tanımlardınız acaba?

J.-P. S. — Aslında İyilik insan özgürlüğüne hizmet eden, gerçekleştirmiş olduğu nesnelerin değer kazanmasına olanak sağlayan, Kötülükse insan özgürlüğünü bozan, insanı özgür değilmiş gibi sunan, örneğin, bir devrin toplumbilimcilerinin determinizmini (1) yaratan şeydir.

S.de B. — Öyleyse, sizin ahlâkınız insan üzerine kurulu olup Tanrı'yla çok fazla ilişkisi yoktur.

J.-P. S. — Hiçbir ilişkisi yok, şimdi. Ama, mutlak İyi ve mutlak Kötü kavramlarının bana okutulan din derslerinden doğduğu da açıktır.

S.de B. — Tanrı'sız bir ahlâkın daha titiz olduğu söylenemez mi, çünkü eğer Tanrı'ya inanıyorsanız hatalarınızı en azından Katolik Kilisesine giderek her zaman için bağışlatabilirsiniz, oysa eğer Tanrı'ya inanmıyorsanız insana karşı işlenen bir kötülük kesinlikle onarılamaz.

J.-P. S. — Kesinlikle. Ben düşünürüm ki her kötülük kendi kendinde onarılamaz bir yapıdadır, çünkü sadece o meydana gelmiş ve fena olan bir olgu değildir, ayrıca öyle sonuçlar doğurur ki bunlar kin, başkaldırma, benzer bir kötülük yapma gibi sonuçlar doğurur, hâttâ daha iyi bir çıkış var olsa bile. Ve ne derseniz deyin, kötülük orada, tüm derinliğiyle yerindedir.

---

(1) Dêterminisme: Her olayın, başka olayların gerekli ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri süren felsefe sistemi, gerekircilik. (Ç. N.)

S.de B. — Edebi yaratımda sahip olduğunuz inanda, gençken sanat yapıtı uğrunda herşeyi feda etme istencinizde, işte tüm bunlarda Tanrı'ya inancın bir tür kötü izi yok muydu?

J.-P. S. — Ha, bak bunu söyledim, bu **Les Mots**'nun son sayfasıdır. Sanat yapıtının bana hıristiyan ölümsüzlüğü gibi göründüğünü ve aynı zamanda, bunun, insanların yakalayamadıkları ve Tanrı'nın bakışından okumaları gereken birşeyi mutlakta yaratmaları olduğunu söylüyorum orada. Sanat yapıtı, yaratıcıya verilmiş olan zeminde bulunduğundan mutlak ve insankatkılı değerini almaktaydı. Demek, sanat yapıtıyla Tanrı arasındaki ilk ilişki benim ilk sanat anlayışımla verilmiş oluyordu. Bir yapıt yaratıyordum ve Tanrı tüm insansal okur kitlesinin ötesinden ve üstünden ona bakıyordu. Yazılanda, her ne kadar yazılana bir çeşit insankatkılı yeni değer daima veriliyorsa da, artık Tanrının üstten bakıyor olması düşüncesi kaybolmuş bulunmaktadır. Güzel denilen şey insanların basit kabullenişinden ayrı birşey olarak kabul edilenin ortaya çıkışıdır. İnsanların kabulü nesnenin insankatkılı bir değeri olduğunun bir işaretidir. Elbette bu aslında boş bir imgedir, gerçek anlamda hiçbirşeye eşdeğer olarak alınamaz, ne ki yazarken insanlar onu alıkoyarlar. Çünkü yaratılan yapıt, eğer başarıya ulaşmalıysa, hem o günkü, yaşayan, varolan okuyucu kitlesini aşmakta, hem de geleceğin bir okuyucu kitlesine söz söylemektedir. Üstelik de, daha sonraki kuşaklarca aktarılmış ve hafiften değiştirilmiş de olsa aşağı yukarı olduğu gibi korunarak, bir ya da iki kuşakca verilmiş olan bir yargıyı kendinde taşır. Böylece sanki yapıt üzerinde, aslında insanların biraz çoğaltılmış, biraz değiştirilmiş bir bakışından başka birşey olmayan, bir bakış var gibidir. Örneğin Voltaire bir XX. yüzyıl bilincinde ele alındığında, kendisini Voltaire olarak değerlendiren ve bizim insansal gibi hissettiğimiz bir ışıkla aydınlatılmış bir Voltaire'dir. Yani onun kendisinden gelen bir ışık gibi hissettiğimiz ve aynı zamanda onu ışıtan bir başka bilinçmiş gibi olabilecek bir ışık. Yani Tanrı gibi birşey. İşte bu tür gayet karışık, gayet uyumsuz, pek az anlaşılabilir kav-

ramlar arasındadır ki bir tanrısal düşünceden kalan ögeler devinim halindedirler. Bu ögelerse, sanıyorum, dünya durdukça güçlerinden yitire yitire yürüyüp gidecekler.

S.de B. — Tanrı'sız dünyayı, bir maddeci biçim altında gözönüne almanın, onu nesnelerde, insanlarda hissetmenin güç olduğunu söylediniz. Öyleyse hangi biçimde? Ve siz oraya hangi biçimde vardınız? Bir evrim oldu mu? Uygun bulursanız, sizin idealist Tanrı-tanımazlığınızdan materyalist Tanrı-tanımazlığınıza geçiş sorununa yeniden dönüyorum. Bu, neleri beraberinde getirdi?

J.-P. S. — Bu, önce nesnelerin bilincinin olmadığı düşüncesini, insanlarca çoğu kez ihmal edilen ana düşünceyi getiriyor. İnsanların nesnelerden söz edişlerine baktıkça, bu nesnelerde bulanık bir bilinç olduğunu düşündüklerini söyleyesim gelir. Sonra, dünya üzerinde, insanlar arasında yaşadığımız sürede, bu nesneleri birbirimize karşı yine bu biçimde ortaya koyarız. İşte yokedilmesi gereken bilinç budur. İnsanın kendisi için, eşyaların varoluş biçimini icat etmesi gerekir, yani maddesel, içine girilmez, onları aydınlatan bir bilinçle ilgisi olmayan, yalnızca bizim bilincimizle ilişkili olup onların kendi iç bilinçleriyle herhalde ilişkisi bulunmayan bir varoluşu yakalaması.

S.de B. — Nesnelere bir bilinç giydirilir, çünkü sonuçta onlarda olduğu varsayılan bilinç, onları görmekte olan Tanrı'nın bilincidir mi demek istiyorsunuz?

J.-P. S. — Kesinlikle. Tanrı'dır onları gören, Tanrı'dır onlara kendinden bir bilinç veren. Oysa, tersine olarak bizim yakaladığımız, gördüğümüz halleriyle bu nesnelerdir; yani bilinç bizdedir ve nesne, onun kendisi tamamen bilinçten yoksundur. «Kendi kendinde» planı üzerinde bulunmaktadır. Bu karmaşık bir şeydir ve bir nesnenin bir bilince sahip olmadığından emin olunduğu söylenmezden önce bu konunun özenle incelenmesi gerekmektedir. Yeryüzünde tüm bir bilinçsiz nesne bölüğünün tümelleştirilmesine varmazdan önce, çok çaba gerekmektedir, çünkü herhangi bir biçim altındaki tanrısal bilinç, bir saniye önce açıkladığım üzere, hep yeniden canlanma, birbirlerinin içi-

ne kayma eğilimi göstermektedir. Ve işte sakınılması gereken de budur, çünkü bu doğru değildir.

S.de B. — Nesnenin «kendi kendinde»liğinden söz ediyorsunuz ama nesnenin, kesinkes belirli, sınırlı, insan bilincinden bağımsız bir tür varlığa sahip olduğunu söylemek istemiyorsunuz. Bu bir «kendi kendinde»liktir, bir «kendisi için»'lik değildir, peki ama bu, nesnenin, sizin bilinciniz dışında, tam da Tanrı'nın yaratmış olabileceği gerçeklik demek olan bilince kendini kabul ettiren bir gerçekliğe sahip olduğu anlamını taşımaz mı?

J.-P. S. — Benim söylemek istediğim de bu. Gerçekten de şuracıkta gördüğüm nesneler benim dışımda varlık sürdürmektedirler. Onların varlıklarını sürdürten benim bilincim değildir, benim bilincim için ve tam onun için varoluyor değildirler, onlar insanların tümünün bilinci içinde ve tam onun için de varoluyor değildirler. Onlar herşeyden önce, bilinçsiz olarak varolmaktadırlar.

S.de B. — Sizin bilincinizle ilişkide olarak varolmaktadırlar yoksa kendilerinin bir anlamda Tanrı tarafından görülüşünden gelen bir çeşit ulu nesnellik içinde değil.

J.-P. S. — Bir anlamda Tanrı tarafından görülmüş de değildirler, çünkü Tanrı yoktur. Bilinçler tarafından görülmüştür onlar, ama bilinçler gördüklerini icat ediyor değildirler, dışta olan gerçek bir nesneyi yakalmaktadırlar.

S.de B. — Evet. Yani, size göre onu, birbirleriyle aynı ölçüde geçerli çizgileriyle yakalamaktadırlar.

J.-P. S. — Evet.

S.de B. — Tanrı'nın yakalamış olabileceği ayrıcalıklı bir çeşit çizgisel görüntü yok diyorsunuz.

J.-P. S. — Kesinlikle. Nesne çok karmaşık, çok karışıktır, kendisini gören insanlara farklı çizgisel görüntüler sunar. Ayrıca da insan bilinçlerinden başka bilinçler de vardır, hayvanların, böceklerin örneğin, bilinçleri vardır. Kendilerini tutan bilinçlere göre tamamen farklı biçimlerde kendilerini sunarlar demektir şu halde. Fakat nesne bu bilinçlerin dışındadır; o kendinde, ama kendinin bilincinde olmaksızın kendindedir. Her ne kadar «kendi-kendinde» «kendisi-için» kavramları doğallıkla hiç de Tanrı için anlaşıl-

dığı biçimde değil de, nerdeyse Spinoza'nın şu iki nitelemesi gibi birbirine bağlıdır: «kendi-kendinde» kavramının bilincin varolduğu şey olması durumu, bilincin de ancak «kendi-kendinde»'nin bilinci halinde varolması durumu. Kuşkusuz bu bilinç, «kendisi-için»'in bilinci olabilir, «kendisi-için» kavramı kendini belirtir. Fakat «kendi-kendinde»'nin bilinci hangi ölçüde varsa, «kendisi-için«'in bilinci de ancak o ölçüde vardır. Bu yüzdendir ki, «kendisi için kendi-kendinde» kavramının Tanrı varlığı olarak kavranması bir olanaksızlıktır, gerçekten uzak, basit bir mantık düşüncesidir. Öte yandan ise, bilincin ve şeyin, «kendisi için kendi-kendinde» bağı vardır ve bu bağ da, her an varolan ve «kendisi için kendi-kendinde»'nin bir başka şeklidir. Şu anda, şuracıkta benim önümde bulunan, gerçekten de varolan ve benim kendilerini varoluşlarının ta kendinde kavradığım bir yığın şeyin bilincindeyim. Bir masanın ya da bir iskemlenin, yahut bir kayanın «kendi-kendinde»'liğini kavramaktayım.

S.de B. — Tanrı-tanımazlık sizin için, kendi açık gerçeklerinizden birisi, hayatınızın temel noktalarından biri oluyor bu durumda. Peki o zaman kendilerinin inançlı insanlar olduğunu söyleyen kişiler hakkında ne düşünmektesiniz? Bunlardan öyleleri var ki siz kendileriyle buluştunuz, kendilerine saygı duydunuz, kuşkusuz öyleleri de var ki saygı duymuyorsunuz; daha öyleleri de var ki kendilerinin inanç sahibi olduğunu söylerler ama inanmazlar. Her ne halse, inanma olayının ne demek olduğunu düşünüyorsunuz siz? Belli bir kültür düzeyinde bulunulduğu zaman, bir Merleau-Ponty kalkıp da — ki o da vaz geçti zaten — Tanrı'ya inandığını söylediği, ya da dostlarınız rahipler, cizvitler Tanrı'ya inandıklarını söyledikleri zaman? Tümünde, bir insanın yaşantısını sürüş biçiminde bunun, şu kendini Tanrı'nın inançlı bir kulu diye ortaya koyma olayının, nevi temsil ettiğini düşünmektesiniz?

J.-P. S. — Bu bana halen süren bir inanç artığı gibi görünüyor. Tanrıya inanmanın normal olduğu bir zaman bulunduğunu, örneğin XVII. yüzyıl, düşünüyorum. Yaşadığımız günlere gelince, yaşama biçimimiz, kendi bilincinin bi-

lincine varış halini ve Tanrı'nın nasıl da sıvışıp bizden sıyrıldığını gördükçe artık tanrısal bir içe doğuştan söz edilemez. Şu anda Tanrı kavramının artık tarihe malolmuş bir kavram olduğunu sanıyorum ve inanarak bana Tanrı' dan söz eden insanlarda hep battal olmuş, pörsümüş birşey hissetmişimdir.

S.de B. — Peki ama bu battal olmuş, yaşlanmış kavrama bu insanlar niye takılır kalırlar?

J.-P. S. — E, çoğu zaman öteki battal ve yaşlanmış sistemlere nasıl takılmaktaysalar işte buna da öyle, çünkü örneğin XVII. yüzyılın büyük tanrısal sentez devrinden kalıp da, günümüzün hiçbir sentezinde yeri bulamayan ögeleri koruyagelmişlerdir. Geçmiş yüzyılların bu çoktan ölmüş sentezi olmaksızın yaşayamazlar, tabii bunu dışa vurduklarında da tarihleşmiş, yaşlanmış, çağımızın dışına düşmüş olurlar. Hem de nice kusursuz matematikçi ya da fizikçi olurlarsa olsunlar. Geçmiş bir çağdan kalan bir dünya görüşüne sahiptiler.

S.de B. — Peki onlara bu dünya görüşü nereden gelir sizce?

J.-P. S. — Seçimlerinden, kendi kendilerinden, özgürlüklerinden ve sonra da etkilerden. Kendileri de XVII. yüzyılın görüşünü korumakta olan insanlarca, rahiplerce örneğin, koyu hıristiyan annelerce etkilenmişlerdir; anneler en azından önceki dönemde erkeklerden daha fazla dine bağlı olduklarından onların etkisi büyük olacaktır elbet. Şu halde, kendini yetiştirmesi gereken bir genç adam için hiç de çekici gelmeyen, tersine artık geçmiş, bir yaşlı geçmiş kokan birşeyleri temsil edermiş gibi görünür bana bu adamlar. Tanrı'ya inanan genç insanlar, geleneğe karşı bizimkilerden farklı... bağlara sahip olsalar gerektir.

S.de B. — Belli bir dünya görüşünün seçiminden söz ettiniz. Bu seçimin onlara yararlar sağlamasından dolayı mı o seçimi yaptıklarını düşünüyorsunuz?

J.-P. S. — Bu onlara elbette yararlar sağlar. Dünyanın, bizim tarafımızdan yapılmış bir sentezle değil de, dışardan sonsuz-erk sahibi bir Varlık tarafından yapılmış, gayet tamam bir dünya olduğunu, bu dünyanın içimizden her biri

için yapıldığını ve her acının yüce Varlık tarafından izin verilen ve istenen bir sınama olduğunu düşünmek, her şeyi şu biçimde oldukları gibi almaktan çok daha hoştur: yani acılar hakedilmiş değildir, hiç kimse tarafından istenmiş değildir ve onları çeken kişiye de hiçbir şey getirmeyeceklerdir. Gördüğümüz iyilikler de aynı biçimde, herhangi bir kimsenin iyilikleri olmayıp, birileri onu vermiş olmaksızın verilmiş birşeyler demektirler. Herşeyin bilincinde olan ve herşey arasındaki ilişkileri gören, bu ilişkileri kuran, onları ve onları olduğu kadar onların sonuçlarını isteyen şu eski Tanrı kavramını yeniden kurmak için insanın bilime sırt çevirmesi, hem insan bilimlerine olduğu kadar doğa bilimlerine karşı da bunu yapması, ta o zamanlardan beri kurduğumuz evrene tümden zıt bir evrene geri dönmesi gerekmektedir. Yani bu, doğa ve insan bilimlerinin açıkça söylemeksizin, özel bir anlatımla istemeksizin yapmış da olsalar koğulmasına geniş çapta katılmış bulundukları bir kavram alıkoymak, onu korumak demektir.

S.de B. — Öte yandan Tanrı-tanımaz olma olayında, hani yarar demeyeyim ama insan için bir tür tinsel, psikolojik zenginlik görür müsünüz?

J.-P. S. — Evet, ama bu uzun olacak. Çünkü işte asıl şimdi, herşeyde Tanrı'dan başka birşey olmayan İyi ve Kötü ilkesinden sıyrılmak ve yeniden düşünmeyi, kendilerini bir «kendi-kendinde» enginliği gibi sunan tanrısal tüm kavramlardan kurtulmuş bir dünyayı yeniden kurmayı denemek gerekmektedir. Bu ise güçtür. Bilinçli ve düşünceli bir Tanrı-tanımaz olmaya varmış olduklarını düşünenlerin bile içlerine tanrısal kavramlar, tanrısal düşüncenin ögeleri sinmiştir ve bu yüzden ne istediklerini biraz gözden kaçırırlar; düşüncelerine git gide daha fazla Tanrı-tanımazlık sokarlar, ama dünyanın Tanrı-tanımaz duruma geldiği, insan dünyasının Tanrı-tanımaz olduğu söylenemez. İnanan daha pek fazla insan vardır.

S.de B. — Ya bir özel kişi için, örneğin sadece sizi düşünelim, bunun şeyi... ne bileyim yararı, bunun tabiatıyla doğru olduğunu düşünmüş olmaktan başka, bu Tanrı'ya inanmamak olayının size ne gibi bir yararı dokundu?

J.-P. S. — Benim özgürlüğümü sağladı, onu sağlıklı hale getirdi; şimdi bu özgürlük Tanrı'ya benden istediğini vermek için yapılmış değil, benim kendi isteğimi kendime vermem için yapılmış bulunmaktadır. Bu temeldir. Ayrıca, başkalarıyla benim ilişkilerim doğrudandır; bu ilişkiler Kâdir-i Mutlak'ın aracılığından geçmiyor artık, bir başka insanı sevmek için Tanrı'ya gereksinimim yok. Bu, insandan insana doğrudan bir ilişkidir; sonsuzluktan geçmeye hiç gereksinim duymuyorum. Sonra, benim eylemlerimdir ki bir hayatı, benim hayatımı, hemen hemen bitmiş olan ve fazla yanılmadan yargıladığım hayatımı oluşturmuşlardır. Bu hayat Tanrı'ya hiçbir şey borçlu değildir, o benim istemiş olduğumun ta kendisidir ve de kısmen istemeksizin de olsa benim oluşturduğum gibidir. Ve şimdi ne zaman ki düşünürüm, o bende memnunluk uyandırır ve bunun için Tanrı yolundan geçmeye hiç de gereksinimim yoktur. Tek yapmam gereken insanlık yolundan geçmektir, yani ötekilerin ve kendimin yolundan. Hepimizin az ya da çok. kendi ilkelerine, kendi istençlerine, kendi Tanrı'sız birliğine sahip olacak bir insan türü oluşturmaya çalıştığımız ölçüde bizim hepimizin, eğer hayatımızın her anında değilse gerçek anlamda herhangi bir döneminde Tanrı-tanımaz olacağımızı, en azından gelişen, giderek daha da iyi biçimde gerçekleşen bir Tanrı-tanımazlığa kavuşacağımızı düşünüyorum.

S.de B. — İnsanın yabancılaşmadan ilk kurtuluşunun önce Tanrı'ya inanmamak olduğunu düşünüyorsunuz.

J.-P. S. — Kesinlikle öyle.

S.de B. — İnsan için ölçü ve gelecek olarak yalnızca insanı almaktır bu.

J.-P. S. — Tanrı insanın, sonsuzca çoğaltılmış insanın önceden üretilmiş bir imgesidir ve, insan bu imgenin karşısında onu memnun etmek için çalışmak zorundadır. O halde daima kendisiyle bir ilişki, saçma ama engin ve titiz olan kendisiyle bir ilişki söz konusudur. İşte yokedilmesi gereken ilişki o ilişkidir, çünkü bu, doğru olan bir kendisiyle ilişki değildir. İnsanın kendisiyle doğru ilişkisi, neysek o olduğumuz haldeki ilişkidir, yoksa sisli bir biçimde ken-

dimize benzer olarak yarattığımız o tür bir kendimizle olan ilişki değildir.

S.de B. — Söyleyecek daha başka şeyler görüyor musunuz?

J.-P. S. — Evet ve hayır. Özellikle şu, kendileri Tanrı'ya inanmayan kişilerle çok yakın bir biçimde yaşama olayı, bu kişilerle insanın kendisi arasındaki, Tanrı'dan başkası olmayan, bu sonsuz aracıyı tamamen ortadan kaldırmaktadır. Siz ve ben örneğin bu soruna eğilmeden yaşadık. Bu konu üstünde fazla konuştuğumuzu hiç sanmıyorum.

S.de B. — Hayır, hiçbir zaman.

J.-P. S. — Ama yine de yaşadık, dünyamızla ilgilendiğimiz ve onu görüp anlamaya çalıştığımız izlenimine sahip bulunmaktayız.

Faydalı kitaplar

'Bir yaz sonu, bir aylığına ayrılırken Sartre bana «Evet, veda töreni mi?» dedi. Bu sözlerin ilerde hangi anlama bürüneceğini anlar gibi oldum. Tören on yıl sürdü: Kitabımda bu on yılı anlattım.'

S.de B.

1970-1980 arası Sartre'ın yaşantısını ve etkinliklerini anlatan bu ilk bölümünün ardından, 1974 yazı Roma'da ve sonbaharı Paris'te Sartre -Beauvoir arası, teybe alınarak yapılan ve pek çok konuyu kapsayan söyleşiler yer alıyor.

Etkilenerek okuyacağınıza inandığımız «Veda Töreni»nin bir deha olarak Sartre'ı; tanıklık etmiş olduğu dönem ve olayları, hiç kuşkuya yer bırakmaksızın tanıyıp anlamanıza yardımcı olacağı kanısındayız.

500 Lira